

พัฒนาการด้านการศึกษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๙ :
การประถมศึกษา
ช่วงปีพุทธศักราช ๒๔๘๙ - ๒๕๓๘

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.อุมา สุคนธมาน
รองศาสตราจารย์วารี ธีระจิตร
รองศาสตราจารย์ ดร.สำลี ทองธิว

ผลงานวิจัยกาญจนาภิเษก
เนื่องในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๕๐ ปี

ของ

คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๓๙

สนับสนุนโดยเงินทุนเฉลิมสิริราชสมบัติ ๕๐ ปี
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พัฒนาการด้านการศึกษาไทย ในสมัยรัชกาลที่ 9 :

การประถมศึกษา

ช่วงปีพุทธศักราช 2489 – 2538

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.สุวิทย์ วิวัฒน์วณิชกุล (ชื่อจริง).....

ผู้ช่วยศาสตราจารย์.....

มอบให้หอสมุดกลาง สถาบันวิจัยดาราศาสตร์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๒๕..... / ๓๓..... / ๒๕๖๕

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยเรื่อง “พัฒนาการด้านการศึกษาไทยระหว่างปีพุทธศักราช 2489 – 2538 : การประถมศึกษา” ขอขอบพระคุณฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยที่ได้ให้ทุนอุดหนุนเพื่อเพิ่มพูนและพัฒนาประสิทธิภาพทางวิชาการ (โครงการกาญจนาภิเษกสมโภช) งบประมาณ 2538 แก่คณะผู้วิจัย นอกจากนี้ ขอขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร. ทิศนา แขมมณี ที่กรุณาให้โอกาสคณะผู้วิจัยได้ร่วมคณะทำการวิจัยโครงการฯ ดังกล่าว

รศ.ดร.อนุ สุคนธมาน

รศ. วารี ถิระจิตร

รศ.ดร. สาลี ทองธีร

ธันวาคม 2541

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ก
สารบัญแผนภูมิ.....	จ
สารบัญตาราง.....	ฉ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
ขอบเขตของการวิจัย.....	4
นิยามศัพท์.....	4
ข้อตกลงเบื้องต้น.....	5
วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	9
2. สภาพการประถมศึกษาตั้งแต่สมัยโบราณศึกษาถึงพุทธศักราช 2488.....	10
ประวัติความเป็นมาของการประถมศึกษา.....	10
การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2427 – 2452)	15
การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2452 – 2468)	19
การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468 – 2477)	21
การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477 – 2488)	22
สภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2464 – 2475	23
สภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2475 – 2488.....	25
การดำเนินการและสัมฤทธิ์ผลของการจัดการประถมศึกษา พ.ศ. 2475 – 2488	25
ปัญหาของการจัดการประถมศึกษา พ.ศ. 2475 – 2488.....	27

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

3. แนวคิด นโยบาย และปรัชญา	29
สภาพเศรษฐกิจและการเมืองกับการกำหนดแนวคิด นโยบายและปรัชญาการศึกษา ...	29
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2489 – 2491	29
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการ ประชาธิปไตย ระหว่าง พ.ศ. 2492 – 2500.....	34
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการทหาร เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2501 – 2516.....	44
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือน เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศ ระหว่าง พ.ศ. 2516 – 2522.....	57
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ ระหว่าง พ.ศ. 2523 – 2529.....	70
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเห็น- ผู้นำทางเศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2538.....	75
ความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มคนในสังคมกับการกำหนดแนวคิด นโยบาย และปรัชญาการศึกษา.....	88
แนวคิดทางการศึกษาของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม	88
แนวคิดเรื่องการศึกษากับวัฒนธรรม	90
แนวคิดเรื่องการศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ.....	95
แนวคิดเรื่องบทบาทของโรงเรียน – ครูกับการจัดการศึกษา.....	101
ปรัชญาการศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ. 2489 – 2538	110
ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาช่วงหลังสงครามโลก- ครั้งที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2489 – 2491	110
ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย ระหว่าง พ.ศ. 2492 – 2500	112
ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการทหาร เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2501 – 2516	115

สารบัญ (ต่อ)

หน้า

ปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือน เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2522	116
ปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ ระหว่าง พ.ศ. 2523 - 2529	120
ปรัชญาการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเข้ม- ผู้นำทางเศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2530 - 2538	122
4. การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา	125
การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาก่อน พ.ศ. 2489	126
การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2489 - 2509.....	129
การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2509 - 2522	137
การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2522 - 2530.....	160
การเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา.....	160
ลำดับขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร.....	163
โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2523	165
ผลของการจัดการประถมศึกษา	171
การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2530 - 2538	174
ระบบบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา	179
ระบบบริหารจัดการการประถมศึกษาตั้งแต่ต้นถึงปี พ.ศ. 2522	180
ระบบบริหารจัดการการประถมศึกษาโดยภาพรวมในรอบ 50 ปี	184
5. หลักสูตรประถมศึกษา แบบเรียน และคู่มือครู	187
หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2489 - 2538	187
ช่วงที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ. 2489 - 2494	191
ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ. 2495 - 2503	197
ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 - 2520	218
ช่วงที่ 4 ตั้งแต่ พ.ศ. 2521 - 2538	225

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
แบบเรียน	257
แบบเรียนช่วงปี พ.ศ. 2489 - 2494	257
แบบเรียนช่วงปี พ.ศ. 2495 - 2503	267
แบบเรียนช่วงปี พ.ศ. 2504 - 2520	276
หนังสือเรียนช่วงปี พ.ศ. 2521 - 2538	288
คู่มือครูและแผนการสอน	304
6. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน	319
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 1 พ.ศ. 2489 - 2494	319
การวัดผลและการประเมินผล พ.ศ. 2489 - 2494	326
สื่อการเรียนการสอน พ.ศ. 2489 - 2494	328
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2495 - 2503	329
การวัดผลและการประเมินผล พ.ศ. 2495 - 2503	336
สื่อการเรียนการสอน พ.ศ. 2495 - 2503	341
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2504 - 2520	342
การวัดผลและการประเมินผล พ.ศ. 2504 - 2520	344
สื่อการเรียนการสอน พ.ศ. 2504 - 2520	352
การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 4 พ.ศ. 2521 - 2538	353
การวัดผลและการประเมินผล พ.ศ. 2521 - 2538	366
สื่อการเรียนการสอน พ.ศ. 2521 - 2538	381
7. บทสรุป	383
พัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษาช่วงปี พุทธศักราช 2489 - 2538	386
ปรัชญาการศึกษาของไทย	386
นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา	388
การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา	391
หลักสูตรประถมศึกษา แบบเรียน และคู่มือครู	396
อภิปรายผล	409
บรรณานุกรม	428

สารบัญแผนภูมิ

หน้า

แผนภูมิภาคที่ ๑

แผนภูมิที่ 1	ส่วนราชการขององค์การบริหารส่วนจังหวัด	157
แผนภูมิที่ 2	การจัดองค์การงานการศึกษาประชาบาล	158
แผนภูมิที่ 3	โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2523	166
แผนภูมิที่ 4	บทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับต่าง ๆ	169

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

หน้า

สารบัญครั้งที่ 4

ตารางที่ 1	ผลงานการศึกษาระหว่างกระทรวงก่อนโอนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินการและหลังจากโอนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินการ	147
------------	---	-----

ตารางบทที่ 5

ตารางที่ 2	อัตราเวลาเรียนรายวิชาชั้นประถมศึกษาหลักสูตรปี พ.ศ. 2480	189
ตารางที่ 3	อัตราเวลาเรียนรายวิชาชั้นประถมศึกษาหลักสูตรปี พ.ศ. 2491	192
ตารางที่ 4	อัตราเวลาเรียนรายวิชาชั้นประถมศึกษาหลักสูตรปี พ.ศ. 2498	199
ตารางที่ 5	อัตราเวลาเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2503	211
ตารางที่ 6	อัตราเวลาเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2503	212
ตารางที่ 7	อัตราเวลาเรียนหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521	230
ตารางที่ 8	โครงสร้างเนื้อหาของกลุ่มเสริมประสบการณ์ชีวิต หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	241
ตารางที่ 9	อัตราเวลาของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม	243
ตารางที่ 10	จุดประสงค์และเนื้อหาของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม	244
ตารางที่ 11	สาระที่เปลี่ยนแปลงของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)	248
ตารางที่ 12	หนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2501	269
ตารางที่ 13	หนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2502 2503	272
ตารางที่ 14	การกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2517	277
ตารางที่ 15	การกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2521	291
ตารางที่ 16	การกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)	301

บทที่ 1

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิต อันหมายถึง ประสบการณ์รวมทั้ง การอบรม ฝึกฝนและสั่งสอนที่ผู้ใหญ่ให้แก่ผู้เยาว์ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะเสริมคุณภาพของผู้เยาว์ให้ สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม รักษาความปลอดภัยของชาติและเสริมสร้างความ ผาสุกร่วมกัน ในสังคมไทย การจัดการศึกษาทุกระดับจะต้องมุ่งให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น รักการทำงานและมีส่วนร่วมในภารกิจของส่วนรวม ตามวิถีทางของระบอบ การปกครอง

การประถมศึกษาเป็นการศึกษาระดับพื้นฐานของประชาชนทุกคนในประเทศ และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ การศึกษาภาคบังคับที่ราษฎรทุกคนไม่เลือกเพศ ศาสนาและเชื้อชาติ ทั้งต้อง รับการศึกษาตามที่รัฐกำหนดไว้เป็นอย่างต่ำ ซึ่งปัจจุบันกำหนดระยะเวลา 6 ปี และจะขยายการ ศึกษาเป็น 9 ปี และ 12 ปีตามลำดับ รัฐมีหน้าที่จัดและควบคุมดูแลการศึกษา ส่งเสริมและ บำรุงการศึกษา โดยยึดแนวนโยบายการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาที่ว่า “รัฐพึงจัดการศึกษา ภาคบังคับให้ทั่วถึงบริบูรณ์ สำหรับสถานศึกษาของรัฐและของท้องถิ่นจะต้องจัดให้เปล่า...สถาน ศึกษาพึงให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ” นอกจากนั้น รัฐมีหน้าที่จัดการศึกษาเพื่อให้พลเมืองของประเทศได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของ ระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้สำนึกในความเป็นไทยร่วมกัน ให้มีความภาคภูมิใจใน วัฒนธรรมไทย รู้จักใช้สิทธิเสรีภาพในกรอบแห่งกฎหมาย ตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบ ของประชาชนที่ต้องรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติ เคารพยึดมั่นในหลักธรรมของ ศาสนา เทิดทูนพระมหากษัตริย์ ถวายรักษา ถวายทอดและพัฒนามรดกทางศิลปวัฒนธรรมให้ มั่นคงยั่งยืนตลอดไป

การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษามุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้น พื้นฐานและให้สามารถคงสภาพอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความสามารถประกอบอาชีพ ตามควรแก่วัยและความสามารถได้ และสามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครอง

แบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รัฐมีภาระผูกพันที่จะต้องจัดให้การศึกษาในระดับนี้ เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการอำนวยความสะดวกในด้านปัจจัยในการจัดการศึกษา กระบวนการในการจัดการศึกษา และผลของการจัดการศึกษา ดังนั้น การศึกษาในระดับประถมศึกษาจึงเป็นการศึกษาที่จัดให้เปล่าแก่ประชาชนทุกคนของประเทศ จึงมีความสำคัญต่อประเทศเพราะเป็นองค์ประกอบที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ประเทศชาติในด้านสังคม ความมั่นคงของประเทศ และความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ด้วยเหตุนี้เอง ชาติที่เจริญแล้วจึงพยายามลงทุนทางการศึกษาเพื่อความเจริญรุ่งเรืองที่จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนและประเทศชาติสืบไป

ประเทศไทยมีประวัติการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในรูปของการศึกษาคตามอริยาศัยตามสภาพแวดล้อม เป็นไปอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน จนกระทั่งมีระเบียบแบบแผน(Formal Education) ให้แก่เด็กในวัยเรียนมาตั้งแต่สมัยโบราณ สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีและสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยกลางรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน การจัดการศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อย ๆ นับตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) เป็นการเปลี่ยนแปลงช่วงสำคัญของการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน การประถมศึกษาได้กลายเป็นการศึกษาที่มีระเบียบแบบแผนชัดเจนในช่วงสมัย 2 รัชกาล คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6

ในช่วงปี พ.ศ. 2489 - 2538 หรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชจนถึงปัจจุบัน ระบบการศึกษาในประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งด้านหลักสูตร การจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการศึกษา พระราชบัญญัติทางการศึกษา การบริหารการศึกษา ระบบการจัดชั้นเรียนและอื่น ๆ เพื่อให้เข้ากับสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เกิดขึ้นในทุกระดับการศึกษา ตั้งแต่ระดับการศึกษาปฐมวัย ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษาและอาชีวศึกษา นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน ตลอดจนการจัดการศึกษาแบบทางไกล เพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาสทางการศึกษาเท่าเทียมกัน

นอกจากนี้ สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ในยุคโลกาภิวัตน์หรือยุคสารสนเทศ ซึ่งสภาพดังกล่าวส่งผลกระทบต่อไปทั่วโลกทั้งในด้านวิถีการดำเนินชีวิต การศึกษา การเมือง การเศรษฐกิจและสังคม จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและศึกษาวิจัยว่าการจัดการศึกษาที่ผ่านมาจนถึงในยุคปัจจุบัน

และแนวโน้มที่กำลังจะเกิดขึ้นต่อไปในอนาคตมีการดำเนินการที่สอดคล้องกับทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร งานวิจัยนี้จึงมุ่งศึกษาคุณภาพทางการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาของไทยในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาของไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคตให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

งานวิจัยนี้จะมุ่งศึกษาพัฒนาการของการศึกษาโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษาในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเท่านั้น ในฐานะที่เป็นกระบวนการผลิตกำลังคนระดับพื้นฐานซึ่งประเทศชาติมีความต้องการมากที่สุด โดยจะศึกษาพัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ผลกระทบที่ได้จากการปรับเปลี่ยนการศึกษาในแต่ละยุคสมัย เนื่องจากในปัจจุบันมีกระแสของการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้ค่อนข้างมาก และยังไม่มียุทธศาสตร์ที่ชัดเจนเพียงพอ

องค์ความรู้ที่ได้จากผลงานวิจัย จะแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของระบบการศึกษาไทยในช่วงปี พ.ศ. 2489 - 2538 อันก่อให้เกิดความเข้าใจในปัญหาที่กำลังประสบในปัจจุบัน และได้แนวทางที่จะพัฒนาการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมในยุคสารสนเทศ อันจะเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาของไทยในยุคปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ในช่วงประมาณ 50 ปี (พ.ศ. 2489 - 2538) ในประเด็นปรัชญาการศึกษา นโยบาย แนวคิดหลักทางการศึกษา การบริหารการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการศึกษา
2. เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในด้านความสัมพันธ์กับแผนพัฒนาต่าง ๆ ของประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในประเทศ

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2489 - 2538 เท่านั้น ในการศึกษาพัฒนาการนั้น จะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ด้านปรัชญาการศึกษา นโยบาย และแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา
2. ด้านการบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา
3. ด้านหลักสูตรประถมศึกษา รวมทั้งแบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา

นิยามศัพท์

พัฒนาการด้านการศึกษาระดับประถมศึกษา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในด้าน ปรัชญาการศึกษา นโยบาย แนวคิดหลักทางการศึกษา การบริหารทางการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดผลและการประเมินผลการศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2489 - 2538

การศึกษาในสมัยรัชกาลที่ 9 หมายถึง การศึกษาในระดับประถมศึกษาที่เกิดขึ้นในช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ระหว่างปี พ.ศ. 2489 - 2538 รวมเป็นเวลา 50 ปี

การประถมศึกษา หมายถึง สิ่งใด ผู้ใด กิจกรรมใด วิธีการใดที่มีอยู่ นำเข้ามาหรือจัดขึ้นในโรงเรียนประถมศึกษาเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กให้ออกมาตามแนวทางที่ถูกต้องได้แก่ ปรัชญา นโยบาย แนวคิดหลัก การบริหารการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครู และแผนการสอน การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

ข้อตกลงเบื้องต้น

เนื่องจากการศึกษาในสังคมไทยแต่ละช่วงมีความแตกต่างกันในหลายประเด็นและมีความคล้ายคลึงกันในอีกหลายประเด็นเช่นกัน ลักษณะการมองบทบาทของการศึกษาในระดับประถมศึกษาขึ้นอยู่กับสภาพบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรมตามความเป็นไปของสังคมในแต่ละช่วง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาพัฒนาการทางด้านการประถมศึกษาในประเด็นต่าง ๆ เป็นช่วงเวลาดังนี้

แนวคิด นโยบายและปรัชญา

1. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ.2489-2491) คือช่วงรัฐบาลคณะที่ 17 ภายใต้การนำของนายปรีดี พนมยงค์ ถึงรัฐบาลคณะที่ 21 ภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์
2. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย คือช่วงรัฐบาลคณะที่ 22-27 ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (พ.ศ. 2492-2500)
3. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม คือช่วงรัฐบาลคณะที่ 28 ภายใต้การนำของนายพจน์ สารสินถึงรัฐบาลคณะที่ 33 ภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจร (พ.ศ. 2501 - 2516)
4. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน และรัฐบาลพลเรือนเพื่อความมั่นคงของประเทศ คือช่วงรัฐบาลคณะที่ 34 ภายใต้การนำของนายสัญญา ธรรมศักดิ์ ถึงรัฐบาลคณะที่ 42 ภายใต้การนำของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (พ.ศ. 2517-2522)
5. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบ คือช่วงรัฐบาลคณะที่ 43-45 ภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ (พ.ศ. 2523-2529)

6. แนวคิด นโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือน เพื่อความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในระดับนานาชาติ คือ ช่วงรัฐบาลคณะที่ 46 ภายใต้การนำของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ถึงรัฐบาลคณะที่ 51 ภายใต้การนำของนายชวน หลีกภัย (พ.ศ. 2530-2538)

การบริหารการศึกษา

1. การบริหารการศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2489-2509 ก่อนการโอนโรงเรียน-ประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย
2. การบริหารการศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2509 - 2523 โรงเรียนประชาบาล สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย
3. การบริหารการศึกษาระหว่างปี พ.ศ. 2523-2530 โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
4. การบริหารการศึกษา ระหว่างปีพ.ศ. 2530-2538 โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดเดิม

หลักสูตรและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

1. หลักสูตรประถมศึกษาช่วงที่ 1 (พ.ศ.2489-2494) ช่วงที่ 2 (พ.ศ.2495-2503) ช่วงที่ 3 (พ.ศ.2504-2520) และช่วงที่ 4 (พ.ศ.2521-2538)
2. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2489-2494) ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2495-2503) ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2504-2520) และช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2521-2538)

วิธีดำเนินการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า ได้แก่ การวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research) โดยมีขั้นตอนวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. การกำหนดกรอบความคิดของการศึกษาพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นปัญหาการวิจัยว่า การพัฒนาการด้านการศึกษาไทยระหว่างปี พ.ศ.2489-2538 โดยเฉพาะการศึกษาระดับประถมศึกษา มีพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร ในการ

ศึกษาพัฒนาการการศึกษาระดับประถมศึกษาชั้นนั้น จะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

- 1) ด้านปรัชญาการศึกษา นโยบาย และแนวคิดหลักทางการศึกษา
- 2) ด้านการบริหารการศึกษา
- 3) ด้านหลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดกิจกรรม-

การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน รวมทั้งการวัดและประเมินผลการศึกษา

2. การรวบรวมหลักฐานข้อมูล ผู้วิจัยรวบรวมหลักฐานและข้อมูลเกี่ยวกับพัฒนาการของการศึกษาระดับประถมศึกษาทั้ง 3 ประเด็น โดยศึกษาหลักฐานและข้อมูลจากหลักฐานประเภทลายลักษณ์อักษรที่เป็นเอกสารชั้นต้นและเอกสารชั้นรอง

เอกสารชั้นต้น ได้แก่ คำสั่ง ประกาศ รายงาน บันทึก หนังสือราชการ รวมทั้งเอกสารสำคัญ คือ

- 1) นโยบายของรัฐบาลชุดที่ 17 ถึงชุดที่ 51
- 2) พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับพุทธศักราช 2464 , 2468 , 2478 , 2483 , 2505 , 2509 , 2521 และ 2523
- 3) หลักสูตรประถมศึกษาฉบับพุทธศักราช 2480 , 2491 , 2498 , 2503 , 2521 , 2521 (ฉบับปรับปรุง 2533) รวมทั้งแบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน
- 4) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7
- 5) แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 1-7 ระดับก่อนประถมศึกษาและระดับประถมศึกษา

เอกสารชั้นรอง ได้แก่ หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และจากวารสารและบทความจากหนังสือพิมพ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นของการวิจัยทั้ง 3 ด้าน

3. แหล่งรวบรวมหลักฐาน ได้แก่

- 1) หอสมุดแห่งชาติ
- 2) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เช่น สถาบันวิทยบริการ ห้องสมุดคณะครุศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร (วังท่าพระ) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทร-วิโรฒ ประสานมิตร

3) ห้องสมุดสิ่งพิมพ์กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ

4. การคัดเลือกหลักฐานและข้อมูล ผู้วิจัยประเมินค่าและเลือกหลักฐานข้อมูลโดยมีหลักการและเกณฑ์ คือ

1) การวิพากษ์ภายนอก (External criticism) เป็นการพิจารณาหลักฐานตามลักษณะภายนอก เช่น ใครเป็นผู้สร้างหลักฐาน เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงเพียงใด เป็นหลักฐานร่วมสมัยหรือไม่ มีการพิมพ์หลายครั้งหรือไม่ เพื่อคัดเลือกหลักฐานและข้อมูลที่แท้จริง เชื่อถือได้

2) การวิพากษ์ภายใน (Internal criticism) เป็นการพิจารณาข้อมูลในหลักฐานว่าถูกต้องหรือไม่ ผู้บันทึกมีวัตถุประสงค์อะไร มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร ส่วนใดเป็นข้อเท็จจริงที่ปราศจากความรู้สึก ความคิดเห็น อารมณ์ของผู้บันทึก

วิธีการดังกล่าวทำให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรง เชื่อถือได้ ทั้งนี้เพราะได้ลดอคติของผู้สร้างหลักฐานและข้อมูล ตลอดจนความลำเอียงของผู้วิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาและวิเคราะห์ตามประเด็นต่าง ๆ ของพัฒนาการศึกษาระดับประถมศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2489-2538 ว่ามีพัฒนาการความเป็นมาอย่างไร ในประเด็นต่อไปนี้

- 1) ด้านแนวคิดหลัก นโยบาย และปรัชญาการประถมศึกษา
- 2) ด้านการบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา
- 3) ด้านหลักสูตรประถมศึกษา แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการศึกษา

6. การเรียบเรียงและสรุปผลการวิจัย จากการศึกษาข้อเท็จจริงตามหัวข้อการวิจัยโดยผ่านขั้นตอนระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร แล้วผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลตามลำดับรวม 7 บท คือ

- 1) ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา
- 2) สภาพการประถมศึกษาตั้งแต่สมัยโบราณศึกษาถึงพุทธศักราช 2483
- 3) แนวคิดหลัก นโยบาย และปรัชญาการประถมศึกษา
- 4) การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา
- 5) หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน

6) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

7) บทสรุป

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของการจัดการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2489 ถึง พ.ศ. 2538 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ซึ่งจะเป็ประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ทำให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการมากขึ้น
2. ทำให้ทราบถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงการศึกษาของไทยในช่วงเวลาที่ผ่านมา อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
3. เป็นแนวทางในการวางแผนการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาในอนาคต

บทที่ 2

สภาพการประถมศึกษาตั้งแต่สมัยโบราณศึกษาถึงพุทธศักราช 2488

ประวัติความเป็นมาของการประถมศึกษา

การศึกษาของไทยแต่โบราณจัดในรูปของการศึกษาคามธัชยาศัย และตามสภาพแวดล้อม เป็นการจัดการศึกษาอย่างไม่มีระเบียบแบบแผน(Non - formal Education) มีสถาบันที่มีส่วนให้ การศึกษาอยู่ 2 สถาบัน คือ สถาบันทางศาสนาโดยให้วัดเป็นสถานศึกษา อาศัยพระภิกษุเป็น ครูผู้สอน สอนในโอกาสที่พระว่างจากภารกิจทางศาสนา ผู้เรียนก็เรียนได้เฉพาะเด็กชายที่พ่อแม่ นำมาฝากไว้ให้เป็นศิษย์วัด สอนให้อ่านหนังสือออก เขียนหนังสือได้ อีกสถาบันหนึ่ง คือ ในราชสำนัก เป็นการจัดการศึกษาแก่ชนกลุ่มน้อย ได้แก่ บรรดาบุตรของเจ้าขุนมูลนาย เท่านั้น วิชาที่สอนมี การช่าง การก่อสร้าง การประดิษฐ์ โหราศาสตร์ แพทย์แผนโบราณ เป็นต้น

การจัดการศึกษาของไทยในส่วนที่เกี่ยวกับการประถมศึกษานับแต่อดีตถึงปัจจุบัน อาจแบ่งวิวัฒนาการของการประถมศึกษาไว้เป็น 5 สมัย คือ 1) สมัยโบราณศึกษา 2) สมัย กรุงสุโขทัย (พ.ศ. 1800 - 1893) 3) สมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 1893 - 2310) 4) สมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2310 - 2427) และ 5) สมัยกลางรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. 2427-2488)

1. สมัยโบราณศึกษา หลักฐานต่าง ๆ ทางประวัติศาสตร์ไม่สามารถมีให้ศึกษาค้นคว้าได้ ชัดเจนนัก แต่พอเป็นที่สืบทราบได้ว่า การปฏิบัติเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายประการหนึ่งของการ- ประถมศึกษา คือ การอ่านออกเขียนได้เท่านั้น คาดว่าคงจะเน้นหนักทางด้านศาสนาเพียง อย่างเดียวเท่านั้น

2. สมัยกรุงสุโขทัย การประถมศึกษาในสมัยนี้เป็นเรื่องของการอ่านออกเขียนได้เช่นกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นหนทางศึกษาต่อในศาสตร์อย่างอื่น

การจัดการศึกษาในสมัยนี้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ฝ่าย คือ

1) ฝ่ายพุทธจักร มุ่งเน้นให้เด็กได้ศึกษาพระธรรมวินัย ศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนาโดย ตรง และวัดคือสถานศึกษา

2) ฝ่ายราชอาณาจักร เป็นการเรียนสำหรับเจ้านาย บุตรหลานข้าราชการและราษฎร สำนักเรียนของเจ้านายและบุตรหลานข้าราชการ เรียนที่สำนักราชบัณฑิต ส่วนลูกหลานราษฎร เรียนที่วัด โดยวิชาที่เรียนจะเน้นวิชาหนังสือ วิชาที่เกี่ยวกับการปกครอง วิชาทหาร โหราศาสตร์ คาราศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และที่สำคัญที่สุด ได้แก่ ด้านการศาสนา พระธรรมวินัย

ในปี พ.ศ. 1826 พ่อขุนรามคำแหงได้คิดประดิษฐ์อักษรไทย

ในปี พ.ศ. 1835 พ่อขุนรามคำแหงได้แต่งตั้งพระจากลังกาที่มาอาศัยพระบรมโพธิสมภารให้รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาชน ดังคำในแผ่นศิลาจารึกมีว่า “ทุกคนในอาณาจักรสุโขทัยไม่ว่าจะเป็นผู้ตีมีเงิน ต่างก็ไปรับการศึกษาที่วัดอรุณฤๅกา” แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์ในสมัยนั้น ได้เห็นความสำคัญของการศึกษาเพื่อปวงชน

ในสมัยกรุงสุโขทัยนี้ ได้มีเอกสารหรือตำนานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ปรากฏไว้จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ศิลาจารึกอักษรไทย ไตรภูมิพระร่วง คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์ และสุภายิดพระร่วง เป็นต้น

โดยสรุป สภาพของการประถมศึกษาของไทยในสมัยกรุงสุโขทัยจึงมีครูผู้สอน คือพระ ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในวิชาภาษาบาลี วัตถุประสงค์ของการประถมศึกษาสมัยนั้นก็คือ การให้รู้แตกฉานในพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา เพราะคนไทยส่วนใหญ่ถือว่า พระพุทธองค์เป็นปราชญ์ พระธรรมวินัยคือความรู้ที่จะบันดาลให้บุคคลเป็นคนที่สมบูรณ์ในทุกๆ ทาง ไม่ว่าจะเป็นการดำรงชีวิตด้านวัฒนธรรมที่ตีร่วมกับผู้อื่น หรือการครองเรือนและการประกอบอาชีพ ล้วนแสวงหาได้จากพระธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ภาษาบาลีซึ่งบันทึกพระธรรมเอาไว้จึงเป็นกุญแจสำคัญที่จะเปิดประตู ไปสู่วิชาความรู้ทั้งปวง การประถมศึกษาสมัยแรกที่คนไทยสร้างประเทศในแหลมทอง หรือที่เรียกว่าสมัยสุโขทัย จึงเห็นว่าการเรียนรู้ภาษาบาลี และการศึกษาพระธรรมวินัย วัดจึงเป็นโรงเรียน ครูคือพระ และนักเรียนก็ต้องมาเป็นศิษย์วัด ซึ่งแน่นอนเหลือเกินที่นักเรียนก็ต้องเป็นผู้ชายล้วน ๆ เพราะสตรีไม่อาจจะไปอยู่ใกล้ชิดกับพระซึ่งเป็นครูได้ ส่วนบุตรเจ้านายและข้าราชการก็จะรับการประถมศึกษาในสำนักราชบัณฑิตซึ่งตั้งอยู่ในวัง ราชบัณฑิตที่เป็นครูสอนก็ต้องเคยบวชเรียนมาก่อนและรู้พระธรรมวินัยอย่างแตกฉานเช่นเดียวกัน

3. สมัยกรุงศรีอยุธยา การศึกษาในระดับประถมศึกษาเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่วัดยังคงเป็นศูนย์กลางของชุมชนและการศึกษาเช่นเดิม วัดมีความสำคัญต่อ “การอ่านออกเขียนได้” มากกว่าในสมัยกรุงสุโขทัย ดังจะเห็นได้จากในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้เน้นการ

ศึกษาธรรมวินัยอย่างกว้างขวาง พระองค์ได้ทรงผนวชและได้อุทิศพระราชวัง สร้างวัดพระศรี-
สรรเพชญ์ขึ้น ซึ่งการบริหารของพระองค์ครั้งนี้ก็เปรียบเสมือนการสร้างสถานศึกษานั้นเอง ดังนั้น
การประณตศึกษาในระยะนี้ จึงจัดเพื่อการอ่านออกเขียนได้ และเพื่อการเตรียมการอุปสมบทใน
เวลาข้างหน้า ต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้ทรงวางกฎเกณฑ์ไว้ว่าผู้ที่มีได้ผ่านการ
อุปสมบทจะเป็นข้าราชการไม่ได้ การศึกษาจึงเป็นลักษณะจารีตนิยม (Traditional Education)
คือ เป็นไปตามความประสงค์และบทบาทบุญดีของพระมหากษัตริย์

การศึกษาในสมัยนี้จึงเป็นการศึกษาสำหรับเด็กชาย เพราะครูผู้สอนเป็นพระภิกษุ เด็ก
หญิงจึงไม่มีโอกาสเล่าเรียน นอกจากนั้น จำนวนนักเรียนซึ่งเป็นเด็กชายก็มีจำกัดตามจำนวน
พระภิกษุ สถานที่สอนจะสอนในกุฏิและพระภิกษุจะบิณฑบาตมาเลี้ยงดูลูกศิษย์ด้วย

ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีการศึกษาทางวรรณคดีและวิชาต่าง ๆ รวมทั้ง
การเรียนวิชาภาษาไทยด้วย ได้มีหนังสือแบบเรียนเล่มแรกเกิดขึ้น คือ “หนังสือจินตคามณี”
แต่งโดยพระโหราธิบดี ได้มีการสอนภาษาต่างประเทศ โดยพวกมิชชันนารีและได้สร้าง
“โรงเรียนสามเณร” เพื่อสอนหนังสือและสอนลัทธิทางศาสนาของชาวต่างประเทศแก่พวกเข้ารีต
ประกอบกับเวลานั้นเริ่มมีการติดต่อกับต่างประเทศ เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ โปรตุเกส ฯลฯ
จึงทำให้การศึกษาในสมัยนั้นพัฒนาขึ้นมากทั้งทางด้านวิชาการใหม่ ๆ วิชาซีฟ ศาสนาและวัฒนธรรม
ฉะนั้น ประโยชน์ก็คือนอกจากการเรียนภาษาแล้ว ยังได้เรียนวิชาการของศาสตร์อื่น ๆ อีกด้วย
และในปี พ.ศ. 2228 ได้มีการส่งนักเรียนไปต่างประเทศ 12 คน พร้อมกับราชทูต

โดยสรุป สภาพของการประณตศึกษาของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงมีการติดต่อกับ
ต่างประเทศกว้างขวางขึ้น การเรียนในระดับประณตศึกษาจึงเริ่มเรียนภาษาต่างประเทศด้วย เช่น
ฝรั่งเศส เขมร พม่า มอญ และจีน เป็นการเพิ่มเติมไปจากภาษาบาลี และสันสกฤต ส่วนภาษา-
ไทยก็เริ่มมีหนังสือไทยเล่มแรกชื่อจินตคามณี แต่งโดยพระโหราธิบดี ซึ่งเป็นราชบัณฑิตอยู่ในวัง

นอกจากวัดและวังแล้ว ในสมัยโบราณยังมีโบสถ์ของมิชชันนารีที่เข้ามาเผยแพร่คริสต์-
ศาสนา ซึ่งใช้เป็นโรงเรียนประณตศึกษาสำหรับบุตรของราษฎรทั่วไป หลักสูตรจึงเน้นเรื่องของ
ศาสนาและวัฒนธรรมทั่ว ๆ ไป ในฐานะคนไทยที่ควรจะรู้และยึดถือเป็นแนวทางดำรงชีวิต

4. สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น การจัดการศึกษายังคงเป็นเช่นเดียวกับ
สมัยกรุงศรีอยุธยา วัดเป็นที่ให้การศึกษาแก่บุคคลทั่วไป และวังเป็นสถานที่ศึกษารอบรมบุตรหลาน
ข้าราชการ เจ้านาย ขุนนาง และเชื้อพระวงศ์ สำหรับเด็กหญิงเริ่มมีโอกาสน่าเรียนแต่ยังมีจำนวน
น้อย และเล่าเรียนในตำหนักเจ้านายในพระบรมมหาราชวัง ส่วนเด็กหญิงที่อยู่บ้าน มารดาก็สอน
การดูแลบ้านเรือนและการทำอาหารให้

ในสมัยกรุงธนบุรีบ้านเมืองเต็มไปด้วยศึกสงคราม ประชาชนก็กำลังขวัญเสียจากสงคราม พระเจ้าตากสินได้สังเกตเห็นในเรื่องนี้จึงสนับสนุนทางด้านวรรณคดีอย่างมาก พร้อมเน้นหนักทางด้านศาสนาเพื่อยกระดับและฟื้นฟูจิตใจประชาชน เป็นการปลอบขวัญชาวไทยอีกด้วย

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 2) พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้าง “โรงทาน” ขึ้นไว้เพื่อให้พนักงานในวังจัดอาหารมาเลี้ยงคู่ข้าราชการที่มาอยู่เวรรักษาการในวัง โรงทานนี้ใช้เป็นที่ถวายภัตตาหารพระภิกษุสามเณรเป็นครั้งคราว ต่อมาก็ให้คนชราคนพิการและเด็ก ๆ มารับบริจาคอาหารด้วย บุคคลเหล่านี้เมื่อพ้นเวลาอาหารแล้วก็ยังคงรอกันอยู่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการสอนหนังสือวิชาการต่าง ๆ และมีพระธรรมเทศนาแสดง เป็นการสั่งสอนผู้คนที่ว่างงานในโรงทานไปด้วย

โรงทาน สมัยรัชกาลที่ 2 จึงน่าจะจัดเป็นโรงเรียนได้ค่อนข้างหนึ่ง แม้จะมีชื่อเป็นโรงเรียนสมบูรณ์แบบ เพื่อการเรียนการสอนเพียงอย่างเดียวเหมือนในปัจจุบันก็ตาม

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-4) ก็ได้มีการส่งเสริมด้านวรรณคดีเป็นสำคัญ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรงเห็นว่าคนไทยต้องเร่งเรียนรู้วัฒนธรรมด้านตะวันตก พระองค์จึงยอมให้หมอสอนศาสนาเข้ามาเพื่อให้คนไทยเรียนรู้ขนบธรรมเนียมต่าง ๆ และเรียนวิชาเกี่ยวกับการแพทย์ เป็นต้น

สิ่งสำคัญทางด้านการศึกษาที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ คือ พระองค์โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน และจารึกวิชาการต่าง ๆ ลงบนฝาผนังวัด เช่น วิชาดาราศาสตร์ แพทย์ศาสตร์ อักษรศาสตร์ ฯลฯ เพื่อคนไทยที่ยังไม่มีสถานที่เหมาะสำหรับศึกษาวิชาชีพ จะได้มีโอกาสเรียนรู้ด้วยตนเองจากฝาผนังจารึกนี้ ฉะนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า วัดพระเชตุพนเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ หรือของประเทศไทย นอกจากนั้น ได้มีแบบเรียนเกิดขึ้นอีก 2 เล่ม คือ

1) ปฐม ก.กา ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง เป็นการคัดแปลงหนังสือจินดามณีให้ง่ายเข้า นับเป็นหนังสือที่ง่ายกว่าและมีการสอนอ่านแบบแจกลูกตามมาตราแม่ต่าง ๆ

2) ปฐมมาลา ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งเช่นเดียวกัน แต่มีผู้สันนิษฐานว่า พระเทพโมลี (เจ๊ก) วัดราชบูรณะเป็นผู้แต่ง เป็นหนังสือดีเพราะมีทั้งวิธีอ่านและการเขียนร้อยกรอง

จากข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการประณมศึกษาคงได้กล่าวมาแล้วข้างต้น สามารถสรุปสาระสำคัญของโครงสร้างการศึกษานับตั้งแต่สมัยโบราณศึกษาจบจนถึงสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้ดังนี้

1. ศูนย์การเรียนการสอน คือ วัดวาอาราม และพระราชวัง
 2. เนื้อหาของการสอนอยู่ในวงจำกัด โดยเน้นหนักไปทางการศาสนา วรรณคดีและอักษรศาสตร์
 3. แบบเรียนมีน้อย เช่น จินตามณี ปฐม ก. กา และ ปฐมมาลา
 4. ครูผู้สอน คือ พระภิกษุ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมการเล่าเรียนอ่านเขียนทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันบิดามารดาก็เป็นครูคนแรกของบุตรในด้านการปฏิบัติคน
 5. วิธีสอน เป็นการสอนแบบตัวต่อตัว (tutorial system) และไม่มีชั้นเรียน เน้นวิธีเรียนเป็นแบบท่องจำ ไม่ส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
 6. จำนวนผู้เข้ารับการศึกษามีน้อย และไม่มีการศึกษาภาคบังคับ
 7. การศึกษามีเฉพาะสำหรับเด็กชาย เด็กหญิงมีโอกาสเรียนเพียงเล็กน้อยภายในวัง แต่ก็เริ่มในสมัยหลัง ๆ ซึ่งถือว่าเป็นการศึกษาที่ไม่มีระบบ สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการที่ยังไม่สามารถก่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาขึ้นได้
 8. การศึกษามุ่งอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญ ซึ่งเป็นจุดประสงค์ที่ถูกต้อง และสามารถอ่านออกเขียนได้ ฝึกฝนความรู้พิเศษที่สนใจ ศึกษาพระธรรมวินัย และมุ่งเตรียมผู้เรียนเพื่อเข้ารับราชการ การฝึกฝนทางวิชาชีพมีน้อย มักจะเป็นการถ่ายทอดภายในวงศ์ตระกูล
 9. กษัตริย์เป็นศูนย์กลางการควบคุมและส่งเสริมการศึกษา (centralization) โดยแยกการศึกษาเป็นฝ่ายเจ้านาย ลูกหลานข้าราชการ และฝ่ายราษฎร
 10. การจัดการศึกษาไม่มีระเบียบแบบแผน เพราะยังไม่มีระบบการจัดการศึกษาที่แน่นอนและชัดเจน
5. สมัยกลางรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน สำหรับการจัดการประถมศึกษาในสมัยนี้ จะได้ประมวลและลำดับเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการประถมศึกษาในรัชสมัยต่าง ๆ จนกระทั่งถึงพ.ศ.2488 โดยสังเขป

การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2427-2452)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าให้ปฏิรูประบบการศึกษาให้เข้าสู่ยุคใหม่ ทั้งนี้เพราะได้รับอิทธิพลมาจากประเทศตะวันตก ได้มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขเข้าสู่การจัดการศึกษาที่มีระเบียบแบบแผน (Formal Education) กล่าวคือ การจัดการศึกษาที่มีโรงเรียน มีครู มีตารางสอน มีชั้นเรียน มีหลักสูตร มีการวัดผล และมีการเลื่อนชั้น นอกจากนั้น ทรงมีพระราชดำริว่า ผู้ที่จะเข้ารับราชการสนองพระเดชพระคุณนั้นจะต้องรู้หนังสือไทย และขนบธรรมเนียมข้าราชการ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับบุตรหลาน พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในพระบรมมหาราชวัง ต่อมา ทรงเห็นว่าการศึกษาของเด็กเข้าเรียนตามวัดนั้น การเรียนการสอนในวัดยังไม่มีการศึกษาแบบแผนเท่าที่ควร จึงโปรดให้ตั้งโรงเรียนสำหรับราษฎรโดยอาศัยที่ดินของวัด วัดอุประสงค์เพื่อเป็นการประหยัดและวัดก็เป็นศูนย์กลางของชุมชนด้วย

พ.ศ. 2414 โรงเรียนแรกได้ถือกำเนิดขึ้นในพระบรมมหาราชวัง โรงเรียนประถมศึกษาที่เป็นระเบียบแบบแผนอย่างปัจจุบันตั้งขึ้นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2414 โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นในวัง ให้บุตรเจ้านายและบุตรขุนนางข้าราชการได้เล่าเรียน มีหลวงสารประเสริฐ (หรือพระยาศรีสุนทรโวหาร หรือ น้อย อาจารย์ยางกูร) เป็นครูใหญ่

วิชาที่ให้เรียนได้แก่ การอ่าน การเขียน การคิดเลข และวิธีปฏิบัติราชการเพื่อให้นักเรียนเหล่านี้เมื่อสำเร็จแล้วจะได้รับราชการได้ทันที วัดอุประสงค์ของการศึกษาในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะรัชกาลที่ 5 จึงเป็นการจำกัดขอบเขตอยู่แต่เพียงการเตรียมบุคคลไว้รับราชการมโนธรรมที่เห็นโรงเรียนเป็นบันไดทองไปสู่ตำแหน่งงานทางราชการจึงเริ่มขึ้นตั้งแต่บัดนั้น

พ.ศ. 2427 โปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎรขึ้นแห่งแรกที่วัดมหรณพาราม เรียกว่า “โรงเรียนวัดมหรณพาราม” และได้ขยายโรงเรียนสำหรับราษฎรไปสู่หัวเมืองเพิ่มขึ้นในปีต่อมา

“.....เจ้านายในตระกูลตั้งแต่ลูกฉันเป็นต้นไป ตลอดจนถึงราษฎรที่ต่ำที่สุดจะให้ฉันมีโอกาสเล่าเรียนได้เสมอกัน ไม่ว่าเจ้า ว่าขุนนาง ว่าไพร่ เพราะฉะนั้นจึงบอกได้ว่า การเล่าเรียนในบ้านเมืองเดี๋ยวนี้จะเป็นข้อสำคัญที่หนึ่งซึ่งฉันจะอุทิศสาหัสจัดให้เจริญขึ้นจงได้.....” (พระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5)

“.....ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าการศึกษาหนังสือเป็นคัมภีร์ของวิชาความรู้ทั้งปวง สมควรที่จะทำนุบำรุงให้เจริญยิ่งขึ้นไป เพราะคนในพื้นที่บ้านเมืองสยามเรา นี้ ที่จนโตใหญ่ไม่รู้หนังสือไทยก็มีโดยมากที่รู้พออ่านได้แต่ไม่ถูกถ้วนนั้นก็ยังมีโดยมาก เพราะโรงเรียนที่สอนวิชาตามแบบหลวงยังมีไม่พอกับผู้ที่ศึกษาเล่าเรียน มีพระราชประสงค์จะให้พระราชวงศ์และบุตรหลานข้าราชการและราษฎรทั้งปวง ได้เล่าเรียนศึกษาหนังสือไทยให้รู้โดยละเอียดตามแบบที่ถูกต้อง.....” (หมายเหตุประกาศชี้แจงความมุ่งหมายของการศึกษาและชักชวนให้ราษฎรนิยมการเรียนหนังสือ)

พ.ศ. 2430 โปรดเกล้าให้ตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น เพื่อมีหน้าที่จัดการเกี่ยวกับการศึกษาของประเทศ

กรมศึกษาธิการซึ่งรับผิดชอบบริหารโรงเรียนสามัญต่าง ๆ นั้น ค่อมารวมกับกรมธรรมการสังฆการีซึ่งรับผิดชอบบริหารงานช่วยเหลือพระสงฆ์ กรมพยาบาลซึ่งรับผิดชอบบริหารงานสาธารณสุขและโรงพยาบาล กรมแผนที่ และพิพิธภัณฑสถานตั้งเป็น กระทรวงธรรมการ แต่เรียกชื่อว่า กรมธรรมการ ใน พ.ศ. 2432 โดยแบ่งส่วนราชการใหม่เป็น 6 กรม คือ

1. กรมกลาง รับผิดชอบงานบัญชี งานเลขานุการ งานธุรการ งานสารบรรณ งานพัสดุ และงานการเงิน
2. กรมธรรมการสังฆการี รับผิดชอบงานอันเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์และวัดทั้งหมด
3. กรมศึกษาธิการ รับผิดชอบงานแต่งตำราเรียน งานสารวัตรตรวจโรงเรียน และงานพิมพ์หนังสือ
4. กรมพยาบาล รับผิดชอบงานสารวัตรตรวจโรงพยาบาล และงานต่าง ๆ ของการสาธารณสุข
5. พิพิธภัณฑสถาน รับผิดชอบดูแลโบราณวัตถุ
6. กรมแผนที่ รับผิดชอบการทำแผนที่ทั้งทางน้ำและทางบก

พ.ศ. 2433 การจัดระดับการศึกษา โดยถือการสอบไล่ซึ่งได้กำหนดเป็น “พระราชบัญญัติการสอบวิชาใน พ.ศ. 2433”

พ.ศ. 2435 โปรดเกล้าให้ตั้งกระทรวงธรรมการเพื่อให้มีหน้าที่จัดการศึกษาและในปีนี้ได้มีการจัดประเภทโรงเรียนและจำนวนชั้นเรียนของประถมศึกษา ดังนี้

ก. โรงเรียนมูลศึกษาหรือโรงเรียนหลวง มี 2 แบบ คือ โรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นต่ำ และโรงเรียนมูลศึกษาสามัญชั้นสูง จัดทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด มีพระภิกษุเป็นผู้สอน

ข. โรงเรียนเชลยศักดิ์ หรือโรงเรียนราษฎร มี 2 แบบ คือ โรงเรียนเชลยศักดิ์พิเศษ สอนภาษาไทยโบราณและภาษาต่างประเทศ ซึ่งมีโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน วัฒนาวิทยาลัย อัสสัมชัญ และโรงเรียนเชลยศักดิ์ (ราษฎรไทย) ซึ่งมีโรงเรียนบำรุงวิทยาเป็นโรงเรียนที่เอกชน จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยสนับสนุนการศึกษาของชาติ แต่ต้องขออนุญาตต่อกระทรวงธรรมการก่อน

พ.ศ. 2438 กรมศึกษาธิการได้กำหนดชั้นเรียนและหลักสูตรขึ้น โดยแบ่งชั้นเรียนเป็น 3 ประโยค ประโยคละ 3 ชั้น ประโยค 3 มี 4 ชั้น รวมเป็น 10 ชั้น ฉะนั้นนักเรียนสอบได้ 2 ประโยคหรือเทียบเท่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบัน จะได้รับการยกเว้นการเกณฑ์ทหาร

พ.ศ. 2441 ได้มีการจัดชั้นการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับประถมศึกษา โดยแบ่งการศึกษา ออกเป็นสองประเภท คือ การศึกษาสามัญและการศึกษาพิเศษ

ก. การศึกษาสามัญ ได้แก่

1) การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก (มูลศึกษา) กำหนดอายุนักเรียน 7 ปี

2) การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา) แบ่งออกเป็น 2 ประโยค ประโยคละ 3 ชั้น จึงรวมเป็น 6 ชั้น ได้แก่

โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นต่ำ (ประถมศึกษาตอนต้น) เริ่มรับนักเรียนอายุ ประมาณ 10 ปี วิชาที่เรียนก็มี อ่าน เขียน คณิตเลข

โรงเรียนไทยเบื้องต้นชั้นสูง (ประถมศึกษาตอนปลาย) รับนักเรียนที่จบจาก ชั้นประถมศึกษาตอนต้น หรือ เด็กที่มีอายุครบ 13 ปี เรียนวิชา อ่าน คัด เขียน คณิตเลข เพิ่ม วิชามูลวิทยาและการศึกษาพิเศษ ซึ่งได้แก่วิชาชีพต่าง ๆ

ข. การศึกษาพิเศษ ได้แก่ การศึกษาวิชาเฉพาะหรือการศึกษาวิชาชีพ เช่น วิชาแพทย์ วิชาการก่อสร้าง วิชาถลุงแร่ วิชาครูและวิชาศิลปะ ฯลฯ

สำหรับการจัดการศึกษาประชาบาลในหัวเมืองนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้คณะสงฆ์และกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่ในการจัดการศึกษาประเภทนี้แก่ทวยราษฎร กล่าวคือ พระบรมวงศานุวงศ์ที่ปกครองคามหัวเมืองต่าง ๆ ก็ได้รับมอบหมายให้จัดตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎรในวัด โดยมีพระภิกษุช่วยสอน และพระเจ้าเมืองยาเขตรมหมื่น วชิรญาณวโรส ทรงรับภาระอำนวยความสะดวกให้ภิกษุสงฆ์สั่งสอนกุลบุตรและบังคับอารามในหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร

พ.ศ. 2445 การศึกษาได้เปลี่ยนเป็น 2 สาย คือ

ก. สามัญศึกษา (General Education) แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษามุ่งให้เป็นพลเมืองดี ใฝ่เรียน และมีความรู้เพื่อออกไปประกอบอาชีพ สำหรับระดับประถมศึกษาเป็นระดับการศึกษาขั้นต้น สำหรับผู้ที่ยังไม่เคยศึกษา เมื่อจบการศึกษาระดับนี้จะได้รับประกาศนียบัตรประโยค 1 จบแล้วออกไปประกอบอาชีพ หรือศึกษาต่อได้ในชั้นมัธยมหรือวิชาชีพ

ข. วิชาสามัญศึกษา (Technical Education) ได้แก่ การศึกษาวิชาพิเศษบางประเภทตามความถนัดและความพอใจ เช่น วิชาแพทย์ ครู ตำรวจและทหาร ฯลฯ การศึกษาประเภทนี้แบ่งเป็น 3 ระดับ เช่นกัน คือ ประถมศึกษาพิเศษ มัธยมศึกษาพิเศษ และอุดมศึกษาพิเศษ สำหรับระดับประถมศึกษาพิเศษ รับผู้ที่เรียนจบชั้นประถมมาเรียนวิชาชีพที่ไม่ต้องใช้ความรู้มากนัก เช่น วิชาการเพาะปลูก วิชาช่าง วิชาการค้า เป็นต้น

พ.ศ. 2446 ได้มีประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ร.ศ. 121) ซึ่งกำหนดให้พระภิกษุช่วยจัดการประถมศึกษาให้แพร่หลายออกไปภายใต้การอำนวยการของเจ้าคณะมณฑล

พ.ศ. 2451 ได้มีการเปลี่ยนแปลงชั้นมูลศึกษาให้มีหลักสูตรรายตัว และกำหนดเวลาเรียนเป็น 3 ปี เริ่มแต่อายุ 7 ขวบถึง 9 ขวบ แล้วจึงเรียนต่อในชั้นประถมศึกษาเมื่ออายุ 10 ขวบ มีการกำหนดเวลาเรียนอีก 3 ปี โรงเรียนประถมศึกษาซึ่งไม่มีแผนกมูลศึกษาอยู่ อาจตั้ง “ชั้นเตรียม” เป็นชั้นสำหรับเตรียมตัวเด็กขึ้นชั้นประถมปีที่ 1 โดยให้ชั้นเตรียมนี้เสมอกับชั้นประโยคมูล แต่มีระดับหย่อนกว่ากันหลายวิชาเพราะใช้เวลาเรียนน้อยกว่ากันมาก

พ.ศ. 2452 ได้มีการจัดการศึกษาใหม่ เนื่องมาจากปริมาณของโรงเรียนในกรุงเทพฯ และหัวเมืองเพิ่มมากขึ้น จึงจำเป็นต้องปรับปรุงการบริหารการศึกษาให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น กระทรวงธรรมการได้มอบให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาตามมณฑลต่าง ๆ โดยตรง และมีข้าหลวงธรรมการเป็นผู้ช่วยเหลือการจัดการศึกษา มีการจัดตั้งกรรมการตำบลขึ้นทุกตำบล ประกอบด้วย กำนัน แพทย์ประจำตำบลและเจ้าอธิการวัดสำคัญในท้องถิ่น เป็นกรรมการจัดการศึกษาเบื้องต้น มีจุดมุ่งหมายให้เด็กที่มีอายุถึงเกณฑ์ได้เล่าเรียนทุกคน ในช่วงระยะนี้จึงถือได้ว่าเป็นการกำเนิดโรงเรียนประชาบาลซึ่งเป็นโรงเรียนประถมศึกษาประเภทหนึ่งที่ประชาชนในตำบลหนึ่ง หรือหลายตำบลตั้งขึ้นและดำรงอยู่ด้วยทรัพย์สินของตนเอง นับว่า

เป็นเวลา 25 ปีพอดีหลังจากการตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับทวยราษฎร์โรงเรียนแรกที่วัดมเหยงคณ์-พารามในกรุงเทพฯ ฯ แล้ว ต่อมาจึงได้มีโรงเรียนเพิ่มขึ้นมากมายในมณฑล (จังหวัด) ต่าง ๆ เรียกว่า โรงเรียนประชาบาล

การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2452 - 2468)

พ.ศ. 2454 การขยายการศึกษาในระยะแรกไม่สามารถดำเนินการไปได้อย่างรวดเร็ว จึงได้มีข้อตกลงแบ่งการจัดการประถมศึกษาซึ่งขึ้นอยู่กับกระทรวงธรรมการให้แก่กระทรวงมหาดไทย รับไปจัดในส่วนภูมิภาค(โรงเรียนประชาบาล) กระทรวงนครบาลรับไปจัดในกรุงเทพฯ ฯ (โรงเรียนในเขตนครบาล) สำหรับการศึกษาในระดับที่สูงกว่านั้นเป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการรับจัดตามเคม (โรงเรียนรัฐบาล) ทั้ง 3 กระทรวงร่วมกันรับผิดชอบในการจัดการศึกษาประชาบาลตามที่ได้รับมอบหมาย คือ

1) กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงนครบาล รับผิดชอบในการจัดตั้งและบริหารโรงเรียน ให้การสนับสนุนคณะกรรมการตำบลและคณะกรรมการศึกษาในการบริหาร จัดให้เด็กอายุถึงเกณฑ์ในเขตรับผิดชอบได้เข้าเรียน การหาครูสอน การหารายได้เลี้ยงโรงเรียน รับจดทะเบียนและเป็นเจ้าของปกครองโรงเรียน และจัดให้มีที่เล่าเรียนเพียงพอแก่จำนวนเด็กที่มีอายุเข้าเกณฑ์ (ขณะนั้นยังไม่มีการบังคับ)

2) กระทรวงธรรมการ รับผิดชอบจัดการศึกษาในด้านนโยบาย การกำหนดหลักสูตร และแบบเรียน การจัดสรรงบประมาณ และ การควบคุมมาตรฐานการศึกษา

นอกจากนี้ ได้มีการแบ่งประเภทโรงเรียนออกตามลักษณะการเงินที่ใช้ในการตั้งและดำรงโรงเรียน 3 ประเภท คือ

1) โรงเรียนที่ใช้เงินเบิกตรงต่อกระทรวงพระคลังมหาสมบัติในงบประมาณของกรมศึกษาธิการ กระทรวงธรรมการ เรียกว่า “โรงเรียนรัฐบาล”

2) โรงเรียนที่ราษฎรได้ร่วมกันจัดตั้งขึ้น บำรุงหรือดำรงโรงเรียนด้วยเงินภาษีอากรของท้องถิ่น (บำรุงด้วยพิศภัคภาษีอากรเงินส่วย) หรือเงินใด ๆ ตามแต่จะหาได้ เรียกว่า “โรงเรียนประชาบาล”

3) โรงเรียนซึ่งเอกชนหรือหมู่คณะจัดตั้งขึ้นด้วยทุนของเอกชนหรือหมู่คณะนั้น เพื่อประโยชน์ของหมู่คณะนั้นไม่ไรโรงเรียนทั่วไป เรียกว่า “โรงเรียนบุคคล”

พ.ศ. 2456 ได้มีการประกาศใช้โครงการศึกษาชาติจีนสำหรับระดับประถมศึกษา แบ่งเป็น 5 ชั้น คือ

1) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 เรียนวิชาสามัญ เริ่มเรียนเมื่ออายุประมาณ 8 ปี และจบอายุประมาณ 10 ปี แล้วจึงเรียนต่อในชั้นมัธยม หากไม่เรียนชั้นมัธยมจะต้องเรียนสายอาชีพในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5

2) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-5 เรียนทางด้านอาชีพ (วิสามัญ) เช่น เกษตรกรรม และ การช่าง เป็นต้น

พ.ศ. 2458 ชั้นประถมศึกษาเพิ่มเป็น 5 ปี แยกชายและหญิง

1) ชาย เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จึงต่อมัธยมสามัญได้ หรือ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ก็สามารถเรียนต่อมัธยมวิสามัญได้

2) หญิง เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ก็สามารถเรียนต่อได้ทั้งสองสาย

พ.ศ. 2462 เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการ เป็น “กระทรวงศึกษาธิการ”

พ.ศ. 2464 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของการประถมศึกษาว่ามีความจำเป็นต่อราษฎรมาก จึงได้ตราพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับขึ้น เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2464 โดยให้เด็กทุกคนที่มีอายุครบ 7 ปีบริบูรณ์เข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุถึง 14 ปีบริบูรณ์ นั่นก็คือ ประเทศไทยได้เริ่มการศึกษาภาคบังคับสำหรับทวยราษฎรแล้ว

สาระสำคัญเกี่ยวกับพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 คือ เป็นการศึกษภาคบังคับสำหรับเด็กที่มีอายุครบ 7 ปีบริบูรณ์ จนกระทั่งอายุครบ 14 ปีบริบูรณ์...เป็นการศึกษาแบบให้เปล่าไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและค่าธรรมเนียม...มีสารวัตรศึกษาคอยติดตามเด็กในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียนโดยทั่วถึงและกำหนดวิธีพิจารณาลงโทษบิดามารดาหรือผู้ปกครองเด็กที่ละเลยไม่ปฏิบัติตามพระราชบัญญัติ...โรงเรียนต้องเปิดเรียนไม่น้อยกว่า 300 เวลาหรือ 800 ชั่วโมง...เด็กจะขาดเรียนติดต่อกันเกินกว่า 30 วัน โดยไม่ได้รับอนุญาตหรือไม่มีเหตุผลสมควรไม่ได้...การยกเว้นเด็กในเกณฑ์บังคับ ได้แก่ เด็กที่พ่อแม่สามารถทำการสอนเองในครอบครัว แต่ต้องส่งเด็กมาสอบกับศึกษาธิการปีละครั้ง เด็กที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาก่อนอายุ 14 ปี เด็กที่มีกำลังความคิดไม่สมประกอบ เป็นโรคติดต่อยาแรง มีที่อยู่ห่างไกลจากโรงเรียนเกินกว่า 3,200 เมตร เด็กไม่อาจมาโรงเรียนได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง...ให้เก็บเงินจากชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ

18-60 ปี ไม่ต่ำกว่าคนละ 1 บาท หรือไม่เกินกว่า 3 บาทต่อปี ตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น เงินที่กำหนดให้เก็บเรียกว่า "เงินศึกษาพลี" สำหรับอุดหนุนโรงเรียนประชาบาล และจ่ายเงินเดือนครู

สำหรับระดับประถมศึกษาในสมัยนี้แบ่งเป็น 5 ชั้น เช่นเดียวกับ พ.ศ. 2458 กล่าวคือ ประถมศึกษาสายสามัญ 3 ชั้นต้องเรียนเหมือนกันทั้งนักเรียนชายและหญิง ส่วนประถมศึกษาสายวิสามัญ ซึ่งได้แก่วิชาชีพต่าง ๆ ใช้เวลาเรียน 2 ปี

การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2468-2477)

พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาเพื่อพิจารณาการจัดทำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ซึ่งมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการประถมศึกษา ดังนี้

การประถมศึกษาแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ

- 1) ประถมสามัญ เรียน 4 ปี คือ ชั้นประถมปีที่ 1-4
- 2) ประถมวิสามัญ เรียน 2 ปี คือ ชั้นประถมปีที่ 5-6 เรียนวิชาชีพ สำหรับผู้ที่จบ

ประถมสามัญ อาจจะเรียนต่อมัธยมสามัญหรือวิสามัญก็ได้ โดยไม่ต้องเรียนต่อประถมวิสามัญ แต่ถ้าเรียนชั้นมัธยมศึกษาไม่สำเร็จจะต้องกลับมาเรียนในชั้นประถมปีที่ 5-6 ซึ่งเป็นสายวิสามัญ ทั้งนี้เพื่อให้ได้มีวิชาชีพติดตัวต่อไป

โดยสรุป การศึกษาภาคบังคับในพ.ศ. 2475 มีลักษณะ ดังนี้

ก. การศึกษาภาคบังคับ ได้แก่ การศึกษาที่รัฐบังคับให้เด็กทุกคนไม่เลือกชาติ ศาสนา และเพศ ได้ศึกษาเล่าเรียนตามที่รัฐกำหนดไว้ใน พ.ร.บ. ประถมศึกษา 2464

ข. การศึกษาภาคบังคับเป็นการศึกษาให้เปล่า ชั้นประถมปีที่ 4 ซึ่งเปลี่ยนใหม่เน้นความจริงเป็นชั้นประถมปีที่ 3 ตามหลักสูตรเดิม เพราะเดิมมีประถมศึกษาสายสามัญ 3 ชั้น และชั้นเตรียมก่อนประถมศึกษา ดังนั้น จึงเป็นแต่เพียงการเลื่อนชั้นเตรียมเป็นชั้นประถมปีที่ 1 เลื่อนชั้นประถมปีที่ 1 เป็นชั้นประถมปีที่ 2 ตามลำดับ เท่านั้น

ค. การศึกษาภาคบังคับ แบ่งชั้นประถมศึกษาสามัญ 4 ปี วิสามัญ 2 ปี

ง. กำหนดให้จัดการศึกษาให้ครบองค์ 3 ของการศึกษา ได้แก่ จริยศึกษา พุทธิศึกษา และพลศึกษา พร้อมกับเปลี่ยนชื่อจากเดิมที่เรียกว่า "โครงการศึกษา" มาเป็น "แผนการศึกษาชาติ"

สำหรับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาชั้น ได้มีการปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม เช่น ยุบกระทรวงนครบาลเหลือ 2 กระทรวง ที่มีหน้าที่จัดการศึกษา คือ กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทย โดยกระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบด้านนโยบาย และการจัดการศึกษา และกระทรวงมหาดไทยดูแลการศึกษาของท้องถิ่น

ในปี พ.ศ. 2475 เช่นกัน ได้มีการประกาศเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับหญิงเป็นครั้งแรกให้ ได้รับการศึกษาเสมอภาคกับชาย แต่เนื่องจากมีภาวะพิเศษในธรรมชาติจึงมีหลักสูตรการศึกษาให้ เรียนวิชาคิดเพื่อนกับของชายบ้าง แต่จะเท่าเทียมกันในโอกาสที่จะได้รับการศึกษาทั้งด้านปริมาณ และระดับ

ได้มีการยกเลิกภาษีการศึกษาซึ่งเรียกว่าเงิน “ศึกษาพลี” ซึ่งเก็บกันมาตั้งแต่ พ.ศ. 2464 โดยรัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้เป็นการตอบแทนเรียกชื่อว่า “เงินอุดหนุนโรงเรียนประชา-บาล”

การประถมศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล (พ.ศ. 2477-2488)

พ.ศ. 2478 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2478 มีรายละเอียดเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม คือ เกณฑ์บังคับเข้าเรียนเริ่มเมื่อเด็กทุกคนมีอายุย่างเข้าปีที่ 8 (นับปีที่เกิดเป็น 1 ปีเต็ม) และพ้นเกณฑ์บังคับเมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 15 ...เดือนหนึ่งขาดเรียนได้ไม่ เกิน 7 วัน ...ยกเลิกการบังคับให้เด็กต้องเรียนต่อไปเมื่ออายุครบเกณฑ์บังคับ ด้วยสาเหตุยุ่งยาก และเขียนภาษาไทยไม่ได้...เด็กที่ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเข้าเรียน คือเด็กที่บ้านอยู่ห่างจาก โรงเรียน 2,000 เมตร...ท้องถิ่นใดมีฐานะเป็นเทศบาลก็ต้องโอนโรงเรียนประชาบาลให้เทศบาล... กำหนดให้นายอำเภอจัดตั้งโรงเรียนประชาบาลทุกตำบล ให้เพียงพอแก่ความเป็นอยู่ของตำบล นั้น...เงินสำหรับจัดตั้งและบำรุงโรงเรียนใช้เงินหรือทรัพย์สินที่ประชาชนออกให้โดยสมัครใจหรือ โดยกฎหมาย หรือจากเงินช่วยการประถมศึกษา ในงบประมาณของกระทรวงศึกษาธิการ และ ให้อยกเลิกเก็บเงินศึกษาพลีที่ค้างชำระไว้แต่เดิม

พ.ศ. 2479 รัฐบาลประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 มีสาระสำคัญเกี่ยวกับการ ประถมศึกษา และการศึกษามัธยมศึกษาที่เปลี่ยนไป ดังนี้

- 1) เปลี่ยนการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 4 ปี กำหนดว่าเด็กทุกคนต้องจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
 - 2) ยกเลิกการศึกษาสายวิสามัญเปลี่ยนเป็นอาชีวศึกษานาน ผู้ที่จะเรียนทางด้านนี้ก็เรียนในโรงเรียนอาชีวศึกษา
 - 3) นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 เรียนต่อมัธยมศึกษาหรืออาชีวศึกษาได้
- พ.ศ. 2486 มีการโอนโรงเรียนเทศบาลให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ดำเนินการ

สภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2484 - 2476

ลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาภายหลังการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 คือ ความพยายามที่จะขยายการศึกษาให้ทั่วทุกตำบล การขยายการศึกษาในระดับสูงกว่าประถมศึกษา การแก้ไขปัญหาทางการศึกษาที่เกิดขึ้นและการเร่งรัดคุณภาพทางการศึกษา

ผลสำเร็จทางด้านปริมาณของการศึกษาในระยะนี้ คือ การเพิ่มจำนวนนักเรียนในระดับประถมศึกษาขึ้นเรื่อย ๆ ในมณฑล และภาคต่าง ๆ เกือบทั่วพระราชอาณาจักร ยกเว้นมณฑลกรุงเทพฯ ฯ ต่างเร่งรัดที่จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาเพิ่มมากขึ้น สำหรับมณฑลกรุงเทพฯ ฯ เสนาบดีกระทรวงนครบาลไม่เห็นด้วยกับการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา โดยเก็บเงินศึกษาฟรีและเห็นว่า ถ้าจะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ก็ไม่ต้องเก็บเงินศึกษาฟรี ดังนั้นการศึกษาภาคบังคับในมณฑลกรุงเทพฯ ฯ จึงมีน้อยมาก

สำหรับการขยายการศึกษาภาคบังคับในมณฑลทั้งหลายนั้น แม้จะมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติขยายเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า เด็กที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะต้องเข้าเรียนเข้าโรงเรียนทั้งหมด ตามรายงานของกระทรวงธรรมการ ปรากฏว่า ระหว่าง พ.ศ. 2469 - 2471 เด็กที่อยู่ในเกณฑ์เข้าเรียนคิดเป็นร้อยละ 51.12, 52.61 และ 53.47 ตามลำดับ

ความพยายามที่จะเร่งรัดขยายโรงเรียน ส่งเสริมให้นักเรียนรักและนิยมวิชาชีพของตน โดยเฉพาะการเน้นหนักทางด้านคุณภาพการศึกษา ได้รับการกวัดข้นมากขึ้น เสนาบดีกระทรวงธรรมการได้ตรวจโรงเรียนอยู่เป็นเมืองนิจ เร่งรัดการผลิตครู ส่งเสริมขวัญและกำลังใจของครูเป็นอัน แต่ในช่วงเวลานั้นประเทศไทยเริ่มประสบกับปัญหาในทางเศรษฐกิจทำให้อัตราการขยายตำบลที่ประกาศบังคับการศึกษาเกิดไม่เพิ่มขึ้น การเก็บเงินศึกษาฟรีก็ได้รับการคัดค้านมากขึ้น

โดยอ้างว่าเป็นภาษีที่ผิดหลักการ เมื่อบังคับจะให้เรียนหนังสือก็ไม่ต้องเก็บเงิน และนอกจากนั้น ยังไม่มีความยุติธรรมในการเก็บเพราะเก็บระหว่าง 1-3 บาท ดังนั้นใน พ.ศ. 2473 จึงยกเลิกการเก็บเงินศึกษาฟรี และกระทรวงการพระคลังมหาสมบัติจ่ายเงินให้แทนปีละ 3 ล้านบาท แต่ใน พ.ศ. 2475 กลับลดเงินช่วยเหลือเพียง 1 ล้าน 5 แสนบาท ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจตกต่ำและเงินขาดแคลน

ปัญหาที่เกี่ยวกับการประณตศึกษาจนกระทั่ง พ.ศ. 2475 ในด้านอื่น ๆ คือ คุณภาพของครู และ การขาดแคลนครูผู้สอน ใน พ.ศ. 2475 ครูหนึ่งคนต้องสอนนักเรียนถึง 53 คน เงินเดือนครูประจำบาลต่ำ ปัญหานี้ทำให้ขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานต่ำ และไม่ยอมมีโครงการสมัครเป็นครูประจำบาล ในด้านนักเรียนความนิยมในการเรียนวิชาซีพีในชั้น ป.4 , ป.5 มีน้อย ส่วนใหญ่หันไปเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและที่สัมพันธ์กันก็คือ ครูและอุปกรณ์การสอนในด้านวิชาซีพีมีไม่เพียงพอ ทำให้คุณภาพของนักเรียนต่ำ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ยังไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อหลักการสำคัญของการจัดการศึกษาในทันทีทันใด จนกระทั่ง พ.ศ.2479 จึงได้มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ซึ่งยกเลิกวิสามัญศึกษา 2 ปี ที่เรียนต่อจากประถมปีที่ 3 สำหรับผู้ที่จะออกจากโรงเรียน และให้เรียนในระดับประถม 4 ปี การเปลี่ยนแปลงในระดับสูงที่สำคัญคือ การตั้งมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง ใน พ.ศ. 2477 ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ คือการให้ความรู้เกี่ยวกับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

ถ้าจะประเมินผลการศึกษา ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ก็จะพบว่าได้มีผลอย่างสำคัญต่อคนทุกระดับ ตั้งแต่เจ้า ขุนนาง ถึงราษฎรสามัญ รวมทั้งลูกหลานชาวจีนที่อพยพเข้ามาพึ่งบรมโพธิสมภาร สมดังที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตั้งความหวังไว้ โดยบุตรหลานของบุคคลดังกล่าวสามารถเข้าเรียนในโรงเรียนและมีโอกาสรับราชการจนกลายเป็นกำลังสำคัญของประเทศ ในที่สุด เพียงแต่ว่าปริมาณยังมีไม่มากนัก ส่วนคุณภาพอาจเป็นเรื่องยากที่จะประเมินได้

สภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2475-2488

การประถมศึกษาไทยภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา กล่าวได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงจากเดิมเป็นอย่างมากและรัฐบาลทุกสมัยได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาของประชาชนโดยทั่วไป โดยให้การประถมศึกษาเป็นรากฐานสำคัญของการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

จะเห็นได้ว่าแนวนโยบายของรัฐบาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 และ พ.ศ. 2479 ตลอดจนพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ในช่วงสมัยนี้ต่างสอดคล้องกันคือ จะให้ประชาชนได้รับการศึกษาทุกคนอย่างน้อยการศึกษาภาคบังคับ เพราะจะได้เป็นการเตรียมประชาชนให้มีความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นอกจากนี้จะขยายการประถมศึกษาออกไปให้แพร่หลายให้มากที่สุดเพื่อให้ได้ผลตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติประถมศึกษา พร้อมกันนั้นก็พยายามปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาให้สูงขึ้นด้วย

การดำเนินการและสัมฤทธิ์ผลของการจัดการประถมศึกษา พ.ศ. 2475-2488

การดำเนินการจัดการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2475-2488 ที่สำคัญได้แก่การประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 และ พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 ความก้าวหน้าของการจัดการประถมศึกษาในเชิงปริมาณ ปรากฏว่าจาก พ.ศ. 2464-2474 รัฐบาลสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับได้เป็นจำนวนมาก รัฐบาลที่เข้ามาบริหารราชการแผ่นดินในระยะแรก ๆ ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีเจตนารมณ์และมีแนวนโยบายที่จะขยายการศึกษา โดยเฉพาะระดับประถมศึกษาออกไปให้แพร่หลาย จึงได้ดำเนินการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาในท้องที่ต่าง ๆ ทั้งในพระนครและหัวเมืองอย่างเร่งรีบ จนสามารถขยายการศึกษาภาคบังคับได้ครบทุกตำบลทั่วราชอาณาจักรใน พ.ศ. 2478

ส่วนในการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษานั้น รัฐบาลภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ดำเนินการจัดตั้งขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อที่จะรับนักเรียนได้เพียงพอ ในขณะที่เดียวกันจำนวนครูและนักเรียนระดับประถมศึกษา ก็เพิ่มจำนวนมากขึ้นเช่นเดียวกัน สมดังเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่จะ

ขยายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึง และให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

นอกจากผลทางด้านปริมาณแล้ว ทางด้านคุณภาพของการประถมศึกษาในนั้น รัฐบาลก็ได้ให้ความสำคัญโดยได้กำหนดเป็นนโยบายเช่นเดียวกันที่จะปรับปรุงคุณภาพให้ดีขึ้นด้วย ดังจะเห็นว่ากระทรวงธรรมการซึ่งรับผิดชอบในเรื่องการประถมศึกษาในขณะนั้นได้พยายามที่จะหาวิธีการต่าง ๆ เพื่อที่จะปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาให้ดีขึ้น เป็นต้นว่า ได้กำหนดให้มีวิธีการตรวจเยี่ยมโรงเรียน โดยให้กรรมการมณฑลและกรรมการจังหวัดออกตรวจงานการศึกษาในจังหวัดและอำเภอในท้องที่ที่รับผิดชอบปีละครั้งเป็นอย่างน้อย ส่วนกรรมการอำเภอให้ออกตรวจท้องที่ทุกตำบลเดือนละครั้งเป็นอย่างน้อย การตรวจโรงเรียนประชาบาลให้ตรวจงานทางด้าน การเรียนการสอนด้วย

ในด้านการปรับปรุงคุณภาพการประถมศึกษาในนั้น กระทรวงธรรมการได้พยายามปรับปรุงเกี่ยวกับตัวครูผู้สอน แต่เนื่องจากจำนวนครูในขณะนั้นยังไม่เพียงพอกับการเพิ่มจำนวนของนักเรียน และครูโรงเรียนประชาบาลใน พ.ศ. 2478 เป็นครูที่มีวุฒิกิจจำนวนน้อย ความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพการประถมศึกษาจึงไม่ได้ผลเท่าที่ควร กระทรวงธรรมการจึงได้ดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มขึ้นอีก เพื่อที่จะได้ผลิตครูที่มีคุณภาพและให้มีจำนวนเพียงพอกับความ ต้องการครูในขณะนั้น นอกจากการจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูเพิ่มแล้ว กระทรวงธรรมการยังปรับปรุงในเรื่องหลักสูตรและประมวลการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2479 เป้าหมายสำคัญของการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 และประมวล การสอนก็เพื่อที่จะให้คุณภาพของการศึกษาดีขึ้น

การดำเนินการจัดการศึกษาในช่วงเวลาปลาย พ.ศ. 2484 ถึงกลาง พ.ศ. 2488 เป็นการจัดการศึกษาระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 และการปรับปรุงการศึกษาภายหลังสงคราม ระยะนี้ ประเทศไทยอยู่ในภาวะสงครามโดยตลอด พอสงครามสงบลงประเทศไทยต้องฟื้นฟูประเทศโดยเร็ว นโยบายในการบริหารราชการแผ่นดินจึงเน้นในด้านการทหารและการป้องกันประเทศเป็นส่วนใหญ่ ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาโดยตรงจึงไม่เด่นชัด

นอกจากนั้น การดำเนินงานการประถมศึกษาในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2485 - 2492 กล่าวได้ว่าไม่มีความก้าวหน้ามากนักทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ เพราะประเทศชาติกำลังตกอยู่ในภาวะ

สงครามโลกครั้งที่ 2 ทางด้านปริมาณจำนวนโรงเรียน ครู และนักเรียนก็เพิ่มขึ้นน้อยมาก การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนก็ทำไม่ได้เต็มที่ ส่วนคุณภาพของการศึกษาไม่เป็นที่น่าพอใจ เพราะมีปัญหาและอุปสรรคต่อการเรียนการสอนอยู่หลายประการดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้วรัฐบาลเข้ามาบริหารราชการแผ่นดินภายหลังสงครามได้พยายามอย่างแข็งที่จะปรับปรุงการศึกษาของชาติให้ดีขึ้นทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ดังที่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการอันเป็นการแสดงถึงแนวโน้มของการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้ดีขึ้น เป็นต้นว่า การประกาศใช้พระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 การยกฐานะครูในโรงเรียนประชาบาลและसारวัตรศึกษาขึ้นเป็นข้าราชการเมื่อ พ.ศ. 2491 การจัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล พ.ศ. 2491 และการเร่งรัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประชาบาล ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้พยายามอย่างแข็งที่จะปรับปรุงการศึกษาของชาติให้ดีขึ้น

ปัญหาของการจัดการประถมศึกษา พ.ศ. 2475 - 2488

ความพยายามของกระทรวงธรรมการที่จะปรับปรุงคุณภาพการประถมศึกษาทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพนั้น กล่าวได้ว่า ทางด้านปริมาณประสบความสำเร็จพอสมควร แต่ในด้านคุณภาพยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร เหตุปัจจัยที่ทำให้การปรับปรุงทางด้านคุณภาพการประถมศึกษาในช่วงระยะเวลานี้ไม่ได้ผลนั้น มาจากปัญหาหลาย ๆ ประการที่สำคัญคือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน
2. ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอน
3. ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ และ
4. ปัญหาเกี่ยวกับความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน

ผลของการดำเนินงานการประถมศึกษา พ.ศ. 2475-2485 พอสรุปได้ว่า ในด้านการส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนั้น ดูเหมือนว่าเป็นสิ่งที่ไกลเกินไปที่เด็กจะเข้าใจและซาบซึ้งได้ผล ในด้านปริมาณเรื่องจำนวนโรงเรียน ครู นักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว การเกณฑ์เด็กเข้าเรียนก็มีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี ส่วนผลในด้านคุณภาพของ

การจัดการศึกษาภาคบังคับที่ปรากฏออกมาในรูปของการเลื่อนชั้นในแต่ละปีนั้นยังไม่เป็นที่น่าพอใจ สำหรับปัญหาทางด้านการดำเนินงานการศึกษาในช่วงเวลานี้ที่สำคัญคือ ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ เพราะงบประมาณส่วนใหญ่จะใช้ในการป้องกันประเทศ แม้ว่ารัฐบาลจะให้ความสำคัญต่อการศึกษาภาคบังคับมาก เพราะเป็นเป้าหมายที่สำคัญต่อการปกครองประเทศ แต่รัฐบาลก็ไม่สามารถที่จะจัดสรรงบประมาณเพื่อการนี้ได้เพียงพอ นอกจากนี้ปัญหาเกี่ยวกับการขาดแคลนครูทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ การขาดแคลนแบบเรียน ความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชน การคมนาคมไม่สะดวก เป็นต้น จึงเป็นปัจจัยที่มีผลกระทบต่อ การดำเนินการจัดการประถมศึกษาเป็นอย่างมาก

นอกจากนี้ ปัญหาการประถมศึกษาหลังจาก พ.ศ. 2485 ถึง พ.ศ. 2488 นั้น สามารถสรุปได้คือ ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ปัญหาเกี่ยวกับหลักสูตรและแบบเรียน ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ปัญหาเกี่ยวกับครูผู้สอนทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพของครู และปัญหาเกี่ยวกับอุทกภัยใน พ.ศ. 2485

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 3

แนวคิด นโยบาย และปรัชญา

1. สภาพเศรษฐกิจและกรมเมืองกับการกำหนดแนวคิด นโยบายและปรัชญาการศึกษา
แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
ระหว่าง พ.ศ. 2489 - 2491

สภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงนี้เป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองซึ่งผลของสงครามก็คือการที่ญี่ปุ่นแพ้สงคราม ประเทศไทยในฐานะพันธมิตรของญี่ปุ่นก็เท่ากับแพ้สงครามไปด้วย แต่เนื่องจากการที่ได้มีการลักลอบจัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นในระหว่างสงครามทำให้ไทยสามารถจัดการกับวิกฤติการณ์นี้มาได้ อนึ่งไทยยังได้อ้างว่าเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตันในขณะสงครามคือหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมชไม่ได้ส่งสาส์นประกาศสงครามอย่างเป็นทางการให้กับสหรัฐอเมริกา ดังนั้นจึงเท่ากับประเทศไทยไม่ได้ประกาศสงครามกับฝ่ายพันธมิตรและเป็นฝ่ายเดียวกับญี่ปุ่นอย่างเต็มตัวแต่อย่างใด เป็นที่น่าสังเกตว่าการแก้ไขวิกฤติการณ์นี้เป็นการกระทำของฝ่ายพลเรือนอันมีนายปรีดี พนมยงค์ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์และหม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมชเป็นผู้นำในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามนายกรัฐมนตรีในช่วงสงครามเป็นผู้ประกาศอยู่ฝ่ายเดียวกับญี่ปุ่น ดังนั้นอำนาจของจอมพล ป. ภายหลังสงครามโลกจึงสลายลง เปิดโอกาสให้รัฐบาลพลเรือนกลับเข้ามามีบทบาทในการปกครองประเทศ รัฐบาลในช่วงนี้ประกอบด้วยคณะรัฐมนตรีชุดที่ 17 ซึ่งมีนายปรีดี พนมยงค์เป็นนายกรัฐมนตรี (2489) จนถึงชุดที่ 21 ภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ (2491)

สภาพบ้านเมืองในช่วงเวลาที่นายกรัฐมนตรีปรีดี พนมยงค์ขึ้นมาบริหารประเทศนั้นนอกจากจะเป็นช่วงหลังสงครามแล้วยังเป็นช่วงหลังเหตุการณ์สวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลด้วย ซึ่งนายปรีดี ประกาศว่าเป็นช่วงที่อยู่ในภาวะคับขันเป็นเหตุให้การระบุดึงนโยบายการจัดการศึกษาในช่วงนี้เป็นไปอย่างกว้าง ๆ ไม่ได้ลงในรายละเอียดอะไรมาก มีการพูดถึงการศึกษาสายสามัญและอาชีวศึกษาบ้าง ไม่มีการกล่าวถึงนโยบายการจัดการประถมศึกษาแต่อย่างใด

รัฐบาลนี้จะวางแผนการศึกษาของชาติให้มีรากฐานถาวร แนวการศึกษาคงมุ่งเป็นสามัญศึกษากับอาชีวศึกษา หลักสูตรตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารู้จักกันกว้างหาเหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม.....

.....การศึกษาจะดีก็ต้องมีครูดีฉะนั้นการศึกษาวิชาครู การบำรุงฐานะของครูให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์จึงเป็นภารกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ (นโยบายของรัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์แถลงเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489)

คณะรัฐมนตรีคณะที่ 18 ซึ่งมีพลตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์เป็นนายกรัฐมนตรี (23 สิงหาคม 2489 - 30 พฤษภาคม 2490) ประกาศตัวว่าจะดำเนินการด้านการศึกษาดำเนินนโยบายของรัฐบาลชุดนายปรีดี พนมยงค์ซึ่งยังทำค้างอยู่คั้งนั้นจึงไม่ได้แถลงนโยบายใด ๆ เพิ่มเติมในเรื่องการจัดการศึกษา แต่มาเพิ่มเติมในช่วงที่ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีในเดือนพฤษภาคม 2490 ในฐานะผู้นำคณะรัฐบาลคณะที่ 19 โดยระบุว่าจะให้การอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์เพื่อให้มีฐานะและมีคุณภาพดีขึ้นพร้อมกันนั้นก็ได้ประกาศเพิ่มจำนวนโรงเรียนรัฐบาลและจัดการศึกษาให้เปล่าให้แก่แก่นักเรียนที่เรียนดีอีกด้วย

.....จะส่งเสริมอุดหนุน โรงเรียนราษฎร์ให้มีฐานะและคุณภาพดีขึ้น จะเพิ่มสถานที่เล่าเรียน โรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีกและจะจัดการศึกษาให้เปล่าใน โรงเรียนรัฐบาล โดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดี เข้าเรียน จะส่งเสริมและกวาดขัน โรงเรียนประชาบาลและเทศบาลให้มีคุณภาพดีขึ้น เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับให้ต้องศึกษาให้สูงขึ้นทั้งนี้จะขยายเป็นระยะและเป็นท้องที่ ๆ ไป และจัด อาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้นอีกด้วย (นโยบายของรัฐบาลพลตรีถวัลย์แถลงเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2490)

คณะรัฐมนตรีคณะที่ 20 ภายใต้การนำของนายควง อภัยวงศ์ ได้แถลงนโยบายที่ต่างจากคณะที่ผ่านมาอยู่บ้าง กล่าวคือได้พูดถึงการขยายการศึกษาในระดับอนุบาล และเมื่อนายควง อภัยวงศ์ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2491 ก็ได้เพิ่มเติมข้อความเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาไว้ว่าจะให้มีการประสานระหว่างกระทรวง ทบวงกรมและองค์การของ รัฐบาลและติดต่อให้ออกชนมาช่วยจัดหางานให้กับผู้จบการศึกษาต่อไป

.....จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้ก้าวหน้าทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพให้ เหมาะสมที่จะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย.....จะขยายการศึกษาประเภท โรงเรียน อนุบาล (นโยบายของรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ที่แถลงไว้เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2490)

.....ประสานงานระหว่างกระทรวง ทบวงกรมและองค์การของรัฐบาลและติดต่อกับ องค์การของเอกชนในอันที่จะจัดงานอาชีพให้ผู้เรียนสำเร็จอาชีวศึกษาได้ประกอบอาชีพเป็นหลัก- แหล่งตามสมควรสืบไป (นโยบายของรัฐบาลนายควง อภัยวงศ์แถลงไว้เมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2491)

เป็นที่น่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งคือแผนการศึกษาที่ใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาในช่วงนี้ยังเป็นแผนการศึกษาชาติ พุทธศักราช 2479 อยู่ซึ่งเป็นแผนการศึกษาชาติที่เขียนขึ้นเพื่อใช้ แทนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ที่สร้างขึ้นในช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ถึงแม้ว่า แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 จะเป็นแผนใหม่แต่ก็เป็นแผนการศึกษาที่สร้างขึ้นก่อนสงครามโลก

ครั้งที่สอง ดังนั้นลักษณะการจัดการศึกษาจึงเป็นไปตามสภาพความจำเป็นของบ้านเมืองในช่วงนั้น กล่าวคือเป็นการจัดการศึกษาที่เน้นขยายการประถมศึกษาให้แพร่หลายไปทั่วประเทศซึ่งหมายถึง การให้ความสำคัญกับเรื่องปริมาณโรงเรียน และมีการเน้นประเด็นหน้าที่พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยไว้เป็นพิเศษด้วย การดำเนินการตามแผนการศึกษาชาติต้องสะดุดลงเนื่องจากเหตุการณ์ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองและแม้เมื่อสงครามสิ้นสุดลงแล้วก็ตามคือในราวกลางปี พ.ศ. 2488 การจัดการศึกษาก็ยังไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เนื่องจากรัฐบาลต้องให้ความสนใจกับการปรับปรุงสภาพบ้านเมือง เรื่องความปลอดภัยของประชาชนตลอดจนสภาพเศรษฐกิจของประเทศก่อน ซึ่งแนวความคิดในเรื่องการปรับปรุงประเทศและการพัฒนาประเทศในช่วงนี้เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลดำริถึงการปรับเปลี่ยนแผนการศึกษาชาติจากการให้ความสำคัญกับปริมาณโรงเรียน มาเป็นการเน้นคุณภาพของการจัดการศึกษาเป็นหลัก อาทิเช่นในปี พ.ศ. 2490 รัฐบาลกำหนดให้ทุกจังหวัดดำเนินการแต่งตั้งผู้ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลขึ้น โดยกำหนดคุณสมบัติการปฏิบัติงานและหลักเกณฑ์เรื่องการกำหนดจำนวนผู้ตรวจการประถมศึกษาในแต่ละอำเภอไว้ด้วยเพื่อดูแลและจัดทำรายงานปัญหาและอุปสรรคที่ทำให้การจัดการศึกษาไม่สามารถบรรลุเป้าหมายที่วางไว้ในแผนได้

สาระสำคัญในจุดหมายของแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 มีดังนี้

1. เพื่อให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่และเพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและตนเองอย่างแท้จริง
2. เพื่อให้ได้ประโยชน์ตามหน้าที่กุลบุตรกุลธิดาพึงได้รับการศึกษาทั้งสองสถานคือสามัญศึกษากับอาชีวศึกษา
3. เพื่อความบริบูรณ์แห่งการศึกษาทั้งสองสถานนั้นให้จัดการศึกษาทั้งสามส่วนคือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา

ข้อสังเกตประการหนึ่งเมื่อทำการเปรียบเทียบระหว่างแผนการศึกษาชาติที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2475 และที่เขียนขึ้นในปี พ.ศ. 2479 ก็คือแผนการศึกษาระดับหลังแม้ว่ายังคงเน้นให้ความสำคัญกับเรื่องอาชีพทำนองเดียวกับแผนแรก แต่ก็ได้เพิ่มประเด็นของหน้าที่พลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยเข้าไว้ด้วย และอีกประการหนึ่งคือนั้นความสำคัญของข้อความรู้คือ พุทธิศึกษามากกว่าองค์ความรู้ทั้งสององค์ คือ จริยศึกษา และอาชีวศึกษา ในขณะที่แผนเดิมเน้นให้ความสำคัญกับจริยศึกษาก่อนข้างมาก

สำหรับระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 แบ่งได้เป็นห้าระดับดังนี้
 มวลศึกษา (3 ปี) เป็นการศึกษาขั้นอนุบาลและขั้นเตรียมประถมไม่ใช้การบังคับเรียนและเป็นการสอนเบื้องต้นเพื่อการเตรียมตัวเข้าเรียนในระดับประถมศึกษาต่อไป

ประถมศึกษา (4 ปี) เป็นการศึกษาระดับบังคับที่ทุกคนจะต้องเรียนเท่ากันหมด ไม่ว่าจะเป็นผู้หญิงหรือผู้ชาย ใช้เวลาเรียนทั้งหมด 4 ปี ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แล้วหากไม่เรียนต่อในมัธยมสามัญก็สามารถเลือกในสายอาชีพได้

มัธยมศึกษา (ต้น 3 ปี และปลาย 3 ปี) เป็นโรงเรียนมัธยมสามัญซึ่งเมื่อเรียนจบมัธยมต้นแล้วหากไม่ต้องการเรียนต่อในมัธยมปลายก็สามารถเรียนสายอาชีพต่อไปได้และผู้ที่ยังจบมัธยมปลายแล้วก็สามารถเลือกที่ไม่ต่อในระดับอุดมศึกษาแต่เลือกเรียนในสายอาชีพขั้นสูงได้

เตรียมอุดมศึกษา (2 ปี) จัดให้เฉพาะผู้ที่คัดสนใจจะเข้าเรียนในระดับอุดมศึกษา

อุดมศึกษา เป็นการเรียนในมหาวิทยาลัยหรือวิทยาลัยโดยที่ผู้เรียนจะต้องจบการศึกษาในระดับเตรียมอุดมศึกษาก่อน สำหรับกำหนดเวลาที่ใช้ในการเรียนตลอดหลักสูตรขึ้นอยู่กับประเภทของสาขาวิชาที่เรียน

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองมีความแตกต่างไปจากสภาพการณ์ช่วงที่เขียนแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2479 เป็นอย่างมาก ดังนั้นการใช้แผนการศึกษาฉบับนี้ในช่วงหลังสงครามจึงมีความไม่เหมาะสมหลายอย่าง และก่อให้เกิดปัญหาตามมา ซึ่งปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการประถมศึกษาตามแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ที่มีปรากฏอยู่ในเอกสารของสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2520 ดังนี้

วิกฤตการณ์ด้านงบประมาณทางการศึกษารุนแรงขึ้นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สองคือได้เพียงร้อยละ 10 ของงบประมาณแผ่นดิน บางปีก็ต่ำกว่านั้นเพราะรัฐมีความจำเป็นด้านอื่น ๆ มากกว่า ต่อมาเมื่อภายหลังสงครามการศึกษาจึงได้งบประมาณเพิ่มมากขึ้น แต่ก็ยังอยู่ในอัตราสูงกว่าร้อยละ 10 ไม่มากนัก

ปัญหาความไม่นิยมในการศึกษาของประชาชนคงจะเห็นได้จากสถิติเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียน โดยไม่ได้รับการยกเว้นตามกฎหมายปรากฏสูงมาก โดยเฉพาะก่อนปี พ.ศ. 2481 กลุ่มที่ไม่ได้รับการยกเว้นตามกฎหมายมีมากกว่าครึ่งหนึ่งของเด็กที่ไม่ได้เข้าเรียนทั้งหมดซึ่งนับว่าเป็นจำนวนหลายแสนคน ภาวะการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นถึงความพยายามหลีกเลี่ยงค่าเสียไม่ส่งเด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา

ปัญหาความขาดแคลนครูทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพด้วยเหตุที่รัฐมุ่งขยายการประถมศึกษาให้ได้ปริมาณตามเป้าหมายมากกว่าที่จะคำนึงถึงคุณภาพ สภาพการขาดแคลนครูจึงเพิ่มขึ้นทั่วไป (สุรายละเอียดอัตราส่วนครูต่อนักเรียนในหัวข้อผลการจัดการศึกษาค้นคว้า) ครูที่มีวุฒิทางครูก็มีเป็นจำนวนมาก เช่นในปี พ.ศ. 2478 มีเพียงร้อยละ 5 เท่านั้นซึ่งปัญหาการขาดแคลนครูนี้อาจสืบเนื่องจากสาเหตุอื่น ๆ หลายประการ เช่น ความขาดแคลนงบประมาณความนิยมในการอาชีพครู เป็นต้น

ผลกระทบจากภัยสงคราม ภาวะสงครามเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการเรียนการสอน การวัดผลอยู่มาก ดังเช่นในปีการศึกษา 2484 ได้สั่งให้งดการสอนไล่ปลายปีและใช้เวลาเรียน ร้อยละ 60 เป็นเกณฑ์การสอนไล่ปลายปีคะแนนสอบไล่ร้อยละ 45 ถือเป็นสอบไล่ได้ ปลายปี 2486 และตลอดปี 2487 ปิดโรงเรียนทุกประเภทในจังหวัดพระนครและธนบุรีรวมทั้งบางจังหวัด ในภูมิภาค เป็นคั้น นอกจากนี้ภาวะสงครามก่อให้เกิดความเดือดร้อนในด้านอื่น ๆ อีกมาก แก่นักเรียนประชาชนและผู้ปกครองอีกมาก เช่น การขาดแคลนอุปกรณ์การเรียน เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงรัฐบาลนับจาก พ.ศ. 2475 - 2493 มีรัฐบาลจำนวนถึง 17 ชุด แม้ว่า รัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศต่อจากรัฐบาลชุดก่อนจะรับช่วงนโยบายและดำเนินการต่อกิจการ แต่ภาวะความไม่มั่นคงทางการเมืองย่อมทำให้รัฐบาลต้องพะวักพะวงถึงเสถียรภาพของรัฐบาลเอง มากกว่าการปรับปรุงการศึกษา

ถ้าจะมองภาพการจัดการประถมศึกษาโดยกว้าง ๆ ในสังคมไทยช่วงหลังสงครามโลก ครั้งที่สองจะเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นการจัดการประถมศึกษาที่ไม่ได้รับกับสภาพภาวะความต้องการ ของบ้านเมืองเท่าที่ควร มีการใช้แผนการศึกษาชาติที่สร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2479 มาใช้ในสภาพ บ้านเมืองระหว่าง พ.ศ. 2479 - 2490 ซึ่งทำให้ผลผลิตจากแผนการศึกษาชาติฉบับนี้ คือ หลักสูตร ประถมศึกษา (ขณะนั้นใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2480) และพระราชบัญญัติ ประถมศึกษา (ฉบับ พ.ศ. 2483) มีผลต่อการจัดการเรียนการสอนในช่วงนับสิบปีต่อมา และ เผอิญเป็นช่วงสิบปีที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ซึ่งในเรื่องนี้รัฐบาลที่ เข้าบริหารประเทศทุกชุดโดยเฉพาะในช่วงปลายปี พ.ศ. 2490 - 2491 ได้เล็งเห็นความจริงในเรื่องนี้ จึงได้พยายามปรับปรุงแก้ไข โดยประกาศไว้ในนโยบายของรัฐบาลหากแต่ยังไม่ได้มีโอกาสจัดทำ เป็นแผนการศึกษาชาติและดำเนินการในเรื่องการจัดการประถมศึกษาอย่างจริงจังเนื่องจากยังต้อง พุ่งเวลาและงบประมาณให้กับการรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศและของรัฐบาลเอง เป็นอันดับแรก แม้ว่าจะได้มีความพยายามสร้างหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2491 ขึ้นใช้ แทนหลักสูตรประถมศึกษาฉบับเก่าที่ล้าสมัยก็ตาม

การสร้างหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2491 ขึ้นใช้แทนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2479 แสดงให้เห็นว่ารัฐบาลตระหนักถึงความไม่ทันต่อเหตุการณ์ของแนวการจัดการศึกษาที่ กำหนดไว้ในแผนการศึกษาฉบับนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของข้อความรู้และจุดเน้นของ ดัชนีผลผลิตทางการศึกษา กล่าวคือตามแผนการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2479 นั้นมีการเน้นด้าน จริยศึกษาของผู้เรียนค่อนข้างมาก ซึ่งคามการเปลี่ยนแปลงของสากลในช่วงนั้นข้อความรู้หรือ พุทธิศึกษาคือจุดเน้น ดังนั้นหลักสูตรประถมศึกษาฉบับใหม่ พ.ศ. 2491 จึงจัดโครงสร้างเนื้อหา แบบรายวิชาที่เน้นข้อความรู้ทางพุทธิศึกษาเป็นอย่างมาก ซึ่งเท่ากับการสร้างหลักสูตรประถมศึกษา

ในช่วงนี้ไม่ได้ยึดข้อกำหนดของแผนการศึกษาที่มีใช้อยู่ในช่วงนี้แต่อย่างไร หากแต่ยึดนโยบาย-
ของรัฐบาล และเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ของสังคมเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตามพอจะสรุปได้ว่าแนวคิดเรื่องการปรับการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพ
บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นจุดเน้นของรัฐบาลในช่วงหลังสงคราม โดยเฉพาะได้มีการปรับ
นโยบายการขยายการประถมศึกษาในด้านปริมาณแต่อย่างเดียวน่าจะเป็นการเน้นเรื่องคุณภาพการ-
ประถมศึกษาควบคู่กันไปด้วย มีการส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาช่วยรับภาระในเรื่องการจัดการ-
ประถมศึกษา และสนับสนุนให้มีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อให้
การจัดการศึกษามีคุณภาพขึ้น และมองเลยไปถึงการขอความร่วมมือจากองค์กรเอกชนในการจัด-
หางานให้กับผู้ที่สำเร็จการศึกษาเหล่านี้ด้วย

แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย

ระหว่าง พ.ศ. 2492 - 2500

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองนี้เองที่สหรัฐอเมริกาเริ่มเข้ามาภิเษกต่อภูมิภาค
เอเชียมากขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ไทยได้รับอิทธิพลเรื่องการปกครองระบอบประชาธิปไตยตาม
อเมริกาไปด้วย หากแต่รัฐบาลพลเรือนเสรีนิยมไม่อาจรักษาเสถียรภาพของตนไว้ได้อย่างต่อเนื่อง
ตามความมุ่งหมายของสหรัฐอเมริกาทั้งนี้เพราะสถานการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจของไทยเอง
ที่ไม่อำนวยให้ เริ่มตั้งแต่การขาดแคลนข้าวภายในประเทศอันเนื่องมาจากการที่รัฐบาลผูกขาดการ-
ซื้อขายข้าวภายในประเทศเพื่อส่งออกนอกประเทศ ทำให้เกิดการลักลอบขายข้าวในตลาดมืด
ภาวะเศรษฐกิจโดยทั่วไปหลังสงครามโลกเต็มไปด้วยการขาดแคลนสินค้าที่จำเป็นนานาชนิดและ
ยังมีภาวะเงินเฟ้อซึ่งมีผลกระทบมาจากประเทศทั่วโลกอีกด้วยทำให้ประชาชนระส่ำระสายมองว่า
รัฐบาลพลเรือนไม่มีความสามารถในการประคับประคองทำให้สถานการณ์ในประเทศดีขึ้นได้

จุดที่ดูเหมือนจะเป็นขบวนการสำคัญที่ทำให้รัฐบาลพลเรือนเข้าฉากอย่างที่สุดคือกรณีการ-
เสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลเมื่อวันที่ 9 มิถุนายน 2489 โดยที่
นายปรีดี พนมยงค์ถูกสงสัยว่ามีส่วนพัวพันกับการปลงพระชนม์ ดังนั้นจึงมีการต่อต้านรัฐบาล
พลเรือนขึ้นทั้งนี้เกิดขึ้นจากความไม่พอใจของประชาชนเอง และจากการยุแหย่ของฝ่ายตรงกันข้าม

การรัฐประหารที่เกิดขึ้นเพื่อล้มล้างรัฐบาลพลเรือนเสรีนิยมที่กล่าวถึงในช่วงรัฐบาลหลัง-
สงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2490 ในการรัฐประหารนี้มีผู้วางแผน
ที่สำคัญอยู่สองคน คือ พันเอกเผ่า ศรียานนท์ และพันเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หากแต่ทั้งสองผู้นำ
ได้กลายมาเป็นคู่แข่งกันทางการเมืองกันอย่างรุนแรง เปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเข้า
มาเก็บเกี่ยวผลจากการรัฐประหาร ไล่อำนาจทางการเมืองเข้ามาครองอย่างเด็ดขาดในเวลาต่อมา
แม้ว่าหลังการรัฐประหารฝ่ายก่อการจะพยายามกลบเกลื่อนโดยการตั้งนายกรัฐมนตรีที่มาจาก -
พลเรือนคือ นายควง อภัยวงศ์ขึ้นมาบริหารประเทศอยู่ช่วงหนึ่งก็ตาม แต่ต่อมาอีกประมาณหกเดือน

นายควงก็ถูกบังคับให้ลาออกจากการเป็นนายกรัฐมนตรี เปิดทางให้จอมพล ป. พิบูลสงครามเข้ามารับตำแหน่งแทนและอยู่ในอำนาจเป็นเวลานานต่อเนื่องถึงสิบปี ซึ่งเท่ากับว่าการปกครองของไทยกลับมายุ่งภายใต้การดูแลของเผด็จการทหารอีกครั้งหนึ่ง เป็นการปิดฉากการปกครองระบอบประชาธิปไตยลงเพียงเท่านั้น

การเข้ามามีบทบาททางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงครามนี้ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาอยู่ไม่น้อยทั้งนี้เพราะทางสหรัฐอเมริกามีความมั่นใจว่าถ้าได้ให้ความสนับสนุนต่อรัฐบาลที่เข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการทหารโดยไม่เลือกว่าจะเป็นรัฐบาลแบบใดแม้แต่แบบเผด็จการทหารของจอมพล ป. ก็ตาม สหรัฐอเมริกาจะสามารถใช้ประเทศไทยเป็นกำลังสำคัญในการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่กำลังแผ่แพร่เข้ามาในเอเชียได้ ส่วนประเทศไทยเองก็กำลังต้องการผูกมิตรกับประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกเพื่อป้องกันการรุกรานของลัทธิดังกล่าวอยู่เช่นเดียวกัน และต้องการใช้ประเทศมหาอำนาจเหล่านี้เป็นฐานอำนาจทางการเมืองของตนด้วยในขณะเดียวกัน ข้อเสนอสนับสนุนการตัดสินใจของรัฐบาลไทยในช่วงนี้ คือ การตกลงใจลงนามเข้าเป็นสมาชิกองค์การสนธิสัญญาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) และใช้กรุงเทพ ฯ เป็นสำนักงานใหญ่ขององค์การนี้ ประเทศสมาชิกขององค์การประกอบด้วย สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส อังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ปากีสถาน ประเทศไทย และฟิลิปปินส์ ตามข้อตกลงแล้วถ้าประเทศสมาชิกได้รับการรุกรานจากคอมมิวนิสต์ก็จะได้รับความช่วยเหลือทางการทหารจากสหรัฐอเมริกาและจากประเทศสมาชิกด้วยกันเอง

ในเรื่องการเข้ามามีบทบาทของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทยนี้ ลิขิต ชีระเวคิน (2533) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ดังนี้

สิ่งที่น่าสังเกตในช่วงนี้คือ ความไม่สอดคล้องของค่านิยมประชาธิปไตยของอเมริกันกับนโยบายการสนับสนุนของรัฐบาลทหารในประเทศไทยของอเมริกันซึ่งได้กล่าวมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีนโยบายที่ไม่สอดคล้องกันอีกของรัฐบาลสหรัฐอเมริกาคือ ได้มีการจัดทุนส่งนักศึกษาไปเรียนต่อที่สหรัฐอเมริกา นักศึกษาหนุ่มสาวเหล่านี้ก็คาดว่าจะกลับมาเป็นผู้นำของประเทศชาติ ซึ่งควรจะเป็นระบอบประชาธิปไตย แต่ค่านิยมที่หนุ่มสาวเหล่านี้ได้พบที่อเมริกานั้นตรงกับรัฐบาลที่สหรัฐอเมริกากำลังสนับสนุน ข้อขัดแย้งดังกล่าวไร้เหตุผลและกลายเป็นแผลหัวใจของพวกนักศึกษาที่กลับมา ทำให้รู้สึกขุ่นแค้น (ลิขิต ชีระเวคิน , 2533)

ความสัมพันธ์ที่ประเทศไทยมีต่อประเทศนานาชาติโดยผ่านทางองค์การนาโต้มีผลกระทบไม่เพียงแต่สถานภาพความมั่นคงทางการทหารและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเท่านั้น ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเป็นอย่างมากโดยเฉพาะหลังจากที่ไทยได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติและองค์การศึกษาระดับมัธยมศึกษาและวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติซึ่งทำให้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การทั้งสองในเรื่องการปรับปรุงการศึกษา มีคณะผู้แทน

และผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาจากสหรัฐอเมริกามาให้คำปรึกษาและช่วยฝึกอบรมทั้งยังได้มีการริเริ่มทำการวิจัยทางการศึกษาจากสหรัฐอเมริกาให้คำปรึกษาและช่วยฝึกอบรมทั้งยังได้มีการริเริ่มทำการวิจัยทางการศึกษาและทดลองโครงการต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งช่วยเหลือในเรื่องจัดทุนการศึกษาเพิ่มเติมแก่ครูและอาจารย์ ได้มีการวางแผนโครงสร้างการศึกษาใหม่จากเดิมที่ให้เรียนในชั้นประถมศึกษา 4 ปีเท่ากันหมดทั้งชายและหญิง มาเป็นการเรียน 7 ปี คือเป็นชั้นประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี และชั้นประถมศึกษาตอนปลายอีก 3 ปี ในเรื่องการขยายการประถมศึกษานี้ พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิเกียรติ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการในช่วงนั้นได้กล่าวไว้ว่า

.....ไม่มีประเทศใดที่จัดการศึกษาภาคบังคับเพียง 4 ปีเหมือนประเทศเรา ถ้าเรายังจะพอใจเพียง 4 ปีอย่างนี้ตลอดไปกรอบสังคมของไทยก็ยังคงเป็นอยู่อย่างที่เราเห็น ถ้าเราต้องการยกกรอบสังคมของไทยให้สูงขึ้นให้ทัดเทียมกับชาวโลกให้สู้กับคนต่างค้ำเราที่จะต้องพยายามจัดการให้พลเมืองส่วนมากของเรามีความรู้สูงขึ้น..... กระทรวงศึกษาธิการมุ่งหมายให้เด็กไทยทุกคนได้อยู่ในโรงเรียนเป็นเวลา 7 ปี และต้องการให้พลเมืองส่วนรวมสำเร็จการศึกษาเทียบเท่ามัธยมปีที่ 3 เป็นอย่างน้อย ผู้ที่สำเร็จการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะถือมีเพียงความรู้เบื้องต้นเท่านั้นยังไม่ถือว่ามีความรู้ความสามารถที่จะเป็นพลเมืองตามที่ประเทศชาติต้องการ หากแผนการศึกษาชาติใหม่นี้ได้ประกาศใช้แล้วต่อไปเด็ก ๆ ของเราก็จะได้รับการส่งเสริมให้เรียนนานปีขึ้น และมาตรฐานความรู้ของพลเมืองก็สูงขึ้น..... (คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยสำนักนายกรัฐมนตรี , 2525 อ้างถึงในสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ , 2531)

แม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามจะเป็นนายกรัฐมนตรีบริหารประเทศต่อเนื่องกันเป็นเวลานาน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าวจะราบรื่นทุกประการ ทั้งนี้เพราะได้มีการพยายามล้มล้างอำนาจของเผด็จการทหารอยู่ตลอดเวลา อาทิเช่นใน พ.ศ. 2492 นายปรีดี พนมยงค์ได้ลี้ภัยลอบเข้าประเทศและพยายามทำรัฐประหาร โดยร่วมกับทหารเรือและพรรคเสรีไทย แต่ก็ไม่สามารถกลับยังทำให้อำนาจของจอมพล ป. เพิ่มมากขึ้นอีก และต่อมาใน พ.ศ. 2494 ก็มีความพยายามล้มล้างอำนาจของจอมพล ป. อีกครั้ง คือในกบฏแมนฮัตตันแต่ก็ต้องประสบความล้มเหลวลง

เนื่องจากการบริหารประเทศภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีคนเดียวกันทั้งหมดในช่วงที่สองนี้ คือ ภายใต้การนำของจอมพล ป. พิบูลสงครามตั้งแต่คณะรัฐมนตรีชุดที่ 22 - 27

และในระหว่างนี้มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยความรุนแรงดังกล่าวข้างต้นและมีการยุบสภาหลายครั้ง ดังนั้นจึงเป็นเหตุให้รัฐบาลบางชุดไม่ทันมีเวลากำหนดและประกาศนโยบายที่เกี่ยวกับการประถมศึกษา แม้ว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาให้ทันกับนานาประเทศ และการยอมรับความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาในด้านการพัฒนาการศึกษาจะเป็นที่ชัดเจนตลอดช่วงเวลานี้ก็ตาม สภาพการณ์ทางการเมืองบีบบังคับให้การแถลงนโยบายในด้านอื่น ๆ ซึ่งรวมถึงนโยบายด้านการศึกษาเองเป็นเพียงนโยบายสั้น ๆ ไม่ได้มีการขยายความหรือให้รายละเอียดที่เกี่ยวกับแนวทางในการดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายที่ประกาศ นโยบายที่เด่นชัดเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาที่นำมาใช้ในโรงเรียนในช่วงนี้คือการเน้นการพลศึกษาในหลักสูตร เน้นการสนับสนุนโรงเรียนที่เอกชนดำเนินการอยู่ มีการกล่าวเน้นถึงการจัดโรงเรียนทั้งของรัฐบาลและของเอกชนให้เพียงพอกับจำนวนประชาชน หูตถึงการปรับปรุงคุณภาพของครู แต่ไม่ได้มีการกล่าวถึงการจัดการประถมศึกษาแต่อย่างใด นโยบายที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาของรัฐบาลในช่วงนี้เป็นดังนี้

รัฐบาลนี้จะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมืองได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากัน ด้วยการจัดตั้ง โรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลให้เพียงพอกับประชาชนที่เพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินเดือนของครู ส่วน โรงเรียนเอกชนรัฐบาลก็จะสนับสนุนให้เพิ่มพูนขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ (นโยบายของนายกรัฐมนตรี แถลงเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2491)

นโยบายของรัฐบาลชุดที่ 23 คูเหมือนจะเป็นนโยบายเพียงฉบับเดียวในช่วงนี้ที่มีรายละเอียดมากที่สุด คือเขียนเป็นรายชื่อให้เห็นถึงประเด็นที่รัฐบาลให้ความสำคัญ และมีการเน้นการศึกษาผู้ใหญ่ การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย และการจัดห้องสมุดเพื่อให้ความรู้แก่ประชาชนทั่วไปซึ่งข้อความในนโยบายดังกล่าวมีดังนี้

การศึกษา

รัฐบาลนี้ถือว่าการส่งเสริมและการบำรุงการศึกษาอบรมประชาชนเป็นสิ่งสำคัญลำดับแรก จะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัย โดย

1. จะส่งเสริมปรับปรุงและทำนุบำรุงการพลศึกษาเป็นพิเศษ
2. จะส่งเสริมปรับปรุงและทำนุบำรุงการพลศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
3. จะส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
4. จะตั้ง โรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชน

ตามลำดับแห่งความจำเป็น

5. จะเพิ่มจำนวนครูอาจารย์ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครูอาจารย์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
6. จะขยายการสนับสนุนและบำรุง โรงเรียนราษฎร์ให้มากขึ้น
7. จะได้ปรับปรุงขยายเพิ่มเติมการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
8. จะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ
9. จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่ารัฐมีหน้าที่ในการให้การศึกษอบรมแก่ประชาชนพลเมืองทุกคน โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนและช่วยเหลือให้เครื่องอุปโภคการศึกษาตามสมควร (น โฆษายนายกรัฐมนตรีแถลงเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2492)

สำหรับรัฐบาลชุดที่ 24 นั้นเนื่องจากเป็นรัฐบาลชั่วคราวที่มีอายุการทำงานเพียงหนึ่งสัปดาห์ จึงยังไม่ทันแถลงนโยบายอะไรทั้งสิ้น ส่วนรัฐบาลชุดต่อ ๆ มาคือชุดที่ 25, 26 และชุดที่ 27 ก็เป็นเพียงแต่ให้นโยบายสั้น ๆ เกี่ยวกับเรื่องการศึกษาไว้ ซึ่งมีรายละเอียดตามลำดับคณะรัฐบาลดังต่อไปนี้

.....รัฐบาลชุดนี้จะให้การศึกษานานาชาติแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีวศึกษา และอบรมศีลธรรม จะได้ขยายโรงเรียนและเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น (น โฆษายนายกรัฐมนตรีแถลงเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2494)

.....รัฐบาลนี้จะให้การศึกษาและอบรมศีลธรรมนานาชาติแก่ประชาชนครู โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาชีวศึกษา จะได้ขยายโรงเรียนเพิ่มครูผู้สอนมากขึ้นและ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาประชาชน (น โฆษายนายกรัฐมนตรีแถลงเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2495)

.....รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและบำรุงการศึกษอบรมประชาชนทุกระดับทั้งคุณภาพและปริมาณเป็นลำดับแรก โดยจะได้รับการส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจะได้เร่งรัดในการสร้างอาคารเรียน การผลิตครูให้มีส่วนสัมพันธ์กับนักเรียน และส่งเสริมให้ครูมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น (น โฆษายนายกรัฐมนตรีแถลงเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2500)

อย่างไรก็ตามการที่รัฐบาลแถลงนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาไว้อย่างกว้าง ๆ ไม่ได้หมายความว่าไม่ได้มีการเคลื่อนไหวใด ๆ เกี่ยวกับการปรับปรุงการศึกษา อิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวกับการศึกษาส่งผลให้มีการรื้อฟื้นการปรับปรุงแผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2479 และสร้าง

แผนการศึกษาชาติฉบับ พ.ศ. 2494 ขึ้นใช้แทนเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองที่ต่างไปจากเดิม ข้อความที่เป็นสาระสำคัญของแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่นี้สอดคล้องกับแนวความคิดและนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม อาทิเช่นเน้นในเรื่องพลศึกษา จิตใจที่เป็นประชาธิปไตย (ตามแบบการเมืองไทยซึ่งต่างจากประชาธิปไตยในความหมายของสหรัฐอเมริกา) เป็นต้น และสอดคล้องกับเรื่องการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในแนวตะวันตกซึ่งสาระดังกล่าวนี้มีความแตกต่างจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ สาระสำคัญในแผนการศึกษาฉบับ พ.ศ. 2494 พอจะสรุปได้ดังนี้

1. รัฐพึงถือว่าการศึกษามีความสำคัญเป็นอันดับแรกในกิจการของรัฐ การศึกษาที่จัดให้จะต้องมุ่งสร้างพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์และมีอนามัยสมบูรณ์
2. รัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาโดยให้รัฐมีหน้าที่ในการจัดระบบการศึกษาตลอดจนควบคุมดูแลสถานศึกษาและรัฐเป็นผู้จัดให้สถานศึกษาชั้นอุดมศึกษาคำเนินกิจการของตนเองได้ภายในขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติ
3. รัฐสนับสนุนการอาชีวศึกษาและการฝึกหัดครูเป็นพิเศษโดยเฉพาะการฝึกหัดครูรัฐเป็นผู้จัดเท่านั้น
4. การจัดการศึกษาใช้วิธีการแบ่งแรงคือรัฐจัดเองบ้างและยอมให้คณะหรือเอกชนจัดในส่วนที่ให้การศึกษาค่าต่ำกว่าชั้นอุดมศึกษา
5. สถานศึกษาพึงให้ผู้สอนที่มีประกาศนียบัตรหรือปริญญาหรือใช้ผู้เชี่ยวชาญให้เหมาะแก่ประเภทและชั้นของการศึกษา
6. รัฐควบคุมแนะนำและตรวจสอบการศึกษาในสถานศึกษาและจัดการสอบไล่ชั้นต่าง ๆ ตามระเบียบซึ่งกระทรวงศึกษากำหนดไว้

เมื่อได้มีการปรับเปลี่ยนนโยบายทางการศึกษา จุดมุ่งหมายตลอดจนมีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนตามแนวตะวันตก มีการจัดโครงการทดลองปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน การจัดการอาคารเรียนและห้องเรียนแบบใหม่ มีการนำสื่อวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้ ซึ่งโครงการเหล่านี้ส่วนใหญ่ได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากองค์การ UNESCO ก็ได้มีแนวคิดที่จะสร้างหลักสูตรประถมศึกษาฉบับใหม่ขึ้นใช้แทนหลักสูตรฉบับเก่าที่สร้างขึ้นไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2491 ตามแนวการศึกษาแบบเดิม

ความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับใหม่หรือหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 ตามที่เขียนไว้ในคำชี้แจงเบื้องต้นมีดังนี้

หลักสูตรศึกษามีความมุ่งหมายเพื่อให้การศึกษาขั้นนี้เป็นการพัฒนาความงอกงามของเด็กในทางกายภาพ ในทางสติปัญญาในทางสังคมและอาเวก. เพื่อให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบอบประชาธิปไตย เช่น

1. ฝึกให้มีความกระหาย อยากรู้อ่าน อยากรู้ อยากรู้ อยากรู้ อยากรู้ และกล้าหาญ
2. ฝึกให้มีความสามารถในการพูด อ่าน เขียนภาษาของตนเองได้ดีและชัดเจน
3. ฝึกให้มีความซื่อสัตย์สุจริต
4. ฝึกให้มีความสามารถ นับ กิจ และแก้ปัญหาเลขคณิตเกี่ยวกับชีวิตประจำวันได้ดี
5. ฝึกให้มีความสนใจในการฟังและการสังเกต
6. ฝึกให้เกิดสุขนิสัยและมีความรู้ในทางสุขศึกษาเพื่อบำเพ็ญตนให้มีอนามัยดี
7. ฝึกให้มีความเข้าใจที่จะร่วมกับผู้อื่นช่วยปรับปรุงอนามัยและสุขภาพของชุมชน
8. ฝึกให้เด็กรู้จักใช้วาระส่วนต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันและบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายให้เกิดความชำนาญทางกีฬาเบื้องต้น และรู้จักใช้เวลาว่างส่งเสริมความเพลิดเพลิน เช่น เล่นกีฬาลเล่นดนตรี เป็นต้น

9. ฝึกให้เป็นผู้รู้คุณค่าของความสวยงามและร่วมกันรักษาสิ่งสาธารณะให้ถาวร
10. ฝึกให้เป็นผู้สามารถรับผิดชอบในตนเอง
11. ฝึกให้เป็นผู้เคารพสิทธิของผู้อื่นและถือความเห็นส่วนรวมเป็นใหญ่
12. ฝึกให้พอใจชีวิตสังคม ร่วมทำงานและเล่นกับผู้อื่นได้
13. ฝึกให้น้อมปฏิบัติตามมารยาทที่ดีของสังคมและวัฒนธรรมของชาติ
14. ฝึกให้รู้จักคุณค่าของบ้านและพิทักษ์อุดมคติของครอบครัว
15. ฝึกให้มีความสนใจในการจัดบ้านเรือนและประดิษฐ์ศิลปะเครื่องประกอบบ้านและรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว

16. ฝึกให้มีความอดทนทำงานและให้รู้สึกว่าการงานคือกิจกรรมที่ให้ความบันเทิง
17. ฝึกให้พอใจในการทำงานและให้ความรู้เรื่องอาชีพและเลือกอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคม

18. ฝึกให้เป็นผู้รู้จักคุณค่าของการประหยัดทรัพย์ ประหยัดเวลาและพลังงานของคนที่กำลังกายและกำลังความคิดเพื่อใช้ในสิ่งที่ประ โยชน์

19. ฝึกให้รู้จักเสียสละ ช่วยเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และมีใจกรุณาต่อสัตว์ด้วย

20. ฝึกให้มีความรู้และมีไหวพริบในการป้องกันอัคคีภัยและภัยอื่น ๆ

21. ฝึกให้เข้าใจและทำคนให้มึนลักษณะเหมาะสมในระบบเสรีประชาธิปไตย

(กระทรวงศึกษาธิการ , 2498)

สำหรับการจัดกลุ่มเนื้อหาในหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2498 ก็แตกต่างไปจากการจัดแบบรายวิชาในหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2491 ที่จัดแบบเน้นเนื้อหาวิชา การจัดเนื้อหาในหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2498 เป็นการจัดในแบบหมวดวิชาโดยแบ่งเป็นห้าหมวดวิชาหลัก ๆ คือ หมวดภาษาไทย เน้นให้นักเรียนสามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้จริง และกระตุ้นให้ใช้ภาษาไทยในการแสวงหาความรู้และเพื่อความเพลิดเพลินในความไพเราะของภาษา หมวดคณิตศาสตร์เน้นให้นักเรียนสามารถนำความรู้เกี่ยวกับตัวเลขและการคำนวณไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ หมวดธรรมชาติศึกษาเน้นให้นักเรียนมีความเข้าใจและสามารถนำความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติรอบตัวไปใช้ในการปรับปรุงแก้ไขชีวิตประจำวันทั้งของตนเองและของผู้อื่นที่อยู่ในชุมชนได้ หมวดสังคมศึกษาเน้นให้ผู้เรียนรู้จักอยู่ร่วมกันตามแนวเสรีประชาธิปไตย มีความรู้ความเข้าใจในการดำเนินชีวิตและปรับปรุงความเป็นอยู่ของคนให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและผู้คน มีความรักและชื่นชมธรรมชาติรอบตัว และหมวดสุดท้ายคือ หมวดกิจกรรมพิเศษ เน้นกิจกรรมเสรีต่าง ๆ ที่โรงเรียนสามารถเลือกจัดและที่นักเรียนเข้าร่วมได้ตามความสนใจ จุดมุ่งหมายหลักก็คือต้องการให้นักเรียนรู้จักการพักผ่อนหย่อนใจและส่งเสริมให้เด็กมีอิสระทางความคิดและกล้าแสดงออก นอกจากนี้เนื้อหาในห้าหมวดนี้แล้วยังมีการสอนภาษาต่างประเทศและหมวดวิชาชีพเพิ่มขึ้นอีกด้วย

เป็นที่น่าเสียดายว่าหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2498 นี้ต้องถูกยกเลิกไปเมื่อประกาศใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาได้เพียงห้าเดือนทั้งนี้เพราะแนวความคิด หลักการและวิธีการจัดการเรียนการสอนมีลักษณะเป็นของต่างประเทศ มีความทันสมัยเกินกว่าความพร้อมของครู และเกินกว่าการยอมรับได้ของคนไทยที่คุ้นเคยกับการเรียนการสอนที่ยึดครูเป็นผู้สอนและเน้นความรู้ทางพุทธิศึกษาเป็นหลักแต่เพียงอย่างเดียว การยกเลิกการใช้หลักสูตรฉบับใหม่ส่งผลให้โรงเรียนประถมศึกษาต้องหันกลับมาใช้หลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2491 อีกครั้งหนึ่ง ระลึก ธาณี (พ.ศ. 2522) อ้างถึงในเอกสารสำนักปลัดกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2530 ได้กล่าวถึงปัญหาที่ทำให้ต้องยกเลิกการใช้หลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2498 ไว้ดังนี้

กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในต้นปีการศึกษา 2498 การประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาปีที่ 1 ใหม่ก็นับว่ามีปัญหาอยู่มากเพราะหลักการของหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ที่ประกาศใช้ใหม่นี้ นับเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิมก็มีความ

มุ่งหมายที่จะดำเนินการตามแนวการสอนแผนใหม่หรือที่เรียกว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการในระบบการศึกษาของอเมริกา แต่เนื่องจากการประกาศใช้หลักสูตรใหม่นี้เป็นไปโดยกะทันหัน และคงก่อให้เกิดความไม่เหมาะสมและปัญหาทางปฏิบัติหลายประการ ดังนั้นเมื่อใช้หลักสูตรใหม่นี้ไปได้เพียง 5 เดือน กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศยกเลิกหลักสูตรชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ฉบับใหม่นั้นและให้ใช้หลักสูตรฉบับเก่าคือหลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ต่อไปตามเดิม (ระลึก ธานี, 2522)

แม้ว่าแนวคิดใหม่ที่ปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 จะไม่สามารถนำมาปฏิบัติใช้ได้จริงทั่วประเทศ แต่ทว่าแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษาตามแนวใหม่นี้ก็ได้เริ่มมีสอดแทรกอยู่ในการจัดการเรียนการสอนตามโรงเรียนที่ทันสมัยและมีบุคลากรที่ความพร้อมในเรื่องนี้ นอกจากนี้แนวคิดที่เน้นการปรับปรุงคุณภาพของการจัดการประถมศึกษาในเรื่องของการเพิ่มเนื้อหาทางสังคม สิ่งแวดล้อม การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการเรียนรู้จากประสบการณ์ตามแนวพิพัฒนาการของนักการศึกษาชาวสหรัฐอเมริกา เข้าไปในหลักสูตรที่เคยเน้นแต่สาระเนื้อหาเพียงอย่างเดียวแล้ว เทคนิควิธีการสอนแบบเดิมยังได้มีการพัฒนาตามแบบสหรัฐอเมริกาอีกด้วย โดยให้มีการนำสื่อและวัสดุอุปกรณ์ที่ทันสมัยมาใช้ในห้องเรียนระดับประถมศึกษามากขึ้น สิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับแนวความคิดในการจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้คือการนำเอาการปกครองระบอบเสรีประชาธิปไตยมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนด้วย นับว่าโครงการจะจัดสภาพแวดล้อมโรงเรียนในโรงเรียนแบบประชาธิปไตยให้นักเรียนได้คุ้นเคยเอาไว้เพื่อนำไปเป็นแบบอย่างใช้ต่อไปในอนาคต เป็นการเตรียมสังคมให้พร้อมสำหรับการเข้าสู่ยุคประชาธิปไตยทัดเทียมกับอารยะประเทศ

แนวคิดเรื่องการส่งเสริมประชาธิปไตยนี้ นอกจากจะเป็นผลจากการที่สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทในเอเชียดังกล่าวไว้ในตอนต้นแล้ว ยังเป็นผลสืบเนื่องจากการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรีได้ไปศึกษาดูงานรอบโลกระหว่างเดือนเมษายน - มิถุนายน 2498 ซึ่งทำให้จอมพล ป. เกิดความนิยมเลื่อมใสในระบอบการปกครองนี้เป็นอย่างยิ่ง เมื่อกลับจากดูงานที่สหรัฐอเมริกา และที่อังกฤษแล้ว จอมพล ป. ก็ได้เริ่มโครงการต่าง ๆ ที่จะทำให้เกิดพัฒนาการทางประชาธิปไตยขึ้นในไทยบ้าง อาทิเช่น ขอให้รัฐสภาสนับสนุนให้ผ่านกฎหมายพรรคการเมือง ขอให้ลดอายุผู้มีสิทธิเลือกตั้งให้เหลือ 20 ปี และเริ่มคัดค้านการทำรัฐประหารหรือใช้อำนาจทางการทหารเพื่อรวบอำนาจทางการเมือง และกำหนดว่าอำนาจทางการเมืองจะต้องมาจากการสนับสนุนของประชาชนอย่างแท้จริงเท่านั้น ปรากฏว่านโยบายและแนวคิดนี้ได้รับการขานรับจากประชาชนโดยทั่วไป ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการปกครองมากขึ้นโดยเฉพาะสิทธิในการวิจารณ์

รัฐบาล และองค์กรของรัฐเช่นกรมตำรวจ เป็นต้น และมีการเลยไปถึงการวิจารณ์บทบาทของสหรัฐอเมริกาในไทย และการเข้ามาเป็นสมาชิกขององค์การซีโต้ของไทย จนในที่สุดความอดทนของรัฐบาลต่อการวิจารณ์และโจมตีรัฐบาลก็หมดลง ผู้ที่ออกมาเป็นผู้นำในการต่อต้านนโยบายของรัฐบาลถูกจับกุมในข้อหาแอบอ้างระบอบประชาธิปไตยเพื่อก่อความสงบภายในประเทศ

สรุปแนวความคิด และนโยบายในการจัดการประถมศึกษาในช่วงที่สองนี้ มีอยู่ สามแนวคิดหลักคือ 1) แนวคิดตามหลักปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการทั้งในเรื่องของเนื้อหาที่จัดให้เรียนและกระบวนการจัดการเรียนการสอนและสื่อการสอนต่าง ๆ 2) แนวความคิดของการนำระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยมาใช้ในการจัดการประถมศึกษา 3) แนวความคิดเกี่ยวกับการปรับการจัดการประถมศึกษาให้สอดคล้องกับนโยบายของผู้นำประเทศในขณะนั้นโดยสร้างแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ขึ้นใช้แทนแผนการศึกษาฉบับเดิมที่สร้างขึ้นในยุคการปกครองก่อนหน้า

สถาบันวิทยบริการ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิด นโยบายการจัดการประมงสัตว์น้ำจืดของรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2501 - 2516

การส่งเสริมประชาธิปไตยของจอมพล ป. พิบูลสงครามทำให้ประชาชนมีสิทธิมีเสียงในการพิจารณาการทำงานของรัฐบาลมากขึ้น จนทำให้จอมพล ป. และพรรคพวกซึ่งมีผลดำรงเอกเผ่า ศรียานนท์เป็นต้นออกมาจับกุมและสะกดกั้นความเคลื่อนไหวทางการเมืองของประชาชนเหล่านี้ แต่ถึงกระนั้นจอมพล ป. ก็ไม่ได้ละทิ้งแนวความคิดเกี่ยวกับการเมืองระบบประชาธิปไตยอย่างใดโดยเฉพาะเรื่องการจัดให้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาราษฎรขึ้นใน พ.ศ. 2500 ในการเลือกตั้งครั้งนี้มีพรรคการเมืองสองพรรคใหญ่เข้าร่วมการแข่งขันกันคือพรรคเสรีมนังคศิลาของจอมพล ป. เอง และพรรคประชาธิปไตยของนายควง อภัยวงศ์ผลที่ได้คือพรรคเสรีมนังคศิลาเป็นฝ่ายชนะแต่ได้รับการคัดค้านจากประชาชนเป็นอย่างมากโดยเฉพาะจากนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถึงกับมีการเดินขบวนไปที่กระทรวงมหาดไทยเรียกร้องให้รัฐมนตรีลาออกและมีการเลือกตั้งใหม่ให้สะอาด ยุติธรรมกว่าเดิม ในขณะที่สถานการณ์กำลังตึงเครียดขนาดนั้นคนที่เข้ามาสลายสถานการณ์คือ พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และพันเอกอาทิตย์ กำลังเอก โดยพันเอกอาทิตย์ได้มาหุคินิสิตไว้ที่สะพานมัจฉาวนรังสรรค์ ผลการต่อต้านของนิสิตและการคัดค้านของประชาชนครั้งนี้ทำให้อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงครามเริ่มเสื่อมลง และในขณะเดียวกันก็มีส่วนสนับสนุนให้พลเอกสฤษดิ์ขึ้นมารับราชการและปกครองประเทศแทน

พลเอกสฤษดิ์ ธนะรัชต์มีบทบาทสำคัญทางการเมืองตั้งแต่สมัยที่จอมพล ป. ยังเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ โดยได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีในรัฐบาลจอมพล ป. ในขณะเดียวกันก็มีตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารบกคุมกำลังทางทหารไว้ด้วย จอมพล ป. ตระหนักดีถึงบทบาทและอำนาจที่พลเอกสฤษดิ์มีอยู่จึงได้พยายามหาทางจำกัดอำนาจนั้นเสีย โดยเสนอกฎทางการเมืองว่าผู้ที่เป็รัฐมนตรีต้องไม่เป็นข้าราชการประจำซึ่งเท่ากับเป็นการหาทางให้พลเอกสฤษดิ์ทิ้งอำนาจทางการเมืองลง และเสนอกฎอีกข้อหนึ่งคือขอให้ผู้ที่เป็รัฐมนตรีไม่ยุ่งเกี่ยวกับการค้าทุกชนิด ซึ่งขณะนั้นพลเอกสฤษดิ์ได้รายได้จากกองสลากกินแบ่งรัฐบาลอย่างเป็นกอบเป็นกำเพื่อใช้ในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวและกิจกรรมทางการเมืองของตนอยู่ ซึ่งถ้ากฎทั้งสองถูกนำมาใช้อย่างจริงจังก็เท่ากับเป็นการสะกดกั้นไม่ให้พลเอกสฤษดิ์ขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองแข่งกับจอมพล ป. ได้เลย แต่ปรากฏว่าจอมพลสฤษดิ์กลับสละตำแหน่งรัฐมนตรีซึ่งเป็นตำแหน่งทางการเมืองลง และรักษาตำแหน่งทางการเมือง และยังคงดำเนินการเกี่ยวกับกองสลากกินแบ่งตามเดิม และพลเอกสฤษดิ์

ใช้ทั้งสองข้อนี้เองเป็นข้ออ้างในการทำรัฐประหารล้มอำนาจของจอมพล ป. ลงในช่วงปี พ.ศ. 2500 เป็นการสิ้นสุดรัฐบาลชุดที่ 27 ลงโดยเด็ดขาด

หลังการรัฐประหาร พลเอกสฤษดิ์แต่งตั้งให้นายพจน์ สารสินเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 28 อยู่ช่วงหนึ่ง แล้วจึงจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปได้รัฐบาลที่มีพลโทदनอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 29 ทำหน้าที่บริหารประเทศจนถึงเดือน ตุลาคม 2501 จอมพลสฤษดิ์เข้ามามีอำนาจรัฐบาลชุดที่ 29 นี้และจัดตั้งรัฐบาลชุดที่ 30 ที่มีตนเองทำหน้าที่ นายกรัฐมนตรีมีอำนาจเด็ดขาดในการบริหารประเทศ จอมพลสฤษดิ์ให้ยกเลิกรัฐธรรมนูญ พ.ศ. 2495 ที่ใช้ในช่วงจอมพล ป. พิบูลสงคราม และประกาศใช้การปกครองระบอบเผด็จการแทนเป็นการสิ้นสุดรัฐบาลที่บริหารประเทศในระบอบประชาธิปไตยลงแม้ว่าจะเป็นเผด็จการประชาธิปไตยก็ตาม

ลักษณะสำคัญของรัฐบาลในกลุ่มที่สามนี้คือเป็นรัฐบาลที่พยายามถ่ายโอนอำนาจจากรัฐบาลเผด็จการของจอมพล ป. พิบูลสงครามกลับไปสู่ประชาชนที่เป็นพลเรือน หากแต่ในที่สุดรัฐบาลพลเรือนของนายพจน์ สารสินไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองไว้ได้จึงเป็นข้ออ้างให้ทหารเข้ามากุมอำนาจการบริหารประเทศแทนในลักษณะเผด็จการทหาร อย่างไรก็ตามแม้จะมองแนวนโยบายการบริหารประเทศในภาพรวมของรัฐบาลกลุ่มที่สามนี้จะเห็นได้ว่านอกจากไม่ได้เน้นเรื่องเสรีประชาธิปไตยในรูปแบบของจอมพล ป. ในช่วงหลังแล้ว ยังมีแนวโน้มไปทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นสำคัญ แนวความคิดของรัฐบาลก็คือถ้าประเทศชาติมีความรุ่งเรืองมีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจแล้ว รายได้ของประชาชนตลอดจนมาตรฐานการครองชีพของประชาชนก็จะพลอยดีไปด้วย ส่งผลให้เกิดความมั่นคงภายในประเทศ มีความมั่นคงทางการเมืองและเป็นการส่งเสริมอารยธรรมและวัฒนธรรมของประเทศไปในตัว สำหรับการพัฒนาประเทศนั้นรัฐบาลในช่วงนี้ระบุว่าให้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในประเทศ โดยให้ใช้กำลังคนในสาขาวิชาการต่าง ๆ และเงินทุนเป็นสำคัญ ก็จะต้องมีการวางนโยบาย มีแนวทางที่ชัดเจนด้วยซึ่งในเรื่องนี้รัฐบาลมองว่าจะต้องมีหน่วยงานระดับชาติที่ทำหน้าที่ในการดำเนินงานตามแผนอย่างจริงจังและจะต้องมีบทบาทช่วยประสานงานให้หน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่ได้วางไว้ได้อย่างสอดคล้องประสานกันอย่างมีประสิทธิภาพ หน่วยงานของรัฐที่ว่าเป็นคือ สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ

สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติถูกสร้างขึ้นเมื่อเดือนกรกฎาคม 2502 ทำหน้าที่เป็นหน่วยปฏิบัติงานในความควบคุมของคณะกรรมการบริหาร มีหน้าที่สำคัญคือเป็นผู้จัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจให้ใช้เป็นหลักในการพัฒนาประเทศ และเป็นผู้กำหนดแนวทางตลอดจนเป้าหมาย จัดทำโครงการต่าง ๆ ที่จะช่วยในการพัฒนาประเทศอย่างเป็นรูปธรรม

ใช้กฎและมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติระยะที่หนึ่ง พ.ศ. 2504 - 2506 และระยะที่สอง พ.ศ. 2507 - 2509 เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2505

แนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนกำลังคนตามที่ปรากฏในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติระยะที่หนึ่งและสองพอจะสรุปได้ว่า เป็นการให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาและการส่งเสริมวิชาการเพื่อให้สัมพันธ์กับความต้องการของผู้ชำนาญการต่าง ๆ ของสังคม ทั้งก็เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในอนาคต ซึ่งในเรื่องของวิชาการนี้นอกจากจะต้องพึ่งความช่วยเหลือจากต่างประเทศแล้วยังให้การเน้นในเรื่องการฝึกอบรมคนไทยให้มีความรู้ความชำนาญด้วยในเรื่องนี้มีปรากฏในเอกสารแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรกดังนี้

ในด้านการพัฒนากำลังคนนั้นนอกจากการปรับปรุงแบ่งส่วนราชการ การฝึกอบรมข้าราชการและการส่งข้าราชการไปศึกษาลูกงานต่างประเทศซึ่งทำกันอยู่แล้ว จำเป็นต้องพิจารณาปัญหากำลังคนเป็นส่วนรวมของประเทศด้วย เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าความสำเร็จของ โครงการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมย่อมขึ้นอยู่กับกำลังคนซึ่งมีความรู้ความสามารถและได้รับการฝึกฝนในด้านต่าง ๆ ให้มีจำนวนเพียงพอที่จะปฏิบัติงานตามโครงการเหล่านั้นได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับประเทศที่กำลังเร่งการพัฒนาเพื่อให้ประชาชนมีมาตรฐานการครองชีพสูงขึ้น การวางแผนกำลังคนนับว่าเป็นงานที่สำคัญยิ่งและจะนำไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายของการพัฒนาการขาดแคลนกำลังคนที่มีได้รับการฝึกฝนจะเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาดีกว่าการขาดแคลนเงินทุนหรือทรัพยากรธรรมชาติเสียอีก

รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องกำลังคนเป็นอย่างดีและได้เอาใจใส่ในการศึกษาและค้นคว้าในด้านการวางแผนกำลังคนตลอดมา งานสำคัญอย่างหนึ่งซึ่งเพิ่งจะเสร็จเมื่อเร็ว ๆ นี้ก็คือการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างเจ้าหน้าที่ไทยและต่างประเทศเพื่อศึกษาและทำการประเมินขั้นต้นเพื่อคำนวณอุปสงค์และอุปทานของกำลังคนในประเทศไทยสำหรับ พ.ศ. 2509 และ พ.ศ. 2513 ผลของงานนั้นได้แสดงถึงแนวโน้มบางอย่างให้เห็นเป็นต้นว่าผู้สำเร็จมัธยมศึกษาทั้งสายสามัญและสายอาชีพจะ ข่างฝีมือและนักวิชาการสาขาสำคัญต่าง ๆ ในพ.ศ. 2513 จะไม่เพียงพอกับความ-
ต้องการของประเทศในด้านกำลังคนเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้จะต้องทำการค้นคว้าและปรับปรุงการ-
ประเมินนี้ต่อไป (สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี , 2507)

ข้อความในเอกสารของสำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับเดียวกันนี้ยังได้ระบุต่อไปอย่างชัดเจนอีกว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตกำลังคนซึ่งหมายความถึงกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงพัฒนาการแห่งชาติเป็นต้นจะต้องคำนึงงานในส่วนที่ตนรับผิดชอบอยู่ให้สอดคล้องกับแผนกำลังคนของสภาพพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติเป็นสำคัญ ดังปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในเอกสารฉบับนี้

เพื่อให้เห็น โยบายการพัฒนาการศึกษาได้ผลสอดคล้องกับนโยบายพัฒนาการเศรษฐกิจ
ดำเนินการปรับปรุงการศึกษาในแนวทางต่อไปนี้

1. กำหนดแผนการศึกษาให้สัมพันธ์กับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นแต่ละปี.....ประชาชน
ในวัยการศึกษาภาคบังคับสามารถอ่านออกเขียนได้อย่างแท้จริง และให้อัตราส่วนของประชากรที่
อ่านออกเขียนได้สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

2. ปรับปรุงการผลิตนักเรียนระดับต่าง ๆ และนักศึกษาให้มีปริมาณและแผนการศึกษา
สัมพันธ์กับความต้องการในด้านกำลังคนของประเทศ ทั้งนี้โดยร่วมมือโดยใกล้ชิดกับการวางแผน
กำลังคน และติดตามผลการสำรวจความต้องการทั้งส่วนของรัฐและเอกชนในด้านกำลังคนที่จะ
ปฏิบัติงานแขนงต่าง ๆ ทั้งระดับงานชั้นสูง ชั้นกลาง และต่ำรวมทั้งงานที่ต้องใช้ฝีมือและไม่ใช้
ฝีมือแล้ววางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการในด้านกำลังคนของประเทศในระยะ
หนึ่ง ๆ (หน้า 180)

แนวความคิดเกี่ยวกับการใช้การศึกษาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศดังกล่าว
ข้างต้น ยังมีปรากฏชัดเจนอยู่อีกในนโยบายของคณะรัฐบาลทุกชุดในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหาร
เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งมีหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรดังนี้

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชน
มีพื้นฐานความรู้สูงขึ้นและมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี และส่งเสริมให้ประชาชน
มีวัฒนธรรมและศีลธรรมอันดีงามด้วยอาศัยการศาสนาและการศึกษาเป็นหลัก (นโยบายของนาย
พจน์ สารสินแถลงในฐานะนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลคณะที่ 28 เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2500)

รัฐบาลนี้จะทำนุบำรุงการศึกษามากยิ่งขึ้นเพื่อให้เกิดผลดีทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพ
โดยมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีทั้งในระบอบประชาธิปไตยและเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติ
จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ ดำเนินการยกระดับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไป
ให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค ตลอดจนการศึกษาชั้นสูง และส่งเสริมอาชีวศึกษาเป็น
พิเศษ จะได้เร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตรวิธีการวัดผลการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้
เหมาะสม กับทั้งจะได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับเยาวชนโดยส่งเสริมการพลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ
นอกจากนี้รัฐบาลจะให้สนับสนุนส่งเสริมและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ กับส่งเสริมวิทยฐานะและ
สวัสดิภาพของครู โดยทั่วไป จะทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ตลอดจนปรับปรุงกิจการ
พิพิธภัณฑ์และหอสมุดแห่งชาติให้ดีขึ้น (นโยบายพลโทถนอม กิตติขจร แถลงในฐานะ
นายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 29 เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2501)

แนวความคิดในเรื่องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนเพื่อรองรับการพัฒนา เศรษฐกิจและให้สอดคล้องกับความเป็นด้านอื่น ๆ นั้นปรากฏโดดเด่นมากเป็นพิเศษในช่วง รัฐบาลชุดที่ 30 ภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2502 - 2506 สืบเนื่องจากการที่จอมพลสฤษดิ์ได้ให้ความสนใจต่อการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจ เศรษฐกิจอุตสาหกรรม และมองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในแนวนี้ประกอบกับการจัด- รูปแบบการบริหารที่เข้มงวดภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ จะช่วยให้ประเทศปลอดภัยจากการรุกราน ของคอมมิวนิสต์ที่กำลังเผยแพร่ออยู่ในภูมิภาคเอเชียขณะนั้น ซึ่งจอมพลสฤษดิ์เชื่อว่าการศึกษาคือ เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในการส่งผ่านแนวคิดและทำให้แนวคิดต่าง ๆ ของตนประสบความสำเร็จได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสร้างสมาชิกใหม่ในสังคมที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพทางวิชาการและมีความรู้ที่จำเป็นเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศ การเน้นระเบียบวินัยและการรู้จักหน้าที่ของคนใน สังคมนั้นลักษณะของผู้นำซึ่งในเรื่องนี้จอมพลสฤษดิ์มองว่าผู้นำที่ดีนั้นต้องมีอำนาจที่เด็ดขาดแต่ ก็ต้องเป็นผู้ที่มีความชอบธรรมและเที่ยงธรรมด้วย นอกจากนี้ยังมองว่าเป้าหมายที่สูงสุดของ สังคมคือความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองและความมีประสิทธิภาพของคนในสังคม มีการ ส่งเสริมงานอาชีพ การฝึกวิชาชีพให้แก่ชาวบ้านตามต่างจังหวัดเพื่อสกัดกั้นการย้ายถิ่นฐานเข้ามา แออัดสร้างปัญหาสังคมในเมืองใหญ่ต่อไป สำหรับแนวคิดที่ว่าผู้นำที่ดีและมีอำนาจเด็ดขาดนั้นจะ ต้องมีความชอบธรรมและเที่ยงธรรมนั้น ลิขิต วีระเวทิน ได้วิเคราะห์และสรุปกิจกรรมที่ จอมพลสฤษดิ์ดำเนินการเพื่อสนับสนุนแนวคิดนี้ไว้ดังนี้

การที่จะแสวงหาความชอบธรรมในระยะยาวอันหนึ่งถือการพึ่งพาการยอมรับของสถาบัน กษัตริย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะการแสดงความรักภักดีต่อสถาบันนี้จะเป็นการส่งเสริม ฐานะและอำนาจของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มผู้นำ พ.ศ. 2500 ซึ่งไม่ได้มีบทบาทในการล้ม อำนาจฝ่ายเจ้าในปี 2475 จึงสามารถหลีกเลี่ยงการถูกกล่าวหาว่าเป็นกลุ่มต่อต้านเจ้า อันหนึ่งแนว ความคิดเรื่องสถาบันกษัตริย์เป็นแนวความคิดที่สอดคล้องกับระบบการเมืองแบบไทยและระบอบ พ่อขุนเป็นอย่างดี ดังนั้นบทบาทหน้าที่และเกียรติของสถาบันกษัตริย์จึงได้รับการส่งเสริมมากกว่า รัฐบาลก่อน ๆ เช่นการสนับสนุนให้พระมหากษัตริย์และพระราชินีเสด็จไปเยี่ยมประเทศต่าง ๆ ส่วนด้านการปกครองภายในประเทศก็พยายามส่งเสริมให้องค์พระมหากษัตริย์มีโอกาสแสดง พระราชดำรัสต่อประชาชน ทอดฟังถึงนโยบายต่าง ๆ เช่นแผนพัฒนาเศรษฐกิจ รัฐบาลพยายาม สร้างสถาบันกษัตริย์ให้เป็นสัญลักษณ์แห่งความสามัคคีความเป็นปึกแผ่นของคนในชาติ (ลิขิต วีระเวทิน , 2533)

คังนั้นระบบการเมืองที่จอมพลสฤษดิ์สนับสนุนในช่วงนี้จึงเป็นระบอบประชาธิปไตยแบบเผด็จการและมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และวิถีการเมืองตามแบบนี้ได้ถูกบรรจุลงในหลักสูตรประถมศึกษา ตลอดจนมีปรากฏในหนังสือเรียนในช่วงนี้ พร้อม ๆ กับการปลูกสำนึกความเป็นชาติไทย และความจำเป็นในการพัฒนาประเทศทั้งในระบบอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมด้วย

นอกจากจะใช้แนวความคิดนี้กำหนดเป็นนโยบายของรัฐบาลตามที่แถลงไว้ในตอนเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว จอมพลสฤษดิ์ยังผลักดันให้จัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 ขึ้นใช้แทนแผนการศึกษาชาติฉบับเดิมอีกด้วย ซึ่งแนวทางการจัดการศึกษาคตามที่ระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ได้เน้นการจัดการศึกษาเพื่อผลิตกำลังคนเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศในแนวที่จอมพลสฤษดิ์ในฐานะผู้นำประเทศที่มีอำนาจเด็ดขาดแบบเผด็จการได้กำหนดไว้ และเป็นที่น่าสังเกตว่าในปีเดียวกันนั่นเองก็ได้มีการประกาศหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2503 ด้วยเช่นเดียวกันซึ่งรูปแบบการจัดการศึกษาก็ดี แนวคิดหลักในการจัด ตลอดจนเนื้อหาที่ปรากฏในหลักสูตรล้วนแต่เป็นไปในแนวคิดและค่านิยมที่จอมพลสฤษดิ์กำหนดไว้ทั้งสิ้นและใน พ.ศ. 2505 ก็ได้มีพระราชบัญญัติประถมศึกษาออกมาใช้แทนพระราชบัญญัติฉบับเดิม โดยที่พระราชบัญญัติฉบับใหม่นี้วางระเบียบเกี่ยวกับการเพิ่มโทษของบิดามารดาและผู้ปกครองที่ไม่ส่งเด็กในความรับผิดชอบของตนเข้ารับการศึกษอย่างเต็มที่ทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายของรัฐบาลในการจัดการประถมศึกษาเพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศต่อไป

เพื่อให้มีแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 ใช้เป็นแนวทางในการผลิตคนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเพื่อการพัฒนาประเทศอย่างรวดเร็ว จอมพลสฤษดิ์ได้ตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้นเพื่อทำหน้าที่พิจารณาแก้ไขปรับปรุงแผนการศึกษาฉบับเดิมและสร้างแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 ขึ้น โดยมีพระราชบัญญัติสภาการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2502 ขึ้นมารองรับอำนาจนี้ของสภาการศึกษา ฯ อย่างจริงจัง สารสำคัญที่ปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 มีดังนี้

ความมุ่งหมายของแผน

1. รัฐมีความมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาคตามควรแก่อัธภาพเพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีศีลธรรมและวัฒนธรรมมีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ

2. กุลบุตร กุลธิดาทั้งได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุ 15 ปี บริบูรณ์เป็นอย่างน้อย

3. ฤๅนุตร ฤๅลธิคาพิงชวนชววยหาควาญรู้และประสบการณอันเป็นประ โยชน์แก่การงานของคนสืบไปภายหน้า

4. ในการจัดการศึกษานั้นให้จัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการของสังคมาและบุคคโดยให้สอดคล้องกันแผนเศรษฐกิจ และแผนการปกครองประเทศ เช่นจัดให้มี

ก. จริยศึกษาให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหิริ โอตคัประเห็นแก่ประ โยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประ โยชน์ส่วนตัว

ข. พลศึกษา ให้มีสุขภาพสมบูรณทั้งทางกายและจิตใจกับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

ค. พุทธิศึกษา ให้มีความรู้ทางวิชาการ ปัญญาเพื่อการดำรงชีวิตโดยทั่วไป

ง. หัตถศึกษาให้มีกนิสัยและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงานเพื่อเป็นรากฐานการประกอบสัมมาอาชีพ

ในเรื่องของการจัดระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 นั้นได้มีการแบ่งการศึกษาออกเป็นสี่ระดับคือ ระดับอนุบาลศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา ระดับการศึกษาที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากคือการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาคือมีการเพิ่มการศึกษาในระดับนี้จาก 4 ปีขึ้นไปเป็น 7 ปี ทั้งนี้ให้เด็กเรียนในชั้นประถมศึกษาเดิม 4 ปีแรกโดยเรียกว่าเป็นการเรียนในระดับประถมศึกษาตอนต้น และต้องเรียนอีก 3 ปีเรียกว่าประถมศึกษาตอนปลายหรือแต่เดิมเป็นระดับมัธยมศึกษาตอนต้นนั่นเอง ในเรื่องการขยายการจัดการประถมศึกษาให้มากขึ้นนี้ น่าจะมาจากข้อตกลงตามแผนการาจีที่ได้มีการประชุมผู้แทนภาคในทวีปเอเชียเรื่องการจัดการประถมศึกษาระหว่างวันที่ 28 ธันวาคม 2502 ถึงวันที่ 9 มกราคม 2503 โดยที่องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติระบุว่าให้ การสนับสนุนแก่ประเทศสมาชิกที่ปฏิบัติตามแผนดังกล่าว ซึ่งรัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความเป็นไปได้ในการสนับสนุนทั้งด้านการเงินและการให้ผู้เชี่ยวชาญขององค์การนี้ในการพัฒนาการศึกษาและคุณภาพของคนไทยในขณะที่ประเทศกำลังต้องการพัฒนาในเรื่องนี้อยู่พอดีจึงได้รับเอาข้อตกลงนี้มาใช้กับระบบการศึกษาของเรา ดังปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503

การเปลี่ยนแปลงแนวการจัดและรูปแบบการจัดการประถมศึกษาที่ปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ทำให้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เริ่มตั้งแต่หลักสูตรประถมศึกษาในขณะนี้แบ่งเป็นสองฉบับ เรียกว่าหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นพุทธศักราช 2503 ฉบับหนึ่ง และหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 อีกฉบับหนึ่ง นอกจากนี้ความมุ่งหมายของหลักสูตรที่เคชเขียนรวม ๆ ไว้ก็เปลี่ยน

เป็นการเขียนแยกเป็นความมุ่งหมายในสี่คุณลักษณะคือ คุณลักษณะที่เกี่ยวกับความเจริญแห่งตน คุณลักษณะที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์ คุณลักษณะที่เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพ และคุณลักษณะที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบหน้าที่พลเมือง แต่ละคุณลักษณะในสี่ข้อนี้ก็มีคุณลักษณะย่อยประกอบอีก รวมคุณลักษณะทั้งหมดที่เน้นในหลักสูตรประถมศึกษาถึง 36 ข้อด้วยกัน ซึ่งคุณลักษณะที่เน้นในหลักสูตรเป็นไปตามแนวคิดและค่านิยมของจอมพลสฤษดิ์ผู้นำประเทศในช่วงนั้นค่อนข้างชัดเจนพอจะสรุปได้ดังนี้

คุณลักษณะในกลุ่มที่เกี่ยวกับความเจริญแห่งตนนั้น มุ่งให้นักเรียนรักการศึกษาล่าเรียน โดยเฉพาะในวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และกล่าวถึงการดูแลสุขภาพอนามัยของตน รวมถึงการรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการเล่นกีฬาและการเล่นพื้นเมืองด้วย

คุณลักษณะในกลุ่มที่เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์นั้นเน้นการทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถทำหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้ตาม ปฏิบัติงานร่วมกับหัวหน้าด้วยดีและเน้นให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว ให้นักเรียนมีสัมมาคารวะและมารยาทอันดีงามตามประเพณีนิยม

คุณลักษณะในกลุ่มที่เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพนอกจากจะเน้นในเรื่องความอดทน ขยัน ประหยัดทั้งทรัพย์สินและเวลาในการทำงานแล้ว ยังเน้นในเรื่องการรู้ช่องทางที่จะประกอบอาชีพและที่สำคัญคือปลูกสำนึกในเรื่องของการส่งเสริมการค้าของคนไทย อย่างน้อยให้รู้ว่าการผลิตและการใช้ของไทยด้วยกันเองเป็นการช่วยเศรษฐกิจของชาติ

คุณลักษณะในกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบหน้าที่พลเมืองนั้นเป็นการเน้นให้นักเรียนรู้จักสิทธิและที่สำคัญคือหน้าที่ในฐานะพลเมืองดี คือต้องปฏิบัติตามระเบียบของกฎหมาย ของบ้านเมือง และของวัฒนธรรมอันดีงาม นอกจากนี้ยังต้องเข้าใจถึงประโยชน์ที่เกิดจากผลงานทางวิทยาศาสตร์เท่า ๆ กับตระหนักถึงโทษที่อาจจะเกิดจากผลงานดังกล่าวประกอบไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งเรื่องนี้น่าจะเป็นผลจากการที่นักเรียนกำลังอยู่ในสังคมช่วงที่มีการรับเอาความเจริญจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะจากสหรัฐอเมริกาเข้ามาใช้เป็นอย่างมากจึงจำเป็นต้องสอดแทรกให้นักเรียนเหล่านี้เห็นถึงข้อดีและข้อเสียของสิ่งที่กำลังแพร่กระจายเข้ามาในประเทศไทยในช่วงนั้นด้วย และเลือกรับเอาแต่เฉพาะสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเท่านั้น

แนวคิดในเรื่องการไต่ตรองไม่ไว้รับวัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกที่กำลังหลั่งไหลเข้าสู่ประเทศไทยในช่วงนั้นโดยไม่พิจารณาถึงความเหมาะสมและความจำเป็นของประเทศมีปรากฏไม่เฉพาะในเรื่องของการศึกษาเท่านั้นแต่ที่จะชัดเจนและมีรายละเอียดมากก็คือเรื่องของการเมืองและการปกครองประเทศ แม้ว่าในช่วงนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับต่างประเทศโดยเฉพาะกับ

สหรัฐอเมริกาเป็นไปอย่างใกล้ชิดเป็นอย่างมากเพราะนอกจากที่ไทยได้รับความช่วยเหลือทางการเงินสนับสนุนกิจการต่าง ๆ จากอเมริกาแล้วยังได้รับความร่วมมือทางด้านการทหารโดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสกัดกั้นจากการรุกรานของระบอบคอมมิวนิสต์ ยิ่งเมื่ออเมริกาเข้าไปพัวพันกับสงครามเวียดนามด้วยแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอเมริกาก็ยิ่งใกล้ชิดกันมากขึ้น ลิจิต ซีระเวคิน (2533) วิเคราะห์แนวความคิดของจอมพลสฤษดิ์และสรุปพร้อมยกหลักฐานอ้างอิงไว้ดังนี้

คงได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่า จอมพลสฤษดิ์นั้นเป็นบุคคลที่เป็นผลผลิตภายในคือไม่ได้รับการศึกษาจากต่างประเทศ คั้งนั้นแนวความคิดประชาธิปไตยและลัทธิเสรีนิยมจึงเป็นสิ่งที่ไม่ได้ถูกปลูกฝังอยู่ในจิตใจของจอมพลสฤษดิ์เท่ากับผู้นำรุ่นก่อน ประกอบกับอาชีพทหารและวิถีชีวิตของทหารนั้นเน้นหนักไปในทางการใช้อำนาจแก่ไขปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง ความล้มเหลวของคณะผู้ก่อการ 2475 ในที่สุดนำไปสู่ข้อสรุปขั้นต้นในจิตใจของจอมพลสฤษดิ์ว่าการเมืองไทยจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักการเมืองไทย และความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมแบบไทยมิใช่แบบตะวันตกดังคำพูดออกอากาศของโฆษกวิทยุสองศูนย์เมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2508 ว่า

“คณะปฏิวัติมีความมุ่งหมายที่จะทำให้ประเทศไทยให้เป็นประชาธิปไตยที่มีความมุ่งหมายที่จะสร้างประชาธิปไตยขึ้นในประเทศไทยให้เป็นผลสำเร็จและเห็นว่าบรรลุผลตามความมุ่งหมายนี้ได้จะต้องแก้ไขข้อผิดพลาดในอดีตเสียและเสนอว่าจะสร้างระบอบประชาธิปไตยที่เหมาะสมกับลักษณะพิเศษและสภาพการณ์ของไทยจะสร้างประชาธิปไตยของไทย ประชาธิปไตยแบบไทย”

และเอกสารอีกแหล่งแสดงความเห็นไว้ว่า

“หลักการประชาธิปไตยที่ได้สถาปนาขึ้นหลัง พ.ศ. 2475 เป็นสิ่งที่หยิบยืมมาจากประเทศตะวันตก โดยเฉพาะประเทศอังกฤษและฝรั่งเศส และถึงแม้ในกาลต่อมาจะได้มีการปรับปรุงแต่ก็ได้ทำไปภายในขอบเขตของประชาธิปไตยแบบตะวันตก ฉะนั้นการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายจึงถือไม่ได้ว่าเป็นการทำการปฏิวัติ”

และในทำนองเดียวกันนี้โฆษกของคณะปฏิวัติได้พูดออกอากาศในรายการวิทยุสองศูนย์ในทำนองเปรียบเทียบว่า

“ขอให้ระบอบประชาธิปไตยของไทยเป็นเสมือนกล้วยพฤษที่หยั่งรากลึกจากแผ่นดินไทย งอกงามเติบโตในแสงแดดและแรงฝน ออกผลเป็นกล้วยน้ำว้า มะม่วง เงาะ มังคุดและทุเรียน มากกว่าที่จะเป็นแอปเปิ้ล องุ่น อินทผลัม บัวยหรือเกาลัด” (ลิจิต ซีระเวคิน , 2533 หน้า 158)

แนวความคิดของจอมพลสฤษดิ์ เกี่ยวกับเรื่องความสำคัญของการศึกษาในฐานะรากฐานของการพัฒนาประเทศทำให้ประเทศเจริญโดยรวดเร็วแข่งขันกับประเทศในเอเชียด้วยกันได้มีปรากฏอยู่ในคำปราศรัยฉบับหนึ่งดังนี้

.....ในระยะนี้จิตใจของข้าพเจ้ากำลังหมกมุ่นกับเรื่องการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการพัฒนาการศึกษา ทั้งนี้เพราะข้าพเจ้าได้ส่งท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการไปประชุม UNESCO ที่ญี่ปุ่น ณ กรุงโตเกียว เมื่อข้าพเจ้าได้รับรายงานก็ยิ่งทำให้ข้าพเจ้าทิวความรู้สึกนึกคิดหลายอย่างเกี่ยวกับการศึกษาของชาติเราสุดที่จะพรรณา.....ผลการประชุมที่โตเกียว..... เขายืนยันให้ทุกประเทศจัดให้มีการศึกษาภาคบังคับซึ่งกำหนดไว้ 7 ปี..... นอกจากนี้เขายังสรุปให้เด็กเข้าเรียนประถมศึกษาภาคบังคับ 20 % ของพลเมืองทั้งหมด.....แต่ข้าพเจ้าได้ชี้แจงกับรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการไปในหนังสือฉบับหนึ่งว่าประเทศไทยจะต้องทำให้ได้ภายใน 10 ปีเท่านั้น.....ซึ่งเราหวังเป็นอย่างมากว่าเราจะต้องทำให้เสร็จก่อน 20 ปี ตามที่เขา กำหนดไว้ซึ่งข้าพเจ้าเคยพูดไว้ว่าประเทศไทยต้องทำให้ได้ครึ่งเดียวคือ 10 ปีเท่านั้น.....(คำปราศรัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์กล่าวในงานประชุมสมาชิกรัฐสภาประจำปี 2505)

ต่อมาเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจรเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลในฐานะหัวหน้าคณะรัฐมนตรีคณะที่ 31 หลังจากการอนิจกรรมของจอมพลสฤษดิ์ ก็ได้ประกาศนโยบายตามแนวนโยบายเดิมที่จอมพลสฤษดิ์ได้วางไว้ แต่ได้เน้นเรื่องการศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นพิเศษขึ้น

ในคำนำการศึกษารัฐบาลจะปฏิบัติตามที่รัฐบาลก่อนแถลงไว้ในนโยบาย จะให้ความสำคัญแก่การศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นพิเศษกับทั้งจะขยายการศึกษาขั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นด้วย (นโยบายรัฐบาลคณะที่ 31 แถลงโดยจอมพลถนอม กิตติขจรนายกรัฐมนตรี แถลงในเดือน ธันวาคม 2506)

ต่อมาเมื่อจอมพลถนอม กิตติขจรเข้าดำรงตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลคณะที่ 32 และคณะที่ 33 ก็ยังคงใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศอยู่เช่นเดิม มีการเน้นคุณภาพการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ระดับประถมศึกษาไปจนถึงการอุดมศึกษา และเน้นการวิจัยตลอดจนการวัดผลประเมินผลเพิ่มอีกด้วย

รัฐบาลนี้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาแห่งชาติว่าเป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ทาง ฉะนั้นรัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะจะปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาในด้านการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ในการนี้รัฐบาลจะพยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วทั้งประเทศ ปรับปรุงโรงเรียนทุกชนิด โดยเฉพาะ โรงเรียนอาชีวศึกษาให้มีคุณภาพสูงขึ้นและให้มีที่เรียนมากขึ้น ช่วยเหลือครูอาจารย์ในรูปแบบสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มีความรู้สึกมันคงในอาชีพของตน สามารถอุทิศเวลาเพื่อการศึกษาอบรมแก่เยาวชนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้รัฐบาลนี้จะสนับสนุนให้เอกชนได้เข้ามามีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในระดับประถมศึกษามัธยมศึกษาและอุดมศึกษามากขึ้น ส่งเสริมการศึกษาวิจัยในสาขาวิชาการต่าง ๆ และนำผลของการวิจัยมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับภาวะความต้องการของประเทศในขณะเดียวกันก็จะส่งเสริมและรักษามรดกวัฒนธรรมอันดีงามของชาติและประชาชน บำรุงพระพุทธศาสนาและอนุเคราะห์แก่อนุศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนมีศิลปะและวัฒนธรรมของชาติด้วย (แถลงเมื่อเดือนมีนาคม 2512 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี)

รัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยจะปรับปรุงและส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษาระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ทั้งจะสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาทุกระดับแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น (แถลงเมื่อเดือน ธันวาคม 2515 โดยจอมพลถนอม กิตติขจร นายกรัฐมนตรี)

นอกจากที่รัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลถนอม กิตติขจรจะดำเนินนโยบายในด้านการศึกษาคตามแผนที่จอมพลสฤษดิ์ได้วางไว้แล้ว ยังดำเนินนโยบายด้านการส่งเสริมเศรษฐกิจและการพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ ในทำนองเดียวกันกับของจอมพลสฤษดิ์อีกด้วยซึ่งได้แก่การสนับสนุนให้ภาคเอกชนและต่างประเทศเข้ามาลงทุนมากขึ้น แต่ปรากฏว่าสถานการณ์ทางการเมืองของรัฐบาลของจอมพลถนอมในระยะหลัง ๆ ไม่สู้ราบรื่นนักทั้งนี้เพราะเกิดความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจระหว่างคนในสังคมอันเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายส่งเสริมการลงทุนทางเศรษฐกิจ แต่ขาดการกระจายพัฒนาการทางเศรษฐกิจอย่างยุติธรรมและอย่างทั่วถึง ในระยะหลัง ๆ นี้ปรากฏมีชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจนมากขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจ และที่ประชาชนรับไม่ได้เลยก็คือการเกิดระบบผูกขาดทางธุรกิจ โดยบุคคลกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองรวมไปถึงการคอร์รัปชันและการเอาเปรียบประชาชนโดยข้าราชการบางกลุ่ม ทำให้เกิดความไม่ชอบธรรมทางอำนาจของผู้บริหารประเทศและข้าราชการ ในอันที่จะทำให้เกิดความสงบสุขและเป็นผู้ทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดีซึ่งเป็นนโยบายสำคัญของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ คำถามเรื่องความชอบธรรมทางอำนาจในจุดนี้ขยายวงกว้างมากขึ้นเริ่มจากกลุ่มนักหนังสือพิมพ์ กลุ่มนักวิชาการ ปัญญาชนในมหาวิทยาลัยและแม้แต่กลุ่มชนชั้นกรรมกรและชาวบ้าน ในที่สุด

สภาพการณ์ดังที่เรียดก็กลายเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่สำคัญของประเทศไทย อีกเหตุการณ์หนึ่งนั่นคือเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นการสิ้นสุดยุคของเผด็จการทางการทหารแม้ว่าจะอ้างว่าเป็นเผด็จการเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมไทยก็ตาม

ลิขิต ชีระเวคิน (2533) ได้กล่าวว่าเหตุการณ์เมื่อวันที่ 14 ตุลาคมนั้นเกิดขึ้นเพราะมีตัวแปรที่สำคัญคือกลุ่มนักศึกษา กล่าวคือแม้ว่าประชาชนโดยทั่วไปจะไม่พอใจในการบริหารประเทศของรัฐบาลจอมพลถนอมสักเพียงไรก็ตาม แต่ถ้าไม่มีการจุดประกายนำโดยนักศึกษา เหตุการณ์วันนั้นก็อาจ ไม่มีขึ้นก็ได้

.....ถ้าไม่มีขบวนการนักศึกษา เหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 อาจยังไม่เกิดขึ้นเร็วขนาดนั้น ถ้าจะมีข้อผิดพลาดที่สำคัญในทางการเมืองของกลุ่มถนอม ประภาส ณรงค์ก็คือการปล่อยให้เกิดขึ้นกลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยขึ้น ทั้งนี้เพราะการรวมตัวของนักศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายนั้น สอดคล้องกับอำนาจที่ห้ามมิให้มีการรวมตัวของนักเรียนนอก จากเรื่องกีฬา บันเทิง ใต้เวที เพราะสอดคล้องที่ว่าหากนักเรียนรวมกลุ่มกันจะเป็นปัญหาทางการเมือง ซึ่งเห็นได้ชัดจากการคัดค้านเลือกตั้งสกปรกสมัยจอมพล ป. เมื่อปี 2500 ดังนั้นในช่วงนี้ สอดคล้องอำนาจมาจนถึงตอนประกาศใช้รัฐธรรมนูญเมื่อปี 2512 ไม่มีกิจกรรมทางการเมืองใหญ่ ๆ นอกจากเดินขบวนประท้วงสากลโลกที่คัดค้านให้ไทยแพ้ในกรณีเขาพระวิหาร แต่ระหว่างช่วงประชาธิปไตยครั้งแรกคือ 2512 - 2514 นั้นศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยก็ได้เกิดขึ้นและรวมตัวกันและศูนย์กลางยังคงสืบต่อแม้จะมีการยึดอำนาจโดยจอมพลถนอมแล้วเมื่อปี 2514 การรวมพลังของนักศึกษาได้กระทำสำเร็จและได้รับการสนับสนุนจากประชาชนหลายเรื่องเช่น การต่อต้านการขึ้นค่ารถเมล์ การต่อต้านสินค้าญี่ปุ่น การต่อต้านสำประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 299 ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นการเดินขบวนประท้วงของศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย จึงเป็นตัวแปรที่สำคัญที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่(ลิขิต ชีระเวคิน , 2533)

อนึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าก่อนที่จะมีเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองในปี พ.ศ. 2516 เพื่อล้มรัฐบาลชุดที่ 33 ของจอมพลถนอม ก็ได้มีแนวคิดในการเปลี่ยนแปลงระบบโรงเรียนนำเสนอโดยคณะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกและคณะกรรมการฝ่ายกรมสามัญศึกษากระทรวงศึกษาธิการ คือเสนอให้เปลี่ยนจากระบบ 7 - 3 - 2 มาเป็นระบบ 6 - 3 - 3 โดยให้เหตุผลว่าการขยายการศึกษาภาคบังคับจากเดิม 4 ปีมาเป็น 7 ปีเพิ่มขึ้นมาถึง 3 ปีนั้นเป็นภาระกิจที่หนักสำหรับรัฐบาลในการจัดหาเงินมาสนับสนุน โดยเฉพาะในขณะที่ฐานะทางเศรษฐกิจของประเทศไทยยังไม่พัฒนานัก และที่สำคัญคือประเทศไทยยังไม่พร้อมที่จะจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพตามที่ระบุไว้ใน

แผนได้ ดังนั้นจึงเห็นว่าน่าจะจัดการศึกษาภาคบังคับเพียง 6 ปีก่อนจะจัดให้มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ตามกำลังที่เราถืออยู่ แนวคิดดังกล่าวถูกนำเสนอไปยังคณะกรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติในเดือนมิถุนายน 2515 ซึ่งยังไม่ทันได้พิจารณาหรือมีเวลาเปลี่ยนแปลงอะไร ก็เกิดเหตุวุ่นวายเสียก่อนในอีก 4 เดือนต่อมา คือในเดือนตุลาคม ปีเดียวกันนั่นเองซึ่งเป็นผลทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลจากชุดที่ 32 มาเป็นชุดที่ 33 ภายใต้การบริหารประเทศของนายกรัฐมนตรีคนเดิม คือจอมพลถนอม กิตติขจร

ถ้าจะสรุปแนวคิดและนโยบายการจัดการประถมศึกษาของรัฐบาลช่วงนี้จะเป็นดังนี้ คือใช้การประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพขั้นพื้นฐานของคนในประเทศเพื่อรองรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศต่อไป ประชาชนทุกคนจะต้องอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ รู้จักการประกอบอาชีพ และมีความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองในฐานะพลเมืองดี ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยแบบของไทยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และที่น่าสังเกตคือรัฐบาลในช่วงนี้โดยเฉพาะในช่วงที่มีจอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมและสอดคล้องกับแผนพัฒนาประเทศอย่างเป็นทางการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่การกำหนดเรื่องความสำคัญของการศึกษาไว้ในนโยบายของรัฐบาล การสร้างแผนพัฒนากำลังคนไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1, 2 และ 3 การให้สร้างแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 การออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2505 และ พ.ศ. 2509 และการใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2503 ซึ่งปรากฏว่าทุกแผน ทุกพระราชบัญญัติ และหลักสูตรต่างก็มุ่งในแง่ของการพัฒนากำลังคน และลักษณะของคนตามที่กำหนดไว้ในนโยบายของรัฐบาลและผู้นำประเทศในช่วงนี้ทั้งสิ้นทั้งนี้เพราะได้มีการวิเคราะห์ถึงอุปสงค์และอุปทานด้านกำลังคนตามหลักวิชาการ และมีการวางแผนงานทั้งระยะสั้นและระยะยาวประกอบด้วยแนวคิดอีกประเด็นหนึ่งที่ควรจะต้องกล่าวถึงคือการสร้างการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานของไทยให้แข็งแกร่งกว่าประเทศในเอเชียด้วยกันแม้ว่าจะอยู่ภายใต้ข้อตกลงเดียวกันก็ตาม

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งที่ได้จากการสรุปเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางการเมืองและเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในช่วงนี้คือเมื่อใดก็ตามที่ผู้นำประเทศต้องการจะพัฒนาประเทศโดยเฉพาะพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ จะมองการศึกษาว่าน่าจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างคนให้มีคุณภาพสามารถใช้เป็นรากฐานในการพัฒนาประเทศตามแนวทางที่ได้วางแผนไว้ แต่การสนับสนุนการศึกษานั้นต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่ว่าต้องมีปัจจัยสภาพคล่องทางการเงินสนับสนุนด้วย ในช่วงจอมพลสฤษดิ์ประเทศไทยได้เงินอุดหนุนจากองค์การระหว่างประเทศค่อนข้างมากดังนั้นการสนับสนุนทางการศึกษาจึงเกิดขึ้นมากและเป็นรูปธรรมในช่วงนี้ในทางตรงกันข้าม ในสมัยจอมพลถนอม มีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยครั้งทั้งจากเหตุการณ์

ภายในเองและจากแรงผลักดันจากต่างประเทศทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจและสภาพคล่องทางการเงินไม่ดีเท่ากับสมัยจอมพลสฤษดิ์ ดังนั้นคำริในการเปลี่ยนแปลงการศึกษาเพื่อให้รัดกุมและเหมาะสมกับสภาพผลิตเคื่องทางเศรษฐกิจจึงเกิดขึ้นส่งผลทำให้รัฐบาลเปลี่ยนจำนวนปีของการศึกษาภาคบังคับจาก 7 ปีมาเป็น 6 ปี เป็นต้น

แนวคิด นโยบายการจัดการประถมศึกษาว่ารัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศระหว่างพ.ศ. 2516 - 2522

หลังเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 นายสัญญา ธรรมศักดิ์ซึ่งเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ในขณะนั้นก็ได้รับการโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในรัฐบาลชุดที่ 34 สืบต่อจากรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร นับเป็นการเริ่มต้นการปกครองแบบประชาธิปไตยขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ต้องอยู่ภายใต้การปกครองระบอบเผด็จการทหารตลอดรัฐบาลช่วงที่สาม ในระยะแรก ๆ ของรัฐบาลช่วงที่สี่นี้ (พ.ศ. 2516 - 2519) กลุ่มนิสิตนักศึกษาตลอดจนอาจารย์มหาวิทยาลัยได้รับความนิยมนจากประชาชนเป็นอย่างมากในฐานะผู้ที่ปลดปล่อยประชาชนจากระบบเผด็จการทหารและเป็นผู้ให้ความรู้เรื่องประชาธิปไตยแก่ประชาชน มีนิสิตนักศึกษาเป็นจำนวนมากที่อาสาทำหน้าที่เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยแก่ประชาชนตามต่างจังหวัด ผลที่ตามมาคือเมื่อประชาชนมีความรู้เรื่องการเมืองมากขึ้นต่างก็ต้องการมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะกลุ่มที่เคยถูกนักการเมืองและผู้มีอำนาจเอารัดเอาเปรียบต่างก็เริ่มออกมาแสดงความคิดเห็น เรียกร้องสิทธิ และความยุติธรรมนานาประการในลักษณะที่เข้มแข็งรุนแรงเกินกว่าขอบเขตที่ควรจะเป็น สิ่งที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งของการเมืองในช่วงนี้คือข้าราชการและหน่วยงานต่าง ๆ เริ่มเห็นความสำคัญของพลังความต้องการของประชาชน มีการผ่อนผันและโอนอ่อนสนองต่อความต้องการของประชาชนมากขึ้นมากขึ้นแทนการดำเนินกิจกรรมตามนโยบายของผู้มีอำนาจเช่นแต่เดิม

ลักษณะสำคัญของนโยบายรัฐบาลชุดที่ 34 - 35 ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีนายสัญญา ธรรมศักดิ์คือการเน้นเรื่องการให้ความรู้ในเรื่องประชาธิปไตยแก่ประชาชน การให้อำนาจทางวิชาการและอิสระในการบริหารแก่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาทั้งของรัฐและเอกชน มีการเน้นมาตรการประกันความเสมอภาคทางการศึกษาการปรับปรุงการบริหารการศึกษาของท้องถิ่น โดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลชุดที่ 34 เน้นความร่วมมือระหว่างนิสิตนักศึกษากับรัฐบาลเป็นพิเศษ ดังปรากฏอยู่ในนโยบายที่รัฐบาลแถลงแก่รัฐสภาดังนี้

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาทั้งในด้านวิชาความรู้ และในด้านจิตใจเพื่อให้มีความยึดมั่นในหลักธรรมแห่งศาสนา บำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประ โยชน์มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ตลอดจนให้ช่วยกันบำรุงรักษาศิลปวัฒนธรรมอันเป็นสัญลักษณ์และสมบัติของชาติไทย

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมให้มหาวิทยาลัยมีเสรีภาพ และมีความรับผิดชอบทางวิชาการมีความอิสระและคล่องตัวในการบริหารงานของมหาวิทยาลัยทั้งในด้านการเงินและการบริหารงานบุคคล ส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือระหว่างนิสิตนักศึกษากับรัฐบาลและสนับสนุนให้มหาวิทยาลัยมีบทบาทในการส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (น โขบายรัฐบาลชุดที่ 34 แดลงไว้เมื่อเดือนตุลาคม 2516)

นโยบายของรัฐบาลชุดที่ 35 ซึ่งมีนายสัญญา ธรรมศักดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีเช่นเดียวกันก็ระบุเน้นถึงเรื่องการส่งเสริมความรู้เรื่องประชาธิปไตยไว้ดังนี้

รัฐบาลนี้จะเร่งรัดการศึกษาอบรมเพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตยเน้นในเรื่องการอบรมศีลธรรมและวัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ

ในด้านอุดมศึกษาจะสนับสนุนความเป็นอิสระในการดำเนินงานทั้งด้านวิชาการและการบริหารของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ดูแลและส่งเสริมให้วิทยาลัยเอกชนสามารถผลิตบัณฑิตที่ได้มาตรฐาน

จะวางรากฐานและแนวทางปฏิรูประบบศึกษาและการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม (น โขบายรัฐบาลชุดที่ 35 แดลงไว้เมื่อเดือนมิถุนายน 2517)

รัฐบาลชุดที่ 36 ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมชได้แถลงนโยบายด้านการศึกษาไว้ในนโยบายทางสังคมและไม่ได้แยกการจัดการประถมศึกษาออกจากรวมทางการศึกษาแต่อย่างไร ลักษณะที่น่าสังเกตของนโยบายรัฐบาลชุดนี้ คือ มีการเน้นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งน่าจะต่างจากนโยบายเน้นการจัดการศึกษาให้สนองตอบพัฒนาการทางเศรษฐกิจของประเทศที่รัฐบาลในช่วงที่สามได้เน้นไว้ กล่าวคือนโยบายของรัฐบาลชุดที่สามใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนตามแผนเป้าหมายที่รัฐบาลได้วางไว้เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและประเทศในขณะที่นโยบายของรัฐบาลชุดที่สี่ให้การศึกษาร่วมกันให้สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคมตามที่กำลังเป็นอยู่ในขณะนั้น

นโยบายทางสังคม

รัฐบาลนี้จะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม จะปลูกฝังแนวงามของชาติให้ทั่วถึงบุคคลที่ด้อยและมีความสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

รัฐบาลนี้จะจัดให้บุคคลมีโอกาสเท่าเทียมกันในการรับการศึกษาอบรมตามความสามารถทางสติปัญญาและกำลังทางเศรษฐกิจ จะจัดทุนเล่าเรียนให้แก่ผู้ยากไร้แต่มีสติปัญญาและจะยกมาตรฐานการศึกษาทั้งของรัฐและของเอกชนให้สูงขึ้นและมีคุณภาพเท่าเทียมกัน

รัฐบาลนี้จะส่งเสริมการศึกษาก่อนภาคบังคับจะขยายการศึกษาผู้ใหญ่และอาชีวศึกษาโดยเน้นหนักในด้านเกษตรกรรมทั้งจะเร่งขยายการศึกษาก่อนภาคบังคับขั้นประถมศึกษาตอนปลายและมัธยมอย่างกว้างขวาง.....(นโยบายรัฐบาลชุดที่ 36 แถลงเมื่อวันที่ 6 มีนาคม 2518)

รัฐบาลชุดที่ 37 - 39 ส่วนแต่เป็นรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศในช่วงเวลาสั้น ๆ ทั้งสิ้น แต่จากนโยบายด้านการศึกษาที่รัฐบาลทุกชุดได้แถลงไว้ต่อรัฐสภาส่วนแต่เน้นในเรื่องความสำคัญ ของระบอบประชาธิปไตย ความเสมอภาคทางการศึกษาของประชาชนซึ่งหมายถึงการส่งเสริมให้มีรูปแบบของการจัดการศึกษาทางไกลแบบต่าง ๆ ที่ทำให้ประชาชนเข้าถึงการศึกษาได้มากที่สุด และเน้นการให้ความสำคัญกับการเกษตรและงานอาชีพตามแต่ท้องถิ่นจะเห็นสมควร ซึ่งหลักฐานในเรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในนโยบายรัฐบาลดังนี้

.....ให้อำนาจการบริหารการศึกษาไปยังท้องถิ่นอย่างเต็มที่ให้จัดรูปแบบการบริหารการศึกษาของท้องถิ่นเสียใหม่ มิให้มีความซ้ำซ้อนกัน และให้หน่วยงานที่รับผิดชอบทางการศึกษาแต่ละท้องถิ่นสามารถกำหนดเนื้อหาวิชาและวิธีการเรียนรู้อ่างประการที่จำเป็นให้สอดคล้องกับความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละท้องถิ่น

จัดการศึกษานอกโรงเรียน อันได้แก่การศึกษาผู้ใหญ่ในรูปแบบต่าง ๆ โดยเน้นวิชาที่สอนให้หนักไปในด้านการผลิต การจำหน่าย การจัดการไร่นา รวมทั้งการสหกรณ์และการตลาดด้วย

จัดรายการ โทรทัศน์และวิทยุเพื่อการศึกษา ความยาวรวมกันวันละไม่น้อยกว่า 2 ชั่วโมง ออกอากาศสัปดาห์ละ 6 วันในหัวข้อวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการเกษตรและวิชาชีพอื่น ๆ ตลอดจนนอบรมค่านิยมจริยา และภูมิปัญญา ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามแนวคิดเรื่อง "มหาวิทยาลัยเปิด" ทั่วประเทศ (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 37 แถลงโดย ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช นายกรัฐมนตรี เมื่อเดือน มีนาคม 2518)

เนื่องจากรัฐบาลชุดที่ 38 และ 39 ภายใต้การนำของ ม.ร.ว.สตีเฟ่น ปราโมชเป็นรัฐบาลที่อยู่ไม่นานเพียงชั่วระยะเวลาที่สั้นมากจึงยังไม่ได้แถลงรายละเอียดทางการศึกษามากนัก นโยบายด้านการศึกษาที่แถลงจะเป็นเพียงนโยบายกว้าง ๆ คล้ายคลึงกับนโยบายที่ได้เคยแถลงไว้

แล้วโดยรัฐบาลช่วงก่อน ๆ ในช่วงเดียวกัน แต่ที่แตกต่างกันก็คือนโยบายการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 38 ได้พูดถึงการจัดทุนเล่าเรียนสำหรับผู้ยากไร้แต่มีสติปัญญา และกล่าวถึงการขยายการศึกษาผู้ใหญ่เพิ่มขึ้นด้วย และเน้นการขยายการรับนักศึกษาในส่วนภูมิภาคหนึ่ง ๆ ให้มีอัตราส่วนมากกว่านักศึกษาจากภาคอื่น ๆ ส่วนรัฐบาลชุดที่ 39 นั้นยังไม่ทันได้แถลงนโยบายก็เกิดเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองจนคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศเมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519

เป็นที่น่าสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงทางการประถมศึกษาและการศึกษาโดยทั่วไปที่เกิดขึ้นในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและเพื่อความมั่นคงของประเทศไม่ได้มีปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรมากนักนอกจากที่มีนโยบายของรัฐบาลตอนแถลงต่อรัฐสภา ส่วนแผนการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนหลักสูตรประถมศึกษาและพระราชบัญญัติประถมศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้ก็ยังคงเป็นฉบับเดียวกันกับที่ใช้ในช่วงเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่าง พ.ศ. 2500 - 2516 แม้ว่าจะมีหลักฐานปรากฏว่ามีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนแนวทางการจัดการศึกษาและเปลี่ยนเป้าหมายการจัดการศึกษาซึ่งได้แก่การจัดการหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของท้องถิ่นเน้นความต้องการของท้องถิ่นเป็นสำคัญแทนการจัดการหลักสูตรให้สนองตอบแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่รัฐบาลวางแผนไว้แต่ก็ยังไม่ได้มีอะไรเป็นรูปธรรม

ลักษณะสังคมไทยในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในช่วงแรกคือระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2519 จะไปในรูปของการสนับสนุนให้ประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ตามท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการแสดงความคิดเห็นและความต้องการ เรียกร้องความเป็นธรรมทางสังคมโดยผ่านการชี้แนะของนิสิตนักศึกษา รัฐบาลเองก็โอนอ่อนผ่อนผันให้ปล่อยให้กลุ่มผู้ที่เคยถูกเอารัดเอาเปรียบจากข้าราชการ และผู้มีอำนาจบางกลุ่มในสังคมออกมาเรียกร้องความต้องการ อย่างไรก็ตามการเรียกร้องโดยเฉพาะการขอเข้ามามีส่วนทางการเมืองของคนเหล่านี้นับวันจะยิ่งไร้ขอบเขต และไร้เหตุผลมากขึ้น นอกจากนี้ยังปรากฏถึงความแตกต่างทางความคิดเรื่องการเมืองภายในกลุ่มนักศึกษาด้วยกันเอง และระหว่างกลุ่มนิสิตนักศึกษากับกลุ่มนักอนุรักษ์นิยมผู้ต้องการคงไว้ซึ่งจารีตประเพณีดั้งเดิมที่เกรงว่ากลุ่มนิสิตนักศึกษาจะพาประชาชนและประเทศชาติไปสู่ภัยพิบัติ ประกอบกับรัฐบาลในขณะนั้นเป็นรัฐบาลผสมที่ค่อนข้างอ่อนแอและมีปัญหาภายในที่ขัดแย้งระหว่างพรรคด้วยกันอยู่แล้วจึงทำให้คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินภายใต้การนำของพลเรือเอกสฤษดิ์ ชลออยู่ ทำการยึดอำนาจการปกครองประเทศ ยุบสภาของนายกรัฐมนตรี

ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2519 และตั้งนายกรัฐมนตรีพลเรือนคือ นายธานินทร์ กรัยวิเชียร ขึ้นเป็นผู้บริหารประเทศแทน นับเป็นการสิ้นสุดระบอบประชาธิปไตยที่มีกำเนิดมาจากการต่อสู้ของประชาชนลงอีกครั้งหนึ่ง รัฐบาลของนายกรัฐมนตรีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร นั้นแม้จะเป็นรัฐบาลพลเรือนแต่ทว่าการบริหารประเทศที่แท้จริงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกลุ่มทหารซึ่งในเรื่องนี้ทำให้รัฐบาลนี้ได้รับการขนานนามว่าเป็นรัฐบาลหอย หมายถึงเป็นรัฐบาลที่อยู่ใต้อิทธิพลการโอบอุ้มคุ้มครองของทหาร นโยบายที่เด่นอีกประการหนึ่งของรัฐบาลหอยก็คือการเน้นเรื่องความรักชาติและการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ตลอดจนการชูความสะอาด บริสุทธิ์ของผู้นำทางการเมือง โดยเชื่อว่าคุณธรรมต่าง ๆ ของผู้นำจะเป็นพื้นฐานของความชอบธรรมที่แท้จริงในการปกครองประเทศ

สำหรับเรื่องความเสื่อมความนิยมในตัวนิสิตนักศึกษาที่เคยได้รับการไว้วางใจจากประชาชนในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จนกระทั่งเกิดการจลาจลรุนแรงขึ้นอีกครั้งเพื่อหยุดกิจกรรมทางการเมืองของกลุ่มนักศึกษาเหล่านั้น ชีรยุทธ บุญมี หนึ่งในผู้นำของกลุ่มนิสิตนักศึกษาในเหตุการณ์ช่วงนั้น ได้ระบุถึงสาเหตุไว้ดังนี้

ปัญหาสังคมที่ हमมองคือสิ่งที่เราคาดเหมือนกันทั้งการแสวงหาบุคคลที่ 1 และบุคคลที่ 2 คือ หากเราคาดการณ์ความคึกของเรอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เรายังยึดมั่นติดมันกับความคึกมากเกินไป แล้วก็ไม่ได้ตรวจสอบกันว่าฐานะทางความคิดของเราในทางปรัชญาที่เรียกว่า ญาณวิทยานั้นเป็นอย่างไร คือว่ามันสามารถเป็นตัวแทนความจริงของโลกของสังคมได้ไหม

เพราะฉะนั้นในยุคแรกทั้งก่อน 14 ตุลาคม 16 ถึง 6 ตุลาคม 19 เราเชื่อมั่นว่าความคิดอุดมการณ์ของเราเป็นสิ่งที่ถูกต้อง สามารถสะท้อนภาพของสังคมออกมาได้อย่างถูกต้อง สมบูรณ์ แล้วยังสะท้อนลักษณะที่เป็นกฎเกณฑ์ของสังคมและกฎเกณฑ์ของประวัติศาสตร์ออกมาด้วย ฉะนั้นพอเรื่องแบบนั้นมันเข้ามาก็จะคิดว่าเขาเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ทางประวัติศาสตร์ซึ่งไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ จะต้องก้าวไปสู่จุดนั้นและนี่เป็นสาเหตุสำคัญทำให้คนหนุ่มสาวทั่วไปเกิดความมุ่งมั่นเกิดกำลังใจในการที่จะต่อสู้ในแนวทางอย่างนั้น (ชีรยุทธ บุญมี, 2536)

จากแนวคิดในการปรับเปลี่ยนแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2503 มาใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและความต้องการของประเทศตามทัศนะผู้เชี่ยวชาญจากธนาคารโลกและกระทรวงศึกษาธิการ ได้นำเสนอไว้ต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีตั้งแต่ พ.ศ. 2517 แล้วนั้น ประกอบกับเหตุการณ์ ของวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ทำให้รัฐมนตรี

ความจำเป็นของการเน้นการสร้างคนที่มีลักษณะที่สอดคล้องกับสภาพความจำเป็นของบ้านเมืองมากขึ้น แนวความคิดของการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างและเตรียมคนเพื่อให้องค์กรรับแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่ตั้งปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503 ได้รับการแก้ไขในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 ให้เป็นการใช้การศึกษาเป็นเสมือนหนึ่งกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและสังคม กล่าวคือมุ่งกำหนดให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมซึ่งเป็นกระบวนการต่อเนื่องกันตลอดชีวิตมุ่งสร้างเสริมคุณภาพของพลเมืองให้สามารถดำรงชีวิตและทำประโยชน์แก่สังคม ให้ประชาชนอยู่รอดปลอดภัยเป็นประการสำคัญ

ความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ พ.ศ. 2520 พอจะสรุปได้ดังนี้

1. ให้มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีระเบียบวินัยความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนาและหลักธรรม
2. ให้มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขยึดมั่นในสถาบันชาติศาสนาพระมหากษัตริย์
3. ให้มีความรับผิดชอบต่อชาติต่อท้องถิ่นต่อครอบครัวและต่อตนเอง
4. ให้มีความสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกันและการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ
5. ให้มีความมั่นคงและผดุงความเสมอภาค ความสุจริต และความยุติธรรม
6. ให้มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพและอนามัยสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ
7. ให้มีความขยันหมั่นเพียรมีความสามารถในการประกอบอาชีพและการจับจ่ายใช้สอยอย่างประหยัดตลอดจนการร่วมมือกันประกอบกิจการและธุรกิจต่าง ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย
8. ให้มีความสามารถในการคิดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริงมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและโดยสันติวิธี
9. ให้มีความเข้าใจและเห็นคุณค่าในวิทยาการ ศิลปะ วัฒนธรรม ธรรมชาติแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศ

อาจจะกล่าวได้ว่าจุดมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 เป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 และเหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่ฝ่ายนิสิต นักศึกษาและประชาชนตลอดจนทหารและรัฐบาลไม่เข้าใจกัน ไม่รู้จักการแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและสันติวิธี นอกจากนั้นแล้วคนไทยยังขาดสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกัน มีความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศหากแต่ขาดความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครองทำให้ผู้ที่ตั้งใจจะมีส่วนร่วมนั้นกระทำหน้าที่ละเลยต่อ

ความรับผิดชอบต่อสังคม ดังนั้นจึงได้มีการระบุไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ในเชิงของความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัว และต่อตนเอง และเน้นให้ตระหนักถึงความมั่นคงปลอดภัยของชาติและมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศเป็นสำคัญด้วย

ถ้าจะพิจารณาจากข้อความในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ตามรายชื่อแล้วจะเห็นว่าการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการจัดให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานให้คงสภาพการอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความสามารถในการประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและมีความสามารถในการดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะในเรื่องวิชาชีพในระดับนี้นั้นมุ่งฝึกให้ผู้เรียนมีนิสัยรักการทำงาน และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ สำหรับระบบการจัดการศึกษานี้ให้จัดเป็นตอนเดียวกันโดยตลอดคือใช้เวลาเรียนทั้งหมดหกปี แทนที่จะเป็นเจ็ดปีดังที่เคยกำหนดไว้ในแผนการศึกษาลบก่อน ในเรื่องการปรับเปลี่ยนจากระบบเจ็ดปีมาเป็นหกปีนี้ กระทรวงศึกษาธิการให้เหตุผลไว้ดังนี้

.....จะเห็นว่าการจัดการศึกษาในระดับนี้แตกต่างไปจากแผนการศึกษาแห่งชาติ

พุทธศักราช 2503 คือในด้านเวลาเรียนเปลี่ยนจาก 7 ปีมาเป็น 6 ปี และไม่แบ่งเป็นประถมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย แต่จะจัดเป็นตอนเดียวโดยตลอด การเปลี่ยนมาเป็นเช่นนี้ทำให้เกิดผลดีที่สำคัญคือ ทำให้เกิดความเสมอภาคทางโอกาสของเด็กที่จะได้รับการศึกษาภาคบังคับที่เท่าเทียมกันมากขึ้น แต่เดิมการศึกษาภาคบังคับมี 2 ระดับ คือ ในบางท้องที่จัดการศึกษาภาคบังคับแก่ระดับประถมศึกษาตอนต้น (ป.4) แต่ในบางท้องที่ก็ขยายการศึกษาภาคบังคับถึงระดับประถมศึกษาตอนปลาย (ป.7) ทำให้เด็กมีโอกาสได้รับการศึกษาไม่เท่าเทียมกัน แต่ในระบบใหม่นี้ทุกคนมีโอกาสศึกษาภาคบังคับถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เท่าเทียมกัน ผลคืออีกประการหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงมาจัดการประถมศึกษาแค่ 6 ปี ก็ทำให้ความพยายามในการขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้นประสบผลสำเร็จมากขึ้น ทำให้ลดเงินงบประมาณที่จะต้องใช้ในการจัดการศึกษาภาคบังคับลง กล่าวคือถ้าตามแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2503 ถ้ารัฐจะขยายการศึกษาภาคบังคับจากประถมศึกษาตอนต้นเป็นประถมศึกษาตอนปลายคือจาก 4 ปี เป็น 7 ปี รัฐต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมากเพื่อการนี้ แต่เมื่อแผนการศึกษาแห่งชาติพุทธศักราช 2520 กำหนดให้การประถมศึกษาามีแค่ 6 ปี จึงทำให้ลดค่าใช้จ่ายในการจัดการศึกษาภาคบังคับลงได้ 1 ปี ทำให้มีโอกาสจัดได้อย่างทั่วถึงมากขึ้น (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ , 2539)

และเพื่อเป็นการรองรับการดำเนินการจัดการประถมศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2520 ได้มีการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ขึ้นมาแก้แทนให้เด็กเรียนอยู่ในโรงเรียนจนจบชั้นประถมศึกษาปีที่หก กับทั้งยังมีข้อความเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องกำหนดระยะเวลาทางระหว่างที่อยู่ของเด็กกับโรงเรียนให้มีความยาวเพิ่มมากขึ้นในกรณีที่เด็กจะยกเป็นช้อยกเว้นไม่ต้องเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความสะดวกของการคมนาคมในสมัยนั้น

มาตรา 6 เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่แปดต้องเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนกว่าจะมีอายุย่างเข้าปีที่สิบห้าวันแต่เป็นผู้ที่สอบได้ชั้นประถมศึกษาปีที่หกตามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการหรือตามหลักสูตรอื่นที่รัฐมนตรีเห็นว่าเทียบเท่าแต่ถ้าในตำบลใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควรบังคับให้เด็กเข้าเรียนเมื่อเด็กมีอายุครบหกปีบริบูรณ์หรือเมื่อเด็กมีอายุมากกว่านั้นแต่ต้องไม่เกินอายุครบแปดปีบริบูรณ์ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจประกาศกำหนดอายุเพื่อบังคับเด็กเข้าเรียนได้

.....
เด็กที่อยู่ห่างจาก โรงเรียนประถมศึกษาที่สอนให้เปล่าเกินสามพันเมตรหรือที่ไม่สามารถจะไปถึง โรงเรียนได้ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งซึ่งไม่มีทางหลีกเลี่ยงได้

(ราชกิจจานุเบกษา วันที่ 5 เมษายน 2521)

รัฐบาลพลเรือนของนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ซึ่งเป็นรัฐบาลภายใต้การกำกับของทหารเข้าปกครองประเทศได้ประมาณหนึ่งปีก็เกิดรัฐประหารโดยทหารอีกครั้งหนึ่ง แต่คราวนี้เป็นทหารภายในกำกับของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ใน พ.ศ. 2522 เพื่อหยุดความยุ่งเหยิงวุ่นวายภายในประเทศ ซึ่งในเรื่องนี้ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มองว่าอาจจะเป็นชนวนทำให้ระบบคอมมิวนิสต์ดีโอกาสเข้ามาทำลายชาติบ้านเมืองได้ เหตุการณ์ในตอนนั้นแสดงให้เห็นชัดเจนว่าทหารยังคงได้รับความนิยมจากประชาชนและได้รับการมองว่าเป็นความชอบธรรมที่ฝ่ายทหารจะต้องเข้ามาจัดการกับความไม่ถูกต้องต่าง ๆ ในสังคมเพื่อให้สังคมมีเสถียรภาพคงเดิม หากแต่สภาพสังคมที่เกิดขึ้นหลังจากเหตุการณ์ในครั้งนี้ไม่เหมือนเดิมเสียทีเดียวนักกล่าวคือได้เกิดพลังใหม่ ๆ ทางสังคมขึ้นอีกหลายกลุ่มด้วยกันซึ่งต่างก็มีบทบาททางการเมืองค่อนข้างมาก อาทิเช่น พลังของชนชั้นกลางกลุ่มนักธุรกิจ นักลงทุน และนายธนาคาร เป็นต้น โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางที่อยู่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่เรียกร้องให้สังคมกลับไปยึดหลักคุณธรรมนำการปกครองและการ

ดำเนินชีวิตกลุ่มคนเหล่านี้นอกจากต้องการจะให้บ้านเมืองเกิดความสงบราบรื่นตามเดิมแล้วยังต้องการความมั่นใจว่าธุรกิจที่คนลงทุนไปและสถานภาพทางสังคมของคนจะมีความมั่นคงพอ ประกอบกับประชาชนส่วนใหญ่เกิดความเบื่อหน่ายต่อความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมในช่วงนั้น ต้องการความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตมากขึ้น ดังนั้นจึงต่างพากันสนับสนุนให้ทหารเข้ามาดูแลจัดการความสงบเรียบร้อยในสังคม นักรัฐศาสตร์เรียกกระบวนการปกครองในช่วงนี้ว่าเป็น ระบอบประชาธิปไตยแบบครึ่งใบคือเป็นระบอบการเมืองที่มีลักษณะคานอำนาจกันอยู่ระหว่าง พลเรือนฝ่ายหนึ่งกับทหารอีกฝ่ายหนึ่งทั้งสองฝ่ายต่างก็ช่วยกันจัดการทำให้บ้านเมืองเข้าสู่สภาพราบรื่นตามแบบที่สังคมในขณะนั้นต้องการ

สำหรับเรื่องประชาธิปไตยครึ่งใบนี้ ลิขิต ชีระเวคิน กล่าวไว้ดังนี้

.....ประชาธิปไตยแบบครึ่งใบสะท้อนให้เห็นถึงการมองการเมืองในลักษณะมองความเป็นจริงในประเด็นของการสร้างสถาบัน ที่จริงเป็นการผสมของเก่าและของใหม่ เป็นที่ทราบกันในหมู่ผู้ที่สังเกตการณ์ทางการเมืองไทยว่าถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงมากมายทางสังคมก็ตามแต่โครงสร้างทางอำนาจและสถาบันทางสังคมก็ยังคงเกือบจะเหมือนเดิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนเกี่ยวกับทหารและข้าราชการพลเรือน กลุ่มผู้นำเหล่านี้ยังคงมีบทบาทสำคัญต่อไปในทางการเมืองไทย.....(ลิขิต ชีระเวคิน , 2533)

ธีรบุทธ บุญมีได้กล่าวถึงเรื่องเดียวกันนี้ว่า

.....นายทหารกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วยนายทหาร จปร. รุ่น 7 ซึ่งเห็นว่าจะต้องผู้เกียรติของกองทัพกลับ โดยเฉพาะจะต้องต่อสู้กับการขยายอิทธิพลของฝ่ายซ้ายกับนายทหารอีกกลุ่มหนึ่งที่เรียกว่า “ทหารประชาธิปไตย” ซึ่งมองเห็นว่าการแก้ปัญหาของบ้านเมืองและปัญหาคอมมิวนิสต์จะต้องอาศัยทฤษฎีปฏิวัติประชาธิปไตยเป็นหลัก ทั้งสองส่วนจึงได้ก่อรัฐประหาร 6 ตุลาคม 2519 ขึ้น นายทหาร จปร. รุ่น 7 อยู่ในอำนาจถึงเดือนเมษายน 2524 เมื่อก่อนการรัฐประหารและถูกต่อต้านจากนายทหารฝ่ายจงรักภักดี.....แนวคิดปฏิวัติประชาธิปไตยซึ่งมุ่งหวังจะปรับโครงสร้างทางการเมืองของไทยซึ่งจะผนวกอำนาจนอกระบบ (อำนาจบริสุทธ์) เข้ากับอำนาจอันชอบธรรมของรัฐสภาให้อยู่ใน โครงสร้างเดียวกันเพื่อมุ่งแก้ปัญหาร้ายแรงของชาติอย่างเรียบง่าย.....

(ธีรบุทธ บุญมี , 2536) ในที่นี้อำนาจบริสุทธ์ที่ธีรบุทธพูดถึงน่าจะหมายความถึง พลันทหาร นั่นเอง

ถ้าจะมองในภาพรวมแล้วปรากฏว่ารัฐบาลชุดที่ 40 - 41 ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรี ธานีรินทร์ ทรัพย์วิเชียรและรัฐบาลชุดที่ 42 ภายใต้การนำของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์เป็น รัฐบาลหลังจากที่พลังนิติคนักศึกษาเสื่อมความนิยมลง นโยบายทางด้านการศึกษาในช่วงนี้เน้นให้ เห็นความสำคัญกับระบอบประชาธิปไตยครั้งใหม่ที่ประชาชนเข้าใจถึงสิทธิและเสรีภาพในกรอบ ของกฎหมายและที่สำคัญคือให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบในฐานะประชาชนที่มีต่อความอยู่รอด ของประเทศชาติ แทนการให้อิสระทางความคิดและการแสดงออกอย่างเต็มที่ของนักเรียนเช่นที่ เคยเป็นมาก่อนหน้านี้ การศึกษาโดยเฉพาะการประถมศึกษากลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้าง คนที่มีลักษณะและพฤติกรรมที่ “จำเป็น” สำหรับสังคมในช่วงนั้น การประถมศึกษาจึงเน้นการ สร้างพฤติกรรมค่านิยมและคุณธรรมตามแนวนโยบายที่รัฐบาลกำหนด มีการให้ความสำคัญกับ การเรียนและใช้ภาษาไทย วัฒนธรรมไทย และสำนึกในการใช้ความรู้ความสามารถเพื่อรับใช้ สังคม เป็นต้น หลักฐานในเรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ทั้งสี่หมวดใหญ่ซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

ในหมวดคุณสมบัติที่ต้องการเน้นนั้นมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักการเสียสละเพื่อส่วนรวม มีวินัยใน ตนเองโดยเฉพาะในเรื่องของการทำงานให้สำเร็จลุล่วง มีความขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน รู้จักคิด วิเคราะห์และตัดสินใจด้วยเหตุผล มีขันติโดยเฉพาะเมื่อถูกวิจารณ์หรือเมื่ออยู่กับ กลุ่มคนที่มีความแตกต่างไปจากตนเองและรู้จักที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ไม่ว่าจะอยู่ในบทบาท และฐานะอะไรก็ตาม

ในหมวดความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิตนั้นมุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้เรื่องกฎหมายที่ จำเป็นในชีวิตประจำวัน มีความรู้และทักษะที่จะหาทรัพย์สินและใช้จ่ายทรัพย์สินตลอดจนการออมทรัพย์ เข้าใจเรื่องของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีพอที่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ รู้เรื่องการจัดการ และทำงานสหกรณ์ รู้วิธีแสวงหาความรู้เพิ่มเติม มีความรู้ทางภาษา และคณิตศาสตร์ รู้จักงาน ศิลปะ ยังชีพได้

ในหมวดชีวิตที่สงบสุขนั้นให้ผู้เรียนรู้จักการปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของ สังคมและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สามารถนำหลักธรรมมาใช้ในชีวิตประจำวันได้ รู้จักการใช้เวลาว่าง มีความคิดริเริ่มโดยเฉพาะเมื่อนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและสังคม มีอิสระในการคิดและ รู้วิธีแก้ปัญหาโดยสันติ

ในหมวดสมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติดูเหมือนจะระบุลักษณะที่รัฐบาลและกลุ่มอนุรักษ์นิยม ต้องการค่อนข้างจะชัดเจนพอ ๆ กับกลุ่มคุณสมบัติที่ต้องการเน้น ก็คือการสร้างผู้เรียนที่มี ความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ซึ่งชมศิลป์วัฒนธรรมของ

ชาติ ฐานะที่และสิทธิของตน รู้ความสำคัญของครอบครัวสังคมและท้องถิ่น ในขณะที่เดียวกันก็ ให้รู้เรื่องของประเทศต่าง ๆ ในโลกด้วย แต่ก็ยังคงเน้นความภูมิใจในความเป็นคนไทยและความเป็นไทย เน้นการทำทุกอย่างเพื่อความเจริญและความมั่นคงของประเทศเป็นหลัก

นอกจากรัฐมีแนวคิดในการใช้การประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนให้มีคุณลักษณะตามที่สังคมในขณะนั้นต้องการคง ใ้ข้อธิบายในจุดหมายที่หมวกใหญ่ข้างต้นแล้ว รัฐยัง เน้นลักษณะของผู้เรียนไว้ในเป้าประสงค์การศึกษาของไทยซึ่งพอจะสรุปได้ว่าต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ ความคิดที่เป็นประโยชน์ทั้งกับคนและประเทศชาติ เป็นพลเมืองดีมีคุณธรรม ดังรายละเอียดดังนี้

เป้าประสงค์การศึกษาของไทย คนไทยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการศึกษาและพัฒนาชีวิตตามความสามารถของตนอย่างเต็มที่ คนไทยย่อมมีโอกาสปรับปรุงให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากและความเขลา รัฐรอบเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงนานับการอยู่เสมอ อีกทั้งมีความรับผิดชอบในความอยู่รอดของชาติไทย ด้วยเหตุนี้รัฐจึงต้องจัดการศึกษาแก่มวลชนอย่างทั่วถึง ทุกท้องถิ่นและอย่างเป็นธรรม เพื่อให้การศึกษาด้วยวิธีการอันเหมาะสมให้บุคคลมีความรู้และความคิดที่เป็นประโยชน์ต่อการดำรงตนและธำรงชาติตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ให้มีความสามารถในการทำงานเลี้ยงชีพได้อย่างสุจริต ฐานะที่และรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวมเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณธรรมและเป็นกำลังที่แข็งแกร่งมั่นคงของชาติ

แนวการจัดการศึกษาจักมุ่งสู่การพัฒนาชีวิตของประชาชนให้มีความสุขและอยู่ดีกินดี มีความสำนึกในความเป็นไทย รู้จักพึ่งตนเองและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ สึกฝ่นการปรับตัวในสังคม เน้นลักษณะนิสัยขยัน อดทน ซื่อสัตย์ ประหยัด และมีระเบียบวินัยอันเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญ การจัดการศึกษาในแต่ละระดับต้องมีลักษณะส่วนใหญ่เบ็ดเสร็จในตัวเอง พึ่งเลี้ยงความสามารถในการปฏิบัติและมโนธรรมให้ทัดเทียมกับความรู้ในวิทยาการแผนใหม่อันเป็นประโยชน์ต่อสังคมเหนือสิ่งใด การศึกษาจะมุ่งเร้าให้คนไทยเสียสละร่วมแรงร่วมใจกันหุดงและพิทักษ์เอกภาพและอิสรภาพของชาติไทยให้มั่นคงยั่งยืนนาน (หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521)

สำหรับนโยบายการประถมศึกษาที่รัฐบาลในช่วงนี้แถลงไว้มีลักษณะคล้ายคลึงกันกล่าวคือ ต่างมีนโยบายจะปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาและสนับสนุนการจัดการศึกษาระดับจังหวัดอย่างทั่วถึง

จะเร่งขยายการศึกษาภาคบังคับให้กว้างขวางทั่วถึงและมุ่งปรับปรุงคุณภาพการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นพิเศษ โดยสนับสนุนการวางแผนการศึกษาในระดับจังหวัดให้กว้างขวางเพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์มากที่สุด (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 42 แถลงโดยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เมื่อวันที่ 7 มิถุนายน 2522)

ถ้าจะสรุปแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษาของรัฐบาลในช่วงที่สี่จะเห็นว่าเป็นแนวคิดของการใช้การประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนตามที่สังคมในขณะนั้นต้องการ สร้างคนตามคุณลักษณะที่สังคมเห็นว่าจำเป็น แต่เนื่องจากการศึกษาในระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาระดับพื้นฐานดังนั้นจึงไม่อาจละเลยความสำคัญของแนวคิดในเรื่องการสร้างผู้เรียนที่มีความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ และมีทักษะในการทำงานอาชีพตามวัยอันควรซึ่งเป็นความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานที่เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปได้ ดังนั้นแนวคิดในการจัดการประถมศึกษาจึงเป็นการจัดเพื่อให้มีลักษณะของสองสิ่งนี้ประกอบกัน ทั้งเรื่องของการรู้หนังสือ อ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ รู้เรื่องงานอาชีพ และการมีคุณลักษณะที่ฝ่ายนิสิตนักศึกษาและประชาชนเรียกร้องในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ครั้งหนึ่ง และมีคุณลักษณะตามที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมต้องการในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตามแนวคิดในการจัดการประถมศึกษาตลอดช่วงนี้เป็นไปในลักษณะการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับชีวิตในสังคมและท้องถิ่น เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษามากกว่าเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศอย่างเช่นแนวคิดในการจัดการประถมศึกษาในรัฐบาลช่วงเผด็จการทหาร พ.ศ. 2500 - 2516 และแนวคิดที่มีลักษณะต่างไปจากแนวคิดของการจัดการศึกษาในช่วงแรก ๆ อย่างสิ้นเชิงและเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการศึกษาตามแนวคิดนี้ในช่วงหลังๆ อย่างกว้างขวางก็คือแนวคิดในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมายตลอดจนทิศทางการจัดการศึกษา โดยเฉพาะการจัดการประถมศึกษาและการศึกษาภาคบังคับทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและความจำเป็นของสังคมในขณะนั้น ๆ ความคิดที่สนับสนุนแนวคิดในการจัดการศึกษาทำนองนี้เกิดจากการที่สังคมมองว่าการจัดการศึกษาที่กำหนดโดยบุคคลเพียงกลุ่มเดียวและส่วนใหญ่นั้นเป็นกลุ่มที่ไม่ได้อยู่ในสถานภาพเดียวกันกับประชาชนทั่วไปย่อมอาจส่งผลทำให้การศึกษานั้นไปถึงขั้นการนำไปปฏิบัติใช้ได้อย่างเต็มที่ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนอย่างแท้จริง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องให้คนในกลุ่มอื่นๆ เข้ามามีสิทธิในการกำหนดรูปแบบของการจัดการศึกษาที่เป็น

ประโยชน์อย่างแท้จริงสำหรับพวกเขาด้วย สำหรับเหตุการณ์หลัง 14 ตุลาคม 2516 แล้วแนวคิดนี้ส่งผลให้ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นและกลุ่มนิสิตนักศึกษาแม้แต่นักเรียนเข้ามาเรียกร้องขอมีส่วนร่วมในการกำหนดการจัดการศึกษาตั้งแต่การเลือกเนื้อหาที่เห็นว่าจำเป็น ประสบการณ์และวัฒนธรรมชาวบ้านที่ควรจะต้องจัดไว้ในโรงเรียน ไปจนถึงรูปแบบการสอน และการปฏิบัติต่อครูผู้สอน ในขณะที่แนวคิดเดียวกันนี้ส่งผลให้กลุ่มคนในระดับชนชั้นกลางซึ่งได้แก่นักวิชาการในสาขาต่าง ๆ ไม่เฉพาะนักศึกษา นักรูทิจ นายธนาคาร นักการเมืองและกลุ่มประโยชน์ต่าง ๆ เป็นต้น เข้ามามีบทบาทในการอภิปราย เสนอแนะรูปแบบและแนวทางในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาตามพื้นฐานความเข้าใจของแต่ละกลุ่มซึ่งหลักฐานในเรื่องนี้ปรากฏชัดเจนในเป้าหมายและคุณลักษณะของผู้เรียนที่กำหนดไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิดและนโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ

ระหว่าง พ.ศ. 2523 - 2529

สภาพการเมืองของประเทศไทยในช่วงนี้เริ่มจากพลเอกเปรม ติณสูลานนท์เข้ามาบริหารประเทศในฐานะนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 43 เมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2523 ต่อจากพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ โดยที่การบริหารประเทศยังอยู่ในรูปแบบที่นักรัฐศาสตร์เรียกกันว่าประชาธิปไตยครึ่งใบ กล่าวคือเป็นประชาธิปไตยที่เน้นการสานประโยชน์และคานอำนาจกันอยู่ระหว่างฝ่ายทหารและพลเรือน อย่างไรก็ตามการเข้ามาบริหารประเทศของพลเอกเปรมนี้นับเป็นการเข้ามาตามคำเรียกร้องของประชาชนส่วนใหญ่ เท่ากับว่าได้รับความชอบธรรมจากสังคมแม้แต่จากพรรคการเมืองต่าง ๆ ก็ยอมรับการเข้ามาของพลเอกเปรม ขณะนั้นพรรคการเมืองต่าง ๆ กำลังอยู่ในภาวะระส่ำระสายแตกแยกและขัดแย้งกันอยู่อย่างน่ากลัวต่างก็ไม่ได้ต้องการให้พรรคใดพรรคหนึ่งขึ้นมาเป็นใหญ่และที่สำคัญคือภาพพจน์ของพลเอกเปรมในฐานะผู้จงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์และการเป็นคนมือสะอาด ชื่อสัตย์สุจริตจึงทำให้ได้รับการยอมรับจากประชาชนทุกฝ่ายตั้งแต่ฝ่ายทหาร พรรคการเมืองซึ่งได้กล่าวมาแล้ว และจากสถาบันชั้นสูงของไทย เข้าลักษณะนายกรัฐมนตรีที่สามารถประสานใจและประสานประโยชน์ของคนทุกกลุ่มได้ในขณะนั้น ซึ่งลักษณะนี้ธีรยุทธ บุญมีได้กล่าวสรุปไว้ว่า

จุดสำคัญของพรรคเช่นนี้ไม่ได้อยู่ที่ความสามารถในการบริหารประเทศของพลเอกเปรม แต่อยู่ที่ที่มาของอำนาจของพลเอกเปรม ซึ่งมีขอบเขตกว้างขวางกว่าหัวหน้าพรรคการเมืองเช่นประชาธิปไตยหรือกิจสังคมอย่างมาก.....(ธีรยุทธ บุญมี , 2536)

ลักษณะของสังคมไทยในช่วงนี้นอกจากจะเป็นช่วงที่รัฐบาลพยายามประสานใจและประสานประโยชน์ให้กับคนทุกกลุ่มเท่าที่จะเป็นไปได้เพื่อให้เกิดพัฒนาการขึ้นในประเทศในหลาย ๆ ด้านโดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจและทรัพยากรบุคคลแล้ว ยังเป็นการประสานสัมพันธ์ระหว่างบรรดานายทุนและกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นชนชั้นกลางกับกลุ่มนักการเมืองผู้มีอำนาจทั้งหลายเพื่อช่วยอำนวยความสะดวกให้กับธุรกิจและความมั่นคงของสถานภาพทางสังคมของตน นอกจากนี้กลุ่มนายทุนและนักการเมืองยังพยายามผูกไมตรีกับสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เพื่อสร้างภาพพจน์ที่ดีในสายตาประชาชน กลุ่มคนเหล่านี้เห็นความจำเป็นในการใช้สื่อมวลชนเป็นสื่อกลางในการเข้าถึงประชาชนและในขณะเดียวกันก็ใช้สื่อมวลชนเป็นเครื่องมือและเป็นเวทีในการโจมตีฝ่ายตรงกันข้ามด้วยแต่เนื่องจากเหตุการณ์ในขณะนี้ เป็นเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับการประสานประโยชน์และสร้างภาพพจน์กันดังนั้นปัญหาความขัดแย้งทางด้านการเมืองจึงดูไม่เด่นชัดเท่ากับในช่วงก่อน ๆ ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการขัดผลประโยชน์กันเอง

การสร้างภาพพจน์ผ่านสื่อมวลชนนี้เองที่สร้างให้พลเอกเปรมเป็นวีระบุรุษและกลายมาเป็น
 อาชญากรประชาธิปไตยในช่วงหลังคั้งที่ธีรยุทธ บุญมีกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไว้ดังนี้

.....อย่างไรก็ตามในช่วงของรัฐบาลเปรม 5 เริ่มมีเสียงคำหมิ ความอึดอัดและความ
 เบื่อหน่ายในตัวพลเอกเปรมอย่างสูงมาก จนเกิดคำว่า “วิกฤตศรัทธา” ขึ้นซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง
 ฐานะความชอบธรรมที่เปลี่ยนไปอย่างหน้ามือเป็นหลังมือของพลเอกเปรม จากที่เคยถูกกล่าวขาน
 ว่าจะเห็น “รัฐบุรุษ” จนกลับเป็น “อาชญากรประชาธิปไตย” จากคำพูดของหัวหน้าพรรคการ-
 เมืองสองคนคือนายอุทัย พิมพ์ใจชนกับนายเฉลิม อยู่บำรุง.....(ธีรยุทธ บุญมี , 2536)

ลักษณะที่น่าสนใจของรัฐบาลตลอดช่วงนี้ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาคือการเน้นให้ความสำคัญ
 สำคัญกับการจัดการประถมศึกษาและการศึกษาภาคบังคับมากกว่ารัฐบาลชุดก่อน ๆ กับจัดให้มี
 การจัดการศึกษาทุกระดับให้ประสานสอดคล้องกัน มีการกล่าวถึงการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์
 คุณธรรม จริยธรรม การพัฒนาชนบท และการนำความรู้ที่ได้รับจากโรงเรียนไปใช้ปฏิบัติจริง
 ในชีวิตประจำวัน ที่สำคัญที่สุดคือการจัดตั้งสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติขึ้น มีฐานะเป็น-
 สำนักงานเทียบเท่ากรมในกระทรวงศึกษาธิการทำหน้าที่วางนโยบายและประสานการศึกษา
 ทั่วประเทศพร้อมกันได้ให้มีการออกพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523
 เพื่อรองรับสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติที่ตั้งขึ้นใหม่ด้วย ซึ่งเหตุผลแห่งการกกดพระราช-
 บัญญัติประถมศึกษาฉบับนี้นั้นมีระบุไว้ในหมายเหตุท้ายประกาศของพระราชบัญญัติ
 ฉบับเดียวกันนี้ว่า

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้คือ โดยที่กฎหมายว่าด้วยประถมศึกษา
 ฉบับปัจจุบันได้ประกาศใช้มาเป็นเวลาถึง 45 ปีแล้วและแม้จะได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายคัง-
 กล่าวในเวลาต่อมาถึง 4 ครั้งแล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่เหมาะสมกับกาลสมัยเพราะสภาพของบ้านเมือง
 ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมากประกอบกับได้มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษา-
 แห่งชาติขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการประถมศึกษาและได้มีการ โอน
 โรงเรียนประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและ โรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา
 กระทรวงศึกษาธิการไปเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติใน โอกาสนี้
 สมควรปรับปรุงกฎหมายว่าด้วยการประถมศึกษาเพื่อให้เหมาะสมยิ่งขึ้นจึงจำเป็นต้องตราพระราช-
 บัญญัตินี้ขึ้น (ราชกิจจานุเบกษา วันที่ 13 ตุลาคม 2523)

การให้ความสำคัญกับเรื่องการจัดการประถมศึกษาและการจัดให้มีการประสานงานกันในการศึกษาทุกระดับมีปรากฏอยู่ในนโยบายของรัฐบาลที่แถลงไว้ต่อรัฐสภาดังนี้

รัฐมีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาการศึกษาให้เป็นรากฐานการปกครองของประเทศไทยในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การประกอบอาชีพ การพัฒนาชนบท การให้เยาวชนไทยเป็นผู้เทียบพร้อมด้วยความรู้ ความคิด มีคุณธรรม จริยธรรม และพละทานมัธยมนบูรณ โดยจะดำเนินการดังต่อไปนี้

1. จะประสานงานการศึกษาทั้งด้านนโยบายและการบริหารการศึกษาทุกระดับ โดยเฉพาะให้มีการประสานสัมพันธ์ระหว่างการศึกษาทุกระดับตั้งแต่ประถมศึกษา มัธยมศึกษา การศึกษานอกโรงเรียนถึงระดับอุดมศึกษา

2. จะปรับปรุงการเรียนการสอน หลักสูตรเพื่อสร้างเยาวชนให้มีระเบียบ วินัย มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีความรับผิดชอบ และตระหนักถึงหน้าที่สิทธิตามวิถีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

4. จะระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ มาเพื่อขยายการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาภาคบังคับและการศึกษานอกโรงเรียนให้ทั่วถึง โดยรวดเร็วเพื่อสร้างประชากรไทยให้มีคุณภาพ มีความสามารถในการประกอบอาชีพและกลับไปพัฒนาท้องถิ่นของตนได้รวมทั้งส่งเสริมให้มีเส้นเชื่อทางการศึกษาให้กับเด็กที่มีความสามารถได้เรียนอย่างทั่วถึง

7. เพื่อแก้ปัญหาสำคัญทางด้านการศึกษาของประเทศที่กำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบันจะเร่งดำเนินการดังต่อไปนี้

7.1 การศึกษาประชาบาลจะปรับปรุงระบบการบริหารการศึกษาให้มีเอกภาพ โดยจัดตั้งสำนักงานเทียบเท่ากรมในกระทรวงศึกษาธิการเพื่อวางนโยบายและประสานงานการศึกษาประชาบาลทั่วไปให้มีรูปแบบและเป็นมาตรฐานเดียวกัน และจะยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนรวมทั้งปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลให้คล่องตัวขึ้น.....

(นโยบายรัฐบาลชุดที่ 43 แถลงโดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2523)

นโยบายของรัฐบาลชุดที่ 44 และชุดที่ 45 มีความคล้ายคลึงกับนโยบายเดิมที่แถลงไว้แล้ว หากแต่เพิ่มเติมในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมด้วย ซึ่งเรื่องนี้ขาดหายไปจากนโยบายว่าด้วยการศึกษาของรัฐบาลตั้งแต่ชุดพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ เข้าบริหารประเทศ รายละเอียดของนโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 44 มีดังนี้

1. จะจัดการศึกษาทุกระดับและประเภททั้งในและนอกระบบ โรงเรียนให้สัมพันธ์กันและสอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม

6. จะเร่งฝึกและอบรมในด้านระเบียบวินัย คุณธรรม ความรู้จักรับผิดชอบต่อสังคมและตนเอง ความรักในศิลปวัฒนธรรมและความสำนึกในความเป็นไทยร่วมกันเพื่อธำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์เอกราช อธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นอกจากนั้นจะส่งเสริมให้สถาบันศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในการอบรมสั่งสอนด้านคุณธรรมมากขึ้น

9. จะระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการขยายการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพ และจะปรับปรุงวิธีการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาโดยเน้นการให้โอกาสแก่ผู้เรียนในชนบท ผู้เรียนที่ยากจนและกลุ่มชนที่มีโอกาสน้อย

(นโยบายด้านการศึกษารัฐบาลชุดที่ 44 แถลงโดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2526)

นโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลชุดที่ 45 ได้เพิ่มข้อความเกี่ยวกับการจัดการศึกษาก่อนประถมศึกษาและการอนุบาลชนบท และได้ระบุถึงคุณภาพชีวิตของประชากรเดิมเข้าไปด้วย ดังรายละเอียดดังนี้

1. จะจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรทุกเพศทุกวัย โดยเน้นความเสมอภาคและการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้กับเยาวชนและคนในพื้นที่ที่ยากจนห่างไกล ชุมชนแออัดและบุคคลพิการและจะส่งเสริมให้สถาบันศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในการอบรมสั่งสอนคุณธรรมให้มากขึ้น

2. จะจัดการศึกษาในระดับต่าง ๆ ดังนี้ ระดับก่อนประถมศึกษาจะขยายการศึกษาระดับอนุบาลชนบท ระดับมัธยมศึกษา จะสนับสนุนให้นักเรียนได้เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาให้มากขึ้น ระดับอาชีวศึกษาและอุดมศึกษาจะให้ความสำคัญในการผลิตบุคลากรให้ตรงกับความต้องการในการพัฒนาประเทศและตลาดแรงงาน รวมทั้งสอดคล้องกับทรัพยากรและสภาพท้องถิ่นสำหรับการฝึกหัดครูและผลิตครูที่มีคุณภาพและคุณธรรม

8. จะจัดตั้งกองทุนเพื่อสนับสนุนการศึกษาของเยาวชนผู้ยากไร้ในชนบทและชุมชนแออัด (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 45 แถลงโดยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 27 สิงหาคม 2529)

ถ้าจะมองในภาพรวม ๆ จะเห็นว่ารัฐบาลในช่วงนี้มีแนวคิดให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ โดยมีแนวคิดที่จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในขณะเดียวกันก็ยังคงเน้นในเรื่องคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่สังคมในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เน้นอีกด้วย ทั้งนี้ยังมีแนวคิดในเรื่องการกระจายโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึง ไม่เฉพาะแต่ประชาชนในท้องถิ่นชนบทเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมประชาชนที่ยากไร้ในชุมชนแออัดด้วย ซึ่งการจะสามารถทำให้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศอย่างมีประสิทธิภาพนั้น รัฐมีแนวคิดว่าต้องทำให้การศึกษาทุกระดับทำงานประสานกันรับช่วงต่อกัน โดยเฉพาะในเรื่องการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับพื้นฐานนั้นทุกหน่วยงานที่รับผิดชอบนำที่จะต้องอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่องการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่กล่าวถึงในรัฐบาลช่วงนี้มีลักษณะต่างจากแนวคิดในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือให้เกิดการพัฒนาทางเศรษฐกิจตามที่ปรากฏในนโยบายของรัฐบาลช่วงเผด็จการทหารค่อนข้างมาก กล่าวคือในขณะที่รัฐบาลทหารต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในลักษณะรีบเร่งเพื่อแข่งขันกับประเทศตะวันตกและตามแบบประเทศตะวันตกนั้น รัฐบาลช่วงประชาธิปไตยครั้งใหม่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปของการพัฒนาให้มีสัดส่วนให้พอเหมาะกับสภาพและความต้องการของสังคมไทยมากกว่า ซึ่งบทบาทที่สำคัญของการศึกษาก็คือการสร้างคนที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐานพอที่จะทำงานส่วนตัวได้หรือทำงานในบริษัทเอกชนได้อย่างมีประสิทธิภาพส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศพัฒนาขึ้นในที่สุด รายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทของการศึกษาและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในช่วงนี้มีปรากฏอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ห้า (2525 - 2529) ดังนี้

.....การลงทุนด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของประชากรให้สนองตอบความต้องการของสังคมได้มากเพียงไรย่อมเป็นผลดีต่อประเทศเป็นส่วนรวม แต่ในสภาพของความจำกัดด้านเศรษฐกิจ ขอบเขตการลงทุนจึงต้องได้รับการพัฒนาให้มีสัดส่วนที่เหมาะสมตามสภาพและความต้องการของตลาดแรงงานเพราะการลงทุนทางการศึกษาในหลายลักษณะงาน โดยเฉพาะอุดมศึกษาและการอาชีวศึกษามีการลงทุนต่อหัวสูง การลงทุนในด้านนี้ยังมีลักษณะมุ่งขยายปริมาณอย่างรวดเร็ว โดยยังไม่สอดคล้องกับคุณภาพและความต้องการของตลาดแรงงาน ส่วนใหญ่มุ่งผลิตบุคลากรเพื่อสนองความต้องการของทางราชการมากกว่าการผลิตบุคลากรเพื่อสถานประกอบการเอกชนและประกอบอาชีพส่วนตัวเป็นเหตุให้เกิดปัญหาการว่างงานกว้างขวางยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขานิติศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เกษตรศาสตร์ (ยกเว้นสัตวบาล) และวิศวกรรมศาสตร์บางสาขาทั้งยังต้องประสบปัญหาที่ต้องหางานต่ำกว่าระดับ นอกจากนี้การผลิตบุคลากรระดับกลางที่มีปัญหาการว่างงานและเรียนต่อสูงมีเกือบทุกสาขากเว้นสาขาอุตสาหกรรมบางสาขาเท่านั้น ส่วนบัณฑิตในสาขาที่ผลิตแล้วยังไม่พอกับความต้องการของ

ตลาดแรงงานคือแพทยพยาบาลบุคลากรด้านสาธารณสุขทุกประเภทและกำลังคนที่สนองตอบความต้องการในสาขาพัฒนาอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องกับก๊าซธรรมชาติ (แผนพัฒนา ฯ ฉบับที่ห้า, หน้า 23๙)

แนวคิดและนโยบายการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2530 - 2538

วิกฤตศรัทธาที่มีต่อพลเอกเปรม คิมสุลานนท์ของนักวิชาการและกลุ่มผลประโยชน์ทั้งทางการเมืองและธุรกิจโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นที่สะท้อนผ่านทางสื่อมวลชนหนังสือพิมพ์ ใช้นหนังสือพิมพ์และรายการทางวิทยุและโทรทัศน์เป็นเวทีแสดงความคิดเห็นของแต่ละกลุ่ม ตลอดจนการให้สัมภาษณ์ของนักการเมืองคนสำคัญ ๆ มีผลต่อการสร้างภาพพจน์ของพลเอกเปรม ในสายตาของประชาชนเป็นอย่างมาก ทำให้ค่อนข้างจะชัดเจนขึ้นทุกทีว่าพลเอกเปรมไม่เป็นที่นิยมของประชาชนที่เคยสนับสนุนอีกต่อไปแล้ว และเป็นที่ยอมรับกันว่ารัฐบาลของพลเอกเปรมที่เคยมั่นคงตั้งแต่ พ.ศ. 2523 จนถึงปัจจุบันต้องมีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ตัวนายกรัฐมนตรีเองจนถึงกระบวนการทางการเมืองบางอย่างด้วย ซึ่งคำถามที่ติดตามมาก็คือถ้านายกรัฐมนตรีไม่ใช่พลเอกเปรมแล้วใครจะเป็น และถ้าระบบการเมืองเช่นที่เป็นอยู่ไม่เป็นที่ยอมรับแล้วระบบการเมืองแบบใดจึงจะเหมาะสมตรงกับสิ่งที่นักพูดต่าง ๆ ระบุ ในที่สุดหลังจากที่พลเอกเปรมประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎรและจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นใน พ.ศ. 2531 ไทยก็ได้นายกรัฐมนตรีคนใหม่คือพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งนับเป็นผู้นำรัฐบาลที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าสมัยพลเอกเปรม คิมสุลานนท์ทั้งนี้เพราะเป็นนายกรัฐมนตรีที่มาจาก การเลือกตั้งอย่างแท้จริงและเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรคือพรรคชาติไทย ผลการเลือกตั้งและการตั้งรัฐบาลครั้งนี้ดูจะเป็นที่พอใจของนักวิชาการและนักการเมืองที่เรียกร้องประชาธิปไตยเต็มที่ไม่มีอำนาจทหารเข้ามาแทรกแซงคือเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีหรือมีบทบาทในการกำหนดตัวนายกรัฐมนตรีให้

เศรษฐกิจของชาติไทยในช่วงที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเป็นนายกรัฐมนตรีได้รับการพัฒนาในลักษณะก้าวกระโดดจนเป็นที่จับตามองทั้งจากประเทศในแถบเอเชียด้วยกันเองและในประเทศมหาอำนาจตะวันตก พลเอกชาติชายอาศัยพื้นฐานความเป็นนักธุรกิจของตนดำเนินนโยบายส่งเสริมการลงทุนร่วมกับต่างประเทศ เน้นการพัฒนาสินค้าไทยเพื่อส่งออกยังตลาดต่างประเทศ โดยเฉพาะมีนโยบายมุ่งให้ภูมิภาคอินโดจีนเป็นตลาดสำคัญของไทย ส่งเสริมตลาดหุ้นและการค้าอสังหาริมทรัพย์ซึ่งในเรื่องนี้ทำให้ราคาที่ดินพุ่งขึ้นสูงจนเกินความจริง การพัฒนาอีกอย่างหนึ่งที่นับว่าเป็นจุดเด่นของรัฐบาลนี้คือการเกิดธุรกิจการเมืองขึ้นซึ่งในเรื่องนี้ลลิต ชีระเวคินให้ข้อสังเกตไว้ดังนี้

ในทางการเมืองปฏิเสธไม่ได้ว่ามีการใช้ตำแหน่งเพื่อผ่าน โครงการใหญ่ ๆ อย่าง “รวดเร็ว และเงียบ” ตามคำพูดของท่านที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจของท่านนายกรัฐมนตรีท่านหนึ่งเพื่อการ-
ถอนทุนซึ่งได้มีการกล่าวถึงและสื่อรายงานเป็นประเด็นทางการเมืองในขณะนั้นนั้น ปัญหาการฉ้อ-
ราษฎร์บังหลวงเป็นปัญหาหนักกว่าสมัยใดซึ่งชี้ให้เห็นว่าการเล่นการเมืองได้กลายเป็นการลงทุนใน
ลักษณะที่เรียกได้ว่าเล่นการเมืองเพื่อเป็นการลงทุนทำการค้า “ธุรกิจการเมือง” เป็นปรากฏการณ์
ที่เห็นเด่นชัด การใช้เงินเพื่อชื่อเสียงในการเลือกตั้งและเข้าสู่ตำแหน่งบริหารและเพื่อหาโอกาสใน
การถอนทุนคืนเข้าลักษณะธนาธิปไตยคือเงินเป็นใหญ่ และวณิชยาธิปไตยคืออำนาจต่อคำที่เข้าสู่
ตำแหน่งที่ทรงอำนาจทางการเมือง..... (ลิขิต ชีระเวทิน , 2533)

เป็นที่น่าสังเกตว่าค่านิยมในเรื่องธุรกิจนี้ไม่ได้เป็นเฉพาะในกลุ่มนักการเมืองแต่ยังแพร่
กระจายไปยังกลุ่มที่เคยเป็นสถาบันที่มีเกียรติอื่น ๆ อาทิเช่น สถาบันการศึกษาซึ่งรวมไปถึงกลุ่ม
นักวิชาการธุรกิจนิยม สถาบันทางศาสนาที่เน้นศาสนพานิชย์และสถาบันสื่อมวลชนเป็นต้น แต่ละ
กลุ่มพยายามใช้สถานภาพและอำนาจที่ตนมีอยู่สร้างผลประโยชน์ทางการเงินให้กับตนเองทั้ง
ทางตรงและทางอ้อม และที่สำคัญคือกลุ่มนิยมผลประโยชน์เหล่านี้จะทำธุรกิจในลักษณะผูกขาด
เฉพาะในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับคณะบุคคลในรัฐบาลกับพยายามกีดกันไม่ให้กลุ่มอื่น ๆ
เข้ามามีส่วนในการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์บ้าง ทำให้บังเกิดความขัดแย้งเรื่องผลประโยชน์ทางการเงิน
และการแข่งขันทางอำนาจของกลุ่มเหล่านี้ อย่างรุนแรงจนเสถียรภาพของรัฐบาลนายก
ชาติชาย ชุณหะวัณ เริ่มคลอนแคลนส่งผลให้ความเชื่อมั่นในระบอบประชาธิปไตยแบบเต็มใบ
ลดน้อยลงไปด้วย

นโยบายทั่ว ๆ ไปของรัฐบาลชุดที่ 46 ภายใต้การนำของนายกรัฐมนตรีนายกชาติชาย
ชุณหะวัณ นั้นเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยมุ่งเน้นความร่วมมือทางด้านการเมืองและ
สังคมกับต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศในแถบภูมิภาคอินโดจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งนี้
เพราะเชื่อมั่นว่าความร่วมมือและความมั่นคงทางเศรษฐกิจจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหากระทบกระทั่ง
ที่เกิดขึ้นระหว่างกันเองได้ซึ่งจะนำไปสู่สันติภาพและความก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศในภูมิภาค
อื่น ๆ ในที่สุด คั้งนั้นนโยบายของรัฐบาลในช่วงนี้โดยเฉพาะในช่วงของนายกรัฐมนตรีนายกชาติชาย
จึงเน้นความร่วมมือทางเศรษฐกิจและวิชาการกับประเทศที่พัฒนาและกำลังพัฒนา มีการกล่าวถึง
การขยายตลาดการค้า การแสวงหาแหล่งเงินทุนและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนา-
ประเทศไปในทิศทางดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันก็เน้นการปรับระบบการบริหารตามรูปแบบเดิมที่มี
ขึ้นตอนยุ่งยาก ไม่เหมาะสมกับการพัฒนาในแบบธุรกิจเชิงรุกมาเป็นระบบที่คล่องตัว มีการจัดการที่
ทันสมัยใช้ความก้าวหน้าทางการสื่อสารและเทคโนโลยีเข้ามาช่วย ในเรื่องการศึกษาที่รัฐบาล
ชุดที่ 46 ได้ให้แนวทางไว้อย่างสอดคล้องรับกันกับนโยบายโดยทั่วไปของรัฐบาลคั้งนี้

.....กระจาย โอกาสทางการศึกษาให้ประชาชนอย่างทั่วถึงเว้นทั้งการปรับปรุงการผลิต และพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศและพัฒนาคุณภาพและความเสมอภาคของระบบการศึกษาเพื่อส่งเสริมจริยธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม พละอนามัย ตลอดจนการศาสนาและศิลปวัฒนธรรม

.....เร่งรัดการส่งเสริมการอนุบาลชนบท การขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา โดยจะจัดควบคู่ไปกับการขยายการศึกษาภาคบังคับและการเตรียมชั้นพื้นฐานอาชีพให้กับนักเรียนทุกระดับเพื่อแก้ปัญหาการว่างงานตลอดจนส่งเสริมศิลปกรรม จริยธรรมและวินัยของนักเรียนและคนในชาติเป็นพิเศษ (น โขบายรัฐบาลชุดที่ 45 แถลงโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2531)

ต่อมาเมื่อพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณปรับคณะรัฐมนตรีและเข้าจัดตั้งเป็นรัฐบาลชุดที่ 47 ก็ได้ระบุเรื่องนโยบายการจัดการศึกษาไว้อีกซึ่งแนวนโยบายครั้งนี้ก็คล้ายคลึงกับนโยบายเดิมแต่มีการเน้นการขยายการศึกษาภาคบังคับจากเดิม 6 ปีเป็น 9 ปี กับให้มีการเพิ่มพูนความรู้ผ่านระบบสื่อสารมวลชน

รัฐบาลมุ่งให้ความสำคัญต่อการเร่งขยายโอกาสการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาเพื่อเป็นรากฐานการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 9 ปี ตลอดทั้งปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีเนื้อหาสาระเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นควบคู่ไปกับการเพิ่มพูนความรู้ผ่านระบบสื่อมวลชนต่าง ๆ

นอกจากนี้รัฐบาลมุ่งเน้นการเรียนการสอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการผลิตและการใช้เทคโนโลยีในอนาคตและจะเร่งการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนให้สามารถสนองความต้องการของตลาดแรงงานควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้สถานศึกษาได้เน้นกิจกรรมการพัฒนาค่านิยมสูงค่า และการออกกำลังกายแก่เด็กและเยาวชนให้มีพละอนามัย สมบูรณ์หรือขีดความสามารถในการแข่งขันกีฬาระดับชาติและนานาชาติได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งการพัฒนาจิตใจ โดยมุ่งเน้นการประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบที่ควรและการเห็นแก่ประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

ขณะเดียวกันรัฐบาลต้องการผ่อนคลายนโยบายต่าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษาและอุดมศึกษารวมทั้งส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรและความร่วมมือจากแหล่งต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกประเทศ มาสนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันการศึกษาให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น.....(น โขบายรัฐบาลชุดที่ 47 แถลงโดยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม 2534)

นโยบายเกี่ยวกับการจัดการศึกษาของนายอภิชาติชายได้รับการขานรับจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นอย่างดี มีการรื้อฟื้นบททวนหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2521 เพื่อให้สอดคล้องและเอื้อต่อการผลิตผู้เรียนไปในแนวของรัฐบาลกล่าวคือเน้นการผลิตคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ จัดเตรียมพื้นฐานอาชีพให้กับนักเรียนเพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน โดยเฉพาะให้ปรับเนื้อหาสาระในหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น เน้นการเรียนการสอนวิชาคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงได้มีการจัดทำหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง 2533 ขึ้นมาในช่วงนี้

จะเห็นได้ว่าแนวคิดในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะเรื่องการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นจะอยู่ที่การทำให้ผู้เรียนเป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพพอที่จะเป็นกลไกส่วนหนึ่งของการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศได้ทั้งที่เมื่อจบไปแล้ว ไปประกอบอาชีพส่วนตัวได้หรือไปทำงาน ไม่ก่อให้เกิดปัญหาการว่างงานต่อไป ซึ่งการจัดการศึกษาภาคบังคับให้เพียง 6 ปีอาจจะยังไม่พอที่จะทำให้ผู้เรียนมีคุณภาพและวุฒิภาวะตามที่ระบบการจัดการเศรษฐกิจแบบใหม่และตามที่สังคมยุคเทคโนโลยีต้องการดังนั้นจึงต้องขยายให้จัดเพิ่มขึ้นอีก 3 ปี เป็นการจัดการศึกษาภาคบังคับเป็น 9 ปี นอกจากนี้ยังสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะช่วยส่งเสริมให้คุณภาพของผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าหมายได้เร็วขึ้นและกว้างขวาง กับทั้งยังมีแนวคิดที่ว่าประเทศไทยในยุคต่อไปจะพัฒนาเป็นผู้นำในภูมิภาคเอเชียและอินโดจีนได้จะต้องมีคนที่มีความรู้ความชำนาญทางเทคโนโลยีเป็นพื้นฐานเพียงพอค้ำประกันการส่งเสริมด้านวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์จึงเป็นนโยบายที่เหมาะสมแล้ว และท้ายที่สุดคือเนื่องจากรัฐบาลนายกรัฐมนตรีชาติชายมีแนวคิดเกี่ยวกับการพยายามพัฒนาประเทศให้เป็นที่ยอมรับในระดับนานาชาติดังนั้นนโยบายทั่ว ๆ ไปและรวมถึงนโยบายทางการศึกษาจึงเน้นการร่วมมือและการระดมทุนอุดหนุนการดำเนินการด้านการศึกษาจากต่างประเทศเพิ่มเติมจากทุนในประเทศด้วย

เมื่อรัฐบาลชุดที่ 46 ของนายกรัฐมนตรีชาติชายถึงจุดเสื่อมอย่างที่สุดในตอนต้นปี พ.ศ. 2534 พลเอกสุจินดา คราประยูรและคณะก็ได้เข้าทำการรัฐประหารบังคับให้นายกรัฐมนตรีชาติชายลาออกจากตำแหน่ง พร้อมกันนั้นก็เข้าจัดการดูแลความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองแทน โดยแต่งตั้งให้นายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรีสืบต่อจากพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นับเป็นรัฐบาลชุดที่ 47 ซึ่งแม้จะเป็นรัฐบาลพลเรือนแต่ก็อยู่ภายใต้การกำกับของทหาร ชีรยุทธ บุญมี ได้เล่าถึงเหตุการณ์ช่วงที่มีทหารกำกับรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุนว่า

สังคมไทยในยุคหลังรัฐประหารวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 มีความสับสนมากที่สุดยุคหนึ่ง สาเหตุสำคัญเป็นเพราะทุกคนในสังคมไม่มีใครรู้ว่าการเมืองไทยจะก้าวเดินไปทางไหน การปกครองมี 2 โครงสร้างคือ รัฐบาลและ รสช. ซ้อนกันอยู่

การเมืองแยกเป็น 2 ชั่วโมง คือ พลเอก สุจินดา คราประยูรและพลเอก พลเรือเอก ชวลิต ยงใจยุทธ คนแรกอมพะนำไม่แสดงให้ชัดเจนว่าจะเป็นนายกรัฐมนตรีหรือไม่ เพราะกลัวเสียงคัดค้านจากฝ่ายประชาธิปไตย

คนหลังชัดเจนว่าต้องการเป็นนายกรัฐมนตรี แต่การพูดจาเสียดสารกลั้เสียบสนไม่ชัดเจนในขณะเดียวกันพลังประชาธิปไตยกับกองทัพขัดแย้งกันรุนแรงขึ้นอย่างไม่มีการตกลงกันสภาพสังคมที่ขาดทางออกเช่นนี้ทำให้ประชาชนต้องพึ่งพาข่าวลือเป็นคำตอบให้กับความสับสน ผู้คนยึดมั่นกับข้อมูลที่ไม่เป็นจริง หวาระแวงจนกลายเป็นความเห็นแก่ประ โยชน์ส่วนตัวและพวกพ้องมากกว่าผลประโยชน์ของส่วนรวมทั้งผู้นำกองทัพและผู้นำพรรคการเมืองถูกโทสาคติ โมหาคติครอบงำมุ่งหวังแต่จะสืบทอดอำนาจหรือกลับเข้าสู่อำนาจเท่านั้น

นับตั้งแต่รัฐประหารวันที่ 23 กุมภาพันธ์ยังไม่มีมีการประเมินข้อบกพร่องของการเมืองไทยยุคก่อนรัฐประหารอย่างเป็นเหตุเป็นผลและเที่ยงธรรม ไม่มีการเสนอความคิดใหม่ที่จะแก้ปัญหาหรือพัฒนาการเมืองอย่างเป็นระบบ จากพรรคการเมืองและจากกองทัพแต่อย่างใดเลย เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงมากที่สุดที่การพัฒนาการเมืองไทยได้สะดุดลง เศรษฐกิจและภาพพจน์ของประเทศได้เสียหายไปแล้วอย่างมาก โดยไม่มีสิ่งใดที่จะมาชดเชยได้เลย.....(ธีรยุทธ บุญมี , 2536)

หลังจากที่ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้นายอานันท์ ปันยารชุนเป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 48 เมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2534 รัฐบาลนี้ได้ประกาศนโยบายการบริหารประเทศเป็นที่น่าสังเกตว่านโยบายที่เกี่ยวกับการศึกษาซึ่งจะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาต่อไปนั้นไม่ได้แยกออกจากนโยบายทางสังคม รัฐบาลได้กล่าวอย่างรวม ๆ ถึงแนวทางการศึกษาว่าจะใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพมนุษย์และส่งเสริมจริยธรรมคุณธรรม ประกาศขยายการศึกษาปฐมวัยในชนบทเพิ่มขึ้น กับทั้งจะเร่งรัดให้มีการใช้ปัญญาเพื่อเด็กและส่งเสริมสถาบันครอบครัว

.....ปรับปรุงระบบการศึกษาให้สามารถพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งด้านจริยธรรมและคุณธรรมเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศ โดยแนวทางดังนี้

9.1 เร่งขยายโอกาสและบริการทางการศึกษาในและนอกระบบให้กว้างขวางและทั่วถึงเพื่อยกระดับการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นอย่างต่ำรวมทั้งขยายการศึกษาปฐมวัยในชนบทเพิ่มขึ้น

11. เร่งรัดให้มีการประกาศใช้ปฏิญญาเพื่อเด็กและส่งเสริมสถาบันครอบครัว โดยเน้น การเตรียมความพร้อมของคู่สมรสก่อนมีบุตรและความรับผิดชอบในครอบครัวของบิดามารดา (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 48 แถลงโดยนายกรัฐมนตรีอานันท์ ปันยารชุน เมื่อวันที่ 4 เมษายน 2534

แม้ว่ารัฐบาลชุดที่ 49 ภายใต้การนำของพลเอกสุจินดา คราประยูรจะเข้ามาดำเนินการ บริหารประเทศเพียงชั่วระยะเวลาอันสั้นก็ตามแต่ก็ได้แถลงนโยบายทางการศึกษาไว้ค่อนข้างชัดเจน และมีความแตกต่างไปจากนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุน อยู่บ้าง นโยบายที่แตกต่างไปก็คือการสนับสนุนให้มีการทำวิจัยและพัฒนาทางการศึกษาเพื่อเพิ่ม ประสิทธิภาพด้านเทคโนโลยีแต่เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับประเทศไทย ไม่ใช่การนำ เทคโนโลยีจากต่างประเทศเข้ามาใช้ในประเทศไทยอย่างเช่นที่ทำกันอยู่ในรัฐบาลชุดก่อน โดยระบุ ไว้ชัดเจนในนโยบายว่าเพื่อต้องการลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศในอนาคต คงจะได้ เปรียบเทียบนโยบายดังกล่าวดังนี้

นโยบายด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของนายอานันท์ ปันยารชุนที่แถลงต่อสภานิติ- บัญญัติแห่งชาติเมื่อวันที่ 4 เมษายน 2534 มีดังนี้

1. เร่งรัดการพัฒนาบุคลากรด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ โดยจัดให้มีทุนการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและด้านการวิจัยเพิ่มขึ้น
2. จัดให้มีกลไกสนับสนุนความร่วมมือระหว่างรัฐและเอกชนในการพัฒนาวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เช่นการจัดตั้งอุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและองค์กรประเมินเทคโนโลยี
3. จัดให้มีระบบสิ่งจูงใจต่อการพัฒนาและการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ทันสมัยและ เหมาะสมยิ่งขึ้น โดยปรับโครงสร้างภาษีให้เอื้อต่อการนำเข้าและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจน ใช้มาตรการสิ่งจูงใจทางการเงินและการคลัง เพื่อสนับสนุนการวิจัยของภาคเอกชน
4. ปรับ โครงสร้างและพัฒนากลไกเพื่อประสานงานระหว่างองค์กร รับผิดชอบการวิจัย และพัฒนา และเพิ่มประสิทธิภาพการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในการพัฒนาประเทศ

ในขณะที่นโยบายด้านการศึกษาที่พลเอกสุจินดา คราประยูรนำเสนอต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2535 มีดังนี้

9.1 เร่งเสริมสร้างและขยายโอกาสทางการศึกษา ทั้งในและนอกระบบการศึกษาเพื่อยก ระดับการศึกษาภาคบังคับให้ถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และขยายการศึกษาระดับก่อนประถม- ศึกษาในชนบท ให้กว้างขวางและทั่วถึงยิ่งขึ้น

9.2 เร่งรัดพัฒนาการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาการและวิชาชีพที่มีคุณภาพอย่างเพียงพอ เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแรงงาน

9.3 สนับสนุนงานวิจัยและพัฒนาเพื่อเสริมสร้างประสิทธิภาพและความก้าวหน้าทาง วิชาการในด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมต่อการพัฒนาประเทศเพื่อลดการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่าง ประเทศในอนาคต ตลอดจนเพื่อสนับสนุนการนำเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาคิดแปลงให้ เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในประเทศ

9.4 ปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีเนื้อหาสาระทางวิชาการ ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นควบคู่ไปกับการเพิ่มพูนความรู้โดยใช้ระบบสื่อสาร มวลชน

(นโยบายรัฐบาลชุดที่ 49 แถลงต่อรัฐสภาโดยพลเอกสุจินดา คราประยูร เมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม 2535)

นโยบายของรัฐบาลชุดที่ 49 ยังไม่ทันมีโอกาสนำไปปฏิบัติใช้ ด้วยประชาชนไม่ยอมรับ รัฐบาลชุดเผด็จการทหารนี้ เกิดจลาจลที่เรียกว่าวิกฤตการณ์เดือนพฤษภาคมหรือพฤษภาทมิฬ เกิด การเผชิญหน้ากันระหว่างชนชั้นกลางรวมทั้งประชาชนโดยทั่วไปด้วยกับรัฐบาล ทำให้รัฐบาลชุดนี้ ต้องสิ้นสุดหลังจากที่เข้ามาบริหารประเทศได้ไม่ทันครบหนึ่งเดือน

เรื่องวิกฤตการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 นี้ นักสังคมศาสตร์ อาทิเช่น นายธีรยุทธ บุญมีมอง ว่าเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มที่เป็นพลังทางสังคมสมัยใหม่ที่ต้องการประชาธิปไตยใน ระบบรัฐสภาที่ดีและเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าในที่นี้ น่าจะหมายความถึงบรรดาชนชั้นกลางหรือกลุ่ม มีอ้อมมือถือกับพลังทางสังคมที่ล่าหลังที่ต้องการรักษาสถานะเดิมโดยไม่เข้าใจกระแสความเป็นไป ในโลกก็คือทหารนั่นเอง

ถ้าจะวิเคราะห์เหตุการณ์ครั้งนี้โดยใช้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาช่วยอธิบายจะมองเห็นรายละเอียดที่ซับซ้อนที่แตกต่างไปจากการมองของธีรยุทธ บุญมีอยู่บ้างกล่าวคือความขัดแย้งที่เกิดขึ้น ในช่วงนี้ไม่ใช่พลังที่ล่าหลังไม่เข้าใจเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาตามกระแสของโลก หากแต่เข้าใจเรื่องการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างดี แต่ที่ความต้องการจะให้การเปลี่ยนแปลงนี้เพื่อ ประโยชน์ของกลุ่มคนเท่านั้น คั้งนั้นเมื่อรัฐบาลที่คนจัดตั้งขึ้นมาไม่มีที่ท่าว่าจะเข้าใจจุดประสงค์ ของคนได้อย่างชัดเจนกับทั้งไม่พยายามเอื้อต่อความต้องการของคน จึงต้องรวบอำนาจเข้าไว้เสีย-เองเพื่อจะได้ให้การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนเอง ในขณะที่เดียวกันกลุ่มของพลเอกสุจินดา ไม่ใช่เป็นกลุ่มที่เข้าใจเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของประเทศและการ ใช้กลไกทางรัฐสภาเพื่ออำนาจแต่เพียง กลุ่มเดียว กลุ่มชนชั้นกลางซึ่งได้แก่พวกนักธุรกิจ นายธนาคาร กลุ่มพ่อค่านายทุนรวมถึงบรรดานัก-วิชาการกึ่งธุรกิจบางกลุ่มต่างก็ต้องการ ได้รับส่วนแบ่งของการเปลี่ยนแปลงและฐานอำนาจนี้ด้วย

เช่นกัน ดังนั้นวิกฤตการณ์เดือนพฤษภาคมจึงน่าจะเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ที่ต่างก็อ้างจะใช้การเปลี่ยนแปลงอำนาจประโยชน์ให้กับคนมากกว่าที่จะเป็นเรื่องของความขัดแย้งระหว่างกลุ่มล่างหลังกับพวกหัวสมัยใหม่ดังที่นักสังคมศาสตร์มอง

นอกจากสองกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้น ยังมีอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องการจะใช้การเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่เพื่อให้เขาได้เห็นแสงของสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองและความคิด มีสภาพชีวิตที่กินคืออยู่ดี มีสิทธิมีเสียงในการรับรู้ถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับประเทศของเขา และมีส่วนในการกำหนดทิศทางของการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เขาเป็นเจ้าของบ้าง คนในกลุ่มที่สามนี้เองที่ถูกปลุกโดยชนชั้นกลางให้ลุกขึ้นมาเป็นหัวหอกในการต่อสู้กับอำนาจของ พลเอกสุจินดา คราประยูร

เมื่อพลเอกสุจินดาและพรรคพวกหลุดออกจากอำนาจแล้ว ผลก็คือกลุ่มคนที่ได้รับผลประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่ จากการที่รัฐบาลประชาธิปไตยและระบบรัฐสภาจะเป็นกลุ่มชนชั้นกลางมากกว่ากลุ่มประชาชนส่วนใหญ่ ประชาชนส่วนใหญ่ที่ทำการต่อสู้ด้วยเลือดเนื้อในเหตุการณ์ครั้งนั้นไม่ได้รับผลจากการเปลี่ยนแปลงไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสภาพความเป็นอยู่ หรืออำนาจในการต่อรองทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองอย่างที่ควรจะเป็น

อย่างไรก็ตามธีรยุทธ บุญมีมองว่าเหตุการณ์เมื่อเดือนพฤษภาคม 2535 นั้น มีกลุ่มบุคคลที่ร่วมกันต่อต้านพลเอกสุจินดาอยู่เพียงกลุ่มเดียว คือมองรวมกลุ่มชนชั้นกลางเข้ากับกลุ่มประชาชนตั้งข้อความที่ธีรยุทธเขียนไว้ดังนี้

ด้วยเหตุนี้ถ้าหากจะถามว่าบรรดาผู้ที่เข้าร่วมในกรณีวิกฤติพฤษภาคมตั้งแต่มีมือถือ นักวิชาการ ภาว ทนาย สมาคมนักการ สมาคมอุตสาหกรรม หอการค้า นักธุรกิจต่าง ๆ มีจินตทัศน์ (vision) อะไรที่เป็นจุดร่วมกันคำตอบก็คงจะเป็นความต้องการในระบบประชาธิปไตยที่มีเสรีภาพ มีส่วนร่วมของประชาชน พวกเขาต้องการรัฐสภาที่มีคุณธรรมและความสามารถเพียงพอที่จะนำประเทศไปในกระแสการแข่งขันเศรษฐกิจที่เข้มข้นของโลก และต้องการสังคมที่มีการหมุนเวียนของข่าวสาร ความเห็นที่สร้างสรรค์และเสรีอย่างแท้จริง (ธีรยุทธ บุญมี, 2536)

นายอานันท์ ปันยารชุน ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีรักษาการในช่วงหลังวิกฤตการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 และเตรียมการเลือกตั้งทั่วไปในเดือนตุลาคมปีเดียวกันนั้น เนื่องจากรัฐบาลชุดที่ 50 ที่มีนายอานันท์เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นรัฐบาลเฉพาะกิจดังนั้นจึงไม่ได้แถลงนโยบายใด ๆ ในรายละเอียดซึ่งรวมไปถึงนโยบายทางการศึกษาด้วย นโยบายที่แถลงเป็นเพียงการกล่าวถึงการดูแลรักษาเสถียรภาพของชาติที่กำลังอยู่ในภาวะวิกฤติ มีการเผชิญหน้ากันของกลุ่มผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการเมืองหลายกลุ่มด้วยกัน ผสมกับแนวความคิดที่แตกต่างกันของกลุ่มนักวิชาการและนักคิดในเรื่องของทิศทางการพัฒนาประเทศและวิธีดำเนินการ

ทุก ๆ กลุ่มต้องการให้รัฐบาลบริหารประเทศตามแนวความคิดและใช้สื่อมวลชน ๆ ประเภทเป็นเวทีในการโจมตีกันเองและวิจารณ์การทำงานของรัฐบาล อย่างไรก็ตามในช่วงนี้รัฐบาลนายอานันท์ ปันยารชุนได้พยายามสานต่อนโยบายของรัฐบาลชุดก่อน ๆ ในอันที่จะเร่งรัดโครงการพื้นฐานสำคัญ ๆ ของประเทศ อาทิเช่นโครงการจัดหาน้ำสะอาดให้ประชาชนอย่างทั่วถึง และโครงการที่เนื่องด้วยการกิจและสังคม

บทบาทของรัฐบาลรักษาการและสภาพของสังคมในช่วงนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนในคำแถลงนโยบายที่นายอานันท์ ปันยารชุนให้ไว้ต่อรัฐสภาดังนี้

คณะรัฐมนตรีนี้ได้จัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะกิจในขณะที่ประเทศอยู่ในภาวะวิกฤติและบอบช้ำอย่างหนัก อันเนื่องมาจากการเผชิญหน้าระหว่างกลุ่มต่าง ๆ ยังผลให้เกิดความสับสนทางการเมือง ความชะงักงันของเศรษฐกิจบางภาค ความหวาดระแวงและความวิตกกังวลในหมู่ประชาชนทั่วไป ซึ่งหากปล่อยทิ้งไว้จะเกิดผลกระทบต่อเสถียรภาพของประเทศอย่างรุนแรง ประกอบกับเป็นที่ประจักษ์ชัดตามคำกราบบังคมทูลพระกรุณาของท่านประธานสภาผู้แทนราษฎร ในการนำข้อกระทัดรัดขึ้นทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยแต่งตั้งเป็นนายกรัฐมนตรี ที่ว่าการแต่งตั้งครั้งนี้เพื่อจะได้ใช้กระบวนการทางรัฐสภาและรัฐธรรมนูญคืออำนาจอธิปไตยกลับไปให้ประชาชนเพื่อให้การปกครองในระบอบประชาธิปไตยได้พัฒนาไปอย่างต่อเนื่องและมีความสมบูรณ์ และให้รัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นใหม่มีโอกาสใช้ความสามารถในระยะเวลาอันสั้นฟื้นฟูประเทศชาติให้เกิดเสถียรภาพในแนวทางสันติ เพื่อจะได้เป็นที่เชื่อถือนแก่นานาประเทศต่อไป (คำแถลงนโยบายของคณะรัฐมนตรีชุดที่ 50 แถลงโดยนายอานันท์ ปันยารชุนเมื่อวันที่ 22 มิถุนายน 2535)

หลังจากการเลือกตั้งทั่วไปที่รัฐบาลรักษาการของนายอานันท์ ปันยารชุนจัดให้มีขึ้นแล้ว นายชวน หลีกภัย หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ก็ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลชุดที่ 51 ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหัวหน้าพรรคที่มีเสียงข้างมากที่สุด ในสภาผู้แทนราษฎร ทำการจัดตั้งรัฐบาลผสมขึ้นมาบริหารประเทศ ในเดือนตุลาคม 2535 นับเป็นรัฐบาลที่หันกลับมาสู่ระบอบประชาธิปไตยอีกครั้งและดูเหมือนจะได้รับการมองว่าเป็นรัฐบาลประชาธิปไตยเต็มใบที่สุดเท่าที่เคยมีการใช้การปกครองดังกล่าวมา มีการให้สิทธิเสรีภาพแก่สื่อมวลชน เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่มแสดงความคิดเห็น ประท้วง เรียกร้องได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้จุดเด่นของรัฐบาลชุดนี้ยังอยู่ที่การนำผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและเทคโนโลยีเข้ามาบริหารประเทศ นับว่าเป็นยุคที่ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศจำนวนมากขึ้นมาบริหารประเทศซึ่งจุดเด่นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบทางลบแก่รัฐบาลชุดนี้ในเวลาต่อมา กล่าวคือบุคคลที่มีความรู้เหล่านี้ได้ใช้กลไกตามศาสตร์ของตนเข้ามาพัฒนาประเทศแต่เนื่องจากกลไกดังกล่าวมีความซับซ้อนและบางกระบวนการเห็นผล

ซ้ำจึงทำให้ประชาชนไม่เข้าใจและไม่พอใจ เกิดช่องว่างระหว่างการบริหารประเทศและการพัฒนาประเทศระหว่างรัฐบาลและประชาชนมากขึ้น ประกอบกับนายทวนเองพยายามรักษาความสมดุลของอำนาจทางการเมือง พยายามทำตนเป็นกลางในกรณีที่มีข้อขัดแย้งทั้งทางด้านผลประโยชน์ระหว่างพรรคร่วมรัฐบาลด้วยกันและระหว่างคนในพรรคเดียวกัน ยิ่งทำให้มองว่านายกรัฐมนตรีนับเป็นผู้ที่หลีกเลี่ยงปัญหา ไม่สามารถตัดสินใจอะไรได้ ทำให้ภาพพจน์ของนายกรัฐมนตรีนับไม่ดี ไม่เป็นที่ยอมรับของประชาชนอีกต่อไป แม้จะได้มีการปรับเปลี่ยนพรรคร่วมรัฐบาลหลายครั้งเริ่มจากการปลดพรรคกิจสังคมออกไป ตามด้วยพรรคความหวังใหม่ และในที่สุดพรรคพลังธรรมก็ขอดอนตัวออกจากการเป็นพรรคร่วมรัฐบาล นายกรัฐมนตรีจึงตัดสินใจประกาศยุบสภาเพื่อเปิดโอกาสให้มีการเลือกตั้งทั่วไปใหม่อีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2538 นั้นเอง

นโยบายที่เกี่ยวกับการประถมศึกษาของรัฐบาลนายทวน หลีกภัยแม้จะไม่ได้แยกออกมาเป็นระดับชั้นต่างหากจากการศึกษาระดับอื่น ๆ และที่ได้นำมาปฏิบัติใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดช่วงเวลาการบริหารประเทศของรัฐบาลชุดนี้นั้นมีปรากฏอยู่ภายใต้นโยบายด้านสังคมดังนี้

8.1.2 ส่งขยายการศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปีเป็น 9 ปีให้ทั่วถึง โดยเร็วอย่างมีคุณภาพ ทั้งในระบบ โรงเรียนและนอกระบบ โรงเรียน รวมทั้งสนับสนุนการจัดการศึกษาให้แก่ผู้บกพร่องทางร่างกาย จิตใจ และผู้ด้อยโอกาสกลุ่มอื่น ๆ

8.1.3 พัฒนาคุณภาพการศึกษาทุกระดับ ทุกประเภททั้งในด้านเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาด้านคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยีอันเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ที่จำเป็นและเหมาะสมต่อการพัฒนาประเทศ

8.1.4 ส่งอบรมปลูกฝังให้ประชาชนมีจิตสำนึกถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่เด็กและเยาวชน ในด้านคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่เน้นประโยชน์ส่วนรวม โดยเน้นความร่วมมืออย่างจริงจังและใกล้ชิดของสถาบันการศึกษา ศาสนา สังคมและครอบครัว

8.1.5 จัดให้มีการศึกษาและฝึกอบรมอาชีพทั้งในและนอกระบบ โรงเรียน เพื่อพัฒนาคุณภาพฝีมือแรงงานทุกระดับ รวมทั้งส่งเสริมให้เอกชนและสถานประกอบการเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษาและฝึกอบรมให้มากและกว้างขวางยิ่งขึ้น

9.1.6 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการใช้ทรัพยากรจากองค์กรภาครัฐและเอกชนสถานประกอบการ ชุมชน และแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและแลกเปลี่ยนข่าวสารการเรียนรู้อัน

9.1.13 ขยายกองทุนอาหารกลางวันให้ทั่วถึงในระดับก่อนประถมศึกษาและระดับประถมศึกษา เพื่อให้ผู้ที่อยู่ในวัยศึกษาเหล่านั้นได้มีการพัฒนาด้านสุขภาพอนามัยอย่างสมบูรณ์ รวมทั้งพัฒนาสนับสนุนให้มีกองทุนการศึกษาเพื่อช่วยเหลือนักเรียน และนักศึกษาที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 51 แถลงต่อรัฐสภาโดยนายชวน หลีกภัยเมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2535)

แนวคิดในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานของนายกรัฐมนตรีนายชวน หลีกภัย ก็คือการจัดการศึกษาให้ทั่วถึง โดยเร็ว และมีคุณภาพ โดยเน้นการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 9 ปี คุณภาพการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ต้องการพัฒนาเป็นอย่างยิ่งคือการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนสามารถใช้ความรู้ที่มีคุณภาพเหล่านี้ไปใช้ในการประดิษฐ์คิดค้นสิ่งใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศต่อไป นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่จะใช้ทรัพยากรจากแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีบทบาทต่อการจัดการศึกษาด้วย ซึ่งในเรื่องนี้อาจเป็นไปได้แม้ว่านโยบายด้านการศึกษาของทั้งรัฐบาลชุดนายชวน หลีกภัย และชุดนายชวนกันต่างก็มีแนวคิดในเรื่องการใช้การศึกษาเข้ามาช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศด้วยกันทั้งสองชุดก็ตามแต่คูจะเป็นการพัฒนาประเทศโดยภาพรวม การส่งเสริมงานอาชีพแก่ชาวบ้านตามท้องถิ่นก็เป็นไปเพื่อรองรับการขยายตัวของนายทุนกลุ่มต่าง ๆ มากกว่าเป็นไปเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง ซึ่งทำให้ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวจะยังไม่ลงไปถึงชาวบ้านเจ้าของท้องถิ่นที่แท้จริง และการพัฒนานั้นส่วนใหญ่จะทำให้รูปแบบความเป็นอยู่ของท้องถิ่นนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมค่อนข้างมากอีกด้วย ความแตกต่างทางฐานะเศรษฐกิจ ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องการกระจายรายได้ และความแตกต่างกันในทางพื้นฐานความคิดระหว่างนายทุนและชาวบ้านในพื้นที่ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกันจนเกิดการประท้วงอยู่เนือง ๆ เป็นผลให้รัฐบาลชุดนายชวน หลีกภัย ต้องเน้นนโยบายการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ทรัพยากรแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อรองรับแนวคิดของการกระจายความเจริญลงสู่ท้องถิ่นอย่างแท้จริงและในขณะที่เดียวกันก็จะทำให้ความเจริญนั้นไม่ทำลายวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเดิมของชาวบ้านมากเกินไป

เรื่องของความสมดุลระหว่างความเจริญทางวิทยาการสมัยใหม่และเทคโนโลยียุคสังคมข่าวสารกับการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นแผนการศึกษาฉบับใหม่ที่พัฒนาขึ้นมาใช้แทนแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับเดิม (พ.ศ. 2520) และเพื่อรองรับนโยบายด้านการศึกษาของรัฐบาลนายชวน หลีกภัยและเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของไทยต่อไป หลักการสำคัญที่จะเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของประเทศต่อไปสรุปได้ดังนี้

1. การสร้างความเจริญของงานทางปัญญาความคิด จิตใจและคุณธรรมของคนเป็นสิ่งจำเป็นเพราะสามารถนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลของคนกับความเจริญทางวัตถุต่อไป
2. คนต้องอยู่ร่วมกับธรรมชาติเพราะคนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติดังนั้นคนจึงต้องตระหนักถึงการใช้และอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างเหมาะสมโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม
3. การก้าวหน้าทันความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่จะต้องประสานควบคู่ไปกับภูมิปัญญา ภาษาและวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง
4. ความสมดุลระหว่างการพึ่งพาอาศัยกับการพึ่งตนเองเป็นหลักการสำคัญที่เป็นพื้นฐานสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืนจะทำให้ประเทศไทยโดดเด่นขึ้นในประชาคมโลก

ในเรื่องจุดมุ่งหมายที่ปรากฏในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้ พอสรุปได้ว่ากำหนดให้การศึกษาเป็นไปเพื่อการพัฒนาทั้ง 4 ด้านของคนอย่างสมดุลกัน คือพัฒนาการด้านร่างกาย ปัญญา จิตใจ และสังคม กล่าวคือให้เป็นผู้มีเหตุผลสามารถแยกแยะผิดชอบ ชั่วดี คุณและโทษบนพื้นฐานของความจริงกับทั้งให้รู้เท่าทันความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นโดยคงไว้ซึ่งคุณค่าของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยด้วย ส่วนในด้านจิตใจนั้นผู้เรียนจะต้องรู้จักใช้ศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ มีสมาธิและความอดทนหนักแน่นทั้งในเรื่องของการทำงานและการดำรงชีวิต กับทั้งต้องพยายามดูแลรักษาสุขภาพของตนและครอบครัวเพื่อให้สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนในด้านสุดท้ายคือเรื่องของสังคมนั้นผู้ที่ได้รับการศึกษาต้องรู้จักอยู่ร่วมกับผู้อื่นทั้งในสังคมเล็ก ระดับครอบครัวและสังคมใหญ่ระดับชุมชนได้ และจะต้องมีความสามารถในการติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสมตามลักษณะของเอกลักษณ์และวัฒนธรรมไทย

ระบบการศึกษาตามแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับนี้จะเปิดโอกาสให้บุคคลเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองได้เหมาะสมกับวัย กล่าวคือการศึกษาในช่วงปฐมวัยเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นการอบรมดูแลและพัฒนาความพร้อมของเด็กเพื่อการเรียนรู้ในขั้นต่อไป การศึกษาในวัยเด็กและเยาวชนเป็นการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีคุณธรรมมีความรู้ และความสามารถประกอบการงานและอาชีพตามควรแก่วัย การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่เป็นการศึกษาที่มุ่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมควบคู่กับการพัฒนาความรู้ความสามารถในการประกอบการงานและอาชีพ การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชนและประเทศ การมีความสามารถในการแสวงหาความรู้และข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเป็นการศึกษาที่ช่วยให้รู้จักปรับตัวเข้ากับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของวัย สามารถเข้าร่วมในกิจกรรมของครอบครัวและสังคมได้อย่างเหมาะสมและมีคุณค่าทั้งแก่ตนเองและสังคม (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2535)

นอกจากที่แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2535 จะเน้นการศึกษาสำหรับคนทุก ๆ วัย และเน้นเรื่องคุณธรรมในทุกระดับการศึกษาซึ่งหมายความว่ารัฐจะต้องดูแลเรื่องการรวมเอาการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนเข้ากับระบบการศึกษาที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตเข้าด้วยกันแล้ว ยังมีการพูดถึงการจัดระบบเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสเรียนรู้อย่างกว้างขวางและต่อเนื่อง มีการส่งเสริมการเรียนภาษาต่างประเทศเพื่อการศึกษาค้นคว้าและการติดต่อสื่อสารแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจ ตลอดจนสนับสนุนบทบาทของครอบครัวและชุมชนโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่นให้มีส่วนร่วมในกระบวนการของการศึกษาดังแต่การวางนโยบายไปจนถึงระดับการจัดการศึกษาของตนเอง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มคนในสังคมกับการกำหนดแนวคิด นโยบาย และ ปรัชญาการศึกษา

แนวคิดทางการศึกษาของกลุ่มคนต่าง ๆ ในสังคม

นอกจากแนวคิดทางการศึกษาของรัฐบาล ที่เป็นตัวแปรทำให้เกิดนโยบายด้านการศึกษา และการประดมศึกษาแล้ว แนวคิดของนักการศึกษา นักวิชาการ นักสังคมศาสตร์ และประชาชน ก็เป็นตัวแปรสำคัญในการทำให้เห็นนโยบายของรัฐบาลดำเนินไปสู่การปฏิบัติได้อย่างเต็มที่หรือไม่ และหลายครั้งที่แนวคิดเหล่านี้มีส่วนในการกำหนดนโยบายด้านการศึกษาเลยทีเดียว ซึ่งก็ไม่ใช่ว่า แนวคิดของกลุ่มอื่น ๆ นี้จะขัดแย้งกับแนวคิดและนโยบายของรัฐบาลไปเสียทุกกลุ่ม และใน-
ทำนองเดียวกัน ไม่ใช่ว่าแนวคิดของของกลุ่มเหล่านี้จะสอดคล้องเห็นตามในแนวเดียวกันเสมอไป ด้วยเช่นกัน ดังที่วิทยากร เชียงกูล อธิบายพร้อมให้ข้อคิดไว้ว่า

สำหรับนักวิชาการ นักบริหารมืออาชีพมีหลายกลุ่มหลายแนวความคิดจนไม่อาจจะจัดเป็น
กลุ่มพลังเดียวได้ คนที่ไม่สนใจปัญหาบ้านเมืองเลยก็มีไม่น้อย คนที่เข้าไปเป็นที่ปรึกษารัฐบาล
หรือนักการเมืองพรรคการเมืองโดยตรงก็มี แต่คนที่สนใจการเมืองและวิจารณ์การเมืองผ่านทาง
สื่อมวลชนและวงสัมมนาในฐานะนักวิชาการอิสระก็มีมากหรือเป็นกลุ่มที่ใหญ่พอสมควร... จริงอยู่
ที่นักวิชาการ นักบริหารที่วิเคราะห์ปัญหา และเสนอแนะในวงสัมมนาหรือสื่อมวลชนก็สามารถ
ช่วยให้แนวคิดที่เป็นประ โยชน์แก่สังคมได้เหมือนกัน แต่แนวคิดข้อเสนอแนะจะเป็นประ โยชน์ใน
ทางปฏิบัติได้มากที่สุดก็ต่อเมื่อได้ผ่านการแลกเปลี่ยนผ่านการตรวจสอบจากคนอื่น ๆ รวมทั้งคนที่
ทำงานภาคปฏิบัติเช่นนักการเมือง ข้าราชการประจำ ประชาชนที่เกี่ยวข้อง (วิทยากร เชียงกูล ,
2537 , หน้า 145)

ในเรื่องของความหลากหลายทางแนวความคิดของนักการศึกษา นักวิชาการและบรรดา
ปัญญาชนทั้งหลายนี้ ชีรยุทธ บุญมีอธิบายไว้ว่าน่าจะเกิดมาจากการที่บุคคลเหล่านี้มีความเชื่อมั่น
ในแนวความคิดของตนเองเป็นอย่างมาก ซึ่งส่งผลทำให้มองว่าแนวคิดของคนอื่น ๆ ไม่ถูกต้อง

.....พวกเราขาดการมองความคิดของเราอย่างวิพากษ์วิจารณ์ เรายังยึดมั่นกับความคิด
ของเรามากเกินไป แล้วก็ได้ตรวจสอบกันว่าฐานะทางความคิดของเราในทางปรัชญาที่เรียกว่า
ญาณวิทยานั้นเป็นอย่างไร คือว่ามันสามารถเป็นตัวแทนความจริงของโลก ของสังคมได้ไหม
(ชีรยุทธ บุญมี , 2536 , หน้า 212)

ในช่วงที่รัฐบาลมีลักษณะเป็นเผด็จการ ไม่ว่าจะเป็นเผด็จการประชาธิปไตยในช่วงของ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม หรือเผด็จการทหารในช่วงของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แนวคิดและนโยบายด้านการศึกษาและการพัฒนาประเทศของรัฐบาลโดยทั่วไปแล้วจะเป็นที่ยอมรับและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติที่ทุกฝ่ายโดยเฉพาะฝ่ายที่รับผิดชอบต่อการจัดการศึกษาโดยตรงสนองตอบเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามแนวที่กำหนดไว้ ตัวอย่างเช่น นโยบายเรื่องการเปลี่ยนแปลงแบบการใช้ภาษาไทย และการเผยแพร่วัฒนธรรมไทยของจอมพล ป. หรือตัวอย่างการเปลี่ยนแนวการศึกษาให้เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบเกษตรอุตสาหกรรมในช่วงจอมพลสฤษดิ์ เป็นต้น ทั้งสองช่วงนี้รัฐบาลไม่ได้เปิดโอกาสให้กลุ่มอื่น ๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายหรือวางแนวทางในการจัดการศึกษาเท่าที่ควร จนกระทั่งหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา ที่อำนาจในการกำหนดนโยบายและแนวทางในการบริหารประเทศของรัฐบาลจะอ่อนลงรัฐบาลเปิดโอกาสให้ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ เริ่มจากกลุ่มนิสิต นักศึกษาและกลุ่มนักวิชาการ ปัญญาชนที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 14 ตุลาคม เข้ามามีส่วนในการวิจาร์ณนโยบายและแนวดำเนินงานของรัฐโดยเฉพาะในเรื่องของการจัดการศึกษาทั้งเรื่องหลักสูตรการจัดเนื้อหา ไปจนถึงกระบวนการเรียนการสอน กับทั้งให้มีส่วนในการชี้แนะแนวทางที่เหมาะสมให้ การเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนได้ขยายวงกว้างขึ้นจากกลุ่มนิสิต นักศึกษาและนักวิชาการ ไปยังกลุ่มชาวบ้านที่เคยถูกเอารัดเอาเปรียบจากกลุ่มผู้มีอำนาจในรัฐบาลชุดก่อน ๆ และไปยังกลุ่มสื่อมวลชน ในฐานะกระบอกเสียงของประชาชนและในฐานะกระบอกเสียงของกลุ่มผลประโยชน์บางกลุ่ม ในขณะที่ตัวนักการศึกษาเองก็เป็นกลุ่มสำคัญที่เสนอแนวคิดในการจัดการศึกษาในแนวที่ตนเองมีความเชื่อเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอน ตัวอย่างสำคัญเรื่องการมีส่วนร่วมของนักการศึกษาและคนกลุ่มอื่น ๆ ในการจัดการศึกษาก็คือการให้บุคคลเหล่านี้เข้ามาร่วมในการร่างและสร้างหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2521 ซึ่งเป็นหลักสูตรฉบับแรกที่รัฐเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้คือครูและประชาชนที่จะได้รับผลกระทบจากผลผลิตของหลักสูตรฉบับนี้มาช่วยกำหนดทั้งเนื้อหาและเป้าหมายของการศึกษาที่ควรจะเป็น ดังที่กรมวิชาการได้ระบุไว้ในเอกสารหลักสูตรฉบับนี้ว่า

หลักสูตรฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือจากหน่วยราชการและบุคคลหลายฝ่ายที่สนใจทั้งจากส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทุกคนทุ่มเทความรู้ความสามารถและประสบการณ์ร่างหลักสูตรตลอดระยะเวลาอันยาวนานตั้งแต่ พ.ศ. 2513 เป็นต้นมา คณะกรรมการทุกคณะและกรมวิชาการได้ศึกษาข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวางและรอบคอบ ทั้งในระหว่างยกร่างหลักสูตร การทดลองใช้หลักสูตรตลอดจนการแก้ไขปรับปรุงร่างหลักสูตรกับวัสดุหลักสูตร..... (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ , 2520)

แนวคิดเรื่องจัดการประถมศึกษาที่นำมาศึกษาในที่นี้จึงขอกำหนดขอบเขตของแนวคิดทางการประถมศึกษาของกลุ่มคนในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 หรืออยู่ในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (พ.ศ. 2516 - 2522) จนถึงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมระดับนานาชาติ (พ.ศ. 2530-2538)

แนวคิดเรื่องการศึกษากับวัฒนธรรม

แนวคิดเรื่องการศึกษากับวัฒนธรรมนี้นักการศึกษาของไทยนับตั้งแต่อดีตกาลมามีความเชื่อว่าการศึกษาคือเครื่องมือหรือกลไกที่จะส่งผ่านมรดกทางวัฒนธรรมและค่านิยมดั้งเดิมของสังคมไว้ ทั้งนี้เพราะวัฒนธรรมและศาสตร์ต่าง ๆ ที่ผู้หลักผู้ใหญ่ได้คิดค้น ส่งมอบเอาไว้ล้วนแต่เป็นของมีค่า มีประโยชน์และได้ผ่านการกลั่นกรองจากบรรดาปราชญ์ทั้งหลายมาเป็นอย่างดีแล้ว จึงเป็นของที่ดีที่อนุชนรุ่นหลังควรจะได้เรียนรู้ ซาบซึ้งและรักษาเอาไว้ต่อไป ซึ่งการจะปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงจากเดิมบ้างก็สามารถทำได้แต่จะต้องคงไว้ซึ่งของเดิมเป็นหลัก แนวคิดดังกล่าวเป็นแนวคิดที่กลุ่มนักการศึกษาและกลุ่มที่เชื่อมั่นในหลักการนี้สนับสนุนและมีความคับข้องใจเมื่อสังคมในช่วงต่อ ๆ มาไม่ได้เห็นคล้อยตามแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์วัฒนธรรมเดิมนี้นี้ไว้ ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความตอนหนึ่งในหนังสือร้อยปีการศึกษาไทย ที่กระทรวงศึกษาธิการได้กล่าวพาดพิงไว้

อิทธิพลการเมืองที่แปรเปลี่ยนไป ทำให้บุคคลบางกลุ่มบางคณะคิดหาทางทำลายล้างศิลปวัฒนธรรมไทยเดิมเสีย ประพฤติปฏิบัติศิลปวัฒนธรรมใหม่ และนำเอาวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้ามาเพื่อหวังผลทางการเมือง จึงได้มีการเลือกหาจุดศบกพร่องที่ความจริงเป็นเพียงเปลือกไม้ได้แก่นสารของศิลปวัฒนธรรมไทยขึ้นมาคิดเขียนเสียเสีย เพื่อนำไปสู่การทำลายศิลปวัฒนธรรมทั้งระบบ

หน่วยงานที่จะศึกษาค้นคว้า วิเคราะห์ วิจัย อนุรักษ์ พัฒนาและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมไทย เท่าที่มีอยู่ไม่เพียงพอแก่ความจำเป็นและความต้องการของเครือข่ายทั่วประเทศ ในทางตรงกันข้ามกลับมีหน่วยงานหรือบุคคลที่คอยชี้ชวนให้เกิดพฤติกรรมอันไม่พึงปรารถนา โดยใช้วิธีการและเทคนิคทางอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ทำลายศิลปวัฒนธรรมไทยของเรา (กระทรวงศึกษาธิการ , 2535 , หน้า 294)

อย่างไรก็ตามในการศึกษาค้นคว้าเรื่องวัฒนธรรมและศิลปะไทยของคนในกลุ่มที่มีความเชื่อมั่นในแนวอนุรักษ์ยังมีความแตกต่างกันไปจากแนวคิดข้างต้นที่เน้นการสะกัดกั้นการทำลายวัฒนธรรมไทยในภาพรวม อีกอย่างน้อย ๆ ก็สองกลุ่ม กลุ่มแรกมองว่าการศึกษาค้นคว้าเรื่อง

วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่จำเป็นเพราะจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจวิถีชีวิตของเจ้าของวัฒนธรรมคึ่ขึ้นซึ่งจะทำให้การพัฒนาหรือการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ที่แท้จริงของคนในวัฒนธรรมนั้น ในขณะที่คนในกลุ่มที่สองมองว่าจุดประสงค์ของการศึกษาเรื่องวัฒนธรรมก็คือการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมดั้งเดิมนั้น ไม่ให้สูญหายหรือกลายสภาพปะปนไปกับวัฒนธรรมแปลกปลอมอื่นๆ ดังข้อความที่ปรากฏในเอกสารทางวิชาการของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ดังนี้

การศึกษาสำรวจข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นในสังคมไทยนั้นได้เริ่มมีการศึกษากันมานานแล้ว โดยเฉพาะในช่วงของการเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504) เป็นต้นมา คือในระยะเวลาสามทศวรรษ การพัฒนาทั้งสิ้นทั้งปวงล้วนแต่เป็นการเลียนแบบภูมิปัญญาและเอาอย่างความทันสมัยของตะวันตก มากกว่าการพัฒนาที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมวัฒนธรรมไทย มีการดึงทรัพยากรจากท้องถิ่นชนบทต่างๆ ไปหล่อเลี้ยงความเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังคงดึงแรงงานจากท้องถิ่นชนบทต่างๆ ไปใช้ในภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาเช่นนี้ทำให้ท้องถิ่นตกอยู่ในสภาวะที่เสียเปรียบ..... สภาพเหล่านี้ถือเป็นวิกฤตสำหรับท้องถิ่น โดยเฉพาะเป็นวิกฤตวัฒนธรรมท้องถิ่น จากสภาพวิกฤตวัฒนธรรมท้องถิ่นดังกล่าวทำให้มีผู้หันมาสนใจศึกษา สำรวจวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเป็นความพยายามของนักวิชาการจากส่วนกลาง (เมือง) และเป็นความพยายามของท้องถิ่นเองด้วย การสำรวจข้อมูลวัฒนธรรมท้องถิ่นจะช่วยให้เข้าใจท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น เข้าใจวิถีชีวิตของวัฒนธรรมท้องถิ่น รู้ว่าท้องถิ่นต้องการอะไร ท้องถิ่นมีศักยภาพและภูมิปัญญาอย่างไรในกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกในปัจจุบัน การศึกษาสำรวจเพื่อให้เข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น วิถีชีวิตของหมู่บ้าน รัฐเองก็ไม่ได้ชื่อว่ายึดเยี่ยการพัฒนาหรือเข้าลักษณะของการครอบงำท้องถิ่น (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , โครงการศึกษาพัฒนากระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น , 2536)

.....หนังสือชีวิตไทยชุด “บรรพบุรุษของเรา” จะเป็นการบันทึกรวบรวมประเพณี พิธีกรรมของชนพื้นถิ่นภาคกลางในบางท้องถิ่นที่เท่านั้น เพื่อกระตุ้นเร้าความสำนึกให้กลุ่มชนในภูมิภาคนี้ได้ตระหนักถึงคุณค่า และมรดกที่บรรพชนได้สืบสานมรดกนั้นมิให้เสื่อมสูญไปตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีอิทธิพลอื่นแทรกซึมอยู่ในปัจจุบัน

ยังมีประเพณี พิธีกรรมอีกมากที่นับได้ว่าเป็นอัญมณีอันมีค่าของพื้นถิ่นภาคกลาง ที่ยังรอผู้ศึกษา ค้นคว้าวิจัย และนำมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ ในโอกาสต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ , กระทรวงศึกษาธิการ , 2537 , หน้าคำนำ)

ในขณะที่นักการศึกษาและนักวิชาการในกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมไทยให้ความสำคัญกับ ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยในแง่วัฒนธรรมในภาพรวมและวัฒนธรรม “ท้องถิ่น” ยังมีคนอีก กลุ่มหนึ่งมี นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นต้น กลับมีแนวความคิดที่ขัดแย้งในเรื่องความสำคัญของวัฒน- ธรรม โดยมองว่าวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของคนในที่แท้จริงก็คือจินตนาการของกลุ่มคนที่มีอำนาจ ในสังคม คนกลุ่มนี้สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาและบังคับให้เป็นแบบแผนให้ทุกคนยอมรับ ดังนั้นคำว่า วัฒนธรรมจึงมักต้องมีคำว่าเอกลักษณ์กำกับอยู่นั้นคือต้องเป็นสิ่งที่ดีให้ทุกกลุ่มคนแม้จะมีความ แตกต่างกันต้องยอมรับในสิ่งเดียวกันเป็นพื้นฐานซึ่งความจริงแล้วเป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมหรือ วิถีชีวิตของกลุ่มคนผู้มีอำนาจซึ่งนิธิให้นิยามว่าเป็นวัฒนธรรมหลวง และการศึกษาก็เป็นสื่อที่กลุ่ม คนกลุ่มนี้ใช้เพื่อดำยทอดวัฒนธรรมที่ตนสร้างขึ้นมาจากคนทั้งประเทศโดยไม่ได้คำนึงถึงวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เรียกว่าวัฒนธรรมราษฎร์ทำให้ชาวบ้านที่ต้องใช้วัฒนธรรมและระเบียบ แบบแผนของวัฒนธรรมหลวงได้แต่เพียงใช้วัฒนธรรมเหล่านี้ หากได้เข้าใจความหมายหรือแนวคิด ที่อยู่เบื้องหลังวัฒนธรรมเหล่านี้ไม่ แนวความคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมทำนองดังกล่าวปรากฏชัดเจน ในบทความของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ดังนี้

การครอบงำทางวัฒนธรรม

ชุมชนในจินตนาการที่เรียกว่าชาติไทยซึ่งอาศัยจินตภาพของหมู่บ้านเป็นเกณฑ์ย่อมมีความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทางวัฒนธรรมอย่างสูงทั้งนั้นยืนยันในความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเพื่อสร้างเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางวัฒนธรรม แบบเขียนจึงเสนอแบบแผนทาง วัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นของไทย แบบแผนที่เสนอนั้นเป็นอิทธิพลของวัฒนธรรมชนชั้นกลางในภาค- กลางเป็นส่วนใหญ่จึงเท่ากับเป็นการครอบงำทางวัฒนธรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะตั้งใจ หรือไม่ก็ตาม

นอกจากนี้วัฒนธรรมของชาติยังต้องมีลักษณะเด่นที่ตรงกันอีกด้วยเรียกว่า เอกลักษณ์ การมีเอกลักษณ์นี้เองเป็นเครื่องหมายของความเป็นอิสระเสรีของชาติ “หัวหน้าศูนย์ (วัฒนธรรม) ย้ำว่า เราต้องเป็นตัวของเราเอง รักษาเอกลักษณ์แบบแผนวัฒนธรรมของเราไว้เพราะชาติที่มี อิสระเสรีเท่านั้นที่จะมีเอกลักษณ์ของตนเองได้อย่างภาคภูมิใจ เช่น มีภาษา มีวัฒนธรรมอันค้ำจาม สืบทอดเป็นมรดกมาแต่บรรพบุรุษ” (กรมวิชาการ , ภาษาไทย , ป.6 เล่ม 2 หน้า 8)

คำสอนเกี่ยวกับมารยาทในบ้านเรือน (กรมวิชาการ , สปช. , ป.3 บทที่ 8) เช่น พบผู้ใหญ่ให้ยกมือไหว้ , ช่วยถือของ , ไม่พูดหรือหัวเราะเวลาอาหารเต็มปาก , ไม่ส่งเสียงดังจนเป็นที่รำคาญแก่บ้านใกล้เรือนเคียง , มารยาทดี , รู้จักต้อนรับแขก , พุดจาสุภาพ ฯลฯ (เล่มเดียวกัน , หน้า 26) ส่วนเป็นกลิ่นอายของมารยาทชนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ฯ เกือบทั้งสิ้น แม้แต่การพุดจาสุภาพก็มีเกณฑ์ที่เป็นมาตรฐานของกรุงเทพฯ ฯ อย่างชัดเจน “เขาคิดว่าครอบครัวนี้คงเรียนหนังสือมาน้อย จึงพุดจา ช้า เอ็ง แก...ถ้าเพชรเรียนหนังสือเขาคงจะพุดฉับ เธอและพุดจาเพราะพุดว่านี่” (กรมวิชาการ , ภาษาไทย , ป.3 เล่ม 1 หน้า 47)

ในส่วน “วัฒนธรรมอันดีงาม” อันเป็นเอกลักษณ์ของชาติส่วนอื่นนั้น แบบเรียนได้ถ่ายทอดเรื่องราวของวรรณคดีเก่าของภาคกลาง เช่น ขุนช้างขุนแผน , สุวรรณสาม , พระอภัยมณี , รามเกียรติ์ ฯลฯ ไว้ทั่วไปในแบบเรียนภาษาไทยของทั้ง 6 ชั้น นอกจากนี้ยังรวมเอานิทานของภาคกลางไว้อีกหลายเรื่อง เช่น โสนน้อยเรือนงาม , ศรีธนญชัย ฯลฯ ทั้งหมดนี้กลายเป็นวรรณคดีประจำชาติไปในสำนักของเด็กทั่วประเทศ(นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2538)

ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมที่เป็นของดั้งเดิมไม่ว่าจะเป็นเพื่อการคงไว้ อนุรักษ์ไว้หรือเพื่อให้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมจึงไม่น่าจะเป็นความถูกต้องเพราะวัฒนธรรมที่ศึกษากันนั้นอาจจะไม่ได้ถือกำเนิดมาจากชาวบ้านเพียงกลุ่มเดียวหรือภาคเดียวเท่านั้นซึ่งน่าเป็นห่วงซึ่งถึงความไม่เป็นอิสระและความไม่เท่าเทียมกันของคนในสังคมมากกว่า

คนที่มองวัฒนธรรมในแนวเดียวกับ นิธิ เอียวศรีวงศ์มีเพิ่มมากขึ้น คนเหล่านั้นไม่ยอมรับวัฒนธรรมที่ฝ่ายอนุรักษ์นิยมชื่นชม เนื่องจากมองว่าเป็นวัฒนธรรมของชนชั้นสูงและชนชั้นกลางที่บังคับให้ชาวบ้านยอมรับใช้ เมื่อมีเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 เกิดขึ้นและเมื่อสภาพการณ์ในช่วงนั้นเอื้อให้ประชาชนและกลุ่มชนที่มีแนวการมองวัฒนธรรมแนวนี้ทำให้เกิดแนวคิดของตนเป็นรูปธรรมขึ้นจึงเกิดสภาพวัฒนธรรมอีกรูปแบบหนึ่งเคียงข้างแนวการมองวัฒนธรรมตามแบบเดิม วัฒนธรรมรูปแบบใหม่นี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ อธิบายไว้ดังนี้

วัฒนธรรมและวิถีชีวิตในชนบทถูกยกย่องขึ้นเป็นแบบอย่างอันบริสุทธิ์เรียบง่าย อันไม่เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเอาโรคเอาเปรียบกันเอง นำมาซึ่งการแต่งกาย , การเสพอาหาร , การใช้ภาษา , ฯลฯ ที่ตั้งใจจะให้เหมือนกับชนบทในอุดมคติ (ลูกสาวชาวนาอยากนุ่งยีนส์ แต่นักศึกษา

ถอดยีนส์เพื่อนุ่งเตี่ยวเมือง) วัฒนธรรมชนบท (ทั้งที่จริงและในจินตนาการ) แทรกเข้ามาในศิลปะการละคร , คนตรี , กวีนิพนธ์ , และงานทางวิชาการ วัฒนธรรมเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ของ “ชาติ” ในมโนภาพใหม่ในขณะที่วัฒนธรรมของกรุงเทพฯ เคยถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของ “ชาติ” ในมโนภาพของชนชั้นนำทางอำนาจ อีสานกลายเป็นสัญลักษณ์ของชาติแทนที่ ทั้งนี้เพราะอีสานมีความเป็นชนบทสูงสุดในมโนภาพของชาตินิยมกระแสใหม่ จะพูดไทยก็พูดได้โดยผ่านสัญลักษณ์อีสาน.....(นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2538 , หน้า 181)

สรุป นักการศึกษาแก่นักสังคมศาสตร์ และปัญญาชนมีแนวคิดที่แตกต่างกันในเรื่องการศึกษา กับวัฒนธรรม ในขณะที่นักศึกษามองว่าหน้าที่ของการศึกษาคือการถ่ายทอดและอนุรักษ์ ศิลปะวัฒนธรรมที่เป็นที่ยอมรับของสังคมมาตั้งแต่อดีตให้กับเยาวชน เป็นการสืบทอดศิลปวิทยาการที่สั่งสมกันมาเพื่อไม่ให้สูญหาย กลุ่มนักสังคมศาสตร์และกลุ่มปัญญาชนกลับมองว่า ศิลปวัฒนธรรมที่นักศึกษากำลังถ่ายทอดโดยผ่านทางสถาบันโรงเรียนโดยเฉพาะในโรงเรียนระดับประถมศึกษาเป็นศิลปวัฒนธรรมของคนเพียงกลุ่มเดียว และเพื่อจุดประสงค์ในการให้เป็นกรอบหรือแบบแผนบังคับให้ประชาชนทั้งประเทศโดยเฉพาะกลุ่มคนในท้องถิ่นอีสานอยู่ในอำนาจ และที่สำคัญคือศิลปวัฒนธรรมที่ควรจะเป็นเรื่องวิถีชีวิตของคนกลับไม่ได้สอดคล้องหรือเหมาะสมกับสภาพของคนที่ถูกบังคับให้ยอมรับใช้ ดังนั้นจึงเกิดการเรียกร้องให้โรงเรียนสอดแทรกความรู้ เรื่องศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นตลอดจนวิถีชีวิตของชาวบ้านให้นักเรียนได้เรียนด้วย บางครั้งถึงกับมีการเรียกร้องให้สอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับการคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตชนบทดั้งเดิมตามจินตนาการของปัญญาชนและนักวิจารณ์ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิดเรื่องการศึกษากับการพัฒนาเศรษฐกิจ

เริ่มตั้งแต่ที่ประเทศไทยมีนโยบายที่จะพัฒนาเศรษฐกิจจากประเทศเกษตรกรรมเป็นเกษตรอุตสาหกรรมในช่วง พ.ศ. 2501 เป็นต้นมานั้น รัฐบาลก็ได้ใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการเตรียมทรัพยากรคนเพื่อให้รองรับนโยบายดังกล่าว ดังที่นายสมชัย วุฒิสปรีชา อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และอธิบดีปลัดกระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวสรุปถึงเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อให้รองรับนโยบายนี้ว่า

ต่อมา ในระยะประมาณ 300 ปีหลังเมื่อมีแผนพัฒนาประเทศ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาของประเทศก็เปลี่ยนไป ประกอบกับภาวะการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจและสังคมได้เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว มีตำแหน่งงานในเอกชนเกิดขึ้น เราจึงมุ่งจัดการศึกษาเพื่อพัฒนากำลังคนที่จะเข้าสู่ตลาดแรงงานทั้งในภาครัฐบาลและเอกชนตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ... (สมชัย วุฒิสปรีชา, 2535 ในหนังสือ 100 ปีการศึกษาไทย, หน้า 322)

สำหรับเรื่องกระบวนการในการเตรียมกำลังคนเพื่อการนี้ วิชัย คັນศิริได้อธิบายไว้ดังนี้

ข้อสมมติฐานของแนวการวางแผนกำลังคนนั้นมีพื้นฐานจากแนวคิดและหลักการง่าย ๆ ที่ว่า หากใช้ทรัพยากรที่จำกัดในการจัดการศึกษาก็ควรกำหนดทิศทางการศึกษาให้แน่ชัด เช่น จะผลิตกำลังคนด้านวิศวกรรมเทคโนโลยี แพทย์ นักกฎหมาย ฯลฯ ในปริมาณเท่าใดใน 5 - 10 ปีข้างหน้า จึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจตามเป้าหมายได้ หากทิศทางตรงนี้ไม่ชัดเจนและปล่อยให้จัดการศึกษาแบบตามมีตามเกิดก็จะเป็นการไม่ประหยัดทรัพยากร.....แนวคิดด้านการวางแผนพัฒนาการศึกษาเพื่อการเศรษฐกิจนี้มีได้เป็นแนวทางเดียวกันยังมีแนวทางอื่น ๆ อีก เช่น แนวทางที่ใช้ความต้องการของสังคมเป็นหลักการวางแผน และแนวทางของผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (Rate of Return Approach) (วิชัย คັນศิริ, 2538, หน้า 5)

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพัฒนาการทางเศรษฐกิจกับการพัฒนากำลังคนนั้น วิชัย คันศิริมองว่า

....หากการพัฒนาเศรษฐกิจเท่ากับการเพิ่มรายได้ประชาชาติหรือ (GNP) และการเพิ่มรายได้ประชาชาติเท่ากับการเพิ่มผลผลิตด้านเกษตร อุตสาหกรรมและบริการและการเพิ่มผลผลิตดังกล่าวจะต้องมีทั้งเงินทุนและกำลังคน ฉะนั้น ถ้าจะพัฒนาเศรษฐกิจก็ต้องจัดหาทั้งเงินทุนและกำลังคน

การวางแผนกำลังคนจึงเป็นประเด็นหลักและเป็นเป้าหมายของการวางแผนพัฒนาในระยะแรก นักเศรษฐศาสตร์ที่มีชื่อเสียงจากสหรัฐอเมริกาและยุโรปต่างก็เสนอทฤษฎีของการวางแผนกำลังคน ที่เน้นเรื่องทรัพยากรมนุษย์ว่าเป็นทุนที่มีความสำคัญที่สุด สำคัญยิ่งกว่าทุนด้านเครื่องจักรกลทั้งปวง เช่น ศาสตราจารย์ ที คับบลิว ชูลทซ์ (T. W. Schultz) (วิชัย ตันศิริ, 2538, หน้า 5)

พร้อมทั้งได้กล่าวถึงความสำคัญของการมองการศึกษาในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจว่าในกระแสของโลกาภิวัตน์ที่เศรษฐกิจโลกได้กลายมาเป็นระบบเศรษฐกิจเดียวกันหมดนี้ย่อมส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาที่ต้องเอื้อต่อความสามารถในการเข้าควบคุมตลาดเศรษฐกิจและตลาดแรงงานของแต่ละประเทศ ซึ่งในเรื่องนี้การวางแผนการศึกษาจะต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมซึ่งก็หมายถึงการให้สังคมเข้ามาช่วยกำหนดเงื่อนไขการผลิตกำลังคนตามที่สังคมหรือตลาดต้องการแทนการให้รัฐเป็นผู้กำหนดแต่ฝ่ายเดียวอย่างในอดีต

สำหรับยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะภายหลังที่เกิดการล่มสลายของสหภาพโซเวียต และรัฐสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในยุโรปตะวันออกในช่วง 4-5 ปีที่แล้วระบบเศรษฐกิจแบบการตลาด (Market Economy) และแนวคิดเกี่ยวกับเสรีประชาธิปไตยได้แผ่ขยายครอบงำความรู้สึกนึกคิดของประชากรโลกอย่างรวดเร็วจนกระทั่งในปัจจุบันสามารถพูดได้เต็มปากว่าเศรษฐกิจโลกได้กลายเป็นระบบเศรษฐกิจเดียวกัน เชื่อมโยงกันและกำลังจะเป็นระบบเปิดทั้งหมด

การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจจากสังคมนิยมซึ่งการวางแผนของรัฐมีความสำคัญและมีความหมายมาสู่ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีและระบบกลไกการตลาดดังกล่าวนี้ย่อมกระทบต่อวิธีการจัดการศึกษาอย่างแน่นอน การวางแผนจากองค์กรส่วนกลางหรือจากเบื้องบนโดยมีข้อสมมติฐานว่ารัฐคือผู้กำกับตลาดเศรษฐกิจหรือสามารถสร้างตลาดเศรษฐกิจและการทำงานได้มากที่สุด อาจจะเหมาะสมกับสภาพของสังคมที่รัฐเป็นใหญ่ที่สุดแต่สภาพของสังคมที่มีการใช้กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดราคา เป็นปัจจัยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตกับการบริโภค การวางแผนทางการศึกษากงจะต้องเปลี่ยนแปลงไปจากแนวทางเดิม.....(วิชัย ตันศิริ, 2538, หน้า 8-9)

อย่างไรก็ตามเรื่องใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจนี้ วิชัย ตันศิริให้ข้อคิดว่าไม่ใช่ว่านักการศึกษาทุกคนจะเห็นด้วย โดยกล่าวว่านักการศึกษาบางคนแย้งว่าศึกษานั้นเป้าหมายไม่ใช่อยู่ที่การทำให้ประชาชนมี GNP สูงแต่เพียงอย่างเดียวหากแต่มีจุดมุ่งหมายทางสังคมอีกหลายประการด้วยกัน

.....นักการศึกษาส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะยอมรับแนวทางการวางแผนการศึกษาที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่จะพิจารณาว่าการศึกษานั้นเป็นภารกิจที่มีหลายจุดมุ่งหมายทางสังคม มีทั้งการเสริมให้คนเป็นคนดี สร้างคนให้มีวัฒนธรรม สร้างคนให้อยู่ในสังคมอย่างมีสันติสุข เป็นต้น ส่วนผู้ที่ เป็นนักอุดมการณ์ทางการเมืองก็มองการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือที่จะยกฐานะทางความคิดของคน และยกฐานะทางสังคม.....(วิชัย ตันศิริ , 2538 , หน้า 7)

เรื่องเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษานั้น ท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวแย้งแนวคิดของนักการศึกษาปัจจุบันไว้หลายอย่างด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการศึกษาเพื่อความอยู่รอด หรือการศึกษาเพื่อพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยท่านมองว่าเป้าหมายที่แท้จริงของการศึกษาคือการทำ ให้มนุษย์เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สามารถใช้ความรู้ความสามารถที่มีอยู่เพื่อคับทุกข์ทั้งปวงได้

เขาเอาอะไรเป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษา ? ได้ยินเขาพูดกันหรือถึงกับยึดถือเป็นหลักว่า Education for survival การศึกษานี้เพื่อความอยู่รอด การศึกษาเพื่อการมีชีวิตอยู่รอดต่อไปได้ ฟังดูให้คิดว่ามันเป็นอย่างไร ? มันมีกลิ่นไอของคนจี๋ลาคของคนที่กลัวตาย หรือของคนอะไร ทำนองนั้น คำว่าอยู่รอดได้นี้ มันไม่ได้หมายความว่าได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ เพราะ ฉะนั้นอุดมคติของการศึกษาที่ว่าเพื่ออยู่รอดนั้นเป็นเรื่องของคนจี๋ลาค แล้วยังไม่รู้โอใหม่โอเหินว่า จะไปเอาอะไรกันที่โหนในที่สุด ผมไม่บูชาอุดมคติเพียงแต่ว่าเอาตัวรอดเป็นยอดดี ทำนองนี้

อุดมคติอันนั้นก็ยังสู้อุดมคติทางชีววิทยาไม่ได้เสียอีกว่า ชีววิทยาถือว่า The fittest, the survival ที่เหมาะสมนั้นแหละที่จะอยู่รอด คือสิ่งที่จะอยู่รอด มันยังชีวะบุชลงไปกว่าต้อง ประพฤติกระทำทุกอย่างให้มีความเหมาะสมที่จะอยู่ในโลก การประพฤติกระทำทุกอย่างให้เหมาะสมที่จะอยู่ในโลกมันจึงจะอยู่รอด คังนั้นถ้าถือตามหลักชีววิทยาการศึกษา ก็คือการทำให้เหมาะสมที่จะอยู่ในโลก การประพฤติกระทำทุกอย่างให้เหมาะสมที่จะอยู่ในโลก นี่ยังชัดเจนกว่า แต่แล้ว มันก็ไม่มีอะไรมากไปกว่าการมีชีวิตอยู่รอดตามทางของวัตถุประสงค์ เพราะชีววิทยาเขาหมายถึงเรื่อง-ทางวัตถุประสงค์ทางรูปธรรม เพราะฉะนั้นการที่ให้การศึกษามีความมุ่งหมายแต่เพียงมีชีวิตอยู่รอดนี้ ผมว่ามันน่าจะเป็นเรื่องของเด็ก ๆ หรือเรื่องของคนจี๋ลาค.....(พุทธทาสภิกขุ , 2513 บรรยาย พระนิสิต ๆ บวชภาคฤดูร้อนปี 2513)

สำหรับความหมายที่แท้จริงของคำว่าศึกษานั้นท่านพุทธทาสภิกขุได้กล่าวไว้เมื่อไปบรรยายให้คณะครูฟังเนื่องในวันครูว่าหมายความดังนี้

ที่นี่เราจะให้พิจารณาต่อไปถึงสิ่งที่เนื่องกันกับครูกล่าวคือการศึกษา.....อุดมคติของการศึกษาคือการค้นทุกข์ทั้งปวงได้สิ้นเชิง คำว่า “การศึกษา” ในภาษาไทยเราอาจจะแปลไปก็ได้ทั้ง ๆ ที่มาจากภาษาสันสกฤตว่าศึกษาหรือบาลีว่าสิกขา.....หมายถึงการประพฤติปฏิบัติกระทำเพื่อให้ค้นทุกข์ได้สิ้นเชิง ซึ่งรวมถึงความรู้ด้วย เพราะว่าถ้าเราไม่รู้เราก็ปฏิบัติไม่ถูก ฉะนั้นความรู้และการปฏิบัติต้องไปด้วยกัน ไม่แยกกันทั้งความรู้และการปฏิบัติมันมีความมุ่งหมายที่จะค้นทุกข์สิ้นเชิงนับตั้งแต่ต่ำที่สุดจนถึงสูงที่สุด เช่นว่าความยากจนเพราะไม่มีอะไรจะกินก็เรียกว่าความทุกข์เหมือนกัน ฉะนั้นเราจึงต้องเรียนวิชาอาชีพเพื่อจะดับความยากจน แต่นั่นนับเป็นเรื่องปากท้องในขั้นต่ำที่สุด การศึกษาชนิดนี้หรือเพียงเท่านั้นจึงยังไม่ใช่อุดมคติของการศึกษา....(พุทธทาสภิกขุ , 2509)

ส่วยฉลาดชาย สมิตานนท์ (2538) มีแนวคิดที่ค้านการโยงการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศกับความหมายของคำว่าพัฒนาที่แท้จริง โดยกล่าวว่าการพัฒนาเศรษฐกิจนั้นเป็นแนวคิดตามระบบตะวันตกที่มีรากฐานบนลัทธิทุนนิยมที่ให้ความสำคัญกับความสำเร็จในทางเศรษฐกิจว่าเป็นเป้าหมายที่สูงที่สุดในชีวิตมนุษย์ ซึ่งแนวคิดนี้ทำให้คนไทยละเลยความหมายของการพัฒนาที่แท้ที่เน้นการแสวงหาความสุขในชีวิต ชีวิตที่มีพออยู่พอกิน เขาได้อธิบายแนวคิดนี้ในบทความเรื่อง “วัฒนธรรมกับความหลากหลายทางชีววิทยา” ในหนังสือความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ฉลาดชาย สมิตานนท์ , 2538 , หน้า 75-166) ไว้ว่า

.....“ระบบความคิด” ระบบความคิดแบบตะวันตกที่วางรากฐานอยู่บนระบบคุณค่าของ “ลัทธิทุนนิยม” (Capitalism) ที่เป็นอุดมการณ์หรือระบบคิดที่ถือกำเนิดอย่างชัดเจนเมื่อเกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Industrial Revolution) ในยุโรปเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ระบบคิดหรือวัฒนธรรมทุนนิยมนี้อาจตีความหมายได้หลายความหมาย แต่ในที่นี้ต้องการให้หมายความถึงวัฒนธรรมที่ยึดถือเป้าหมายทางเศรษฐกิจหรือความสำเร็จในทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคนและของสังคม ความมั่งคั่งของประเทศชาติอยู่ที่การผลิตและการค้าอย่างเสรี นี่คือนิยามที่อดัม สมิท (Adam Smith) ปราชญ์ทางเศรษฐศาสตร์สมัยใหม่ได้วางรากฐานเอาไว้ให้

เมื่อเราเอาภูมิปัญญาทุนนิยมเข้ามาเป็นระบบคิดชี้นำในการพัฒนาประเทศเช่นนี้แล้ว การพัฒนาเศรษฐกิจจึงได้รับความสำคัญก่อนวิถีชีวิตด้านอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายคือการเพิ่มผลผลิตเพื่อขาย เริ่มจากการเพิ่มผลผลิตการเกษตรเพื่อส่งออก และเมื่อ 4-5 ปีที่ผ่านมาก็ได้มีการพูดถึงการก้าวไปสู่ความเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (New Industrial Country) หรือ (NIC)

บนเส้นทางของการพัฒนาในแนวคิดนี้เอง เราจึงได้ละทิ้งวิถีชีวิตที่มีเป้าหมายสูงสุดว่าความสุขในชีวิตคือการมีพอกอยู่พอกิน ไม่ทำให้ใครเดือดร้อนมาสู่วิถีชีวิตที่ค้ำกนต่างแข่งขันกัน แข่งแข่ง ตัวใครตัวมัน ความสุขความสำเร็จในชีวิตวัดกันที่จำนวนเงินที่ทำได้และ “สินค้า” ที่หามาด้วยเงินตราเกิดลัทธิบูชาสินค้า (commodity fetishism) เช่น ลัทธิบูชารถยนต์ บูชาเพชรพลอย ตู้เย็น โทรทัศน์ เป็นต้น (ฉลาดชาย สมิตานนท์, 2538, หน้า 88-90)

เมื่อนักการศึกษาพยายามจัดให้การศึกษานองตอบพัฒนาการทางเศรษฐกิจโดยเตรียมพร้อมให้นักเรียนเกิดความเข้าใจเรื่องเศรษฐกิจ และพยายามอธิบายระบบเศรษฐกิจและปัญหาด้านเศรษฐกิจให้นักเรียนโดยเฉพาะนักเรียนในระดับประถมศึกษาผ่านทางแบบเรียน ข้อความในหนังสือกลับได้รับคำวิจารณ์จากนักวิชาการที่มีมุมมองต่างจากผู้เขียนแบบเรียนว่าเป็นการมองเศรษฐกิจแบบไม่เข้าใจ ใช้ระบบเศรษฐกิจในอดีตรอบอธิบายสภาพปัจจุบัน และไม่เข้าใจปัญหาตลอดจนการแก้ปัญหาอย่างแท้จริงซึ่งทำให้นักเรียนเกิดความสับสน ดังเช่นเรื่องการเสื่อมสลายของประเพณีการลงแขกที่ขยายของปดิอธิบายให้ปดิฟังในหนังสือแบบเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ห้าที่ได้กล่าวไปแล้ว โดยอธิบายว่าเป็นเพราะแรงบีบบังคับทางเศรษฐกิจ แต่ถ้าอีกมุมมองหนึ่งจะเห็นว่าที่เสื่อมสลายไปนั้นเนื่องจากสภาพความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมมากกว่า หรืออีกตัวอย่างหนึ่งก็คือ การพยายามเสนอภาพความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในทะเลไทย และระบบการค้าขายตามความเข้าใจของนักศึกษาก็ได้รับการวิจารณ์จากนักวิชาการบางคน อาทิเช่น นิธิ เอียวศรีวงศ์ ดังนี้

กลอนบทหนึ่งในแบบเรียนภาษาไทยกล่าวว่า

ลุงเล่าว่าเรือหาปลาเวลากลับ
มากมายเหมือนกองทัพไช่เสว่งเส
ปลาติด โป๊ะแหอวนเอามาเท
เป็นสินค้าส่งร่ำขายทั่วไทย

คำกลอนนี้ทำให้มองเห็นท้องทะเลไทยเป็นความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำซึ่งป่วยการที่จะกล่าวว่าไม่เป็นความเป็นจริง และกรณีเรือประมงไทยล่าวงล้ามน้ำของเพื่อนบ้านและการทำสัญญาจับสัตว์น้ำกับเพื่อนบ้านฟ้องอยู่ อีกทั้งยืนยันจินตภาพหมู่บ้านของชาติอีกด้วยตรงที่พูดถึงการกระจายปลาทะเลไปทั่วประเทศ เหมือนการออกล่าสัตว์กลับเข้าหมู่บ้าน และคั้งแ่งของป่าที่หมาป่าได้ให้แก่สมาชิกของชุมชนทุกครัวเรือนอันเป็นประเพณีโบราณในหมู่บ้านไทย

ในความเป็นจริงนั้น การกระจายของปลาทะเลในประเทศไม่ได้ไหลไปตามความต้องการของคนแต่ไหลไปตามความต้องการของตลาดและกำลังซื้อ อีกทั้งส่วนไม่น้อยของผลผลิตประมงยังส่งออกไปยังตลาดต่างประเทศในรูปของสดและอาหารกระป๋องอีกด้วยในขณะที่คนจำนวนมากใน “หมู่บ้านไทย” ไม่ได้มีโอกาสกินสัตว์ทะเลบ่อยเท่าที่ควร

อันที่จริงแบบเรียนได้พูดถึงปัญหาของชาติอยู่เหมือนกัน และปัญหาที่พูดถึงบ่อยครั้งที่สุดในเชิงเสนอตัวปัญหา และในเชิงการรณรงค์เพื่อแก้ปัญหาคือ เรื่องสิ่งแวดล้อม (เช่น กรมวิชาการ , สปช. , ป.4 มีหมวดที่ 2 ทั้งหมดว่าด้วยมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมโดยเอาความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาผสมกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หรือกรมวิชาการ , สปช. , ป.3 หน้า 54 กล่าวถึงวิธีอนุรักษ์แหล่งน้ำว่า “ไม่ตัดไม้ทำลายป่า..... โดยเฉพาะป่าที่อยู่บริเวณต้นน้ำลำธารเพราะป่าไม้ช่วยให้เกิดฝนตก...” ส่วนน้ำตามแม่น้ำลำคลองก็ต้องช่วยกันรักษาไม่ให้สกปรก)

หรือมีละนั้นปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมก็อาจถึงนำเสนออย่างก่อนข้างจะบิดเบือน เช่น กล่าวถึงการตัดไม้ทำลายป่า , การล่าสัตว์ป่า , และการยึดครองที่ป่าว่าทำโดยชาวบ้านทั้งนั้น (กรมวิชาการ , ภาษาไทย , ป.3 เล่ม 1 หน้า 17) ซึ่งส่วนหนึ่งก็เป็นความจริงแต่ดูเป็นการจงใจคัดสายใหม่แห่งปัญหาให้เหลือเพียงบ่วงสุดท้ายเพียงบ่วงเดียวจนเกินไป

การอธิบายที่มาของปัญหาซึ่งมีปัจจัยทางเศรษฐกิจ , วัฒนธรรม , สังคม และการเมืองให้เหลือเพียงเรื่องของศีลธรรม ก็ทำให้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัญหาที่ไม่นำไปสู่ความชัดเจนใด ๆ ในสังคม.....(นิธิ เอียวศรีวงศ์ , 2538)

สรุปคือในขณะที่นักการศึกษาที่ดี นักวิชาการต่าง ๆ ก็ติชมการศึกษาว่าเป็นเครื่องมือที่จะสนองตอบต่อนโยบายเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจ ให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาที่แท้จริงเกี่ยวกับเศรษฐกิจของไทย แม้ว่าจะมีบางกลุ่มตั้งคำถามถึงความเหมาะสมที่เน้นให้การศึกษาเป็นไปเพื่อตอบสนองการพัฒนาสังคมด้านเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียว ก็มีนักการศึกษาอีกกลุ่มหนึ่งมองว่า

การจัดการศึกษากำลังอยู่ภายใต้กระแสความครอบงำของสังคมมาก ไปจึงต้องจัดทำทุกอย่างตามที่สังคมเรียกร้องหรือต้องรีบแก้ปัญหาต่าง ๆ ตามที่สังคมมองเห็นซึ่งแท้ที่จริงแล้วการศึกษาไม่มีความสามารถที่จะสนองตอบความต้องการต่างๆ ของสังคมได้ทัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องการแก้ปัญหาที่ซับซ้อนต่าง ๆ ในสังคมที่ยังไม่มีหน่วยสถาบันใดในสังคมสามารถแก้ได้ ซึ่งการเน้นบทบาทตามสังคมมาก ไปนี้ทำให้การศึกษาไม่สามารถคงบทบาทที่สำคัญที่สุดของคนไว้ได้ บทบาทดังกล่าวนี้ท่านพระเทพเวที (ประยูร ญาคูโต) ระบุว่าคือการนำทางให้สังคม

สภาพปัญหาการศึกษาของไทยในปัจจุบันเวลานี้การศึกษาไม่ทันสังคมวงการศึกษาคงวุ่นและใช้เวลาหมดไปกับภาระในการตามสนองความต้องการของสังคม แม้แต่ตามอย่างเดียวยังทำไม่ไหวและไม่ทัน การศึกษามีบทบาทช่วยได้น้อยในการแก้ไขปัญหาชีวิตและสังคมของยุคปัจจุบันซึ่งกำลังมีปัญหาในขั้นที่ร้ายแรงยิ่ง บทบาทในการแก้ปัญหาชีวิตและสังคมในปัจจุบัน คนส่วนมากพากันมองไปที่วิทยาการด้านอื่นของมนุษย์มากกว่าจะมองไปที่การศึกษา ส่วนบทบาทที่สำคัญที่สุดคือบทบาทในทางบวกในการที่จะนำทางให้แก่สังคมนั้นการศึกษาแทบจะทำอะไรไม่ได้เลย หรือมีบทบาทน้อยเป็นอย่างยิ่ง และให้ความสำคัญน้อยเหลือเกินหรือไม่ก็มองข้ามไปเสีย... (พระเทพเวที (ประยูร ญาคูโต) จากบทสัมภาษณ์เกี่ยวกับการศึกษาไทยในหนังสือ 100 ปีการศึกษาไทย, 2535, หน้า 315)

กลุ่มการงานจึงเน้นเรื่องอาชีพที่สร้างรายได้ให้ผู้เรียนบ้าง บางทีก็เน้นที่การฝึกเพื่อให้มีนิสัยรักการทำงาน ทำงานเป็นกลุ่มได้ ฯลฯเน้นเศรษฐกิจ / เน้นความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

แนวคิดเรื่องบทบาทของโรงเรียน - ครู กับการจัดการศึกษา

บทบาทของสถาบันโรงเรียนโดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาตามแนวคิดของนักการศึกษา คือการเป็นแหล่งที่ทำให้นักเรียนอ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ ทำให้มีความรู้และได้รับประสบการณ์ที่สามารถนำไปเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพได้ตามควรแก่วัย ฝึกให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของสังคม และฝึกให้เด็กสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพของสังคมและมีความสามารถที่จะแก้ปัญหาได้ บทบาทของโรงเรียนดังกล่าวข้างต้นมีปรากฏชัดเจนในเอกสารหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2521 และฉบับ พ.ศ. 2521 ปรับปรุง 2533 ดังนี้

การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐานให้คงสภาพอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ ประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถ ได้และสามารถดำรงคนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข (เอกสารหลักสูตร , หน้า 1)

และ

.....คนไทยทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะได้รับการศึกษา และพัฒนาชีวิตตามความสามารถของคนอย่างเต็มที่ คนไทยย่อมมีโอกาสปรับปรุงให้รอดพ้นจากความทุกข์ยากและความเขลา รุ่ยรอบเท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงนานัปการอยู่เสมออีกทั้งมีความรับผิดชอบในความอยู่รอดของชาติไทย.....(หน้า ๗)

บทบาทของสถาบันโรงเรียนในด้านการให้ความรู้พื้นฐานที่จำเป็นแก่นักเรียนและเป็นที่ยึดความเขลาความไม่รู้ให้แก่นักเรียน ดังกล่าวข้างต้นเป็นบทบาทที่เป็นที่ยอมรับกันมาตั้งแต่อดีตกาลทั้งตามแนวคิดตะวันตกหรือตะวันตกก็ตาม ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกอะไรที่นักการศึกษาส่วนใหญ่หรือแม้แต่คนไทยส่วนใหญ่ยังคงมองโรงเรียนว่ามีบทบาทนี้ ตามแนวคิดชาวตะวันตกแล้วมองว่าการศึกษาช่วยขจัดความไม่รู้ของประชาชนและจากพื้นความคิดเช่นนี้เองที่ก่อให้เกิดการเรียนการสอนในสถาบันโรงเรียนขึ้น

สำหรับในเรื่องการศึกษานั้น โฮเรส มาน (Horace Mann) น่าจะได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้นำการต่อสู้เพื่อขจัดความไม่รู้ของมนุษย์โดยริเริ่มตั้ง โรงเรียนสำหรับปวงชนขึ้นในอเมริกาและประธานาธิบดี โทมัส เจฟเฟอร์สัน (Thomas Jefferson) ก็สนับสนุนการแก้ปัญหาการไม่รู้ของชนอดมกัน โดยใช้สถาบันการศึกษาและการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ใหม่ ๆ ให้กับมนุษย์...(สารีทองธิว , 2526 , หน้า 73)

ส่วนแนวคิดเรื่องสถาบันโรงเรียนของคนไทยตั้งแต่อดีตกาลมานอกจากจะให้โรงเรียนและครูมีหน้าที่ให้ความรู้เพื่อขจัดความไม่รู้หนังสือของเด็กนักเรียนแล้วยังให้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนเด็ก ๆ อีกด้วยดังข้อความที่ปรากฏในผลการวิจัยเรื่องความคิดและภูมิปัญญา ไทยด้านการศึกษาที่ อ่ำไพ สุจริตกุล ได้ศึกษาและให้ความหมายไว้ดังนี้

สั่งสอน หมายถึง การชี้แจงให้เข้าใจและบอกให้ทำ ผู้ที่สั่งสอนคือ ครู พ่อ แม่ พระสงฆ์ ผู้ใหญ่และผู้ที่มีความรู้ความสามารถส่วนผู้ที่รับคำสั่งสอน คือ เด็ก ผู้เยาว์ บุตรธิดา ศิษย์ และผู้ที่ยังรู้น้อย

ตามวิถีชีวิตไทย การสั่งสอนมีความหมายกว้างครอบคลุมถึงการให้การศึกษาอบรมเพื่อให้เด็กเป็นผู้มีความรู้ เป็นผู้มีความประพฤติดี มีความประพฤติดี และเป็นผู้ที่มีศีลธรรมดีงาม.. (สุนทร อมรวิวัฒน์และคณะ , 2535 , หน้า 51)

บทบาทของโรงเรียน และการจัดการศึกษาของไทยที่เน้นการถ่ายทอดวิทยาการและสอดคล้องกับความต้องการที่รัฐต้องการนั้นมีปรากฏหลักฐานอยู่ในพระราชดำรัสของกรมพระยาดำรงราชานุภาพซึ่งในขณะนั้นทรงรับผิดชอบงานด้านการศึกษาอยู่ด้วย ดังที่วราณี โอสदारมย์ (2524) ได้เขียนไว้ว่า

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงฯ ก็มีความคิดที่สอดคล้องกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระวชิรญาณฯ กล่าวคือ ทรงเห็นว่าการศึกษานั้นต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ในการปกครองที่ว่า “รัฐโลกก็ตามที่มุ่งการบำรุงรักษาบ้านเมืองให้เจริญถาวรอยู่ในอิสรภาพของชาติให้มั่นคงนี้มีขึ้นได้อย่างแท้จริงก็ต่อเมื่อไพร่บ้านพลเมืองโดยมากมีความรู้เชื่อถือคุณความจงรักภักดี ห่วงแหนอิสรภาพแห่งชาติภูมิของตนเป็นเหตุให้พร้อมเพรียงกันชวนช่วยเพื่อบำรุงอิสรภาพนั้น” ดังนั้นการจัดการศึกษาต้องมุ่งปลูกฝังความรู้ 2 ประเภทคือ ความรู้อันเป็นคุณสมบัติของพลเมืองคือที่กำหนดให้ “รักอิสรภาพแห่งชาติภูมิและประพฤติตนอยู่ในสุจริตธรรม” และความรู้อีกแบบหนึ่งคือความรู้ทางวิทยาการ.... (วราณี โอสदारมย์ , การศึกษาในสังคมไทย , 2524 , หน้า 106)

เป็นที่น่าสังเกตว่า คำว่า ประพฤติใน “สุจริตธรรม” ที่กรมพระยาดำรงฯ ระบุไว้ นั้นภายหลังนักการศึกษาไทยในยุคปัจจุบันได้ตีความและเปลี่ยนเป็น “ศีลธรรม” ซึ่งหมายความว่าศีลห้าข้อตามหลักพุทธศาสนาเป็นประการสำคัญ

แนวความคิดของการให้โรงเรียน และครูมีหน้าที่ในการให้ความรู้ด้านหนังสือการคำนวณ และความรู้พื้นฐานที่จำเป็นต่าง ๆ รวมถึงการอบรมสั่งสอนดังกล่าวข้างต้นยังเป็นแนวความคิดที่นักการศึกษา และนักวิชาการหลาย ๆ คนในปัจจุบันยึดถืออยู่เป็นจำนวนมากไม่น้อย อย่างไรก็ตาม จากที่ได้มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา หน้าที่

หลักอีกประการหนึ่งของโรงเรียนประถมศึกษาที่ปรากฏโดดเด่นขึ้นมาซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดของนักการศึกษาและสังคมในช่วงนี้คือ หน้าที่ของการฝึกให้เด็กเรียนรู้จัดการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมของสังคมที่กำลังเปลี่ยนไป ตลอดจนการฝึกให้รู้จักการแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้ ค้ำหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในเอกสารหลักสูตรในส่วนที่ระบุจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ และในส่วนที่เป็น “มวลงประสพการณั้ที่จัดให้ผู้เรียน” กลุ่มสร้างเสริมประสพการณั้ชีวิตคั้งนี้

จุดหมาย

หลักสูตรประถมศึกษามีจุดหมายให้เกิดผลแก่ผู้เรียนคั้งนี้

2.10 มีความสามารถในการยังชีพผสมกลมกลืนต่อสภาพและสิ่งแวดลอมทางธรรมชาติ

3.1 ู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สิ่งแวดลอมและวิทยาการ

ใหม่ ๆ (กรมวิชาการ , เอกสารหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 , หน้าที่ 2-3)

โครงสร้างและเนื้อหา

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสพการณั้ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคมกล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี (กรมวิชาการ , เอกสารหลักสูตร, หน้า 3)

แม้ว่าเรื่องการศึกษาปรับตัวและฝึกให้สามารถแก้ปัญหาได้นี้ทั้งนักการศึกษาและคนในกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมจะมองจุดหมายปลายทางที่ตรงกันแต่ก็มีข้อแตกต่างกันในเรื่องของวิธีการ โดยที่นักการศึกษาส่วนใหญ่โดยเฉพาะในระดับประถมศึกษายังมองว่าต้องให้ความรู้พื้นฐานแก่นักเรียน ให้วิธีการแก้ปัญหาที่เป็นขั้นตอนเป็นกระบวนการ ฝึกให้ทัศนคติที่คิดว่าจำเป็นสำหรับการทำงานและการแก้ปัญหาและการใช้สถานการณ์จำลองปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนได้นำเอาความรู้และกระบวนการที่ได้เรียนไป มาเชื่อมโยงหาวิธีแก้ปัญหานั้น ๆ จึงจะเป็นวิธีที่เหมาะสมในการฝึกเด็ก กล่าวโดยสรุปคือ ให้นักเรียนเรียนวิชาความรู้พื้นฐานเพื่อนำไปฝึกแก้ปัญหาที่จำลองจากสภาพของจริง แต่ทว่าความคิดเรื่องนี้ได้รับการวิจารณ์จากคนกลุ่มอื่น ๆ ว่าเป็นวิธีที่ไม่ได้ช่วยให้เด็กแก้ปัญหาที่แท้จริงได้เนื่องจากไม่ได้เอาความจริงเป็นตัวตั้ง แต่เอาวิชาความรู้เป็นตัวตั้งแทนคั้งที่ ประเวศ วะสี (2536) อธิบาย ไว้คั้งนี้

การศึกษาทุกวันนี้มีปัญหามากที่สุด เพราะเอาวิชาเป็นตัวตั้ง แต่ไม่เอาความเป็นจริงเป็นตัวตั้ง ความเป็นจริงหมายถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ มนุษย์และสังคม ซึ่งเชื่อมโยงสัมพันธ์และเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เมื่อไม่รู้ความเป็นจริงวิชาต่าง ๆ ที่เรียนก็กลายเป็นเพียงเครื่องมือหรือเทคนิคแก้ปัญหามากกว่า เมื่อขาดปัญญารู้ความเป็นจริง แต่มีเทคนิคหรือเครื่องมือก็เลยกลายเป็นอาวุธไปได้ อาวุธก็คือ ศาสตร์ ศาสตร์ในความหมายว่าวิชา ถ้าไม่มีปัญญารู้ความเป็นจริงเป็นเครื่องนำ ศาสตร์ก็จะกลายเป็นศาสตราหรืออาวุธที่จะทำร้ายธรรมชาติ ทำร้ายสังคม ทำร้ายตนเอง.....

วิกฤตการณ์ความรู้หรือการไม่รู้จริงของมนุษย์ได้มาถึงจุดที่การแก้ไขปรับปรุงการศึกษาโดยดัดแปลงโน้มนานี้หน้อยจะไม่ได้ผล แต่ต้องเปลี่ยนตัวตั้งกันเลย ไปเป็นการศึกษาที่เอาความจริงเป็นตัวตั้ง เอาวิชาเป็นเครื่องมือให้เข้าใจความจริงลึกซึ้งหรือเอาวิชาเป็นเครื่องมือให้เกิดปัญญา ไม่ใช่ไปถือเอาวิชาเป็นปัญญาเสียเองดังที่เป็นอยู่ (ประเวศ วะสี , 2537 , หน้า 27)

แนวทางในการจัดการศึกษาที่ประเวศ วะสี (2537) เสนอก็คือการให้ผสมผสานเชื่อมโยงความรู้จริงในสภาพจริงซึ่งได้แก่สภาพวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของคน สภาพแวดล้อมของสังคม และธรรมชาติ เป็นต้น เข้ากับความรู้อาจารย์และวิทยาศาสตร์ เป็นการเชื่อมโยงผสมผสานกันในลักษณะกระบวนการเรียนรู้ที่มีพื้นฐานบนความเป็นจริง ซึ่งจะนำมาซึ่งปัญญาในตัวผู้เรียนในที่สุด

การศึกษาโดยสัมพันธ์ธรรมชาติที่เป็นจริง สามารถทำได้ตามวัย และวุฒิภาวะของผู้เรียน โดยให้มีความสนุกและความสุขในกระบวนการเรียนรู้ไปด้วย เช่น เด็กให้มีโอกาสเที่ยวศึกษาค้นคว้า สัตว์ ตามความสนใจแต่ต้องมีการ โยงความรู้ให้เชื่อมโยงกันเสมอ.....เชื่อมโยงว่าค้นคว้ากับควงอาทิตย์เกี่ยวข้องกับอย่างไร แมลง กบ นก ค้นคว้า สไลด์เรียน ฐ เกี่ยวข้องกันอย่างไร และเกี่ยวข้องกับมนุษย์อย่างไร.....

การไปสัมพันธ์และไปมีกิจกรรมเกี่ยวข้องกับของจริงมาเช่นนี้ จะทำให้เกิดการรับรู้ความจริง เกิดความเข้าใจหรือปัญญาขึ้นมาระดับหนึ่งจากการสัมผัสความจริง เกิดจิตสำนึกขึ้นมาระดับหนึ่ง เช่น รักธรรมชาติ รักเพื่อนมนุษย์..... การสัมพันธ์ความเป็นจริง กระบวนการทางวัฒนธรรม กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ การวิจัย เข้ามาเชื่อมโยงกันในกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้มีปัญญามากขึ้น โดยมีฐานอยู่ในความเป็นจริง.....(ประเวศ วะสี , 2537 , หน้า 28)

ในเรื่องการศึกษาที่เน้นการใช้สภาพจริงของสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้าง ปัญญาเ็นอกจากกลุ่มธรรมชาติวิทยาและกลุ่มชีวภาพ อาทิเช่น นายแพทย์ประเวศ วะสีแล้ว ยังมีนักสังคมวิทยา นักอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นักอนุรักษ์วัฒนธรรม และนักการศึกษาบาง กลุ่มที่เน้นในเรื่องการศึกษาสภาพจริงของสังคม แต่เน้นจุดประสงค์ของการคงไว้ซึ่งสภาพเดิม ก่อนมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ และมุ่งที่ค้นหาเหตุของปัญหา และการแก้ปัญหาที่ทำให้สภาพแวดล้อม เดิมเปลี่ยนไป ตัวอย่างของแนวคิดนี้ที่เห็นได้ชัดเจนจะมีอยู่ในหนังสือเสริมประสบการณ์ ระดับประถมศึกษาที่ว่าด้วยการอนุรักษ์ป่าไม้ พันธุ์สัตว์ และเรื่องวัฒนธรรมไทย แต่เนื่องจาก สภาพจริงที่คนกลุ่มหลังนี้เขียนเป็นสภาพจริงที่คนกลุ่มนี้ตั้งใจจะให้คนกลุ่มอื่น ๆ มองเห็นตามไป ด้วย ดังนั้นบางครั้งจึงปนจินตภาพของเขาเหล่านั้นเข้าไปบ้าง ทำให้เกิดคำถามว่าสภาพจริงที่นำ มาเสนอนั้นเป็นสภาพจริงหรือไม่ อย่างไรก็ตามประเด็นหลักที่น่าสนใจ คือการเสนอภาพจริง ของคนกลุ่มนี้นั้นไม่น่าจะเชื่อมโยงทำให้เกิดปัญญาได้ หากการเสนอภาพจริงนั้นไม่ได้นำมาเชื่อม โยงกับความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ คนในกลุ่มที่มีนายแพทย์ประเวศ วะสี เป็นอาทิได้อธิบายไว้

ถ้าจะสรุปบทบาทของโรงเรียน ครูและเป้าหมายของการจัดการศึกษาตามที่คนกลุ่มต่าง ๆ มอง ณ จุดนี้จะเป็นดังนี้

1. บทบาทในการให้ความรู้พื้นฐาน อ่านออก เขียนได้ คิดคำนวณได้ เพื่อเป็นพื้นฐาน สำคัญในการขจัดความเขลาของคน และให้ความรู้เรื่องการประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและ ความสามารถ ตลอดจนการอบรมสั่งสอนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามที่สังคมต้องการ
2. บทบาทในการฝึกให้ผู้เรียนรู้จักปรับตัว แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน (ปัญหาที่ได้เลือก มาให้แก่ ในสถานการณ์จำลอง) ได้โดยใช้ความรู้ที่ได้เรียนไปจากโรงเรียน
3. บทบาทในการให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพจริงของสังคมตามการรับรู้ของคนกลุ่มต่าง ๆ ทั้งสถานภาพ ปัญหา และการแก้ปัญหา ตลอดจนการสร้างคนเพื่อสนองตอบสภาพนั้นตามความ ต้องการของสังคมกลุ่มหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ เช่น กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มนักอนุรักษ์นิยม กลุ่ม-อนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น กลุ่มฟื้นฟูภูมิปัญญาชาวบ้าน กลุ่มปัญหาและสิทธิเด็ก กลุ่มวิทยาการ ก้าวหน้า และ ฯลฯ
4. บทบาทการเชื่อมโยงความรู้สภาพจริงในสังคม ทั้งในเรื่องวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ธรรมชาติ กับวิชาการและวิทยาศาสตร์เพื่อสร้างปัญญาบนพื้นฐานแห่งความเป็นจริง

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าคนในกลุ่มต่าง ๆ ของสังคมไม่ได้มองบทบาทของโรงเรียน ครูและการศึกษาทั้งสี่บทบาทแยกอย่างเด็ดขาดจากกัน บางกลุ่มแม้จะเรียกร้องให้โรงเรียนและครู เน้นบทบาทการให้ความรู้เรื่องสภาพปัญหาที่กำลังเกิดในสังคม ตลอดจนเน้นการให้ความรู้เรื่อง การอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น แต่ในขณะที่เดียวกันก็มักจะแสดงความไม่พอใจเมื่อโรงเรียนและครู ไม่ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิทยาการและความรู้พื้นฐานอย่างเต็มที่ ส่วนกลุ่มคนที่ให้ความสำคัญกับ วิทยาการก้าวหน้าและนิยมคุณลักษณะของสังคมตะวันตกอยู่ในระเบียบวินัยมีความเชื่อฟังผู้ใหญ่ ตามแนวคิดค่านิยมของสังคมไทย และในขณะที่เดียวกันก็จะโจมตีโรงเรียนอย่างรุนแรงถ้าครูใช้วิธี การอบรมสั่งสอนตามแนววัฒนธรรมไทย

นักการศึกษาโดยเฉพาะจากกระทรวงศึกษาธิการตระหนักถึงแนวคิดที่หลากหลายของกลุ่ม คนต่าง ๆ ในสังคมที่มีต่อบทบาทของโรงเรียนและพยายามสนองตอบให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะ ทำได้ ซึ่งเป็นภาระที่ค่อนข้างหนัก ดังที่ ก่อ สวัสดิพานิชย์ ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวง ศึกษาธิการ (พ.ศ.2535) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ 100 ปีการศึกษาไทยว่า

ปัญหาแรกที่เราต้องช่วยกันคือ การขยายโอกาสทางการศึกษาออกไปสู่ชนบท หรือสังคม ของคนยากจนให้ทั่วถึงมากที่สุด ให้ทุกคนมีโอกาสทางการศึกษาทัดเทียมกัน ประการที่สอง พวกเราจะต้องช่วยกันเน้นเรื่องคุณภาพการศึกษา ซึ่งมี 3 ประการใหญ่ ๆ คือ เรื่องสุขภาพอนามัย ของนักเรียน เรื่องผลสัมฤทธิ์ในการเรียนของนักเรียน และเรื่องคุณธรรมและจริยธรรมทั้งของครู และนักเรียน นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการทาง เศรษฐกิจและสังคมของประเทศและของโลก ซึ่งแต่ละปัญหาล้วนหนักหน่วง.....(ก่ สวัสดิ- พานิชย์, 2535, หน้า 28)

แต่ไม่ว่าจะเป็นการมองบทบาทหนึ่งบทบาทใดในสี่บทบาทของโรงเรียน ทุกกลุ่มจะเห็น ตรงกันในมุมที่ว่าโรงเรียน ครูและการจัดการศึกษาให้กับเด็กยังไม่สมบูรณ์พอทั้งนี้เพราะความรู้ ประสบการณ์เรื่องชีวิตและสังคม และวิทยาการใหม่ ๆ เกิดขึ้นในสังคมอย่างรวดเร็วเกินกว่าที่ โรงเรียนและครูจะตามทัน และยังมีแนวความคิดตรงกันว่าทำให้การศึกษาไม่ควรจะเป็นหน้าที่ ของโรงเรียนและครูหรือสิ้นสุดแค่จบการศึกษาจากสถาบันโรงเรียนเท่านั้น แต่ควรจะเป็นการ- ศึกษาที่ต่อเนื่องกันไปตลอดชีวิต และการศึกษาคควรจะเป็นความรับผิดชอบของทุก ๆ หน่วยงาน ใน สังคม มีการเสนอเรื่องแนวคิดเรื่องการปฏิรูปการศึกษา และแนวคิดเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้เพื่อ รองรับการจัดการศึกษาในแนวใหม่ ดังนั้นแนวความคิดเรื่องบทบาทของโรงเรียน ครูและความ

รับผิดชอบในเรื่องการจัดการศึกษาจึงแตกต่างกันไปจากแนวความคิดเดิมเป็นอย่างมาก กล่าวคือจากการผูกขาดให้โรงเรียน และครูเป็นผู้รับผิดชอบต่อการให้ความรู้ เป็นแหล่งวิทยาการ และการอบรมสั่งสอนนักเรียนแต่เพียงสถาบันเดียว เป็นการให้สถาบันอื่น ๆ ในสังคมมีส่วนร่วมกับการทำหน้าที่ดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะในเรื่องการถ่ายทอดวิทยากรนั้นสังคมมองว่าควรเป็นหน้าที่ของผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้น ๆ โดยตรงมากกว่า ซึ่งไม่จำเป็นว่าจะต้องเป็นผู้ที่สำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศเสมอไป คนในท้องถิ่นที่ประสบความสำเร็จในเรื่องนั้น ๆ ก็สามารถเป็นผู้เชี่ยวชาญได้เช่นกัน

แนวคิดในเรื่องการให้ผู้เชี่ยวชาญจากชุมชนเข้ามาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ การให้นักเรียนเรียนรู้จากสื่อทางไกล และเรียนรู้ด้วยตนเองแทนการเรียนรู้จากครูเพียงอย่างเดียวนั้นมีปรากฏอยู่ในแนวการปฏิรูปการศึกษาของนายสุขวิช รังสิตพล รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการคนปัจจุบัน ดังนี้

วิธีดำเนินงานในการปฏิรูปครู

4. **หาผู้ที่มีประสบการณ์มาสอนวิชาชีพนี** จะต้องดึงผู้ที่มีความรู้ความสามารถ ในวิชาชีพนั้นเข้ามาเป็นครูผู้ช่วยการเรียนการสอน มากขึ้น

5. **ปรับวิธีการให้การศึกษาและเรียนรู้ใหม่** โดยนำเทคโนโลยียุคใหม่เข้ามาใช้ในการเรียนการสอน โดยเฉพาะการนำสื่อคอมพิวเตอร์มาใช้ในการส่งภาพการสอนไปยัง โรงเรียนต่าง ๆ ในชนบทมากขึ้น

.....นอกจากจะต้องพัฒนาสื่อการเรียนการสอนใหม่โดยนำสื่อยุคใหม่มาใช้ เช่น วิดีโอ และซีดี-รอม เพื่อให้ให้นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนประชาชนทั่วไปได้เรียนรู้ด้วยตนเอง.....

(กรุงเทพธุรกิจ , วันที่ 4 มกราคม 2539 , หน้า 1 , 6)

อย่างไรก็ตามเรื่องการจัดการศึกษาในแนวใหม่ที่ให้ความรับผิดชอบกระจายไปสู่หน่วยงานอื่น ๆ ในสังคมไม่ใช่ผูกขาดอยู่เฉพาะกับสถาบันโรงเรียนแต่เพียงอย่างเดียว นั้น ก็ยังมีประเด็นที่มองเห็นแตกต่างกันอีกอย่างน้อยสองประการ คือ

1. กลุ่มแรกมองว่าควรเป็นการจัดการศึกษาแบบให้ชุมชนเป็นหน่วยที่ทำหน้าที่ให้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาของปราชญ์ในชุมชนนั้น และถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้ทั้งในเรื่องวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ และขนบธรรมเนียมประเพณีแนวประพฤติปฏิบัติเพื่อสืบทอดและหลอมจิตใจ

คนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขตามวิถีทางของชุมชนนั้น ซึ่งในประเด็นนี้ เครือข่ายการเรียนรู้ก็คือเครือข่ายในระดับชาวบ้าน ที่ วิชัย คັນศิริ (2538 , หน้า 66) มองว่าจะต้องนำไปเชื่อมโยงประสานกับเครือข่ายในระดับรัฐอีกทีหนึ่ง เพื่อให้เกิดประโยชน์ในแง่การพัฒนาชุมชนที่แท้จริง

ถ้าเครือข่ายการเรียนรู้หมายความว่าเครือข่ายภูมิปัญญาระดับชาวบ้านและการประกอบอาชีพตามวิถีชีวิตดั้งเดิมแล้วให้นักเรียนเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชนแต่เพียงวิธีเดียวตามที่กลุ่มแรกสนับสนุนแล้ว การศึกษาก็คงจะมีลักษณะคล้ายกับการจัดการศึกษาของคนในอดีตตามหลักของสังคมประกิต (Socialization)

2. ให้สถาบันอื่น ๆ ในสังคม อาทิเช่น สถาบันทางเศรษฐกิจ สถาบันการเมือง สถาบันทางการเกษตรและอุตสาหกรรม เป็นต้น ทำหน้าที่ให้ความรู้เกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ที่คนกำลังกระทำอยู่อย่าง ที่ วิชัย คันศิริ (2538) มองว่าเป็นมิติของการศึกษาของสถาบันเหล่านี้ซึ่งผู้ที่จะจัดการศึกษาระบบเครือข่ายการเรียนรู้จะต้องไปดึงให้สถาบันเหล่านี้ตระหนักถึงความสำคัญของบทบาทการให้ความรู้แก่ประชาชนให้ได้

.....ผู้ที่จะจัดระบบการศึกษาตลอดชีวิตจึงจำเป็นต้องเข้าใจมิติการเรียนรู้จากกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม และจะต้องช่วยกันดึงมิติการศึกษาออกมาให้เด่นชัด กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือจะต้องไปชักชวนให้สถาบันทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองทั้งหลายให้เข้าใจบทบาทของสถาบันของเขาในการให้การศึกษาแก่ประชาชนหรือมวลสมาชิก.....การจัดตั้งหรือส่งเสริมให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้เป็นวิธีการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ในยุคสมัยสังคมสารนิเทศปัจจุบันจะสร้างเครือข่ายได้จะต้องตระหนักในศักยภาพของสถาบันการเมือง เศรษฐกิจและสังคม (รวมศาสนาและวัฒนธรรมด้วย) ในการให้การศึกษาแก่ประชาชน.....(วิชัย คันศิริ , 2538 , หน้า 65)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปรัชญาการศึกษาของไทยระหว่าง พ.ศ. 2489 - 2538

ช่วงแรกของงานวิจัยเรื่องนี้เป็นการศึกษานโยบายและแนวคิดที่อยู่เบื้องต้นหลังการกำหนดนโยบายการประถมศึกษาของรัฐบาลตั้งแต่ พ.ศ. 2489 จนถึง พ.ศ. 2538 ในช่วงที่สองของการวิจัยจะเป็นการศึกษาโดยใช้ปรัชญาการศึกษาทำให้แนวคิดและวิธีการจัดการประถมศึกษาในช่วงต่าง ๆ กระจ่างชัดขึ้น โดยยึดหลักที่ว่าแนวการจัดการศึกษาก็ดี การดำเนินการ และการจัดกิจกรรมต่าง ๆ นั้นถูกควบคุม และกำหนดอยู่ภายใต้กรอบแนวคิดพื้นฐานซึ่งสามารถใช้ปรัชญาการศึกษาอธิบายให้กระจ่างได้ ซึ่งจะนำไปสู่การตอบคำถามข้อสงสัย อาทิเช่น ทำไมจึงต้องจัดให้นักเรียนประถมศึกษาเรียนวิชานั้นวิชานี้ มีเหตุผลอย่างไร จึงต้องให้การบ้านวิชาคณิตศาสตร์ทีละมาก ๆ ให้นักเรียนทำเป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยขจัดข้อขัดแย้งในการตีความหมายทางการศึกษาของนักการศึกษาที่มีแนวคิดในทางเดียวกัน โดยวิเคราะห์ให้เห็นถึงรากฐานที่มาของแนวคิดนั้น ๆ และในขณะเดียวกันก็ช่วยให้นักการศึกษาที่มีแนวคิดที่แตกต่างกันมองเห็นภาพรวมของเป้าหมายของการประถมศึกษาได้ชัดขึ้น ดังที่ไพฑูริย์ สนิลรัตน์ (2522) กล่าวไว้ว่า

ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้เห็นความสัมพันธ์และความสำคัญต่อกันของแนวคิดและกิจกรรมต่าง ๆ ทางการศึกษาซึ่งที่มีคนพูดว่าเราควรจะทำทั้งหมดและรู้จักค้นไม่แต่ละต้นพอสมควร ไม่ใช่รู้จักค้นไม่เพียงต้นเดียว ปรัชญาการศึกษาจะช่วยให้ผู้ศึกษามองเห็นภาพของการศึกษาทั้งหมด (ไพฑูริย์ สนิลรัตน์ , 2522)

หนึ่งการศึกษาตามแนวคิดเรื่องการประถมศึกษาในแต่ละช่วงโดยใช้หลักปรัชญาการศึกษาแนวต่าง ๆ มาอธิบายนั้น ปรากฏว่าในแต่ละช่วงสามารถใช้หลักปรัชญาการศึกษามากกว่าหนึ่งแนวมาอธิบายได้ ดังนั้นในที่นี้ผู้วิจัยจึงขอวางขอบเขตการศึกษาไว้ว่าจะนำเสนอเฉพาะปรัชญาการศึกษาหลัก ๆ ในแต่ละช่วงที่ศึกษาเท่านั้น

ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2489 - 2491

จากสาระสำคัญของระเบียบวิธีในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ที่การจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ จะเห็นได้ว่าการประถมศึกษาในช่วงนี้เน้นการให้การศึกษาทั้งสามส่วน คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา ประกอบกับมีการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ที่เน้นข้อความรู้ทางพุทธิศึกษาเป็นอย่างมากโดยมีการจัดโครงสร้างเนื้อหาแบบรายวิชาให้ครูและนักเรียนใช้ การเน้นเนื้อหาสาระของเรื่องที่สอนก็ดี และการส่งเสริมประเด็น

คุณลักษณะของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและตามวัฒนธรรมไทยที่ยึดถือปฏิบัติตามกันมา ตั้งแต่อดีตนั้นน่าจะตรงกับลักษณะปรัชญาสารัตถนิยม (Essentialism) ปรัชญาสารัตถนิยมนี้จะให้ความสำคัญต่อสาระหรือเนื้อหาเป็นอย่างมาก และที่สำคัญคือเป็นเนื้อหาที่เป็นข้อความรู้ที่เป็นที่ยอมรับยึดถือกันมาตั้งแต่อดีต หลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้ร่างและกำหนดโดยผู้มีความรู้ และนักการศึกษาในกระทรวงศึกษาธิการที่ได้สั่งสมความรู้ไว้เป็นอย่างดีแล้ว และเนื้อหาความรู้ทั้งหลายที่นำมาทำเป็นหลักสูตร และแบบเรียนนั้นก็ผ่านการกลั่นกรองเพื่อคัดเลือกมาให้ นักเรียนได้ศึกษากัน ซึ่งการจัดการศึกษาตามแนวนี้ครูจะมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้เป็นอย่างมาก และถือเป็นแม่พิมพ์ของพฤติกรรม ตลอดจนคุณลักษณะนา ๆ ประการที่พึงประสงค์จะให้ เกิดในนักเรียน ดังนั้นจึงไม่เป็นการแปลกอะไรที่นโยบายการศึกษาในช่วงนี้จึงเน้นเร่งผลิตครูที่มีคุณภาพ มีวุฒิครูกำกับเพื่อให้แน่ใจว่าการจัดการประถมศึกษาจะสนองตอบแนวคิดปรัชญา สารัตถนิยมดังกล่าว

ถ้าจะมองลักษณะของการจัดการประถมศึกษาโดยเฉพาะในเรื่องของเนื้อหาสาระที่ปรากฏ ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 โดยใช้ปรัชญาพื้นฐานมาช่วยวิเคราะห์จะเห็นว่าเป็นการจัดการศึกษาในแนวของจิตนิยม (Idealism) ทั้งนี้เพราะเน้นการพัฒนาสติปัญญาเชิงความลึกของ สาระและความจำ และจิตใจของผู้เรียนเป็นสำคัญเนื้อหาวิชาที่จัดให้เรียนนั้นเนื่องมาจากอยู่ใน ลักษณะรายวิชาจึงประกอบด้วย วิชามากมายตั้งแต่ ประวัติศาสตร์ วรรณคดี ภาษา คณิตศาสตร์ และ ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่มุ่งให้ผู้เรียนมีสติปัญญารอบรู้ค่อนข้างลึกซึ้ง ในขณะที่เดียวกันก็ให้นักเรียน เรียนวิชาศิลปะ ธรรม ศิลปะ หน้าที่พลเมือง ศาสนา และ ฯลฯ เพื่อเป็นการส่งเสริมคุณธรรม ซึ่ง เนื้อหาที่บรรจุไว้ในรายวิชากลุ่มหลังจะเป็นเรื่องของความคิดและจิตใจที่เป็นความจริงที่สมบูรณ์ และมีรูปแบบตายตัวที่ไม่เปลี่ยนแปลง ซึ่งนักเรียนจะต้องเรียนวิชาเหล่านี้และปรับปรุงตนเองเพื่อ ให้บรรลุถึงหรือให้ใกล้เคียงกับแบบอย่างจริยธรรมที่ศิษย์ที่สมบูรณ์นี้ ดังนั้นจึงเป็นหน้าที่ของครู ผู้สอนในช่วงนี้ที่จะต้องทำตนให้เป็นแบบอย่าง เป็นแม่พิมพ์ของความดีงามที่สมบูรณ์นี้ด้วยซึ่ง แนวการจัดการประถมศึกษาแบบนี้สอดคล้องกับหลักการของปรัชญาจิตนิยมที่ว่า การอบรมสั่งสอน ในเรื่องคุณค่าจะต้องยึดถือหลัก "ดำเนินรอยตามแบบอย่างของอัครตาสสมบูรณ์" (The Imitation of Absolute Self) (Morris, V.C., 1961, 104) ทั้งนี้เพื่อให้นักเรียนยอมรับค่านิยมที่สังคมเห็นว่า ถูกต้อง และเป็นสิ่งดีงามที่ทุกคนจะต้องยึดถือและปฏิบัติไปในแนวทิศทางเดียวกันอย่างเคร่งครัด

**ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย
ระหว่าง พ.ศ. 2492 - 2500**

แม้ว่าหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้กันอยู่ในทางปฏิบัติตลอดจนรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตยจะเป็นหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2491 ก็ตาม แต่ก็มีผู้นำเอาแนวคิดเรื่องการศึกษาแบบใหม่ตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 มาใช้อยู่ไม่น้อย ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากนักศึกษาต่างประเทศโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงเท่ากับเป็นการผสมผสานหลักการตามแนวปรัชญาสารัตถนิยมและปรัชญาจิตนิยมที่ปรากฏในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 กับหลักการตามแนวปรัชญาใหม่ของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 เข้าด้วยกัน กับทั้งมีแนวปรัชญานิรันดรนิยม (Perennialism) เข้ามาแทรกด้วยซึ่งจะได้อธิบายในรายละเอียดดังต่อไปนี้

แนวปรัชญาการศึกษาที่ปรากฏในหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2498 มีลักษณะใกล้เคียงกับปรัชญาการศึกษาแนววิพัฒนนิยม (Progressivism) ที่ไม่เน้นเรื่องของเนื้อหาสาระมากเหมือนปรัชญาแนวสารัตถนิยม แต่จะเน้นเรื่องของความสนใจของนักเรียนที่มีความแตกต่างกันไปตามวัยและประสบการณ์ในแต่ละกลุ่มอายุของเด็ก และเน้นความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของ การมีชีวิตอยู่ในสังคมระบอบเสรีประชาธิปไตยได้อย่างมีความสุข ตามมาตรฐานการดำรงชีวิตของสังคมในขณะนั้น ซึ่งหมายความว่านอกจากนักเรียนจะต้องเรียนรู้เรื่องของสังคมครอบครัวรอบ ๆ ตัว รับผิดชอบต่อสังคมแล้ว ยังต้องรู้จักการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตัวเองด้วยดังที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในหลักสูตรฉบับนี้ว่า

9. ฝึกให้เป็นผู้รู้คุณค่าของความสวยงามและร่วมกันรักษาสิ่งสาธารณะให้ถาวร
10. ฝึกให้เป็นผู้สามารถรับผิดชอบในตนเอง
11. ฝึกให้เป็นผู้เคารพสิทธิของผู้อื่นและถือความเป็นส่วนรวมเป็นใหญ่
12. ฝึกให้พอใจชีวิตสังคม ร่วมทำงานและเล่นกับผู้อื่นได้
17. ฝึกให้พอใจในการทำงานและมีความรู้เรื่องอาชีพและเลือกอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคม
21. ฝึกให้เข้าใจและทำตนให้มีลักษณะเหมาะสมในระบบเสรีประชาธิปไตย

ลักษณะเด่นของปรัชญาการศึกษาแนวนี้คือการเน้นพัฒนานักเรียนทุก ๆ ด้าน ไม่เฉพาะด้านสติปัญญาแต่เพียงด้านเดียว คือพัฒนาเด็กทั้งด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ และจิตใจไปพร้อม ๆ กันด้วย ดังที่มีระบุไว้ในหลักสูตรว่า “หลักสูตรประถมศึกษามีความมุ่งหมายให้การศึกษาขั้นนี้เป็นการพัฒนาความงอกงามของเด็กในทางกายภาพ ในทางสติปัญญาในทางสังคมและอารมณ์...” (หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498)

นอกจากการเปลี่ยนจุดเน้นการให้การศึกษาในระดับประถมศึกษา จากการให้ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระแต่เพียงอย่างเดียวมาเป็นการพัฒนานักเรียนในทุก ๆ ด้านดังกล่าวข้างต้นแล้ว การจัดการศึกษาในช่วงนี้ยังให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนการสอนแบบใหม่ตามปรัชญาพิพัฒนนิยม คือการเปลี่ยนแปลงจากการเรียนการสอนที่ครูเป็นจุดศูนย์กลาง (Teacher - centered curriculum) มาเป็นให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง (Child - centered curriculum) และให้มีการใช้กิจกรรมที่ให้นักเรียนเป็นผู้กระทำ (Activity - centered curriculum) เรียนรู้จากประสบการณ์ลงมือทำด้วยตนเอง (Learning by doing) ดังที่ปรากฏในหลักสูตรในเรื่องคุณลักษณะของนักเรียนที่ครูจะต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นให้ได้ดังนี้

1. *ฝึกให้(ผู้เรียน) มีความกระหาย อยากเรียน อยากรู้ อยากเห็น อยากทำ อยากผจญภัย และกล้าหาญ (หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498)*

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิวัฒนาการการจัดการประถมศึกษาในช่วงนั้นทำให้ทราบว่าหลักสูตรประถมศึกษาที่จัดตามแนวปรัชญาพิพัฒนนิยมในช่วงนี้ไม่สามารถใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพทั้งนี้ทั้งครู ผู้เรียน และแม้แต่สังคมโดยทั่วไป ยังไม่คุ้นเคยกับการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาใหม่ ดังนั้นการเรียนการสอนในช่วงนี้จึงไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการสอนตามแนวพิพัฒนนิยมเต็มรูป โดยเฉพาะส่วนที่เป็นเรื่องวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษา ซึ่งถ้าหากเป็นการจัดการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาพิพัฒนนิยมแล้วจะเน้นให้ความสำคัญกับวิชาทั้งสองเป็นอย่างมาก และจะจัดให้มีการเรียนการสอนในลักษณะกระบวนการเรียนรู้ใช้ศาสตร์ทั้งสองเป็นเครื่องมือในการนำนักเรียนไปสู่สติปัญญาเชิงเหตุผลต่อไป และที่สำคัญคือการทำให้อิสระแก่ผู้เรียนค่อนข้างมากในการเลือกตัดสินใจด้วยตัวเองและมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนอย่างเต็มที่ตามความสนใจ แต่ในหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้กลับเป็นการสอนที่ไม่ได้เน้นแต่เฉพาะวิชาทั้งสองเท่านั้น หากแต่ยังคงให้นักเรียนได้เรียนวิชาอื่น ๆ ที่มีอยู่ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 คือ วิชาศิลปะภาษา (ตรีบท) (Trivium) และศิลปะการคำนวณ (จตุรบท) (Quadrivium) เป็นต้น แต่ก็ไม่ได้เน้นเรื่องของตัวเนื้อหาในลักษณะของสารัตถนิยมอย่างแต่ก่อน แต่จะใช้เนื้อหาเป็นเสมือนพาหนะที่จะนำนักเรียนไปสู่ความเป็นคนที่สมบูรณ์ กล่าวคือมีพัฒนาการทุก ๆ ด้านทั้งทางร่างกาย สติปัญญาและสังคม โดยให้เรียนรู้จากเนื้อหาที่เลือกแล้วว่าเป็นสิ่งที่ควรที่ ถาวรไม่เปลี่ยน-

แปลงเป็นนิรันดรคือทั้งตรีบทและจตุรบทเพื่อให้เกิดสติปัญญาและเหตุผลเป็นสำคัญ สำหรับเรื่องกระบวนการเรียนการสอนก็ต่างไปจากแนวปรัชญาสารัตถนิยมที่เน้นผู้สอนเป็นหลักในขณะที่การศึกษาในแนวนิรันดรนิยมจะเน้นที่ตัวผู้เรียนคล้ายกับแนวพัฒนานิยมมากกว่าคือ ผู้สอนเป็นผู้จัดกิจกรรม สร้างบรรยากาศและผู้ชี้นำการถกเถียงไม่ใช่ผู้บอกความรู้ แต่ก็ไม่ได้ถึงกับให้ผู้เรียนมีอิสระอย่างเต็มที่เหมือนแนวพัฒนานิยม ดังนั้น การจัดการศึกษาในแนวนี้น่าจะอิงปรัชญานิรันดรนิยมมากกว่าสารัตถนิยมอย่างเช่นการจัดการศึกษาในอดีต แต่ก็ไม่ได้ใช้แนวพัฒนานิยมอย่างเต็มรูปอย่างเช่นของสหรัฐอเมริกา

ไพฑูรย์ สินลารัตน์ อธิบายลักษณะของการจัดการศึกษาในแนวพัฒนานิยม และข้อจำกัดของการจัดการในแนวนี้นี้ซึ่งเป็นสาเหตุทำให้การจัดการศึกษาแนวดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมในประเทศไทยช่วงนั้น ดังนี้

ปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนานิยมนี้มีลักษณะที่สอดคล้องต้องกันในตัวเอง คือเพื่อส่งเสริมความเป็นประชาธิปไตย ก็เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แสดงออก เลือกสรรกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน ในขณะที่เดียวกันก็เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มมีบทบาทในการบริหาร โรงเรียนแต่ข้อจำกัดก็มีอยู่ว่า บทบาทของผู้เรียนนั้นจะมีมากน้อยแค่ไหน ตรงไหนคือความพอดี ใครจะเป็นผู้ตัดสินใจ ความคิดนี้ ในที่สุดก็จะหันไปหาครูอีก ครูจึงมีบทบาทมากเช่นกัน

การให้เด็กเลือกเองหรือตัดสินใจด้วยตนเอง โดยหลักการและการฝึกฝนนิสัยก็เป็นสิ่งที่ดีเหมาะสม แต่ถ้ามองว่าการเลือกและการตัดสินใจว่าสิ่งไหนมีค่าไม่มีค่านั้น โดยทั่วไปจะต้องอาศัยประสบการณ์และความสามารถที่สูงมาก โดยเฉพาะระดับผู้ใหญ่ การปล่อยให้เด็กเลือกเองก็อาจมีข้อจำกัดได้

ในสังคมที่ยึดระเบียบแบบแผนประเพณีอย่างมกานั้นปรัชญาพัฒนานิยม อาจจะก่อให้เกิดปัญหาทั้งกับสังคมและตัวเด็กเองได้ เพราะถ้าในโรงเรียนส่งเสริมอิสระเสรีแต่ นอกโรงเรียนยึดแต่ประเพณี เด็กก็จะเกิดความขัดแย้งในใจและก่อให้เกิดความสับสนเป็นอย่างมาก สังคมก็รู้สึกว่าการเรียนในแนวนี้อาจก่อให้เกิดความไม่เป็นระเบียบ ขาดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันซึ่งเป็นข้อ โจมตีสำคัญอันหนึ่งในช่วงก่อนและระหว่างสงคราม โลกครั้งที่สองในวงการศึกษามหาวิทยาลัยของสหรัฐอเมริกา” (ไพฑูรย์ สินลารัตน์ , 2522 , หน้า 67)

ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2501 - 2516

จากการศึกษานโยบายและแนวคิดเบื้องต้นหลังการกำหนดนโยบายด้านการประถมศึกษา ตลอดจนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 และเอกสารทางราชการอื่น ๆ พอจะอธิบายลักษณะของการจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้ภายใต้หลักปรัชญาแนวปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) ซึ่งภายใต้แนวคิดของปรัชญานี้เน้นการศึกษาที่มีความสัมพันธ์กับสังคมเป็นอย่างมาก

ในขณะที่ปรัชญาแนวพัฒนานิยมนี้เน้นให้โรงเรียนสร้างคนที่มีสติปัญญา มีเหตุผล และมีความเข้าใจสภาพสังคมพอที่จะออกไปอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณภาพ ปรัชญาแนวปฏิรูปนิยมเน้นความสัมพันธ์ในเชิงลึกไปกว่านั้นคือสร้างคนให้มีความรู้ ความสามารถพอที่จะออกไปช่วยปรับปรุงพัฒนาและปฏิรูปสังคมได้ต่อไป อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดการศึกษาตามแนวปฏิรูปนิยมในประเทศไทยช่วงนี้เป็นการปรับปรุงพัฒนาและปฏิรูปสังคมภายในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจระดับมหภาคตามแนวคิดของผู้นำรัฐบาลในขณะนั้นคือจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นสำคัญ

รัฐบาลในช่วงนี้ คือตั้งแต่รัฐบาลชุดที่ 29 - 33 นั้นต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ กับทั้งพยายามสร้างค่านิยมที่ต่อต้านการรุกรานแผ่กระจายอำนาจของระบบคอมมิวนิสต์ และพยายามสร้างแบบแผนของสังคมระบบทุนนิยมตามอย่างประเทศตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่กำลังมีการติดต่อกับประเทศไทยอย่างใกล้ชิดในขณะนั้น ซึ่งจุดมุ่งหมายดังกล่าวเหล่านี้ตรงกับลักษณะของการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมที่มองว่าการศึกษา มีบทบาทสำคัญยิ่งในการช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่กำลังเป็นอยู่ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ตลอดจนทางวัฒนธรรม (ได้แก่ภาวะยากจนของประชาชน และภาวะด้อยพัฒนาของประเทศ เป็นต้น) และช่วยหาแบบแผนค่านิยมของสังคมขึ้นใหม่เพื่อพัฒนาให้ประเทศเจริญทัดเทียมกับนานาประเทศ (Theodore Brameld, *Patterns of Educational Philosophy*, 1971)

ในการจัดการศึกษาแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมนี้ครูจะต้องมีความรู้ด้านวิชาการเป็นอย่างดี กับทั้งต้องมีความสนใจเรื่องของสังคม โดยเฉพาะปัญหาของสังคมอย่างกว้างขวางส่วนนักเรียนนั้นต้องสนใจเรื่องปัญหาสังคมด้วยเช่นกัน และแม้ว่าการจัดการเรียนการสอนตามปรัชญาในแนวนี้จะคล้ายคลึงกับแนวพัฒนานิยมที่เน้นให้นักเรียนเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากการกระทำ และใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็เน้นการเรียนรู้โดยอาศัยวิธีการทางประวัติศาสตร์และปรัชญาไปพร้อม ๆ กันด้วย และลักษณะอีกประการหนึ่งที่แตกต่างไปจากนักเรียนในแนวปรัชญาพัฒนานิยมก็คือ นักเรียนที่เรียนในแนวปฏิรูปนิยมจะมุ่งใช้ความรู้เพื่อพัฒนาสังคมเป็นหลัก ไม่ใช่ใช้ความรู้เพื่อความเจริญส่วนตัวเหมือนอย่างแนวปรัชญาพัฒนานิยม ซึ่งก็ตรงกับนโยบายรัฐบาล

ที่ต้องการสร้างทรัพยากรคนที่มีประสิทธิภาพเพื่อไปช่วยกันพัฒนาประเทศสนองตอบตามแผน
อัตรากำลังคนที่รัฐบาลได้กำหนดไว้

ที่จริงแล้วแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมเกิดขึ้นมานานแล้วตั้งแต่ช่วง
ภาวะเศรษฐกิจโลกตกต่ำใน ค.ศ. 1930 โดยประมาณ การจัดการศึกษาในแนวนี้นี้ก็เพื่อหาทางแก้
ปัญหาภาวะทางสังคมในช่วงนั้น กับทั้งมีจุดเน้นที่ต้องการสร้างสังคมใหม่ที่คนมีความเท่าเทียมกัน
มากขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดังนั้นการจัดการศึกษาในแนวนี้นี้จึงมุ่งให้เป็น
เรื่องการมีส่วนร่วมของคนส่วนใหญ่ในการวางนโยบายและทิศทางของการสร้างสังคมใหม่มากกว่า
การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาสังคมไปในแนวของผู้นำกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังนั้นจึงไม่อาจกล่าวได้
อย่างเต็มที่ว่าจัดการศึกษาในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม
เป็นการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมอย่างเต็มรูปแบบ แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าไม่อิงแนว
ปรัชญานี้เสียทีเดียว โดยเฉพาะในแง่เป้าหมายของการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของประเทศ
และภาวะการรุกรานของคอมมิวนิสต์ และมหาอำนาจในขณะนั้น

ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความมั่นคง

ทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2516 - 2522

เนื่องจากหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้มีทั้งหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 ที่
เน้นการจัดเนื้อหาในแนวปรัชญานิรันดรนิยม นั่นคือการจัดเนื้อหาในฐานะเครื่องมือเพื่อพัฒนา
เหตุผลและสติปัญญาในตัวผู้เรียนแทนการให้ผู้เรียนเรียนเพียงเพื่อให้มีความรู้ในเรื่องเนื้อหานั้น ๆ
อย่างลึกซึ้งเหมือนสมัยก่อน ๆ และการจัดกระบวนการเรียนการสอนตามแนวพิพัฒนนิยม แต่
ทว่าจุดเด่นของหลักสูตรในช่วงนี้คือการกำหนดเป้าหมายการประถมศึกษาตามแนวปฏิรูปนิยม คือ
การใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรคนเพื่อการปรับปรุงประเทศ ปฏิรูปสังคม เพื่อแก้ปัญหาทาง
เศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะนั้น หากแต่เป็นการแก้ปัญหาในภาพรวม
ของประเทศ ในเรื่องนี้ทำให้คนส่วนใหญ่เกิดความคับข้องใจเนื่องจากเริ่มมองเห็นความไม่เสมอ
ภาคของการกระจายรายได้ ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง และความ
แตกต่างทางสถานภาพสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้มีการใช้การศึกษาเพื่อ
แก้ปัญหาเหล่านี้ด้วย ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดของการพัฒนาสังคมในระดับท้องถิ่น และชุมชนเพื่อให้
การพัฒนาประเทศเป็นไปเพื่อคนทั้งประเทศอย่างแท้จริง ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการเรียกร้องให้มีการจัด
การประถมศึกษาตามแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมอย่างเต็มรูปแบบนั่นเอง สาระที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตร
ฉบับใหม่จึงเป็นสาระที่กลุ่มคนต่าง ๆ ไม่เลือกเฉพาะนักวิชาการหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย
ในระดับรัฐ มีส่วนช่วยในการกำหนดแสดงให้เห็นถึงความพยายามที่จะทำให้การศึกษาเป็นเรื่อง
ของประชาชน และสังคมมากขึ้นเพื่อสนองตอบคนในทุกท้องถิ่น และสนองตอบความจำเป็นตาม
สภาพที่เป็นจริงของท้องถิ่น

ใน พ.ศ. 2521 จึงได้มีการนำเอาหลักสูตรประถมศึกษาระดับใหม่ขึ้นมาใช้ ซึ่งสาระสำคัญของเป้าหมายก็คือการเน้นความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในการศึกษา และยึดหลักการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ดังคำแถลงนโยบายของนายกรัฐมนตรีท่านหนึ่งในช่วงนั้นคือ มรว.เสนีย์ ปราโมช ดังนี้

รัฐบาลนี้จะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม จะจัดให้บุคคลมีโอกาستهاเทียบกันในการรับการศึกษาอบรมตามความสามารถทางสติปัญญาและเน้นการพัฒนาการศึกษาในชนบทเพื่อการอาชีพและยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น พร้อมทั้งจะหามาตรการเพื่อให้มีเอกภาพทั้งในค่านิยม นโยบาย และการบริหารการศึกษาให้เป็นประการสำคัญ (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 36)

อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการที่หลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2521 ที่นำออกใช้ในช่วงนี้มีการแบ่งเป็น 5 กลุ่มประสบการณ์หลัก คือ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ แต่ละกลุ่มประสบการณ์ก็มีการจัดเนื้อหา กระบวนการเรียนการสอน ตลอดจนเป้าหมายหลักในการศึกษาเป็นรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งถ้าจะวิเคราะห์แนวปรัชญาการศึกษาที่แฝงอยู่ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์จะเป็นดังนี้

กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ ประกอบด้วยสองวิชาสำคัญคือวิชาภาษาไทย และคณิตศาสตร์ เป้าหมายของการเรียนสองวิชานี้ก็เพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้เครื่องมือในการเรียนรู้ การพัฒนาสติปัญญา และเหตุผลโดยเฉพาะในเรื่องคณิตศาสตร์ และเพื่อนำความรู้และทักษะที่ได้จากสองวิชานี้ใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน การจัดการเรียนการสอนในกลุ่มประสบการณ์นี้เน้นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ และทักษะในการนำไปใช้เพื่อประโยชน์ของผู้เรียนแต่ละคนมากกว่าการเน้นสาระเนื้อหา แต่ก็ยังคงให้ความสำคัญกับเรื่องการถ่ายทอดมรดกวัฒนธรรมทางภาษาอย่างเคร่งครัด ในขณะที่เขวากันก็พยายามให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ เน้นความสนใจของผู้เรียน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นการมองกลุ่มประสบการณ์แรกนี้ตามแนวนิรันดรนิยม ปนแนวพิพัฒนนิยมอยู่บ้าง

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เป็นกลุ่มที่พยายามเชื่อมความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เข้ากับสภาพที่เป็นจริงในชีวิตของผู้เรียน ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม กล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี.....(เอกสารหลักสูตรประถมศึกษา, 2521) เนื่องจากเป็นการเรียนการสอนเพื่อมาตรฐานการดำรงชีวิตในสภาพปัจจุบันของผู้เรียน เนื้อหาและประสบการณ์ที่จัดให้จึงเน้นให้ผู้เรียนเข้าใจสังคมตนเอง และที่สำคัญคือการใช้ความรู้ให้เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาตลอดจน

ปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งเกิดขึ้นตลอดเวลาได้ มีการฝึกทักษะและเน้นกระบวนการแก้ปัญหา ดังนั้นธรรมชาติของการเรียนการสอนในกลุ่มนี้จึงไม่เน้นเรื่องมรดกทางสังคมอย่างเคร่งครัดนัก และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ได้เน้นการใช้ความรู้จากศาสตร์ต่าง ๆ ที่เรียนไปเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสติปัญญาซึ่งเป็นแนวปรัชญานิรันดรนิยมมากนัก แต่กลับพยายามบูรณาการเนื้อหาจากศาสตร์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในทางปฏิบัติแทน คือการใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันของนักเรียนแต่ละตัวบุคคล เป็นต้น

การจัดการศึกษาคังกล่าวข้างต้นมีลักษณะไปในแนวปรัชญาพัฒนาภิวัตนิยมมากกว่ากลุ่มประสบการณ์กลุ่มแรก ในแง่ของการเน้นความสำคัญของการเรียนรู้เพื่อสังคมที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่เรื่องของเทคโนโลยี ภาวะทางเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมความเป็นอยู่ เน้นให้ประสบการณ์ที่สัมพันธ์กับสังคมแก่นักเรียนและให้นักเรียนมีส่วนร่วมโดยตรงกับประสบการณ์นั้น ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่งคือการศึกษาที่โรงเรียนมองว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ไม่แยกตัวออกจากสังคมส่วนรวม

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เป้าหมายของกลุ่มประสบการณ์นี้มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหากเป็นการเปลี่ยนแปลงค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมของผู้เรียนเพื่อให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ตามวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย เป็นการใช้บรรทัดฐานมรดกทางวัฒนธรรม และสิ่งที่คนบางกลุ่มมองว่าเป็นสิ่งที่ดีงามเป็นตัวกำหนดเพื่อให้นักเรียนยอมรับและปฏิบัติตามแบบอย่างนั้น ซึ่งเป้าหมายดังกล่าวตรงกับการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาจิตนิยม

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยเป็นกลุ่มประสบการณ์ที่มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมในตัวผู้เรียนตามแนวทางอันพึงประสงค์ ซึ่งให้ระบุนิวเป็นจุดหมายหลักสุด ประถมศึกษาข้างต้น การสร้างเสริมลักษณะนิสัยอันพึงประสงค์มีขอบเขตครอบคลุมการพัฒนาบุคลิกภาพในด้านจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม พลศึกษา และความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเป็นสำคัญ (เอกสารหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 , หน้า 279)

ตามหลักญาณวิทยา (Epistimology) ของปรัชญาจิตนิยมเน้นการรับรู้เกิดขึ้นในจิตใจเป็นหลักสำคัญ คนรู้ถึงสิ่งดีงามต่าง ๆ และเห็นถึงหลักธรรมได้ด้วยความคิดเห็นแบบอย่างที่ดี ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์แต่อย่างใด ดังนั้นการเรียนการสอนตามแนวนี้จึงมีตัวตั้งคือสิ่งที่ยอมรับกันว่าเป็นสิ่งที่ดีงามทั้งหลาย (เช่น ให้ท่านท่านจักให้สนอง , คนดีย่อมมีมนุษยธรรม , ผู้มีความอดทน ย่อมเป็นที่ชอบพอรักใคร่ของผู้อื่น ฯลฯ) หรือที่สืบทอดกันมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมเป็นตัวต้นแบบ แล้วใช้วิธีการต่าง ๆ ตลอดจนการทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีเพื่อสอนให้นักเรียนรับรู้โดยครูอาจจะใช้การดกเถียง อภิปรายหรือเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความคิดเห็นบ้าง หรือครูใช้สถานการณ์จำลอง ประสบการณ์จำลองเพื่อให้นักเรียนมองเห็นคล้ายตามหลัก-

สังขรณ์ที่ครูต้องการจะถ่ายทอดให้นักเรียนยอมรับ การไม่อาจใช้ประสบการณ์จริงในการเรียน-การสอนในทุก ๆ เรื่องได้ก็เนื่องมาจากเหตุผลสองประการ ประการแรกนั้นตามหลักญาณวิทยาของปรัชญาว่าการเข้าถึงหลักสังขรณ์ไม่จำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ แต่สามารถรับรู้ได้ทางจิต ประการที่สองคือถ้าครูนำเอาประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตจริงมาอธิบายอาจจะได้ข้อสรุปที่แตกต่างไปจากเรื่องที่กำลังสอน

การจัดการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาจิตนิยมจึงค่อนข้างปฏิเสธหลักปรัชญาสังขรณ์นิยม (Realism) และประสบการณ์นิยม (Experimentalism) อยู่ไม่น้อย กล่าวคือตามแนวสังขรณ์นิยมจะให้ความสำคัญกับสิ่งที่เห็น ได้ด้วยตา สัมผัสได้ พิสูจน์ได้ คนในกลุ่มนี้มองว่าสิ่งต่าง ๆ ในโลก เป็นจริงตามสภาพธรรมชาติของตัวมัน ดังนั้นถ้าเราได้เห็น สังเกตและติดตามพฤติกรรมของมัน จะสามารถเข้าใจถึงสังขรณ์ของสิ่งนั้นก่อเกิดการเรียนรู้ขึ้นจึงเท่ากับเป็นการเรียนรู้จากของจริง และสามารถพิสูจน์ความต่อเนื่องความเป็นเหตุเป็นผลของความจริงนั้นได้ ไม่ใช่เรียนรู้จากการบอกเล่าจากผู้อื่นหรือเรียนรู้จากสิ่งที่ถูกกำหนดว่าเป็นสังขรณ์โดยคนกลุ่มหนึ่ง ซึ่งที่จริงความเป็นเหตุเป็นผล หลักสังขรณ์ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาตินี้คือสิ่งที่เด่นมากในหลักพุทธศาสนา จึงนิยมกล่าวกันว่าพุทธศาสนาสอนให้คนไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ แต่ต้องใช้เหตุผลติดตาม และพิสูจน์ ซึ่งการเรียนการสอนในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยนำที่จะได้จัดการเรียนการสอนอิงตามแนวปรัชญาสังขรณ์นิยม ในแนวกระบวนการทางวิทยาศาสตร์มากกว่าจิตนิยม

ส่วนการจัดการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาประสบการณ์นิยมนั้น มองว่าสิ่งที่เป็นความจริงสูงสุด และมีค่ามากที่สุดไม่ใช่สิ่งของ หรือความคิด แต่เป็นกระบวนการ การที่คนเข้าไปอยู่ในประสบการณ์อะไรสักอย่างหนึ่ง ก็เท่ากับว่ากำลังได้เห็น ได้สัมผัสกับของที่เป็นของจริงอยู่แล้ว ดังนั้นกระบวนการจึงเป็นสิ่งที่ทำให้คนได้ปฏิสัมพันธ์นี้คือความจริง ความจริงในลักษณะนี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เป็นตัวคนที่อยู่ในเหตุการณ์นั่นเองและปัจจัยที่เป็นสิ่งแวดล้อมหรือบริบทในขณะนั้น เมื่อเป็นดังนี้แล้วการให้คุณค่ากับสิ่งหนึ่งสิ่งใดในลักษณะคงที่หรือมองว่าเมื่อทำพฤติกรรมแบบเดียวกันแล้วผลที่ตามมาจะต้องเป็นแบบเดียวกันจึงไม่น่าจะเป็นความจริงแท้ในแนวปรัชญาประสบการณ์นิยม

เรื่องนี้ไพชบุรุษ สีนลารัตน์ (2522) กล่าวไว้ว่า

ตามหลักของประสบการณ์นิยมแล้ว คุณค่าต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับคนและสภาพการณ์ต่าง ๆ ที่คนนั้นประสบอยู่เป็นหลักสำคัญ ถ้าการกระทำใดก็ตามเมื่อได้รับการปฏิบัติแล้วปรากฏว่าเกิดผลดีในทัศนะของคนส่วนรวม การกระทำนั้นก็ถือว่าเป็นการกระทำที่ดีหรือการกระทำนั้นประสบผลดีต่อตนเอง และไม่เคียดแค้นต่อสังคมก็ถือว่าดีได้ คำนิยามทั้งในคำสอนของคุณธรรมและศิลปกรรมก็ตามสัมพันธ์โดยตรงกับสิ่งแวดล้อมที่คำนิยามนั้นปรากฏขึ้น คำนิยามที่แท้จริงไม่เปลี่ยนแปลงจึงไม่มี และไม่ปรากฏขึ้น การสอนให้ผู้เรียนยึดหลักคุณธรรมและจริยธรรมที่แน่นอนอย่าง

ใดอย่างหนึ่งจึงไม่เหมาะสม แต่ควรจะสอนให้เลือกตัดสินใจด้วยตนเองจะเหมาะสมกว่า (หน้า 44)

กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ เป้าหมายของการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มนี้มุ่งให้นักเรียน รู้จักการทำงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะป็นงานบ้าน และงานที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพ ได้ต่อไป ตลอดจนมุ่งเน้นให้นักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงานอีกด้วย การจัดการเรียนการสอน จะอยู่ในรูปของการให้นักเรียนได้ลงมือกระทำคล้ายกับแนวพิพัฒนนิยม คือเรียนรู้จากการกระทำ นอกจากนี้ยังเป็นการสอดแทรกเรื่องของการรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสภาพท้องถิ่นเพื่อให้สามารถ ดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุขในสภาพนั้น มีการสนับสนุนให้ใช้วัตถุดิบที่ได้จากท้องถิ่น และใช้ วิทยากรท้องถิ่นในการสอนงานแก่นักเรียน และให้นักเรียนเรียนรู้งานอาชีพที่ท้องถิ่นนิยมทำกันอยู่ หรือเห็นว่าจำเป็นจะต้องใช้ต่อไป เป็นการมองการเรียนรู้อันเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับสังคม มุ่งเน้นพัฒนานักเรียนเป็นตัวละคร เพื่อให้ไปช่วยเป็นกำลังของสังคมต่อไป

การเรียนการสอนในกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพในระดับประถมศึกษา มีสองลักษณะ ใหญ่ ๆ คือ ในลักษณะแรกเป็นการให้วิทยากรท้องถิ่นมาให้ความรู้ โดยมองว่าวิทยากรท้องถิ่น เหล่านี้มีความรู้และทักษะ ตลอดจนประสบผลสำเร็จในงานอาชีพนั้นจนเป็นที่ยอมรับของท้องถิ่น จึงสมควรเป็นผู้ให้ความรู้ในเรื่องนั้นแก่นักเรียน ลักษณะที่สองคือให้ครูเป็นผู้สอนโดยมองว่างาน- อาชีพนั้นในท้องถิ่นยังล้าหลัง ตามไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลงในสายงานอาชีพนั้น ครูจึงต้องเป็น ผู้ถ่ายทอดการทำงานแบบใหม่ให้นักเรียนเพื่อให้นักเรียนนำไปถ่ายทอดให้ทางบ้านอีกทีหนึ่ง แต่ ไม่ว่าจะป็นในลักษณะใดต่างก็อิงแนวปรัชญาพิพัฒนนิยมทั้งสิ้น นั่นคือการให้นักเรียนเรียนรู้เอง จากการกระทำ และการให้สังคมเข้ามามีบทบาทในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนเป็นอัน- หนึ่งอันเดียวกับสังคมไม่ปลีกตัวออกจากสังคม ซึ่งส่งผลทำให้นักเรียนมีความรู้จักและเข้าใจ สังคมของตนดีขึ้น

ปรัชญาการศึกษากับการจัดการศึกษาในช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ

ระหว่าง พ.ศ. 2523 - 2529

แม้ว่าหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้จะเป็นฉบับเดียวกับที่ใช้ในช่วงรัฐบาลพลเรือน เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศ คือหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2521 ก็ตาม หากแต่จุดเน้นของการจัดการศึกษาแตกต่างไปจากการจัดการศึกษาในช่วง ลังก้าว

จากการศึกษานโยบายของรัฐบาลชุดต่าง ๆ ในช่วงนี้ จะปรากฏข้อความที่เน้นให้การจัดการศึกษาเป็นไปเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคมในระดับมหภาค คล้ายกับในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหาร หากแต่ยังคงให้ความสนใจต่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่นควบคู่ไปด้วย การให้การศึกษาเพื่อการปรับปรุง และพัฒนาสังคมในลักษณะเช่นนี้ตรงกับการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมเป็นอย่างมากและดูจะเป็นแนวปฏิรูปนิยมที่ค่อนข้างสมบูรณ์กว่ารัฐบาลสองช่วงแรก

ตัวอย่างของการเน้นให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศในภาพรวม และการพัฒนาท้องถิ่นไปพร้อม ๆ กันนั้นมีปรากฏอยู่ในนโยบายของรัฐบาลชุดที่ 45 ภายใต้การบริหารประเทศของนายกรัฐมนตรี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ดังนี้

1. **เร่งจัดการศึกษาทุกระดับและประเภททั้งในและนอกระบบ โรงเรียนให้สัมพันธ์กันสอดคล้องกับการพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม**

9. **จะระดมทรัพยากรจากแหล่งต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้ในการขยายการศึกษาและการพัฒนาคุณภาพ และจะปรับปรุงวิธีการจัดสรรทรัพยากรทางการศึกษาเพื่อให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาโดยเน้นการให้โอกาสแก่ผู้เรียนในชนบท ผู้เรียนที่ยากจนและกลุ่มชนที่มีโอกาสน้อย (นโยบายรัฐบาลชุดที่ 45 ประกาศเมื่อวันที่ 20 พฤษภาคม 2526)**

นอกจากการพัฒนาประเทศในเชิงเศรษฐกิจ ทั้งในระดับมหภาค และระดับท้องถิ่น ตลอดจนการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในประเทศแล้ว รัฐบาลในช่วงนี้ยังใช้การศึกษาในฐานะเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและมรดกไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณด้วยไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ ความเชื่อ ค่านิยม และให้ช่วยกันรักษาโครงสร้างหลัก ๆ ทางสังคมไว้ ซึ่งในเรื่องนี้ตรงกับแนวปรัชญานิรันดรนิยมอยู่ไม่น้อยยกเว้นคือสืบทอดความรู้และค่านิยมของสังคมเดิมแต่เป็นในลักษณะของการพยายามให้ใช้เหตุผล และพัฒนาสติปัญญาไปพร้อม ๆ กันด้วย จุดมุ่งหมายก็คือการผลิตคนที่มีเหตุผลให้กับสังคมในขณะที่เป็นผู้ยึดมั่นอยู่ในคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมไทย ดังข้อความที่ปรากฏในนโยบายรัฐบาลชุดที่ 45 ข้อ 6 ดังนี้

6. **จะเร่งฝึกและอบรมในด้านระเบียบวินัย คุณธรรม ความรู้จักรับผิดชอบต่อสังคมและตนเอง ความรักในศิลปวัฒนธรรม และความสำนึกในความเป็นไทยร่วมกันเพื่อสร้างไว้ซึ่งเอกลักษณ์เอกราช อธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข นอกจากนั้นจะส่งเสริมให้สถาบันศาสนาได้เข้ามามีบทบาทในการอบรมสั่งสอนด้านคุณธรรมมากขึ้น.....**

**ปรัชญาการศึกษากับการจัดการศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจ
ระดับนานาชาติระหว่าง พ .ศ. 2530 - 2538**

จากนโยบายการศึกษาที่รัฐบาลในช่วงนี้ประกาศ โดยเฉพาะนโยบายของรัฐบาลชุดที่ 46 ถึง 48 จะเป็นการเน้นการจัดการศึกษาและการประดมศึกษาตามแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมทั้งนี้เพราะรัฐบาลต้องการจะใช้การศึกษาในฐานะเครื่องมือในการสร้างสังคมแบบใหม่ขึ้น แต่มีลักษณะแตกต่างไปจากลักษณะของสังคมในช่วงรัฐบาลก่อน ๆ ดังนี้คือ สังคมไทยในยุคใหม่จะต้องเป็นสังคมที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับผู้นำของภูมิภาคนี้ เป็นผู้นำทางด้านการเมือง และมีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังเป็นสังคมที่ไม่มีปัญหาเรื่องคนขาดคุณภาพ ไม่มีปัญหาเรื่องการว่างงานเหมือนอย่างเช่นในสมัยก่อน ๆ ทั้งนี้เพราะประชาชนได้รับการศึกษาที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนาตนเองอย่างเต็มที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพพร้อมที่จะออกไปทำงานในภาคเอกชน และแม้แต่ในตลาดต่างประเทศได้ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการพัฒนาประเทศทั้งในระดับมหภาค และให้ลงถึงประชาชนในท้องถิ่นโดยทั่วหน้าด้วย ที่สำคัญคือมีการเน้นให้ภาคธุรกิจเอกชนมีบทบาทเป็นอย่างมากในการพัฒนาเศรษฐกิจประเทศ

หลักฐานในเรื่องนี้มีปรากฏอยู่ในนโยบายรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐบาลชุดที่ 46 ดังนี้
.....กระจาย โอกาสทางการศึกษาให้ประชาชนอย่างทั่วถึง โดยเน้นทั้งการปรับปรุงการผลิตและพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศและพัฒนาคุณภาพและความเสมอภาคของระบบการศึกษาเพื่อส่งเสริมจริยธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การศึกษาตลอดชีวิต การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม พละนาถมิย ตลอดจนการศาสนาและศิลปวัฒนธรรม (25 สิงหาคม 2531)

และนโยบายรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลชุดที่ 47 ได้ระบุถึงเรื่องนี้ไว้ดังนี้

รัฐบาลมุ่งให้ความสำคัญต่อการเร่งขยาย โอกาสการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาเพื่อเป็นรากฐานการขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปีเป็น 9 ปี ตลอดจนปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอนให้มีเนื้อหาสาระเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นควบคู่ไปกับการให้มีการเพิ่มพูนความรู้ผ่านระบบสื่อมวลชนต่าง ๆ

นอกจากนี้รัฐบาลมุ่งเน้นการเรียนการสอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการผลิตและการใช้เทคโนโลยีในอนาคตและจะเร่งรัดการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนให้สามารถสนองความต้องการของตลาดแรงงานควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้สถานศึกษาได้เน้นกิจกรรมการพัฒนาค่านิยมสูงภาพและการออกกำลังกายแก่เด็กและเยาวชนให้มีพลานามัยสมบูรณ์หรือขีดความสามารถในการแข่งขันกีฬาระดับชาติและนานาชาติได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งการพัฒนาจิตใจ โดยมุ่งเน้นการประพฤติปฏิบัติในทางที่ชอบที่ควรและการเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน.....(9 มกราคม 2534)

แนวคิดที่ให้การประถมศึกษาเป็นเครื่องมือในการปูพื้นฐานในการผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพเพื่อเป็นทรัพยากรสำคัญของตลาดแรงงานตามความต้องการของภาครัฐบาลและโดยเฉพาะของภาคเอกชน หรือเพื่อสร้างอาชีพส่วนตัวของประชาชนตามสภาพท้องถิ่นและความพร้อมของแต่ละบุคคลนั้นค่อนข้างจะเป็นไปในแนวปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ปรัชญานี้เน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการเลือกเป้าหมายในการดำเนินชีวิต การให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ในโลก และการกำหนดลักษณะความสัมพันธ์กับคนในสังคมอาทิ ความจริงแท้ของคนตามแนวปรัชญาขึ้นอยู่กับชีวิตของคน สารแท้แท้ของความเป็นคนอยู่ที่การค้นหาคำความจริงเพื่อตัวของเขาเองเพื่อตอบสนองความต้องการและความพอใจของเขาเอง ดังนั้นคนจึงมีอิสระ และเสรีภาพที่จะทำอะไรก็ได้โดยไม่ถูกกำหนดโดยสังคม หรือค่านิยมของผู้อื่น แต่ในขณะที่เดียวกันก็ต้องยอมรับผิดชอบต่อการเลือกทางเดินของตนเองโดยผู้มีชี้นำ

การที่รัฐบาลในช่วงนี้ให้อิสระและเสรีภาพต่อปัจเจกชน ซึ่งได้แก่ธุรกิจเอกชนและกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ ในการเลือกเป้าหมาย และวิถีการแสวงหาผลประโยชน์ ตลอดจนการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ จนถึงบางครั้งสร้างกฎเกณฑ์ใหม่ให้กับสังคม แม้ว่าจะมีการวางขอบเขตเรื่องของ “ทางที่ชอบและประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม” ไว้ก็ตาม ทำให้เกิดการปะทะกันทางแนวความคิด ความเชื่อและการขัดผลประโยชน์กันระหว่างปัจเจกบุคคลและกลุ่มบุคคลอยู่เนือง ๆ ซึ่งรวมไปถึงความขัดแย้งทางความคิดในเรื่องเป้าหมาย และวิธีการจัดการประถมศึกษา และการจัดการศึกษาด้วย และที่สำคัญคือการประถมศึกษา และการจัดการศึกษาทุกระดับของรัฐบาลชุดต่อ ๆ มาจะอิงแนวปรัชญาอัตถิภาวนิยมมากขึ้นทุกทีทำให้ผู้ที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการในเรื่องนี้โดยตรงมีบทบาทเป็นเพียงส่วนหนึ่งของผู้กำหนดเป้าหมาย และวิถีทางการจัดการที่ปัจเจกบุคคลอื่น ๆ และกลุ่มคนกลุ่มต่าง ๆ แม้แต่คนในวงการศึกษาดูแลกันเองอาจมีความเห็น และความเชื่อที่ขัดแย้งต่อแนวคิดนั้น ๆ ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับแนวปรัชญาที่แต่ละคนยึดถืออยู่ว่าเหมือนหรือต่างจากแนวคิดของผู้รับผิดชอบต่อการประถมศึกษาหรือไม่

การจัดการประถมศึกษาในสังคมอนาคตไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง แม้กระทั่งหน่วยงานที่มีความรับผิดชอบโดยตรงในเรื่องนี้จะเป็นผู้มีอำนาจเด็ดขาดในการกำหนดเป้าหมาย และทิศทางเพียงทางหนึ่งทางเดียวเหมือนอย่างในอดีต ในเรื่องนี้ พระเทพเวที (2515) ได้ให้ข้อคิดไว้ดังนี้

ในอนาคตอันใกล้นี้ ชีวิตและสังคมไทยจะต้องประสบปัญหาของสังคมแบบอุตสาหกรรม ปัญหาจากค่านิยมเทคโนโลยีและปัญหาความเจริญที่ไม่สมดุลอีกเป็นอันมากแม้จะรู้สำนึกกันขึ้นมาบ้างก็ไม่สามารถป้องกันได้เพราะกระแสไหลแรงตามเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่ประดังเข้ามาผลักดัน แต่ถ้าความรู้เท่าทันและแนวความคิดที่ถูกต้องมีกำลังแรงขึ้นมารวดเร็วพอก็อาจจะผ่อนเบาปัญหาไปได้บ้างและช่วยให้เกิดผลดีในระยะยาว ในการนี้ถ้าวงการศึกษามีปรับตัวครั้งใหญ่จนให้สังคมเห็นความเป็นผู้นำทางปัญญาได้วงการอื่นก็จะเข้ามาตามอวิถีทางแก้ปัญหาก็แก่ชีวิตและสังคม พุทธิกษัตริย์หนึ่งก็คือความเป็นผู้นำในทางการศึกษาจะออกไปสู่นอกวงการของนักศึกษานั้นเอง (100 ปีการศึกษาไทย , 2535 , หน้า 316)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา

การจัดการศึกษาของไทยก่อนปีพุทธศักราช 2489 ได้มีวิวัฒนาการของความคิดในการจัดการศึกษาทุกระดับ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์ต้องการให้เกิดเอกภาพทางการเมืองและการปกครอง เครื่องมือที่ใช้ประการหนึ่งคือ กลไกด้านการกล่อมเกลาคบ โดยมีหน่วยงานด้านการเมืองเป็นผู้รับผิดชอบ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาพุทธศักราช 2464 ต้องการให้ระบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือในการสร้างคน ในปีพุทธศักราช 2478 โดยการปกครองระบอบประชาธิปไตย ได้มีการขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษามากขึ้นและเริ่มมีมหาวิทยาลัย เมื่อถึงรัชสมัยรัชกาลที่ 8 และรัชสมัยรัชกาลที่ 9 ในปัจจุบัน ได้มีการเน้นการขยายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึง รวมทั้งการขยายช่วงเวลาของการศึกษาด้วย

การประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับพื้นฐานของประเทศ ได้เริ่มต้นจากความต้องการที่รัฐมีความมุ่งมั่นให้คนทั่วประเทศได้รับการศึกษาอบรมกล่อมเกลา (Socialization) ให้แปรสภาพจาก “ ผู้ไม่รู้ ” มาเป็น “ ผู้รู้ ” ที่มีคุณค่าและเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งลักษณะการปกครองที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย ในสมัยการปกครองระบอบประชาธิปไตย (พ.ศ. 2475) แนวคิดในทางการจัดการประถมศึกษาเปลี่ยนไป การศึกษาเป็นบริการพื้นฐาน (Services) สำหรับประชาชนที่รัฐต้องให้อย่างทั่วถึง ในขณะที่ปัจจุบัน (พ.ศ. 2538) การศึกษาเป็นทั้งการกล่อมเกลา การบริการพื้นฐาน และการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ (Investment in Human Resource) ดังนั้น บทบาทของรัฐในการจัดการศึกษาระดับพื้นฐาน จึงเน้นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและประเทศชาติ

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า หน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเป็นผู้รับผิดชอบในการวางรากฐานการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ของประเทศ การพัฒนาการด้านการประถมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำเนินการและการบริหารการศึกษาจึงเป็นกลไกสำคัญส่วนหนึ่งที่จะทำให้การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาประสบผลสำเร็จในแง่ของการมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สำหรับการศึกษาวិเคราะห์ในการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษานี้ จะแบ่งช่วงเวลาของการบริหารการศึกษาดังกล่าวเป็น 5 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1 การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา ก่อน พ.ศ. 2489 ช่วงที่ 2 การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2489-2509 ช่วงที่ 3 การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2509-2522 ช่วงที่ 4 การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2522-2530 และช่วงที่ 5 การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2530-2538

การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา ก่อน พ.ศ. 2489

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้จัดโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบเป็นโรงเรียนหลวงสำหรับข้าราชการ และได้โปรดให้ตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับราษฎรในวัดต่าง ๆ แพร่หลายออกไปจนถึงหัวเมือง เมื่อการเล่าเรียนเจริญขึ้นมากแล้ว จึงทรงมีพระราชดำริว่าหน้าที่การจัดโรงเรียนสำหรับประชาชน ซึ่งเป็นราชการพลเรือนควรจะแยกการจัดโรงเรียนทั้งปวงมาจัดตั้งเป็นกรมหนึ่งในราชการพลเรือน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้งกรมศึกษาธิการ ใน พ.ศ. 2430 และให้กรมหมื่นดำรงราชานุภาพทรงบัญชาการกรมศึกษาธิการ กิจการของกรมศึกษาธิการในขณะนั้น มีโรงเรียนในสังกัดทั้งในกรุงและหัวเมืองรวม 34 แห่ง ครู 81 คน และนักเรียน 1,994 คน ในส่วนภูมิภาคมีโรงเรียนหลวงที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อ่างทอง ลพบุรี นครปฐม ราชบุรี เพชรบุรีและสมุทรปราการ เป็นต้น ในพระนครมีโรงเรียนชั้นสูงรวม 5 แห่ง คือ โรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ โรงเรียนมหาธาตุวิทยาลัย โรงเรียนสราญรมย์ โรงเรียนสุนันทาลัย และโรงเรียนแผนก การศึกษาในระยะนี้เป็นการศึกษาก่อนตั้งกระทรวงธรรมการ นับแต่รัฐเข้าจัดการศึกษาให้ปวงชนนั้น การศึกษาได้ค่อย ๆ ขยายตัวมาเป็นลำดับ การจัดการศึกษาในระยะนี้มุ่งหมายฝึกคนเข้ารับราชการเป็นสำคัญ

ต่อมา ได้มีการประกาศตั้งกรมธรรมการเป็นกระทรวงธรรมการใน พ.ศ. 2435 มีพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) เป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ กรมต่าง ๆ ที่สังกัดกระทรวงธรรมการเมื่อแรกตั้ง ได้แก่ 1) กรมธรรมการกลาง กรมราชบัณฑิต 2) กรมศึกษาธิการ กรมตรวจ กรมแต่งตำราเรียน (กองแบบเรียน) 3) กรมพยาบาล 4) กรมพิพิธภัณฑ์ และ 5) กรมสังฆการี และ พ.ศ. 2481 ให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม (ฉบับที่ 5) ให้ยุบกรมศึกษาธิการ แต่เพิ่มกรมสามัญศึกษา และกรมวิชาการ

ในปี พ.ศ. 2484 ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พุทธศักราช 2484 กระทรวงธรรมการเปลี่ยนเป็นกระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจและหน้าที่เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนา และการศิลปากร หน้าที่ราชการในกระทรวงศึกษาธิการแยกเป็น 2 สำนัก และ 4 กรม หนึ่งในหน่วยงานนี้ คือ กรมสามัญศึกษา ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในโรงเรียนระดับประถมศึกษา จากรายงานการศึกษาประจำปี 2485 ของกรมสามัญศึกษา ได้กล่าวถึงส่วนราชการและกิจการในหน้าที่ของกรมดังนี้ 1) สำนักงานเลขานุการ 2) กองโรงเรียนรัฐบาล แผนกโรงเรียนส่วนกลาง แผนกโรงเรียนส่วนภูมิภาค แผนกตรวจ 3) กองโรงเรียนราษฎร — แผนกโรงเรียน แผนกตรวจ แผนกทะเบียน 4) กองโรงเรียนประชาบาล—แผนกโรงเรียน แผนกการเงินประถมศึกษา แผนกทะเบียน 5) กองฝึกหัดครู —แผนกฝึกหัดครูชั้นสูง แผนกฝึกหัดครูชั้นต้น แผนกตรวจและอบรม 6) กองวิชาการ —แผนกหลักสูตรและแบบเรียน แผนกสอบไล่ แผนกทะเบียนและประกาศนียบัตร 7) กองคลัง — แผนกบัญชีและพัสดุ

สำหรับ “กองโรงเรียนประชาบาล” ได้แบ่งออกเป็น 3 แผนก คือ

1. แผนกโรงเรียน มีหน้าที่ดังนี้

- 1.1 พิจารณาเสนอเรื่องเกี่ยวกับระเบียบในส่วนการศึกษาประชาบาลเกี่ยวกับพระราชบัญญัติประถมศึกษา
- 1.2 จัดการในเรื่องกำหนดอายุเด็กให้เข้าศึกษา
- 1.3 พิจารณาครูประชาบาลที่สอนนักเรียนสอบไล่ได้ไม่ถึงร้อยละ 50
- 1.4 จัดการอนุโมทนา ในเรื่องมีผู้เื้อเพื่อ เกื้อกูลการศึกษาประชาบาลตลอดจนการขอเครื่องหมายตอบแทน

2. แผนกการเงินประถมศึกษา มีหน้าที่ดังนี้

- 2.1 พิจารณาเสนอเรื่องเกี่ยวกับงบประมาณเงินการประถมศึกษาเงินช่วยการศึกษา และเงินรายได้อื่น ๆ ในส่วนการศึกษา-ประชาบาล
- 2.2 จัดทำรายละเอียดงบประมาณเงินการประถมศึกษา เงินช่วยการศึกษา ทั้งประเภทเงินเดือน ค่าใช้สอยและงานจร โดยแบ่งแยกเป็นรายจังหวัด
- 2.3 พิจารณาเสนอเรื่องเกี่ยวกับเงินรางวัล ซึ่งต้องจ่ายให้ครูประชาบาล

3. แผนกทะเบียน มีหน้าที่ดังนี้

- 3.1 จัดทำทะเบียนโรงเรียนประชาบาลให้เรียบร้อยและเป็นปัจจุบันอยู่เสมอ
- 3.2 จัดการรับหนังสือพิมพ์วิทยากรย์ให้แก่โรงเรียนประชาบาล
- 3.3 รวบรวมบัญชีสำรวจครู นักเรียน และ โรงเรียนประชาบาลและทำสถิติด้วย
- 3.4 จัดทำบัญชีรายชื่อครูประชาบาลและสารวัตรศึกษาที่ด้อยโทษไล่ออกหรือให้ออกโดยมีความผิด และที่ลาออกโดยเหตุสุขภาพส่งไปให้ทุกจังหวัดทราบ
- 3.5 ตรวจสอบบัญชีแสดงผลการสอบไล่ของ โรงเรียนประชาบาลทุกจังหวัด

ดังที่กล่าวมาแล้ว “กรมสามัญศึกษา” มีหน้าที่รับผิดชอบโรงเรียนในระดับประถมศึกษา และงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง การดำเนินงานของกรมสามัญศึกษา ก่อน พ.ศ. 2489 สามารถสรุปสาระสำคัญ ได้ดังนี้

การดำเนินงานใน พ.ศ. 2486

1. การรับโอนการประถมศึกษาจากเทศบาล

โดยที่รัฐบาลมีความประสงค์ให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ควบคุมการศึกษาของชาติทั้งหมด กระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงมหาดไทยจึงได้ตกลงกันให้โอนการประถมศึกษาจากเทศบาลไปให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้จัดทำต่อไป ตั้งแต่วันที่ 31 ธันวาคม 2486 เป็นต้นว่ากรมสามัญศึกษาได้เข้ารับจัดการประถมศึกษาแทนเทศบาลต่อไป

2. การรับโอนโรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช

โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวชเป็นโรงเรียนรัฐบาลแห่งเดียว ที่สอนวิชาอาชีพทางการพิมพ์ ในสภานี้กรมสามัญศึกษาได้รับโอนโรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช จากกรมอาชีวศึกษา มาขึ้นอยู่ในสังกัดสำนักงานเลขาธิการกรม

3. การจัดโรงเรียนราษฎร์

จำนวนโรงเรียนราษฎร์ในสภานี้ลดน้อยลง เนื่องจากบางแห่งต้องประสบภัยทางอากาศ บางแห่งไม่อาจดำรงตำแหน่งฐานะของโรงเรียนอยู่ได้ เพราะมีรายได้น้อย ในส่วนภูมิภาคมีจังหวัดที่ยังไม่มีโรงเรียนราษฎร์เลย 6 จังหวัด คือ จังหวัดพิจิตร สงคราม ลานช้าง แม่ฮ่องสอน สตูล ระนอง และนครจัมปาศักดิ์

การดำเนินงานใน พ.ศ. 2487-2488

1. การโอนการประถมศึกษากลับคืนไปให้เทศบาลจัดทำ

เพื่อส่งเสริมการจัดการประถมศึกษาของเทศบาลให้เป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมาย กระทรวงศึกษาธิการได้ทำความตกลงกับกระทรวงมหาดไทย ให้โอนการประถมศึกษาไปให้เทศบาลจัดทำต่อไปตามเดิมให้เสร็จสิ้น ในวันที่ 31 ธันวาคม 2481 แต่โรงเรียนเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็น “โรงเรียนเทศบาล” ตามพระราชบัญญัติเท่านั้น กระทรวงศึกษาธิการยังคงต้องใช้จ่ายเงินการประถมศึกษาจ่ายในการดำรงอยู่ของโรงเรียนเช่นเดียวกับโรงเรียนเทศบาล เพราะทางเทศบาลยังไม่ยอมรับไปจัดดำเนินการเองตั้งแต่ก่อน

2. การปิดภาคเรียน

เนื่องจากประเทศยังอยู่ในภาวะสงคราม กระทรวงศึกษาธิการจึงมีคำสั่งแจ้งไปยังจังหวัดทุกจังหวัด เรื่องการปิดภาคเรียนดังนี้ “เนื่องจากเหตุสงคราม การศึกษาของนักเรียนในบางจังหวัดย่อมได้รับความกระทบกระเทือนอันเป็นปัจจัยให้ได้ผลไม่สม่ำเสมอแก่กัน แห่งใดที่ได้รับความกระทบกระเทือนมาก ก็ควรจะเร่งสอนเพื่อให้ทันตามหลักสูตร แห่งใดที่เรียนได้เป็นปกติสม่ำเสมอตลอดมา ก็ไม่มีความจำเป็นจะต้องเร่งเรียนการสอน ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงขอมอบให้อธิบดีของจังหวัดที่จะแจ้งเปิดเรียนต่อไปในระหว่างปิดภาคเรียน หรือให้ลดจำนวนวันปิดภาคเรียนลงได้ตามที่เห็นสมควรเป็นคราวๆ ไป”

ประเทศไทยได้เริ่มเผชิญกับภัยทางอากาศตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2486 และค่อย ๆ ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น ในวันที่ 5 มิถุนายน 2487 เจตอ่าเกอซันในของจังหวัดพระนครและธนบุรี ได้ถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนัก และทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น กระทรวงศึกษาธิการจึงได้สั่งให้โรงเรียนส่วนกลางในเขตอำเภอซันในของจังหวัดพระนครและธนบุรีหยุดเรียนชั่วคราวตั้งแต่วันที่ 7 มิถุนายน 2487 เป็นต้นไปจนตลอดปีการศึกษา 2487 ส่วนโรงเรียนในส่วนภูมิภาคที่อยู่ใกล้เขตสงคราม จะเปิดทำการสอนชั่วคราวหรือไม่ ให้อยู่ในดุลยพินิจของคณะกรรมการจังหวัด สำหรับโรงเรียนที่อยู่นอกเขตอันตรายทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคคงเปิดทำการสอนตามปกติ ในต้นปีการศึกษา 2488 สถานการณ์ทวีความรุนแรงและคับขันยิ่งขึ้น โรงเรียนที่หยุดทำการสอนอยู่แล้วแต่เดิม ก็ได้รับคำสั่งให้หยุดต่อไปอีกจนถึงกลาง พ.ศ. 2488 เมื่อสงครามยุติลงแล้ว จึงได้เปิดทำการสอนเป็นปกติ

คังคำบรรยายสภาพการศึกษาในระยะมหาสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ว่า

“ระหว่าง พ.ศ. 2485-2488 เป็นระยะมหาสงครามโลก การศึกษาได้รับความกระทบกระเทือนมาก โรงเรียนหลายแห่งหยุดทำการสอน บางแห่งต้องอพยพไปตั้งในตำบลหรือจังหวัดที่ปลอดภัย มีหลายโรงเรียนถูกทำลายและถูกทหารเข้ายึดครองทำให้อาคารชำรุดทรุดโทรมมาก ในระยะนี้เมื่อเสร็จสงครามแล้ว กระทรวงศึกษาธิการต้องทำงานอย่างหนักในการปรับปรุงก่อสร้างซ่อมแซมโรงเรียนที่พิ้นาศหักพังและชำรุดทรุดโทรม ตลอดจนปรับปรุงการสอนทั้งด้านวิชาการและศีลธรรมจรรรยา”

การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2489-2509

การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งเริ่มต้นรัชกาลใน พ.ศ. 2489 นั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ การดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาในระยะนี้จะแบ่งเป็น 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 พ.ศ. 2489-พ.ศ. 2493 ระยะที่ 2 พ.ศ. 2494 - พ.ศ. 2502 และระยะที่ 3 พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2509

ระยะที่ 1 พ.ศ. 2489- พ.ศ. 2493

ในพ.ศ. 2489 กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินงานเกี่ยวกับการเปิดการสอนชั้นเตรียมอุดมศึกษา พ.ศ. 2490 โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ถนนพญาไทซึ่งเคยสังกัดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้โอนมาอยู่ในสังกัดกรมสามัญศึกษาและได้เปิดขยายการฝึกหัดครูมัธยมขึ้นที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา มีการดำเนินการเพื่อสร้างโรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร ไม่มีการดำเนินงานของการศึกษาระดับประถมศึกษา นอกจากปรับปรุงก่อสร้างซ่อมแซมโรงเรียน ตลอดจนปรับปรุงการสอน

ได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลจากกระทรวงมหาดไทยไปสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และได้ยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลเป็นข้าราชการพลเรือน ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2491 มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงเงินเดือนเป็นหลายทาง ดังนี้

1. สำหรับอัตราธรรมดาที่ต่ำกว่า 30 บาท ได้ปรับขึ้นเป็น 30 บาททั้งหมด
2. การปรับปรุงฐานะ และระดับเงินเดือนครูตามประกาศนียบัตรให้ได้ระดับสูงขึ้นไปกว่าเดิม ตามกฎ ก.พ. ฉบับที่ 222 ได้เริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 24 มกราคม 2493 นับว่าเป็นการเชยฐานะของครูที่สำคัญอีกขั้นหนึ่ง อันเป็นการตีราคาคุณครูสูงขึ้น ดังนี้

วุฒิ	เดิมบรรจุ	ใหม่บรรจุ
ประโยคครูประชาบาล (ป.ป.)	24 บาท	30 บาท
ประกาศนียบัตรจังหวัด (ว.)	30 บาท	35 บาท
ประโยคครูมูล (ป.)	34 บาท	40 บาท
ประโยคครูประถม (ป.ป.)	50 บาท	60 บาท
ประโยคครูมัธยม (ป.ม.)	80 บาท	90 บาท

3. สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับปรับเลื่อนตามข้อ 1 และข้อ 2 ได้ปรับขึ้นวงโคจรโดยถืออนุโลมตามกฎ ก.พ. ทุกอัตรา แต่มีเงื่อนไขโดยถือเกณฑ์ว่าผู้ที่จะได้รับจริงเต็มตามอัตรานั้น ๆ จะต้องเป็นผู้ที่ทำงานมาครบปี และไม่มีคามผิดเสียหาย

สำหรับการยกเลิกค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้เริ่มยกเลิกค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลตั้งแต่ชั้นประถมถึงชั้นมัธยมต้น ตั้งแต่ภาคกลางปีการศึกษา 2491 และในปีการศึกษา 2492 มีการยกเว้นค่าเล่าเรียนในโรงเรียนรัฐบาลตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 6 ลงมา นับว่าเป็นการศึกษาให้เปล่าแก่ประชาชน

ส่วนการอุดหนุนโรงเรียนราษฎร์เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา จำนวนเงินอุดหนุนทวีขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากได้ขยายการอุดหนุนให้กว้างขวางขึ้น และตั้งแต่ พ.ศ. 2490 เงินอุดหนุนได้เพิ่มขึ้นอย่างผิดปรกติ เนื่องจากค่าครองชีพสูงขึ้น เงินเดือนครูสูงขึ้นตาม โรงเรียนราษฎร์จึงต้องขึ้นค่าเล่าเรียน ทำให้เป็นการกระทบกระเทือนค่าครองชีพของผู้ปกครองด้วย เพื่อป้องกันมิให้โรงเรียนขึ้นค่าเล่าเรียนโดยไม่มีที่สิ้นสุด จึงได้ขยายการอุดหนุนไปถึงอุดหนุนเงินเดือนครูประจำเดือนให้มีระดับอัตราเงินเดือนสูงใกล้เคียงกับครูในโรงเรียนรัฐบาล และใน พ.ศ. 2493 เมื่อรัฐบาลเพิ่มเงินเดือนให้แก่ข้าราชการเนื่องด้วยค่าครองชีพสูง กระทรวงศึกษาธิการก็จำเป็นต้องช่วยฐานะครูโรงเรียนราษฎร์เช่นเดียวกัน

ระยะที่ 2 พ.ศ. 2494-พ.ศ. 2502

การดำเนินงานเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาใน พ.ศ. 2494 นั้น รายงานของกรมสามัญศึกษาพุทธศักราช 2494 ได้กล่าวถึงงานในหน้าที่ของกองสำคัญในกรมสามัญศึกษา ได้แก่ กองโรงเรียนประชาบาล ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

“กองโรงเรียนประชาบาล มีหน้าที่จัดการศึกษาภาคบังคับตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา แต่ต่อมาความจำเป็นที่จะต้องให้การศึกษาแก่พลเมืองสูงขึ้น ประกอบกับความต้องการของประชาชนเองได้เพิ่มขึ้นตามความเจริญแห่งวิทยาการของโลก การบังคับให้พลเมืองมีการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาจึงหาเป็นการเพียงพอไม่ ดังนั้นแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 จึงกำหนดให้เด็กมีอายุภายในเกณฑ์บังคับซึ่งแม่จะสอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ 4 แล้ว ให้เข้าเรียนต่อชั้นมัธยมสามัญศึกษาซึ่งสอนหนัก ไปทางหัตถศึกษา หรือการฝึกอาชีพจนกว่าอายุจะพ้น 14 ปีบริบูรณ์ จึงจะลาออกจากโรงเรียนได้ นอกจากนั้นกองโรงเรียนประชาบาล ยังมีหน้าที่จัดการศึกษาให้แก่เด็กพิการบางจำพวก เช่น คนตาบอด หูหนวกและเป็นใบ้ โดยจัดให้ได้รับการศึกษาตามควรแก่อัธยาศัย การศึกษาประเภทนี้เรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์

อนึ่ง เพื่อที่จะได้ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ในทางปฏิบัติที่เกี่ยวกับการศึกษาประชาบาลของแต่ละท้องถิ่น ว่ามีอะไรบ้างโดยละเอียด จึงได้ให้เจ้าหน้าที่ในส่วนภูมิภาคแต่ละจังหวัดรวบรวมปัญหาอุปสรรค และความคิดเห็นเสนอมาแล้วจัดให้มีการประชุมค้นคว้าอบรมเรื่องการศึกษาประชาบาลเพื่อพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ตามที่จังหวัดรวบรวมเสนอมา ที่โรงเรียนฝึกหัดครูชั้นสูง ถนนประสานมิตร เมื่อวันที่ 4 มกราคม ถึงวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2494”

นอกจากนี้ ได้มีการยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เนื่องจากการศึกษาประชาบาลได้ขยายวงกว้างออกไป กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ยกฐานะกองโรงเรียนประชาบาลดังกล่าวขึ้นเป็นกรมประชาศึกษา เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2494 ซึ่งกรมประชาศึกษาประกอบด้วยสำนักงานเลขานุการกรม กองการประถมศึกษา กองการศึกษาพิเศษ การศึกษาผู้ใหญ่ และกองวิชาการ ต่อมา ในพ.ศ. 2495 รัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พ.ศ. 2495 โดยตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้ตั้งกรมวิชาการขึ้นใหม่เพื่อให้บริการงานทางด้านวิชาการโดยเฉพาะ และเพื่อให้ตรงกับหลักการในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 จึงได้เปลี่ยนชื่อกรมสามัญศึกษาเป็นกรมวิสามัญศึกษา และเปลี่ยนชื่อกรมประชาศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษา ซึ่งประกอบด้วยสำนักงานเลขานุการกรม กองการประถมศึกษา กองการศึกษาพิเศษ และกองการศึกษาผู้ใหญ่ หน้าที่ราชการของกรมสามัญศึกษา (กรมประชาศึกษา) พ.ศ. 2495 ซึ่งประกอบด้วยหน่วยงาน 1 สำนัก 3 กอง ดังนี้

1. สำนักงานเลขานุการกรม ปฏิบัติงานทั่ว ๆ ไปของกรม
2. กองประถมศึกษา มีหน้าที่เกี่ยวกับการควบคุม โรงเรียนประชาบาลและเทศบาลทั่วราชอาณาจักร

3. กองการศึกษาผู้ใหญ่ มีหน้าที่ส่งเสริมผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษาคืออย่างเด็ก ให้ได้เข้ารับการศึกษาวินิจฉัยหนังสือและวิชาชีพตามสมควร

4. กองการศึกษาพิเศษ มีหน้าที่จัดโรงเรียน 3 ประเภท คือ

1) การศึกษาอนุบาล เพื่อให้เด็กที่อายุยังไม่เข้าเกณฑ์บังคับตามพระราชบัญญัติ-
ประถมศึกษา มีโอกาสได้เข้าเล่าเรียนตามสมควร

2) การศึกษาสงเคราะห์ เพื่อช่วยให้เด็กพิการมีโอกาสได้เข้าเล่าเรียนวิชาหนังสือและ
วิชาชีพ และในขั้นนี้เปิดสอนคนหูหนวกประเภทเด็ว ถึงกระนั้นก็ปรากฏว่า สถานที่ที่จัดขึ้น ณ
วัดโสมนัสวิหาร ไม่สามารถจะรับผู้สมัครเรียนได้ทั่วถึง จึงได้กำหนดจะขยายกิจการ ในด้านนี้ให้กว้าง-
ขวางออกไปอีก โดยจะจัดสร้างขึ้นใหม่ในท้องที่อำเภอคูสิด จังหวัดพระนคร

3) จัดมัธยมสามัญศึกษา หรือมัธยมแผนใหม่ตามแผนการศึกษาชาติ

กรมสามัญศึกษามีโครงการขยายโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาใน พ.ศ.

2495-2496 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2494 กำหนดการศึกษาระดับมัธยมไว้ 3 สาย คือ สายมัธยมสามัญ-
ศึกษา มัธยมวิสามัญศึกษา และมัธยมอาชีพศึกษา สายมัธยมสามัญศึกษา (หรือที่เรียกว่า มัธยมแผน-
ใหม่) จัดการสอนตั้งแต่ชั้นมัธยมปีที่ 1 - 3 โดยจัดสอนวิชาเกี่ยวกับหนังสือประมาณสัปดาห์ละ 15
ชั่วโมง และให้นักเรียนทำงานภาคปฏิบัติเกี่ยวกับวิชาเตรียมอาชีพสัปดาห์ละ 15 ชั่วโมง สายมัธยม-
สามัญศึกษานี้ จัดเป็นสายกลางสำหรับพลเมืองสามัญทั่ว ๆ ไป คือแทนที่จะหยุดการเรียนเพียงชั้น
ประถมปีที่ 4 ในขณะที่มีอายุขยายน้อย ความรู้ยังต่ำ และสภาพของจิตใจยังไม่มั่นคง กระทรวงศึกษาธิการ
ประสงค์จะช่วยเหลือเด็กเหล่านี้ให้มีโอกาสได้ศึกษาอบรมอยู่ในโรงเรียนต่อไปอีก 3 ปีเป็นอย่างน้อย
เพื่อเป็นการยกระดับความรู้ของพลเมืองสามัญจากชั้นประถมปีที่ 4 เป็นมัธยมปีที่ 3 อันเป็นการส่งเสริม
สังคมของคนไทยโดยทั่ว ๆ ไปให้สูงขึ้น

การจัดโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาเพื่อจะช่วยแบ่งเบาภาระการจัดชั้นมัธยมวิสามัญศึกษาไม่ให้
เด็กไหลบ่าไปทางสายวิสามัญมากเกินไป และยังเป็น การช่วยเหลือเด็กส่วนใหญ่ให้ได้รับการศึกษาตามสม-
ควรแก่สภาพอีกด้วย ในขั้นนี้กรมสามัญศึกษาได้รับ โอนโรงเรียนมัธยมวิสามัญศึกษาตอนต้น หรือ
โรงเรียนประจำอำเภอจากกรมวิสามัญศึกษารวม 72 โรงเรียน และจะดำเนินการจัดตั้งขึ้นใหม่ในท้องที่
จังหวัดต่าง ๆ อีก รวมโรงเรียนมัธยมสามัญศึกษาที่กำหนดและจะจัดตามโครงการนี้ 97 โรงเรียน

การดำเนินงานเพื่อส่งเสริมมัธยมศึกษาตามแผนการศึกษาชาตินี้เป็นการส่งเสริมการศึกษาขั้น-
พื้นฐานและเป็นการเตรียมอาชีพทั่วไป ต่างกับวิสามัญศึกษาซึ่งมีแนวทางจะส่งเสริมพลเมืองที่มีความ-
สามารถและฐานะดีให้ได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปจนถึงชั้นอุดมศึกษา

การดำเนินงานของกรมสามัญศึกษา ในพ.ศ. 2496 - 2497 ยังดำเนินไปตามเดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง
แปลงโครงสร้างของกรมแต่ประการใด จวบจน ในพ.ศ. 2497 ได้มีการเลิกผู้ตรวจการประถมศึกษา

“ ผู้ตรวจการประถมศึกษา คือครูโรงเรียนประชาบาลที่จังหวัด ได้คัดเลือกโดยพิจารณาความ-
 ซำนาญงาน มีคุณสมบัติและความสามารถเหมาะสมที่จะเป็นผู้ตรวจโรงเรียนประชาบาลในเขตอำเภอ
 ได้ จากการตั้งผู้ตรวจการประถมศึกษานี้ปรากฏว่า กระทรวงศึกษาธิการ ได้รับประโยชน์จากการตรวจ
 โรงเรียนของผู้ตรวจการประถมศึกษาเป็นอันมาก แต่โดยที่กระทรวงศึกษาธิการไม่พร้อมที่จะให้
 อำนาจแก่ผู้ตรวจการประถมศึกษาสั่งการให้โรงเรียนปฏิบัติได้ ผู้ตรวจการประถมศึกษาจึงมีหน้าที่
 เพียงรายงานอำเภอๆ เสนอจังหวัด ๆ เสนอภาคเท่านั้น ประกอบกับกรมสามัญศึกษาก็ไม่อาจแบ่งปีน
 เงินค่าใช้จ่าย ในการตรวจการของผู้ตรวจการประถมศึกษาให้พอเพียง กรรมการวิสามัญพิจารณา
 ร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ ได้พิจารณาเรื่องผู้ตรวจการประถมศึกษานี้ และลงมติให้ตั้งศึกษา-
 ธิการอำเภอผู้ช่วยขึ้นแทนผู้ตรวจการประถมศึกษา จึงให้ยุบเลิกผู้ตรวจการประถมศึกษา ตั้งแต่
 พ.ศ. 2497 สำหรับผู้ตรวจการประถมศึกษาที่ไม่ได้โอนไปดำรงตำแหน่งศึกษาธิการอำเภอผู้ช่วย
 ให้บรรจุเข้าทำการสอนในโรงเรียนประชาบาลโดยด่วน ”

นอกจากนี้ ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2497
 มีกรมการฝึกหัดครูเป็นหน่วยงานที่เพิ่มขึ้นใหม่ พร้อมกันนี้ รัฐบาลได้มีนโยบายให้โอนโรงเรียน-
 ประชาบาลในเขตเทศบาลให้เทศบาลรับ ไปดำเนินการ โดยถือรายได้เป็นหลักในการพิจารณาคือ
 ให้โอนเฉพาะเทศบาลที่มีรายได้พอที่จะดำเนินการได้เท่านั้น และอีก 3 ปีต่อมา เทศบาลได้เป็นผู้
 ดำเนินการรับผิดชอบในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาเฉพาะ โรงเรียนในเขตเทศบาล-
 โรงเรียนในระดับสูงกว่านี้อยู่ในความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ

ในการดำเนินงาน พ.ศ. 2499 - 2500 ได้มีการดำเนินการที่สอดคล้องกับนโยบายการ-
 กระจายอำนาจบริหารของรัฐบาล กล่าวคือ ได้มีพระราชกฤษฎีกา พ.ศ. 2500 มอบอำนาจของอธิบดี
 กรมวิสามัญศึกษา อธิบดีกรมสามัญศึกษา และอธิบดีกรมอาชีวศึกษา ในการคัดเลือกหรือสอบคัด-
 เลือกระบจุผู้ได้รับปริญญาหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพเข้าเป็นข้าราชการพลเรือนสามัญ เหตุผลใน-
 การประกาศใช้พระราชกฤษฎีกานี้เนื่องด้วยกระทรวงศึกษาธิการใช้หลักการจัดแบ่งอัตรากำลัง
 ของข้าราชการ ไปให้จังหวัดจัดการศึกษาในโรงเรียนต่าง ๆ ของจังหวัดเอง และเพื่อให้สอดคล้องกับ
 หลักการกระจายอำนาจ จึงให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจบรรจุผู้ได้รับปริญญาหรือประกาศนียบัตร-
 วิชาชีพเข้ารับราชการเป็นข้าราชการพลเรือนสังกัดกรมวิสามัญศึกษา กรมสามัญศึกษา และกรมอาชีว-
 ศึกษาในส่วนภูมิภาคได้ด้วย

ต่อมา ได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม (ฉบับที่ 6) พ.ศ. 2501 แบ่งส่วน
 ราชการกระทรวงศึกษาธิการออกเป็น 2 สำนัก 9 กรม หนึ่งในกรมต่าง ๆ คือ กรมสามัญศึกษาซึ่งมี
 โครงสร้างแบ่งออกเป็น 4 กอง 14 แผนกดังนี้

1. สำนักงานเลขานุการกรม มี 4 แผนก

1. แผนกสารบรรณ

2. แผนกคลัง

3. แผนกสถิติและทะเบียน
4. แผนกตรวจและอบรม
2. กองการประถมศึกษา มี 2 แผนก
 1. แผนกโรงเรียน
 2. แผนกปกครอง
3. กองการศึกษาพิเศษ มี 3 แผนก
 1. แผนกการศึกษาอนุบาล
 2. แผนกมัธยมศึกษา
 3. แผนกการศึกษาสงเคราะห์
4. กองการศึกษาผู้ใหญ่ มี 5 แผนก
 1. แผนกองค์การ
 2. แผนกอาชีพศึกษาผู้ใหญ่
 3. แผนกโสตและทัศนศึกษา
 4. แผนกการศึกษาประชาชน
 5. แผนกส่งเสริมและเผยแพร่

ระยะที่ 3 พ.ศ. 2503 - พ.ศ. 2509

ในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการแบ่งส่วนราชการกระทรวงศึกษาธิการอีก สำหรับโครงสร้างของกรมสามัญศึกษานั้นคงเดิม แต่มีกรมที่เกี่ยวข้องกับการประถมศึกษา คือ กรมการฝึกหัดครู ซึ่งมีหน้าที่ผลิตครูประเภทต่าง ๆ ให้โรงเรียนรัฐบาล ประชาบาล เทศบาล และโรงเรียนราษฎร์ทั่วราชอาณาจักร อบรมครูที่ขาดวิทยฐานะทางครู ให้มีวิทยฐานะขึ้น ส่งเสริมครูที่มีวุฒิครูแล้ว ให้มีวิทยฐานะสูงขึ้น และอบรมวิชาการศึกษาแขนงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่การเรียนการสอนของนักเรียนทั่วไป ดังเช่น แผนกอบรมครูชั้นประถม แผนกส่งเสริมวิทยฐานะครูชั้นประถม และแผนกฝึกหัดครูสามัญศึกษา เป็นต้น นอกจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดให้มีศึกษานิเทศก์ขึ้นในกรมต่าง ๆ ที่มีโรงเรียนอยู่ในสังกัดเพื่อจะได้ทำหน้าที่นิเทศการศึกษาในโรงเรียนของกรมของตนโดยตรง เช่น หน่วยงานนิเทศก์กรมสามัญศึกษา ในชั้นแรกกรมต่าง ๆ ได้ตั้งหน่วยศึกษานิเทศก์ในส่วนกลางขึ้นก่อน งานได้ขยายออกไปกว้างขวางยิ่งขึ้นโดยเฉพาะกรมสามัญศึกษา มีโรงเรียนในสังกัดมาก จึงได้ตั้งศึกษานิเทศก์ฝ่ายสามัญศึกษาประจำจังหวัดขึ้นทำงานในส่วนจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2504 -2509 ได้มีความเคลื่อนไหวทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่สำคัญมากประการหนึ่ง คือ ได้มีการใช้แผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่หนึ่ง ซึ่งเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศด้านต่าง ๆ ช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงหน่วยงานที่รับผิดชอบทางการศึกษา และการประถมศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของทั้งกระทรวงศึกษาธิการและท้องถิ่น

ในระยะดังกล่าวนี้ได้มีการจัดองค์การการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาที่สำคัญ ดังนี้ พ.ศ. 2502 รัฐบาลเห็นควรโอนการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาไปให้ท้องถิ่นดำเนินงาน โดยให้โรงเรียนเป็นของหน่วยการปกครองท้องถิ่น การโอนครั้งนี้เป็นการโอนทั้งโรงเรียน ทรัพย์สิน และครู

พ.ศ. 2504 โอนโรงเรียนประชาบาล และครูในเขตเทศบาลนครกรุงเทพฯ และเขตเทศบาล นครธนบุรี จำนวนโรงเรียน 71 โรงเรียน จำนวนครู 363 คน

พ.ศ. 2506 โอนโรงเรียนประชาบาลและครูในเขตเทศบาลต่าง ๆ ทั้งหมด 114 แห่ง จำนวน โรงเรียน 471 โรงเรียน จำนวนครู 4,932 คน

พ.ศ. 2509 โอนโรงเรียนในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด ประมาณ 24,150 โรงเรียน จำนวนครู 104,700 คน ทั้งนี้ให้ยกเว้นไว้เฉพาะโรงเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการ สงวนไว้เป็นโรงเรียนปรับปรุง

ในการโอนทั้ง 3 ครั้งนี้ ให้โอนทั้งงานบริหารด้านธุรการและบริหารงานบุคคล โดยมี กระทรวงมหาดไทยควบคุมและส่งเสริมการปฏิบัติงานด้านธุรการ กระทรวงศึกษาธิการควบคุมและ ส่งเสริมการปฏิบัติงานด้านวิชาการ จะเห็นได้ว่า รัฐบาลได้กำหนดนโยบายให้โอนกิจการศึกษา ประชาบาลให้ราชการบริหารส่วนท้องถิ่นปฏิบัติจัดทำโดยมุ่งหมายที่จะกระจายอำนาจการปกครอง ชั้นแรกได้โอนการศึกษาประชาบาลในเขตเทศบาลนครกรุงเทพฯ และธนบุรีเสร็จเรียบร้อยปีพ.ศ. 2504 และในปีพ.ศ. 2506 ได้ดำเนินการโอนในเขตเทศบาลอื่นทั่วประเทศเสร็จเรียบร้อย เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2509 ได้โอนกิจการศึกษาประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ทางกระทรวงศึกษาธิการ ยังรับผิดชอบในผลของการศึกษา ผู้ว่าราชการจังหวัดและศึกษาธิการจังหวัด มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อกระทรวงศึกษาธิการ ในอันที่จะจัดการประถมศึกษาให้บังเกิดผลดีมีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

สรุป

ในระยะดังกล่าว (พ.ศ. 2489 - 2509) ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับโครงสร้างและระบบการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาหลายประการ พร้อมทั้งแผนการศึกษาชาติ รวมทั้งพระราชบัญญัติประถมศึกษา สรุปพอสังเขปได้ดังนี้

โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษา

พ.ศ. 2491 ได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลจากกระทรวงมหาดไทย ไปสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และได้ยกฐานะครูประชาบาลเป็นข้าราชการพลเรือน

พ.ศ. 2494 ได้ยกฐานะกองการศึกษาเป็นกรมสามัญศึกษา มีหน้าที่จัดการประถมศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ และ การศึกษาพิเศษ ดังนั้น โครงสร้างการจัดการประถมศึกษาในระยะนี้ จึงอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการแต่เพียงหน่วยงานเดียว โรงเรียนประถมศึกษาไม่มีเพียงประเภทเดียว และ โรงเรียนประชาบาลก็เป็นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงศึกษา-

ชักร การกำหนดนโยบาย หลักสูตร แบบเรียน บุคลากร และงบประมาณดำเนินการโดยหน่วยงาน เดียวกัน แต่การบริหารเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากเกินไป จึงได้เกิดแนวคิดที่จะกระจาย อำนาจออกไปสู่ส่วนท้องถิ่นในระยะเวลาต่อมา สำหรับค่าใช้จ่ายเกือบทั้งหมด ได้จากเงินงบประมาณ บางส่วนได้จากเงินบริจาคของราษฎร และมีครูสภาทำหน้าที่บริหารงานบุคคลแทน ก.พ.

พ.ศ. 2497 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษาให้กับเทศบาลเป็นครั้งที่ 2 เพื่อให้ประถมศึกษาอยู่กับท้องถิ่น

พ.ศ. 2498 ตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัด เพื่อเป็นหน่วยงานบริหารราชการท้องถิ่น

พ.ศ. 2502 รัฐบาลเห็นความสำคัญของการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น จึงได้มีการนำเรื่อง การโอนโรงเรียนประถมศึกษาให้ส่วนท้องถิ่น ไปให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการ พิจารณาดำเนินการร่วมกัน โดยให้โอนการศึกษาประชาบาลไปขึ้นกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น

พ.ศ. 2504 โอนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี ให้เทศบาล ทั้ง 2 แห่งดำเนินการ

พ.ศ. 2506 โอนการศึกษาประชาบาลในเขตเทศบาลทั้งหมดทั่วประเทศให้เทศบาลดำเนินการ โรงเรียนประถมศึกษาเหล่านี้จึงกลายเป็นโรงเรียนเทศบาล

พ.ศ. 2509 โอนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตองค์การบริหารส่วนจังหวัดให้องค์การบริหาร- ส่วนจังหวัดดำเนินการ

แผนการศึกษาชาติ

พ.ศ. 2494 มาตรฐานการศึกษาต่ำลงสาเหตุเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ. 2484 – 2488 จึงได้มีการวางแผนการศึกษาชาติ 2494 ขึ้น มีสาระสำคัญดังนี้

- ผู้ที่จบชั้นประถมศึกษาแล้วสามารถเรียนต่อได้ 3 ทาง คือ มัธยมสามัญ มัธยมวิสามัญ และ มัธยมอาชีพศึกษา

- แผนการศึกษาฉบับนี้เน้นองค์ 4 ของการศึกษา คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และ หัตถศึกษา

พ.ศ. 2503 สภาการศึกษาแห่งชาติได้วางแผนการศึกษาที่เกี่ยวกับการประถมศึกษาให้ เหมาะสมกับกาลสมัย และได้ตัดแปลงจากแผนการศึกษามัธยมก่อน ดังนี้

- ขยายการศึกษาระดับบังคับเป็น 7 ปี

- เพิ่มอายุเกณฑ์บังคับจากย่างเข้าปีที่ 15 เป็น 15 ปีบริบูรณ์

- ยุบโรงเรียนมัธยมสามัญและมัธยมวิสามัญเป็นโรงเรียนประถมศึกษาตอนปลาย (ป. 5 -7)

ดังนั้น ประถมศึกษาจึงแบ่งเป็น 2 ตอน คือ ประถมศึกษาตอนต้น (ป. 1 -4) เด็กที่เข้าเรียนอายุ 7 -13ปี และ ประถมศึกษาตอนปลาย (ป.5 - 7) จบแล้วออกเรียนต่อและประกอบอาชีพได้

พระราชบัญญัติประถมศึกษา

พ.ศ. 2505 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2505 ซึ่งแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาจาก พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 สาระสำคัญที่แก้ไข คือ “เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 8 ต้องเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษาจนมีอายุย่างเข้าปีที่ 15 นอกจากนี้สอบไล่ได้ในชั้นประถมศึกษาตอนต้นตามหลักสูตรประถมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการหรือสอบไล่ได้ในชั้นประถมปีที่ 7

พ.ศ. 2506 ได้ขยายการศึกษาภาคบังคับเป็น 7 ปี

การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2509 – 2522

รัฐบาลได้ออนการศึกษาประชาบาลจากส่วนกลางไปให้ท้องถิ่นคือ องค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบดำเนินการ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2509 เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลต้องการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาประชาบาล จากราชการส่วนกลางไปให้แก่ท้องถิ่น ตามแนวทางการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพื่อปรับปรุงการศึกษาประชาบาลให้ดีขึ้น ตามแบบอย่างที่น่าสนใจของประเทศปฏิวัติอยู่ การดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลดังกล่าวเป็นเรื่องใหม่ในวงการศึกษา จึงมีข้อแตกต่างไปจากเดิมทั้งในด้านหลักการ รูปขององค์การและวิธีปฏิบัติงาน

รัฐบาลโดย ฯพณฯ จอมพลถนอม กิตติขจร ได้จัดตั้งคณะรัฐบาล ซึ่งได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ลงวันที่ 11 มีนาคม พุทธศักราช 2512 ได้แถลงนโยบายเกี่ยวกับการศึกษาแห่งชาติ ดังนี้ “รัฐบาลนี้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาแห่งชาติว่า เป็นคุณูแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ทาง ฉะนั้น รัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะจะปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาทั้งด้านการศึกษาสามัญ อาชีวศึกษา และอุดมศึกษาให้ดีขึ้น เพื่อการนี้ รัฐบาลนี้จะพยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วประเทศ ปรับปรุงโรงเรียนทุกชนิด โดยเฉพาะ โรงเรียนอาชีวะ ให้มีคุณภาพสูงขึ้น และเพิ่มจำนวนให้มากขึ้น ปรับปรุงมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วให้มีคุณภาพสูงขึ้น และให้มีที่เรียนมากขึ้น ช่วยเหลือบรรดาครูบาอาจารย์ในรูปสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มีความรู้สึกมั่นคงในอาชีพตน ถาวรออกศึกษาเพื่อการศึกษาอบรมแก่เยาวชนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ รัฐบาลนี้จะสนับสนุนให้เอกชนได้เข้ามาบริหารในการศึกษาแก่ประชาชน ทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษามากขึ้น ส่งเสริมการศึกษาวิจัยในสาขาวิชาการต่าง ๆ และนำผลของการวิจัยมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับภาวะความต้องการของประเทศ ในขณะที่ตัวกันก็จะส่งเสริมและรักษาขนบประเพณีอันดีงามของชาติและของประชาชน บำรุงพระพุทธศาสนาและอนุเคราะห์แก่อุปถัมภ์ศาสนาต่าง ๆ ตลอดจนศิลปะและวัฒนธรรมของชาติด้วย”

กล่าวโดยสรุป จากนโยบายของรัฐซึ่งส่วนหนึ่งเน้นความพยายามในการขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วประเทศ และการสนับสนุนให้เอกชนได้เข้ามามีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษาให้มากขึ้น รวมทั้งนโยบายในการกระจายอำนาจการจัดการศึกษาประเภทบาล จากราชการส่วนกลางไปให้ท้องถิ่น จะเห็นได้ว่าเมื่อกิจการศึกษาประเภทบาลโอนมาอยู่กับองค์การบริหารส่วนจังหวัดแล้ว ประชาชนก็ย่อมจะมีส่วนร่วมในการดำเนินงานได้อย่างใกล้ชิด เพราะผู้แทนของประชาชนซึ่งเป็นสมาชิกสภาจังหวัดจะเป็นผู้ควบคุมและให้ความคิดเห็นแก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหารส่วนท้องถิ่น ได้ดำเนินการไปโดยถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของประชาชนส่วนใหญ่ เป็นการกระจายอำนาจการปกครองอันจะเป็นทางนำไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

หลังจากการโอนการศึกษาประเภทบาลดังกล่าว กรมการปกครอง ในฐานะผู้ประสานงานให้แก่ท้องถิ่นในขณะนั้น ได้รวบรวมหลักการและวิธีปฏิบัติงานและรายงานผลเป็นครั้งคราว ดังเช่นข้อมูลที่น่าเสนอในปี พ.ศ. 2512 ในประเด็นของผลงานทั่วไปและผลงานเกี่ยวกับการศึกษา และในปี พ.ศ. 2514 ในประเด็นของผลการดำเนินงานของการศึกษาประเภทบาล

ปี พ.ศ. 2512 (กรมการปกครอง ,2512)

ผลงานทั่วไป (พ.ศ. 2512) การกระจายอำนาจการศึกษาประเภทบาลให้ท้องถิ่นดำเนินการก่อให้เกิดผลดีดังต่อไปนี้

1) ส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย ในการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย นั้น สิ่งที่เป็นหลักการสำคัญที่สุด คือ การกระจายอำนาจ (Decentralization) ถือว่าการปกครองจะต้องมาจากประชาชนเป็นหลักสำคัญ ระบอบการปกครองประชาธิปไตยจะเจริญก้าวหน้าจำเป็นต้องวางรากฐานให้มั่นคงถาวร โดยเริ่มตั้งแต่ท้องถิ่นขึ้นมาตามลำดับ ประชาชนจะต้องได้รับการฝึกฝนอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจในการปกครองตนเองอย่างเพียงพอและทั่วถึง โดยเฉพาะในท้องถิ่นของตนเองเสียก่อน ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลในระบอบการปกครองประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องกระจายอำนาจในการปกครองท้องถิ่นให้มากขึ้น

การโอนการศึกษาประเภทบาลให้ท้องถิ่นดำเนินการ เป็นการแบ่งอำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งของรัฐบาลกลางไปให้ท้องถิ่นตามหลักการกระจายอำนาจ ผลของการโอนการศึกษาประเภทบาลจะทำให้ประชาชนเข้ามามีบทบาทในการจัดการศึกษา ผู้จัดรับผิดชอบในประโยชน์ของส่วนรวม และมีโอกาสแสดงความคิดเห็นเพื่อสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างเต็มภาคภูมิ จึงเป็นการส่งเสริมประชาชนให้มีความรู้ความเข้าใจ ในวิธีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย

2) การบริหารงาน รัฐบาลได้แบ่งแยกหน้าที่การงานให้หน่วยราชการในส่วนกลาง คือ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ และวุฒิสภา รับผิดชอบงานเฉพาะอย่างตามหลักการบริหารงาน คือ กระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่ควบคุมและส่งเสริมงานด้านธุรการ กระทรวงศึกษาธิการ

มีหน้าที่ควบคุมส่งเสริมงานทางวิชาการ คุรุสภามีหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล โดยมีคณะรัฐมนตรีทำหน้าที่ประสานงาน เพื่อให้เกิดเอกภาพการบริหารงาน (Unity of command)

งานการศึกษาประชาบาลมีปริมาณงานและขอบเขตของงานกว้างขวาง การที่แบ่งแยกงานแต่ละประเภทให้อยู่ในความรับผิดชอบของแต่ละหน่วยงานดังกล่าว ทำให้หน้าที่ความรับผิดชอบอยู่ในขอบเขตจำกัดอันเหมาะสมที่หน่วยงานแต่ละแห่งสามารถจะปฏิบัติงานไป ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประหยัด

สำหรับการบริหารการศึกษาประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนั้น มีผู้ว่าราชการจังหวัดและสภาจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบในอำนาจที่ได้รับจากรัฐบาลทั้งหมด โดยผู้ว่าราชการจังหวัดและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทำหน้าที่เป็นฝ่ายบริหาร และสภาจังหวัดซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่ประชาชนเลือกตั้งขึ้นมาทำหน้าที่เป็นฝ่ายควบคุม การปฏิบัติงานของผู้ว่าราชการจังหวัดและคณะเจ้าหน้าที่ นอกจากจะให้เป็นไปตามนโยบายของส่วนกลางแล้ว จะต้องรับผิดชอบต่อสภาจังหวัดอีกด้วย การบริหารงานในรูปดังกล่าวนี้ เป็นผลให้สภาจังหวัดมีอำนาจในการควบคุมการปฏิบัติงานของฝ่ายบริหารได้ และในขณะเดียวกัน ประชาชนก็สามารถบังคับให้สภาจังหวัดดำเนินการตามความต้องการของตนเองและท้องถิ่นอย่างแท้จริง โดยอาศัยกลไกของการเลือกตั้ง ด้วยวิธีการนี้ อำนาจในการจัดการศึกษาประชาบาลจึงเป็นของประชาชนตามเป้าหมายของการกระจายอำนาจ

3.) งบประมาณ เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไปแล้วว่า ความต้องการในด้านการศึกษาของประชาชนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงเป็นภาระหนักของรัฐบาลที่จะต้องจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอ แคว้งงบประมาณรายได้ของรัฐบาลเพิ่มบ้างเล็กน้อย ประกอบกับภาระหน้าที่อย่างอื่นของรัฐบาลกว้างขวางขึ้นตามความเจริญของประเทศ จึงเป็นการยากที่จะจัดสรรงบประมาณในการศึกษาให้สมดุลกับความต้องการที่เพิ่มขึ้นดังกล่าวแล้ว การที่รัฐบาลกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาประชาบาลให้ท้องถิ่น ก็เพื่อให้ท้องถิ่นเป็นผู้รับผิดชอบต่ออนาคตการศึกษาของเยาวชน หากเกิดขาดแคลนใด ๆ ขึ้น ประชาชนจะได้ช่วยกันจัดหาเองแทนการนั่งดูเฉย หรือรอความช่วยเหลือจากส่วนกลางอย่างที่เสีวมา เมื่อประชาชนในท้องถิ่นมองเห็นความสำคัญในการศึกษาและนำเอาทรัพย์สินมาร่วมมากเพียงใด จะช่วยลดภาระงบประมาณของรัฐบาลได้มากเพียงนั้น

ผลงานเกี่ยวกับการศึกษา (พ.ศ. 2512) ในด้านปฏิบัติงาน ด้านโรงเรียน อาคารเรียนและห้องเรียน ด้านอัตราครู ด้านนักเรียน ด้านการขยายการศึกษาภาคบังคับ และด้านงบประมาณแผ่นดินสามารถสรุปผลงานได้ดังนี้

1) ในด้านปฏิบัติงาน โดยที่อำนาจการจัดการศึกษาประชาบาลอยู่กับท้องถิ่น จึงทำให้การปฏิบัติงานดำเนินไปด้วยความรวดเร็ว ไม่ต้องเสียเวลากับการเสนอเรื่องราวขออนุมัติหรือรับความเห็นชอบจากส่วนกลาง กิจการต่าง ๆ อาจทำสำเร็จได้ภายในท้องถิ่นนั่นเอง ทำให้ประหยัดแรงงานเวลา และทันกับความต้องการของประชาชน นอกจากนั้นยังช่วยแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในด้านการ-

ควบคุมดูแลได้มาก เพราะประชาชนมองเห็นประโยชน์ส่วนได้และส่วนเสียของตนอย่างชัดเจน จึงช่วยดูแลแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลได้เป็นอย่างดี

2) ในด้านโรงเรียน อาคารเรียน และห้องเรียน จากการเปรียบเทียบสถิติจำนวนโรงเรียน อาคารเรียนและห้องเรียนเมื่อปี 2509 ซึ่งเป็นปีที่มีการโอนการศึกษาไปให้ท้องถิ่น กับปี 2510 ในระหว่างหัวเลี้ยวหัวต่อนี้ ปรากฏว่า มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างน่าพอใจ กล่าวคือ จำนวนโรงเรียนเพิ่มขึ้น 262 โรง อาคารเรียนเพิ่มขึ้น 915 หลัง และจำนวนห้องเรียนเพิ่มขึ้น 8,945 ห้อง

3) ในด้านอัตราครู โดยที่ปัญหาเรื่องการขาดแคลนครู เป็นปัญหาสำคัญยิ่งของการศึกษาทุกระดับ รวมทั้งการศึกษาประชาบาลด้วย กรมการปกครองในฐานะที่ช่วยประสานงานให้กับองค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้เสนอต่อสำนักงบประมาณ เพื่อขออัตราครูเพิ่มให้เพียงพอ ซึ่งในปี 2510 ได้รับอัตราครูเพิ่มขึ้น 4,943 อัตรา และในปี 2511 ได้รับเพิ่ม 5,650 อัตรา (ปี 2512 ได้รับงบประมาณอัตราครูเพิ่ม 6,885 อัตรา)

อย่างไรก็ดี โดยที่โรงเรียนบางแห่งตั้งอยู่ในท้องถิ่นกันดารห่างไกลความเจริญ หากบุคคลที่มีวุฒิทางครู ไปบรรจุเป็นครูได้ยาก กระทรวงมหาดไทยได้รับความร่วมมือจากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ อบรมผู้มีวุฒิสามัญ มศ. 3 หรือ ม. 6 เพื่อบรรจุเป็นครูวิสามัญรวม 3 รุ่น รุ่นละ 420 คน และกระทรวงมหาดไทยยังได้วางระเบียบว่าด้วยการจ่ายเงินตอบแทนแก่ผู้ช่วยครูทำการสอนในโรงเรียนขององค์การบริหารส่วนจังหวัดซึ่งหาครูที่มีวุฒิไปทำการสอนไม่ได้ เพื่อเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอีกทาง

นอกจากนี้ ยังมีผู้ที่มีวุฒิสามัญ มศ. 3 หรือ ม. 6 ที่ต้องการหาประสบการณ์ และสิทธิเพื่อสอบวิชาครูตามระเบียบกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยครูช่วยสอน ได้สมัครเข้าทำการสอนในโรงเรียนขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยไม่ได้รับเงินตอบแทนอีกเป็นจำนวนมาก

ในการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในระยะชาวนั้น กรมการปกครองได้สอบถามความต้องการไปยังองค์การบริหารส่วนจังหวัด ภายในระยะ 5 ปี (2512 - 2516) จังหวัดต่าง ๆ ต้องการครูวุฒิต่าง ๆ จำนวนเท่าใด ซึ่งกรมการปกครองได้รวบรวมและแจ้งให้กรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงบประมาณ สภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สภาการศึกษาแห่งชาติและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเชื่อว่าหาก ได้มีการผลิตครูเพิ่มขึ้นตามความต้องการดังกล่าวแล้ว ก็จะเป็นทางหนึ่งในการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูมีวุฒิได้

ส่วนในด้านการให้ทุนอุดหนุนแก่นักเรียนฝึกหัดครูนั้น กระทรวงมหาดไทยก็ได้ดำเนินการเช่นเดียวกับที่กระทรวงศึกษาธิการได้เคยจัดทำมา

4) ในด้านนักเรียน ตามสถิติที่ได้รับรายงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดปรากฏว่า ในปี 2509 มีจำนวนนักเรียนทั้งชั้นประถมศึกษาตอนต้น และประถมศึกษาตอนปลาย รวมทั้งสิ้น 3,668,055 คน และในปี 2510 มี 3,814,288 คน เพิ่ม 146,233 คน และกระทรวงมหาดไทยได้วาง-

นโยบายให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดพยายามจัดให้เด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับได้เข้าเรียนโดยทั่วถึง และให้ได้รับการศึกษาตอนต้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

5) ในด้านการขยายการศึกษาภาคบังคับ องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เสนอเพื่อขอให้กระทรวงศึกษาธิการประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับในตำบลต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตามลำดับ และในปีการศึกษา 2512 นี้ได้ประกาศขยายถึง 109 ตำบล นับว่าเป็นสถิติค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับสถิติในปีก่อน ๆ

นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนประถมศึกษาตอนปลาย ที่อยู่นอกเขตตำบลที่ประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับอีก 1,055 โรงเรียน (สถิติปีการศึกษา 2511)

6) ในด้านงบประมาณ

(1) งบประมาณแผ่นดิน ในด้านงบประมาณเกี่ยวกับการศึกษาประชาบาล กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลเพื่อจัดสรรให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดรวม 71 จังหวัด ปีงบประมาณ 2510 เป็นเงิน 1,333,160,038 บาท ปีงบประมาณ 2511 เป็นเงิน 1,437,906,300 บาท และปีงบประมาณ 2512 เป็นเงิน 1,875,648,800 บาท

(2) เงินรายได้ของท้องถิ่นและเงินบริจาคของประชาชน ในด้านงบประมาณรายได้จังหวัด ปี 2510 เป็นเงิน 12,362,305 บาท (รายงานจาก 38 จังหวัด) ปี 2511 เป็นเงิน 21,192,335 บาท (รายงานจาก 69 จังหวัด) จากทรัพย์สินที่ประชาชนบริจาค ปี 2509 เป็นเงิน 20,180,301 บาท ปี 2510 เป็นเงิน 25,993,009 บาท และปี 2511 เป็นเงิน 86,008,838 บาท จากมูลนิธิบริจาค ปี 2510 เป็นเงิน 7,188,055 บาท ปี 2511 เป็นเงิน 772,055 บาท

ปี พ.ศ. 2514 (กรมการปกครอง , 2514)

ผลการดำเนินงานเกี่ยวกับโครงการ

1) โครงการอบรมครูไม่มีวุฒิก่อนประจำการ

เป็นโครงการที่แก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับการขาดแคลนครู โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด มหาวิทยาลัย และกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ คัดเลือกผู้จบ ม. 6 หรือ มศ. 3 เข้ารับการอบรมตามหลักสูตรระยะสั้นของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นเวลา 6 เดือน ก่อนบรรจุเป็นครูสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดในท้องถิ่นที่ขาดแคลนครู ผู้จบการอบรมแล้วจะได้ชุด พ.กศ. 1 ชุด

โครงการนี้เริ่มตั้งแต่ปี 2511 จนถึงปัจจุบันได้ดำเนินการอบรมครูไปแล้ว 2,271 คน ปี 2541 อบรมครูจำนวน 970 คน

2) โครงการอบรมครูเกษตรกรกรม

ให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดในเขต ร.พ.ช. ที่มีอัตราครูอาชีพะสำหรับบรรจุชั้น ป. ปลาย คัดเลือกผู้จบ ม. 6 หรือ มศ. 3 เข้าเรียนในโรงเรียนเกษตรกรกรมในเขตจังหวัด ร.พ.ช. จำนวนปีละ 270 คน ใช้เงินอุดหนุนคนละ 1,500 บาท ค่อยปี โครงการนี้ร่วมกับกรมอาชีพะ เริ่มตั้งแต่ปี 2513 ขณะนี้

กำลังดำเนินการอบรม รวม 267 คน ใช้เวลาอบรม 2 ปี ปี 2514 ได้อบรมครู ป.กศ. (เกษตรกรรม) จำนวน 540 คน

3) โครงการขยายศึกษามหาวิทยาลัย

เป็นโครงการเพื่อยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น คือ ขยายการศึกษามหาวิทยาลัย จาก 4 ปีเป็น 7 ปี ซึ่งได้ดำเนินการแล้ว คือ ปีการศึกษา 2509 ขยายได้ 5 ตำบล 9 โรงเรียน ปีการศึกษา 2510 ขยายได้ 5 ตำบล 9 โรงเรียน ปีการศึกษา 2511 ขยายได้ 21 ตำบล 28 โรงเรียน ปีการศึกษา 2512 ขยายได้ 109 ตำบล 118 โรงเรียน ปีการศึกษา 2513 ขยายได้ 117 ตำบล 185 โรงเรียน ปีการศึกษา 2514 ขยายได้ 192 ตำบล 214 โรงเรียน

4) โครงการส่งเสริมนักเรียนทุนฝึกหัดครูวิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึงและโครงการส่งเสริมนักเรียนทุน ป.กศ.

โครงการดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในท้องถิ่นทุรกันดารและห่างไกลครูไม่ยอมไปทำการสอน รวมทั้งเป็นการแก้ปัญหาครูไม่มีวุฒิ โดยดำเนินการร่วมกับกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ โดยให้จังหวัดรับสมัครนักเรียนในท้องถิ่นกันดารเข้ารับทุน ซึ่งกรมการปกครองจัดสรรให้ และทำสัญญาผูกพันผู้ได้รับทุน ให้กลับไปทำการสอนในโรงเรียนที่กำหนดให้ เมื่อจบการศึกษาแล้ว ทั้งนี้ โดยให้ทุนการศึกษาทุนละ 2,500 บาท

โครงการส่งเสริมนักเรียนทุนฝึกหัดครูวิทยาลัยครูหมู่บ้านจอมบึงเป็นโครงการ 6 ปี (2513 - 2518) กำลังศึกษาอยู่ 60 คน ในปี 2514 กำลังจะเข้าศึกษาอีก 60 คน รวมทั้งสิ้น 120 คน

สำหรับโครงการส่งเสริมนักเรียนทุน ป.กศ. นั้น เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2510 จนถึงปัจจุบัน มีนักเรียนสำเร็จการศึกษาแล้วจำนวน 1,180 คน กำลังศึกษา 595 คน และกำลังจะเข้าศึกษาในปี 2514 อีก 595 คน รวมทั้งสิ้น 2,380 คน

5) โครงการช่วยเหลือเด็กนักเรียนยากจน

นอกจากได้รับงบประมาณปีละ 3 ล้านบาท เพื่อจัดพิมพ์หนังสือเรียนแจกให้เด็กนักเรียนยากจนขึ้นเรียนแล้ว กรมการปกครองยังได้ติดต่อขอความช่วยเหลือจากบริษัท ห้างร้าน โรงเรียน และผู้มีจิตศรัทธา ได้รับความช่วยเหลือเป็นเงิน เสื้อผ้า สมุดดินสอ และได้ดำเนินการแจกจ่ายให้เด็กนักเรียนยากจนในจังหวัดต่าง ๆ

เฉพาะในปี 2513 ได้ทำการช่วยเหลือไปแล้ว 35 จังหวัด ส่วนมากเป็นการช่วยเหลือในเขต ล่อแหลมต่ออันตราย ดังนี้ 1) เสื้อผ้าใช้แล้ว 25,213 ชิ้น 2) เครื่องแบบนักเรียนหญิง ชาย 12,000 ชุด 3) หนังสือแบบเรียน ก. ใก่ 3,000,000 เล่ม 4) หนังสือห้องสมุด 10,000 เล่ม 5) แบบเรียนต่าง ๆ 5,000 เล่ม 6) สมุด ดินสอ ไม้บรรทัด ขางลบ 13,000 ชุด 7) ผ้าตัดเสื้อตำรวจทำการสอนชายแดน 620 ชุด

6) โครงการอบรมครูสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด

เป็นโครงการที่จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในวิชาบางประเภท และเพื่อเพิ่มพูนความรู้และทักษะต่าง ๆ เพิ่มขึ้น คือวิชาเกษตรกรรม หัตถศึกษา ดนตรีศึกษา พลศึกษา และวิชาบริหาร โดยดำเนินการร่วมกับกรมอาชีวศึกษา กรมพลศึกษา กรมการฝึกหัดครู และคณะครูศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ที่ผ่านการอบรมจะมีสิทธิ์ได้รับชุดวิชาครูในหมวดนั้น ๆ 1 ชุด โครงการนี้มีจำนวนผู้เข้าอบรมทั้งสิ้นประมาณ 2,004 คน

7) โครงการรวบรวมข้อมูลสถิติ

ได้ส่งแบบสอบถามเกี่ยวกับจำนวนโรงเรียน ครู และนักเรียน ไปยังจังหวัดต่าง ๆ รวม 71 จังหวัด และได้รับรวบรวมข้อมูลที่จังหวัดส่งมาจัดทำเป็นสถิติเป็นเล่ม โดยดำเนินการเป็นประจำทุกปี ตั้งแต่ปี 2509 เป็นต้นมา

8) โครงการความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

(ก) จากองค์การยูซอม ได้รับความช่วยเหลือ

1. เครื่องมือเครื่องใช้ในการปรับปรุงสำนักงานบริหารการศึกษา
2. ยานพาหนะ (รถจี๊ป) จัดสรรให้แก่ผู้ช่วยหัวหน้าส่วนการศึกษาในเขตเร่งรัดพัฒนาชนบทที่ได้รับการแต่งตั้งเป็นทางการแล้ว
3. ผู้เชี่ยวชาญ สำหรับปี 2512 และ 2513 ให้ Ralph E. Jones ที่ปรึกษาฝ่ายการประถมศึกษาของยูซอม เป็นผู้ให้คำแนะนำในการจัดการประถมศึกษาในหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด
4. ทุนการศึกษาและดูงาน ได้สอบคัดเลือกข้าราชการผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา-ประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ไปศึกษาดูงาน

(ข) จากองค์การยูนิเซฟ

1. ความช่วยเหลือ ในด้านการอบรมครู ไม่มีผู้สมัครก่อนประจำการ เป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเกี่ยวกับการขาดแคลนครู โดยจัดสรรมาเป็นเงินทุนสมทบ ซึ่งกรมการปกครองได้จัดให้มีการอบรมที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น และจัดสรรเงินให้แก่จังหวัดที่จัดทำโครงการอบรม รวม 4 จังหวัด คือขอนแก่น บุรีรัมย์ สกลนคร สุรินทร์ สำหรับโครงการต่อไปคาดว่า จะจัดอบรมที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น และเชียงใหม่
2. ความช่วยเหลือเกี่ยวกับการขยายการศึกษาภาคบังคับกับชั้นประถมศึกษาตอนปลาย เพื่อจัดโรงเรียนตัวอย่าง เป็นแบบอย่างแก่โรงเรียนอื่น ๆ เป็นการยกระดับมาตรฐานการศึกษา และเป็นการดำเนินการตามโครงการขยายการศึกษาบังคับจาก 4 ปี เป็น 7 ปี โดยองค์การยูนิเซฟให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ ดังนี้
 - 2.1 เครื่องมือเครื่องใช้ วัสดุอุปกรณ์ในการสอน ได้แก่ เครื่องมือวิทยาศาสตร์ เคหศาสตร์ เกษตรศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย และช่างศิลป์

2.2 การฝึกอบรมครูประจำการ โดยจ่ายค่าเบี้ยเลี้ยงและค่าเดินทางแก่ครูที่เข้ารับการฝึกอบรม ได้แก่ ครูใหญ่ ครูประจำหมวดวิชา และครูประถมศึกษา

ปี พ.ศ. 2515 - 2519

กระทรวงมหาดไทยได้มีโครงการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาบาลรวม 11 โครงการ ซึ่งโครงการเหล่านี้ต่างก็สอดคล้องกับเป้าหมายในการจัดให้เด็กในเกณฑ์บังคับเข้าเรียนโดยทั่วถึง ขยายการศึกษาประถมปลายให้มากที่สุด ส่งเสริมสวัสดิการและความก้าวหน้าของครูเทศบาลและองค์การบริหารส่วนจังหวัด และส่งเสริมให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการศึกษา และช่วยเหลือการศึกษาของท้องถิ่นให้มากที่สุด

1) โครงการปรับปรุงโรงเรียนให้มีลักษณะเป็นโรงเรียนชุมชน มีวัตถุประสงค์คือ

1.1 เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคขัดข้องในการบริหารการศึกษาประชาบาล ด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่นให้ดีขึ้นตามระบบโรงเรียนชุมชน กล่าวคือ ให้ท้องถิ่นได้ช่วยในการปรับปรุงโรงเรียน และพัฒนาชุมชนควบคู่กันไป

1.2 เพื่อปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลให้เป็นแหล่งกลางของชุมชน และสามารถอำนวยความสะดวกให้แก่ท้องถิ่นได้มากที่สุด โดยอาศัยปัจจัยที่มีอยู่แล้ว คือ โรงเรียน ครู นักเรียน และกิจกรรมในโรงเรียนเข้าช่วย

1.3 เพื่อฝึกฝนประชาธิปไตยขั้นมูลฐานให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นและสามารถรับภาระในการปกครองท้องถิ่นไปจากรัฐบาลโดยสมบูรณ์

1.4 เพื่อให้ประชาชนได้ตระหนักถึงภาระหน้าที่และความรับผิดชอบของตนต่อท้องถิ่นและประเทศชาติในการรักษาเอกราชของประเทศ และช่วยกันต่อต้านการแทรกซึมบ่อนทำลายจากคอมมิวนิสต์

2) โครงการฟื้นฟูจัดตั้งสารวัตรศึกษา มุ่งขยายปริมาณนักเรียนที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับได้เข้าเรียน โดยแต่งตั้งสารวัตรศึกษาทั่วราชอาณาจักรภายใน 5 ปี เพื่อทำหน้าที่เกณฑ์เด็กที่มีอายุในเกณฑ์บังคับให้เข้าเรียนได้ทั่วถึง

3) โครงการแก้ปัญหาการขาดแคลนครูในท้องถิ่นก้นดง มุ่งขยายปริมาณครูให้เพียงพอกับความต้องการ และเพื่อปรับปรุงคุณภาพด้านการศึกษาระดับประถมศึกษาให้มีมาตรฐานดีขึ้น โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจารณาคัดเลือกบุคคลในท้องถิ่นทุรกันดาร เพื่อรับทุนการศึกษาในสถานศึกษาฝึกหัดครูต่าง ๆ ที่จัดชั้นเรียนโดยเฉพาะให้เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดแคลนครูในท้องถิ่นก้นดง

4) โครงการปรับปรุงอาคารเรียน เพื่อปรับปรุงอาคารเรียนชั่วคราวให้เป็นอาคารถาวร

5) โครงการแจกหนังสือเรียนแก่นักเรียนยากจน เพื่อปรับปรุงคุณภาพการศึกษาระดับประถมศึกษา ช่วยเหลือเด็กนักเรียนยากจนให้มีหนังสือเรียนโดยทั่วถึง และเพื่อแก้ปัญหาการตกต่ำขั้นของนักเรียนชั้นประถมศึกษา

6) โครงการจัดสร้างบ้านพักครูในท้องถิ่นกันดาร เพื่อส่งเสริมสวัสดิการครูเกี่ยวกับการจัดสร้างบ้านพักครูในท้องถิ่นกันดารของจังหวัดที่อยู่ในเขต ร.พ.ช. เป็นอันดับแรก และให้รูปแบบบ้านพักครูซึ่งกำหนดโดย “ คณะกรรมการปรับปรุงส่งเสริมแก้ไขอาคารเรียนและอาคารประกอบ”

7) โครงการอบรมครูประจำการ มุ่งหมายทั้งปริมาณและคุณภาพโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

7.1 เพื่อส่งเสริมวิทยฐานะ และเพิ่มพูนความรู้ความสามารถของครูให้สูงขึ้น

7.2 เพื่อให้ครูได้รับความรู้เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นใหม่ทางการศึกษาและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการปรับปรุงการเรียนการสอน

สำหรับเป้าหมายด้านปริมาณนั้น มุ่งที่จะอบรมครูประจำการให้ได้ 70,000 คน ภายในปี 2519 ส่วนด้านคุณภาพนั้น จะอบรมครูประจำการประเภทไม่มีวุฒิระยะเวลาประมาณ 4 เดือน และครูประจำการประเภทมีวุฒิระยะเวลาประมาณ 1 เดือน

8) โครงการเร่งขยายการศึกษาประถมศึกษาตอนปลาย มีวัตถุประสงค์คือ

8.1 เพื่อยกระดับมาตรฐานความรู้ของประชาชนให้สูงขึ้น ซึ่งเป็นการเพิ่มคุณภาพประชากร ในอันที่จะเป็นกำลังสำคัญเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

8.2 เพื่อสนับสนุนการผลิตนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลายให้ประสานกับการขยายการศึกษาระดับอื่น ๆ

9) โครงการศูนย์พัฒนาการศึกษาประจำหวัด มุ่งปรับปรุงคุณภาพการศึกษา มีวัตถุประสงค์ คือ

9.1 เป็นสถานที่ฝึกอบรมครูประจำการ

9.2 เป็นแหล่งค้นคว้า ทดลอง และวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร แบบเรียน และอุปกรณ์การเรียนการสอน

9.3 เป็นแหล่งผลิต แนะนำและเผยแพร่อุปกรณ์การสอน เครื่องช่วยสอน และหนังสืออ่านประกอบ

10) การปรับปรุงอุปกรณ์การเรียนการสอน โครงการมีวัตถุประสงค์คือ

10.1 เพื่อจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนให้แก่โรงเรียนประชาบาลทั่วประเทศ

10.2 เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

10.3 เพื่อยกระดับมาตรฐานความรู้ของนักเรียนประชาบาล

11) โครงการขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ

11.1 ความช่วยเหลือ ในด้านทุนการศึกษาและดูงาน ณ ต่างประเทศ

11.2 ความช่วยเหลือในด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ วัสดุอุปกรณ์เพื่อพัฒนาการศึกษา เครื่องมือเครื่องใช้เพื่อปรับปรุงสำนักงานบริหารการศึกษา

ผลงานการศึกษาประชาชนระหว่างก่อนโอนและหลังโอนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด

ในปี พ.ศ. 2509 รัฐบาลได้โอนการศึกษาประชาชนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดซึ่งเป็
 องค์กรบริหารระดับท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ หลังจากการโอนดังกล่าว ได้มีการศึกษาถึงผลที่ได้รับ
 และสรุปในประเด็นของ 1) ผลโดยทั่วไป และ 2) ผลเกี่ยวกับการศึกษาประชาชนโดยเฉพาะ
 ดังตารางการเปรียบเทียบผลงานการศึกษาประชาชนระหว่างก่อนโอนและหลังโอนมาให้องค์การ-
 บริหารส่วนจังหวัดดำเนินการ (กรมการปกครอง , 2512)

สถาบันวิทยบริการ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

**การเปรียบเทียบผลงานการศึกษาประชาชน
ระหว่างก่อนโอนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดคันทันการ
และหลังจากโอนมาให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดคันทันการ**

1.ผลโดยทั่วไป

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
รวมอำนาจ	กระจายอำนาจ	<ol style="list-style-type: none"> 1. ท้องถิ่นมีอิสระในการตัดสินใจในการดำเนินการ โดยมีต้องรอคำสั่งหรือขออนุมัติจากส่วนกลาง ทำให้รวดเร็วขึ้น ตรงตามความต้องการของท้องถิ่นและประหยัด 2. ท้องถิ่นมีโอกาสใช้ความคิดริเริ่มในการวางแผนงาน การปฏิบัติงาน และการแก้ไขปัญหากับการปรับปรุงงานของตนเอง 3. ท้องถิ่นและประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำเงินสมทบกับเงินของรัฐบาล เป็นการแบ่งเบาภาระทางงบประมาณของรัฐบาล 4. สภาพจังหวัดซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่น มีโอกาสควบคุมการปฏิบัติงานของท้องถิ่นอย่างใกล้ชิด ซึ่งได้ผลดีกว่าการควบคุมโดยส่วนกลาง ที่ประชาชนไม่มีส่วนรู้เห็นด้วย

สถาบันวิทยบริการ
าลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2. ผลเกี่ยวกับการศึกษาประชาชนโดยเฉพาะ

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>ครู</p> <p>การบรรจุและแต่งตั้ง</p> <p>เลื่อนชั้น</p> <p>เลื่อนเงินเดือน การสอบ</p> <p>การบรรจุและแต่งตั้ง การเลื่อนเงินเดือน การสอบคัดเลือกบุคคลเพื่อบรรจุเข้ารับราชการ จังหวัดเป็นผู้ดำเนินการภายใต้การควบคุมของกรมเจ้าสังกัด</p> <p>การสอบคัดเลือกเพื่อเลื่อนเป็นชั้นโท ชั้นเอก การเลื่อนเป็นชั้นโทและชั้นเอก การแต่งตั้ง (ข้าย) ข้ามจังหวัด กรมเจ้าสังกัดเป็นผู้ดำเนินการ</p> <p>การบรรจุครูในโรงเรียนที่ขาดแคลนครู</p> <p>ครูสภาเป็นผู้พิจารณาอนุมัติ ขอบอัตราเพื่อบรรจุผู้มีวุฒิสามัญชั้น ม. 6 หรือ มศ. 3 เข้าเป็นครู เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครู กรมสามัญศึกษามีระเบียบ-การแต่งตั้งครูช่วยสอน ในโรงเรียนประชาบาล โดยไม่ได้รับค่าสอนจากเงินงบประมาณ</p>	<p>การบรรจุและแต่งตั้งการเลื่อนชั้น การเลื่อนเงินเดือน การสอบคัดเลือก การแต่งตั้ง (โอนระหว่างจังหวัด) จังหวัดเป็นผู้พิจารณาดำเนินการ</p> <p>อ.ก.จ. (ซึ่งอยู่ที่จังหวัด) เป็นผู้พิจารณาอนุมัติอัตราเพื่อบรรจุผู้มีวุฒิม. 6 หรือ มศ. 3 เข้าเป็นครูเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนครูเป็นการชั่วคราว กรมการปกครองมีระเบียบว่าด้วยการแต่งตั้งผู้ช่วยครูทำการสอนในโรงเรียนประชาบาล โดยได้รับเงินค่าตอบแทนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด</p>	<p>ทำให้ทำงานรวดเร็ว และ เหมาะสมตามความต้องการของท้องถิ่น</p> <p>ทำให้ได้ผลรวดเร็วทันเหตุการณ์ นักเรียนไม่เสียผลการเรียน</p> <p>ทำให้ผู้ช่วยครูมีกำลังใจที่จะปฏิบัติงานให้ได้ผลดียิ่งขึ้น</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>จำนวนครู</p> <p>จำนวนครู เมื่อ 1 ตุลาคม 2509 รวม 102,167 คน</p> <p>บำเหน็จบำนาญของครู</p> <p>จังหวัดส่งเรื่องให้กรม-สามัญศึกษาพิจารณา ก่อนแล้วจึงเสนอกรมบัญชีกลางพิจารณาอนุมัติ เมื่อกรมบัญชี-กลางตอบอนุมัติแล้ว กรม-สามัญศึกษาจึงแจ้งให้จังหวัด ดำเนินการเบิกจ่ายต่อไป</p>	<p>จำนวนอัตราครูที่ได้รับเพิ่ม ในปีงบประมาณ 2510 รวม 4,943 อัตรา</p> <p>จำนวนอัตราครูที่ได้รับเพิ่ม ในปีงบประมาณ 2511 รวม 5,650 อัตรา</p> <p>จังหวัดส่งเรื่องมากรมการ-ปกครองเพื่อเสนอคณะ-กรรมการกองทุนบำเหน็จ-บำนาญพิจารณา เมื่อคณะ-กรรมการกองทุนบำเหน็จ-บำนาญอนุมัติแล้ว จะแจ้งการ อนุมัติพร้อมทั้งส่งตัวเงิน ไปยัง จังหวัด เพื่อเบิกจ่ายต่อไป</p> <p>เงินบำเหน็จ บำนาญ ของข้าราชการส่วนจังหวัด ได้เพิ่ม ขึ้นอีก 25%</p>	<p>ทำให้การขอรับเงินบำเหน็จ-บำนาญของข้าราชการส่วน-จังหวัดสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น และได้รับเงินเพิ่มมากขึ้น กว่าเดิม</p>
<p>นักเรียน</p> <p>การเกณฑ์เด็กเข้าเรียน</p> <p>อำเภอดำเนินการดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. สํารวจเด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์บังคับที่จะต้องเข้าเรียน 2. ประกาศให้บิดามารดา หรือผู้ปกครองเด็กที่สํารวจมา แจ้งความตามรายการสํารวจเด็ก 	<p>ได้ดำเนินการเช่นเดียวกัน และได้พยายามกวัดขัน การ-เกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียน-ประชาบาลให้ได้ผลดียิ่งขึ้น</p> <p>ปีการศึกษา 2509</p> <p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองมา แจ้งความตามรายการสํารวจเด็ก 792,727 คน</p>	<p>ทำให้เด็กมีโอกาสดำเนินการศึกษาเล่าเรียน อยู่ในโรงเรียนมากขึ้น</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>3.แจ้งความให้บิดามารดา หรือผู้ปกครองส่งเด็กไปเข้า โรงเรียน</p>	<p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองได้รับหมายเกณฑ์ 789,890 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้ว 783,459 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่ยังไม่ได้เข้าเรียน 6,431 คน</p> <p>หลังโอน</p> <p>ปีการศึกษา 2510</p> <p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองมาแจ้งความตามรายการสำรวจเด็ก 894,120 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองได้รับหมายเกณฑ์ 893,611 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้ว 886,345 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่ยังไม่ได้เข้าเรียน 7,266 คน</p> <p>ปีการศึกษา 2511</p> <p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองมาแจ้งความตามรายการสำรวจเด็ก 883,133 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่ผู้ปกครองได้รับหมายเกณฑ์ 885,609 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่เข้าเรียนแล้ว 877,235 คน</p> <p>จำนวนเด็กที่ยังไม่ได้เข้าเรียน 8,374 คน</p>	

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>การส่งเสริมสุขภาพ และสวัสดิการนักเรียน</p> <p>กรมสามัญศึกษา ได้จัดซื้อหนังสือเรียนและอุปกรณ์การเรียนแจกนักเรียนที่ยากจน</p> <p>โรงเรียน</p> <p>ในปีงบประมาณ 2509 มีจำนวนอาคารเรียนโรงเรียนประชาบาล 24,616 หลัง</p>	<p>กรมการปกครอง ได้จัดสรรงบประมาณเป็นค่าจัดพิมพ์หนังสือเรียน และจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนแจกนักเรียนที่ยากจนทั่วทุกจังหวัด ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2510 เป็นต้นมา และได้จัดโครงการอาหารกลางวันในโรงเรียนประชาบาล และโครงการช่วยเหลือนักเรียนยากจนและขาดแคลนขึ้น ขณะนี้จังหวัดต่าง ๆ กำลังดำเนินการอยู่บ้างแล้ว</p> <p>กรมการปกครองได้ส่งเสริมให้จังหวัดต่าง ๆ ปลูกสร้างอาคารเรียนเพิ่มมากขึ้น โดยให้ท้องถิ่นพยายามจัดสร้างอาคารเรียนถาวรขึ้นในปีหนึ่งอำเภอละอย่างน้อย 2 โรงเรียน</p> <p>จำนวนอาคารโรงเรียนประชาบาล ที่สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดต่าง ๆ มีดังนี้</p> <p>ในปีงบประมาณ 2510 ได้ปลูกสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้น 897 หลัง</p>	<p>ทำให้เด็กสนใจการเล่าเรียนมากขึ้น เป็นการช่วยลดปริมาณเด็กสอบตก ชำ้ชั้น</p> <p>องค์การบริหารส่วนจังหวัดต่าง ๆ ได้ปลูกสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ทำให้นักเรียนมีสถานที่เรียนเพิ่มมากขึ้น</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>การปลูกสร้างโรงเรียน</p> <p>จังหวัดเป็นผู้พิจารณา ดำเนินการ โดยกรมเจ้าสังกัด เป็นผู้ควบคุมแบบรูปราชการ การของงบประมาณปลูก สร้างอาคารเรียน จังหวัดเป็นผู้ พิจารณาโรงเรียนที่สมควร เสนอกกรมเจ้าสังกัด กรมเป็นผู้ อนุมัติงบประมาณให้ตาม ลำดับความจำเป็น</p>	<p>ในปีงบประมาณ 2511 ได้ ปลูกสร้างอาคารเรียนเพิ่มขึ้น 1,393 หลัง</p> <p>จังหวัดเป็นผู้พิจารณา ดำเนินการตามรูปแบบและ ราชการซึ่งทางราชการได้กำ- หนดไว้ การปลูกสร้างอาคาร เรียน ท้องถิ่นมีส่วนร่วม พิจารณาเพื่อให้ตรงตามความ- ต้องการของท้องถิ่นด้วย</p> <p>งบประมาณปลูกสร้าง อาคารเรียน กรมการปกครอง จัดสรรเงินให้จังหวัดเป็นยอด- รวม จังหวัดอาจพิจารณาเป็น ค่าปลูกสร้างอาคารเรียนใดก็ได้ ตามความจำเป็น</p>	<p>ทำให้การปลูกสร้างรวดเร็ว และตรงตามความต้องการของ ท้องถิ่น ทำให้เกิดการร่วมแรง- ร่วมใจกัน</p>
<p>การขยายชั้นประถมศึกษาตอน ปลายเพิ่ม</p> <p>จำนวนโรงเรียนประถมศีกษา ตอนปลายที่องค์การ- บริหารส่วนจังหวัดรับโอนมา เมื่อ 1 ตุลาคม 2509 มี 501 ตำบล จำนวนโรงเรียน 537 โรงเรียน</p>	<p>ในปีการศึกษา 2510 ได้ ประกาศขยายการศึกษาบังคับ เพิ่มขึ้นอีก 5 ตำบล จำนวน โรงเรียน 9 โรงเรียน และได้ เปิดสอนชั้นประถมศึกษาตอน- ปลายเพิ่มขึ้นอีก 177 โรงเรียน</p> <p>ในปีการศึกษา 2511 ได้ ประกาศขยายการศึกษาบังคับ เพิ่มขึ้นอีก 21 ตำบลจำนวน 28 โรงเรียน และได้เปิดสอนชั้น ประถมศึกษาตอนปลายเพิ่มขึ้น อีก 54 โรงเรียน</p>	<p>ทำให้เด็กได้รับการศึกษา สูงขึ้นเป็นการยกระดับมาตรฐาน ความรู้ของพลเมืองให้สูง ขึ้น</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p style="text-align: center;">งบประมาณ</p> <p>วิธีการจัดงบประมาณ</p> <p>จังหวัดเสนอรายละเอียดงบประมาณมาให้กรมเจ้าสังกัดพิจารณา เมื่อกรมพิจารณาแล้วรวบรวมเสนอขอตั้งงบประมาณไปยังสำนักงบประมาณ เมื่อสำนักงบประมาณอนุมัติแล้ว กรมเป็นผู้พิจารณาจัดสรรขุดเงินให้จังหวัดต่าง ๆ ตามส่วนเฉลี่ยจำนวนนักเรียน โดยกรมได้กันเงินสำรองไว้ทางส่วนกลาง เพื่อช่วยเหลือจังหวัดที่มีความจำเป็นต้องใช้เงินเป็นกรณีพิเศษจำนวนหนึ่ง การโอนเงินไปให้จังหวัด กรมเจ้าสังกัดเป็นผู้ติดต่อโอนไปให้เป็นงวด ๆ</p>	<p>ในปีการศึกษา 2512 ได้ประกาศขยายการศึกษามัธยมศึกษาเพิ่มอีก 109 ตำบล จำนวนโรงเรียน 118 โรงเรียน</p> <p>จังหวัดเป็นผู้เสนอรายละเอียดงบประมาณมายังกรมการปกครองเพื่อรวบรวมเสนอขอตั้งงบประมาณไปยังสำนักงบประมาณ เมื่อสำนักงบประมาณอนุมัติแล้ว กรมเป็นผู้พิจารณาจัดสรรขุดเงินให้จังหวัดต่าง ๆ ถือจ่ายตามกำลังงบประมาณที่ได้รับ โดยพิจารณาแบ่งให้ตามส่วนเฉลี่ยจำนวนนักเรียนของแต่ละจังหวัด กรมไม่มีงบประมาณสำรองจ่ายทางส่วนกลาง การโอนเงินไปให้จังหวัด ตามหลักการกรมเป็นผู้ติดต่อโอนไปให้เป็นงวด ๆ รวม 3 งวด ตามวิธีการของสำนักงบประมาณ</p>	

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
<p>ประเภทงบประมาณ</p> <p>1. งบประมาณที่ได้รับจากรัฐบาล</p> <p>2. เงินสมทบจากประชาชน</p> <p>การใช้จ่ายงบประมาณ</p> <p>การใช้จ่ายเงินเป็นไปตามระเบียบแบบแผนในส่วนกลางได้กำหนดให้ใช้จ่าย</p> <p>การจัดทำบัญชีถือจ่ายเงินเดือน</p> <p>จังหวัดทำบัญชีถือจ่ายเงินเดือน (จ.18) เสนอกรมเจ้าสังกัดพิจารณาตรวจสอบรายละเอียด เมื่อกรมเห็นว่าถูกต้องแล้วจะจัดทำบัญชีถือจ่าย (จ.18) รวมทั้ง 71 จังหวัด ส่งกรมบัญชีกลางตรวจสอบ เมื่อถูกต้องแล้วจะสั่งให้จังหวัดถือจ่ายพร้อมกัน และทุกจังหวัดจะเบิกจ่ายเงินได้ทันที</p>	<p>1. เงินอุดหนุนจากรัฐบาล</p> <p>2. เงินที่ประชาชนบริจาคสมทบ</p> <p>3. เงินรายได้ขององค์การบริหารส่วนจังหวัด</p> <p>การใช้จ่ายเงินเป็นไปตามระเบียบแบบแผน และที่สภาจังหวัดเป็นผู้พิจารณากำหนดให้ใช้จ่าย</p> <p>จังหวัดจัดทำบัญชีจ่ายเงินเดือน (จ.18) เสนอกรมการปกครองตรวจสอบ เมื่อถูกต้องแล้ว กรมการปกครองจะจัดส่งไปยังสำนักงบประมาณเป็นรายจังหวัด ไม่ต้องจัดทำบัญชีถือจ่าย (จ.18) รวมทุกจังหวัด เมื่อสำนักงบประมาณตรวจสอบถูกต้องแล้ว จะส่งบัญชีถือจ่าย (จ.18) ให้กรมบัญชีกลางส่งถือจ่ายเป็นรายจังหวัดไป ซึ่งกรมการปกครองจะต้องขอโอนเงินอุดหนุนไปให้จังหวัดด้วย จึงจะเบิกจ่ายได้</p>	<p>ทำให้ได้รับงบประมาณเกี่ยวกับการศึกษาเพิ่มขึ้น</p> <p>ความต้องการของประชาชนทำให้การใช้จ่ายงบประมาณถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์ เป็นประโยชน์แก่การศึกษายิ่งขึ้น</p> <p>ผลดี</p> <p>1. จังหวัดใดจัดทำบัญชีถือจ่าย (จ.18) เสร็จเรียบร้อยก่อน ข้อมเบิกจ่ายเงินเดือนได้ก่อน ไม่ต้องรอร่วมกันทุกจังหวัด</p> <p>2. กรมการปกครองไม่ต้องจัดทำบัญชีถือจ่าย (จ.18) รวมทุกจังหวัดทำให้ประหยัดเวลาและแรงงาน</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
	<p>งบประมาณซึ่งรัฐบาลจ่าย เป็นเงินอุดหนุนการศึกษา- ประชากร ปีงบประมาณ 2511 สูงกว่าที่จ่ายในปีงบประมาณ 2510 ประมาณ 105,190,243 บาท หรือ ประมาณ 7% ของ งบประมาณปี 2510 งบ- ประมาณส่วนใหญ่ได้ใช้จ่าย เป็นเงินเดือนครูประมาณ 78% ค่าที่ดินและสิ่งก่อสร้างซึ่งใช้- จ่ายเป็นค่าปลูกสร้างต่อเติม อาคารเรียนประมาณ 13% นอกนั้น ได้ใช้จ่ายเป็นค่าจ้าง ประจำ ค่าครุภัณฑ์ ค่าวัสดุการ ศึกษา ค่าตอบแทนและอื่น ๆ เกี่ยวกับการศึกษาประชากร</p> <p>นอกจากงบประมาณซึ่งรัฐ- บาลจ่ายเป็นเงินอุดหนุนแล้ว องค์การบริหารส่วนจังหวัด ต่าง ๆ ยังมีงบประมาณของ องค์การบริหารส่วนจังหวัด และเงินสมทบจากประชาชน ซึ่งได้นำมาใช้จ่ายในการค้ำ- เนินการศึกษาประชากรและ ปลูกสร้างอาคารเรียน เพิ่มขึ้น ดังนี้</p> <p>ปีงบประมาณ 2510</p> <p>งบประมาณขององค์การ- บริหารส่วนจังหวัด 12,362,305 บาท</p>	<p>ผลเสีย</p> <p>1. กรมการปกครองต้องส่ง บัญชีถือจ่าย (จ.18) ไปให้ สำนักงานประมาณตรวจสอบ ก่อน แล้วจึงผ่านไปยังกรม- บัญชีกลางส่งถือจ่าย ทำให้งาน ล่าช้า</p> <p>2. เมื่อกรมบัญชีกลางส่ง จ่ายแล้วจังหวัดต้องรอเงิน อุดหนุน ซึ่งกรมการปกครอง ขอโอนไปให้ เมื่อกรมบัญชี- กลางโอนเงินไปให้แล้ว จึงจะ เบิกจ่ายได้</p> <p>ทำให้จังหวัดสามารถปลูก สร้างอาคารเรียนเพิ่มมากขึ้น</p>

ก่อนโอน	หลังโอน	ผลที่ได้รับ
	เงินประชาชนบริจาค 25,993,009 บาท	
	ปีงบประมาณ 2511	
	งบประมาณขององค์การ- บริหารส่วนจังหวัด 21,192,335 บาท	เพิ่มงบประมาณในการจัด- การศึกษาประชาบาล
	เงินประชาชนบริจาค 86,008,838 บาท	นอกเหนือจากงบประมาณ- แผ่นดินใน 2 ปี เป็นเงิน
	มูลนิธิบริจาค 772,055 บาท	145,723,244 บาท

สรุป

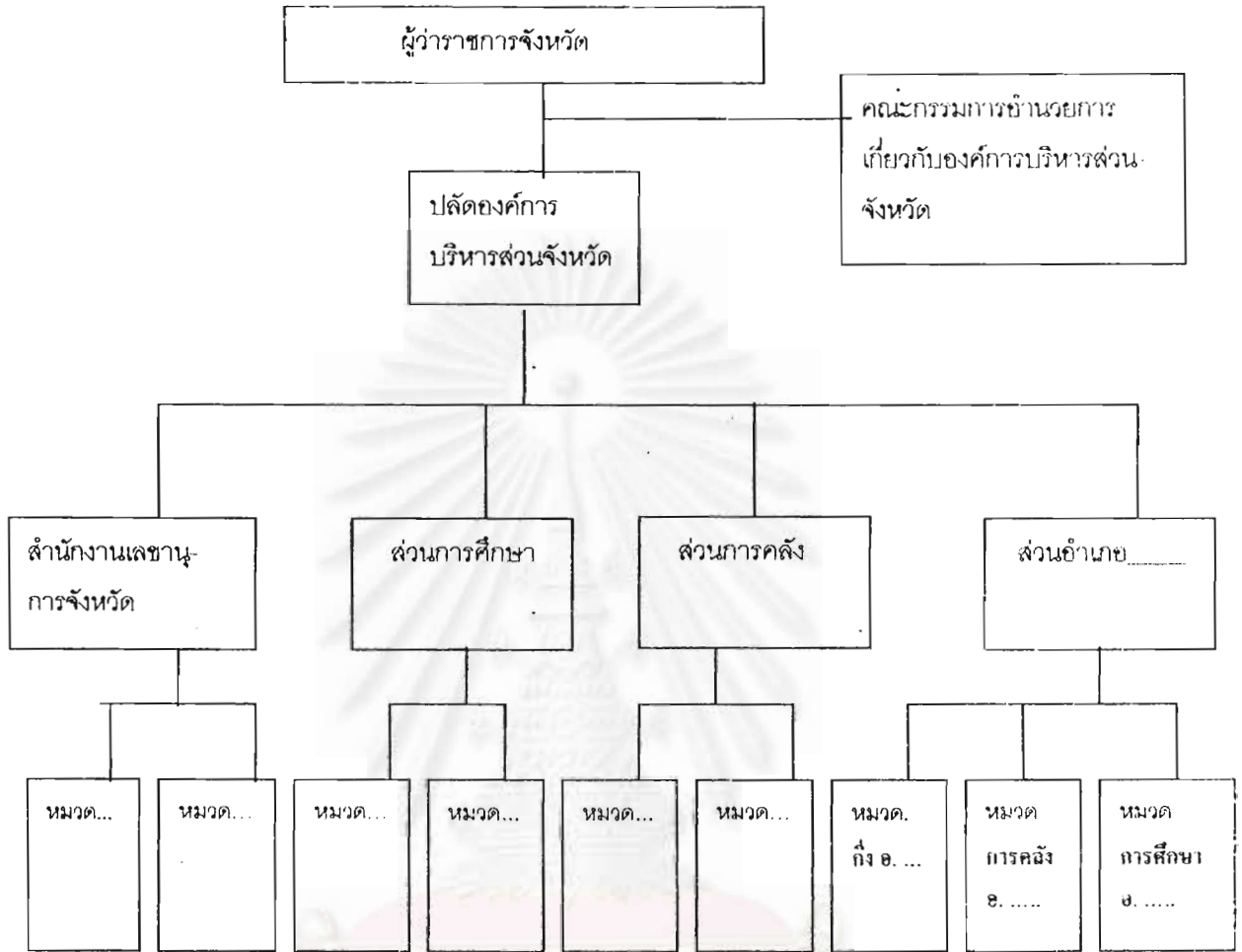
ในระบะดังกล่าว (พ.ศ. 2509 – 2522) ได้มีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับ โครงสร้างและระบบ-
การบริหารการศึกษา ระดับประถมศึกษา พร้อมทั้งแผนการศึกษาชาติ รวมทั้งพระราชบัญญัติประถม-
ศึกษา สรุปพอสังเขปได้ดังนี้

โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษา

พ.ศ. 2509 รัฐบาลมีนโยบายกระจายอำนาจในการจัดการศึกษาประชาบาล ไปให้หน่วยงาน-
ส่วนท้องถิ่นดำเนินงานเอง จึงได้โอนโรงเรียนประถมศึกษานอกเขตเทศบาล ไปสังกัดองค์การบริหาร-
ส่วนจังหวัด แต่ยังคงมีโรงเรียนจำนวนหนึ่งสังกัดกรมสามัญศึกษา เพื่อจัดเป็นโรงเรียนตัวอย่าง

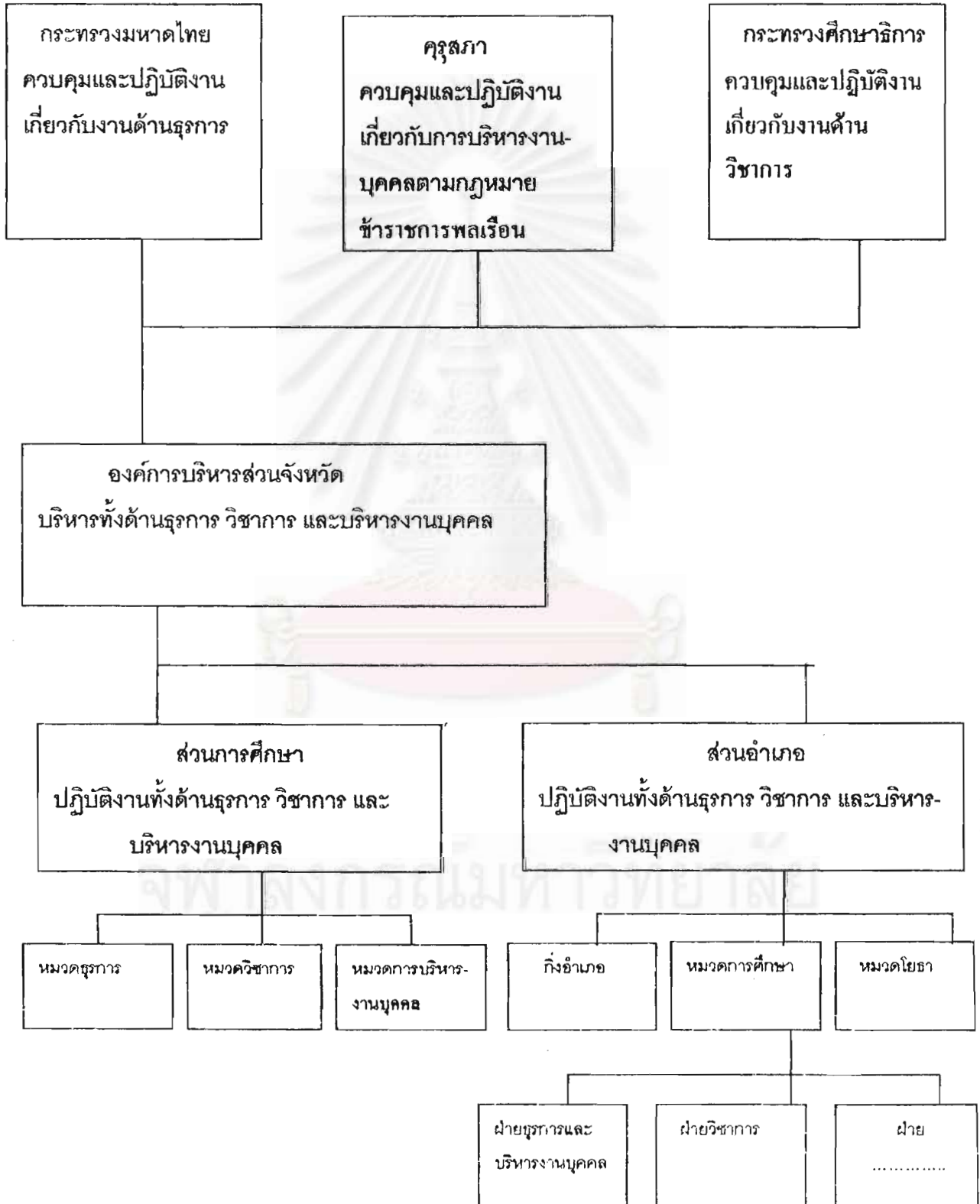
ดังนั้น ในขณะนี้จึงมีโรงเรียนประถมศึกษาหลายประเภท ได้แก่ โรงเรียนประชาบาล สังกัด-
องค์การบริหารส่วนจังหวัด โรงเรียนเทศบาล สังกัดเทศบาล โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรมสามัญ-
ศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย และโรงเรียนประถมศึกษา ภายใต้การควบคุม
ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน สำหรับโรงเรียนประชาบาลซึ่งมีจำนวนมากที่สุดนั้น
มีกระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบด้านการบริหารทั่วไป การบริหารงานวิชาการ การธุรการ และการงบ-
ประมาณ กระทรวงศึกษาธิการ รับผิดชอบด้านวิชาการ หลักสูตร นิเทศ วัสดุและประเมินผล และ
ครูสภารับผิดชอบด้านการบริหารงานบุคคล (ดังแสดงในแผนภูมิ)

แผนภูมิอำนาจการขององค์การบริหารส่วนจังหวัด

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิการจัดองค์การงานการศึกษาประชาชน

แผนการศึกษาชาติ

พ.ศ. 2509 ใช้แผนการศึกษาชาติ 2503 คือ การศึกษาภาคบังคับ 7 ปี ได้แก่ ประถมศึกษาตอนต้น 4 ปี และ ประถมศึกษาตอนปลาย 3 ปี

พ.ศ. 2520 สภาการศึกษาแห่งชาติได้พิจารณาเห็นว่าแผนการศึกษาชาตินับแต่เดิมไม่สนองความต้องการอันจำเป็นของสังคมไทยในปัจจุบันจึงได้ปรับปรุงแผนการศึกษาชาติใหม่ให้สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง และประกาศใช้เมื่อวันที่ 1 มิถุนายน 2520 มีสาระสำคัญดังนี้

- เปลี่ยนระบบการศึกษาเป็น 6:3:3 ได้แก่ ประถม 6 ปี มัธยมต้น 3 ปี มัธยมปลาย 3 ปี
- เปลี่ยนการศึกษาภาคบังคับเป็น 6 ปี
- การศึกษาแบ่งเป็น 4 ระดับ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา

หลังจากประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ 2520 แล้ว รัฐจึงได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

พระราชบัญญัติประถมศึกษา

พ.ศ. 2521 ได้มีประกาศพระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ สาระสำคัญของพระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 มี ดังนี้

1. เด็กทุกคนที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 6 ต้องเรียนในชั้นประถมศึกษาจนกว่าอายุจะย่างเข้าปีที่ 15 เว้นแต่ปีที่สอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ 6 ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ
2. ถ้าตำบลใดผู้ว่าราชการจังหวัดเห็นสมควรให้เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุครบ 6 ปีบริบูรณ์ หรือมากกว่านั้น ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดมีอำนาจอนุญาตกำหนดอายุการเข้าเรียนได้
3. เด็กที่ได้รับการยกเว้น คือ เด็กที่บ้านอยู่ห่างจากโรงเรียนประถมศึกษาเกิน 3,000 เมตร หรือไม่สามารถไปถึงโรงเรียนด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง
4. ถ้าตำบลใดไม่พร้อมที่จะจัดการศึกษาภาคบังคับถึงชั้นประถมปีที่ 6 ให้ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศผ่อนผันเป็นปี ๆ ไป และให้ถือว่าเด็กที่จบชั้นประถมปีที่ 4 พันธบัตรบังคับได้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2522 - 2530

การบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาในขณะนี้ เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ ทางด้านโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษา รวมทั้งพระราชบัญญัติประถมศึกษา

นับตั้งแต่ได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบ ในปี พ.ศ. 2509 แล้วนั้น การจัดการศึกษาประชาบาลที่ผ่านมาเป็นเวลา 13 ปีเต็ม (พ.ศ. 2522) ยังประสบปัญหาต่างๆมากมายดังเดิม อันเป็นผลให้คุณภาพและประสิทธิภาพของการประถมศึกษาไม่เจริญเท่าที่ควรจะเป็น รัฐ ได้สังเกตเห็นถึงปัญหาทั้งหลายที่เกิดขึ้นเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ ปัญหาเอกภาพในการจัดการศึกษา ” จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาลขึ้นในปี พ.ศ. 2522 และจากการศึกษาปัญหาต่าง ๆ นี้จึงได้มีการเสนอแนะแนวทางในการปรับปรุงการศึกษาประชาบาลขึ้น อันเป็นผลทำให้มีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมด ไปขึ้นอยู่กับสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เมื่อวันที่ 13 ตุลาคม 2523

การเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา

สืบเนื่องจากแนวคิดที่ต้องการให้ส่วนท้องถิ่น ได้มีความรับผิดชอบในการศึกษาระดับประถม - รัฐจึงได้ดำเนินการให้มีการกระจายอำนาจการบริหารการประถมศึกษาไปสู่ท้องถิ่น รวมทั้งการกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการศึกษาและสนใจต่อการศึกษาอบรมบุตรหลานของตนด้วย รัฐได้โอนการศึกษาประชาบาลไปให้องค์กรท้องถิ่นดำเนินงานเป็นเวลามากกว่า 10 ปี แต่ผลก็ยังไม่เกิดดังความต้องการ สถานภาพเช่นนี้จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องเร่งแก้ไขอย่างรีบด่วน ทั้งนี้เพราะการศึกษาประชาบาลเป็นการศึกษาขั้นต้นที่ให้แก่ประชากรในวัยเรียน เป็นการศึกษาที่พื้นฐานให้ประชากรเหล่านี้เป็นประชากรที่มีความสามารถและมีคุณภาพดีของสังคมในอนาคต หากการบริหารการประถมศึกษาโดยองค์กรใดองค์กรหนึ่งดำเนินการไปโดยหย่อนประสิทธิภาพและไม่สามารถจะแก้ไขให้ดีขึ้นได้ในระยะเวลาหนึ่ง อันเป็นผลให้คุณภาพของการประถมศึกษาขาดประสิทธิภาพแล้ว รัฐก็จำเป็นที่จะต้องขบขหายหาทางแก้ไขปัญหาและปรับปรุงกิจการให้ดีขึ้น ในภาวะการณ์ขณะนั้น การศึกษาประชาบาลประสบปัญหาสำคัญ ๆ มากมาย แต่ปัญหาที่เห็นอย่างเด่นชัดนั้นจัดได้ 6 ประการอันได้แก่

1. ปัญหาเอกภาพของการจัดการศึกษา การที่แบ่งการจัดการศึกษาประชาบาลให้อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของหลายสถาบัน คือ กระทรวงมหาดไทยควบคุมทางด้านบริหาร ตุลาการและงบประมาณ กระทรวงศึกษาธิการควบคุมทางด้านวิชาการ และ รัฐสภาควบคุมทางด้านบริหารงานบุคคล ทำให้การจัดการศึกษาขาดเอกภาพและมีการปฏิบัติงานซ้ำซ้อน

2. ปัญหาขวัญและกำลังใจของครูประจำภาค การโอนการศึกษาไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เปลี่ยนฐานะของครูประจำภาคจากข้าราชการพลเรือนเป็นข้าราชการส่วนจังหวัด ประกอบกับการบริหารการศึกษาประจำภาคในขณะนั้น ทำให้ครูประจำภาคเกิดความรู้สึกว่า ตนเองไม่มีโอกาสก้าวหน้า สิทธิและศักดิ์ศรีด้อยกว่าข้าราชการพลเรือน ความรู้สึกเช่นนี้ทำให้ครูขาดขวัญและกำลังใจที่จะอุทิศตนให้แก่การสอน ได้อย่างเต็มที่

3. ปัญหาความไม่พร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด การจัดการศึกษาประจำภาคให้มีประสิทธิภาพจำเป็นต้องใช้งบประมาณและบุคลากรจำนวนมาก ซึ่งในความเป็นจริงแล้วความพร้อมด้านงบประมาณและบุคลากรขององค์การบริหารส่วนจังหวัดในการสนับสนุนการศึกษาประจำภาคมีน้อยมาก นอกจากนั้น สิ่งที่สำคัญคือ การขาดบุคลากรที่ทำหน้าที่ผู้บริหารระดับสูงซึ่งมีความรู้และประสบการณ์ด้านการศึกษาอีกด้วย

4. ปัญหาการนิเทศการศึกษาและการแนะนำทางวิชาการ เนื่องจากการแยกหน้าที่ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการประถมศึกษาระหว่าง 2 กระทรวง คือ กระทรวงมหาดไทยดูแลด้านบริหาร กระทรวงศึกษาธิการดูแลด้านวิชาการ ได้แก่ การผลิตครู การอบรมครู หลักสูตร คู่มือการเรียน-การสอน การทดสอบ การติดตามและนิเทศการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การนิเทศการศึกษาในระดับจังหวัดมีปัญหามาก เพราะอุปสรรคด้านงบประมาณและการยอมรับการนิเทศของครูในโรงเรียน

5. ปัญหาการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น การกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นในทางปฏิบัติไม่เป็นไปอย่างแท้จริง ทำให้เกิดปัญหาความเป็นอิสระขององค์การบริหารส่วนจังหวัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งงบประมาณเกือบทั้งหมดมาจากส่วนกลาง และกิจการด้านอื่น ๆ เช่น สาธารณสุข โยธา การรักษาความสงบ ฯลฯ รัฐก็มีได้โอนไปช่วย เมื่อเป็นเช่นนี้ ครูจึงมีความรู้สึกว่าตนเองมิได้รับการปฏิบัติเหมือนข้าราชการสังกัดอื่น ๆ

6. ปัญหาสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน จากการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของการประถมศึกษา ในปีการศึกษา 2516 ปรากฏว่า นักเรียนประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดซึ่งเป็นนักเรียนส่วนใหญ่ของประเทศ ได้คะแนนเฉลี่ยต่ำกว่านักเรียนประถมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา และนักเรียนโรงเรียนราษฎร์ประมาณเกือบครึ่งหนึ่ง อัตราการตกซ้ำชั้นของนักเรียนโรงเรียนประจำภาคก็สูง ทั้งนี้ อาจจะเป็นเนื่องจากเหตุผลหลายประการ เช่น คุณภาพการจัดการศึกษาของโรงเรียน สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้ปกครอง การนิเทศและให้ความช่วยเหลือด้านวิชาการไม่ทั่วถึง เป็นต้น

ดังนั้น คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประจำภาค ซึ่งรัฐบาลได้แต่งตั้งในปี พ.ศ. 2522 จึงได้กำหนดหลักการสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบการบริหารการศึกษาประจำภาค 9 ประการ ดังนี้

1. เอกภาพในการจัดการศึกษา

- การบริหารการศึกษาประเภท ควบจะมีเอกภาพในการบริหาร กล่าวคือ การบริหารนโยบาย งบประมาณ บุคลากร และวิชาการ ควบจะดำเนินการ โดยองค์กรเดียวกันในแต่ละระดับ คือ ในระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับกลุ่ม โรงเรียน และ ระดับโรงเรียน
- การกำหนดนโยบาย มาตรฐาน การจัดสรรงบประมาณของโรงเรียนประถมศึกษาของรัฐทุกประเภท ควบดำเนินการ โดยองค์กรเดียวกัน
- การประถมศึกษาและการมัธยมศึกษา ซึ่งมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน สามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรระหว่างระดับได้ และจำเป็นจะต้องจัดให้มีความสอดคล้องกันนั้น ควบจะบริหาร โดยองค์กรเดียวกัน

2. การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่น

- การให้องค์กรปกครองท้องถิ่น ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ต้องคำนึงถึงความพร้อมและความสามารถขององค์กรปกครองท้องถิ่นที่รับ ไปปฏิบัติทั้งในด้านการเงินและบุคลากรด้วย ในกรณีที่ท้องถิ่นยังไม่พร้อมที่จะจัดการศึกษา ควบให้ผู้แทนขององค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน และเสนอแนะความต้องการ ไปก่อน

3. ความเสมอภาคด้านผู้เรียน

- การประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ มุ่งให้เด็กในวัยเรียนทุกคนได้รับการศึกษาถึงระดับนี้เป็นอย่างน้อย ดังนั้น รัฐจะต้องกระจายสถานศึกษาให้ทั่วถึงและควรกำหนดเป้าหมายอย่างแน่ชัด เพื่อยกระดับคุณภาพของการศึกษาของท้องถิ่นที่ด้อยให้ทัดเทียมกับท้องถิ่นอื่น ๆ โดยเร็วที่สุด
- การจัดสรรทรัพยากรเพื่อการประถมศึกษา จะต้องให้ความสำคัญแก่ท้องถิ่นที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่ำเป็นอันดับแรก

4. ความเสมอภาคด้านบุคลากร

- ควบจะปรับปรุงการบริหารงานบุคคลให้ครูมีฐานะ ศักดิ์ศรี สวัสดิการและโอกาสก้าวหน้าทัดเทียมกับข้าราชการพลเรือน เพื่อให้ครูมีขวัญและกำลังใจดี สามารถอุทิศตนเองให้กับการสอนนักเรียนได้อย่างเต็มที่

5. การวินิจฉัยตัดสินปัญหา โดยองค์กรคณะบุคคล และเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

- ควบเปิดโอกาสให้ประชาชน บุคลากรทางการศึกษา และผู้รับบริการการศึกษา เข้ามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทาง เสนอแนะความต้องการ และควบคุมการจัดการศึกษาในระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และกลุ่ม โรงเรียน โดยจะเห็นการมีส่วนร่วมของผู้รับบริการการศึกษาเป็นสำคัญ
- ให้มีองค์กรคณะบุคคลที่มีประสบการณ์ และความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเข้ามาช่วยในการวินิจฉัยตัดสินปัญหาในการจัดการศึกษา

6. การสนองตอบความต้องการของท้องถิ่น

- หน่วยงานกลางในระดับประเทศควรมีหน้าที่เฉพาะการกำหนดนโยบายจัดสรรงบประมาณ กำหนดมาตรฐาน ติดตามและประเมินผลเท่านั้น ส่วนการปฏิบัติงานทั้งหมดควรจะดำเนินการในระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และกลุ่มโรงเรียน เพื่อให้สามารถจัดโปรแกรมการเรียนการสอนตามความต้องการของท้องถิ่น ได้มากยิ่งขึ้น

7. ความสอดคล้องของระบบบริหารประถมศึกษากับระบบบริหารการศึกษาและระบบการปกครองประเทศ

- โครงสร้างระบบบริหารการศึกษาประชาบาล จะต้องสอดคล้องกับระบบบริหารการศึกษา และในขณะเดียวกัน จะต้องสอดคล้องกับระบบการปกครองของประเทศด้วย

8. ประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากร

- จะต้องจัดให้สามารถใช้ทรัพยากรโดยประหยัดที่สุด และเป็นรูปแบบที่มีความคล่องตัว สามารถดำเนินการได้รวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์

- ควรเปิดโอกาสให้ผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ด้านการศึกษาเป็นผู้ดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้การใช้ทรัพยากรได้เกิดประโยชน์สูงสุด

9. ประสิทธิผลของการจัดการศึกษา

- การจัดการศึกษาประชาบาลจะต้องดำเนินการไปเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการศึกษา คือสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน โดยจะต้องลดความสูญเปล่าในด้านต่าง ๆ ให้เหลือน้อยที่สุด

- ระบบบริหารการศึกษาประชาบาลจะต้องมีองค์กรรับผิดชอบที่แน่ชัด เพื่อให้สามารถตรวจสอบและประเมินผลการดำเนินงานตามนโยบายและเป้าหมายที่วางไว้ได้

ลำดับขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงระบบบริหาร

จากหลักการสำคัญ 9 ประการดังกล่าวนี้ จึงได้นำมาซึ่งรูปแบบใหม่ของการบริหารการศึกษาประชาบาล รวมทั้งพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการบริหารการศึกษา 8 ฉบับ สำหรับลำดับขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญสรุปพอสังเขปได้ดังนี้

12 กรกฎาคม 2522 ได้มีการแต่งตั้ง “ คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล ” เพื่อทำหน้าที่พิจารณาเสนอแนะรัฐบาล ในการแก้ไขปรับปรุงระบบการศึกษาประชาบาลให้สอดคล้องกับระบบการศึกษาของชาติโดยรับคว่น รวมทั้งพิจารณาถึงหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาประชาบาล ทั้งนี้เนื่องมาจากการจัดการประถมศึกษาของไทย ในขณะนั้นอยู่ในความรับผิดชอบของหลายหน่วยงาน ทำให้เกิดความไม่สมอภาคในด้านผู้เรียนและผู้สอนในแต่ละสังกัด ในส่วนของการศึกษาประชาบาลนั้น ก็อยู่ในความรับผิดชอบของ 2 กระทรวง คือ กระทรวงศึกษาธิการซึ่งรับผิดชอบในด้านวิชาการ และกระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบในด้านบริหารทั่วไป ด้วยเหตุดังกล่าว จึงได้มีเสียงเรียกร้องจากหลายฝ่ายให้มีการปรับปรุงระบบบริหารการศึกษาใหม่

22 พฤศจิกายน 2522 รัฐบาลได้ให้ความเห็นชอบกับการจัดระบบบริหารการประถมศึกษาในรูปแบบสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ

3 มีนาคม 2523 รัฐบาลได้แถลงนโยบายต่อรัฐสภาในส่วนที่เกี่ยวกับการแก้ปัญหาทางการศึกษาว่า "... จะปรับปรุงระบบบริหารการประถมศึกษาให้มีเอกภาพ โดยจัดตั้งสำนักงานเทียบเท่ากรมในกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อวางนโยบายและประสานงานการศึกษาประชาชนทั่วประเทศให้มีรูปแบบและเป็นมาตรฐานเดียวกัน และจะยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือน ... รวมทั้งจะปรับปรุงระบบบริหารงานบุคคลให้คล่องตัวขึ้น"

29 เมษายน 2523 ได้มีการแต่งตั้ง "คณะกรรมการเพื่อเตรียมการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ" เพื่อทำหน้าที่วางแผนกำหนดขั้นตอน และดำเนินการเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาตลอดจนแก้ไขปัญหาอุปสรรคอันอาจเกิดขึ้นในการเปลี่ยนแปลง

1 กรกฎาคม 2523 ได้มีการอนุมัติร่างพระราชบัญญัติ เพื่อเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา และร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องรวม 8 ฉบับ พร้อมกับได้นำเสนอร่างพระราชบัญญัติดังกล่าวต่อสภาผู้แทนราษฎรในวันที่ 17 กรกฎาคม 2523 และสภาผู้แทนฯ ได้มีมติเป็นเอกฉันท์รับหลักการในพระราชบัญญัติเพื่อการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ

13 ตุลาคม 2523 ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา รวม 8 ฉบับ มีผลให้มีการจัดตั้งสำนักงานขึ้น 2 แห่ง คือ "สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ" และ "สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู" มีฐานะเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ โดยให้โอนกิจการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษามาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติที่จัดตั้งขึ้นใหม่ พร้อมกับให้ยกฐานะครูประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือน และให้สำนักงาน-คณะกรรมการข้าราชการครู ทำหน้าที่ทางด้านการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครู

ดังนั้น จึงมีการโอนโรงเรียนประชาบาลสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดและโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา ไปขึ้นอยู่กับ "สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ" กระทรวงศึกษาธิการ ในการโอนครั้งนี้ได้มีการโอนไปทั้งบุคลากร ทรัพย์สิน หนี้สิน อำนาจหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องไปด้วย

โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2523

การจัดการศึกษาประชาบาลภายใต้ความรับผิดชอบและการดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาในรูปแบบใหม่นี้ ถึงแม้โครงสร้างระบบบริหารจะสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ แต่ก็เป็นองค์การอิสระที่เปลี่ยนจากการกระจายอำนาจมาเป็นระบบมอบอำนาจ กล่าวคือ เป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางและมอบอำนาจการดำเนินงานเกือบทั้งหมดมาอยู่ที่ระดับจังหวัด ส่วนสาระสำคัญของรูปแบบระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติและพระราชบัญญัติเพื่อเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้แก่

1. สาระสำคัญของรูปแบบการบริหารการประถมศึกษาใหม่

1.1 การบริหารการประถมศึกษาในระดับชาติ รวมหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการประถมศึกษาเข้าด้วยกัน แล้วจัดตั้งเป็นสำนักงานมีฐานะเป็นกรมในกำกับของกระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้การควบคุมของคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเป็นกรรมการนโยบาย ประกอบด้วยผู้แทนครูผู้ทรงคุณวุฒิและข้าราชการระดับสูง มีหน้าที่ในการกำหนดนโยบาย แผนมาตรฐาน คู่มือควบคุมมาตรฐานวิชาการ จัดสรรเงินอุดหนุนและการแต่งตั้งบุคลากรตั้งแต่ระดับ 7 ขึ้นไป

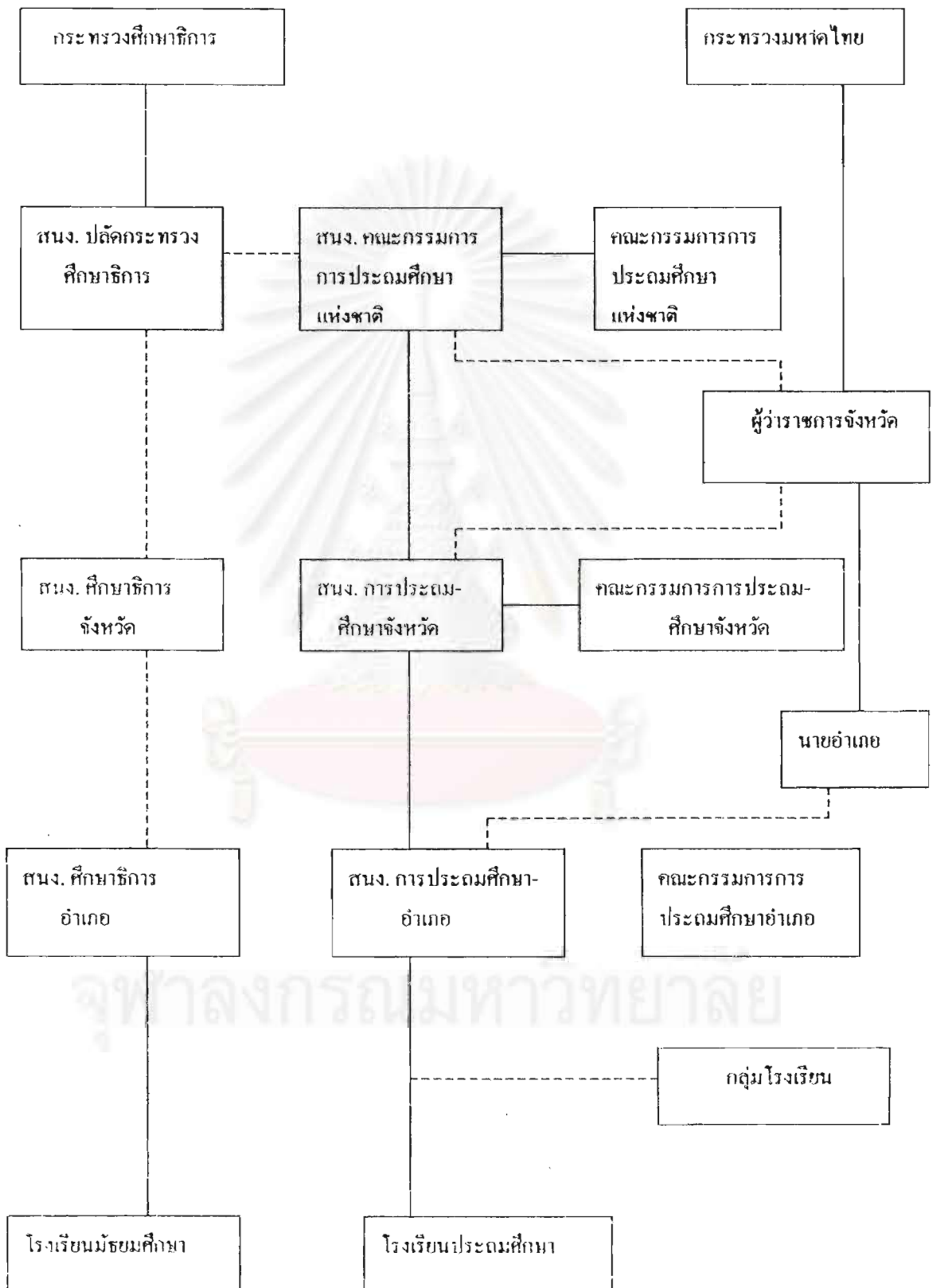
1.2 การบริหารการประถมศึกษาในระดับจังหวัด มีสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในการจัดการประถมศึกษาในเขตจังหวัด ตามนโยบายแผนและมาตรฐานตามที่คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติกำหนด มีคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัด ซึ่งประกอบด้วยผู้แทนครู ผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นประชาชนและข้าราชการเป็นกรรมการบริหาร

1.3 การบริหารการประถมศึกษาในระดับอำเภอ มีสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอเป็นหน่วยปฏิบัติการ โดยมีคณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ เป็นผู้ช่วยเหลือและประสานงาน

1.4 จัดตั้งคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) เพื่อเป็นองค์กรกลางบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู และให้มีอนุกรรมการข้าราชการครูประจำกรม (อ.ก.ค. กรม) และอนุกรรมการข้าราชการครูประจำจังหวัด (อ.ก.ค. จังหวัด) เป็นองค์กรที่รับมอบอำนาจการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู ไปดำเนินการในระดับกรมและจังหวัด เพื่อให้สอดคล้องกับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติใหม่ พร้อมทั้งนี้ก็แยกการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครูออกจากคุรุสภา เพื่อให้คุรุสภาทำหน้าที่เป็นสถาบันวิชาชีพครู คือ ควบคุมจรรยาบรรณและสวัสดิการแต่เพียงอย่างเดียว

1.5 ขกฐานะและโอนครูประชาบาลเป็นข้าราชการ (พลเรือน) ครู ให้มีศักดิ์ศรี สิทธิและโอกาสก้าวหน้าเท่าเทียมกับข้าราชการพลเรือน

โครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2523

2. สาระสำคัญของพระราชบัญญัติในการเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษา

2.1 พระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 เพื่อจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ และ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู เป็นส่วนราชการมีฐานะเป็นกรมในกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อรับผิดชอบในการจัดการประถมศึกษา และเป็นหน่วยงานกลางในการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู

2.2 พระราชบัญญัติคณะกรรมการการประถมศึกษา พ.ศ. 2523 เพื่อให้มีคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ คณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัด คณะกรรมการการประถมศึกษาอำเภอ และคณะกรรมการการศึกษากิ่งอำเภอ ซึ่งเป็นองค์คณะบุคคล รับผิดชอบในการกำหนดโครงสร้าง องค์กรประกอบอำนาจหน้าที่ และแนวทางการดำเนินงานของการประถมศึกษาในแต่ละระดับ

2.3 พระราชบัญญัติโอนกิจการบริหารโรงเรียนประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัด และโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ไปเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2523 เพื่อโอนอำนาจหน้าที่ กิจการทรัพย์สิน หนี้ เงินงบประมาณ ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดการประถมศึกษาขององค์การบริหารส่วนจังหวัด สำนักงานการศึกษาท้องถิ่น กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย และ กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ไปเป็นของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นใหม่

2.4 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 เพื่อปรับปรุงพระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งประกาศใช้มาตั้งแต่ พ.ศ. 2478 (ใช้มาเป็นเวลานานถึง 45 ปี และได้มีการปรับปรุงแก้ไขมาแล้วถึง 4 ครั้ง) ให้เหมาะสมกับสภาพการจัดการประถมศึกษาและสอดคล้องกับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ

2.5 พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครู พ.ศ. 2523 เพื่อจัดตั้งองค์กรกลางบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู โดยแยกการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครูออกจากครูสภา ซึ่งปฏิบัติหน้าที่แทน ก.พ. โดยให้มีคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) และมอบอำนาจการบริหารงานบุคคลสำหรับข้าราชการครู ไปให้อนุกรรมการสามัญประจำกรม (อ.ก.ค กรม) และอนุกรรมการสามัญประจำจังหวัด (อ.ก.ค. จังหวัด) เพื่อความคล่องตัวในการปฏิบัติงาน สนองตอบความต้องการของท้องถิ่น และสอดคล้องกับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ

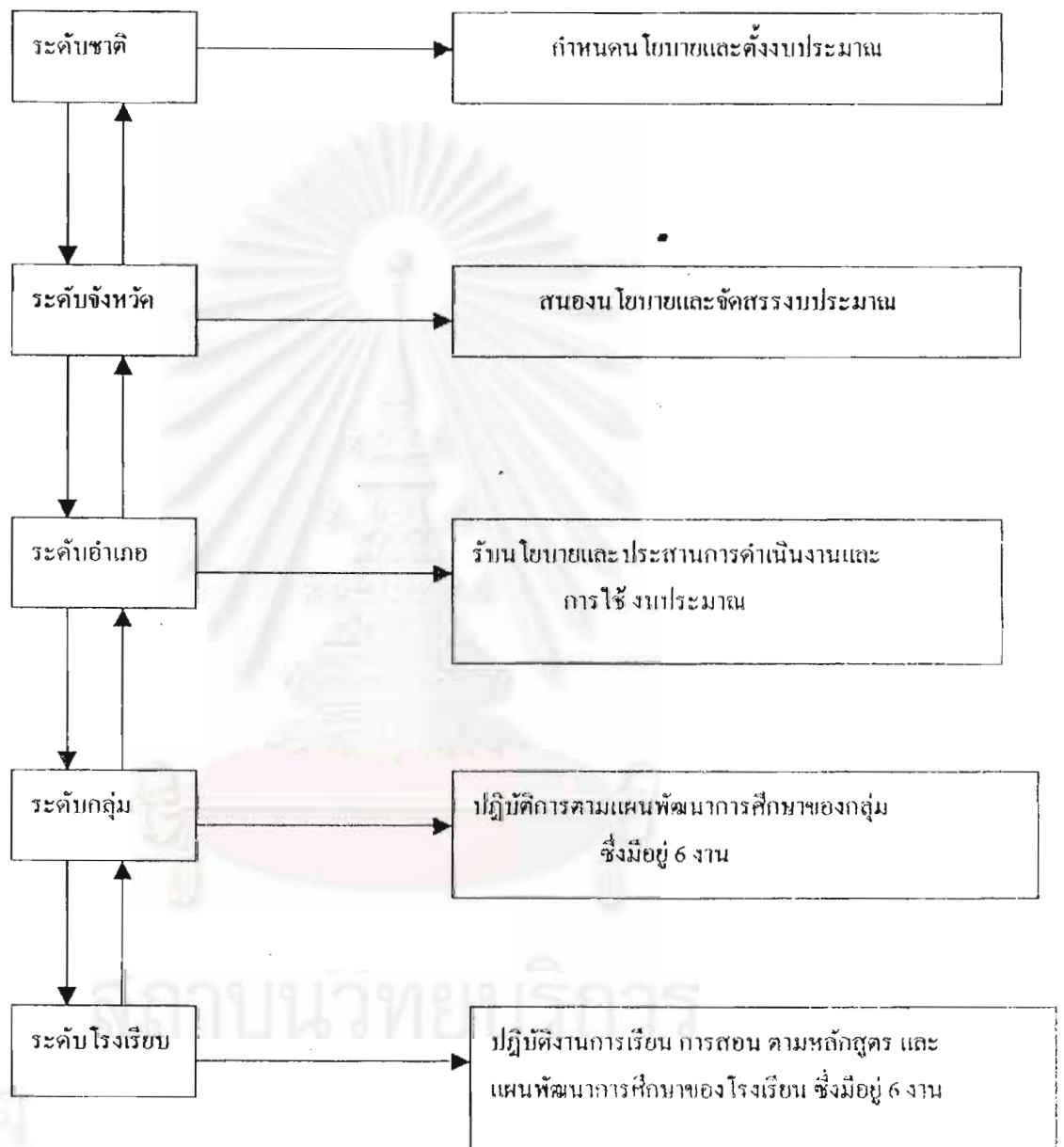
สำหรับการปรับปรุงระบบบริหารการประถมศึกษาในรูปแบบใหม่นี้ ก่อให้เกิดผลดีในด้านต่าง ๆ มากกว่าผลเสีย กล่าวคือ 1) ด้านการเรียนของนักเรียน การจัดระบบบริหารการประถมศึกษาที่มีเอกภาพ จะทำให้การบริหารทั่วไป การจัดสรรงบประมาณ และการบริหารด้านวิชาการสอดคล้องและประสานสัมพันธ์กัน อันจะยังผลให้สัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนดีขึ้น 2) ด้านครูประถมศึกษา การยกฐานะครูประชาบาลให้มีศักดิ์ศรี สิทธิและสวัสดิการ เช่นเดียวกับข้าราชการพลเรือน และการมีโอกาสก้าวหน้าในอาชีพ ทำให้ขวัญและกำลังใจของครูดีขึ้น 3) ด้านประสิทธิภาพของการศึกษา

การลดความซ้ำซ้อนในด้านการบริหาร การบริหารงานโดยการตัดสินใจของ “ คณะบุคคล ” การให้ข้าราชการครูมีส่วนร่วมในการบริหารงานด้านการศึกษา และการบริหารงานบุคคลโดยคณะกรรมการข้าราชการครู นั้น เป็นการให้ทรัพยากรทั้งด้านบุคลากรและด้านงบประมาณให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และ 4) ด้านการประสานสัมพันธ์ระหว่างระบบการประถมศึกษากับการศึกษาระดับอื่น ๆ การบริหารโดยคณะบุคคลในรูปของคณะกรรมการระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับกลุ่มโรงเรียน และ ระดับโรงเรียน จะเป็นในรูปของการกำหนดนโยบาย และจะมีการกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไปสู่หน่วยงานระดับต่าง ๆ โดยแต่ละระดับปฏิบัติงานเน้นหนักแตกต่างกัน สิ่งสำคัญ คือ ให้มีการประสานสัมพันธ์กันทั้งในด้านนโยบาย แผนงาน งบประมาณ วิชาการ และบุคลากร นอกจากนั้น การประสานสัมพันธ์กับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาจะสามารถแลกเปลี่ยนหรือใช้ร่วมกันในด้านอาคารสถานที่ บุคลากรและสิ่งอำนวยความสะดวกทางการศึกษาอื่น ๆ

โดยสรุป ลักษณะ โครงสร้างของการบริหารการประถมศึกษาในปัจจุบัน เป็นลักษณะพิเศษไม่เหมือนหน่วยราชการอื่น คือ การจัดการบริหารการประถมศึกษาในรูปของคณะกรรมการ และการจัดการบริหารการประถมศึกษาที่กระจายอำนาจและมอบอำนาจการรับผิดชอบ ไปสู่พื้นที่ที่สำคัญในการดำเนินการบริหารการประถมศึกษา คือ การมอบอำนาจ ไปยังท้องถิ่นในทุกระดับ ได้แก่ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับโรงเรียน ซึ่งได้ส่งเสริมให้มีการตัดสินใจในการบริหารงานในพื้นที่มากขึ้น พร้อมทั้งมีหลักเกณฑ์และสถิติทางการประถมศึกษาประกอบการพิจารณาด้วย แผนภูมิต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นถึงลักษณะของบทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับต่าง ๆ ที่มีการประสานสัมพันธ์กันในทุก ๆ ด้าน แต่มีการเน้นหนักของบทบาทและอำนาจหน้าที่แตกต่างกัน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับต่าง ๆ

จากแผนภูมิข้างต้น จะเห็นได้ว่า บทบาทและอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานระดับชาติ ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ ระดับกลุ่มโรงเรียนและระดับโรงเรียนนั้น มีการประสานสัมพันธ์กันในทุก ๆ ด้าน โดยเน้นหนักต่างกัน รายละเอียดของอำนาจหน้าที่ของแต่ละหน่วยงานมีดังนี้

ระดับชาติ เน้นหนักในการกำหนดนโยบายและแผนงาน การจัดสรรงบประมาณ การกำหนดมาตรฐานทางวิชาการ อาคารสถานที่ และค่าใช้จ่ายของโรงเรียน และการแต่งตั้งผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดและผู้อำนวยการการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร

ระดับจังหวัด เน้นหนักในการบริหารงานการศึกษาของจังหวัด เป็นระดับที่พิจารณาให้ความเห็นชอบและอนุมัติการดำเนินงานการศึกษาของจังหวัด ทั้งในด้านนโยบาย แผนงาน งบประมาณ วิชาการ และบุคลากรภายในจังหวัด ยกเว้นการแต่งตั้งผู้อำนวยการการประถมศึกษาจังหวัดและผู้อำนวยการการประถมศึกษากรุงเทพมหานคร

ระดับอำเภอ เน้นการประสานงาน การเสนอแนะ และการเสนอข้อมูลเบื้องต้นในด้านแผนงาน งบประมาณ วิชาการ และบุคลากรต่อระดับจังหวัด เพื่อการพิจารณาให้ความเห็นชอบและอนุมัติ

ระดับกลุ่มโรงเรียน เน้นการร่วมมือช่วยเหลือสนับสนุน โรงเรียนภายในกลุ่มทั้งด้านกำลังงาน และกำลังความคิด และเสนอต่อระดับอำเภอเกี่ยวกับแผนงาน งบประมาณ วิชาการ และบุคลากร เพื่ออำเภอจะใช้เป็นข้อมูลในการเสนอต่อระดับจังหวัดต่อไป

ระดับโรงเรียน เน้นการจัดกระบวนการเรียนการสอนตามหลักสูตรและแผนการสอนต่าง ๆ และได้แบ่งงานของโรงเรียนออกเป็น 6 งาน คือ 1) งานวิชาการ 2) งานบุคลากร 3) งานกิจการนักเรียน 4) งานอาคารสถานที่ 5) งานธุรการและการเงิน และ 6) งานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลของการจัดการประถมศึกษา

การจัดการประถมศึกษาในช่วงระยะเวลาที่การประถมศึกษาไทยอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สพช.) การจัดการประถมศึกษาได้มีการเปลี่ยนแปลง มีความก้าวหน้า มีการพัฒนาทางด้านครู นักเรียน ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนมีนโยบายและโครงการที่สำคัญ ๆ ที่จะสนับสนุนความเสมอภาคในการจัดการศึกษา ประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา และคุณภาพของนักเรียน

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้กำหนดโครงการสำคัญ ๆ เพื่อลดความไม่เสมอภาค การปรับปรุงประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา และการปรับปรุงคุณภาพของนักเรียน ทั้งนี้ เพื่อแก้ปัญหาทั้งในระดับก่อนประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา ได้แก่ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ , 2526)

1. โครงการเพื่อลดความไม่เสมอภาคในการจัดการศึกษา
 - 1.1 โครงการเปิดขยายชั้นเด็กเล็กในท้องถิ่นที่มีปัญหาทางเศรษฐกิจ
 - 1.2 โครงการจัดหาแบบเรียนให้เด็กยากจนขี้นเรียน
 - 1.3 โครงการอาหารกลางวัน
2. โครงการเพื่อการปรับปรุงประสิทธิภาพของการจัดการศึกษา
 - 2.1 โครงการอบรมผู้บริหารสถานศึกษา
 - 2.2 โครงการอบรมครูผู้สอนที่ไม่มีวุฒิทางครู
 - 2.3 โครงการวิจัยและทดลองหารูปแบบเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน
3. โครงการเพื่อการปรับปรุงคุณภาพของนักเรียน
 - 3.1 โครงการการศึกษาเพื่อพัฒนาหมู่บ้านในเขตชนบทยากจน
 - 3.2 โครงการปรับปรุงห้องสมุด
 - 3.3 โครงการโรงเรียนผู้นำประชาธิปไตยและจริยธรรม
 - 3.4 โครงการพัฒนารูปแบบการปรับปรุงคุณภาพการประถมศึกษา

สำหรับผลของการจัดการประถมศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ในช่วง 10 ปีนี้ มีลักษณะเด่น คือ โครงสร้างการบริหารที่เป็นประชาธิปไตย หลักการทั้งหลายที่ปฏิบัติ อยู่เด่นมาก และความพยายามในการขยายโอกาสทางการศึกษาถือว่าเป็นจุดเด่น เรื่องขวัญกำลังใจของข้าราชการ ความก้าวหน้าทั้งฐานะ และสถานภาพนับว่าอยู่ในแนวหน้า ส่วนจุดค้อย น่าจะได้แก่คุณภาพทางการศึกษาที่จะต้องพัฒนากันต่อไป และการปฏิบัติงานขององค์กรคณะบุคคลยังไม่เห็นไปตามหลักการ ข้อเสียเสียที่ “ คน ” ไม่ใช่เสียที่ระบบ หากแก้ไขเรื่องคนได้ทุกอย่างก็จะดีไปเอง

การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติในช่วงเวลา 4 ปีแรก (พ.ศ. 2523 - 2527) แสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าภายใต้ระบบการบริหารการศึกษารูปแบบใหม่ การเปลี่ยนแปลงระบบการบริหารจะเป็นไปตามเป้าประสงค์ได้ทั้งหมด ก็ต่อเมื่อปัญหาและอุปสรรคจะต้องคลี่คลายด้วยความสามารถและความร่วมมือของบุคลากรทางการศึกษาทุกฝ่าย

“ รูปแบบของการบริหารก้าวหน้า เพราะเปิด โอกาสให้ข้าราชการครูเข้ามามีส่วนร่วม... ผู้แทนครูช่วยให้ความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์และสอดคล้องกับความต้องการระดับปฏิบัติ... การทำงานของจังหวัดนั้นเน้นการประสานสัมพันธ์ระหว่างคณะกรรมการการประถมศึกษาและสำนักงานการประถมศึกษา... หากจะมีจุดอ่อนค่อนข้างมาก ก็คือ คนในระบบนั่นเอง... การตัดสินใจถึงแม้จะล่าช้าแต่ก็ค่อนข้างจะมั่นคง... ได้มีโครงการการฝึกอบรมคณะกรรมการการประถมศึกษาจังหวัดและอำเภอเพื่อให้รู้ถึงบทบาท อำนาจ หน้าที่และวิธีการทำงาน ตัวอย่างเช่น หลังจากการสัมมนา กปจ. และกปอ. เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าว ปัญหาต่าง ๆ ในการทำงานก็ลดลง... สรุปแล้วโครงสร้างการบริหารการประถมศึกษาดีมาก แต่จะ ได้ดีหรือไม่ฝ่ายผู้แทนครูต้องช่วย ซึ่งต่อไปอาจจะมีจรรยาบรรณของคณะกรรมการ...”

“ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้จัดให้มีการอบรมข้าราชการระดับต่าง ๆ ในเรื่องการวางแผนและระบบการบริหารการศึกษาอย่างกว้างขวาง มีการผลิตหนังสือคู่มือเกี่ยวกับการวางแผนและการบริหารการประถมศึกษา โดยมีข้อมูลครบถ้วนเพื่อประโยชน์ในการนำไปใช้ของครู... การบริหารงานด้านวิชาการระดับประถมศึกษา ปัจจุบันยังมีจุดอ่อนทำได้ดีในด้านปริมาณแต่ยังต่ำอยู่ในด้านคุณภาพ... ในการเปลี่ยนมาใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 สปช. ได้ทุ่มเทงบประมาณทั้ง 6 ปี เป็นเงินประมาณ 90 ล้านบาท แต่ปรากฏว่าครูเปลี่ยนพฤติกรรมเป็นการสอนตามหลักสูตรใหม่ไม่ถึง 20 % ที่เหลือไม่สนใจสอนเหมือนเดิม... ทางด้านอุปกรณ์ในระยะ 6 ปี สปช. ใช้เงินไปเกือบ 500 ล้านบาท ปรากฏว่า นำออกมาใช้เป็นส่วนน้อยเพราะไม่ตรงกับความต้องการของครู ซึ่ง สปช. จะร่วมมือกับคณะศึกษาศาสตร์ของมหาวิทยาลัยและวิทยาลัยครูทั้ง 36 แห่ง เพื่อวางแผนในการจัดทำสื่อการเรียนการสอนต่อไป การทำงานกับผู้บริหารจำนวน 9 หมื่นกว่าคนและครูประมาณ 3 แสน 4 หมื่นคนนั้น ถ้าไม่มีเกณฑ์มาตรฐานคงทำได้ยาก และจะต้องกำหนดเกณฑ์มาตรฐานขั้นต่ำไว้ด้วยว่าควรจะมีอะไรบ้าง มีการตรวจสอบว่าใครผ่านเกณฑ์ไม่ผ่านเกณฑ์ ผู้ไม่ผ่านเกณฑ์จะต้องเข้ารับการอบรมจนกว่าจะผ่านเกณฑ์ ผู้บริหารที่ไม่เคยปรับปรุงอะไรเลยก็จะเปลี่ยนแปลงดีขึ้น ”

การประถมศึกษาภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้มีความเจริญก้าวหน้าพอสมควรมาโดยตลอด จวบจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ของการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศให้ไปสู่ระบบเกษตร-อุตสาหกรรม สปช. เป็นหน่วยงานที่มีความเหมาะสมที่จะเป็นผู้จัดการศึกษาภาคบังคับด้วยเหตุผลที่ว่าโรงเรียนของ สปช. มีกระจายอยู่ทุกตำบลและอยู่ใกล้บ้านของนักเรียนทำให้นักเรียนไม่ต้องเดินทาง-

ไกล และหาก สาขา ได้จัดการศึกษาต่อจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ก็จะสามารถช่วยประหยัดงบประมาณของรัฐได้มาก ทั้งนี้ เนื้อหาของหลักสูตรที่ สาขา จะจัดแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มวิชาชีพ กลุ่มวิชาการ และกลุ่มพื้นฐานอาชีพ เช่นเดียวกับหลักสูตรระดับมัธยมต้นในปัจจุบัน แต่จะเน้นกลุ่มวิชาชีพมากกว่ากลุ่มวิชาการ ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรมัธยมต้นในปัจจุบันที่เน้นกลุ่มวิชาการมากกว่ากลุ่มวิชาชีพ ภายในปี พ.ศ. 2539 สาขา จะสามารถเปิดสอนภาคบังคับต่ออีก 3 ปีได้ในโรงเรียนประมาณ 4,000 โรงเรียน ใช้งบบุคลากร 37,000 คน และมีงบประมาณ 7,000 ล้านบาทโดยประมาณ

สรุป

การจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้ นอกเหนือจากการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2520 หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 แล้ว ได้มีการตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 ซึ่งมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญในประวัติการบริหารการศึกษาไทยอีกครั้ง คือ การเปลี่ยนระบบบริหารการประถมศึกษา โดยมีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาจากหลายหน่วยงานมาอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งเทียบเท่ากรมหนึ่งในกระทรวงศึกษาธิการ

การจัดการประถมศึกษาในช่วง พ.ศ. 2523 เป็นต้นไป การประถมศึกษาไทยอยู่ในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สาขา) การจัดการประถมศึกษาไทยได้มีการเปลี่ยนแปลง มีความเคลื่อนไหว มีการพัฒนาทางด้านครู นักเรียน ทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพ ตลอดจนมีนโยบายและกิจกรรมที่สำคัญ ๆ ที่จะสนับสนุนการจัดการประถมศึกษาให้ไปสู่เป้าประสงค์ที่ต้องการ คือ “ การให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน และให้สามารถคงสภาพอ่านออกเขียนได้ คิดคำนวณได้ มีความสามารถประกอบอาชีพตามควรแก่วัยและความสามารถ และสามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์ เป็นประมุข ”

การเปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2523 นั้นนับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญยิ่ง ทั้งนี้เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับกาลสมัยอันเนื่องมาจากสภาพการของบ้านเมือง ได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นอันมาก ประกอบกับได้มีการจัดตั้งสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (สาขา) ขึ้นในกระทรวงศึกษาธิการเพื่อดำเนินการเกี่ยวกับการประถมศึกษา และได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลขององค์การบริหารส่วนจังหวัดและโรงเรียนประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ไปสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ นั่นก็คือพระราชบัญญัติฉบับนี้เหมาะสมกับสภาพการจัดการประถมศึกษาและสอดคล้องกับโครงสร้างและระบบบริหารการประถมศึกษาแห่งชาติ

การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2530 – 2538

การบริหารในระบอบนี้ได้ดำเนินการไปตามนโยบายและมาตรการการพัฒนาการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สพช.) และในปี 2533 ได้มีความเคลื่อนไหวทางการประถมศึกษาที่สำคัญอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ซึ่งมีการจัดรับผิดชอบในการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ตาม พ.ร.บ. ประถมศึกษา 2523 ได้มีแนวนโยบายการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ที่จะรับผิดชอบถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ดังนั้น จึงเป็นที่มาของโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นโครงการที่เปิดสอนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ เปิดโอกาสให้นักเรียนในชนบทห่างไกลได้เรียนต่อในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นเพิ่มขึ้น เพื่อให้มีความรู้ความสามารถเป็นพื้นฐานเพียงพอต่อการดำเนินชีวิต และดำรงตนเป็นพลเมืองดี ลักษณะการจัดการเรียนการสอนเน้นวิธีการจัดเนื้อหาสาระและการเรียนการสอนของโรงเรียนในโครงการ ฯ ที่มีการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับท้องถิ่น ลักษณะการจัดเป็น 3 กลุ่มวิชา คือ กลุ่มสมรรถภาพพื้นฐาน กลุ่มวิชาการ และกลุ่มประสบการณ์อาชีพ แตกต่างกันไปตามความเหมาะสมของท้องถิ่น และสภาพทางด้านเศรษฐกิจและสังคม

การขยายโอกาสทางการศึกษาจะต้องมุ่งเป้าหมายไปที่เด็กยากจนในสังคมการเกษตรกรรมในชนบท ซึ่งเป็นเด็กส่วนใหญ่ที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อรวมไปถึงเด็กในถิ่นทุรกันดาร เด็กในชุมชนเสื่อมโทรมในเมืองหลวง เด็กเร่ร่อน รวมทั้งเด็กที่มีความบกพร่องทางร่างกายและสติปัญญา เด็กเหล่านี้จะต้องเป็นเป้าหมายหลักที่ต้องขยายโอกาสทางการศึกษาโดยให้เป็นการขยายการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความต้องการของเขา โดยใช้ยุทธศาสตร์ของหลักสูตรและการสอนที่หลากหลายและใช้ทรัพยากรท้องถิ่นให้มากที่สุด

จากการดำเนินงานตามภาระหน้าที่ความรับผิดชอบที่ผ่านมา รัฐสามารถดำเนินการได้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อให้การพัฒนาการจัดการศึกษาดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาประเทศที่รัฐบาลกำหนดไว้ในแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2535 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535 – 2539) และเพื่อให้สอดคล้องรองรับแนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต หลักการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อป้องกันของรัฐบาลที่ขีดหลักขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมสำหรับประชากรทั้งประเทศ โดยให้ผู้เรียนมีพัฒนาการที่สมดุลทั้งในด้านคุณลักษณะความเป็นมนุษย์กับความรู้และทักษะสำหรับการประกอบอาชีพ ด้านความรู้และวัฒนธรรมสมัยใหม่ ให้เชื่อมโยงกับความรู้และวัฒนธรรมพื้นบ้านและสอดคล้องกับสภาพการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนความหลากหลายให้เหมาะสมกับสภาพของ

แต่ละบุคคล สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติจึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ และนโยบายและมาตรการการพัฒนการศึกษา-- นโยบายด้านการจัดการศึกษา นโยบายด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา นโยบายด้านบริหารและสนับสนุนของการศึกษาระดับประถมศึกษา สรุปสาระสำคัญบางประเด็น คือ

1. วัตถุประสงค์

1.1 เพื่อให้เด็กระดับก่อนประถมศึกษา ได้มีพัฒนาการทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม สติปัญญา และมีความพร้อม ในการเข้าเรียนระดับประถมศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพและสนองความต้องการของท้องถิ่น

1.2 เพื่อให้เด็กทุกคนที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ ได้เข้าเรียนจนจบหลักสูตรประถมศึกษา มีความรู้ ทักษะ เจตคติและลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช 2521 ปรับปรุง 2533

1.3 เพื่อให้เด็กด้อยโอกาสในชนบทที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ได้มีโอกาสเรียนต่อสูงขึ้นอีกอย่างน้อย 3 ปี

1.4 เพื่อให้นักเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ที่ดีของชาติ สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสงบสุข มีคุณธรรมและจริยธรรม โดยเน้นการมีวินัย ความซื่อสัตย์ ประหยัด อดทนและความรับผิดชอบ รู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรวมทั้งการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน สังคมและประเทศชาติ

1.5 เพื่อให้นักเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นมีความรู้และทักษะพื้นฐานทางด้านภาษา คณิตศาสตร์ สังคมและกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สามารถใช้เทคโนโลยี นวัตกรรม และปรับตัวเข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลง ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งมีพัฒนาการด้านภาษาไทย นิษัยรักการอ่าน สามารถอ่านคล่องเขียนคล่อง ใช้ภาษาไทยในการสื่อสารและใช้ทักษะคณิตศาสตร์ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมกับวัย

1.6 เพื่อให้นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นมีกิจนิสัยในการทำงานและมีทักษะพื้นฐานทางด้านอาชีพ ที่สอดคล้อง เหมาะสมกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นและสังคม

1.7 เพื่อให้นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นมีสุขภาพอนามัยที่แข็งแรงสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ และมีสุขนิสัยที่ดี

2. นโยบายและมาตรการการพัฒนาการศึกษา

2.1 นโยบายด้านการจัดการศึกษา เร่งรัดการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนและการจัดการศึกษาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เด็กที่มีอายุอยู่ในเกณฑ์การศึกษากายภาพบังคับทุกคน รวมทั้งกลุ่มเด็กในพื้นที่ห่างไกล ยากจน เด็กในชุมชนแออัดและแหล่งก่อสร้าง เด็กเร่ร่อน และเด็กไร้สัญชาติได้เข้าเรียนในระดับประถมศึกษาจนจบหลักสูตร

2.2 นโยบายด้านการพัฒนาคุณภาพการศึกษา เร่งพัฒนาคุณภาพนักเรียนทุกระดับชั้นให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้น โดยมุ่งให้นักเรียนมีความรู้ คุณธรรมและสุขภาพอนามัย ทั้งนี้จะเน้นเป็นพิเศษเกี่ยวกับความรู้ทักษะทางด้านภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การรู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในด้านคุณธรรมจะมุ่งเน้นคุณธรรมเพื่อใช้ในการอยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งได้แก่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเห็นอกเห็นใจ ความเสียสละและความสามัคคี ในด้านสุขภาพอนามัยจะมุ่งเน้นให้นักเรียนมีร่างกายเติบโตแข็งแรงสมบูรณ์ มีพัฒนาการทางด้านร่างกายเป็นไปตามวัย

2.3 นโยบายด้านบริหารและสนับสนุน ปรับปรุงการบริหารและการนิเทศการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

การขยายโอกาสทางการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนจะประสบความสำเร็จได้ ก็โดยที่ทุกหน่วยงานของกระทรวงศึกษาธิการจะต้องประสานสัมพันธ์กัน ไม่ติดขัดกับบทบาทและวิธีการเดิมที่ไม่ประสบความสำเร็จทั้งในแง่การใช้บุคลากรและการดำเนินบทบาทขององค์กร นอกจากนี้ การให้ความรู้ความเข้าใจทางอ้อมแก่ผู้ปกครอง โดยผ่านสื่อมวลชน การประชาสัมพันธ์และการสร้างพลังกลุ่ม เพื่อแสวงหาความร่วมมือจากผู้ปกครองและชุมชนนั้น รัฐจะต้องประสานงานกับองค์กรเยาวชนและองค์กรอาสาสมัคร ทั้งในด้านการสนับสนุนทางวัตถุ การยอมรับนับถือและการให้กำลังใจ

การพัฒนาการศึกษาและการบริหารการศึกษาในระยะดังกล่าว นับว่าได้รับผลสำเร็จอย่างมากในด้านเชิงปริมาณ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป สามารถขยายการผลิตกำลังคนระดับกลางและระดับสูงให้มีปริมาณพอเพียงต่อการพัฒนาประเทศในหลาย ๆ ด้าน ตลอดจนมีการกระจายโอกาสในการเข้ารับการศึกษาของประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการพัฒนาการศึกษาและการบริหารการศึกษาจะประสบผลสำเร็จไปในระดับหนึ่ง แต่ก็ยังมีปัญหาและอุปสรรคอีกหลายประการที่จะต้องดำเนินการแก้ไข อันได้แก่ ด้านการกระจายโอกาสและการสร้างความเสมอภาคทางการศึกษา ด้านคุณภาพการศึกษา

ด้านประสิทธิภาพของระบบการศึกษา ด้านระบบการศึกษา และด้านการระดมสรรพกำลังเพื่อจัดการศึกษา

1) ด้านการกระจายโอกาสและการสร้างสิ่งแวดล้อมภาคทางการศึกษา มีจำนวนนักเรียนนักศึกษาในหลายระดับเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ยกเว้นในระดับมัธยมศึกษา มีอัตราการเรียนต่อลดลง การกระจายโอกาสทางการศึกษาแก่กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในชนบท ชุมชนแออัด คนพิการและชนต่างวัฒนธรรม ยังทำไม่ได้ทั่วถึงเท่าที่ควร

2) ด้านคุณภาพการศึกษา การจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของพลเมืองมีบางส่วนที่เป็นปัญหาและไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทั้งในด้านที่เกี่ยวกับคุณภาพผู้เรียนและคุณภาพของกระบวนการเรียนการสอน ผู้สำเร็จการศึกษายังขาดความสามารถในการประกอบอาชีพอิสระในด้านสัมฤทธิ์ผลทางการเรียน โดยเฉพาะวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ยังไม่อยู่ในระดับที่น่าพอใจ ส่วนในด้านเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้พบว่า ในทางปฏิบัติยังไม่สามารถจัดหลักสูตรให้ยืดหยุ่น และสนองตอบต่อความต้องการของผู้เรียนและเหมาะสมกับสภาพของท้องถิ่นได้ ในด้านของการจัดหลักสูตร ไม่มีเนื้อหาสาระครบถ้วนในตัวทุกระดับเพื่อให้ผู้เรียนมีนิสัยรักการทำงาน ให้มีคุณธรรมและจริยธรรมเท่าที่ควร

3) ด้านประสิทธิภาพของระบบการศึกษา ครูอาจารย์ยังไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการเรียน-การสอน ทำให้การเรียนการสอนยังไม่ประสบผลสำเร็จ การปรับปรุงวิธีการคัดเลือกบุคคลเข้าศึกษาทางด้านการฝึกหัดครู เพื่อให้ได้ครูที่ดี มีความสามารถยังกระทำได้ไม่กว้างขวางเท่าใดนัก **ด้านการบริหารการศึกษา การระดมอำนาจการบริหารการศึกษาจากส่วนกลางไปยังจังหวัดและอำเภอ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาในท้องถิ่น**
ก็ยังไม่สามารถทำได้อย่างแท้จริง

4) ด้านระบบการศึกษา ขาดความยืดหยุ่น ไม่สามารถปรับเปลี่ยนเพื่อสร้างคนที่จะสามารถดำรงชีวิต ปรับตัว และริเริ่มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์และความต้องการทั้งของบุคคล ชุมชนและสังคม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของประเทศได้

5) ด้านการระดมสรรพกำลังเพื่อจัดการศึกษา ทรัพยากรที่นำมาใช้ส่วนใหญ่มาจากงบประมาณแผ่นดิน งบประมาณการศึกษาในระดับต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นหมวดเงินเดือน จึงทำให้สัดส่วนงบประมาณการพัฒนาด้านคุณภาพการศึกษามีน้อย แม้ว่าจะมีการประสานงานการจัดสรรงบประมาณ โดยกรมอบอำนาจการบริหารงบประมาณบางด้าน ไปยังจังหวัด เพื่อให้เกิดความเสมอภาคในการจัดสรรงบประมาณ แต่ก็ยังทำไม่ได้เท่าที่ควร

จะเห็นได้ว่า นโยบายการดำเนินงานโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาในความรับผิดชอบของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติได้มุ่งเน้นไปที่.....

- 1) การเร่งรัดการขยายโอกาสและวิธีการทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นให้กระจายไปสู่ประชาชนส่วนภูมิภาคอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนผู้ด้อยโอกาสในชุมชนเมืองและชุมชนชนบทห่างไกล
- 2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้นักเรียนและผู้ปกครองนักเรียนเห็นความสำคัญและคุณค่าของการศึกษาต่อการพัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสังคมส่วนรวม
- 3) เร่งพัฒนาการจัดกระบวนการบริหาร กระบวนการเรียนการสอน และการนิเทศติดตาม-ผลเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของนักเรียน ให้มีความรู้ ความสามารถและทักษะขั้นพื้นฐาน โดยเน้นการพัฒนาทักษะด้านอาชีพให้สามารถพึ่งตนเองได้ ตลอดจนมีคุณธรรมจริยธรรม และตระหนักในคุณค่าของภูมิปัญญาท้องถิ่น

ส่วนเป้าหมายการดำเนินงานนั้น ในปีการศึกษา 2533 ได้มีการนำร่องขยายการศึกษาภาคบังคับ (โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา) ใน 72 จังหวัดทั่วประเทศ (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร) รวมโรงเรียน 119 โรงเรียน มีจำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 3,868 คน ส่วนปีการศึกษา 2534 ให้จังหวัดต่าง ๆ เกิดโรงเรียนในโครงการฯ เพิ่มขึ้นจำนวน 3 โรงเรียนทุกจังหวัด (ยกเว้นกรุงเทพมหานคร) รวมเกิดโรงเรียนเพิ่ม 97 โรงเรียน มีจำนวนนักเรียนประมาณ 17,280 คน และในปีเดียวกันกระทรวงศึกษาธิการได้เร่งรัดให้เกิดดำเนินการเพิ่มอีก 1,150 โรงเรียน จำนวนนักเรียนทั้งสิ้น 42,765 คน ส่วนเป้าหมายในช่วงแผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติระยะที่ 7 (พ.ศ. 2535 - 2539) จะเปิดดำเนินการโรงเรียนในโครงการฯ เพิ่มขึ้นประมาณ ปีละ 1,000 โรงเรียนกล่าวคือปีการศึกษา 2539 จะมีโรงเรียน 6,500 โรงเรียน และนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น 277,600 คน

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อภิปราย

ระบบบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา

จากข้อมูลการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 2489 จวบจนถึง พ.ศ. 2538 ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของหลักการบริหารแบบการกระจายอำนาจที่นิยมใช้ในประเทศที่มีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตย และได้พยายามดำเนินการทุกวิถีทางที่จะให้มีการกระจายอำนาจการศึกษาจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่น

โครงสร้างระบบบริหารการประถมศึกษา พ.ศ. 2491 – 2509 นั้น การจัดการประถมศึกษาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ การบริหารเป็นไปในรูปแบบการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากเกินไป จึงได้เกิดแนวคิดการกระจายอำนาจขึ้นในตอนปลายของระยะนี้ ดังนั้นโครงสร้างระบบบริหารการประถมศึกษา พ.ศ. 2509 – 2522 จึงเน้นหลักการการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ารับผิดชอบบริหารงานและจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาด้วยตนเอง โดยมีกระทรวงมหาดไทย ... 1) องค์การปกครองท้องถิ่นอื่น ๆ เช่น เทศบาล กรุงเทพฯ และเมืองพัทยา คูแล โรงเรียนเทศบาล กรุงเทพฯ และเมืองพัทยา 2) องค์การบริหารส่วนจังหวัด คูแล โรงเรียนประถมศึกษาสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด และกระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบด้านการบริหารทั่วไปและการจัดสรรงบประมาณ ส่วนกระทรวงศึกษาธิการ คูแล โรงเรียนประถมศึกษา (โรงเรียนตัวอย่างสงวนไว้เพื่อการดำเนินงานทางวิชาการ) และรับผิดชอบด้านวิชาการ สำหรับครูสุภาพรับผิดชอบด้านการบริหารงานบุคคล

สำหรับการกระจายอำนาจเกี่ยวกับการโอนโรงเรียนประชาบาลไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการนั้นเป็นเรื่องที่ได้แย้งกันมาก ผู้เห็นด้วยกับการโอนก็ให้เหตุผลว่า เป็นการกระจายอำนาจ (Decentralization) ส่วนผู้ไม่เห็นด้วยกล่าวว่า ไม่ได้เป็นการกระจายอำนาจเพราะมีปัญหาว่าส่วนจังหวัดมีอิสระเพียงใด การกระจายอำนาจที่ถูกต้องหมายความว่าต้องให้ส่วนปกครองท้องถิ่นมีความเป็นอิสระและสามารถปกครองตนเองได้พอสมควร มีความอิสระทั้งในด้านการเงินและภาษี การริเริ่มต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อม ควรมีการปฏิรูปกันที่จะให้ความเป็นอิสระแก่ท้องถิ่นอย่างแท้จริง ส่วนท้องถิ่นในความหมายที่แท้จริง คือระบบบริหารโดยเฉพะอย่างยิ่ง สุขาภิบาล เทศบาลต่าง ๆ ทว่าพระราชอาณาจักรที่จะต้องกระจายให้เกิดความรับผิดชอบ กระจายให้ทั้งอำนาจและความรับผิดชอบออกไปสู่ท้องถิ่นเหล่านี้ เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นมีโอกาสเข้ามีส่วนร่วมในการแบกภาระและดำเนินการบางอย่างที่มีผลสะท้อนโดยตรงในท้องถิ่นนั้น ๆ เช่น การศึกษา เป็นต้น สำหรับการโอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด ภายใต้ผู้ว่าราชการจังหวัด ในฐานะประธานองค์การบริหารส่วนจังหวัด ไม่ควรจะเป็นการ โอนโรงเรียนประถมศึกษาจากกระทรวงหนึ่ง ไปยังอีกกระทรวงหนึ่ง แต่จะต้องเป็นการกระจายอำนาจออกไปสู่ส่วนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ในความเป็นจริงขณะนี้ แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะกระจายอำนาจไปยังจังหวัดต่าง ๆ แต่แล้วกลายเป็นการมอบอำนาจ คือมอบให้ฝ่ายปกครองดำเนินการซึ่งไม่เรียกว่าเป็น

“ decentralization ” ต่อมาเมื่อมีการโอนโรงเรียนประชาบาลทางประเภทไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดดำเนินการ มีความมุ่งหมายที่จะกระจายอำนาจการปกครองให้แก่ท้องถิ่น เพื่อให้เป็นไปเช่นเดียวกับนานาประเทศที่ปกครองด้วยระบบประชาธิปไตยทั้งหลาย ตามข้อเท็จจริงแล้วไม่ปรากฏว่าประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนเข้ารับผิดชอบการบริหารงานของท้องถิ่นเลย

อันที่จริงการกระจายอำนาจการจัดการศึกษานั้น ประเทศไทยเรามีมาแล้วตั้งแต่ครั้งเดิม และเป็น การกระจายอำนาจการจัดการศึกษาที่ถูกต้องตามหลักการด้วย กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2414 พระบาทสมเด็จพะจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขยายการจัดการโรงเรียนออกจากราชสำนัก เพื่อให้ข้าราชการและ ทวยราษฎร์ได้มีโอกาสส่งบุตรหลานเข้าเรียน ในครั้งนี้มีการตั้งโรงเรียนหลวง และต่อมาก็จัดตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์ขึ้นที่วัด ทรงขอร้องให้คณะสงฆ์ช่วยจัดโรงเรียน รัฐบาลสมัยนั้นเอาใจใส่- อดหนุนแต่โรงเรียนหลวง ส่วนโรงเรียนของวัดนั้นปล่อยให้จัดกันเอง เจ้าหน้าที่การศึกษาไปตรวจ- คุดูแลเพียงบางคราวเท่านั้น ต่อมา ในระยะที่มีการขยายการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ออกไปทั่วราชอาณาจักร ในปี พ.ศ. 2464 จึงมีโรงเรียนประชาบาลขึ้น กระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้น ไม่ได้รวมอำนาจ ในการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้จัดโรงเรียนประชาบาล เป็นเพียงวางแนวปฏิบัติในการ จัดโรงเรียนออกไปให้สมุหเทศาภิบาลหรือผู้ว่าราชการจังหวัด แต่ละจังหวัด แต่ละเมืองจัดการศึกษา จังหวัดหรือเมืองจะจัดตั้งโรงเรียนที่ไหน จะจ้างใครเป็นครูก็แล้วแต่ สมุหเทศาภิบาลและเจ้าเมือง ทั้งสิ้น ครูประชาบาลจึงเป็นคนของท้องถิ่น เงินค่าแรงโรงเรียนก็ได้มาจากราษฎรช่วย คือ เงินศึกษาพลี แสดงว่าการจัดการศึกษาในระยะแรกทั้งในรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ดี รัชกาลที่ 6 ก็ดี ไม่ได้มีการรวม- อำนาจเข้ามาที่ส่วนกลางเลย กระทรวงศึกษาธิการจะมีอำนาจควบคุมก็แต่เฉพาะเรื่องมาตรฐานการ- ศึกษาเท่านั้น การรวมอำนาจมาทำกันมากในระยะหลังเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง (พ.ศ. 2475) มีอาทิ เรื่องการเงินซึ่งราษฎรมีส่วนช่วยการศึกษา คือเงินศึกษาพลีก็เลิกไป เงินช่วยการประถมศึกษา ก็เลิกไป ครูประชาบาลเป็นข้าราชการแทนที่จะเป็นคนของท้องถิ่น ซึ่งรัฐบาลครั้งนั้น ไม่ได้คิดให้ไกล ไปถึงว่า ในอนาคตรัฐบาลจะต้องแบกภาระจัดสรรเงินงบประมาณไปทะนุบำรุงการศึกษาประชาบาล อย่างมาก ในที่สุดเมื่อทำไปไม่ได้ตามเป้าหมายก็คิดกระจายอำนาจออกไป

ระบบบริหารการจัดการประถมศึกษาตั้งแต่ต้นถึงปี พ.ศ. 2522

จากการศึกษาข้อมูลของการจัดการประถมศึกษาในรอบมากกว่า 50 ปีที่ผ่านมา ในด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบในการจัดการประถมศึกษา ในด้านค่าใช้จ่ายเพื่อการประถมศึกษา และในด้านการบริหารงานบุคคล มีสาระสำคัญพอสรุปได้ คือ

ด้านหน่วยงานที่รับผิดชอบ ในการจัดการศึกษานั้นรัฐบาลได้มอบให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบตลอดมา โดยประสานกับกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงนครบาล ซึ่งเป็นกระทรวงปกครองท้องที่ คือ กระทรวงทั้งสองเข้ามาให้การสนับสนุนการจัดการศึกษา เพื่อให้

การศึกษาภาคบังคับ ได้ขยายตัวไปโดยรวดเร็ว แต่การกำหนดนโยบายการศึกษา แบบเรียน และการจัดสรรงบประมาณเป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ การบริหารการประถมศึกษาจึงมีเอกภาพมาโดยตลอด ยกเว้นในระยะปัจจุบันที่รัฐบาลได้แบ่งการบริหารการศึกษาประชาบาลออกเป็นสองส่วน คือ งานบริหารทั่วไปและการจัดสรรงบประมาณอยู่ในความควบคุมของกระทรวงมหาดไทย ส่วนการสนับสนุนทางด้านวิชาการ เป็นหน้าที่ของกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งในส่วนกลาง ระดับจังหวัด และระดับอำเภอ ก่อให้เกิดปัญหาขาดเอกภาพการบริหารการประถมศึกษา

ด้านค่าใช้จ่าย การประถมศึกษานั้นในระยะแรก ๆ รัฐบาลได้ตั้งความหวังไว้ว่าภาระในการจัดการศึกษาอยู่กับประชาชน โดยในระยะแรกได้ขอให้ราษฎรบริจาคด้วยความสมัครใจ ปรากฏว่าประชาชนไม่สามารถตอบสนองได้เท่าที่ควร ต่อมาก็ได้ประกาศเก็บภาษีเพื่อการศึกษาที่ประสบปัญหาอีกเช่นกัน ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากราษฎรในยุคนั้น โดยเฉพาะในชนบทยังเห็นความสำคัญของการศึกษาค่อนข้างน้อย รัฐบาลจึงจำเป็นต้องรับภาระในการจัดการศึกษาเกือบทั้งหมด แม้แต่ในยุคปัจจุบันองค์การบริหารส่วนจังหวัดเองก็รับภาระในการจัดการศึกษาได้น้อยมาก อันเนื่องมาจากความจำกัดทางการเงิน

ด้านการบริหารงานบุคคล ในระยะแรกครูประชาบาลมีฐานะเป็นลูกจ้าง มีรายได้ต่ำ สิทธิต่าง ๆ น้อยกว่าข้าราชการอื่น ๆ การจัดการศึกษาอบรมในยุคแรก ๆ จึงประสบปัญหาการขาดแคลนครูที่มีความรู้และความสามารถเป็นสำคัญ มีครูจำนวนมากเข้ามาเป็นครูเพียงเพื่อใช้เป็นศาลาพักร้อนชั่วคราวเมื่อได้อาชีพอื่น ๆ ที่เห็นว่าดีกว่าก็ลาออกไป ในระยะนั้นอัตราการเข้าออกของครูประชาบาลสูงมาก ดังนั้น เพื่อขจัดปัญหาดังกล่าว รัฐบาลจึงได้ยกฐานะครูประชาบาลเป็นข้าราชการพลเรือน ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับครูก็ลดความรุนแรงลงไป และ ในยุคปัจจุบันด้วยเหตุผลในเรื่องการกระจายอำนาจจึงได้โอนการศึกษาประชาบาลไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด ครูได้โอนเป็นข้าราชการครูส่วนจังหวัด ทำให้มีการร้องเรียนว่าข้าราชการครูส่วนจังหวัดมีฐานะ สิทธิ ศักดิ์ศรีและความก้าวหน้าด้อยกว่าข้าราชการพลเรือน

สำหรับการจัดการประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาภาคบังคับที่รัฐจะต้องจัดให้แก่ประชาชนที่อยู่ในวัยเรียนทุกคนนั้น ในปัจจุบันอยู่ในความรับผิดชอบของหลายหน่วยงานทำให้เกิดความไม่เสมอภาคในด้านผู้เรียนและผู้สอนในแต่ละสังกัด การที่คุณภาพและมาตรฐานการศึกษาในโรงเรียนแต่ละสังกัดแตกต่างกัน โดยเฉพาะโรงเรียนประชาบาลซึ่งรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่เยาวชนในชนบทมีคุณภาพและมาตรฐานการศึกษาค่ำกว่าโรงเรียนประเภทอื่น ๆ จะเป็นปัญหาที่สำคัญของการพัฒนากำลังคนในชนบทของประเทศในปัจจุบันและอนาคต

นอกจากนี้การแบ่งงานการบริหารการศึกษาประชาบาลออกเป็น 2 ส่วน คือ แยกงานด้านวิชาการและงานด้านบริหารให้อยู่ในความรับผิดชอบของ 2 กระทรวง ทำให้การจัดการศึกษาประชาบาลประสบปัญหาหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการประสานงานและเป็นผลให้สัมฤทธิ์ผลของนักเรียนในโรงเรียนประชาบาลอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่าโรงเรียนประถมศึกษาประเภทอื่นมาก

ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือการที่รัฐมนตรีมอบหมายอำนาจการปกครองประเทศไปให้ท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัตินั้นปรากฏว่ายังมีได้มีการกระจายอำนาจไปให้กับท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทำให้มีปัญหาในเรื่องความเป็นอิสระขององค์กรปกครองท้องถิ่น นอกจากนี้การที่รัฐโอนภาระเรื่อง การจัดการศึกษา ไปให้ท้องถิ่นดำเนินการ แต่รัฐมิได้โอนกิจการด้านอื่น ๆ เช่น ด้านสาธารณสุข ด้านโยธา ด้านรักษาความสงบสุขและกิจการสาธารณูปโภคไปให้ท้องถิ่นด้วยนั้น ทำให้ครูเกิดความ รู้สึกว่าตนเองมิได้รับการปฏิบัติเท่าเทียมกับข้าราชการสังกัดอื่น ๆ และรู้สึกต่ำต้อย มีฐานะ ตักศิรี และโอกาสความก้าวหน้าด้อยกว่า นอกจากนี้ข้อมูลในด้านค่าใช้จ่ายได้ชี้ให้เห็นว่าองค์การบริหาร- ส่วนจังหวัดยังไม่พร้อมที่จะรับภาระในการจัดการประถมศึกษาได้ เนื่องจากเป็นงานที่ต้องใช้งบ- ประมาณจำนวนมาก และจำเป็นต้องใช้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถ

จะเห็นได้ว่า หลักการในการปรับปรุงระบบบริหารการศึกษาประชาชนในปี พ.ศ. 2522 นั้น ได้มีการกำหนดหลักการสำคัญ 9 ประการ ซึ่งเอื้อต่อการกระจายอำนาจ (decentralization) และการมีส่วนร่วมของประชาชน (local participation) อย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ เอกภาพในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่น ความเสมอภาคด้านผู้เรียน ความเสมอภาคด้านบุคลากร การวินิจฉัยตัดสินปัญหาโดยองค์คณะบุคคลและเปิด โอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วน- ร่วมในการจัดการศึกษา การสนองตอบตามความต้องการของท้องถิ่น ความสอดคล้องของระบบ- บริหารประถมศึกษาับระบบบริหารการศึกษาและระบบการปกครองประเทศ ประสิทธิภาพของการ- ใช้ทรัพยากร และประสิทธิผลของการจัดการศึกษา โดยยึดผลประโยชน์อันพึงเกิดแก่นักเรียน ชั่วอายุ และกำลังใจของครูประชาชน และความก้าวหน้าของการศึกษาของประเทศเป็นสำคัญ

จากการพิจารณาของคณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาชน ในปี พ.ศ. 2522 จึง เป็นที่มาของรูปแบบการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษาในปัจจุบัน ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีความ เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและระบบการปกครอง เอื้ออำนวยต่อการเรียนของนักเรียน และ สอดคล้องกับหลักการและข้อเรียกร้องของครูประชาชนมากที่สุด รูปแบบดังกล่าวเน้นรูปแบบของ “ คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ” มีหน้าที่รับผิดชอบในการกำหนดนโยบายและแผน- ภาวะการประถมศึกษา การจัดสรรงบประมาณ มาตรฐานการศึกษา และการประเมินผล ส่วนการ- ดำเนินงานการบริหารการศึกษามอบให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการการศึกษาของแต่ละจังหวัดและ แต่ละอำเภอ โดยกำหนดให้คณะกรรมการแต่ละระดับมีอำนาจควบคุมและกำกับการบริหารการศึกษา ลดหลั่นลงมา ตามลำดับ รูปแบบนี้เหมาะสมและมุ่งแก้ปัญหาการศึกษาในปัจจุบัน และเตรียม- การเพื่อรวมระดับมัธยมศึกษาเข้าด้วยในอนาคต

ในการปรับปรุงระบบบริหารการศึกษาประชาชนนั้น เป็นที่คาดว่าจะบังเกิดผลที่สำคัญหลาย ประการ ได้แก่ ด้านนักเรียน ด้านครูประชาชน ด้านการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการศึกษานและ ความมั่นคงของประเทศชาติ และด้านงบประมาณ

1. ด้านนักเรียน การจัดระบบบริหารการศึกษาที่มีเอกภาพ จะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการปรับปรุงคุณภาพการเรียนของนักเรียนให้สูงขึ้น ตามจุดมุ่งหมายหลักของการประถมศึกษา คือ ให้นักเรียนเป็นพลเมืองดี มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบอาชีพและสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามสมควร สามารถอ่านออก เขียนได้ คิดเลขเป็น และสามารถคงสภาพการอ่านออกที่คงทนแม้จะออกจากโรงเรียนไปแล้วก็ตาม นอกจากนี้การจัดให้งานบริหารและงานวิชาการอยู่ในองค์กรเดียวกัน ทำให้โรงเรียนและองค์กรทุกระดับสามารถจัดสรรทรัพยากรมาใช้ในการเรียนการสอนได้ตรงกับความต้องการทางการเรียนของนักเรียน และการมีระบบการนิเทศการศึกษาที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารการศึกษาจะสามารถช่วยเหลือแนะนำและนิเทศการเรียนการสอนได้ดีกว่าการแยกงานนิเทศศึกษาออกมาจากระบบบริหารการศึกษาดังที่เป็นอยู่ สิ่งเหล่านี้ย่อมส่งผลไปถึงสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียนโดยตรง และนักเรียนจะได้รับความเสมอภาค ในโอกาสที่จะเรียนในโรงเรียนที่มีคุณภาพระดับเดียวกัน

2. ด้านครูประจำตำบล การปรับปรุงฐานะของครูประจำตำบลจากข้าราชการครูส่วนจังหวัดเป็นข้าราชการครูนั้น เป็นการปรับปรุงฐานะของครูประจำตำบลให้ตรงกับสภาพความเป็นจริง กล่าวคือ ถึงแม้ว่าตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการส่วนจังหวัด (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2521 ได้กำหนดให้ข้าราชการครูส่วนจังหวัดเป็นข้าราชการส่วนท้องถิ่น แต่ในทางปฏิบัตินั้นเนื่องจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีรายได้น้อย เงินเดือนของครูประจำตำบลจึงรับจากรายจ่ายหมวดเงินเดือนของรัฐบาลทั้งหมด และนอกจากนี้ตามมติของคณะรัฐมนตรีก็ได้มอบให้ครูสภา เป็นผู้รับผิดชอบในการบริหารงานบุคคลของข้าราชการครูส่วนจังหวัด พระราชบัญญัติครู (ฉบับที่ 5) พ.ศ. 2521 ข้าราชการครูส่วนจังหวัดจึงมีฐานะเป็นข้าราชการมิใช่พนักงานส่วนท้องถิ่น การกำหนดให้ครูเป็นข้าราชการส่วนจังหวัดทำให้ครูเสียดี และ โอกาสในด้านต่าง ๆ ดังนั้นการเปลี่ยนฐานะของครูจากข้าราชการครูส่วนจังหวัดเป็นข้าราชการครู จึงเป็นการปรับให้ตรงกับสภาพความเป็นจริง ซึ่งจะทำให้ครูมีฐานะ สิทธิ ศักดิ์ศรี สวัสดิการและ โอกาสความก้าวหน้าทัดเทียมกับข้าราชการพลเรือน โดยทั่วไป ทำให้ครูมีขวัญและกำลังใจ สามารถทุ่มเทเวลาเพื่อการปฏิบัติงานในหน้าที่ ได้อย่างเต็มที่

3. ด้านการเสริมสร้างประสิทธิภาพของการศึกษาและความมั่นคงของประเทศชาติ การที่การประถมศึกษาและการมัธยมศึกษา รวมอยู่ในองค์กรเดียวกัน เป็นรูปแบบที่ก้าวหน้าในการจัดการศึกษา ทั้งยังช่วยให้การจัดการศึกษาเป็นไปอย่างประหยัด กล่าวคือ สามารถแลกเปลี่ยนทรัพยากรทางการศึกษาในชนบทในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่มีอยู่อย่างจำกัดระหว่างระดับได้ และเป็นผลให้การขยายการศึกษาระดับมัธยมศึกษาไปสู่ชนบทเป็นไปอย่างกว้างขวางและคล่องตัวมากขึ้น เนื่องจากสามารถใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียนประถมศึกษาที่ยังใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่ในปัจจุบันให้เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังเอื้ออำนวยต่อการขยายการศึกษาภาคบังคับให้สูงขึ้น ในอนาคต ประกอบกับการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษา การกีฬา การศาสนา ศิลปและวัฒนธรรม ก็รวมอยู่ในองค์กรที่จัดการศึกษาในระดับจังหวัด จึงทำให้การใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ

ภาพยิ่งขึ้น และยังสามารถประสานสัมพันธ์กับการศึกษาระดับอุดมศึกษาและการศึกษาประเภทอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

อนึ่ง การปรับปรุงระบบบริหารการศึกษาก็จะทำให้การจัดการศึกษาในชนบทเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ อันส่งผลให้ประชาชนในชนบทมีคุณภาพ และในขณะที่เดียวกันเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้เข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาและควบคุมการบริหารการศึกษา ซึ่งนอกจากจะเป็นการเสริมสร้างการปกครองในระบบประชาธิปไตยแล้ว ยังช่วยให้สามารถขจัดความขัดแย้งที่มีอยู่ให้หมดไป อันอาจมีผลทำให้เกิดความมั่นคงของประเทศอีกด้วย

4. ด้านงบประมาณ การจัดระบบบริหารการศึกษามีเอกภาพ โดยให้การดูแลคุณภาพและการจัดสรรงบประมาณเป็นหน้าที่ของกระทรวงเดียว ทำให้สามารถใช้มาตรการทางการจัดสรรงบประมาณเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงคุณภาพการศึกษาได้เต็มที่ ทั้งยังสามารถขจัดความล่าช้าในการบริหารงบประมาณดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมทั้งความไม่เสมอภาคในการจัดสรรงบประมาณการศึกษาได้ด้วย

ระบบบริหารการจัดการประถมศึกษาโดยภาพรวมในรอบ 50 ปี

การประถมศึกษาเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งเป็นบริการการศึกษาที่ให้แก่ประชาชนทุกคน แนวคิดของการจัดการประถมศึกษาจึงรวมแนวคิดของการศึกษาในสถานะของการอบรมกล่อมเกลารับบริการพื้นฐาน และการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ ปัจจุบัน บทบาทสำคัญที่สุดของรัฐในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจึงเน้นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคมและประเทศชาติ

แนวคิดที่โดดเด่นในระบบบริหารการจัดการประถมศึกษาซึ่งได้ดำเนินมาอย่างไม่เป็นระบบและอย่างเป็นระบบตลอดระยะเวลามากกว่า 100 ปีนั้น แนวคิดดังกล่าว ได้แก่ แนวคิดของ **การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น** (decentralization) เพื่อการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษา ได้มีการนำแนวคิดดังกล่าวมาปฏิบัติตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวคือ ได้มีการแบ่งงานความรับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้แก่กระทรวงปกครองท้องถิ่นและให้ทางมณฑลจัดการศึกษาเอง กระทรวงศึกษาธิการดำเนินการเพื่อบริหารมาตรฐานการศึกษาเท่านั้น และต่อมาได้มีการโอนการศึกษาในระดับประถมศึกษามาอยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ อันเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (centralization)

ตลอดระยะเวลา 50 ปี (2489 – 2538) การบริหารการประถมศึกษามิได้อยู่ภายใต้การดำเนินงานรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการแต่เพียงหน่วยงานเดียวตลอดมา แต่ในระยะเวลาดังกล่าวได้มีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาให้หน่วยราชการอื่นดำเนินการด้วย จึงอาจกล่าวได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมาจากแรงกดดันทางการเมือง ซึ่งมีบทบาทและอิทธิพลต่อการบริหารและการดำเนินงานของการประถมศึกษา

ในปี พ.ศ. 2509 ได้มีการใช้หลักการกระจายอำนาจการศึกษาสู่ท้องถิ่นอีกครั้งหนึ่ง โดยการให้องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล และกระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบดำเนินการในระดับประถมศึกษา การเปลี่ยนแปลงการบริหารการศึกษาระดับประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2509 นี้เป็นผลมาจากแรงกดดันจกภายนอกมากกว่าที่จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในกระทรวงศึกษาธิการเอง การบริหารเน้นการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น โดยใช้แนวคิดและหลักการของการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาสู่ท้องถิ่น อันจะนำมาซึ่งความมั่นคงของประเทศชาติในทุกด้าน

หัวใจของหัวใจของการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาได้เกิดขึ้นอีกครั้งในปี พ.ศ. 2523 โดยที่รัฐได้มีการพิจารณาภาพรวมของการบริหารการประถมศึกษาทั้งระบบ และได้มีมติให้มีการโอนการศึกษาเทศบาล (การศึกษาระดับประถมศึกษา) จากองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทยมาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นการเปลี่ยนแปลงการบริหารจากระบบการกระจายอำนาจมาเป็นระบบมอบอำนาจ กล่าวคือ เป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางและมอบอำนาจการดำเนินงานเกือบทั้งหมดมาอยู่ส่วนท้องถิ่น เป็นการจัดการการบริหารการประถมศึกษาในรูปของคณะกรรมการและการจัดการการบริหารการประถมศึกษาที่กระจายอำนาจและมอบอำนาจรับผิดชอบไปสู่ท้องถิ่น

สรุป

การบริหารจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาได้ดำเนินการภายใต้สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (สปช.) โดยเน้นแนวคิดของการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการศึกษา สปช. ได้ตระหนักถึงภารกิจสำคัญและจำเป็นของการศึกษาของประเทศ จึงได้เน้น “ การปฏิรูปการศึกษา ” เพื่อพัฒนามาตรฐานคุณภาพการศึกษา และได้วางแผนดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษาและเร่งงานดังกล่าวในปี พ.ศ. 2539 ตามกรอบงานปฏิรูปการศึกษาทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ การปฏิรูปโรงเรียนและสถานศึกษา การปฏิรูปครูและบุคลากรทางการศึกษา การปฏิรูปหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน และการปฏิรูประบบบริหารการศึกษา สำหรับผลการดำเนินงานด้านการปฏิรูประบบบริหารการศึกษาแสดงให้เห็นถึงการปรับปรุงการจ้องต่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับบุคลากร การกระจายอำนาจการตัดสินใจวางแผนและพัฒนาศึกษาในระดับท้องถิ่น การปรับเปลี่ยนวิธีการจัดสรรงบประมาณ การประสานความร่วมมือในการทำงาน การมอบอำนาจแก่ระดับปฏิบัติในการดำเนินงานที่สำคัญ การใช้เกณฑ์มาตรฐานโรงเรียนเพื่อการจัดสรรงบประมาณ และการปรับปรุงรูปแบบการประชุมภายในหน่วยงาน

จากการปฏิรูปการศึกษาเพื่อให้งังเกิดผลสำเร็จจำเป็นต้องอาศัยยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญ 4 ประการ หนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของการปฏิรูปการศึกษา คือยุทธศาสตร์การกระจายอำนาจ เพื่อให้การปฏิบัติงานเกิดประโยชน์สูงสุดในแต่ละพื้นที่ที่แตกต่างกัน การกระจายอำนาจเป็นยุทธศาสตร์ที่ถือให้หน่วยงานในสังกัดทำปฏิบัติงานในท้องถิ่นซึ่งรวมทั้ง โรงเรียน ครู ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ปกครองที่อยู่

ใกล้ขีดเต็มมีอำนาจตัดสินใจด้านการบริหารการจัดการทางการศึกษา สามารถกำหนดนโยบายการศึกษา การพัฒนาการเรียนการสอน สนับสนุนความก้าวหน้าของบุคลากร และบริหารงบประมาณภายในหน่วยงาน ฯลฯ ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่น เช่น การปรับเปลี่ยนวิธีการจัดสรรงบประมาณในลักษณะงบอุดหนุนให้แก่หน่วยงานโดยตรง ทำให้การบริหารงบประมาณมีความคล่องตัวและมีประสิทธิภาพสูงสุดตรงตามความต้องการของหน่วยงาน โรงเรียนและท้องถิ่น การส่งเสริมให้มีการระดมและการใช้ทรัพยากรร่วมกันทั้งจากภาครัฐและเอกชน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการจัดการศึกษา

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มในอนาคตจะต้องเน้นการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาไปที่โรงเรียนโดยการผนึกกำลังระหว่างสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง นักเรียนและชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการสถานศึกษา ซึ่งเป็นระบบการจัดการที่สถานศึกษาเป็นฐาน (School – Based Management) เพื่อให้เกิดความคล่องตัวในการจัดการเรียนการสอน รวมทั้งตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียน (Student – Centered) และชุมชน แนวโน้มที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การคืนอำนาจการจัดการศึกษาแก่ทุกกลุ่มในสังคม (Education for All) ทั้งนี้เพื่อเพิ่มพลังอำนาจในการจัดการศึกษาให้กลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา สถาบันสาธารณสุข สถานประกอบการ องค์กรเอกชน ให้มีส่วนร่วมจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ (All for Education) เพื่อนำสังคมไทยไปสู่การเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society)

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หลักสูตรประถมศึกษา แบบเรียนและคู่มือครู

หลักสูตรประถมศึกษา (พ.ศ.2489 - 2538)

ประเทศไทยเริ่มมีหลักสูตรประถมศึกษาใช้เมื่อปี พ.ศ.2435 เป็นฉบับแรก แต่ก่อนหน้านี้มีเอกสารสองฉบับ ที่จัดว่าเป็นแนวทางของการจัดการศึกษา และนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการมีหลักสูตร เพราะเอกสารสองฉบับนี้เป็นเพียงประกาศการเรียน และพระราชบัญญัติการสอนวิชาเท่านั้น ต่อมาจึงนำพระราชบัญญัติการสอนวิชานั้นมาแก้ไข เป็นหลักสูตรฉบับหนึ่ง หลักสูตรที่พัฒนามาทั้งหมดปรากฏว่าไม่มีฉบับใดที่มีความสมบูรณ์ในองค์ประกอบพื้นฐานทุกด้านครบถ้วน แม้การกำหนดรายการด้านเนื้อหาวิชาจะแสดงไว้อย่างชัดเจนแล้วก็ตาม แต่ด้านความมุ่งหมาย วิธีการเรียนการสอน และหลักเกณฑ์ วิธีการดำเนินการประเมินผล ปรากฏว่ายังไม่ค่อยถูกต้องหรือสมบูรณ์นัก โดยเฉพาะด้านกระบวนการเรียนการสอน เท่าที่มีอยู่มักจะทำหน้าที่ปะปนกับความมุ่งหมายหรือรายการที่ประสงค์สอน (ลัดดา สุวรรณกุล, 2517)

ถ้าได้ศึกษาถึงความเป็นมาของหลักสูตรตั้งแต่ปี พ.ศ.2480 เป็นต้นมา จะพบว่าหลักสูตรมีการเปลี่ยนแปลงไปตามแผนการศึกษาชาติ นโยบายของรัฐบาล และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยพยายามสร้างหลักสูตรให้เหมาะสมกับความต้องการของสังคมของแต่ละยุค การศึกษาสภาพปัญหาของหลักสูตร การติดตามและประเมินผลการใช้หลักสูตร รวมทั้งการวิจัยเพื่อพัฒนาหลักสูตรเพื่อที่จะให้มีประสิทธิภาพและบรรลุผลให้มากที่สุด

จากการศึกษาและติดตามการใช้หลักสูตร ปี พ.ศ.2480 หลักสูตรนี้มีจุดเด่น คือปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยให้กับประชาชน ส่วนจุดด้อย ก็คือหลักสูตรที่ไม่ได้นำหลักการหรือทฤษฎีมาสร้างหลักสูตรตามแบบอารยะประเทศมาใช้ในประเทศไทย จึงเป็นเหตุให้เนื้อหาวิชาที่ให้เด็กเรียนไม่เหมาะสม เนื้อหาออกไป จำนวนเวลาเรียนไม่เหมาะสมกับเนื้อหา วิธีสอนเน้นการท่องจำ ไม่ได้ให้โอกาสเด็กได้ฝึกปฏิบัติ มุ่งวิชาการเป็นศูนย์กลาง ไม่คำนึงถึงผู้เรียน ให้เรียนรู้หลายวิชาแต่ไม่ลึก และไม่มีสายวิชาชีพ

ในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ปี พ.ศ.2487 ยังคงใช้หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2480 หลักสูตรฉบับนี้ไม่ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายทั่วไป และความมุ่งหมายเฉพาะวิชา เนื่องจากความรีบเร่งในการจัดทำเพื่อสนองนโยบายตามแผนการศึกษาชาติ ปีพ.ศ.2479

ความมุ่งหมายการศึกษาในระยะนี้มุ่งเน้นทั้งสามัญและอาชีวศึกษา โดยมุ่งถึงองค์ 3 แห่ง การศึกษา คือ พุทธศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา เนื้อหาวิชาเพิ่มวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมขึ้นในหลักสูตรทุกระดับ เพื่อให้สอดคล้องและสนองความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ และให้ความสำคัญแก่วิชาภาษาไทยมากกว่าหลักสูตรฉบับอื่น ๆ เป็นหลักสูตรแบบรายวิชา

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2480 มีจุดมุ่งหมายในรายการที่ต้องสอน คือ มุ่งให้รู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อครอบครัว ต่อหมู่คณะ ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ รู้จักขนบธรรมเนียม ประเพณี รู้จักสิทธิหน้าที่ของชนชาวไทย รู้จักระเบียบการปกครอง มีมารยาท มีความซื่อสัตย์ เมตตากรุณา คิดถึงประโยชน์ของหมู่คณะ มัธยัสถ์ อดทนในการทำงาน อ่านออกเขียนได้ และคิดเลขเป็น และมีคุณสมบัติอื่น ๆ

ตามแผนการศึกษาชาติ ปี พ.ศ.2479 ได้กำหนดชั้นประถมศึกษาไว้ 4 ปี เรียกว่าชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-3-4 ในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2480 ได้กำหนดชั้นเรียนในระดับประถมศึกษา 4 ปี เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ และยังได้วางสาระสำคัญในตัวหลักสูตร แบ่งออกเป็น วัตรเวลาย่านเรียนรายวิชาต่าง ๆ รวม 11 รายวิชา วัตรเวลาย่านเรียนเฉพาะวิชาภาษาไทย ซึ่งประกอบด้วย อ่าน คัด เขียน แต่งจดหมาย นักเรียนที่จะเข้าเรียนชั้นประถมปีที่ 1 จะต้องมีพื้นฐานความรู้พออ่านออกเขียนได้บ้างแล้ว เพื่อให้มีความรู้พอที่จะเล่าเรียนวิชาอื่น ๆ ต่อไปได้โดยสะดวก ถ้าหากว่านักเรียนเข้าชั้นเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ยังอ่านไม่ออกก็ให้แบ่งเด็กเหล่านี้ไปสอนต่างหาก วิชาอื่น ๆ ที่จัดให้สอน ได้แก่หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ภาษาไทย เลขคณิต วิทยาการ ความรู้เรื่องเมืองไทย วาดเขียน การฝีมือชาย (หัตถกรรม กสิกรรม) การฝีมือหญิง (การช่างและเบ็ดเตล็ด กสิกรรม) ขับร้อง สุขศึกษา พลศึกษา และวิชาลูกเสือ และอนุสสุภาภาษา รวมจำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง 28 ชั่วโมง โดยจำแนกอัตราเวลาย่านเรียนตามระดับประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 4 ของรายวิชาต่าง ๆ ดังนี้

อัตราเวลาเรียนของรายวิชา ชั้นประถมศึกษาหลักสูตร ปี พ.ศ. 2480

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง			
	ประถมศึกษา ปีที่ 1	ประถมศึกษา ปีที่ 2	ประถมศึกษา ปีที่ 3	ประถมศึกษา ปีที่ 4
หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม	1	1	1	1
ภาษาไทย	12	11	9	9
เลขคณิต	3	4	5	5
วิทยาการ	1	1	2	2
ความรู้เรื่องเมืองไทย	2	2	2	2
วาดเขียน	1	1	1	1
การฝีมือ	2	2	2	2
ขับร้อง	1	1	1	1
สุขศึกษา	1	1	1	1
พลศึกษา	4	4	3	3
วิชาลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	-	-	1	1
รวมเวลา	28	28	28	28

ที่มา : หลักสูตรชั้นประถมศึกษาของกระทรวงธรรมการ พุทธศักราช 2480

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

โดยสรุปหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480 เป็นผลมาจากการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2479 ซึ่งแก้ไขจากแผนการศึกษาชาติ พ.ศ.2475 ความมุ่งหมายของการศึกษา คือมุ่งให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาทั้งสามัญศึกษาและอาชีวศึกษา เพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญได้อย่างเต็มที่ การจัดการศึกษาได้เน้นองค์สามคือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา เนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียนที่จัดในหลักสูตรจึงเน้นความสำคัญขององค์สามอย่างครบถ้วน

หลักสูตรที่ใช้ในช่วง ปี พ.ศ.2489 - 2494 ซึ่งถือว่าเป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย และเป็นภาวะพลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีผลกระทบต่อการจัดการศึกษาของชาติทุกระดับ รวมทั้งการศึกษาภาคบังคับ ทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพเป็นอย่างมาก และยังมีปัญหาความมามากมาย รัฐบาลในขณะนี้คือรัฐบาลของนายปรีดี พนมยงค์ พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ พันตรีควง อภัยวงศ์ และจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้พยายามวางนโยบายปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาให้ดีขึ้น เช่น การยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลให้เป็นข้าราชการครู ในปี พ.ศ.2491 จัดให้มีผู้ตรวจการประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาลและเทศบาล ปรับปรุงหลักสูตรแบบเรียน การเรียนการสอน และการวัดผลทางการศึกษา เพิ่มงบประมาณ การร่วมมือกับองค์การต่างประเทศในการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษากับองค์การยูเนสโก (UNESCO) คือ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ และปรับปรุงคุณภาพการศึกษาให้ดียิ่งขึ้นเป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษาครั้งสำคัญ ในช่วงปี พ.ศ.2489 - 2494 คือ หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2491 เพื่อความกระฉ่งในการทำความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา จึงขอแบ่งช่วงของหลักสูตรประถมศึกษาเป็น 4 ช่วง ดังนี้

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 - 2494

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2495 - 2503

ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2504 - 2520

ช่วงที่ 4 ตั้งแต่ปี พ.ศ.2521 - 2538

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษาครั้งสำคัญ ภายหลังจากการใช้หลักสูตรประถมศึกษาปีพ.ศ.2480 มาเป็นเวลา 10 ปี กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับหลักสูตรประถมศึกษาอีกครั้ง และได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาในปี พ.ศ.2491 ซึ่งจะอธิบายเกี่ยวกับหลักสูตรในระดับประถมศึกษาแต่ละช่วงดังนี้

ช่วงที่ 1 ตั้งแต่ พ.ศ.2489-2494

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สงบลง คณะรัฐมนตรีคณะที่ 17 (พ.ศ.2489) ซึ่งประกอบด้วย นายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายการศึกษาเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489 ต่อสภาผู้แทนราษฎรในเรื่อง การวางแผนการศึกษาและการปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน ซึ่งคณะรัฐมนตรีคณะต่อมาก็ได้ดำเนินแนวนโยบายเดียวกันนี้ ต่อมาเมื่อเกิดการรัฐประหารยึดอำนาจการปกครอง และมีคณะรัฐมนตรีคณะที่ 20 โดย พันตรีควง ภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี เข้าบริหารประเทศใน พ.ศ.2490 นั้น แนวนโยบายในเรื่องการปรับปรุงหลักสูตรก็ยังคงดำเนินการจนประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 เป็นหลักสูตรที่กำหนดชั้นเรียนไว้ 4 ปี เช่นเดียวกับหลักสูตรประถมศึกษา 2480 และในหลักสูตรประถมศึกษา 2491 ได้กำหนดความมุ่งหมายไว้ดังนี้

ความมุ่งหมาย

แผนการศึกษาชาติกำหนดการเรียนชั้นประถมศึกษาไว้ 4 ปี แบ่งเป็นชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3 และ 4 หลักสูตรจึงถือเกณฑ์ว่า เด็กที่แรกเข้ารับการเรียน ไม่มีพื้นความรู้ทางหนังสือมาก่อน และมีอายุไม่ต่ำกว่า 5 ปีบริบูรณ์ กับกำหนดความมุ่งหมายของหลักสูตรให้เด็กที่เริ่มเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 อ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว และให้เด็กที่เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3, และ 4 ใ้เรียนวิชาสมแก่อัธภาพ (กรมวิชาการ กระทรวง; 2491)

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 จะประกอบด้วยคำชี้แจงเบื้องต้นเกี่ยวกับความมุ่งหมาย เวลาเรียน อัตราเวลาเรียน และอัตราเรียนเฉพาะวิชา หลักสูตรรายวิชาซึ่งรวม 12 รายวิชา ส่วนอื่น ๆ จะประกอบด้วยแต่ละวิชา หลักสูตรจะกำหนดรายการที่ต้องสอน กำหนดความมุ่งหมายของแต่ละวิชา เวลาเรียน เพื่อขยายความเข้าใจเกี่ยวกับอัตราเวลาเรียนที่กำหนดให้ในแต่ละสัปดาห์ ของแต่ละชั้นปีของหลักสูตรนี้ จากแผนภูมิตารางดังต่อไปนี้

เวลาเรียน

ตามปกติในรอบสัปดาห์หนึ่ง ให้มีเวลาเรียน 6 วัน และในรอบปีควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 200 วัน

อัตราเวลาเรียน

วิชา	จำนวนชั่วโมงที่ต้องเรียนในรอบสัปดาห์หนึ่ง				หมายเหตุ
	ประถม ศึกษาปีที่ 1	ประถม ศึกษาปีที่ 2	ประถม ศึกษาปีที่ 3	ประถม ศึกษาปีที่ 4	
ศีลธรรม	1	1	1	1	
หน้าที่พลเมือง	1	1	1	1	
ภาษาไทย	11	11	9	9	
เลขคณิต	3	3	4	4	
ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์	2	2	2	2	
ธรรมชาติศึกษา	2	2	3	3	
สุขศึกษา	1	1	1	1	
วาดเขียน	1	1	1	1	
ขับร้อง					
การฝีมือและการงาน	3	3	3	3	
พลศึกษา					
การลูกเสือหรืออนุสภากาชาด	3	3	3	3	
	28	28	28	28	

ที่มา : หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491

การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรมาใช้หลักสูตรปีพุทธศักราช 2491 มีการกำหนดรายวิชา อัตราเวลาเรียนที่แตกต่างออกไป แต่ที่ได้เปลี่ยนแปลงจากเดิม คือ แยกหน้าที่พลเมืองกับศีลธรรมออกจากกันโดยเด็ดขาด และเพิ่มเวลาเรียน 1 ชั่วโมง เปลี่ยนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยเป็นวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ มีการรวมวิชาขับร้อง การฝีมือ การงานเข้าด้วยกัน และวิชาพลศึกษา ถูกเลื่อนอุสภากาศเข้าด้วยกัน ลดเวลาเรียนวิชาภาษาไทยลงจากเดิม ต่างจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480 ภาษาไทยเรียนสัปดาห์ละ 12 ชั่วโมง ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 แต่ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 เรียนภาษาไทย 11 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ เป็นต้น

นอกจากความมุ่งหมายในคำชี้แจงเบื้องต้นของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2491 แล้ว ในส่วนที่แสดงรายละเอียดของหลักสูตร ยังกล่าวถึงความมุ่งหมายของแต่ละรายวิชาของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2480

ความมุ่งหมายของหลักสูตรปี พ.ศ.2491 แต่ละรายวิชา มีดังนี้

วิชาศีลธรรม

1. ให้นับถือและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนากับได้ปฏิบัติในกิจพิธีตามประเพณีนิยม
2. มุ่งในทางปฏิบัติให้มีกริยามารยาทเรียบร้อย
3. อบรมให้มีคุณงามความดีในอุปนิสัย

สำหรับนักเรียนที่ต่างศาสนาให้ปฏิบัติโดยอนุโลมตามความมุ่งหมายนี้

วิชาหน้าที่พลเมือง

1. ให้รู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ต่อครอบครัว และต่อประชาคม
2. ให้รู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

วิชาภาษาไทย

1. ให้สามารถอ่าน เขียนหนังสือ สำหรับทำธุรกิจของสามัญชนให้สำเร็จประโยชน์ได้
2. ให้สามารถพูดได้ตามความคิด ถูกต้องตามภาษาได้เนื้อเรื่อง และเหตุผล
3. ให้วิชาหนังสือเป็นเครื่องทำให้ปัญญาแตกฉาน และให้เกิดความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้นไปในภายหน้าโดยถือเอาหนังสือและการอ่านเป็นครูสืบไป

นอกจากนี้ยังได้วางความมุ่งหมายของการอ่าน การคัด การเขียนและการแต่งความ โดยเน้นความสามารถและความชำนาญทั้งด้านการอ่าน การเขียนและการแต่งความ ส่งเสริมให้มีความสนใจ เขียนข้อความต่าง ๆ อย่างถูกต้อง ตลอดจนเน้นความเป็นระเบียบของด้อยคำตามที่ใช้อ่าน และเขียนเป็นต้น

วิชาเลขคณิต

1. ให้รู้ลักษณะและประโยชน์ของเลขจำนวน ฝึกให้นักเรียนคิดและทำกิจธุระที่เกี่ยวกับจำนวน
2. ฝึกนิสัยให้มีสมาธิ เกิดความแม่นยำ ละเอียดถี่ถ้วนรวดเร็ว ความคิดตามลำดับเหตุผล ความมั่นใจไม่ลังเล และให้เคยชินต่อการแก้ปัญหาได้
3. ให้สามารถคำนวณกิจการที่ง่าย ๆ ซึ่งต้องใช้กันอยู่ทั่วไป มีการทำบัญชีหรือคิดราคาของ เป็นต้น ให้สำเร็จประโยชน์พอใช้ในการค้าขายแลกเปลี่ยนตามธรรมดาได้

วิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์

(ภูมิศาสตร์)

1. ให้รู้เรื่องประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง
2. ให้รู้ถึงความสมบูรณ์กับคุณค่าของพืชผล และโภคทรัพย์ในท้องถิ่น และในประเทศไทย
3. ให้รู้เรื่องการทำมาหากินในประเทศไทยโดยละเอียด รู้ช่องทางและวิธีการปรับปรุงการทำมาหากินให้เหมาะสมแก่ท้องถิ่นหรือแก่ประเทศ

(ประวัติศาสตร์)

1. ให้รู้จักบ้านเมืองไทยว่าเป็นมาอย่างไร เพื่อให้เกิดความรักบ้านเกิดเมืองนอน และทะนุบำรุงให้เจริญถาวร
2. ให้รู้ประวัติศาสตร์สำคัญของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี และได้รู้ถึงบุญคุณของท่านเหล่านั้น

วิชาธรรมชาติศึกษา

1. หัดให้สนใจในธรรมชาติที่แวดล้อมคนอยู่โดยคำนึงถึงภูมิประเทศและฤดูกาล
2. หัดให้รู้จักใช้ความสังเกตและวิธีสัมผัส ซึ่งเป็นหลักในการแสวงหาความรู้
3. ให้รู้ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติ

วิชาสุขภาพศึกษา

1. ปลูกนิสัยให้รักษานามขัย และปฏิบัติตามให้เข้มแข็ง
2. ให้รู้จักวิธีป้องกันโรคติดต่อบางอย่าง และรู้จักปฐมพยาบาลอย่างง่าย ๆ
3. ปลูกนิสัยให้รู้จักระมัดระวังอุบัติเหตุและให้นึกถึงความปลอดภัยของคน และผู้อื่น

วิชาวาดเขียน

1. ฝึกหัดความสังเกต และรู้จักแสดงความสังเกตของคนด้วยรูป
2. ให้รู้จักความสวยงามจากการใช้สี
3. ฝึกให้เกิดนิสัยรักความสวยงาม และความละเอียดประณีต
4. เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลิน

วิชาขับร้อง

1. ให้ฝึกการใช้เสียงดนตรี และรู้จักจังหวะ
2. ให้เพลิดเพลินร่าเริง และรู้จักใช้เวลาว่าง
3. ให้การร้องเพลงเป็นเครื่องกล่อมเกล่าให้เกิดอุปนิสัยอันดีงาม

วิชาการฝีมือและการงาน

1. ฝึกให้รักการงาน มีความคิดริเริ่ม และสนใจการประดิษฐ์
2. รู้จักใช้เครื่องมือในการฝีมือและการงาน
3. ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

วิชาพลศึกษา

1. อบรมให้มีใจรักการกีฬาที่มีระเบียบ
2. อบรมให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬาและรู้แพ้รู้ชนะ
3. อบรมให้แข็งแรงและคล่องแคล่วว่องไว สามารถในการช่วยตนเองขมกั้บชั้น

วิชาถูกเสีย หรืออนุสภากาชาด

เพื่อช่วยเหลือการอบรมต่อเติม การอบรมที่บ้าน ทางวัด และทางโรงเรียน

การจัดการศึกษาภายหลังจากการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 นั้น จะเห็นว่า ได้เพิ่มจุดมุ่งหมายระดับชาติ ระดับหมวดวิชาและวิชา มุ่งให้นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 อ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว ในปี พ.ศ. 2492 เนื่องจากวุฒิทางครูของครูมีน้อยจึงมีนโยบายส่งข้าราชการครูออกไปศึกษาต่อ และดูงานต่างประเทศมากที่สุด ได้รับความช่วยเหลือด้านครุภัณฑ์และอุปกรณ์ทางการศึกษาจากองค์การระหว่างประเทศ เพื่อปรับปรุงการศึกษา ซึ่งมียูเนสโก (UNESCO) ให้ความช่วยเหลือด้านการปรับปรุงการศึกษา และได้เข้ามาสำรวจสภาพการศึกษาของไทย แล้วทำรายงานเสนอองค์การศึกษาเพื่อหาทางปรับปรุงการศึกษาให้ดีขึ้น ปัญหาอีกประการหนึ่งคือการขาดแคลนครู เนื่องจากการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน จำนวนตำบลที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียนอายุย่างปีที่ 8 ได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว

เมื่อเข้าปี พ.ศ. 2494 รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ ปี พ.ศ. 2494 ซึ่งมีสาระสำคัญ และหลักการบางอย่างแตกต่างจากแผนการศึกษาลับเก่า เช่น ความมุ่งหมาย มุ่งให้ผู้เรียนนำความรู้ไปประกอบอาชีพ และมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย มีวิธีการจัดการศึกษา แบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และหัตถศึกษา โดยได้รับแนวคิดในการจัดการศึกษาจากสหรัฐอเมริกา มีหลักการที่แตกต่างจากแผนการศึกษาชาติฉบับก่อน ๆ มาก แต่การจัดชั้นเรียนระดับประถมศึกษายังคงเป็น 4 ปีเหมือนเดิม แนวความคิดในการจัดการศึกษา และการปรับปรุงการศึกษาเปลี่ยนไปมาก และมีแนวคิดที่จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสม โดยผู้เชี่ยวชาญฝ่ายต่างประเทศ เพื่อแก้ปัญหาให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาสอบตก เรียนซ้ำชั้น มีจำนวนมากเกินไป

นอกจากนั้นในปี (พ.ศ. 2494) ได้มีโครงการทดลองปรับปรุงคุณภาพการศึกษา เช่น โครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่ทำให้การศึกษาของไทยเจริญก้าวหน้าทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ส่งผลดีต่อการศึกษาปัจจุบัน ในช่วงนี้ได้นำแนวความคิดของประเทศตะวันตกเข้ามาพัฒนาการศึกษาของไทย ได้นำมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและวิธีดำเนินการจัดการศึกษาของไทยเป็นอย่างมาก

ช่วงที่ 2 ตั้งแต่ พ.ศ.2495 - 2503

ในปี พ.ศ.2495 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ร่วมมือกับองค์การต่างประเทศทดลองโครงการปรับปรุงการศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา และเป็นปีสุดท้ายที่มีประกาศลดอายุการเกณฑ์เด็กเข้าเรียน กระทรวงศึกษาธิการต้องยุบโรงเรียนประชาบาล เพราะขาดแคลนครูประกอบด้วยมีจำนวนนักเรียนน้อยเกินไป

นอกจากนั้นในปี พ.ศ.2496 ถือว่าเป็นปีแรกที่เกณฑ์เด็กเข้าเรียน เมื่ออายุย่างเข้าปีที่ 8 ครบทุกตำบลทั่วราชอาณาจักร จะเริ่มบังคับเด็กครั้งแรกให้เข้าเรียนตั้งแต่ พ.ศ.2464 ต้องใช้เวลานานถึง 32 ปี จึงบรรลุผลสำเร็จอย่างแท้จริง

ปี พ.ศ.2497 ได้มีการจัดตั้งส่งเสริมการศึกษา ในจังหวัดชลบุรี ซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของกรมวิสามัญศึกษา และในปีนั้นเอง กระทรวงศึกษาธิการประสบกับปัญหานักเรียนไม่มีที่เรียน จึงแก้ไขโดยให้โรงเรียนจัดสอน สองผลัด คือผลัดเช้าและบ่าย เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และพยายามเลิกไปทีละน้อยจนหมดไปในที่สุด

กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา และประกาศใช้เมื่อปี พ.ศ.2498 เป็นหลักสูตรประถมศึกษาที่มีพัฒนาการหลาย ๆ ด้าน เช่น การเรียนการสอน มีการนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องช่วยสอนมากขึ้น ทำให้เป็นอุปสรรคแก่ครูผู้สอน ไม่สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้ถูกต้อง จึงต้องประกาศยกเลิกทั้ง ๆ ที่ได้จัดทำเสร็จเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และสอนได้เพียง 5 เดือนเท่านั้น เมื่อประกาศยกเลิกหลักสูตร พ.ศ.2498 แล้ว ได้กลับมาใช้หลักสูตรปี พ.ศ.2491 อย่างเดิม จนถึงปีพ.ศ.2503

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 มีสาระสำคัญดังนี้คือ

เป็นหลักสูตรที่เขียนความมุ่งหมายเพื่อให้การศึกษาและพัฒนาความงอกงามของเด็กในทางกายภาพ วุฒิปัญญา ทางสังคมและอาเวศ (อารมณ์) เพื่อให้พร้อมที่จะเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบอบประชาธิปไตย เช่น

1. ฝึกให้มีความกระหาย อยากเรียน อยากรู้ อยากเห็น อยากทำ อยากผจญภัย และกล้าหาญ
2. ฝึกให้มีความสามารถพูด อ่าน เขียนภาษาของตนเองได้ดี และชัดเจน

3. ฝึกให้มีความซื่อสัตย์สุจริต
4. ฝึกให้มีความสามารถ นับ คิด และแก้ปัญหา เลขคณิตเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ได้ดี
5. ฝึกให้มีความสันทัดในการฟังและการสังเกต
6. ฝึกให้เกิดสุขนิสัยและมีความรู้ในทางสุขศึกษา เพื่อบำเพ็ญตนให้มีอนามัยดี
7. ฝึกให้มีความเข้าใจ ที่จะร่วมกับผู้อื่น ช่วยปรับปรุงการอนามัยและสุขภาพของชุมชน
8. ฝึกให้เด็กรู้จักใช้อวัยวะส่วนต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กันและบังคับการเคลื่อนไหวของร่างกายให้เกิดความชำนาญทางกีฬาเบื้องต้น และรู้จักใช้เวลาว่างส่งเสริมความเพลิดเพลิน เช่น เล่นกีฬา และเล่นดนตรี เป็นต้น
9. ฝึกให้เป็นผู้รู้คุณค่าของความสวยงาม และร่วมกันรักษาสิ่งสาธารณะให้ถาวร
10. ฝึกให้เป็นผู้สามารถรับผิดชอบในตนเอง
11. ฝึกให้เป็นผู้เคารพสิทธิของผู้อื่น และถือความเห็นส่วนรวมเป็นใหญ่
12. ฝึกให้พอใจชีวิตสังคม ร่วมทำงานและเล่นกับผู้อื่นได้
13. ฝึกให้นิยมปฏิบัติตามมารยาทที่ดีของสังคมและวัฒนธรรมของชาติ
14. ฝึกให้รู้จักคุณค่าของบ้าน และพิทักษ์อุดมคติของครอบครัว
15. ฝึกให้มีความสันทัดในการจัดบ้านเรือน และประดิษฐ์คิดค้นเครื่องประกอบบ้าน และรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัว
16. ฝึกให้มีความอดทนทำงาน และใ้รู้สึกร่างานคือกิจกรรมที่ให้ความเบิกบาน
17. ฝึกให้พอใจในการทำงาน และมีความรู้เรื่องอาชีพ และเลือกอาชีพให้เป็นประโยชน์แก่ตนและสังคม
18. ฝึกให้เป็นผู้รู้จักคุณค่าของการประหยัดทรัพย์ ประหยัดเวลาและพลังงานของตน ทั้งกำลังกาย และกำลังความคิดเพื่อใช้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์
19. ฝึกให้รู้จักเสียสละ ช่วยเหลือเผื่อแผ่ผู้อื่น มีความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นและมีใจกรุณาต่อสัตว์ด้วย
20. ฝึกให้มีความรู้และมีไหวพริบในการป้องกันอัคคีภัย และภัยอื่น ๆ
21. ฝึกให้เข้าใจและทำตนให้มีลักษณะเหมาะสมในระบอบเสรีประชาธิปไตย (กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ, 2498)

นอกจากนี้หลักสูตรปี พ.ศ.2498 ยังได้วางเกณฑ์การรับเด็กเข้าเรียน โดยถือเกณฑ์ว่า เด็กที่แรกรับเข้าเรียนมีอายุย่างเข้าปีที่แปด ตามพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2478 ได้วางแนวการปกครองว่าเด็กจะได้รับการอบรมสั่งสอนด้านกิจกรรมการศึกษาตามแผน โดยให้เด็กได้มีโอกาสแสดงออกอย่างเต็มที่ ไม่มีการลงโทษด้วยประการต่าง ๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้

การกำหนดเวลาเรียน ยังได้ให้แนวทางการเรียนของเด็ก โดยให้เรียน 5 วันต่อสัปดาห์ วันหนึ่ง ๆ เรียน 5 ชั่วโมง สำหรับวันหยุดให้หยุด 2 วันติดกัน เพื่อให้เด็กได้มีโอกาสช่วยเหลือทางบ้านให้พ่อแม่หรือผู้ปกครองหาโอกาสพาเด็กไปเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาเล่าเรียน ส่วนการเริ่มเรียน การหยุดพัก และเลิกเรียนให้โรงเรียนแต่ละแห่งเป็นผู้กำหนดตามความเหมาะสมในแต่ละท้องถิ่น นับได้ว่าเป็นก้าวใหม่ที่หลักสูตรนี้คำนึงถึงความสำคัญ ของนักเรียน และความสนใจของเด็กเป็นสำคัญ

ส่วนอัตราเวลาเรียนของหลักสูตร พ.ศ.2498 ได้กำหนดแนวทางดังนี้คือ
จำนวนชั่วโมงในรอบสัปดาห์

หมวดวิชา	ประเภท ก ประถมศึกษา				ประเภท ข ประถมศึกษา			
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4
ภาษาไทย	7				7			
เลขคณิต	5				3			
ธรรมชาติศึกษา (รวมสุขศึกษา)	3				2			
สังคมศึกษา	5				4			
กิจกรรมพิเศษ	5				4			
วิชาชีพหรือภาษาต่างประเทศ	-				5			
รวม	25				25			

ที่มา : หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498

หมายเหตุ : ประเภท ก. หมายถึง อัตราเวลาเรียนตามหลักสูตรที่เรียนภาษาไทยล้วน

ประเภท ข. หมายถึง อัตราเวลาเรียนตามหลักสูตรที่เลือกเรียนวิชาชีพหรือภาษาต่างประเทศ ถ้าโรงเรียนใดจะใช้หลักสูตรประเภท ข นี้ ให้ขออนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน

ถ้าพิจารณารายวิชาการเรียนการสอนแล้วจะเห็นว่าแตกต่างไปจากหลักสูตรปี พ.ศ.2491 คือได้รวมวิชาหน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ไปอยู่ในหมวดสังคมศึกษา ซึ่งเป็นคำที่เริ่มใช้กันครั้งแรกปี พ.ศ.2498 วิชาสุขศึกษาไปรวมอยู่ในหมวดธรรมชาติศึกษาแทนการแยกเป็นรายวิชาเดี่ยว ๆ ในหลักสูตร พ.ศ. 2491 ส่วนวิชาวาดเขียนขับร้อง การฝีมือและการงาน พลศึกษา การลูกเสือหรืออนุชาดไปรวมอยู่ในหมวดสังคมศึกษา และในหลักสูตรนี้ได้เพิ่มภาษาต่างประเทศเข้ามา นอกจากนั้นยังแบ่งประเภทของหลักสูตรออกเป็นหลักสูตรสำหรับผู้เรียนภาษาไทยส่วน ๆ กับหลักสูตรสำหรับผู้เลือกเรียนวิชาชีพ ซึ่งแตกต่างจากหลักสูตรก่อน ๆ ที่เคยมีมา คือการให้โอกาสเด็กได้เลือกเรียนตามความสนใจ และความสามารถของตัวเอง และมองเห็นความสำคัญของเด็กไม่ได้เรียนต่อในชั้นมัธยมศึกษา สามารถที่จะประกอบอาชีพได้ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการจัดหลักสูตรประเภท ข ขึ้นนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเด็กที่มีสภาพไม่เหมาะสมจะเรียนในชั้นมัธยมศึกษาต่อไป ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ความชำนาญในอาชีพนั้นได้เต็มที่ ตลอดจนการจัดวิชาภาษาต่างประเทศให้เลือกเรียนไว้ในหลักสูตรประเภท ข "มีจุดมุ่งหมายสนองความต้องการของท้องถิ่นหรือชุมชนเพียงให้เด็กมีความรู้ด้อยค่าและข้อความสนทนาง่าย ๆ" (เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ, 2528) และนิยมสอนในโรงเรียนฝรั่ง และโรงเรียนราษฎร์ใหญ่ ๆ อย่างแพร่หลาย

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2498 ได้วางแนวความมุ่งหมายของหมวดวิชาต่าง ๆ ดังนี้คือ

หมวดภาษาไทย

เพื่อให้เด็กสามารถใช้ภาษาของตนเป็นสื่อในการติดต่อ คือสามารถรับความคิดเห็น แล้วแสดงออกด้วยความสะดวกและภาคภูมิใจให้มีความกระหายที่จะเพิ่มพูนประสบการณ์เกี่ยวกับการใช้ภาษาให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มประมวลคำพูด คำศัพท์ (Vocabulary) ให้มากขึ้น และให้สอดคล้องกับประสบการณ์ตามวัยของเด็ก อบรมให้เคยชินต่อภาษาสามัญที่ไพเราะ สุภาพ แสดงเมตตาจิตและความจริงใจต่อผู้อื่น ให้เกิดความเพลิดเพลินจากความรู้ของภาษา ให้เกิดนิสัยชอบอ่านหนังสือ

ประเภทต่าง ๆ ผู้สขของบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง อบรมการฟัง การสังเกต และการคิด การพูด การลีลามือ การอ่าน การเขียน การแต่งความ และการถอด การผสมอักษร (สระ และพยัญชนะ)

การสอนภาษาไทยใช้เวลามาก คือสัปดาห์ละ 7 ชั่วโมง และสอนอย่างละเอียดลึกซึ้ง คือเด็กจะต้องท่องจำคำต่าง ๆ ที่มีหลักคล้ายคลึงกันเป็นจำนวนมากเสียก่อน หลักเกณฑ์และการนำไปใช้งานจริง ๆ นั้น จะมาภายหลังในชั้นสูง ๆ ต่อมาใช้แบบเรียนหนังสือไทยแต่เพียงเล่มต้น ๆ พออ่านออกเขียนได้ เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการเรียนวิชาอื่น ส่วนภาษาไทยชั้นสูง จัดเป็นวิชาไวยากรณ์ โดยเฉพาะอักษรวิธีได้รู้หลักเกณฑ์ พร้อมทั้งตัวอย่างบ้างเล็กน้อย มุ่งในด้านใช้งานปฏิบัติจริงมากกว่าอย่างอื่น ความสำคัญอยู่ที่แบบสอนอ่านที่กำหนดให้อ่านแต่ละชั้น ความรู้ในด้านอักษรวิธีนั้นจึงได้มาตามเหตุการณ์ คือเมื่อพบเห็นใช้ในหนังสือเรียน นักเรียนจึงจำตัวอย่างของหลักเกณฑ์ต่าง ๆ น้อยไม่เพียงพอที่จะทำให้นั่นคงในหลักเกณฑ์นั้น ๆ

ผลของการสอนภาษาไทยอยู่ที่วิธีสอนของครู ความรู้ของครูที่สอนนั้นเป็นสำคัญที่สุด ถ้าครูมีความรู้และมีวิธีสอนดี ก็ไม่มีข้อเสียหาย แต่ถ้าหากครูขาดความรู้ประกอบกับสื่อการเรียนการสอนมีจำนวนไม่เพียงพอที่จะแจกจ่ายให้ทั่วถึง จะทำให้ครูมีปัญหาต่อการดำเนินการสอนเป็นอย่างมากเช่นกัน

หมวดเลขคณิต

หมวดวิชานี้ได้กำหนดความมุ่งหมายของการสอนเลขคณิต ให้เด็กบังเกิดความสามารถแก้ปัญหาประจำวันที่เกี่ยวข้องกับจำนวนหรือปริมาณตามแบบเดิม เราเริ่มให้เด็กฝึกหัดคิดเลขซ้ำ ๆ กันจนจำได้เอง มุ่งให้เด็กเข้าใจและควรได้รับตามวัย เพื่อให้เด็กเกิดความสามารถคิดแก้ปัญหาประจำวันในวงความสนใจของเขาตามระดับอายุ นอกจากนั้นในความมุ่งหมาย ได้เน้นเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนว่า ครูควรใช้อุปกรณ์การสอนเกี่ยวกับจำนวน หรือปริมาณ นำคำเบสิคเกี่ยวกับเลขคณิตมาสอนแต่งประโยคเล่นก่อน และหัดให้วาดรูปเล่นไปด้วย ให้โอกาสเด็กได้ลงมือทำจริง ๆ เช่น ให้จับเงินตราหรืออุปกรณ์ที่ทำขึ้นแทนเงินตรา ฝึกถ่ายและทอนสตางค์ หรือซื้อขายของได้ วัด ควชั่งกับมือเอง ครูต้องจัดให้มีปัญหาประจำวันต่าง ๆ ให้เด็กเป็นผู้แก้ ในกรณีที่เด็กมีพื้นความรู้ไม่เหมือนกันและไม่เท่ากัน ครูจำเป็นต้องสืบค้นพื้นความรู้เดิมเกี่ยวกับความเข้าใจของเด็ก ในเรื่องจำนวนซึ่งมีอยู่ก่อนเข้าเรียน แล้วเริ่มสอนจากลำดับนั้นเป็นหมู่หรือรายตัวขึ้นไป

หมวดสังคมศึกษา

ความมุ่งหมายของสังคมศึกษา คือการศึกษาเพื่อให้เด็กรู้จักว่า การที่เกิดมาและอยู่ร่วมกันเป็นหมวดหมู่นั้นเป็นประสบการณ์อย่างหนึ่ง และเป็นปัญหาที่มนุษย์ต้องช่วยกันส่งเสริมให้บังเกิดความ เป็นอยู่ตามแนวเสรีประชาธิปไตย เด็กควรได้รับการอบรมให้อยู่ร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดความรู้สึก เห็นอกเห็นใจกัน เสียสละให้แก่กัน และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้เด็กมีความรู้ในสิ่งแวดล้อมใน ปัจจุบันและในสิ่งที่ได้ผ่านไป แล้ว และให้รู้ว่าผู้อื่นก็มีความต้องการในสิ่งต่าง ๆ เช่นเดียวกับตน ฉะนั้นทุกคนจึงต้องพึ่งพาอาศัยกัน และให้รู้สึกว่ แต่ละคนมีเสรีภาพและโอกาสที่จะช่วยตัวเองให้ แสดงความสามารถที่ซ่อนเร้นอยู่ได้บรรลุผลเต็มที่ ทั้งให้เด็กรู้สึกชื่นชมและรักความสวยงามแห่ง ธรรมชาติที่แวดล้อม และหัดให้รู้จักปรับปรุงความเป็นอยู่ของตนให้เหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ ให้เด็กมีความรู้เข้าใจในความจำเป็นเบื้องต้นของการดำรงชีวิต เช่นอาหาร ที่อยู่ และเครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ ดังนั้นสังคมศึกษาจึงเป็นหมวดวิชารวมของวิชาต่าง ๆ เช่น หน้าที่พลเมือง ศิลปกรรม สุขศึกษา ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ พลศึกษา การฝีมือ คณิตและขั้วร้อง ฯลฯ แต่ใน การเรียนขั้นแรก ควรเริ่มต้นจากสิ่งง่าย ๆ ที่ได้พบเห็นแล้วค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไปโดยการให้เด็ก รู้จักเปรียบเทียบ แสดงออกและลงมือทำจริง ฝึกให้บังเกิดนิสัยอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากเห็น และ ค้นพบวิธีการความลึกลับและสิ่งต่าง ๆ

หมวดกิจกรรมพิเศษ

ความมุ่งหมายเน้นกิจกรรมพิเศษ หมายถึง กิจกรรมเสรี (Free Activities) และกิจกรรม แบบโครงการ (Project Activities)

กิจกรรมเสรี คืองานหลายอย่างที่ เป็นของโรงเรียน หรืองานสาธารณะที่จัดขึ้นโดยเด็กมีส่วนร่วม ด้วยความสมัครใจ เช่น งานอนุภาซาด (เดิมใช้อนุสภากาซาด) งานวันแม่ งานวันสาธารณสุข ฯลฯ งานอดิเรกของแต่ละคนที่เด็กอยากทำ ทำให้เสรีเมื่อตนว่าง กิจกรรมแบบโครงการ (project Activities) คืองานที่นักเรียนและครูร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นโครงการเป็นครั้งคราว เช่น การทำสวน โรงเรียน งานออกร้านของโรงเรียน การพาไปศึกษานอกสถานที่ การแสดงละคร การแข่งขันกีฬา การบำเพ็ญประโยชน์ การประชุมปรึกษา และอภิปรายซักถาม งานเชิญพ่อแม่ ผู้ปกครองมาโรงเรียน เป็นต้น

การที่ให้ชั่วโมงเฉพาะกิจกรรมประเภทนี้ขึ้นในตารางสอนก็โดยมุ่งหมายให้เป็นชั่วโมงบรรเทาความเคร่งเครียด พักผ่อนหย่อนใจ และส่งเสริมงานสร้างสรรค์อันเป็นประโยชน์แก่เด็กและการเรียนวิชาในหมวดต่าง ๆ ของเด็ก เพื่ออบรมให้เด็กบังเกิดมีความรู้สึกนึกคิดเป็นอิสระปราศจากความหวาดกลัวในการออกความคิดเห็นหรือกล้าที่จะซักถามข้อสงสัย ซึ่งอาจบังเกิดขึ้นในชีวิตนาน ๆ ครั้ง เมื่อเด็กได้รับการอบรมจนเคยชินแล้ว เด็กจะกล้าหาญหรือไต่ถามผู้ใหญ่แทนที่จะปกปิดซ่อนเร้นแอบทำแล้วบังเกิดผลเสียหายภายหลัง

นอกจากนี้ยังได้กำหนดรายการที่จะต้องสอน และข้อแนะนำวิธีสอนเป็นระดับชั้น

หมวดวิชาชีวิต

กำหนดความมุ่งหมายการสอนวิชาชีวิตอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามอัตราเวลาเรียนประเภท ข นั้นมุ่งหมายช่วยเด็กที่มีสภาพไม่เหมาะสมจะเรียนในชั้นมัธยมศึกษาต่อไป มีโอกาสศึกษาหาความรู้ความชำนาญในอาชีพนั้นได้เต็มที่ โดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นโรงเรียน ๆ ไป

หมวดภาษาต่างประเทศ

การสอนภาษาต่างประเทศในชั้นนี้ มีความมุ่งหมายทั่วไปคล้ายกับการเรียนภาษาไทย สนองความต้องการของท้องถิ่นหรือของชุมชนเพียงให้เด็กมีความรู้ด้อยค่า และข้อความสนทนาง่าย ๆ และการสอนให้ปฏิบัติด้วยวิธีทันสมัย เพื่อมิให้เด็กต้องเบื่อหน่ายด้วยการท่องจำคำที่ไม่เป็นภาษา และให้มีกิจกรรมเป็นเครื่องล่อใจประกอบการสอนด้วย โดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นโรงเรียน ๆ ไป

โดยสรุป หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 ประกาศใช้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ส่วนชั้น ป.2 ป.3 ป.4 ยังคงใช้หลักสูตร 2491 เมื่อประกาศใช้ได้เพียง 5 เดือน ก็ประกาศยกเลิก แล้วให้คงใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 ตามเดิม หลักการของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับ 2498 นับว่าเป็นการปฏิรูปหลักสูตรเดิม โดยมุ่งหมายที่จะดำเนินการตามแนวการสอนแผนใหม่ หรือที่เรียกว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการ ในระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา การสอนแบบพิพัฒนาการเป็นการสอนที่เน้นพัฒนาการเด็กทุกด้าน ทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม สติปัญญา เน้นเด็กเป็นจุดศูนย์กลางการเรียนรู้ ให้เด็กมีส่วนร่วมในการเรียน เน้นการฝึกปฏิบัติ คือการเรียนด้วย

การกระทำ (Learning by doing) เน้นการมีส่วนร่วมมากกว่าการแข่งขัน ครูจะเป็นแหล่งวิทยาการ (Resource person) และเป็นที่ปรึกษาเท่านั้น

นอกจากนี้หลักสูตรปี พ.ศ.2498 ยังเน้นการหลอมวิชาย่อย ๆ ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่ถึง 11 วิชา ลงเป็น 5 หมวดใหญ่ ๆ ได้แก่ หมวดวิชาภาษาไทย สังคมศึกษา เลขคณิต ธรรมชาติศึกษา (รวมสุขศึกษา) กิจกรรมพิเศษ และมีหมวดวิชาชีพ หรือภาษาต่างประเทศให้ไว้สำหรับหลักสูตรเทียบ หลักสูตรนี้ถือได้ว่าเป็นหลักสูตรที่ปฏิบัติการสอนภาษาไทย ประชาชนไม่เห็นด้วยเพราะมีปัญหาในการจัดการเรียนการสอนตามแบบสอนอ่านแบบเบสิก (การสอนเป็นคำ) ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการประกาศใช้หลักสูตรกระทบกันเกินไป ไม่วางแผนในเรื่องให้ครูได้รับความรู้ใหม่ด้านการเรียนการสอนได้ทัน ทำให้เกิดปัญหาอุปสรรคด้านการจัดการเรียนการสอน ประกอบกับผู้ปกครองไม่เข้าใจระบบการสอนแผนใหม่ จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่หลักสูตรไม่ได้รับการยอมรับและต้องประกาศยกเลิกไปในที่สุด ถ้าดูในแง่จุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้ว มุ่งพัฒนาตัวผู้เรียนให้มีความงอกงามทั้งในด้านสติปัญญา ร่างกาย และจิตใจ ฝึกให้ผู้เรียนเป็นนักประชาธิปไตย มีนิสัยรักการทำงาน มีความรู้เรื่องอาชีพ นับว่ามีประโยชน์ต่อเด็กมาก

วิธีการในหลักสูตรฉบับนี้ เริ่มด้วยจุดมุ่งหมายของการศึกษาในระดับประถมศึกษา มีจุดมุ่งหมายของหมวดวิชา รายละเอียดเนื้อหา ชื่อนแนะนำวิธีสอนแต่ละครั้งที่จะต้องสอน และการวัดผล การเรียน การกำหนดคำเบสิก (ภาษาไทย) ให้เรียนและมีบัญชีคำเบสิกไว้ท้ายของหลักสูตรด้วย ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์และเป็นแนวทางสำหรับครูในด้านการสอนอย่างละเอียด โดยสรุปหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2498 นับว่าเป็นหลักสูตรฉบับแรกที่เปลี่ยนจากหลักสูตรแบบรายวิชา (Subject Center Curriculum) มาเป็นหลักสูตรแบบสหสัมพันธ์ (Broadfield Curriculum) เน้นการเขียนหลักสูตรที่ให้ความกระฉ่างแก่ครู ช่วยทางด้านการนำไปปฏิบัติการสอนอย่างแท้จริง ทำให้ครูเห็นแนวทางการสอน การจัดห้องเรียน การใช้อุปกรณ์การสอน การวัดผล ตลอดจนให้บัญชีคำต่าง ๆ เป็นการสอนที่ให้เด็กเรียนโดยการกระทำ เพื่อให้เกิดความสนุกสนานไม่น่าเบื่อ ทำให้การเรียนการสอนเป็นไปตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร จึงเป็นที่น่าเสียดายที่ต้องประกาศยกเลิกไปเพราะเกิดปัญหาทั้งตัวครูและผู้ปกครองไม่เข้าใจหลักสูตร และการบริหารหลักสูตรมีข้อบกพร่อง

ในปี พ.ศ.2494-2500 รัฐบาลในช่วงนี้ไม่มีนโยบายในการจัดการศึกษาภาคบังคับไว้อย่างชัดเจนเลย ทั้ง ๆ ที่ในช่วงนี้มีโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาอยู่มากมาย ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ซึ่งบางโครงการนั้นที่จะทดลองปรับปรุงโรงเรียนประชาบาลโดยเฉพาะ ในระยะนี้ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษามากนัก แต่เรื่องที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การจัดการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นการศึกษาภาคบังคับ เป็นช่วงแห่งความพยายามที่จะปฏิรูปการศึกษาประชาบาลให้มีความเจริญก้าวหน้าพอควร ดังจะเห็นได้จากการเพิ่มของปริมาณโรงเรียน ครู และนักเรียนในระดับประถมศึกษา และมีโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาเกิดขึ้นมากมาย ทั้งในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาค กระทรวงศึกษาธิการพยายามปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาในทุก ๆ ด้าน เช่น การเพิ่มหน่วยงานในการบริหาร การปรับปรุงหลักสูตรและแบบเรียน การปรับปรุงการเรียนการสอน การปรับปรุงและเปลี่ยนแปลง ระเบียบการวัดผล การเพิ่มงบประมาณ การร่วมมือกับองค์การระหว่างประเทศในการปรับปรุง ส่งเสริมการศึกษา เป็นต้น

ในปี พ.ศ.2501 ได้มีการปฏิวัติ โดยมี พลโทถนอม กิตติขจร (ยศขณะนั้น) เป็นนายกรัฐมนตรี นโยบายของรัฐบาลมุ่งทำนุบำรุงการศึกษาทั้งด้านปริมาณและคุณภาพสอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย ยกการศึกษาเบื้องต้นให้สูงขึ้น และพัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาคเร่งผลิตครู และปรับปรุงหลักสูตร วิธีวัดผลการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้เหมาะสม ส่งเสริมการพลศึกษาและกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ และส่งเสริมปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ รัฐบาลชุดนี้ได้ประกาศรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ เป้าหมายที่กำหนดให้ยกเลิกคือเป้าหมายที่จะให้ประชาชนพลเมืองผู้มีสิทธิ์เลือกตั้งชั้นประถมศึกษาเกินครึ่งของผู้มีสิทธิ์ออกเสียงเลือกตั้งทั้งหมด มีการประกาศใช้ "ร่างระเบียบการวัดผลการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2501" ได้แบ่งการวัดผลออกเป็น 3 ประเภทใหญ่คือ การวัดด้านพัฒนาการ การวัดผลงานตลอดปี และการสอบปลายปี เมื่อยกเลิกหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2498 กระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษาและส่งข้อมูลให้กรรมการชุดใหม่ เรียกว่า คณะกรรมการปรับปรุงหลักสูตร ชื่อย่อว่า "ก.ป.ส" ไปดำเนินการต่อจนเสร็จ กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่งที่ 72/2501 ลงวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2501 ให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษาในโรงเรียนปรับปรุงของกรมสามัญศึกษา เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 (กระทรวงศึกษาธิการ , 2501) มีการขยายผลการทดลองโครงการปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทราเป็นไปอย่างกว้างขวางทั่วประเทศในโรงเรียนประถมศึกษาอื่น ๆ

หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุงปี พ.ศ.2501 ประกอบด้วยคำชี้แจงเบื้องต้นของหลักสูตร ความมุ่งหมาย ดังนี้

คำชี้แจงเบื้องต้น

หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุงนี้ จะส่งเสริมให้เด็กมีความเจริญและความสามารถในทางร่างกาย สติปัญญา อารมณ์และสังคมพร้อมกันไปทุกด้าน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงสภาพธรรมชาติ และวัฒนธรรมแห่งประเทศ

ความสำเร็จของสังคมประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับคนที่สังคมนั้นมีวิธีการที่ส่งเสริมให้แต่ละบุคคล ในฐานะที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม เจริญงอกงามไปให้ดีที่สุด...จำเป็นต้องฝึกฝนอบรมมาตั้งแต่เยาว์วัย ทั้งนี้โดยได้รับโอกาสให้ใช้กำลังกายและกำลังปัญญาเต็มความสามารถ ได้รับการฝึกฝนให้มีส่วนร่วมในการกำหนดและดำเนินการเกี่ยวกับตนเองและหมู่คณะ... จะต้องให้มีเสรีภาพในการอภิปรายแสดงความคิดเห็น พิจารณาปัญหาและข้อโต้แย้ง โดยอาศัยข้อเท็จจริงเป็นหลัก ด้วยการฝึกฝนอบรมเช่นนี้ เด็กย่อมคุ้นเคยกับวิถีทางแห่งการดำเนินชีวิต ในสังคมประชาธิปไตย และจะเป็นสมาชิกที่ดีแห่งสังคมนั้นในเวลาต่อไป (กระทรวงศึกษาธิการ, 2501)

การวางข้อกำหนดแนวทางการศึกษาของหลักสูตรประถมศึกษานี้ รัฐมุ่งหมายให้ประชาชนพึงได้รับ จึงมีความจำเป็นต้องวางหลักอย่างกว้าง ๆ มิใช่รายละเอียดอันมีข้อกำหนดตายตัว... (สุภอักษรนิษฐ์, 2527)

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรประถมศึกษานี้มุ่งหมายที่จะส่งเสริมความงอกงามของเด็กในทางต่าง ๆ เพื่อให้เติบโตเป็นพลเมืองที่เหมาะสมในระบอบประชาธิปไตย เป็นหลักสูตรใช้สำหรับในโรงเรียนปรับปรุงนี้แบ่งเนื้อหาวิชาเป็นหมวด ประกอบด้วยหมวดสังคมศึกษา ธรรมชาติศึกษา ภาษาไทย เลขคณิต ศิลปศึกษา และหมวดพละนันทนในแต่ละหมวดได้กล่าวถึงความมุ่งหมายไว้แต่มิได้กำหนดเป็นหัวข้อให้เห็น คงเขียนเป็นร้อยแก้วความเรียงไว้เท่านั้น

ใน พ.ศ.2502 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษา สำหรับใช้ในโรงเรียนทดลองฉบับใหม่ ตามประกาศกระทรวงศึกษาธิการที่ 33/2502 ซึ่งเป็นการปรับปรุงหลักสูตรที่ประกาศใช้ใน พ.ศ.2501 ให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ.2502 นี้

มีรายละเอียดที่เป็นส่วนคำชี้แจงเบื้องต้น ้วยเรียน เวลาเรียน การแบ่งหมวดวิชาเหมือนกับหลักสูตร-
ประถมศึกษา พ.ศ.2501 ให้มีความเหมาะสมมากขึ้น

หลักสูตรประถมศึกษา ฉบับ พ.ศ.2502 นี้มีรายละเอียดที่เป็นส่วนคำชี้แจงเบื้องต้น ้วยเรียน
เวลาเรียน การแบ่งหมวดวิชาเหมือนกับหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2501 แต่กำหนดความมุ่งหมายไว้
ต่างกันคือ ความมุ่งหมายที่กำหนดไว้ต่อมาเป็นความมุ่งหมายในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 ซึ่ง
เป็นฉบับที่ใช้จริงทั่วประเทศ อัตราเวลาเรียนในหลักสูตรฉบับ พ.ศ.2502 แตกต่างจากฉบับ พ.ศ.2501
เช่น แยกอัตราเวลาเรียนของสังคมศึกษาและวิทยาศาสตร์ออกจากกันและให้เวลาเรียนเท่ากับที่
หลักสูตร พ.ศ.2501 กำหนดไว้ นอกจากนั้นในรายละเอียดของเนื้อหาแต่ละหมวด ยังกำหนด
ขอบข่ายของเนื้อหาที่ต้องเรียนในแต่ละชั้นปีแตกต่างกัน เช่นหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2501 ให้
เรียนเรื่องบุคคลที่มีประโยชน์ในชุมชนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2502
ให้เรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ, 2502)

ในปี พ.ศ.2503 มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติปี พ.ศ.2503 และประกาศใช้หลักสูตร-
ประถมศึกษาในปี พ.ศ.2503 เพื่อให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ นอกจากนั้นยังขยายชั้นประถม-
ศึกษาสูงขึ้นเป็น 7 ปี นับว่าเป็นก้าวใหม่ที่สำคัญของการดำเนินการศึกษาภาคบังคับ ต่อมากระทรวง-
ศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 หลักสูตรนี้เขียนแยกคนละเล่มเป็น
หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย แต่ความมุ่ง-
หมายเขียนไว้เหมือนกันในข้อคุณสมบัติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503

นโยบายของรัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมี จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ระหว่างปี
(พ.ศ.2502-2506) ได้วางนโยบายโดยเน้นการศึกษาของเยาวชนให้ได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษา
ควบคู่กันไป จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติ เพื่อโครงการทางการศึกษาที่จำเป็นและสอดคล้องกับการ-
ปกครอง ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หลักสูตรประถมศึกษาฉบับปี พ.ศ.2503 ได้
วางความมุ่งหมายไว้ดังต่อไปนี้

ความมุ่งหมาย

หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น มีกำหนดเวลาเรียน 4 ปี และหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย มีกำหนดเวลาเรียน 3 ปี มุ่งหมายที่จะส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก เพื่อให้สามารถดำรงตนเป็นพลเมืองดีของชาติในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือฝึกฝนอบรมให้มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

เกี่ยวกับความเจริญแห่งตน

1. ให้รักการศึกษาเล่าเรียน มีนิสัยชอบค้นคว้าหาความรู้อยู่เป็นนิจ
2. ให้สามารถใช้ภาษาไทยได้ดีทั้งในการฟัง พูด อ่าน และเขียน
3. ให้มีความรู้ทางคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ สามารถใช้ความรู้นี้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตประจำวันได้
4. ให้มีทักษะในการฟัง การสังเกต และรู้จักใช้ดุลพินิจเกี่ยวกับการงานโดยทั่วไป
5. ให้มีนิสัยในทางริเริ่มและสร้างสรรค์
6. ให้มีความรู้เบื้องต้นอันจำเป็นเกี่ยวกับสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บ ให้รักษาสุขภาพของตนจนเป็นนิสัย และให้มีส่วนช่วยส่งเสริมการสาธารณสุขของชุมชน
7. ให้สามารถช่วยตนเอง มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ และกล้าในทางที่ถูก
8. ให้รู้จักดูแลและนิยมการเล่นกีฬาและการเล่นพื้นเมือง
9. ให้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์แก่ร่างกายและจิตใจ
10. ให้รู้คุณค่าของความมั่งคั่งและศิลปะ
11. ให้เชื่อมั่นในศาสนาและมีศีลธรรมประจำใจ รู้จักรักษาเกียรติและคุณค่าความดีของตน
12. ให้เข้าใจคุณค่าและรู้จักรักษาวินัย
13. ให้มีความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์

เกี่ยวกับมนุษยสัมพันธ์

14. ให้ตระหนักในความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์และรู้จักเคารพผู้อื่น
15. ให้มีสัมมาคารวะและมรรยาทอันดีงามตามประเพณีนิยม
16. ให้รู้จักเล่น ทำงาน และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี และให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา
17. ให้รู้จักทำงานเป็นหมู่คณะ สามารถทำหน้าที่เป็นหัวหน้า หรือเป็นผู้ปฏิบัติงานร่วมกับหัวหน้าด้วยดี
- 18 ให้เห็นความสำคัญของบ้าน และรู้จักบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว
19. ให้เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว และรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม

เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพ

20. ให้มีความเคยชินและความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อเป็นรากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ
21. ให้มีความอดทนและเข้มแข็งในการทำงาน
22. ให้นิยมและยกย่องการประกอบอาชีพโดยสุจริต
23. ให้รู้จักเลือกซื้อและเลือกใช้สิ่งของที่จำเป็นให้เหมาะสม
24. ให้รู้จักประหยัดทรัพย์ ประหยัดเวลาและพลังงาน
25. ให้รู้จักช่วยส่งเสริมเศรษฐกิจของครอบครัว และรู้จักช่องทางที่ประกอบอาชีพ
26. ให้ส่งเสริมการค้าของคนไทย และให้รู้ว่าการผลิตและการใช้ของไทยเป็นการช่วยเศรษฐกิจของชาติ

เกี่ยวกับความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมือง

27. ให้รู้จักสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองไทยในระบอบประชาธิปไตย
28. ให้ปฏิบัติตามระเบียบ กฎหมาย และวัฒนธรรมอันดี
29. ให้มีความเข้าใจและเห็นอกเห็นใจ และไม่ดูถูกเหยียดหยามผู้อื่น
30. ให้รู้จักปฏิบัติตนในทางที่จะช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของสังคม
31. ให้รู้จักรักษาความปลอดภัยของตนเองและสังคม

32. ให้รู้จักรับฟังความคิดเห็นสุจริตใจของผู้อื่น
33. ให้มีความเข้าใจในผลงานของวิทยาศาสตร์ทั้งในด้านที่เป็นคุณและในด้านที่อาจให้โทษแก่สังคม
34. ให้รู้จักใช้รู้จักรักษาสาธารณสมบัติและสิ่งสวยงามตามธรรมชาติ
35. ให้รู้จักใช้และสงวนทรัพยากรธรรมชาติ
36. ให้รู้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และส่งเสริมความเข้าใจอันดีต่อกันเพื่อสันติสุขของโลก

วัยเรียน

เด็กที่เริ่มเข้าเรียนตามหลักสูตรนี้โดยปกติมีอายุไม่ต่ำกว่า 6 ปีบริบูรณ์

เวลาเรียน

ให้เวลาเรียนสัปดาห์หนึ่งสัปดาห์ไม่น้อยกว่า 5 วัน และตลอดสัปดาห์ให้มีเวลาเรียน 25 ชั่วโมง ในปีหนึ่งให้มีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 35 สัปดาห์

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อัตราเวลาเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น

หมวดวิชา	จำนวนชั่วโมงในรอบสัปดาห์
ภาษาไทย	7
สังคมศึกษา	5
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	3
คณิตศาสตร์	3
พลานามัย	3
ศิลปศึกษา	3
กิจกรรมพิเศษ	1
รวม	25

ที่มา : หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น ตอนปลาย พุทธศักราช 2503

หมายเหตุ

1. อัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้สัปดาห์ละ 25 ชั่วโมงนี้ ถือเป็นอัตราบังคับอย่างต่ำ
2. โรงเรียนใดจะสอนวิชาหัดศึกษาหรือภาษาอื่นเพิ่มเติมขึ้น ก็อาจทำได้ โดยให้เพิ่มอัตราเวลาเรียนขึ้นจากที่กำหนดไว้นี้สัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง ทั้งนี้จะต้องได้รับอนุญาตจากกระทรวงศึกษาธิการก่อน
3. อัตราเวลาเรียนที่กำหนดไว้ในข้อ 1 และ 2 อาจจะเปลี่ยนแปลงระหว่างหมวดวิชาได้ไม่เกิน 1 ชั่วโมง ทั้งนี้ให้ศึกษาธิการจังหวัดมีอำนาจผ่อนผันสำหรับโรงเรียนที่สังกัดในจังหวัดนั้น ๆ ส่วนโรงเรียนที่สังกัดส่วนกลางให้หัวหน้ากองเจ้าสังกัดเป็นผู้มีอำนาจผ่อนผัน

4. โรงเรียนต้องจัดให้มีการประชุมอบรม สวดมนต์ไหว้พระตามโอกาสอันควรและเหมาะสมแก่ท้องถิ่น นอกเวลาเรียนที่กำหนดไว้ อย่างน้อยสัปดาห์ละครั้งชั่วโมง

5. โรงเรียนต้องจัดให้มีกิจกรรมลูกเสือ อนุภาษาชค หรือกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ นอกเวลาเรียนที่กำหนดไว้

6. อัตราเวลาเรียนซึ่งจัดไว้เป็นหมวดนั้น จะแยกออกเป็นแขนงย่อย ๆ หรือเอาหลายหมวดรวมกันจัดเป็นหน่วยงานใหญ่ ๆ ก็ได้

อัตราเวลาเรียนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย

หมวดวิชา	จำนวนชั่วโมงในรอบสัปดาห์
ภาษาไทย	4
ภาษาอังกฤษ	3 หรือ 5
สังคมศึกษา	4
วิทยาศาสตร์เบื้องต้น	3
คณิตศาสตร์	4
พลานามัย	2
ศิลปศึกษา	2
หัตถศึกษา	8 หรือ 6
รวม	30

ที่มา : หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503

หมายเหตุ

1. อัตราเวลาเรียนภาษาอังกฤษและหัตถศึกษาชั้น 1 ถ้าเรียนภาษาอังกฤษ 3 ชั่วโมง ต้องเรียนหัตถศึกษา 8 ชั่วโมง ถ้าเรียนภาษาอังกฤษ 5 ชั่วโมง ต้องเรียนหัตถศึกษา 6 ชั่วโมง

2. โรงเรียนต้องจัดให้มีกิจกรรมการลูกเสือ อนุชาชาติ หรือกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ นอกเวลาเรียนที่กำหนดไว้นี้ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ชั่วโมง

ข้อสามเหมือนในหลักสูตรประโยคศึกษาคอนตัน ในหมายเหตุข้อ 4 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2503)

หมวดภาษาไทย

ภาษาเป็นสื่อเครื่องมือสำหรับสื่อความคิดระหว่างมนุษย์ เด็กจึงควรได้เรียนรู้ภาษาของตนให้มาก พอที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ในการติดต่อความหมายคั่งกล่าวในชีวิตประจำวัน นอกจากนั้นยังควรได้รับการอบรมให้รู้สัพพะสาระของภาษา จนรู้ลึกซาบซึ่งในวรรณคดีของชาติอีกด้วย

การสอนภาษาไทย มุ่งหมายเพื่อส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในทางภาษา ให้มีความรู้ ทักษะ และทัศนคติพอเหมาะสมควรกับวัย คั่งต่อไปนี้

1. ให้สามารถใช้ภาษาได้คั้งทั้งในการฟัง พูด อ่าน และเขียน
2. ให้สามารถใช้ภาษาไทยเป็นสื่อในการคิด คัดต่อ และแสวงหาความรู้เพิ่มเติม
3. ให้ได้ความเพลิดเพลินจากการอ่านหนังสือประเภทต่าง ๆ และรู้สัพพะสาระของบทประพันธ์ทั้งร้อยแก้ว และร้อยกรอง เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเรียนวรรณคดีต่อไป
4. ให้รู้จักใช้ภาษาเป็นเครื่องมือสำหรับคิดค้นหาเหตุผลและใช้ดุลพินิจของตน
5. ให้เห็นความสำคัญของภาษาไทยว่าเป็นภาษาประจำชาติ พึงนิยมใช้และส่งเสริมภาษาไทย

หมวดสังคมศึกษา

สังคมศึกษาเป็นวิชาว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม และทางธรรมชาติของมนุษย์ ในการสอนสังคมศึกษานั้น ครูควรมุ่งจัดประสบการณ์และกิจกรรมที่จะส่งเสริมให้เด็กทุกคนมีความรู้ ทักษะ และทัศนคติอันพึงปรารถนาในสังคมของตน

หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น

วิทยาศาสตร์เบื้องต้นเป็นวิชา ว่าด้วยสิ่งธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติ โดยมนุษย์มุ่งศึกษาให้เข้าใจลักษณะต้นเหตุและผลต่อเนื่องอันเกิดจากธรรมชาติ และปรากฏการณ์ธรรมชาติ เหล่านั้น พร้อมทั้งคิดหาทางนำความรู้ที่ได้ศึกษามาใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของคนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

หมวดคณิตศาสตร์

คณิตศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยปริมาณ ซึ่งได้แก่จำนวน เวลา ระยะทาง พื้นที่ และปริมาตร ต้องอาศัยการคิดคำนวณอย่างเที่ยงตรง จึงจะใช้ประโยชน์ในชีวิตได้ เมื่อแยกส่วนแล้วเราจะเห็นได้ว่าคณิตศาสตร์ประกอบด้วยสามส่วน คือ (1) ความคิดรวบยอดเกี่ยวกับปริมาณ (2) มาตรฐานสำหรับแบ่งส่วนและวัดปริมาณเพื่อให้เข้าใจตรงกัน (3) หลักการและกระบวนการทางคณิตศาสตร์สำหรับแก้ปัญหาเกี่ยวกับปริมาณ

หมวดพลานามัย

พลานามัย ได้แก่หมวดวิชาที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทางจิต ทางอารมณ์ ทางสังคมและทางกาย วิชาที่ว่าด้วยการบำรุงร่างกายและการป้องกันมิให้ร่างกายได้รับอันตรายจากโรคภัยไข้เจ็บหรืออุบัติเหตุ รวมทั้งการป้องกันโรคและอุบัติเหตุในชุมชนด้วย

ในหมวดพลานามัยจะประกอบด้วย สุขศึกษา พลศึกษา ซึ่งได้กำหนดแนวการสอนแบบระดับชั้นคู่ คือ แนวการสอน ป.1 - ป.2 และ ป.3 - ป.4 เป็นต้น

หมวดศิลปศึกษา

ในหมวดศิลปศึกษาได้รวมเรื่อง ขับร้อง ดนตรี การเขียนภาพและระบายสี และศิลปะปฏิบัติ อยู่ในหมวดศิลปศึกษา ได้กำหนดความมุ่งหมายดังนี้ คือ

ศิลปศึกษาได้แก่วิชาซึ่งส่งเสริมให้เด็กแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ออกมาเป็นความงามตามทัศนของตน การแสดงออกนี้เด็กอาจแสดงได้หลายทาง เช่น แสดงออกเป็นรูปภาพ รูปปั้น การแกะสลัก และการลำดับเสียงดนตรี เป็นต้น

ความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2503 มีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในทุก ระดับของความมุ่งหมาย แต่เมื่อจำแนกออกเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้พบว่าวิชาส่วนมากกำหนด พฤติกรรมที่เกี่ยวกับความรู้สึกล้านอารมณ์ ส่วนพฤติกรรมด้านความรู้ และทักษะมีน้อยลงตามลำดับ ความมุ่งหมายระดับหมวดวิชายังไม่ชัดเจนพอที่จะแปลความหมายออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ ต้องการได้ตรง และที่สำคัญคือภาษาที่ใช้เขียนความมุ่งหมายของหลักสูตรระดับประถมศึกษาตอน- ข้างยากเกินไป สำหรับครูผู้นำหลักสูตรไปใช้ และตั้งความปรารถนาไว้สูงเกินกว่าความสามารถ ของครูที่จะปฏิบัติได้ ดังนั้นองค์ประกอบด้านนี้ จึงไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

การกำหนดเนื้อหาวิชาและอัตราเวลาเรียน ได้ยึดหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2498 เป็น แนวทาง ซึ่งได้นำรายวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันในหลักสูตรฉบับก่อน ๆ มาหลอมเป็นหมวด วิชาเดียวกัน การจัดเป็นหมวดวิชา 5 หมวดขึ้นไปตามระดับชั้นเป็นลักษณะสำคัญของการจัดหลักสูตร แบบกำหนดขอบข่ายความรู้อย่างกว้าง ๆ ที่มุ่งการผสมผสานเนื้อหาวิชาเพื่อให้แต่ละวิชาเป็นเครื่องมือ ในการถ่ายโยงการเรียนรู้ให้ซึ่งกันและกัน (ลัดดา สุวรรณกุล, 2517)

เมื่อมีการประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติในปี พ.ศ.2503 และได้มีการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 ซึ่งปรับปรุงให้สอดคล้องกับแผนการศึกษาชาติ โดยมีความมุ่งหมาย ให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่ศักยภาพ เพื่อให้เป็นพลเมืองดี มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีระเบียบวินัย มีความรับผิดชอบ มีสุขภาพสมบูรณ์ มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย มีความรู้ความ- สามารถที่จะประกอบอาชีพ และทำคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติ โดยใช้องค์ 4 ในการจัดการศึกษา เพื่อสนองความต้องการของสังคมและบุคคล คือ

1. **จริยศึกษา** ให้มีศีลธรรมและวัฒนธรรม มีหิริโอตตัปปะ เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมยิ่ง กว่าประโยชน์ส่วนตัว
2. **พลศึกษา** ให้มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ กับทั้งมีน้ำใจเป็นนักกีฬา
3. **พุทธศึกษา** ให้มีความรู้วิชาการ ปัญญา เพื่อการดำรงชีวิตโดยทั่วไป
4. **หัตถศึกษา** ให้มีกนิษฐ์และความขยันหมั่นเพียรในการใช้มือปฏิบัติงาน เพื่อเป็น-รากฐานของการประกอบสัมมาอาชีพ

หลักสูตรประโยคศึกษาดอนต้นและตอนปลาย ปี พ.ศ.2503 มีพัฒนาการแตกต่างออกไปจากหลักสูตรเดิม ทั้งในด้านการจัดรูปแบบของหลักสูตร และการจัดระบบโรงเรียนตลอดจนการเรียกชื่อของแต่ละระดับชั้นใหม่

ในด้านการจัดรูปแบบ (Design) ของหลักสูตรปี พ.ศ.2503 มีรูปแบบการจัดเป็นแบบกำหนดขอบข่ายของความรู้ไว้อย่างกว้าง ๆ หรือที่เรียกว่า Broad Field Curriculum มีลักษณะสำคัญคือเป็นการผสมผสานของเนื้อหาวิชามากที่สุด โดยรวมเอาวิชาต่าง ๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกัน และสามารถที่จะสัมพันธ์กันได้เข้าเป็นหมวดวิชาเดียวกันเช่น วิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม รวมเข้าเป็นหมวดวิชาสังคมศึกษา เป็นต้น ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ไขปัญหาและข้อบกพร่องของการจัดหลักสูตรแบบเดิมที่ยึดรายวิชาเป็นหลักในการจัด ในแง่ที่ช่วยให้การเรียนการสอนมีการถ่ายโยงการเรียนรู้ (Transfer of Learning) มากขึ้น เพราะมีความสัมพันธ์ระหว่างวิชาเกิดขึ้น

ในด้านการเปลี่ยนแปลงการจากระบบโรงเรียนนั้นเนื่องมาจากประเทศไทยเป็นสมาชิกขององค์การยูเนสโก (Unesco) และมีข้อผูกพันที่จะต้องปฏิบัติตามข้อเสนอแนะของยูเนสโก อันเกี่ยวกับการขยายการศึกษาภาคบังคับออกเป็นอย่างต่ำ 7 ปี

รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2505 เมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม พ.ศ.2505 ซึ่งมีสาระสำคัญว่า เมื่อตำบลใดมีความเหมาะสมที่จะประกาศขยายการศึกษาภาคบังคับถึงประโยคประถมศึกษาดอนปลายได้ ก็ให้รัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ประกาศได้เป็นตำบล ๆ ไป และผลของการขยายการศึกษาภาคบังคับออกเป็น 7 ปีนี้ ทำให้การเรียกชื่อแต่ละระดับชั้นต้องเปลี่ยนแปลงไปดังนี้คือ

- 1) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียกว่าประโยคศึกษาดอนต้น ใช้เวลาเรียน 4 ปี
- 2) ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (มัธยมศึกษาปีที่ 1-3) เปลี่ยนเป็นประโยคศึกษาดอนปลาย (ประถมศึกษาปีที่ 5-7) ใช้เวลาเรียน 3 ปี

หลักสูตรประโยคศึกษาดอนต้น พ.ศ.2503 เป็นหลักสูตรที่ประกาศใช้แทนหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 โดยคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการที่ ว.ก.404/ 2503 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประโยคศึกษาดอนต้น พ.ศ.2503 ลงวันที่ 31 ตุลาคม 2503 ซึ่งมีเงื่อนไขเวลาดังนี้ ในปีการศึกษา 2504 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ปีการศึกษา 2505 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้

เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-3 ในปี พ.ศ.2506 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-3-4

หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย ปี พ.ศ.2503 ได้ประกาศให้ใช้แทนหลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2493 โดยคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ ที่ ว.ก.405/ 2503 เรื่องให้ใช้หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายปีพุทธศักราช 2503 ลงวันที่ 31 ตุลาคม พ.ศ.2503 ซึ่งมีเงื่อนไขเวลา ดังนี้

ปีการศึกษา 2504 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 5

ปีการศึกษา 2505 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6

ปีการศึกษา 2506 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6-7

ในระหว่างปี พ.ศ.2505-2506 ชั้นที่ยังไม่เรียนหลักสูตรใหม่ให้ใช้หลักสูตรปี พ.ศ.2493 (ศุภวรรณ รัตนานุกา, 2533)

ความมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 มีครบทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติ ระดับหลักสูตร ระดับหมวดวิชาและระดับวิชา ความมุ่งหมายทุกระดับที่กำหนดไว้จะมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในทุกระดับของความมุ่งหมาย แต่เมื่อจำแนกตามความมุ่งหมายออกเป็นพฤติกรรม-การเรียนรู้ได้พบว่า วิชาส่วนมากกำหนดพฤติกรรมที่เกี่ยวกับความรู้สี่ด้านอารมณ์ (Affective Domain) ส่วนพฤติกรรมด้านความรู้ (Cognitive Domain) และพฤติกรรมด้านทักษะ (Psychomotor Domain) มีน้อยลงตามลำดับ นอกจากนี้ความมุ่งหมายในระดับหมวดวิชายังไม่ชัดเจนพอที่จะแปลความหมายออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ต้องการได้ตรง ๆ และที่สำคัญคือ ภาษาที่ใช้ในการเขียนความมุ่งหมายของหลักสูตรในระดับประถมศึกษาก่อนข้างยากเกินไปสำหรับครูประถมศึกษา ซึ่งเป็นผู้นำหลักสูตรไปใช้ และความมุ่งหมายของหลักสูตรนั้น ได้ตั้งความปรารถนาไว้สูงเกินกว่าความสามารถปกติของครูที่จะปฏิบัติตามได้ ดังนั้นองค์ประกอบด้านนี้จึงไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

เนื้อหาวิชา

ด้านการจัดเนื้อหาวิชาของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 ถ้านำไปเปรียบเทียบกับหลักสูตรประถมศึกษา 2491 จะเห็นว่ามีการพัฒนาที่แตกต่างออกไปมากมาย เนื่องจากหลักสูตรในระยะดังกล่าวยังมีลักษณะการจัดโดยยี่วิชาต่าง ๆ เป็นหลัก แต่หลักสูตรปี พ.ศ.2503 ได้นำรายวิชาต่าง ๆ

ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันในหลักสูตรฉบับก่อน ๆ มาหลอมให้เป็นหมวดวิชาเดียวกัน การจัดเป็นหมวดวิชาเหล่านี้ มีตั้งแต่ 5 หมวดวิชาขึ้นไปตามระดับชั้น การหลอมวิชาต่าง ๆ เป็นหมวดวิชา (Subject Area) เดียวกันเป็นลักษณะสำคัญของการจัดหลักสูตรแบบที่กำหนดขอบข่ายความรู้อย่างกว้าง ๆ มุ่งการผสมผสานเนื้อหาวิชาเพื่อให้แต่ละวิชาเป็นเครื่องมือในการถ่ายโยงการเรียนรู้ให้ซึ่งกันและกัน

การนำหลักสูตรปี พ.ศ.2503 มาเปรียบเทียบกับหลักสูตรปี พ.ศ.2498 ที่ใช้ประมาณ 5 เดือน จะเห็นความแตกต่างน้อยคือ เกือบจะไม่พัฒนาการใด ๆ เลย เพราะได้ยึดแนวทางของหลักสูตรปี พ.ศ.2498 มาใช้เกือบทั้งหมด หลักสูตรปี พ.ศ. 2503 นี้ เป็นเพียงข้อกำหนดแนวทางการศึกษาที่รัฐมุ่งหมายจะให้ประชาชนพึงได้รับเท่านั้น ลักษณะของหลักสูตรจึงเป็นหลักร่าง ๆ และต้องให้มีการจัดประมวลการสอนขึ้น เพื่อขยายความในหลักสูตรออกเป็นรายละเอียดที่เหมาะสมกับความต้องการของท้องถิ่น โดยส่วนภูมิภาคให้เจ้าหน้าที่การศึกษาแต่ละภาคเป็นผู้จัดทำ และในส่วนกลาง ให้กรมเจ้าสังกัดเป็นผู้จัดทำ ซึ่งอาจเป็นเหตุให้เกิดข้อผิดพลาดขึ้นได้ ส่วนภูมิภาคจัดทำประมวลการสอนขึ้น โดยเลียนแบบประมวลการสอนจากส่วนกลางเป็นส่วนมาก

ดังนั้นหลักการที่วางไว้ซึ่งค่อนข้างยึดหยุ่นตีพอสมควร ก็ต้องประสบความล้มเหลว เพราะผู้จัดทำอาจขาดความรู้ความเข้าใจ

โดยสรุปด้านการจัดเนื้อหาวิชาในหลักสูตรปี พ.ศ.2503 ส่วนใหญ่เน้นด้านความรู้มากกว่าด้านอื่น ๆ ซึ่งขัดแย้งกับความมุ่งหมายทุกระดับที่เน้นให้ผู้เรียนเกิดความรู้สึกชื่นชม (Affective Domain) มากกว่าด้านอื่น ๆ

ช่วงที่ 3 ตั้งแต่ พ.ศ.2504-2520

ภายหลังจากการใช้แผนการศึกษาชาติในปี พ.ศ.2503 และหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการหลายประการเพื่อปรับปรุงหลักสูตรเป็นลำดับดังนี้คือ ปี พ.ศ.2504-2505 ได้มีประกาศใช้ระเบียบการวัดผลใหม่ (พ.ศ.2504) ซึ่งผลจากการทดลองใช้แล้วได้ผลดีพอสมควร จัดได้ว่าเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งในความพยายามที่จะปรับปรุงคุณภาพของโรงเรียนประถมศึกษา อันเป็นการศึกษาภาคบังคับให้ดีขึ้น ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลในเขตจังหวัดพระนครและธนบุรี ไปให้เทศบาลรับผิดชอบดำเนินการและประกาศใช้พระราชบัญญัติการประถมศึกษา (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2505 ขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปเป็น 7 ปี

ในปี พ.ศ.2504-2509 มีการจัดแผนพัฒนาการศึกษาขึ้นเป็นครั้งแรก ฉบับที่ 1 และประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 มีเงื่อนไขเวลาคือ ปีการศึกษา 2504 ให้ใช้หลักสูตรฉบับนี้ เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-5 ในปี พ.ศ. 2505 ใช้หลักสูตรในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2-3 และ 5-6

ภายหลังจากการประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 แล้ว กระทรวงศึกษาธิการ ได้ดำเนินการหลายประการเกี่ยวกับหลักสูตรดังนี้ (สุภา อักษรศิษย์, 2527)

ในช่วงปี พ.ศ.2506-2507 สถาบันระหว่างชาติสำหรับการค้นคว้าวิจัยของวิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร กรมสามัญศึกษา และกรมวิชาการ ได้ทำการวิจัยหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503

พ.ศ.2508-2509 กรมสามัญศึกษาได้วิจัยเกี่ยวกับผลสัมฤทธิ์ในการเรียน ตามหลักสูตรประถมศึกษา

พ.ศ.2508-2510 กรมวิชาการประชุมศึกษานิเทศก์ ครูใหญ่ ครูและนักวิชาการ เพื่อค้นหาข้อดีและข้อเสียที่ควรปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 และกรมสามัญศึกษาได้จัดประชุมทางวิชาการครั้งที่ 1 เพื่อศึกษาแนวทางการบริหารและกุศโลบายการศึกษาพื้นฐานการศึกษา แนวโน้ม และทฤษฎีการศึกษา

พ.ศ.2510-2512 กรมสามัญศึกษาได้ประชุมศึกษานิเทศก์ และอบรมครูตลอดจนการผลิตวัสดุเพื่อปรับปรุงคุณภาพการเรียนการสอน และได้ศึกษาบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา และจัดประชุมเรื่องบนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ทางการศึกษา เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการศึกษา

ปี พ.ศ.2513 กระทรวงศึกษาธิการได้มีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรขึ้น และให้มีอำนาจแต่งตั้งอนุกรรมการและกลุ่มปฏิบัติงานตามความจำเป็นและสมควร และกำหนดแนวทางปรับปรุงหลักสูตรไว้ 4 ชั้น ดังนี้

1) ตั้งอนุกรรมการวิเคราะห์หลักสูตร 2 คณะ คือ วิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในเรื่องเกี่ยวกับ ข้อบกพร่องของหลักสูตรและควรเปลี่ยนแปลงอะไร

2) ตั้งอนุกรรมการพิจารณาเรื่องใหญ่ ๆ เช่น เค้าโครงหลักสูตร วิชาที่จะสอน อัตราเวลาเรียน เสนอคณะกรรมการดำเนินงานปรับปรุงหลักสูตรพิจารณา

3) ตั้งกลุ่มแต่ละวิชาไปกำหนดเนื้อหาวิชา

4) จัดสัมมนา โดยเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องกับการใช้หลักสูตร เช่น ผู้บริหาร ผู้สอนร่วมด้วย

ในขั้นแรกคณะกรรมการดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรให้อนุกรรมการวิเคราะห์หลักสูตร-
ประถมศึกษา พ.ศ.2503 สรุปผลได้ดังนี้

ความมุ่งหมายของหลักสูตร

1) หลักสูตรกำหนดความมุ่งหมายไว้กว้างขวางและมีมาก ซึ่งทุกข้อชอบด้วยเหตุผลและเป็น
สิ่งพึงประสงค์ แต่เกินกำลังความสามารถที่จะปฏิบัติให้บรรลุจุดมุ่งหมายได้ครบถ้วน

2) ความมุ่งหมายหลักสูตรมีมาก และครอบคลุมความต้องการกว้างขวางมาก เช่น ความ-
ต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม พัฒนาการของเด็ก จิตวิทยาการศึกษา ปรัชญาการศึกษาและความ-
ก้าวหน้าของศาสตร์ และเทคโนโลยี ซึ่งกล่าวได้ว่าความมุ่งหมายหลักสูตรมีคุณภาพและสมบูรณ์
โดยแท้

3) ลักษณะความมุ่งหมายเป็นสากลเกินไป มิได้สอดคล้องกับลักษณะบ้านเมืองและธรรม-
ชาติของเด็กไทย และวุฒิภาวะที่ต่างกันทำให้ยากต่อการกำหนดโครงสร้างและเนื้อหาตามระดับชั้น
ต่าง ๆ

4) หลักสูตรกำหนดความมุ่งหมาย อัตราเวลาเรียน และเนื้อหาอย่างคร่าว ๆ มิได้กำหนด
ลักษณะของกิจกรรมการเรียนการสอนแบบอย่างวิธีสอน การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียน ตลอดจน
งานการวัดผล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร การนำไปปฏิบัติจึงมีปัญหา
และผลที่ได้รับกับความมุ่งหมายจึงยังห่างไกล

5) ความมุ่งหมาย จำแนกออกเป็นพฤติกรรมการณ์เรียนรู้ พบว่า เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับความ-
รู้สึกและค่านิยมเป็นส่วนมาก ส่วนทางด้านความรู้หรือพุทธิปัญญามีน้อยกว่า และภาคทักษะมีน้อย
ที่สุด ในลักษณะของเนื้อหาที่กำหนดและสภาพความเป็นจริงของการเรียนการสอน พบว่า
ประสบการณ์ส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธิปัญญากับการฝึกฝนทักษะ ส่วนความรู้รู้สึกและค่านิยมต่าง ๆ มี
น้อย จึงเห็นได้ชัดเจนว่า ความมุ่งหมายกับลักษณะเนื้อหาวิชาและการเรียนการสอน มิได้ประสาน
สัมพันธ์กัน

6) ภาษาที่ใช้เรียบเรียงความมุ่งหมายของหลักสูตรค่อนข้างเป็นภาคทฤษฎี นับเป็นอุปสรรคที่จะเข้าใจและปฏิบัติตามให้เกิดผลจริง ๆ

วัยเรียน เวลาเรียนในรอบสัปดาห์ 1 ปี และอัตราเวลาเรียนวิชาต่าง ๆ

1) หลักสูตรกำหนดให้เข้าเรียนตามหลักสูตรอายุไม่ต่ำกว่า 6 ปีบริบูรณ์ ซึ่งเหมาะสมกับจิตวิทยาพัฒนาการ แต่โรงเรียนราษฎรใช้หลักสูตรนี้ก่อน 6 ปี ทำให้เกิดปัญหาด้านความพร้อมของเด็ก

2) กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนดเวลาเรียนอย่างน้อยปีละ 180 วัน ในทางปฏิบัติจริง หลักสูตรกำหนดเวลาเรียนสัปดาห์ละ ไม่น้อยกว่า 5 วัน เป็นเวลา 25 สัปดาห์ - 35 สัปดาห์ต่อปี ปีหนึ่งจึงมีเวลาเรียนอย่างมาก 175 วัน ในทางปฏิบัติเด็กมีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงควรปรับปรุงให้เหมาะสม

3) อัตราเวลาเรียนวิชาต่าง ๆ หลักสูตรให้ความสำคัญวิชาภาษาไทยมาก และในวิชาอื่น ๆ ให้ลดเวลาลง และมีการขีดเวลาเรียนอย่างเคร่งครัด การยกเลิกเพราะการเน้นให้ยึดศึครูปวิชาต่าง ๆ เกินไป เป็นอุปสรรคในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องความเป็นจริง แต่ควรยึดสาระของประสบการณ์ ทักษะ และทัศนคติที่ปรารถนาให้เกิดขึ้นเป็นเรื่อง ๆ ตามความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน และปรับเรื่องที่เรียนให้เหมาะกับช่วงเวลา ตามความเหมาะสมเป็นเรื่อง ๆ ไป

โครงสร้างและเนื้อหาหลักสูตร มีปัญหาที่ควรพิจารณา คือ

1) โครงสร้างหลักสูตรยึดวิชาต่าง ๆ เป็นหลัก มุ่งกำหนดเนื้อหาวิชาซึ่งเป็นการเรียนรู้ในแง่พุทธิปัญญา คือ ไตรภาค (อ่าน เขียน คิดเลข) ซึ่งเนื้อหาไม่ได้รับกับความมุ่งหมายทั่วไป ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ขาดการประสานสัมพันธ์กัน

2) การกำหนดเนื้อหาหลักสูตรเป็นรูปวิชา 6 วิชา ซึ่งความจำเป็นในปัจจุบันจะเห็นว่ายังไม่เพียงพอ สาระเนื้อหาควรให้เด็กเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจ กฎหมาย ธรรมกวิทยา สังคมศาสตร์ วรรณคดี สติติ นิเวศวิทยา ฯลฯ ตามความเหมาะสมกับวัย เพื่อเข้าใจชีวิตยุคปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

3) ในปัจจุบัน วิทยาการและเทคโนโลยี มีผลต่อความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ตลอดจนแบบแผนความ- เป็นอยู่ของคนเปลี่ยนแปลงรวดเร็วมาก เนื้อหาที่กำหนดไม่ทันต่อความเปลี่ยนแปลง จึงควรให้เด็ก เรียนสาระของสิ่งต่าง ๆ ตลอดจนฝึกฝนพฤติกรรมที่จำเป็นต่อการเผชิญปัญหาด้วยตนเองในวันหน้า ไม่ควรยึดเนื้อหามากเกินไป ควรเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย และให้ครูผู้สอนพิจารณาความ- เหมาะสมเอง

4) เนื้อหาและทักษะที่กำหนดให้เรียนตามหลักสูตรใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ อื่น ๆ ต่อไป แต่ปรากฏว่าไม่ได้นำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้มากนักความรู้ที่ได้มีส่วนพัฒนาระบบ- ความคิดที่มีประสิทธิภาพน้อยเกินไป

สาระสำคัญของปัญหาในภาคปฏิบัติ

- 1) หลักสูตรเขียนไว้ไม่ชัดเจนเพียงพอที่ครูจะนำไปแปลงใช้ในโรงเรียนให้ได้ผลดี
- 2) สาระและรูปแบบของหลักสูตรมีประโยชน์ต่อการให้แนวในการเขียนแบบเรียนมากกว่า การนำไปใช้กับครูและเด็ก เพราะหลักสูตรไม่ได้ให้แบบอย่างที่เกี่ยวข้องกับวิธีสอน การทำกิจกรรม และการกำหนดสิ่งแวดล้อมอันพึงประสงค์ พอที่จะให้แนวทางสำหรับครูนำไปปฏิบัติได้
- 3) ครูไม่ได้สอนตามประมวลการสอนหรือตามหลักสูตร แต่กลับไปยึดแบบเรียนของเด็ก เป็นหลักสำคัญในการสอน
- 4) ครูสอนไม่ครบตามตารางสอน จะเน้นการสอนเพื่อสอบมากกว่าสอน เพื่อความรู้ความ- เข้าใจที่แท้จริง
- 5) ครูยังไม่เข้าใจบทบาทในการใช้หลักสูตร ซึ่งตนเป็นบุคคลสำคัญในการใช้หลักสูตร แต่ จะรู้สึกว่าคุณสั่งให้ทำตาม เพราะภาษาที่ใช้เป็นทฤษฎีมากกว่าปฏิบัติ
- 6) ประมวลการสอนและโครงการสอนของจังหวัดต่าง ๆ จัดทำให้เหมาะสมกับปัญหา สภาพในท้องถิ่น แต่มิได้เป็นตามต้องการ เพราะมีการคัดลอกประมวลการสอนของส่วนกลางไปใช้
- 7) โรงเรียนยังขาดครู คู่มือครูต่าง ๆ หนังสือแบบเรียน หนังสือประกอบการค้นคว้าอ้างอิง และอุปกรณ์การสอน ครูต้องอาศัยความรู้ สามัญสำนึกและสมรรถภาพของตนเป็นส่วนใหญ่
- 8) ขาดการตรวจเยี่ยมนิเทศการเรียนการสอน ครูที่สอนจะทำไปตามกำลังความสามารถ เท่าที่จะทำได้

9) จากผลการวิจัยของกรมสามัญศึกษา ปรากฏว่า ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนในวิชาต่าง ๆ ตามหลักสูตรต่ำกว่าเกณฑ์ และนักเรียนในเมืองจะมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงกว่านักเรียนในชนบท

10) วิธีสอน และวิธีเรียนในชั้นเรียนตามปกติ ส่วนใหญ่ใช้การจดคัดลอกท่องบ่น ไม่ได้ฝึกฝนความคิดและค้นคว้าหาเหตุผลข้อเท็จจริง สอนเหมือนกันทั้งชั้น โดยไม่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล

11) ความเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าทางวิทยาการ ไม่สามารถปรับให้ก้าวให้ทันที่มีอยู่ ครูยังไม่มีโอกาสใช้แม้จะใช้บ้างแต่ยังขาดความสะดวกในการนำไปใช้ และจำนวนยังไม่เพียงพอกับความต้องการ

12) ครูต้องคัดลอกแบบฝึกหัดลงบนกระดานคำให้เด็กลอก ทำให้เสียเวลาและขาดการฝึกฝนความสามารถของเด็กแต่ละคนที่มีความสามารถไม่เท่าเทียมกัน

13) นักเรียนที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีความรู้อ่านออกเขียนได้น้อย และเมื่อจบออกไประยะหนึ่ง จะลืม ทำให้อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ควรมีการแก้ไขปรับปรุง

ข้อสรุปจากปัญหาต่าง ๆ ที่ได้ในการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2503 ทำให้เกิดแนวทางที่จะปฏิรูปการศึกษาและจะส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษาใหม่

ในปี พ.ศ.2515

รัฐบาลประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ.2515-2519) มีนโยบายทางการศึกษา โดยเน้นที่จะปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาทั้งการศึกษา สามัญศึกษา อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา

กระทรวงศึกษาธิการ ได้นำนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาในโรงเรียน ซึ่งจะเห็นได้ว่าการจัดการศึกษาในระบอบนี้มีการเปลี่ยนแปลงในทางบวก แต่ยังมีปัญหาอีกมากมาย เช่น การขยายการศึกษาภาคบังคับไม่บรรลุผลเท่าที่ควร ระบบการบริหารไม่เป็นเอกภาพ จึงเกิดความสนใจที่จะแสวงหาทิศทางที่จะพัฒนาการศึกษา

ปี พ.ศ.2516

เป็นช่วงเวลาของการแสวงหาทิศทางทางการศึกษา และปฏิรูปการศึกษา เนื่องจากมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้รัฐบาลต้องปรับนโยบายทางการศึกษา เพื่อให้สอดคล้อง

กับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและการเมืองของประเทศ โดยมีนโยบาย "ส่งเสริมการศึกษาในด้านวิชาความรู้ ยึดมั่นในหลักธรรม มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเร่งการศึกษาอบรมเพื่อส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย และการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพ" (วิโรจน์ สารรัตนะ, 2536)

ปี พ.ศ.2517

มีการแต่งตั้ง "คณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษา" เมื่อวันที่ 25 มิ.ย. 2517 โดยมี นายสีปนนท์ เกตุทัต เป็นประธาน นายเอกวิทย์ วัฒนกลาง เป็นรองประธาน แนวคิดในการปฏิรูปการศึกษานั้นสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ว่า "จะเร่งรัดการศึกษาอบรม ส่งเสริมระบอบประชาธิปไตย เน้นเรื่องศีลธรรมและวัฒนธรรม และการศึกษาเพื่อประกอบอาชีพ การวางรากฐานแนวทางปฏิบัติในการปฏิรูปการศึกษา"

คณะอนุกรรมการได้แต่งตั้งคณะปฏิบัติงานยกร่าง เนื้อหาหลักสูตรประถมศึกษา ในปีพ.ศ.2517 เช่นกัน

ปี พ.ศ.2518

ร่างหลักสูตรประถมศึกษาเสร็จเรียบร้อย กระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำต้นฉบับหลักสูตรประถมศึกษา

รัฐบาลจะดำเนินการปฏิรูปการศึกษาให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม เพื่อปลูกฝังเยาวชนของชาติให้มีทัศนคติที่ค้ำจาม และมีความสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม

ปี พ.ศ.2519-2520

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้ทดลองใช้หลักสูตรประถมศึกษาในโรงเรียนทดลองเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และปีที่ 2

ปี พ.ศ.2520

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่งให้ใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 ในวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ.2520

ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติฉบับใหม่ ซึ่งเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาจาก 4 : 3 : 3 : 2 เป็น 6 : 3 : 3 และเปลี่ยนหลักสูตร ปี พ.ศ.2521 ให้เหมาะสมกับระบบการศึกษา ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรม ระยะที่ 4-6 (พ.ศ.2520-2534) ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาเพื่ออาชีพ และขยายโอกาสทางการศึกษา

ประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษา การศาสนา และศิลปวัฒนธรรมระยะที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) มีวัตถุประสงค์เพื่อเร่งรัดพัฒนาการศึกษาทุกระดับ และทุกประเภทให้เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงของประเทศ โดยมุ่งเสริมสร้างคุณภาพและประสิทธิภาพของพลเมืองไทย

กล่าวโดยสรุป ในช่วงปี พ.ศ.2504-2520 เป็นช่วงเวลาที่โรงเรียนต่าง ๆ ทั่วประเทศ ได้ใช้หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย ปี พ.ศ. 2503 ซึ่งนับว่าเป็นช่วงเวลาที่มียोगสารทางวิชาการ ประกาศระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้หลักสูตร ประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2520 มีการค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2503 เพื่อศึกษาค้นคว้าข้อดี ข้อเสียของหลักสูตรนี้ ว่าควรปรับปรุงอะไร มีการจัดประชุมทางวิชาการหลายครั้ง เพื่อหาแนวทางในการปฏิรูปการศึกษา ตลอดจนมีการแต่งตั้งคณะกรรมการวางพื้นฐานเพื่อปฏิรูปการศึกษาขึ้น นับว่าเป็นช่วงเวลา 9 ปี ที่ใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 ผู้เกี่ยวข้องกับหลักสูตรประถมศึกษาได้พบข้อบกพร่องต่าง ๆ จนนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษาต่อไป หลักสูตรประถมศึกษาได้พัฒนาขึ้นเป็นหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงสุดท้ายต่อไป

ช่วงที่ 4 ตั้งแต่ พ.ศ.2521-2538

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 เป็นปีแรกนั้น และในปีแรกให้ใช้หลักสูตรนี้กับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และให้ใช้ไปที่ละชั้นจนครบทุกชั้น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ใช้หลักสูตรในปี พ.ศ.2526 มีสาระสำคัญของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 ดังนี้

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521

หลักสูตรฉบับนี้เป็นหลักสูตรที่มีรูปแบบลักษณะกว้าง (Broad Fields Curriculum) เนื้อหาวิชามีลักษณะผสมผสานกันมากขึ้น โดยรวมวิชาต่าง ๆ เข้าเป็นกลุ่มประสบการณ์ ใช้เวลาเรียน 6 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับกับเกณฑ์รับเด็กเข้าเรียน อย่างเข้าปีที่ 8 จนถึงปีที่ 15

การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน ให้คงสภาพอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณได้ เพื่อจะได้ประกอบอาชีพตามควรแก่ความสามารถ และดำรงตนเป็นพลเมืองดีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 มีหลักการสำคัญดังนี้

- 1) เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน
- 2) เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไป ใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต
- 3) เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับความต้องการได้

จุดหมาย เป็นสิ่งที่หลักสูตรประสงค์ให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน มี 4 หมวด ได้แก่

- 1) คุณสมบัติที่ต้องการเน้น เช่น ความเสียสละ มีวินัย ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์ ประหยัด และอดทน รู้จักคิดวิจารณ์ รู้จักยกย่องผู้อื่น และรู้จักทำงานอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้
- 2) ความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น ทักษะทางคณิตศาสตร์ ทางภาษา ทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี การแสวงหาความรู้เพิ่มเติม และการดำเนินชีวิตที่ดี รู้กฎหมายในชีวิตประจำวัน รู้จักการหา การใช้และการออมทรัพย์ มีความรู้และทักษะในการจัดการและทำงานกลุ่ม โดยถือหลักสหกรณ์และมีความรู้และทักษะในวิธีการทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น
- 3) ชีวิตที่สงบสุข เช่น การรู้จักปรับตัวให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงของสังคม และสภาพแวดล้อม รู้และเข้าใจในหลักธรรมนำมาปฏิบัติได้ มีความกตริเริ่มสร้างสรรค์อย่างมีเหตุผล รู้จักแก้ไขปัญหาโดยสันติวิธี

4) สมาชิกที่ดีของชุมชนและชาติ เช่น การยึดมั่นในระบอบการปกครอง อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้สึกสำนึกในบทบาทหน้าที่ของตน สำนึกในหน้าที่และสิทธิของตน

โครงสร้างของหลักสูตร ประกอบด้วย 5 กลุ่มประสบการณ์ กำหนดให้ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียน 4 กลุ่มประสบการณ์ ได้แก่ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ

ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เรียน 5 กลุ่มประสบการณ์ กลุ่มที่เพิ่ม ได้แก่ กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ซึ่งมีวิชาภาษาอังกฤษ และวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตไว้ให้เลือกเรียนตามความสามารถของผู้เรียน และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

1) กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ ประกอบด้วย ภาษาไทย คณิตศาสตร์

ทักษะภาษาไทยมีความสำคัญในฐานะเป็นภาษาประจำชาติ เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติ จึงควรให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า มีความรู้ ทักษะ และเจตคติที่ถูกต้อง ตามความเหมาะสมโดยเน้นทักษะการฟัง พูด อ่าน และเขียน

ทักษะคณิตศาสตร์ เน้นด้านความคิด ความเข้าใจ จากกิจกรรม ประสบการณ์ของจริง หรืออุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับพื้นฐานทางจำนวน พีชคณิต การวัด เรขาคณิต และสถิติ โดยจัดให้มีความสัมพันธ์กัน และคำนึงถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน

2) กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยการระบวนการเกี่ยวกับชีวิตและสังคม ซึ่งกล่าวถึงปัญหาและความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ และดำเนินไปด้วยดี ประสบการณ์ในกลุ่มนี้ต้องการให้นักเรียนได้รู้ถึงปัญหา และกระบวนการแก้ปัญหา สิ่งแวดล้อมของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ทางค่านิยม ประชากร การเมือง การปกครอง สังคม ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การติดต่อสื่อสาร เพื่อให้ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ไปใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ประกอบด้วยเนื้อหา 12 หน่วยคือ

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เรียน 5 หน่วย คือ สิ่งมีชีวิต ชีวิตในบ้าน สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ชาติไทย และข่าวเหตุการณ์

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 เรียน 8 หน่วย คือเพิ่มอีก 3 หน่วย ได้แก่ หน่วยการทำมาหากิน พลังงานและสารเคมี และจักรวาล อวกาศ

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เรียน 12 หน่วย คือหน่วยที่เพิ่มมี 4 หน่วยคือ ประเทศ-เพื่อนบ้าน การสื่อสารและคมนาคม ประชากรศึกษา และการเมืองการปกครอง

3) กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมในตัวผู้เรียนตามแนวทางอันพึงประสงค์ มีขอบเขตครอบคลุมถึงการพัฒนาบุคลิกภาพในด้านจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม พลศึกษา และความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเป็นสำคัญ กลุ่มนี้ประกอบด้วยวิชาต่อไปนี้

จริยศึกษา เรียนเกี่ยวกับคุณธรรมต่าง ๆ ให้สามารถควบคุม กาย วาจา ใจ อยู่ในขอบเขตที่ดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น สร้างประโยชน์แก่ตนและสังคมได้ มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน และปฏิบัติเป็นนิสัยได้

ศิลปศึกษา ให้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รู้จักประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ มีเนื้อหาดังนี้ การเขียนภาพระบายสี การปั้น การพิมพ์ งานจัดออกแบบสร้างสรรค์ งานสาน และงานฉักทอ การรู้คุณค่าทางศิลปะ และผสมกลมกลืนระหว่างศิลปะ

พลศึกษา มุ่งให้มีสุขภาพกายและใจ สมบูรณ์แข็งแรง ปรับตัวเข้ากับผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมได้ เนื้อหาประกอบด้วยการเล่นกีฬาพื้นฐาน การเล่นเกมเปิดเตล็ด กิจกรรมเข้าจังหวะ การเล่น-โลดโผน ยิมนาสติก กีฬา กรีฑา กิจกรรมนันทนาการ

ดนตรีและนาฏศิลป์ มุ่งให้รู้คุณค่าและมีทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับ ดนตรีและนาฏศิลป์ แสดงออกตามจินตนาการและปรับปรุงบุคลิกได้ เนื้อหาประกอบด้วยกิจกรรมเน้นจังหวะ เน้นการร้องเพลง การฟัง กิจกรรม-นาฏศิลป์

กิจกรรมสร้างนิสัย มุ่งให้นักเรียนตระหนักถึงความสำคัญของการดูแลสุขภาพ เพื่อให้อยู่ในสังคมอย่างสงบสุข เนื้อหาประกอบด้วย กิจกรรมเน้นพัฒนาการทางสุขภาพกายและใจ สดุดีโยนุทา ทางสังคม ทางศิลปะ และวัฒนธรรม จริยธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณี เน้นความสนใจเกี่ยวกับสถานที่และอาชีพของชุมชน

4) กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ สร้างเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถ คำนึงม และนิสัยรักการทำงาน และเป็นพื้นฐานแก่ผู้เรียนในการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งให้มีความขยัน อดทน ประหยัด ซื่อสัตย์ พึ่งตนเอง มีวินัย และมุ่งมั่นทำงานให้ได้ผลสำเร็จตามจุดประสงค์ แสวงหาความรู้เพิ่มเติมอยู่เสมอ รู้จักและปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการประกอบอาชีพ สามารถนำความรู้จากการเรียนไปใช้เป็นพื้นฐานในการทำงาน และประกอบอาชีพตามควรด้วย และความสามารถได้ประกอบด้วยเนื้อหา งานบ้าน งานเกษตร งานประดิษฐ์ งานช่าง และงานเลือก

4.1 งานบ้าน ได้แก่ การจัดบ้านและบริเวณในบ้าน ความสัมพันธ์ของการทำงานในครอบครัว เสื้อผ้าและการแต่งกาย การประกอบ ปรง จัดและถนอมอาหาร การเลี้ยงเด็ก เป็นต้น

4.2 งานเกษตร ได้แก่ การเตรียมดิน การเพาะเมล็ด การปลูก และการบำรุงพืช เครื่องมือ และอุปกรณ์การเกษตร อาหารพืช และการบำรุงรักษา การขยายและการคัดเลือกพันธุ์พืช การเก็บเกี่ยวพืชผล ปุ๋ยอินทรีย์และอนินทรีย์

4.3 งานประดิษฐ์และงานช่าง ได้แก่ งานประดิษฐ์วัสดุและเศษวัสดุ งานสาน งานใบตอง งานแกะสลัก งานดอกไม้ งานเย็บปักถักร้อย

4.4 งานเลือก ได้แก่งานช่าง งานประดิษฐ์ งานเกษตร งานบ้าน และงานอาชีพอื่น ๆ ตามสภาพความต้องการของท้องถิ่น และตามความสนใจ

5) กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ประกาศใช้เมื่อ พ.ศ.2525) สำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 กรมวิชาการได้จัดให้เพื่อเปิดสอนตามความต้องการของผู้เรียน ใน 2 วิชา คือ

5.1 วิชาภาษาอังกฤษที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ได้แก่ การฟัง พูด อ่านและเขียน

5.2 วิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต ดำเนินการสอนตามเนื้อหาของวิชางานเลือก กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยให้มีอัตราเวลาเรียน 10% หรือ 100 ชั่วโมง และไม่นำผลการประเมินมาตัดสิน เพียงแค่ประเมินเพื่อดูความก้าวหน้าเท่านั้น

อัตราเวลาเรียน

ตลอดหลักสูตรใช้เวลาเรียนประมาณ 6 ปี แต่แต่ละปีการศึกษาไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ในหนึ่งสัปดาห์ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง ทั้งนี้เมื่อรวมแล้วต้องไม่น้อยกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 และไม่ต่ำกว่า 1,200 ชั่วโมง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ในหลักสูตรกำหนดระยะเวลาเรียนแบ่งเป็นคาบ ๆ ละ 20 นาที

ตารางอัตราเวลาเรียนสำหรับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

กลุ่ม	ชั้น	ประถมศึกษา ปีที่ 1-2	ประถมศึกษา ปีที่ 3-4	ประถมศึกษา ปีที่ 5-6
ทักษะ ๔ (ไทย - คณิต)		50(35-15)	35	21
สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต		15	20	21
สร้างเสริมลักษณะนิสัย		25	25	17
การงานและพื้นฐานอาชีพ		10	20	25
ประสบการณ์พิเศษ				16
รวม		100	100	100

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ , 2532

จากผลการสัมมนาระดับชาติปี พ.ศ.2530 เรื่องหลักสูตรประถมศึกษาที่กรมวิชาการจัดขึ้นครั้งนี้ มีจุดประสงค์ที่จะรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตร และความเหมาะสมของหลักสูตรปี พ.ศ.2521 ตลอดจนแนวโน้มของหลักสูตรประถมศึกษาในอนาคต เพื่อเป็นข้อเสนอแนะต่อกระทรวงศึกษาธิการ ได้ใช้เป็นแนวทางปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการด้านเศรษฐกิจสังคมของประเทศชาติและท้องถิ่น ตลอดจนความต้องการของผู้เรียนต่อไป

ผลสรุปจากการสัมมนาสรุปในด้านหลักการ ความมุ่งหมาย โครงสร้างและเนื้อหาสาระของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ดังสรุปได้ดังนี้

1) ความมุ่งหมายหรือปรัชญาของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 เน้นที่ตัวเด็ก ไม่ได้เน้นที่ความรู้หรือตัวครู นั่นคือ จะต้องพยายามให้เรียนด้วยตนเอง ให้เด็กได้คิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ปรัชญาหรืออุดมการณ์ดี แต่ส่วนน้อยยังมีจุดอ่อนเพราะผู้บริหารโรงเรียนไม่สามารถนำไปปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายได้

2) หลักการของหลักสูตร ยังมีความคิดเห็นหลายประเด็นดังนี้คือ

2.1 การให้ท้องถิ่นมีโอกาสจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้นั้น เห็นว่ายังไม่มี ความชัดเจนในการปฏิบัติเป็นเหตุให้ต้องใช้หลักสูตรเหมือนกันทั่วประเทศ ทั้ง ๆ ที่โรงเรียนมีความแตกต่างกัน มีการพูดถึงเรื่องการกำหนดแนวทางในการพัฒนาหลักสูตรให้ชัดเจน เพราะการสร้างหลักสูตรจากส่วนกลางมีปัญหาในการนำไปใช้ในท้องถิ่นมาก กรมวิชาการจึงต้องแบ่งเนื้อหาหลักสูตรเป็น 2 ส่วน ได้แก่ส่วนที่เป็นแกนกลางที่ทุกคนต้องเรียน กับส่วนที่ท้องถิ่นจะนำไปปรับปรุงได้โดยกรมวิชาการคอยชี้แนะ และติดตามประเมินผล

2.2 การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน ให้คงสภาพอ่านออกเขียนได้ และคิดคำนวณได้ เพื่อจะได้ประกอบอาชีพตามควรแก่วัย และความสามารถ ซึ่งที่ประชุมมีความคิดเห็นหลายประการ คือ

ก) การจัดการศึกษาให้แก่เด็กวัย 6-12 ปี ควรเน้นการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อพัฒนาคนให้มีสติปัญญา มีคุณธรรม และให้สามารถแก้ปัญหาในการดำเนินชีวิตได้ ยังไม่ควรเน้นอาชีพเพื่อออกเป็นกลไกทางเศรษฐกิจ ควรสอนให้เด็กมีความตระหนักในเรื่องอาชีพเท่านั้น

ข) จากสภาพที่เป็นจริง เด็กส่วนหนึ่งที่จบจากโรงเรียนประถมศึกษาจะไม่ไปเรียนต่อ ต้องเข้าสู่ตลาดแรงงาน จึงควรมุ่งสอนกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพให้มีการนำไปใช้ในชีวิตจริงได้ตามวัย โดยหาทางให้โรงเรียนเป็นหน่วยผลิตที่ครบวงจร

3) โครงสร้างและเนื้อหาสาระ ซึ่งสรุปว่าทุกกลุ่มประสบการณ์เนื้อหาไม่มากเกินไป จนไม่อาจสอนได้ครบถ้วนตามคาบเวลาเรียนที่กำหนด จึงควรปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสม โดยคัดทอนส่วนที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตน้อยออกไปบ้าง จำแนกตามกลุ่มประสบการณ์ดังนี้

3.1 กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้

ภาษาไทย

ส่วนใหญ่เห็นว่าจุดประสงค์ของหลักสูตรภาษาไทยเหมาะสมแล้ว แต่เนื้อหาเขียนไว้ไม่ชัดเจน โดยเฉพาะอัตราเวลาเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 มีน้อย ไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาที่ต้องเรียน

คณิตศาสตร์

เนื้อหาที่กำหนดไว้ในแต่ละระดับชั้น ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 นั้น ส่วนใหญ่เห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว ในเรื่องการจัดลำดับของเนื้อหาไว้เป็นขั้นตอน แต่มีบางเรื่องที่ต้องปรับให้เหมาะสมกับคาบเวลาและวัยของผู้เรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนคณิตศาสตร์ของนักเรียนค่อนข้างต่ำ จึงมีความเห็นให้ทบทวนเนื้อหาสาระที่จัดให้นักเรียนว่ายากไปหรือเนื้อหาหนักเกินไป และเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของผู้เรียนและเป็นความรู้พื้นฐานของนักเรียนหรือไม่

3.2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

มีความเห็นหลายประการดังนี้

ก) เนื้อหาก่อสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เน้นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของเด็ก แต่เรื่องเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ค่อนข้างน้อย มองโดยภาพรวมพบว่าเนื้อหาไม่มาก และเวลาที่กำหนดให้น้อย โดยเฉพาะในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ครูไม่สามารถจัดกิจกรรมได้กว้างขวาง ควรลดเนื้อหาให้น้อยลงกว่าเดิม

ข) การจัดเนื้อหาไม่มีความแตกต่างกับกลุ่มอื่น ๆ ตรงที่มีการบูรณาการกันในเนื้อหาที่ชัดเจนกว่า และในการบูรณาการโดยนำวิชาวิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา นิเวศวิทยา ฯลฯ เข้ามาผสมผสานกันทำให้ลดความสำคัญของวิทยาศาสตร์ลง ควรปรับปรุงแก้ไข

ค) การจัดลำดับเนื้อหา ควรปรับปรุงให้มีความต่อเนื่อง

3.3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ประกอบด้วยจริยศึกษา ศิลปศึกษา พลศึกษา คนตรีและนาฏศิลป์ และกิจกรรมสร้างนิสัย มีข้อคิดหลายประการดังนี้

ก) เมื่อพิจารณาโครงสร้างของกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยเห็นว่าเหมาะสมกับเด็ก เพราะเนื้อหาสาระให้เด็กเรียนด้วยความสนุก และพัฒนาการทางกายและใจเด็กได้ตรงตามจุดมุ่งหมาย

ข) เนื้อหาจริยศึกษา เสนอคุณธรรมไว้ให้เรียนมาก คือมี 30 คุณธรรม ซึ่งครูไม่สามารถสอนได้ครบควรปรับให้เป็นหมวดหมู่ และเน้นให้เห็นจริยธรรมพื้นฐานด้วย ส่วนเนื้อหาพุทธศาสนาที่ไม่มีในจริยศึกษานั้น เห็นว่ายังไม่ควรนำเนื้อหาพุทธศาสนาโดยตรงมาใส่ไว้ และเนื้อหาพุทธศาสนามีบรรจุอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตแล้ว

ค) พลศึกษา มีเนื้อหาเหมาะสม แต่บางเรื่องเช่น ยิมนาสติก ครูขาดความรู้ความเข้าใจ จึงเห็นว่ายากต่อการจัดการเรียนการสอน แต่ให้คงไว้และเห็นควรให้จัดเนื้อหาให้นักเรียนเลือกเรียนตามความสนใจ และความถนัดได้แก่กีฬาหมู่คณะ เช่น ฟุตบอล วอลเลย์บอล ฯลฯ

ง) คนตรีและนาฏศิลป์ เนื้อหาเหมาะสม แต่บางเรื่องเช่น โน้ตสากล ยากไปควรปรับปรุง แก้ไขให้เหมาะสมกับวัยและความสามารถของเด็ก

จ) ศิลปศึกษา ควรปรับปรุงเนื้อหาในเรื่องงานสาน งานดักทอย และงานประดิษฐ์ที่ซ้ำซ้อนกับเนื้อหาในงานประดิษฐ์และงานช่างของกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ให้อยู่ในกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไม่ควรให้ซ้ำซ้อนกัน

ฉ) กิจกรรมสร้างนิสัยควรสอดแทรกให้ทุกกลุ่มประสบการณ์เห็นว่า ไม่ควรบรรจุอยู่ในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

3.4 กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

ก) เป็นหลักสูตรที่ต้องการให้เด็กเรียนรู้ด้วยการทำงาน เพื่อวางรากฐานด้านอาชีพ และปลูกฝังนิสัยรักการทำงานให้กับเด็ก เป็นการสนองนโยบายด้านเศรษฐกิจที่ดีและเหมาะสมกับภาวะการณ์ในปัจจุบัน ควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัย ให้สอดคล้องและทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี

ข) จุดประสงค์เฉพาะใน ป.02 ควรทบทวนและปรับปรุงให้เหมาะสมยิ่งขึ้น เพราะมีสาระค่อนข้างมาก

ค) ความคิดรวบยอดในหลักสูตรทั้งประถมศึกษาปีที่ 1-6 ควรทบทวนใหม่ ว่าอะไรเป็นความคิดรวบยอดหลัก และที่ต้องเรียนในแต่ละชั้น เพื่อนำไปเป็นพื้นฐานอาชีพ และนำไปเป็นข้อย่อในแผนการสอน

ง) เนื้อหาส่วนใหญ่บางเรื่องไม่เหมาะสมกับวัยและระดับชั้น เช่น เรื่องการปะการงู การถนอมอาหาร เป็นต้น ควรปรับให้เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก การแบ่งเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่งานพื้นฐาน และงานเลือก มีความเหมาะสม ส่วนการสอนงานเลือกนั้น นอกจากจะให้เด็กเรียนจากงานเลือก 5 งานในงาน ตามกำหนดเวลาในหลักสูตร เหมือนแนวปฏิบัติเดิมแล้ว ยังเสนอแนะให้เด็กสอนอาชีพอิสระที่มีในท้องถิ่นด้วย

3.5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ)

ก) จัดให้วิชาภาษาอังกฤษ เป็นวิชาเลือกคู่กับวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต ไม่ต่างจากแนวทางหลักสูตรประถมศึกษา 2521 คือให้คงเป็นวิชาเลือกตามเดิม แต่การเลือกสอนภาษาอังกฤษต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด คือโรงเรียนต้องมีความพร้อม

ข) จุดประสงค์ และโครงสร้างวิชาภาษาอังกฤษ ส่วนใหญ่เหมาะสมแล้วแต่เนื้อหาวิชามีมากจนสอนไม่ทันตามเป้าหมายของหลักสูตรได้ ควรปรับปรุงจุดประสงค์ให้แคบเข้า และลดเนื้อหาลง เพราะการเขียนหนังสือเรียนและคู่มือครูวิชาภาษาอังกฤษต้องทำตามนโยบาย และข้อกำหนดของหลักสูตร คือให้นักเรียนมีทักษะในการฟัง พูด อ่าน เขียน ภายในวงคำศัพท์ 800 คำ

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ยึดปรัชญาการศึกษาแบบ Progressivism เด็กเป็นศูนย์กลางเรียนจากประสบการณ์ ครูไม่บอกให้นักเรียนรู้จักค้นคว้าเอง เป็นการศึกษาต่อเนื่อง ซึ่งต่างไปจากหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 ยึดปรัชญาการศึกษาแบบ Essentialism คือการถ่ายทอดวัฒนธรรม ครูคือแบบอย่างที่ดี ครูเป็นศูนย์กลางการสอน เป็นต้น

จากผลงานวิจัยเรื่องการวิจัยสังเคราะห์กระบวนการหลักสูตรประถมศึกษาปีที่พุทธศักราช 2521 พบว่า ในด้านหลักการและปรัชญาของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 บางส่วนยังไม่สอดคล้องกับสภาพและความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนการศึกษาแห่งชาติ และเป็นหลักสูตรที่สอดคล้องกับค่านิยมพื้นฐานไทยด้วย ส่วนในเรื่องจุดหมาย พบว่า หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 กำหนดจุดหมายไว้มากเกินไป ไม่ชัดเจน ไม่มีการจัดลำดับความสำคัญ และจุดประสงค์การเรียนรู้ บางข้อไม่สอดคล้องกับจุดหมายของหลักสูตร แต่ในทางปฏิบัติ จุดหมาย จุดประสงค์การเรียนรู้ สามารถนำไปปฏิบัติได้ ส่วนโครงสร้างเนื้อหาพบว่า กลุ่มทักษะคณิตศาสตร์ และกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต บางส่วนยังไม่เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม ภัย และอัตราเวลาเรียน และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยส่วนมากสามารถนำผู้เรียน ไปสู่จุดประสงค์ได้จริง (กระทรวงศึกษาธิการ, 2532)

ส่วนในเรื่องการสอน พบว่า การจัดการเรียนการสอนยังเน้นเนื้อหามากกว่ากระบวนการ ครูยังเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ครูบางส่วนสามารถจัดและพัฒนากระบวนการสอนได้เหมาะสมและเน้นให้ผู้เรียนรู้จักและพัฒนาตนเองบ้าง

ในระบบการประเมินผล ได้เปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนได้มีโอกาสพัฒนาตนเอง แต่ครูใช้เทคนิควิธีการวัดผล ไม่ตรงกับลักษณะจุดประสงค์การเรียนรู้ จุดประสงค์การเรียนรู้มีมากเกินไป

ถ้าพิจารณาถึงความชัดเจนของจุดหมาย และจุดประสงค์การเรียนรู้สามารถนำไปปฏิบัติได้ เช่น คุณธรรมอันดีงาม ความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต ประกอบด้วยความสุขที่จะเกิดขึ้นจากการรู้จักการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม ส่วนโครงสร้างและเนื้อหาบางกลุ่ม เช่น กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย สามารถนำผู้เรียน ไปสู่จุดประสงค์ได้จริง นอกจากนั้นถ้าแยกตามกลุ่มประสบการณ์ มีข้อค้นพบที่น่าสนใจดังนี้

กลุ่มทักษะภาษาไทย กำหนดให้นักเรียนเรียนเนื้อหา มาก แต่เวลาเรียนมีน้อยในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ส่วนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 น่าจะให้นักเรียนมีความรู้ในด้านเนื้อหาเพิ่มขึ้น เพราะเป็นช่วงที่ต้องไปแสวงหาความรู้เพื่อศึกษาต่อ และเพื่อออกไปประกอบอาชีพ ทั้งนี้ควรกำหนดเวลาเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ให้มากขึ้นกว่าที่หลักสูตรกำหนด เรื่องนี้สอดคล้องกับรายงานผลการสัมมนาเรื่องหลักสูตรประถมศึกษา ที่ว่า ภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ควรลดเนื้อหาให้น้อยลง ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ควรเพิ่มเวลาเรียนเพื่อให้ผู้เรียนได้มีโอกาส

ฝึกทักษะทั้ง 4 และแสวงหาความรู้มากขึ้น ดังนั้นควรจะได้มีการทบทวนเกี่ยวกับความเหมาะสมของอัตราเวลาเรียนในกลุ่มทักษะภาษาไทย โดยคำนึงถึงวัยและระดับชั้นประกอบกันไปด้วย (กรมวิชาการ: 2530)

กลุ่มทักษะคณิตศาสตร์ พบว่า โครงสร้างและเนื้อหายังไม่ได้สัดส่วนเหมาะสมกับอัตราเวลาเรียน รวมทั้งยังไม่สอดคล้องกับวัยและระดับชั้น เนื้อหาที่กำหนดให้เรียนในกลุ่มทักษะคณิตศาสตร์มีมาก แต่เวลาเรียนมีน้อย เนื้อหาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ยากเกินไป เช่นเรื่อง ชั่ง ตวง วัด ควรสอนในแง่ให้เด็กรู้จักชั่ง ตวง วัด และเปรียบเทียบความหนักเบาของสิ่งของก็น่าจะเพียงพอ ส่วนเนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 พบว่าเนื้อหาที่มีปัญหามากได้แก่ การหารเมื่อตัวหารมีสองหลัก ตัวตั้งไม่เกินสี่หลัก เรื่องโจทย์ปัญหาและประโยคสัญลักษณ์ ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 พบว่าเนื้อหาที่เป็นปัญหาได้แก่ โจทย์ปัญหาเกี่ยวกับเศษส่วนและทศนิยม การเปรียบเทียบเศษส่วน เศษส่วนอย่างต่ำ การคูณ หารเศษส่วน เป็นต้น ดังนั้นจึงน่าจะมีการทบทวนในเรื่องดังกล่าวให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต พบว่า โครงสร้างและเนื้อหาบางส่วนยังไม่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะเนื้อหาและกิจกรรมยังไม่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น ในเรื่อง การพัฒนากระบวนการวิทยาศาสตร์ การรวมกลุ่มสหกรณ์ สภาพประเทศเพื่อนบ้านยังไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันและชีวิตประจำวัน และในเรื่องอัตราเวลาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 กำหนดเวลาเรียนให้น้อยเกินไป เนื้อหาให้เรียนมีมากเกินไป

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย แม้ว่าโครงสร้างและเนื้อหาสามารถนำไปปฏิบัติได้จริง แต่ในแขนงดนตรีและนาฏศิลป์ เรื่องโน้ตสากลยากเกินไปสำหรับเด็ก เนื้อหาเรื่องศิลปศึกษาบางส่วนไปซ้ำซ้อนกับกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพในเรื่อง สาน ดัก ทอ และงานประดิษฐ์

กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ โครงสร้างและเนื้อหาสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรประถมศึกษา 2521 และอัตราเวลาเรียนโดยส่วนรวม รวมทั้งโครงสร้างเนื้อหาที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสม แต่ควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี นอกจากนั้นถ้าพิจารณาในแง่เนื้อหาเรื่องการปะ การชุณผ้า ยังยากเกินไปสำหรับเด็กในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 การถนอมอาหาร ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 คิดว่ายังยากเกินไปสำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ)

โครงสร้างและเนื้อหาสามารถนำผู้เรียนไปสู่จุดประสงค์ได้จริง นักเรียนจะมีโอกาสใช้วิชาภาษาอังกฤษนอกห้องเรียนน้อย จึงส่งผลกระทบต่อพัฒนาทักษะการใช้ภาษาอังกฤษของผู้เรียนในแง่อัตราเวลาเรียนกับเนื้อหายังไม่ค่อยสัมพันธ์กัน เนื้อหามากและค่อนข้างยาก

กล่าวโดยสรุป หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ในเรื่องจุดหมายยังขาดความสอดคล้องกันระหว่างจุดประสงค์การเรียนกับจุดหมาย แต่ในทางปฏิบัติสามารถนำไปปฏิบัติได้ การจัดลำดับความสำคัญของจุดประสงค์การเรียนยังมีข้อบกพร่องและขาดความชัดเจนในภาพรวม ในเรื่องของความสอดคล้อง เช่น จุดประสงค์การเรียนรู้ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ไม่สอดคล้องในข้อจุดหมายของหลักสูตร ในเรื่อง ให้มีความรู้และทักษะในวิธีทางวิทยาศาสตร์ จึงอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หลักสูตรกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ขาดการเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ แต่ครุมีเจตคติที่ดีต่อหลักสูตรและการเรียนการสอนให้บรรลุจุดประสงค์การเรียน และจุดหมายของหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521

ในการพิจารณาจุดดีของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 น่าจะสรุปได้ว่าเป็นหลักสูตรเน้นการฝึกฝนให้นักเรียนมีนิสัยการทำงาน ให้มีความรู้ทันสมัย และกล้าพูดกล้าแสดงออก เนื้อหามีความหลากหลาย หลักสูตรได้กำหนดเป้าหมายการเรียนที่ชัดเจน เปิดโอกาสให้นักเรียนได้พัฒนาตนเอง ครุมีโอกาสเลือกกิจกรรมและสื่อได้มาก และการวัดผลยึดหยุ่นไปตามจุดประสงค์

ในแง่ของจุดด้อยของหลักสูตร มีหลายประการด้วยกันคือ เนื้อหามีมาก การสื่อความของหลักสูตรไปถึงผู้ชี้ยังไม่ชัดเจน มีจุดประสงค์มากเกินไป เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ไม่ได้บูรณาการที่แท้จริง ครุยังสอนแยกวิชาไม่ได้สอนแบบบูรณาการ การสอนซ่อมเสริมของครุยังไม่ได้ปฏิบัติจริง และหลักสูตรไม่ได้เสนอแนวทางบรรลุจุดประสงค์ เป็นต้น

นับตั้งแต่การเริ่มใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 เป็นต้นมา ได้มีความเคลื่อนไหวทั้งในเรื่องการบริหารหลักสูตร การประกาศการใช้แผนการศึกษาฯ และนโยบายของรัฐบาลในสมัยต่าง ๆ คงมีข้อสรุปดังนี้

พ.ศ.2522-2523

จัดให้โอนโรงเรียนประถมศึกษาที่เคยอยู่หลายหน่วยงาน ไปสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (ส.ป.ช.) โดยกำหนดรูปแบบการบริหารการประถมศึกษาขึ้นใหม่ เป็นรูปคณะกรรมการตั้งแต่ละระดับชาติ จังหวัด อำเภอ และกลุ่มโรงเรียน ทั้งนี้ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2523 เป็นต้นไป

นโยบายของรัฐบาลของ พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรี แดลงเมื่อวันที่ 28 มี.ค. 2523 ให้ปรับปรุงการเรียนการสอน หลักสูตร เพื่อสร้างเยาวชนให้มีระเบียบวินัย มีความคิดสร้างสรรค์ มีความสามารถในการประกอบอาชีพ มีความรับผิดชอบและตระหนักถึงหน้าที่ สิทธิ ตามวิถีทางของประชาธิปไตย

พ.ศ.2525

ประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาฯ ระยะที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) มีจุดเน้นในการเสริมสร้างบุคคลในด้านอาชีพ จริยธรรม คุณธรรม และมีพละทานามัยที่สมบูรณ์

พ.ศ.2526

รัฐบาลโดยมี พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ได้แถลงนโยบายข้อหนึ่งในจำนวน 7 ข้อ คือ ทางด้านหลักสูตรให้ส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตร สื่อการเรียน และเทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อให้กระจายโอกาสทางการศึกษาและพัฒนาคุณภาพ โดยแถลงเมื่อวันที่ 20 พ.ศ.2526

พ.ศ.2530

ประกาศใช้แผนพัฒนาการศึกษาฯ ระยะที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาบุคลากรเพิ่มเติมจากแผนพัฒนาการศึกษา ระยะที่ 5 คือให้มีทักษะในการประกอบอาชีพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และเป็นกำลังในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ

พ.ศ.2534-2535

นโยบายของรัฐบาลให้มุ่งเน้นการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการผลิต และการใช้เทคโนโลยีในอนาคต (แถลงเมื่อวันที่ 9 ม.ค.2534) และมุ่งปรับปรุงระบบการศึกษาหลักสูตรการเรียนการสอน และคุณภาพของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และพัฒนาผู้ศึกษาให้ประจักษ์ในคุณค่าของความเป็นมนุษย์ และเพื่อสร้างคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยปรับปรุงหลักสูตร การเรียนการสอน ให้มีเนื้อหาสาระทางวิชาการ ศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณี ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นควบคู่ไปกับการเพิ่มพูนความรู้โดยใช้ระบบสื่อสารมวลชน

ภายหลังจากการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 อยู่ระยะหนึ่ง ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรโดยกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นจัดหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับท้องถิ่น และเป็นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามทักษะกระบวนการ 9 ชั้น เพื่อให้หลักสูตรประถมศึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและบรรลุผล กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้ดำเนินการให้ผู้เกี่ยวข้องด้านหลักสูตร จัดอบรมเรื่องหลักสูตร จัดพิมพ์เอกสารด้านหลักสูตรเพื่อเผยแพร่ มีการติดตามผล และประเมินการใช้หลักสูตร จัดโครงการโรงเรียนผู้นำการใช้หลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน รวมทั้งงานวิจัย การพัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน จึงได้ประกาศใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) เป็นหลักสูตรที่เน้นการปรับ มิใช่เป็นการเปลี่ยน คือปรับปรุงหรือแก้ไขเพียงบางส่วนให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น โดยมุ่งฝึกทักษะกระบวนการอันเป็นความหวังของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 ที่ตั้งไว้แต่ไม่บรรลุผลเท่าที่ควร จึงสรุปได้ว่า หลักสูตรแม่บทฉบับปรับปรุงมีหลักการเหมือนเดิม แต่มีบางส่วนที่เป็นรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้นที่แตกต่างออกไปดังนี้

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงหลักสูตรทุกระดับชั้น เพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ภายหลังจากที่ใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 มาระยะหนึ่ง จนถึงปี พ.ศ.2533 ได้มีการปรับปรุงหลักสูตรศึกษานี้อีกครั้งหนึ่ง โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะส่งเสริมให้ครูพัฒนาการเรียนการสอนที่เน้นทักษะกระบวนการทางด้าน

ความคิดและการปฏิบัติ นอกจากนี้ได้กำหนดวัตถุประสงค์ประสงค์ของหลักสูตรให้กระชับและชัดเจนยิ่งขึ้น และบูรณาการเนื้อหาสาระให้มีคุณประโยชน์ที่แท้จริงต่อการพัฒนาชีวิต เศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนส่งเสริมให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถทำหลักสูตรท้องถิ่นเอง

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533 ได้กำหนดหลักการเหมือนกับหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 ทุกประการ ยกเว้นในเรื่องจุดหมายและคุณลักษณะที่ต้องปลูกฝังตามหลักสูตรดังต่อไปนี้

จุดหมาย

มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคม ตามบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองดี ตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทนต่อการเปลี่ยนแปลง มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ทำงานเป็นและครองชีวิตอย่างสงบสุข

คุณลักษณะที่ต้องปลูกฝังตามหลักสูตร ดังต่อไปนี้

- 1) มีทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ คงสภาพอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณได้
- 2) มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงของสังคม
- 3) สามารถปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว
- 4) สามารถวิเคราะห์สาเหตุและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัวได้อย่างมีเหตุผล ด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
- 5) มีความภูมิใจในความเป็นคนไทย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่น และอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
- 6) มีนิสัยรักการอ่าน และใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ
- 7) มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงาน มีนิสัยรักการทำงานและสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
- 8) มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพและการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้านและชุมชน ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน พัฒนาและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปวัฒนธรรม

มวลงประสพการณที่จัดใหผูเรียนเกิดการเรียนรูมี 5 กลุม คือ
 กลุมที่ 1 กลุมทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรูประกอบด้วยภาษาไทยและคณิตศาสตร

กลุมที่ 2 กลุมสร้งเสริมประสพการณชีวิต วาดวยกระบวนการแกไขปัญหาชีวิตและสังคม โดยเนน
 ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร เพื่อการดำรงอยและการดำเนินชีวิตที่ดี

โครงสร้งเนื้อหาของกลุมสร้งเสริมประสพการณชีวิตหลักสูตรประถมศึกษา
 พ.ศ.2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533

หน่วย ที่	เนื้อหา	ระดับชั้นประถมศึกษา					
		ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 4	ปีที่ 5	ปีที่ 6
1	สิ่งมีชีวิต	/	/	/	/	/	/
2	ชีวิตในบ้าน	/	/	/	/	/	/
3	สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา	/	/	/	/	/	/
4	ชาติไทย	/	/	/	/	/	/
5	ข่าวและเหตุการณ์วันสำคัญ	/	/	/	/	/	/
6	การทำมาหากิน			/	/	/	/
7	พลังงานและสารเคมี			/	/	/	/
8	จักรวาลและอวกาศ			/	/	/	/
9	ประเทศเพื่อนบ้าน					/	/
10	ประชากรศึกษา					/	/
11	การเมืองและการปกครอง					/	/

โครงสร้างเนื้อหาในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 กำหนดไว้ 12 หน่วย แต่ในหลักสูตรประถมศึกษาฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 กำหนดไว้ 11 หน่วย หน่วยที่ขาดหายไปคือหน่วยที่ 9 การสื่อสารและการคมนาคม

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมนิสัย ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี

กลุ่มที่ 4 กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ในการทำงาน และความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เน้นกิจกรรมเพื่อเสริมสร้างความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือเลือกกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน เช่น

1) กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษ

2) กิจกรรมวิชาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต

3) กิจกรรมเพื่อเสริมในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 ได้แก่ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ

นักเรียนในระดับประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียน 4 กลุ่มประสบการณ์ ส่วนนักเรียนในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เรียน 5 กลุ่มประสบการณ์ กลุ่มที่เพิ่มเข้ามาคือ คือกลุ่มประสบการณ์พิเศษ

อัตราเวลาของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม

มวลประสบการณ์	อัตราเวลาเรียนโดยประมาณ								
	ป. 1 - 2			ป. 3 - 4			ป. 5 - 6		
	ร้อยละ	คาบ/ปี	คาบ/สัปดาห์	ร้อยละ	คาบ/ปี	คาบ/สัปดาห์	ร้อยละ	คาบ/ปี	คาบ/สัปดาห์
1. กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้	50	1,500	37.50	35	1,050	26.25	25	750	18.75
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต	15	450	11.25	20	600	15.00	25	750	18.75
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย	25	750	18.75	25	750	18.75	20	600	15.00
4. กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ	10	300	7.50	20	600	15.00	30	900	22.50
รวม	100	3,000	75	100	3,000	75	100	3,000	75
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ	-	-	-	-	-	-	-	600	15

หมายเหตุ : เวลาเรียนคาบละ 20 นาที คิดเป็นชั่วโมงละ 3 คาบ

ที่มา : กระทรวงศึกษาธิการ , 2532

ตลอดหลักสูตรใช้เวลาเรียน 6 ปี แต่แต่ละปีการศึกษาไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ๆ ละไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมง หรือ 75 คาบ กำหนดให้คาบละ 20 นาที รวมแล้วไม่ต่ำกว่า 200 วัน และไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ให้เพิ่มเวลาจัดกิจกรรมในกลุ่มประสบการณ์พิเศษอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง

จุดประสงค์และเนื้อหาของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

กลุ่มที่	มวลประสบการณ์ด้านจุดประสงค์	มวลประสบการณ์ด้านเนื้อหา	หมายเหตุ
(1) กลุ่มทักษะ ภาษาไทย	1) มุ่งให้ผู้เรียนมีพัฒนาการทางภาษาทั้งในด้านการฟัง พูด อ่าน และเขียน ตามควรแก่วัย 2) เห็นคุณค่าของภาษา 3) สามารถใช้เป็นเครื่องมือสื่อความคิด ความเข้าใจ รักการอ่าน แสวงหาความรู้ และมีเหตุผล	1) การเตรียมความพร้อม การฟัง พูด อ่าน เขียน	
กลุ่มทักษะ คณิตศาสตร์	1) เพื่อพัฒนาผู้เรียน พัฒนาความสามารถในการคิด การคำนวณ	1) การเตรียมความพร้อม การสังเกต เปรียบเทียบ จำแนกสิ่งของ	

กลุ่มที่	มวลประสบการณ์ด้านจุดประสงค์	มวลประสบการณ์ด้านเนื้อหา	หมายเหตุ
<p>(2)</p> <p>กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต</p>	<p>2) สามารถนำคณิตศาสตร์ไปใช้เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ในการดำรงชีวิตให้มีคุณภาพ</p> <p>1) เพื่อให้ได้เรียนรู้เกี่ยวกับ มนุษย์และสิ่งแวดล้อมในด้านอนามัย ประชากร การเมือง การปกครอง ศาสนา วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ</p>	<p>2) จำนวน จำนวนนับ การบวก ลบ คูณ หาร</p> <p>3) การวัด การชั่ง ตวง เวลา เงิน</p> <p>4) เรขาคณิต รูปเหลี่ยมต่าง ๆ เส้น มุม รูปสมมาตร</p> <p>5) พีชคณิต เศษส่วน ทศนิยม สมการ</p> <p>6) สถิติ ทิศ แผนที่ แผนภูมิ กราฟ กำไร ขาดทุน</p> <p>1) เนื้อหาแบ่งเป็น 11 หน่วย คือ สิ่งมีชีวิต ชีวิตในบ้าน สิ่งที่อยู่รอบตัวเรา ชาติไทย ข่าวดูเหตุการณ์และวันสำคัญ การทำมาหากิน พลังงานและสารเคมี จักรวาลและอวกาศ ประเทศเพื่อนบ้าน ประชากรศึกษา และการเมือง และการปกครอง</p>	

กลุ่มที่	มวลงประสพการณั้ด้านจุดประสงคั้	มวลงประสพการณั้ด้านเนือหา	หมายเหตุ
(3) กลุ่มสร้างเสริม ลักษณะนิสัย	2) ให้ได้เรียนรู้ถึงสภาพ ปัญหา กระบวนการแก้ ปัญหาและสามารถนำ ประสพการณั้ไปใช้เป็น ประโยชน์ต่อการดำรง- ชีวิต 1) เน้นการเป็นคนช่างคิด ช่างทำ และปรับตัวเข้า- กับการเปลี่ยนแปลงได้ 2) มีความรู้ความเข้าใจ ความสามารถ และสนใจ แสวงหาความรู้ได้	1) เนือหาประกอบด้วย จริยศึศึกษา ศิลปศึศึกษา พล- ศึศึกษา คนตรึและนาฏศึลปี ลูกเสือ - เนตรนาเรี ยวภาชาค และผู้บำเพ็ญประโยชน์	
(4) กลุ่มการงานและ พื้นฐานอาชีพ	1) มุ่งให้ผู้เรียนมีนิสัยรักงาน เห็นประโยชน์ของการทำ- งาน ทำงานเป็น 2) ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ อันจะนำไปสู่การดำรง- ชีวิตที่ศึ	1) จัดได้เป็น 2 งาน คือ งาน เกษตร งานเลือก 2) ชั้นประถมศึศึกษาปีที่ 1 - 4 ให้ เรียนงานบ้าน และงานเกษตร เป็นงานบังคับ และเลือกงาน ประคึษฐ์และงานช่างหรืองาน อื่นงานใดงานหนึ่งทั้ง 2 งาน	

กลุ่มที่	มวลประสบการณ์ด้านจุดประสงค์	มวลประสบการณ์ด้านเนื้อหา	หมายเหตุ
<p>(5)</p> <p>กลุ่มประสบการณ์พิเศษ</p>	<p>3) พึ่งตนเองได้ และเป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพอย่างมีประสิทธิภาพ</p> <p>1) ฝึกการฟัง พูด อ่าน เขียน</p> <p>2) เข้าใจภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน</p> <p>3) ให้เข้าใจวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต</p> <p>4) เสริมสร้างความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4</p> <p>5) เลือกกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน</p>	<p>3) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6 ให้เรียนงานบ้านและงานเกษตรเป็นงานบังคับและเลือกงานที่เตรียมไปสู่อาชีพ เป็นงานบังคับเลือก หรือเลือกงานที่เตรียมไปสู่อาชีพและงานประดิษฐ์และงานช่างด้วยก็ได้</p> <p>1) วิชาภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน ได้แก่ การฟัง พูด อ่าน เขียน</p> <p>2) กิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาอังกฤษ</p> <p>3) งานเลือกของกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 - 6</p> <p>4) กิจกรรมวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิต</p> <p>5) กิจกรรมเสริมในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 ได้แก่ กลุ่มทักษะกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยและกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ</p>	

สรุปสาระที่เปลี่ยนแปลงของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p>ภาษาไทย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ 2) นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ใน กลุ่มประสบการณ์อื่น 3) แสวงหาความรู้ เพื่อให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลง ของสังคม 4) ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข 	<p>ภาษาไทย</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) มุ่งเน้นให้นักเรียนมีคุณภาพ 2) จัดการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการ และจัด ให้เหมาะสมกับนักเรียน 3) ฝึกฝนทักษะการนำความรู้ที่ได้จากการเรียนภาษา ไทยไปใช้ในชีวิตประจำวัน 4) ได้รับความรู้จากการเล่นอย่างแท้จริง 	<ol style="list-style-type: none"> 1) มุ่งคุณภาพของตัวผู้เรียนมากที่สุด 2) ปรับปรุงตัวหลักสูตรเพื่อให้ชัดเจนในการนำ ไปปฏิบัติ 3) เน้นให้เห็นกระบวนการจัดการเรียนการสอน ชัดเจน ในเนื้อหากิจกรรม 4) จัดการสอนโดยเน้นกระบวนการ 5) ให้นักเรียนมีความรู้ ทักษะ ค่านิยม และการ จัดการเพื่อนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิต ประจำวัน

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p style="text-align: center;"><u>คณิตศาสตร์</u></p> <p>1) ลำดับความยากง่ายและความเหมาะสมของเนื้อหา กับเวลาให้มีความเหมาะสม</p> <p style="text-align: center;"><u>กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต</u></p> <p>1) ให้เห็นคุณค่าของชีวิต เข้าใจเกี่ยวกับชีวิตของตนเอง เข้าใจธรรมชาติแวดล้อมตน</p> <p>2) ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมด้วยความเข้าใจด้าน วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม</p>	<p style="text-align: center;"><u>คณิตศาสตร์</u></p> <p>1) จัดเนื้อหาให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัยและ วุฒิภาวะของนักเรียน</p> <p>2) ปรับปรุงพื้นฐานทางจำนวน พีชคณิต การวัด เรขาคณิต และสถิติ</p> <p style="text-align: center;"><u>กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต</u></p> <p>1) ปรับลดจุดประสงค์และเนื้อหาที่ไม่จำเป็นให้เหลือ เพียงเท่าที่จำเป็น</p> <p>2) จัดเนื้อหาในลักษณะบูรณาการ ผสมกลมกลืน ระหว่างเนื้อหาสาระกับประสบการณ์ชีวิตของผู้ เรียนให้มากขึ้น</p>	<p>1) เนื้อหา ยังไม่ได้สัดส่วนเหมาะสมกับอัตราเวลา วัย และระดับชั้น</p> <p>2) เนื้อหาทางคณิตศาสตร์มาก และยาก เช่น เรื่อง ซัง ตวง วัด ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2</p> <p>3) เนื้อหาคณิตศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มีจำนวน 45 เรื่อง พบว่า เนื้อหาที่มีปัญหา สำหรับครูถึง 21 เรื่อง (กระทรวงศึกษาธิการ , 2532)</p> <p>1) จัดการสอนไม่เน้นทักษะกระบวนการอย่างเพียงพอ</p> <p>2) การนำหลักสูตรไปใช้มีปัญหาด้านเนื้อหาเกินไป จุดประสงค์ย่อยมากเกินไป</p> <p>3) การบูรณาการเนื้อหายังไม่สมบูรณ์</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p>3) มีความคิด สติปัญญา ค่านิยม เพื่อการดำรงชีวิต และแก้ปัญหา พัฒนาปรับปรุงชีวิตตนเอง ครอบครัว</p> <p><u>รูปแบบของหลักสูตร</u></p> <p>1) มีรูปแบบเน้นจุดประสงค์การเรียนรู้ ความคิดรวบยอด / หลักการ และช่วงเนื้อหา</p> <p>2) ไม่ชี้ให้เห็นกระบวนการ</p>	<p>3) ปรับปรุงเรื่องการเรียนการสอน และเน้นทักษะกระบวนการโดยรวมวิชาอื่น ๆ เข้าด้วยกัน</p> <p><u>รูปแบบของหลักสูตร</u></p> <p>1) เป็นคำอธิบายสั้น ๆ ของแต่ละเรื่องหรือแต่ละหน่วยย่อย</p> <p>2) มีคำอธิบายสั้น ๆ 3 ส่วน ได้แก่ เนื้อหา กระบวนการ จุดประสงค์</p> <p>3) เห็นภาพที่ชัดเจนในการจัดการเรียนการสอน สามารถนำไปใช้ตรงเป้าหมายของหลักสูตรมากยิ่งขึ้น</p> <p>4) ปรับปรุงรูปแบบการเขียน “จุดประสงค์ทั่วไป” เป็น “จุดประสงค์”</p>	<p>4) มีปัญหาการนำหลักสูตรไปใช้</p> <p>5) ไม่ปรับปรุงหลักสูตรแม่บท แต่ปรับใหม่ด้านการเรียนการสอนเป็นทักษะกระบวนการ</p> <p>1) ยังไม่สอดคล้องกับสภาพ และความต้องการ ด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเพราะสภาพ สังคม วิทยาการ วิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว</p> <p>2) ระบบคอมพิวเตอร์เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตประจำวันมากขึ้น</p> <p>3) การหลั่งไหลของวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมีผลกระทบต่อค่านิยม คุณภาพชีวิต จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสิ่งแวดล้อม</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p><u>โครงสร้าง</u></p> <p>1) เสริมสร้างความรู้ ความคิด ทักษะ เจตคติ ให้คนไทยรู้จักตนเอง รู้จักชีวิต เข้าใจสังคม และสิ่งแวดล้อมที่ตนมีส่วนร่วม</p> <p>2) นำความรู้ความเข้าใจไปแก้ปัญหาเพื่อเสริมสร้างชีวิต และสังคมให้ดียิ่งขึ้น โดยกลมกลืนกับธรรมชาติ</p>	<p>5) เน้นให้มีความรู้และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับสังคม ธรรมชาติและ มีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอเพื่อการดำรงชีวิตที่ดี</p> <p>6) เน้นการปลูกฝัง ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์</p> <p>7) การจัดการศึกษามุ่งเพื่อการมีงานทำและเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต</p> <p><u>โครงสร้าง</u></p> <p>1) ดำเนินรอยตามหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 แต่เพิ่มความพยายามที่จะให้ถึงขั้นจุดหมายดังกล่าวยิ่งขึ้น</p>	<p>4) ความเหลื่อมล้ำของสังคมเมืองกับสังคมชนบท</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p>3) กำหนดเนื้อหาสาระ เป็นหน่วยต่าง ๆ เริ่มจากตัวเอง และสิ่งแวดล้อม ขยายวงกว้างไปตามวัยและประสบการณ์ โดยกำหนดเป็น 3 ระดับ คือ</p> <p>ป. 1 - 2 เรียน 5 หน่วย</p> <p>ป. 3 - 4 เรียน 8 หน่วย</p> <p>ป. 5 - 6 เรียน 12 หน่วย</p> <p>4) อัตราเวลาเรียนในภาพรวมใช้คำว่า โดยประมาณ นั่นคือในการจัดการเรียนการสอนจริง ๆ ยืดหยุ่นได้บ้างตามความเหมาะสม</p>	<p>3) กำหนดเนื้อหาสาระเป็นหน่วยต่าง ๆ เริ่มจากตนเอง และสิ่งแวดล้อม ขยายวงกว้างออกไปตามวัยและประสบการณ์ โดยกำหนดเป็น 3 ระดับ คือ</p> <p>ป. 1 - 2 เรียน 5 หน่วย</p> <p>ป. 3 - 4 เรียน 8 หน่วย</p> <p>ป. 5 - 6 เรียน 11 หน่วย</p> <p>หน่วยที่หายไปคือหน่วยที่ 9 คือ การสื่อสารและคมนาคม ซึ่งนำเนื้อหาไปสอดแทรกอยู่ในหน่วยอื่น ๆ เช่น แทรกในภาษาไทย ข่าว เหตุการณ์ และวันสำคัญ</p> <p>อัตราเวลาเรียนในภาพรวมทั้งหมดโดยประมาณคงเดิม</p>	<p>1) เพื่อให้มีเนื้อหาซ้ำซ้อนมากเกินไป จึงยุบหน่วยที่ 9 ไปสอดแทรกในกลุ่มทักษะภาษาไทย และภายในหน่วยกลุ่มประสบการณ์ชีวิต</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p>5) รายละเอียดของเนื้อหา</p> <p><u>กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย</u></p> <p>1) มุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรมในตัวผู้เรียนตามแนวทางอันพึงประสงค์ พัฒนานุคลิกภาพในด้านจริยธรรม ศิลปวัฒนธรรม พลศึกษา สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันโดยสงบสุขเป็นสำคัญ</p>	<p>รายละเอียดของเนื้อหาหลักสูตรฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533 มีการพัฒนาเนื้อหาในแต่ละหน่วยให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน เพิ่มเติมเนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และเจตคติค่านิยมต่าง ๆ</p> <p><u>กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย</u></p> <p>1) มุ่งเน้นกระบวนการพัฒนาตัวเด็กเป็นสำคัญ</p> <p>2) จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับชีวิตจริงให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน</p> <p>3) เน้นกระบวนการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนให้มีความสามารถในการพัฒนาตน มีสุขภาพใจสมบูรณ์ เสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวม</p>	<p>เนื้อหายังขาดความเหมาะสม และไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่ในสังคมปัจจุบัน</p> <p>1) การพัฒนาเด็กทางด้านการพัฒนาการทางกายและใจเด็กได้ตรงตามจุดมุ่งหมาย</p> <p>2) เนื้อหาสาระด้านจริยธรรมให้เรียนมาก</p> <p>3) เนื้อหาทางด้านพุทธศาสนาไม่ควรใส่ในกลุ่มนี้ เพราะควรบรรจุในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต</p> <p>4) เนื้อหาในเรื่องศิลปศึกษาซ้ำซ้อน</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p><u>กลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ</u></p> <p>1) สร้างเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ ความสามารถ ค่านิยม และนิสัยรักการทำงาน แสวงหาความรู้ เพิ่มเติมอยู่เสมอ นำความรู้จากการเรียนไปใช้เป็น พื้นฐานในการทำงานและประกอบอาชีพตามควร แก่วัย</p> <p><u>โครงสร้างเนื้อหา</u></p> <p>1) โครงสร้างเนื้อหา มี 2 ส่วน คือ งานบังคับหรือ งานที่เรียนต่อเนื่อง และงานเลือก</p> <p>2) กำหนดให้เลือกสอนงานเลือกตามที่กำหนดใน หลักสูตร</p> <p>3) การแบ่งเวลาเรียน งานบังคับและงานเลือกแบ่ง สัดส่วน เวลาเรียนเท่ากับ 2 : 1</p>	<p><u>กลุ่มงานและพื้นฐานอาชีพ</u></p> <p>1) เน้นเรื่องการปรับปรุงงาน ซึ่งเป็นเรื่องจำเป็นใน ยุคที่มีการแข่งขันสูง</p> <p>2) เป็นจุดประกายการเรียนรู้ให้ชัดเจนในเรื่องให้ทำ- งานเป็น มีนิสัยรักการทำงาน มีการปรับปรุง งานอยู่เสมอ</p> <p>3) ปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัยมากขึ้น</p> <p><u>โครงสร้างเนื้อหา</u></p> <p>1) โครงสร้างหลักสูตรประถมศึกษา 2521 ฉบับ ปรับปรุง พ.ศ. 2533 เหมือนหลักสูตรประถม- ศึกษา พ.ศ. 2521 แต่ปรับปรุงโครงสร้างให้ ยืดหยุ่นให้มากขึ้น ให้เขตการศึกษา จังหวัด กลุ่มโรงเรียนมีโอกาสพัฒนารายละเอียดและจัด หลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น</p> <p>2) ให้เลือกสอนอาชีพอิสระที่มีในท้องถิ่น</p>	<p>1) เนื้อหาสาระบางเรื่องไม่เหมาะสมกับวัย และ ระดับชั้น</p> <p>2) ความคิดรวบยอดในหลักสูตรตั้งแต่ระดับประถม- ศึกษาปีที่ 1 - 6 ยังไม่เหมาะสม</p> <p>3) เนื้อหายังขาดความทันสมัย ไม่สอดคล้องและทัน ต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยี</p> <p>1) อัตราเวลาเรียนแตกต่างกัน</p>

รายวิชา หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521	หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533	เหตุผลที่ต้องปรับปรุง
<p><u>กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ)</u></p> <p>1) วิชาภาษาอังกฤษเป็นวิชาเลือกคู่กับวิชาอาชีพที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิต กำหนดจุดประสงค์กว้างเกินไป</p> <p>2) กำหนดเนื้อหามากและค่อนข้างยาก</p>	<p>3) งานบังคับและงานเลือกแบ่งสัดส่วนเวลาเรียนเท่ากัน</p> <p><u>กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ)</u></p> <p>1) การเลือกสอนภาษาอังกฤษต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โรงเรียนต้องมีความพร้อม</p> <p>2) วิชาภาษาอังกฤษคงเป็นวิชาเลือกไม่แตกต่างกันไปจากหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521</p> <p>3) กำหนดจุดประสงค์การเรียนรู้ให้แคบเข้าและลดเนื้อหาลง</p>	<p>1) เนื้อหาวิชาที่มีมากสอนไม่ทันตามเป้าหมายของหลักสูตร</p> <p>2) นักเรียนมีโอกาสใช้วิชาภาษาอังกฤษนอกห้องเรียนน้อย จึงส่งผลต่อการพัฒนาทักษะการใช้ภาษาอังกฤษ</p>

นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ.2525-2529) เป็นต้นมา รัฐบาลได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการยกระดับพื้นฐานการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้นกว่าระดับ ประถมศึกษา เพื่อรองรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ และในแผนพัฒนา- เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 (พ.ศ.2530-2534) ได้ระบุว่า เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับแล้ว ไม่ได้ศึกษาต่อ ควรได้รับการสนับสนุนให้ศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษาให้มีจำนวนมากที่สุด ในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้น กระทรวงศึกษาธิการจึงจัดให้มีโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาขึ้น โดยถือเป็นโครงการร่วมของกรมต่าง ๆ ในสังกัดที่มีภาระหน้าที่มีความพร้อม และมีศักยภาพที่จะ ดำเนินการได้ ทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียน เพื่อเปิดโอกาสให้ทุกคนได้เรียนต่อใน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ให้ได้มากที่สุด (กระทรวงศึกษาธิการ , 2535)

ใช้แผนพัฒนาการศึกษาฯ ระยะที่ 7 (2535-2539) เป็นแผนต่อเนื่องจากแผนพัฒนาการศึกษาฯ ระยะที่ 6 และมุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความสามารถพื้นฐานในการแก้ปัญหา การดำรงชีวิต มีความซาบซึ้ง และตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นของชาติและของนานาชาติ มีการพัฒนาค่านิยมที่ถูกต้องทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ดังนั้นในรัฐบาลปัจจุบันปี พ.ศ.2538 ซึ่งมี (นายบรรหาร ศิลปอาชา เป็นนายกรัฐมนตรี) ได้กำหนดให้เร่งขยายโอกาสทางการศึกษาในระดับประถมศึกษาในทุกรูปแบบให้ทั่วถึง เร่งขยายการ ศึกษาขั้นพื้นฐานจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ให้ทั่วถึงและมีคุณภาพ ตลอดจนการกระจายอำนาจการบริหาร การศึกษาจากส่วนกลางไปสู่ส่วนภูมิภาค และสถานศึกษาให้มากขึ้น ซึ่งคาดว่าในอนาคตหลักสูตร- ประถมศึกษาคงจะเปลี่ยนโฉมหน้าใหม่เพื่อที่จะให้สอดคล้อง และรับกับนโยบายการขยายโอกาส ทางการศึกษา และการส่งเสริมให้ความรู้แก่เยาวชนผ่านสื่อสารมวลชนประเภทต่าง ๆ ให้มากขึ้น

โดยสรุป ความแตกต่างระหว่างหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 กับหลักสูตรฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ.2533 จะมีเพียงรูปแบบของหลักสูตรเท่านั้น นอกเหนือจากนั้นแล้ว หลักการโครงสร้างเนื้อหา เวลาเรียนจะคงเดิม จะต่างกันก็ในประเด็นปลีกย่อยเท่านั้น เนื้อหารายละเอียดย่อมปรับเปลี่ยนได้ให้ เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น กาลสมัย เพียงแต่ให้เนื้อหาและกระบวนการนั้น ๆ สามารถนำผู้เรียนไป สู่เป้าหมายของหลักสูตร สิ่งสำคัญคือครูจะต้องรู้ว่ากำลังสอนคน ไม่ใช่สอนหนังสือจะได้ไม่เกาะติด กับเนื้อหา และจะได้มุ่งทักษะกระบวนการให้แก่ผู้เรียนที่จะคิดตัวผู้เรียนไปแสวงหาความรู้ ประสบการณ์ เพื่อพัฒนาตนเอง ครอบครัวยุ และสังคมได้ในสภาพการณ์ต่าง ๆ ในอนาคตของเขา ต่อไป

แบบเรียน

แบบเรียนในช่วงปี พ.ศ.2489-2494

นับตั้งแต่ประเทศไทยมีแบบเรียนหลวง 6 เล่ม ขึ้นเป็นครั้งแรก คือ มูลบทบรรพกิจ วาหนิตินิกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวพจน์พิจารณ์ และพิศาลการันต์ เราได้เริ่มใช้คำว่า "แบบเรียน" มาตลอด คำว่า "หนังสือเรียน" มาเริ่มใช้ในระยะเวลาหลัง ๆ

เมื่อกระทรวงศึกษาธิการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรประถมศึกษา ในปี พ.ศ.2521 แบบเรียนต่าง ๆ ที่เคยใช้ก็มีการเปลี่ยนแปลงด้วย กระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้กรมวิชาการ รับผิดชอบดำเนินการจัดทำเกี่ยวกับวัสดุหลักสูตร ประกอบด้วย "แบบเรียน" ซึ่งเรียกใหม่ว่า "หนังสือเรียน" คู่มือการ-สอน แบบฝึกหัด ตลอดจนสื่อการเรียนการสอนต่าง ๆ

แบบเรียน ได้วิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไป เมื่อประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ เมื่อวันที่ 28 มีนาคม พ.ศ.2475 ในช่วงนี้คำว่าแบบเรียนจะแยกประเภทเป็น 2 อย่างคือ เป็นแบบเรียนหลวงและแบบเรียนบุคคล

แบบเรียนหลวง คือแบบเรียนที่ข้าราชการในกระทรวงธรรมการมีความเชื่อเพื่อแต่งขึ้นแล้ว ยกให้เป็นของหลวง เพื่อพิมพ์ไว้ใช้ในโรงเรียน

แบบเรียน บุคคล คือแบบเรียนที่ผู้แต่งแต่งขึ้นประสงค์ให้ใช้ในโรงเรียน ต้องส่งให้กรม-ตำรา ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ตรวจเสียก่อน จึงจะอนุญาต โดยเรียกค่าตรวจ และบังคับราคาให้ขายแบบเรียนที่อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนขณะนั้น คือปี พ.ศ.2476 มีทั้งแบบเรียนหลวงและแบบเรียนของเอกชน

ในปี พ.ศ.2480 ได้มีหลักสูตรประถมศึกษาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองออกใช้ โดยกำหนดชั้นประถมศึกษาเป็น 4 ปี และใช้หนังสือ "แบบเรียนใหม่" เล่ม 1 ตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย ของหลวงครูณกิจวิจิตร และ นายฉันทน์ ขำวิไล

จากประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องหนังสือเรียนประเภทบรรทัดฐานในชั้นต่าง ๆ ของ
สามัญศึกษา ปี พ.ศ.2486 ได้กำหนดหนังสือแบบเรียน ดังนี้

ประถมศึกษาปีที่ 1

- 1) หนังสืออ่าน ได้แก่ แบบเรียนเร็วเล่ม 1 ตอนต้น และลูกสัตว์ต่าง ๆ ของกระทรวง-
ศึกษาธิการ
- 2) อาชยาน ได้แก่ คอกสร้อยสุภามิต ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ เฉพาะบทที่ 1-5 คือเด็กน้อย
แมวเหมียวแยกเขี้ยวขึงฟัน ตั้งไข่ล้มคัมโปกิน นกขมิ้นเหลืองอ่อน และจิงโจ้ไล่สำเภา
- 3) วิทยาการ หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 4) เลขคณิต หนังสือเลขคณิต เล่ม 1 ตอน 1 และเล่ม 1 ตอน 2 ของกระทรวงศึกษาธิการ

ประถมศึกษาปีที่ 2

- 1) หนังสืออ่าน คือแบบเรียนเร็วใหม่เล่ม 1 ตอนกลาง ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 2) หนังสืออ่าน เรื่องนกกางเขน ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 3) อาชยาน คือหนังสือคอกสร้อยสุภามิต ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ เฉพาะ บทที่ 6-10 คือ
ซังสาว มะนาวโดงแดง ตุ๊กตู่อยู่ในรูกระบอก นกกิ่งโครงเข้าโพรงนกเอี้ยง เรือเล่นสามเส้นสิบห้าวา
และนกเอี้ยงเลี้ยงควายเฒ่า

ประถมศึกษาปีที่ 3

- 1) หนังสืออ่านหน้าี่พลเมือง ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 2) หนังสืออ่าน เรื่องแมวสีสวาด ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 3) หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1 ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 4) อาชยาน คือบทประพันธ์อธิบายสุภามิต ฉบับของกระทรวงศึกษาธิการ เฉพาะสุภามิตที่ 1
รู้หลบเป็นปีก รู้ลึกเป็นหาง สุภามิตที่ 2 ปากเป็นเอกเลขเป็นโท และสุภามิตที่ 5 คนเป็นที่พึ่งแก่คน

ประถมศึกษาปีที่ 4

- 1) หนังสืออ่านหน้าที่พลเมือง ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 2) หนังสืออ่าน กวีนิพนธ์ เรื่องสังข์ทองตอนตีคดี ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 3) หนังสืออ่าน เรื่องคอกกรักสัตว์แสนรู้ ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 4) หนังสืออ่าน ภูมิศาสตร์ เล่ม 2 ของกระทรวงศึกษาธิการ
- 5) อาขยาน สังข์ทองตอนตีคดี หน้า 27-28 ตั้งแต่เมื่อนั้นทั่วสามลสรวลสันไม่ผันผาย..

พอจะมอบบุรีให้ครอบครอง

- 6) ความรู้เรื่องเมืองไทย ของกระทรวงศึกษาธิการ

ในปี พ.ศ.2490 กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศ เรื่องหนังสือแบบเรียน ประเภทบรรทัดฐาน ในชั้นต่าง ๆ ของสามัญศึกษา มีลักษณะเหมือนกับปี พ.ศ.2486 ยกเว้นบางเล่มที่กำหนดให้เรียนดังนี้

จะเพิ่มหนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 1 ตอน 1 และ 2 สำหรับประถมศึกษาปีที่ 1 และเล่ม 2 ตอน 1 และ 2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และเพิ่มหนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 3 และแบบเรียนจรรยา "สมบัติของผู้ดี" ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

ส่วนในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จะเพิ่มหนังสืออ่านเรื่องอุตสาหกรรมในประเทศ และหนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 4 เป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงเวลานี้ กระทรวงศึกษาธิการไม่ได้มีรายการหนังสือแบบเรียนให้เลือกใช้เหมือนในยุคหลัง ๆ จะบังคับให้ใช้แบบเรียนประกอบวิชาภาษาไทย เลขคณิต ส่วนแบบเรียนชุดธรรมชาติวิทยา และอุตสาหกรรมในประเทศ น่าจะใช้ประกอบวิชาธรรมชาติศึกษา และวิชาภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ตามลำดับ และแบบเรียนสมบัติของผู้ดีน่าจะใช้ประกอบในวิชาหน้าที่พลเมือง เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แบบเรียนในชั้นสามัญศึกษา ปี พ.ศ.2492

แบบเรียนประเภทบังคับ

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2

ภาษาไทย

- 1) แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม 1 ตอนต้น สำหรับประถมศึกษาปีที่ 1 หรือ (แบบสอนอ่านมาตรฐาน) เล่ม 1 ตอนกลาง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- 2) หนังสืออ่าน เรื่องลูกสัตว์ต่าง ๆ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 หนังสืออ่าน เรื่องนก-
กางเขน สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- 3) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 1 ตอน 1,2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1
หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 2 ตอน 1,2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- 4) หนังสือนิทานอีสป สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- 5) หนังสือดอกสร้อยสุภามิต สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 บทอาขยาน หนังสือ-
ดอกสร้อยสุภามิต บทที่ 1-5 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และหนังสือดอกสร้อยสุภามิตบทที่ 6-10
สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

ภาษาไทย

- 1) หนังสืออ่านเรื่องแมวสีสวาด สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 หนังสืออ่านกวีนิพนธ์
เรื่องสังข์ทอง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
- 2) หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1,2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ตามลำดับ
- 3) หนังสืออ่านเรื่องอุตสาหกรรมภายในประเทศ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 หนังสือ-
นิทานสุภามิต สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3
- 4) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 3,4 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4
- 5) แบบเรียนจรรยา "สมบัติของผู้ดี" ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีเรียบเรียงสำหรับ
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

6) บทประพันธ์อธิบายสุภาษิต ของกระทรวงศึกษาธิการ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 บทอาขยาน หนังสือบทประพันธ์อธิบายสุภาษิต บทที่ 1,2 และ 5 สำหรับประถมศึกษาปีที่ 3 หนังสือกวีนิพนธ์ เรื่องสังข์ทองตอนตีคดี สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ในระยะต่อมามีแบบสอนอ่าน ของกระทรวงศึกษาธิการ อีกหลายเล่ม เช่น แบบเรียนชุด- บันไดก้าวหน้า ของนาย กี่ กิรีดิ วิทโยพาร แบบเรียนชุดแบบสอนอ่านมาตรฐาน เล่ม 1,2 ของนายยง อิงคเวทย์ เป็นต้น

นับตั้งแต่ระยะนี้ไปได้มีการปรับปรุง แบบเรียนทั้งเนื้อหาวิชาให้มากขึ้น ทันสมัยขึ้น ใช้ ภาพประกอบที่มีสีสัน ตัวหนังสือชัดเจน เช่น แบบสอนอ่าน ชุดสุดา คาวิ ของนายอภิ จันทวิมล (กระทรวงศึกษาธิการ , 2535) ซึ่งดัดแปลงมาจากหนังสือแบบเรียนชุด เจนนัท แอนจอห์น (Janet and John) ของนิวซีแลนด์ แบ่งออกเป็น 4 ตอนคือ "มาดูอะไร" "ไปเล่นด้วยกัน" "ออกไปข้างนอก" และ "ฉันออกจากบ้าน"

แบบเรียนคณิตศาสตร์

ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2480 กำหนดให้หนังสือแบบเรียน คณิตศาสตร์ เทียบเสมือนกับ อีอเมตรี ของฮอลแลนด์ สตีเวนส์ ตั้งแต่ เล่ม 1-3 กำหนดเป็นรายละเอียดจากหนังสือ นี้ และแบ่งเนื้อหาในการสอนแต่ละระดับ หลักสูตรคณิตศาสตร์อยู่ภายใต้อิทธิพลของหนังสือเล่มนี้ และมีการพยายามยกมาตรฐานแบบเรียนคณิตศาสตร์ให้สูงขึ้นอยู่เสมอ แต่หลักสูตรและแบบเรียน คณิตศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงน้อยกว่าหลักสูตรวิชาอื่น ๆ แบบเรียนใหม่ที่ปรับปรุงขึ้นก็ยึดแนวเดิม แต่ปรับปรุงให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าของเทคโนโลยีในสมัยนั้น

แบบเรียนที่ปรากฏในช่วง 2489-2502 คือ

- 1) เลขคณิตว่าด้วยการคำนวณในใจ ของหลวง สันทัด วิทยาศาสตร์
- 2) เลขคณิตประถมศึกษาปีที่ 1, 2 ของขุนพิพิธธรรการ
- 3) เลขคณิตแบบใหม่ประถมศึกษาปีที่ 1, 2 ของพระเสริมวิชาพูล
- 4) บันไดเลข เล่ม 1-6 ของโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย
- 5) เลขคณิตประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3, 4 ของพระยาภรรตราชา

6) เลขคณิตประถมศึกษานี้ปี 1, 2, 3, 4 ของขุนประสงค์จรรยา

แบบเรียนวิทยาศาสตร์

ในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2480 มีการปรับปรุงแบบเรียน วิทยาการ โดยมุ่งสอนให้รู้จักวัตถุและการทำงาน พืชและสัตว์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมีความเป็นอยู่ใกล้ชิดมนุษย์ เพื่อให้เกิดความสนใจและเอาใจใส่กับสิ่งเหล่านั้น เพื่อจะได้ทราบว่าจะเกี่ยวข้องกับตัวเองอย่างไรบ้าง ปี พ.ศ. 2491-2493 มีการเปลี่ยนชื่อวิชาวิทยาการเป็นธรรมชาติศึกษา เพิ่มเติมวิทยาศาสตร์เบื้องต้นเกี่ยวกับชีวิตแวดล้อมตามฤดูกาลเข้าด้วย นับว่ามีการปรับปรุงให้ผิดไปจากเดิม และพยายามจัดหมวดหมู่ให้รัดกุม มีรายละเอียดมากขึ้น มีการทดลองประกอบไว้ด้วย แบบเรียนใหม่ที่ปรากฏคือ

- 1) ธรรมชาติวิทยา เล่ม 1, 2, 3, 4 ของบุญถิ่น อัตถากร
- 2) วิทยาการชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3, 4 ของบุญชู สุขสำราญ
- 3) พืชและสัตว์ของเรา ตอนที่ 1 - 2 ของพิทักษ์ รัชชพลเดช
- 4) แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษา ของ สิงห์โต ปุกหุด

แบบเรียนสังคมศึกษา

ในช่วงนี้หลักสูตรและแบบเรียนสังคมศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะต้องการให้นักเรียนเข้าใจในระบอบการปกครองระบอบประชาธิปไตย วิชาจรรยาต้องขยายเป็นวิชาหน้าที่พลเมือง และศีลธรรม ภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์เรียกว่า วิชาความรู้เรื่องเมืองไทย ในปี พ.ศ. 2491 และ พ.ศ. 2493 หลักสูตรและแบบเรียนได้แยกวิชาหน้าที่พลเมืองและศีลธรรมออกจากกัน กำหนดแนวพระพุทธศาสนาเป็นเบื้องต้น แล้วจึงเรียนเรื่องมารยาทและธรรมจริยาเรื่องอื่น ๆ ส่วนวิชาหน้าที่พลเมืองมุ่งให้รู้จักหน้าที่ต่อสถาบันต่าง ๆ ของชาติ วิชาความรู้เรื่องเมืองไทยเปลี่ยนไปเรียกวิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์ มาจนถึงปัจจุบัน มีแบบเรียนที่ปรากฏดังนี้

1) แบบเรียนความรู้เรื่องเมืองไทย ตอนประวัติการของไทย สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ของโสภณ ปาลบุตร

2) หนังสือสอนอ่านเรื่องการปกครองของสยาม ของพระยาประมวลวิชาพูล

3) ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 ของสนั่น ผิวนวน

4) ในบ้าน นอกบ้าน ของเฟื่องฟุ้ง เครือตราชู

5) เมืองที่เราอยู่ ตอนที่ 1-2 ของเฟื่องฟุ้ง เครือตราชู

วิชาหน้าที่พลเมือง ศีลธรรม

1) กระจกมั่งคั่งจะตั้งอยู่นานไม่ได้ เพราะสถาน 4 ของมหาชอบ อนุจารี

2) ประถมจรรยา เล่ม 1-3 ของรองอำมาตย์โท สนิท สุขสมาน

3) หนังสืออ่านแนวสอนจรรยาเบื้องต้น เล่ม 1-4 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ของรังษี เทพหัสดินทร์ ณ อยุธยา

4) หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 ของกรมอาชีวศึกษา

5) หน้าที่พลเมือง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ของกรมวิชาการ

วิชาศิลปศึกษา สุขศึกษา การฝีมือ ขบร้อง พลศึกษาและวิชาลูกเสือ หรืออนุสภากาชาด

วิชาต่าง ๆ เหล่านี้กลับมาใช้ในหลักสูตร ปี พ.ศ.2480 อย่างสมบูรณ์ กลายเป็นวิชาที่ต้องเรียนทั้งหมด เป็นการปรับตามระบอบประชาธิปไตย หลักสูตรปี พ.ศ.2491 ยังคงมีวิชาเหล่านี้ตามเดิม วิชาการฝีมือเปลี่ยนเรียกว่า การฝีมือและการงาน สุขศึกษาว่าด้วยเรื่องการบำรุงร่างกาย การป้องกันอวัยวะที่สำคัญ การรักษาสุขลักษณะ การป้องกันโรคติดต่อ วิชาวาดเขียนมุ่งวาดจากแบบ และจากความคิดของเด็ก วิชาขบร้องมีเพลงรักชาติบ้านเมือง เพลงพื้นเมืองฝึกร้องเป็นหมู่ และร้องเดี่ยว วิชาการฝีมือ เลือกรียน 1 รายการ พลศึกษาและลูกเสือ อนุสภากาชาด ยังคงเหมือนเดิม ดังปรากฏรายการแบบเรียนดังนี้

วิชาสุขศึกษา

- 1) หนังสืออ่านนิทานอนามัย สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-3 ของหลวงแสงวิชาฉาน
- 2) หนังสืออ่านอนามัย และสุขศึกษา สำหรับชั้นประถมศึกษาของพระยาพณิชยศาสตร์วิธาน
- 3) แบบเรียนสุขศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-4 ของหุ่ย ฟังภพ
- 4) สุขศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ของก่อ สวัสดิพิณชัย
- 5) อยู่ดีกินดี และสุขภาพ-สบายใจ ตอน 1-2 ของเฟื่องฟุ้ง เครือคราช
- 6) ร่างกายของเราและสะอาดกายเจริญวัย ของระบิล สีตสุวรรณ

วิชาวาดเขียน

- 1) ตำรวาดเขียน ชั้น ป.2-4 ของสง่า รัศมีทัต
- 2) สมุดวาดเขียน เล่ม 1 และหนังสืออ่านวาดเขียนชั้นประถมศึกษา ของกรมศึกษาธิการ
- 3) แบบเรียนวาดเขียน สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-4 ของหลวงวิศาล ศิลปกรรม
- 4) แบบหัตถ์วาดเขียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ของศิริเดช อินทุประภา

วิชาการเรือนและหัตถศึกษา

- 1) วิชาการฝีมือแผนกหัตถกระดาษ สำหรับชั้นประถมศึกษา ของพระยาวิเศษ สุภวัตร
- 2) หนังสือวิชาการฝีมือแบบสานกระดาษ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของจิม พงศ์สุวรรณ
วิชาเกี่ยวกับการบริหาร กีฬา ลูกเสือ อนุสภากาชาด
- 3) วิชาลูกเสือสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 3 ของน้อย เลปจารย์
- 4) หนังสืออ่านวิชาอนุสภากาชาด หมวดความรู้ และการพยาบาล ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, 4 ของพระยาพณิชยศาสตร์วิธาน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในปี พ.ศ.2489 เกิดปัญหาการขาดแคลนแบบเรียนและอุปกรณ์การเรียนการสอน ในโรงเรียนประชาบาล มีอยู่ตลอดเวลา รัฐบาลชุดที่ 18 คือ พลเรือตรีถวัลย์ ชำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี มีนโยบายที่จะแก้ไขการขาดแคลนแบบเรียนอย่างแท้จริง ในขณะที่พวกนักสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรก็เร่งรัดให้กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการแก้ไขภาวะการขาดแคลนแบบเรียนให้ได้ โดยขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เช่น ขอกระดาษพิมพ์จากต่างประเทศมาพิมพ์แบบเรียนเพื่อจำหน่ายในราคาถูก และได้สั่งซื้อเครื่องเขียนบางอย่างจากต่างประเทศ แต่ยังคงมีปัญหาและอุปสรรค เพราะต่างประเทศก็ขาดแคลน และผู้ปกครองไม่สามารถที่จะซื้อแบบเรียนได้ หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล ปลัดกระทรวงศึกษาธิการในขณะนั้น ได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนแบบเรียนในโรงเรียนประชาบาล หรือประถมศึกษาอันเป็นการศึกษาภาคบังคับ คือให้ทางราชการพิมพ์แบบเรียน แจกจ่ายแก่โรงเรียนโดยทั่วถึง เพื่อให้ นักเรียนชั้นเรียน จะเป็นการประหยัดและแก้ไขปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับการขาดแคลนแบบเรียน

แนวคิดในการพิมพ์แบบเรียนแจกจ่ายให้นักเรียนชั้นเรียน เพื่อแก้ปัญหการขาดแคลนแบบเรียนในครั้งนี้ นับว่าเป็นครั้งแรกที่ผู้บริหารการศึกษาได้คิดจัดทำขึ้น ซึ่งเป็นประโยชน์มากจนรัฐบาลนำไปปฏิบัติต่อจนถึงปัจจุบัน และมีวิธีการแก้ไขอีกคือ เชิญผู้จัดการและเจ้าของโรงพิมพ์มาประชุมปรึกษา และขอความร่วมมือในการลดราคาแบบเรียน โดยตกลงว่าจะลดราคาให้ 10 % ของราคาปก การจัดพิมพ์แบบเรียนและจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอนจำหน่ายแจกให้แก่โรงเรียนประชาบาล เพื่อให้ นักเรียนที่ยากจนได้เรียนนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำอย่างจริงจังเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ.2491 ระหว่างปี พ.ศ.2491-2493 มีการพิมพ์แบบเรียนและจ่ายแก่โรงเรียนเป็นจำนวนมาก นับได้ว่ารัฐบาลสามารถแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนแบบเรียนได้ดีพอสมควร เพราะหลังจากนั้น ปัญหาเรื่องการขาด แคลนแบบเรียนและแบบเรียนราคาแพงก็ไม่มีปรากฏขึ้นอีก แต่เมื่อมีการปรับปรุงการศึกษาตามแนวความคิดทางการศึกษาแบบใหม่ โดยมีการจัดตั้งโครงการทดลองปรับปรุงส่งเสริมการศึกษาขึ้นมากมาย ทางกระทรวงศึกษาธิการก็ยอมรับว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ นักเรียนในชั้นประถมศึกษาสอบตก และเวลาเรียนช้าช้ามาก คือแบบเรียนที่ใช้กันอยู่ไม่มีความเหมาะสม ไม่มีสิ่งจูงใจให้เกิดความรู้สึกรักการอ่าน และแบบเรียนยากเกินกว่าวัยของเด็กด้วย

กระทรวงศึกษาธิการจะเห็นความไม่เหมาะสมหลายประการของแบบเรียนที่ใช้อยู่ขณะนั้น แต่การปรับปรุงแบบเรียนในช่วงนั้นก็ยังไม่บังเกิดผลในทางปฏิบัติแต่ประการใด

ภายหลังจากการใช้หลักสูตรประถมศึกษาในปี พ.ศ.2491 กระทรวงธรรมการต้องการส่งเสริมการแต่งแบบเรียนได้ดี และมีมากขึ้นกว่าเดิม และให้โอกาสแก่ครูได้เลือกแบบเรียนสอนตามหลักสูตรในวงกว้าง กระทรวงธรรมการจึงยกเลิกแบบเรียนบังคับในสมัยพระองค์เจ้าธานีนิวัต ทรงเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการขณะนั้น ทั้งที่เป็นของกรมตำรา และของบุคคลที่อนุญาตให้ใช้ในโรงเรียน จะเลือกใช้แบบเรียนเล่มใด ก็เพียงแต่ขอความเห็นชอบเป็นปี ๆ ไป นอกจากนั้นยังได้ยกเลิกค่าธรรมเนียมตรวจแบบเรียน ๆ ใดที่จะใช้ในโรงเรียน เพียงแต่ส่งให้กระทรวงธรรมการตรวจอนุมัติเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมมาผู้ใดแต่งแบบเรียนขึ้น ประสงค์จะให้ใช้ในโรงเรียนต้องส่งมาให้กรมตำราตรวจเสียก่อน หากใช้ได้ เสนาบดีจึงจะอนุญาตให้ใช้ บังคับราคา และบังคับให้โรงเรียนใช้หนังสือสำหรับชั้นต่าง ๆ ตามตัว

ในปีการศึกษา 2492 กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวง ลงวันที่ 15 มีนาคม พ.ศ.2493 ว่าด้วยการจัดทำตำรา และแบบเรียนขึ้นมีสาระสำคัญ "ต่อไปนี้บรรดาที่ใช้ในโรงเรียนได้ จะต้องเป็นแบบเรียนที่ชนะการประกวด หรือเป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการมอบหมายให้เจ้าหน้าที่หรือบุคคลที่เห็นสมควรเรียบเรียงขึ้นเองเท่านั้น" ให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาแบบเรียนและกำหนดวิธีการจัดแบบเรียนตามนโยบาย ให้โรงพิมพ์คุรุสภาจัดพิมพ์ได้แห่งเดียว โรงพิมพ์เอกชนให้ระงับ ครั้นถึงกรมวิชาการ พ.ศ.2495 งานนี้จึงเป็นหน้าที่ของกรมวิชาการตลอดมาและเริ่มมองเห็นความสำคัญของแบบเรียนมากขึ้นในด้านคุณภาพ

กล่าวโดยสรุปแบบเรียนในช่วงนี้จะเป็นแบบเรียนบังคับให้ใช้ในโรงเรียนและระยะต่อมา เพื่อต้องการให้ครูเลือกใช้แบบเรียนให้มากขึ้น กระทรวงธรรมการ ได้ยกเลิกแบบเรียนบังคับใช้ เพียงแต่ให้ขออนุญาตในการเลือกใช้แบบเรียนและความเห็นชอบเป็นปี ๆ ไป และมีการยกเลิกค่าธรรมเนียมการตรวจแบบเรียน ต่อมาให้เลือกใช้แบบเรียนที่ชนะการประกวด และมอบให้คุรุสภาเป็นผู้จัดพิมพ์ได้แห่งเดียว ส่วนโรงพิมพ์เอกชนไม่อนุญาตให้จัดพิมพ์แบบเรียน

แบบเรียนในช่วงปี พ.ศ.2495-2503

หนังสือแบบเรียนเป็นอุปกรณ์สำคัญ และเป็นแกนกลางในด้านความคิด ก่อ สวัสดิพิณชัย กล่าวไว้ว่า "หนังสือเรียนเป็นอุปกรณ์สำคัญ แทบจะทุกวิชาต้องอาศัยหนังสือแบบเรียนเป็นสำคัญ" (ก่อ สวัสดิพิณชัย, 2507) ประกอบกับครูส่วนใหญ่ไม่มีความชำนาญ และความสามารถในการสอนที่ทันสมัย จึงต้องอาศัยหนังสือแบบเรียนช่วยการสอน นอกจากนี้แบบเรียนยังช่วยลดภาระของครู เป็นแหล่งรายละเอียดของเนื้อหา ครูส่วนใหญ่จึงยึดแบบเรียนเป็นบรรทัดฐานในการให้ความรู้แก่นักเรียน (ศักดิ์ศรี ป่าณะกุลและคณะ, 2521) และคนส่วนใหญ่เห็นว่าแบบเรียนเป็นสภาวะการเรียนการสอนที่สมบูรณ์แล้ว ผลที่เกิดขึ้นคือ ครูยึดมั่นในแบบเรียนเพราะเชื่อว่าเป็นตัวแทนของหลักสูตรได้ผ่านการตรวจมาแล้วเป็นอย่างดี เขียนโดยผู้ทรงคุณวุฒิชั้นยอด มีสิ่งที่จะสอนครบแล้ว จึงพยายามเร่งสอนแบบท่องจำ ถ้าสอนได้ครบทุกเรื่องก็เรียกว่าสอนทัน (โกชัย สาริกบุตรและสมพร สาริกบุตร, 2521)

ในปี พ.ศ.2500 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกประกาศระเบียบว่าด้วยการพิจารณาหนังสือที่บุคคลขออนุญาต ใช้เป็นตำราและแบบเรียนในโรงเรียน พ.ศ. 2500 โดยมีเหตุผลดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมให้มีหนังสือตำราและแบบเรียนมากขึ้น
2. ต้องการให้ในวิชาหนึ่ง ๆ มีหนังสือหลายรายการ
3. เอกชนที่เป็นผู้จัดทำแบบเรียน จะต้องเสียค่าตรวจให้กรมวิชาการตามอัตราที่กำหนด
4. ต้องส่งต้นฉบับให้ตรวจ จำนวน 3 ชุด
5. เมื่อหนังสือแบบเรียนได้ผ่านการตรวจแล้ว ผู้ขออนุญาตจึงจะนำไปจัดพิมพ์ได้
6. กรรมการตรวจแบบเรียนเป็นหน้าที่ของกรมวิชาการ เสนอรายชื่อกรรมการให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้ง
7. ในกรณีที่หนังสือแบบเรียนได้ผ่านการตรวจแล้ว หากผู้ขออนุญาตไม่จัดพิมพ์ด้วยเหตุใดก็ตาม ผู้ขออนุญาตจะต้องยอมให้กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ โดยกระทรวงศึกษาธิการจะช่วยเงินปันผลตามอัตราที่กำหนด
8. ผู้ขออนุญาตจะต้องส่งให้กรมวิชาการตรวจทุกครั้งที่ยพิมพ์ กระทรวงศึกษาธิการ จะออกใบอนุญาตให้ใช้แบบเรียนได้

9. ก่อนนำไปจำหน่าย ผู้ขออนุญาตจะต้องนำปกมาประทับตราและเครื่องหมายที่กรมวิชาการกำหนด

กรมวิชาการ ได้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจแบบเรียนที่เอกชนแต่งหนังสือ ซึ่งได้รับพิจารณาใช้เป็นแบบเรียนได้นั้น ต้องอาศัยหลักการพิจารณาขั้นต้น 3 ประการ คือ

1. เรียบเรียงถูกต้องหลักวิชา
2. ถูกต้องตามหลักสูตร
3. ยากง่ายเหมาะสมกับชั้นเรียน

นอกจากนี้ยังมีการทำหนังสืออ่านประกอบขึ้นในระดับชั้นต่าง ๆ และนำหนังสือเรียนขึ้นใช้เฉพาะท้องถิ่น หนังสือนี้ทำขึ้นใช้ในโครงการศึกษาชนบท จัดว่าเป็นความเคลื่อนไหวอย่างสำคัญยิ่งสำหรับการทำแบบเรียนให้กับเด็กเริ่มเรียน และในด้านแบบเรียนประเภทต่าง ๆ ได้พัฒนาเจริญขึ้นเพื่อสนองความต้องการอย่างเพียงพอ มีความสมบูรณ์ทั้งเนื้อหา ภาพประกอบบทเรียน และผู้แต่งตำรา ล้วนมีมากทั้งของกรมวิชาการและเอกชน (ลัดดา สุวรรณกุล, 2517)

แบบเรียนชั้นประถมศึกษาที่กรมวิชาการเป็นผู้จัดทำจะมีหนังสือต่าง ๆ ให้เรียนตามรายวิชาครบทุกระดับชั้น และมีคำชี้แจงการใช้หนังสือเพื่อเป็นแนวทางในการนำหนังสือไปใช้สอนด้วยครบทุกวิชา ทุกระดับชั้น ดังหนังสือที่ปรากฏดังนี้

หนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2501 แบ่งออกเป็นชุด ก, ชุด ข ในระดับประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 และระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 4 ไม่มีให้เลือกตามคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการเรื่องการกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2501 ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 ให้เลือกเรียนเพียง 1 ชุด ดังนี้คือ

ระดับชั้น	จุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
ประถมศึกษาปีที่ 1	ก	1) แบบหัดอ่านหนังสือไทย เล่มคั่นและเล่มปลาย 2) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 1 ตอน 1-2 3) หนังสือดอกสร้อยสุภามิต 4) เลขคณิตเบื้องต้น เล่ม 1 ตอน 1-2-3 5) หนังสือสุขศึกษา	ทุกเล่มของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับคณะกรรมการประกวด
	ข	1) บันไดก้าวหน้า เล่ม 1 ตอนเริ่มอ่าน “ไปโรงเรียน” 2) หนังสือธรรมศึกษา เล่ม 1 ตอนต้น “ฝนตกแดดออก” 3) บันไดก้าวหน้า เล่ม 1 ตอนกลาง “เที่ยวรถไฟ” 4) เลขคณิตเบื้องต้น เล่ม 1 ตอน 1-2-3 5) หนังสือดอกสร้อยสุภามิต	ทุกเล่มของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับคณะกรรมการประกวด
ประถมศึกษาปีที่ 2	ก	1) แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม 1 ตอนกลาง 2) หนังสืออ่านเรื่อง นกกางเขน 3) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 2 ตอน 1-2 4) หนังสือนิทานอีสป 5) หนังสือดอกสร้อยสุภามิต 6) เลขคณิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 7) หนังสือสุขศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2	ทุกเล่มของกระทรวงศึกษาธิการ

ระดับชั้น	ชุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
ประถมศึกษาปีที่ 3	ข	1) แบบเรียนชื่อ "ที่ไร่ลุง" ตอน 1 2) หนังสืออ่าน เรื่อง นกกางเขน 3) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 2 ตอน 1-2 4) หนังสือนิทานอีสป 5) หนังสือคอกสร้อยสุภามิต 6) เลขคณิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 7) หนังสือสุขศึกษา	ทุกเล่มของกระทรวง ศึกษาธิการ ฉบับคณะกรรมการประกวด
	-	1) หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 1 2) หนังสืออ่านเรื่อง แมวสีสวาด 3) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 3 4) หนังสือนิทานสุภามิต 5) หนังสือบทประพันธ์อธิบายสุภามิต 6) เลขคณิต 7) หนังสือสุขศึกษา	ของกระทรวงศึกษาธิ การ ฉบับคณะกรรมการประกวด
ประถมศึกษาปีที่ 4	-	1) หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่องสังข์ทองตอน ตีกลี 2) หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2 3) หนังสืออ่านเรื่อง คอกรัก สัตว์แสนรู้ 4) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 4 5) หนังสืออ่านเรื่อง อุศนากรรมภายใน ประเทศ 6) เลขคณิต	 ฉบับคณะกรรมการประกวด

ระดับชั้น	จุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
		7) หนังสือสุขศึกษา 8) ศาสนคุณ หนังสืออ่านประกอบ มีให้เลือกตั้งแต่ ประถมศึกษาปีที่ 1-2-3-4	สำหรับพุทธศาสนิกชน

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2503 กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ มีหน้าที่ในการพิจารณาแบบเรียน และกำหนดวิธีการจัดแบบเรียนตามนโยบาย ให้โรงพิมพ์รัฐสภาจัดพิมพ์ได้แห่งเดียว ในปี พ.ศ.2500 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกประกาศระเบียบว่าด้วยการพิจารณาหนังสือที่บุคคลขออนุญาตใช้เป็นตำรา และแบบเรียนในโรงเรียน พ.ศ.2500 เพื่อส่งเสริมให้มีหนังสือตำรา และแบบเรียนมากขึ้นในวิชาหนึ่งมีหนังสือหลายรายการ โดยเอกชนเป็นผู้จัดทำและเสียค่าตรวจให้กรมวิชาการ ตามอัตราที่กำหนดคั่นฉบับหนังสือที่ส่งให้ตรวจมีจำนวน 3 ชุด ซึ่งกรมวิชาการจะเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งกรรมการตรวจหนังสือที่มีผู้ขออนุญาตดังกล่าว เมื่อหนังสือได้ผ่านการตรวจแล้ว ผู้ขออนุญาตจึงจะนำไปจัดพิมพ์ได้ แต่หากผู้ขออนุญาตไม่จัดพิมพ์ด้วยเหตุใดก็ตาม ผู้ขออนุญาตจะต้องยอมให้กระทรวงศึกษาธิการจัดพิมพ์ โดยปันผลให้ตามอัตราที่กำหนดไว้เมื่อจัดพิมพ์หนังสือเสร็จแล้ว ผู้ขออนุญาตต้องส่งหนังสือให้กรมวิชาการตรวจทุกครั้งที่พิมพ์ กระทรวงศึกษาธิการจึงจะพิจารณาออกใบอนุญาตให้ใช้เป็นแบบเรียนได้ และเมื่อได้รับใบอนุญาตแล้วต้องนำมาประทับตรา และเครื่องหมายที่กรมวิชาการกำหนดไว้

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบว่าด้วยการให้รางวัลผู้ได้รับมอบหมายให้จัดทำหนังสือ และแบบเรียน พ.ศ.2500 ระเบียบว่าด้วยการพิจารณาหนังสือที่บุคคลขออนุญาตให้เป็นตำรา และแบบเรียนในโรงเรียน พ.ศ.2500 และระเบียบว่าด้วยการให้รางวัลผู้ชนะการประกวดหนังสือตำรา และแบบเรียน พ.ศ. 2500 โดยกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ตรวจหนังสือตำรา และแบบเรียน จัดการตรวจ เป็นการตรวจขั้นต้น ขั้นสุดท้าย และตรวจปฏิรูป และจัดเทคนิคทางการพิมพ์ ต้องเสียค่าตรวจตามอัตราที่กำหนด

หนังสือแบบเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2502-2503
จากคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา
ปีการศึกษา 2502-2503

ระดับชั้น	ชุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
ประถมศึกษา ปีที่ 1	ก	แบบเรียนภาษาไทย 1) แบบหัดอ่านหนังสือไทยเล่มต้น และเล่มปลาย และให้เลือกเรียนหนังสือต่อไปนี้อีก 1 เล่ม 1.1 หนังสือชุดสุดา คาวิ เล่ม 1-4 1.2 แบบสอนอ่านมาตรฐาน เล่ม 1 1.3 บันไดก้าวหน้า เล่ม 1 “ไปโรงเรียน” 1.4 หนังสือชุดเสริมประสบการณ์ภาษาไทย ตอนที่ 1-2 1.5 แบบเรียนภาษาไทย	ของกระทรวงศึกษา- ธิการ มีภาพชุดไปโรงเรียน และแผ่นคกแคคออก เป็นอุปกรณ์ประกอบ
	ข	แบบเรียนอื่น ๆ 1) เลขคณิตเบื้องต้น เล่ม 1 ตอน 1-2-3 2) ให้เลือกเรียนหนังสือแบบสอนอ่านต่อไปนี้ หมวดละ 1 เล่ม หมวดสังคมศึกษา มี 3 เล่ม คือ 1) เทียบรถไฟตอนคันทาง 2) ในบ้านนอกบ้าน 3) ดอกสร้อยสุภายัต หมวดธรรมชาติศึกษา มี 4 เล่ม คือ 1) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 1 2) แผ่นคกแคคออก 3) สัตว์ที่เรารู้จัก	ของกระทรวงศึกษา- ธิการ

ระดับชั้น	จุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
<p>ประถมศึกษา ปีที่ 2</p>	<p>ค</p>	<p>4) หนังสือชุดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เล่ม 1 ตอน 1-2 หมวดพลาสมา มี 3 เล่ม 1) สุขศึกษา 2) อยู่ดีมีสุข 3) ร่างกายของเรา</p> <p>หนังสืออ่านประกอบ ให้โรงเรียนจัดหาไว้เพื่อส่งเสริมการอ่าน มีทั้งหมด 15 เล่ม คือ 1) อยากมีปีก 2) ความรักของแม่ 3) ขอแม่ให้ลูกนก 4) นกกระเจาช่วยกัน 5) โรงเรียนใหม่ 6) นกแก้วอวดเก่ง 7) บ้านใหม่ 8) ใต้ที่ซีแพะไล่ 9) กระดาษหางสั้น 10) เป็นอะไรดี 11) ใจดีสู้เสือ 12) เบ็ดหาย 13) นิทานคำกลอน 14) กระดาษเหยงเสื่อ 15) แม่ไก่สีแดง</p> <p>1) แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม 1 ตอนกลาง 2) เลขคณิต 3) ให้เลือกเรียนหนังสือแบบสอนอ่านต่อไปนี้ หมวดละ 1 เล่ม <u>หมวดภาษาไทยมี 3 เล่ม</u> 1) นิทานร้อยบรรทัด เล่ม 1 2) นกนางเขน 3) ที่ไร่สูง <u>หมวดสังคมศึกษา มี 3 เล่ม</u> 1) เมืองที่เราอยู่ตอน 1-2 2) นิทานอีสป 3) เทียวรถไฟตอนกลาง</p>	<p>ของกระทรวงศึกษา- ธิการ</p>

ระดับชั้น	ชุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
<p>ประถมศึกษาปีที่ 3</p>	-	<p>หมวดธรรมชาติดึกษาหรือวิทยาศาสตร์เบื้องต้น มี 5 เล่ม</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 2 ตอน 1-2 2) ชุดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เล่ม 2 3) พืชและสัตว์ของเรา ตอน 1-2 4) ไร่นาของเรา 5) แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษา <p>หมวดพละนามัย มี 3 เล่ม</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) สุขศึกษา 2) สุขกายสุขใจ ตอน 1-2 3) สะอาดกายเจริญวัย <p>หนังสืออ่านประกอบเพื่อส่งเสริมการอ่าน เช่น</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) ผลไม้ไทย 2) วันสำคัญของเรา 3) เทียวสนุกระหว่างปีศาจปลา 4) คนที่เราไม่เคยลืม 5) ตุ๊กตาขอครัก <ol style="list-style-type: none"> 1) แบบเรียนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 2) เลขคณิตชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 3) นิทานร้อยบรรทัด เล่ม 2 4) หนังสือภูมิศาสตร์ เล่ม 1 5) หนังสือประวัติบุคคลสำคัญของชาติไทย 6) หนังสือสุขศึกษา 7) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 3 	<p>ของกระทรวงศึกษาธิการ ฉบับคณะกรรมการประกวด</p>

ระดับชั้น	ชุดที่	รายชื่อหนังสือ	หมายเหตุ
<p>ประถมศึกษา ปีที่ 4</p>	-	<p>8) ให้เลือกหนังสือต่อไปนี้ 1 เล่ม</p> <p>8.1 หนังสืออ่านแนวสืบสวน</p> <p>8.2 หนังสือนิทานสุภาษิต</p> <p>8.3 หนังสือบทประพันธ์อธิบายสุภาษิต</p> <p>1) แบบเรียนภาษาไทย</p> <p>2) เลขคณิต</p> <p>3) นิทานร้อยบรรทัด เล่ม 3</p> <p>4) หนังสืออ่านภูมิศาสตร์ เล่ม 2</p> <p>5) หนังสือชุดธรรมชาติวิทยา เล่ม 4</p> <p>6) หนังสือสุขศึกษา</p> <p>7) หนังสืออ่านเรื่อง อุตสาหกรรมภายในประเทศ</p> <p>8) ให้เลือกหนังสือต่อไปนี้อีก 1 เล่ม</p> <p>8.1 หนังสืออ่านเรื่อง ดอกรัก สัตว์แสนรู้</p> <p>8.2 ศาสนคุณ</p> <p>8.3 หนังสืออ่านกวีนิพนธ์เรื่อง สังข์ทอง ตอนตีกลี</p> <p>หนังสืออ่านประกอบ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4</p> <p>1) ผู้ช่วยเหลือประชาชน 2) วันตลาดนัด</p> <p>3) อุตสาหกรรมในครอบครัว 4) เทียววัดพระแก้ว</p> <p>5) เทียวสนามบิน 6) มิ่งขวัญชาวไทย</p> <p>7) กินดีโตเร็ว 8) สงวนทรัพย์ยากร</p> <p>9) ไนนามีข้าว 10) วิทย์เก่าเก่า</p> <p>11) การป่าไม้เบื้องต้น</p>	ฉบับคณะกรรมการประกวด

กล่าวโดยสรุป แบบเรียนในช่วงปี พ.ศ.2495-2503 มีหลายเล่มที่เป็นแบบเรียนคณะกรรมการ-
 ประกวด โรงเรียนมีโอกาสเลือกใช้แบบเรียนมากขึ้น โดยกระทรวงศึกษาธิการเสนอแบบเรียนแบ่ง
 เป็น ชุด ก และ ชุด ข ให้เลือกใช้ชุดใดชุดหนึ่งได้ เป็นช่วงเวลาที่กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมให้มี
 แบบเรียนขึ้นใช้มากขึ้น โดยเปิดโอกาสให้เอกชนเป็นผู้จัดทำแบบเรียนและต้องส่งต้นฉบับให้กรม-
 วิชาการตรวจก่อนที่จะนำไปจัดพิมพ์ และก่อนการนำออกไปจำหน่าย ต้องนำมาประทับตรา และ
 เครื่องหมายที่กรมวิชาการกำหนด ทุกครั้งที่พิมพ์ใหม่ต้องส่งให้ประทับตราและเครื่องหมาย
 ทุกครั้งด้วย นับว่าเป็นช่วงการผลิตแบบเรียนที่มีการเปลี่ยนแปลงด้านการผลิต ซึ่งไม่ยึดติดการผลิต
 แบบเดิมที่เคยใช้ ซึ่งแต่เดิม กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ จะเป็นผู้ผลิตแต่เพียงผู้เดียว แต่ในวิชา
 ภาษาไทย กระทรวงศึกษาธิการยังสงวนไว้ไม่อนุญาตให้เอกชนผลิต เพราะถือว่าภาษาไทยเป็นภาษา
 ประจำชาติ การให้เอกชนผลิตจะทำให้ควบคุมด้านคุณภาพและมาตรฐานยุ่งยาก และระเบียบนี้ยังคง
 ใช้สืบมาจนถึงปัจจุบัน

แบบเรียนในช่วงปี พ.ศ.2504-2520

ในปี พ.ศ.2508 กระทรวงฯ ได้ออกประกาศระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการตรวจ
 หนังสือตำราและแบบเรียน พ.ศ.2508 ให้ใช้ระเบียบนี้ในการตรวจหนังสือตำรา และแบบเรียนที่
 กระทรวงศึกษาธิการได้จัดทำขึ้น หรือได้รับจากที่มีผู้มอบให้ ตลอดจนตำราและแบบเรียนตามความ
 ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการให้รางวัลผู้ได้รับมอบหมายให้จัดทำหนังสือตำรา และ
 แบบเรียน พ.ศ.2500 ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการพิจารณาหนังสือที่บุคคลขออนุญาตให้
 เป็นตำราและแบบเรียนในโรงเรียน พ.ศ.2500 และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการให้รางวัล
 ผู้ชนะการประกวดหนังสือตำรา และแบบเรียนพ.ศ.2500 โดยกระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิ
 เป็นผู้ตรวจหนังสือตำราและแบบเรียน และให้จัดการตรวจเป็นการตรวจขั้นต้น ตรวจขั้นสุดท้าย
 และตรวจปฏิรูป และจัดเทคนิคทางการพิมพ์ ซึ่งผู้ส่งหนังสือให้ตรวจจะต้องเสียค่าตรวจตามอัตราที่
 กรมวิชาการกำหนดไว้ (รัชนี ศรีไพรวรรณ และคณะ, 2535)

คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2517 จำแนกตามหมวดวิชา และระดับชั้นต่าง ๆ ดังนี้

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
I	หมวดภาษาไทย								
	1) แบบหัดอ่านหนังสือไทย เล่ม 1,2,3 ฉบับปรับปรุง และให้เลือกรายการต่อไปนี้ 1 รายการ	/							ป. 1 จาก 5 รายการ ให้เลือก 1 รายการ
	1.1 หนังสือชุดสุดา คาวี เล่ม 1-4	/							
	1.2 แบบสอนอ่านมาตรฐาน เล่ม 1	/							
	1.3 บันไดก้าวหน้า เล่ม 1 "ไปโรงเรียน"	/							
	1.4 หนังสือชุดเสริม-ประสบการณ์ภาษาไทยตอนที่ 1-2	/							
	1.5 แบบสอนอ่านภาษาไทยและแบบสอนอ่านเบื้องต้น	/							
	บทอาขยานจากหนังสือดอกสร้อยสุภามิต บทที่ 1-5	/							
	2) แบบเรียนเร็วเล่ม 1 ตอนกลาง หรือแบบหัดอ่านหนังสือไทย และให้เลือกอีก 1 รายการ		/						ป. 2 จาก 3 รายการ ให้เลือก 1 รายการ
	2.1 นิทานร้อยบรรทัด เล่ม 1		/						
	2.2 นกกางเขน		/						

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	2.3 ที่ไร้รูปร่าง		/						
	3) แบบเรียนภาษาไทย เล่ม 1 และ นิตานร้อยบรรทัด เล่ม 2 บทอาขยาน บทประพันธ์ ใน แบบเรียนภาษาไทย เล่ม 1 และ อีก 2 เล่ม			/					
	3.1 สัตว์สวยงาม			/					
	3.2 ย่าเกี้ยวจตุรพักตรพิมาน การเรียน เร่ร่อน			/					
	4) แบบเรียนภาษาไทย เล่ม 2 นิตานร้อยบรรทัด เล่ม 3 บทอาขยาน บทประพันธ์ ใน แบบเรียนภาษาไทยเล่ม 2 คือ สยามานุสติและโมกษศักดิ์				/				ของ กระทรวง ศึกษาธิการ ของกรม วิชาการ
	หมวดภาษาจีน เป็นแบบเรียนภาษา ต่างประเทศที่ใช้ในโรงเรียนราษฎร์				/				
	1) แบบเรียนภาษาไทย เล่ม 3					/			
	2) นิตานร้อยบรรทัด เล่ม 4 บทอาขยานจากแบบเรียนภาษา ไทย เล่ม 3 รวม 2 ตอน คือ บทสัควา และบทเพลงพวกเรา ชาวไทย จากเรื่อง พระร่วง					/			

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	5) เลขคณิต ของนายสวัสดิ์ เกษม- สุวรรณและคณะ	/	/	/	/	/	/	/	
	6) เลขคณิต ของนายสิงห์ ชูปวา	/	/	/	/	/	/	/	
	7) เลขคณิต ของกระทรวงศึกษา- ธิการ	-	/	/	/	-	-	-	
	8) เลขคณิต ของนายสรร อินทุเวศ และคณะ	-	-	/	-	-	-	-	
	9) เลขคณิต ของนายบุญถิ่น อัดถา- กรและคณะ	-	-	-	-	/	/	/	
	10) เลขคณิต ของนายโชค สุคันธวิช	-	-	-	-	/	/	/	
III	หมวดสังคมศึกษา								
	ให้เลือกสอน 1 รายการ								
	1) เทียบรถไฟตอนต้นทาง	/	-	-	-	-	-	-	
	2) ในบ้านนอกบ้าน	/	-	-	-	-	-	-	
	3) หนังสือชุดประสบการณ์สังคม ศึกษา เล่ม 1	/	-	-	-	-	-	-	
	4) แบบสอนอ่านสังคมศึกษาของ สมาน แสงมะลิ	/	/	-	-	-	-	-	
	5) แบบสอนอ่านสังคมศึกษาของ นายพิทักษ์ รัชพลเดช	/	-	-	-	-	-	-	
	6) เมืองที่เราอยู่ตอน 1-2 หรือ ฉบับรวม	-	/	-	-	-	-	-	

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	7) ชุดเสริมประสบการณ์สังคม	-	/	-	-	-	-	-	
	8) เทียบรถไฟตอนปลายทาง	-	/	-	-	-	-	-	
	9) บ้านเมืองของเรา	-	-	/	-	-	-	-	
	10) แบบเรียนสังคมศึกษา ของกรม วิชาการ	-	-	/	-	-	-	-	
	11) แบบเรียนสังคมศึกษา ของนาย สมาน แสงมะลิ	-	-	/	/	-	-	-	
	12) เรามละเพื่อนบ้านของเรา	-	-	-	/	-	-	-	
	13) แบบเรียนสังคมศึกษา ของกรม วิชาการ	-	-	-	/	-	-	-	
	14) แบบเรียนศีลธรรม ของกรม วิชาการ	-	-	-	-	/	/	/	14) ยังมีผู้ แต่งอื่น ๆ
	15) แบบเรียนหน้าที่พลเมืองของ กรมวิชาการ	-	-	-	-	/	/	/	อีก 6 เล่ม เพื่อให้เลือก เรียน
	16) แบบเรียนภูมิศาสตร์ - ประวัติ ศาสตร์ ของกรมวิชาการ	-	-	-	-	/	/	/	15) ยังมีผู้ แต่งอื่น ๆ อีก 3 เล่ม เพื่อให้เลือก เรียน
									16) ยังมีผู้ แต่งอื่น ๆ อีก 5 เล่ม เพื่อให้เลือก

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
IV	หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ให้เลือกสอน 1 รายการ 1) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้นเล่ม 1 ฉบับรวม 2) ฝนตก แคลคูลัส 3) สัตว์ที่เรารู้จัก 4) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น ของนายคณัฐ วัชรโรบล 5) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น ของนายมนโน กฤษณจินดา 6)) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น เล่ม 2 7) พืชและสัตว์ของเรา ตอน 1-2 8) ไร่นาของเรา 9) แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษา	/	-	-	-	-	-	-	เรียนและ สำหรับ ป. 6-7 มีให้ เลือกอีก 4 เล่ม
		-	/	-	-	-	-	-	
		-	/	-	-	-	-	-	
		-	/	-	-	-	-	-	

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	10) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เล่ม 3 ของกระทรวงศึกษาธิการ	-	-	/	-	-	-	-	
	11) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เรื่องสิ่งแวดล้อม ของกรมวิชาการ	-	-	/	/	-	-	-	
	12) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เล่ม 4	-	-	-	/	-	-	-	
	13) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของกรมวิชาการ	-	-	-	-	/	/	/	
	14) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของนายบุญดิน อัครดากร	-	-	-	-	/	/	/	
	15) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของนายวิรุฬห์ สุวรรณกิตติ	-	-	-	-	/	/	/	
	16) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของนายประยงค์ พงษ์ทอง-เจริญ	-	-	-	-	/	/	/	
	17) แบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของนายสิงห์โต ปุกหุด	-	-	-	-	/	/	/	
V	หมวดภาษาอังกฤษ ให้เลือกหนังสือต่อไปนี้ 1 รายการ								ให้ใช้บท
	1) Direct Method Reader for Thai Students' Book I	-	-	-	-	/	/	/	อาชยาน ภาษา อังกฤษ

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื้อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	2) Dents' First English Book by Walter Ripman	-	-	-	-	/	/	/	สัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง
	3) Oxford English Course for Thailand Book I by H. Coulthard Burrow	-	-	-	-	/	-	-	ในชั้น ป. 5,6 และ 7
	4) English Grammar Drills for Thai Students Book I, Book II และ Book III	-	-	-	-	/	/	/	ให้เรียนเล่มที่ 4 อีก 1 เล่ม
	5) Direct Method Reader for Thai Students' Book II, และ III	-	-	-	-	-	/	/	สำหรับชั้น ป. 5, 6 และ 7
	6) The New Method Reader Book I B, และ II	-	-	-	-	-	/	/	
	7) New Method Composition I, II by Michael West	-	-	-	-	-	/	/	
	8) Oxford English Course for Thailand Book II, III by H. Coulthard Burrow	-	-	-	-	-	/	/	
	9) แบบเรียนภาษาอังกฤษชุด Play and Learn ของ กรมวิชาการ	-	-	-	/	-	-	-	สำหรับชั้น ประถม ศึกษาตอน ต้น ป. 4

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่่ววิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
VI	หมวดพละนามัย ให้เลือกเรียน 1 รายการ								
	1) แบบเรียนสุขศึกษา ของกรมวิชาการ	-	-	-	-	/	-	-	
	2) แบบเรียนสุขศึกษา ของจำลองสง่ามั่งคั่ง	-	-	-	-	/	-	-	
	3) แบบเรียนสุขศึกษา ของจรูญพลนอก	-	-	-	-	/	-	-	
	4) แบบเรียนสุขศึกษา ของทรงศาตวรรณ	-	-	-	-	/	-	-	
	5) แบบเรียนสุขศึกษา ของโชคสุคันธวิช	-	-	-	-	/	-	-	
	6) แบบเรียนสุขศึกษา ของนายแพทย์เสนอ อินทรสุขศรี	-	-	-	-	/	/	/	
	7) แบบเรียนสุขศึกษา ของแพทย์หญิงศิวาลัย ชนภัทร์	-	-	-	-	/	/	/	
	8) แบบเรียนสุขศึกษา ของกรมวิชาการ	-	-	-	-	-	/	/	
	9) แบบเรียนสุขศึกษา ของจำลองสง่ามั่งคั่ง	-	-	-	-	-	/	/	
	10) แบบเรียนสุขศึกษา ของจรูญพลนอก	-	-	-	-	-	/	/	
	11) แบบเรียนสุขศึกษา ของทรงศาตวรรณ	-	-	-	-	-	/	/	

อันดับ	หมวดวิชาและรายชื่อวิชา	ระดับชั้น							หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	ป7	
	12) แบบเรียนสุขศึกษา ของโชค สุคันธวิช	-	-	-	-	-	/	/	

นอกจากนั้น จากคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษาปี การศึกษา 2517 ยังได้กำหนดหนังสือเรียนในโครงการการศึกษาชนบท สำหรับภาคต่าง ๆ ที่ กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้เลือกใช้ในโรงเรียน

หมวดภาษาไทย เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 (ของกรมวิชาการ) ได้แก่

1) หนังสือสอนอ่านภาษาไทย สำหรับภาษามาลายู มี 3 เล่ม คือ

เล่ม 1 คำที่ใช้ประจำวัน

เล่ม 2 อาลี-วีณา ตอน 1

เล่ม 3 อาลี-วีณา ตอน 2

2) หนังสือสอนอ่านภาษาไทย สำหรับภาคใต้ มี 3 เล่ม ได้แก่

เล่ม 1 โรงเรียนของฉัน

เล่ม 2 กากับลูกไก่

เล่ม 3 โมโหหิว

3) หนังสือฝึกอ่านเบื้องต้น สำหรับภาคเหนือ ได้แก่

เล่ม 1 บัวคำ

เล่ม 2 ลูกนก

เล่ม 3 เป็ดน้อย

หนังสือทั้ง 3 เล่ม ใช้สำหรับเด็กเริ่มเรียน

- 4) หนังสือสอนอ่านภาษาไทย สำหรับเด็กพูดภาษาเขมร มี 3 เล่ม คือ
- เล่ม 1 ปองวัยเด็ก
 - เล่ม 2 กิ่งแก้ว
 - เล่ม 3 กระท่ายเจ้าปัญญา

หมวดสังคมศึกษา

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 (ของกรมวิชาการ)

- 1) หนังสือชุดเสริมประสบการณ์สังคมศึกษา เล่ม 1-2 สำหรับภาคการศึกษา 2
 - 2) แบบสอนอ่านสังคมศึกษา สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้และภาคเหนือ
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4

- 2.1) บ้านเมืองของเราฉบับภาคการศึกษา 2 ต้องใช้ร่วมกับหัวข้อธรรมในศาสนาอิสลาม
- 2.2) เราและเพื่อนบ้านของเรา ต้องใช้ร่วมกับหัวข้อธรรมในศาสนาอิสลาม

หมวดวิทยาศาสตร์

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ของกรมวิชาการ มีดังนี้

- 1) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์เบื้องต้น
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 สำหรับภาคใต้
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 สำหรับภาคเหนือ

นอกจากนี้ยังได้กำหนดแบบเรียนสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ โดยกรมวิชาการ มีแบบเรียนเลขคณิตสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ระดับ 1 เทียบเท่าประโยคประถมศึกษาตอนต้น ระดับ 3 เทียบเท่าประโยคประถมศึกษาตอนปลาย และแบบเรียนสุขศึกษาสำหรับการศึกษาผู้ใหญ่ ระดับ 3 ประโยคประถมศึกษาตอนปลาย

สำหรับหนังสืออ่านเพิ่มเติมประโยคประถมศึกษาตอนต้น ให้โรงเรียนจัดหาไว้ เพื่อส่งเสริมการอ่านจากบัญชีหนังสือต่อไปนี้ แบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

- 1) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 มีทั้งหมด 43 เล่ม
- 2) ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 มีทั้งหมด 41 เล่ม

หนังสืออ่านเพิ่มเติมประโยคประถมศึกษาตอนปลาย ให้โรงเรียนจัดหาไว้เพื่อส่งเสริมการอ่านจากบัญชีหนังสือต่อไปนี้ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 มีทั้งหมด 33 เล่ม

หนังสือประกอบการเรียนประโยคประถมศึกษาตอนต้น คือ

หนังสือประกอบการเรียนเลขคณิต วิทยาศาสตร์เบื้องต้น สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4

หนังสือประกอบการเรียนประโยคประถมศึกษาตอนปลาย คือหนังสือประกอบการเรียน วิทยาศาสตร์ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

แบบเรียนในหมวดวิชาต่าง ๆ ที่กระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งให้เลือกใช้ในโรงเรียนในปีการศึกษา 2517 มีทั้งแบบเรียนบังคับให้ใช้อย่างน้อย 1 รายการ และโรงเรียนมีโอกาสเลือกหนังสือแบบเรียนอื่น ๆ ในแต่ละหมวดวิชา จำนวนหลายรายการ และหลายผู้แต่งตามความสนใจและความต้องการของแต่ละโรงเรียน นับได้ว่าเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้บริหารของโรงเรียนและครูได้มีโอกาสตัดสินใจเลือกแบบเรียนด้วยตนเอง เพื่อให้เหมาะสมกับการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของหลักสูตรได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ผู้บริหารโรงเรียนและครูควรเข้าใจหลักเกณฑ์ในการพิจารณาแบบเรียน เพื่อที่จะได้คัดเลือกแบบเรียนที่ดีที่สุดมาใช้ในโรงเรียนได้อย่างเหมาะสมประกอบกับแบบเรียนในช่วงนี้เริ่มมีคุณภาพดีขึ้น เพราะมีระเบียบประกาศให้รางวัลผู้จัดทำหนังสือตำราและแบบเรียนขึ้นในปี พ.ศ.2500 และให้เงินรางวัลผู้ชนะการประกวดหนังสือตำราและแบบเรียน นับว่าเป็นช่วงที่เริ่มมีการแข่งขันการจัดทำแบบเรียน มีการพัฒนาด้านเนื้อหา รูปแบบ และวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจยิ่งขึ้น เพราะหนังสือที่ชนะการประกวดจะสามารถนำไปบรรจุในรายชื่อที่กำหนดให้ใช้ในโรงเรียนได้

หนังสือเรียนในช่วงปี พ.ศ.2521 - 2538

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงหลักสูตร มาใช้หลักสูตรในปี พ.ศ.2521 นั้นหนังสือเรียนต่าง ๆ ที่เคยใช้กับหลักสูตรปี พ.ศ.2503 ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย กรมวิชาการจะรับผิดชอบดำเนินการจัดทำเกี่ยวกับวัสดุหลักสูตรอันประกอบด้วยแบบเรียน ซึ่งเรียกชื่อใหม่ว่า "หนังสือเรียน" เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการ และจุดมุ่งหมายของหลักสูตรที่เปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะวิชาภาษาไทย เพราะ

เป็นภาษาประจำชาติ เป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ทั้งเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร และเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ มีการตรวจสอบหนังสือเรียนกลุ่มอื่น ๆ หนังสือนอกเวลา หนังสืออ่านประกอบ หรือหนังสืออ่านเพิ่มเติม ซึ่งมีคำสั่งกำหนดหนังสือเรียนและบัญชีรายชื่อหนังสือเรียน และสื่อการเรียนอื่น ๆ ให้โรงเรียนเลือกใช้เป็นคราว ๆ ไป ต่อไปนี้จะเรียกคำว่า "แบบเรียน" เป็น "หนังสือเรียน"

หนังสือเรียนที่กรมวิชาการต้องรับผิดชอบจัดทำขึ้น คือ หนังสือเรียนภาษาไทย ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา โดยมีเหตุผลดังนี้คือ

1) ภาษาไทยเป็นภาษาประจำชาติ และเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย ทั้งเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร และเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ กรมวิชาการจำเป็นต้องควบคุมอย่างใกล้ชิด

2) กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งนั้นจะต้องมีความรู้ทางเนื้อหา และวิธีสอนภาษาไทย ผู้เชี่ยวชาญ ศึกษานิเทศก์ ครูที่สอนภาษาไทยทั่วประเทศ เป็นกรรมการร่วมจัดทำ

กระทรวงศึกษาธิการไม่ประสงค์ที่จะจัดทำหนังสือเรียนในกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ยกเว้นกลุ่มทักษะภาษาไทย และคณิตศาสตร์ (มอบให้ สสวท.เป็นผู้จัดทำ) เพราะต้องการให้ครูใช้แผนการสอนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้ใช้ไปสร้างบทเรียนให้นักเรียนเอง แต่พบว่าครูมีความลำบากใจที่จะสร้างบทเรียนให้นักเรียนได้ยังคงต้องพึ่งพาหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชนอื่น ๆ กระทรวงศึกษาธิการจึงไม่สามารถทนความเรียกร้องจากครู ให้มีการจัดสร้างหนังสือเรียนในกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ซึ่งต่อมาในหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) ได้จัดให้มีหนังสือเรียนในกลุ่มทักษะ และกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตขึ้น ส่วนกลุ่มประสบการณ์ที่เหลือไม่มีหนังสือเรียน ยกเว้นกลุ่มประสบการณ์พิเศษ

หนังสือเรียนที่เป็นวิชาอื่นหรือกลุ่มประสบการณ์อื่น

1) กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้เอกชนเป็นผู้จัดทำ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเฉพาะสาขาวิชา หรือกลุ่มประสบการณ์นั้น ๆ ตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหา และความเหมาะสมตรงตามที่หลักสูตรกำหนด

2) หนังสือเรียนที่ผ่านการตรวจจากคณะกรรมการแล้ว กระทรวงศึกษาธิการจะอนุญาตให้ใช้เป็นหนังสือเรียน หรือหนังสืออ่านนอกเวลา หนังสือประกอบหรือหนังสืออ่านเพิ่มเติม

3) กระทรวงศึกษาธิการ จะมีคำสั่งกำหนดหนังสือเรียน สำหรับเลือกใช้ในโรงเรียน และบัญชีรายชื่อหนังสือและสื่อการเรียนอื่น ๆ ให้โรงเรียนเลือกใช้เป็นคราว ๆ ไป (กระทรวงศึกษาธิการ , 2535)

หนังสือเรียนในปี พ.ศ.2521-2525 สามารถสรุปได้ดังนี้

- 1) หนังสือเรียนลดบทบาทมาเป็นส่วนประกอบหนึ่งของกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียน-การสอน
- 2) สามารถแยกหนังสือเรียนเป็น 2 อย่าง คือใช้สำหรับนักเรียนและสำหรับครู
- 3) มีสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น มีแผนการสอน คู่มือครู โครงการสอน กำหนดการสอน เป็นต้น
- 4) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะเน้นจุดประสงค์เป็นเกณฑ์
- 5) เป็นแนวทางการสร้างหนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านเพิ่มเติมเพื่อขยายความรู้ของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
- 6) หนังสือเรียนภาษาไทย จัดทำโดยกรมวิชาการ มีครบทุกระดับชั้นและหนังสือเรียน-คณิตศาสตร์ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 มอบให้สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) จัดทำ นอกจากนั้น โรงเรียนสามารถเลือกใช้แบบเรียนภาษาไทยและเลขคณิตในหลักสูตรปี พ.ศ.2503 จากหลายผู้แต่งและหลายรายการ
- 7) กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ไม่มีแบบเรียน แต่กำหนดให้ใช้แบบเรียนอื่น ๆ ในหลักสูตรปี พ.ศ.2503 ในหมวดวิชาสังคม-ศึกษา หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น และหมวดวิชาพลานามัย เลือกใช้หลายรายการ

หนังสือเรียนระดับประถมศึกษา

หนังสือเรียนภาษาไทย

กระทรวงศึกษาธิการแต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำหนังสือเรียนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6 ให้มีหลักการและจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเกี่ยวกับการเรียนการสอนภาษาไทยเปลี่ยนจากเดิมคือ มุ่งเน้นเอกภาพทางภาษาและการเรียนรู้ภาษา เพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน ตลอดจนให้ผู้เรียนสามารถ นำประสบการณ์จากการเรียนภาษามาช่วยในการคิด มีวิจารณญาณในการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ได้ตาม-ควรแก่วัย

ดังนั้นในการจัดทำหนังสือเรียนภาษาไทย จึงต้องกำหนดประมวลคำ โดยกำหนดคำพื้นฐาน แต่ละระดับชั้นในชีวิตประจำวัน และเป็นพื้นฐานในการเรียนรู้คำใหม่เพิ่มขึ้นด้วย นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 ได้เรียนรู้คำพื้นฐานเหล่านี้จากหนังสือที่เขียนเป็นเรื่องราวที่ตัวละครดำเนินเรื่องไปตามลำดับชั้น และฝึกฝนทักษะในแบบฝึกและแบบฝึกหัด ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นในประสบการณ์ทางภาษา ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ไม่กำหนดประมวลคำพื้นฐานไว้ เพราะนักเรียนได้เรียนรู้คำและหลักเกณฑ์ทางภาษา ได้ฝึกฝนทักษะทางภาษาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 มากพอที่จะเรียนรู้คำต่าง ๆ ที่ใช้ในภาษาไทยได้แล้ว

(คำพื้นฐาน ประถมศึกษาปีที่ 1 450 คำ ประถมศึกษาปีที่ 3 1200 คำ

ประถมศึกษาปีที่ 2 800 คำ ประถมศึกษาปีที่ 4 1550 คำ)

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่งเรื่องการกำหนดหนังสือเรียน สำหรับใช้ในโรงเรียน
ระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2521 ดังนี้คือ

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	
I	กลุ่มทักษะ ภาษาไทย							
	1) หนังสือเรียนภาษาไทย เล่ม 1, เล่ม 2, เล่ม 3 เล่ม 4, เล่ม 5	/	/	/	/	/	/	ป 1 เรียนเล่ม 1,2 ป 2 เรียนเล่ม 1,2 ป 3 เรียนเล่ม 1,2
	2) แบบฝึกหัดการเขียนอักษรไทย	/	-	-	-	-	-	ป 4 เรียนเล่ม 1,2
	3) แบบฝึกหัดภาษาไทย	/	-	-	-	-	-	ป 5 เรียนเล่ม 3 ป 6 เรียนเล่ม 4

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป4	ป6	
	หมวดวิชาภาษาไทยให้เลือก หนังสือต่อไปนี้ 1 รายการ (จากหลักสูตร ปี พ.ศ. 2503)							
	1) แบบเรียนเร็วใหม่ เล่ม 1 ตอน กลาง	-	/	-	-	-	-	
	2) แบบหัดอ่านหนังสือไทย	-	/	-	-	-	-	
	3) นิทานร้อยบรรทัด เล่ม 1, เล่ม 2, เล่ม 3, เล่ม 4, เล่ม 5	-	/	/	/	/	/	เล่ม 1 ป 2 เล่ม 2 ป 3 เล่ม 3 ป 4
	4) นกกาขาน	-	/	-	-	-	-	เล่ม 4 ป 5
	5) ที่ไร่ลุง	-	/	-	-	-	-	เล่ม 5 ป 6
								ให้เลือกเรียน 1 รายการ
	บทอาขยาน							
	1) คอกสร้อยสุกามิต บทที่ 6-10	-	/	-	-	-	-	
	2) บทประพันธ์ในแบบเรียนภาษา- ไทย เล่ม 1 2 ตอน คือ	-	-	/	-	-	-	
	ก) เรื่องสัตว์สวยป่างาม	-	-	/	-	-	-	
	ข) อย่าเกียดจรัณการเรียน เร่งอุตสาห์	-	-	/	-	-	-	
	3) ท่องบทประพันธ์ในหนังสือ เรียนภาษาไทย เล่ม 2 มี	-	-	/	/	-	-	
	2 ตอน คือ							
	ก) สยามานุสติ	-	-	/	/	-	-	
	ข) โมกขศักดิ์	-	-	/	/	/	-	

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	
	4) ท่องบทประพันธ์ในหนังสือ เรียนภาษาไทย เล่ม 2 มี 2 ตอน คือ ก)บทสักวา ข)บทเพลง“พวกเราชาวไทย”	-	-	-	-	/	-	
	5) ท่องจำคำประพันธ์จาก หนังสือเรียนภาษาไทย เล่ม 4 รวม 3 ตอน คือ ก) บทร้อยกรอง ปฐม ก.กา ข) บทร้อยกรองเรื่องพระ อภัยมณี ค) บทร้อยกรองนราภุโร วาท ภาคที่ 3	-	-	-	-	-	/	
	กลุ่มทักษะ คณิตศาสตร์							
	1) หนังสือเรียนวิชาคณิตศาสตร์ เล่ม 1, เล่ม 2 ให้เลือกหนังสือต่อไปนี้	/	-	-	-	-	-	จัดทำโดยสถาบัน ส่งเสริมการสอน วิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี
	1.1) เลขคณิต	-	/	/	/	/	/	ของกรมวิชาการ
	1.2) เลขคณิต	-	/	/	/	-	-	ของระบิล สิต- สุวรรณ
	1.3) เลขคณิต	-	/	/	/	/	/	ของขุนประสงค์- จรรยา

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป1	ป2	ป3	ป4	ป5	ป6	
	1.4) เลขคณิต	-	/	/	/	-	-	ของบุญศักดิ์ ขวัญ เจริญและคณะ
	1.5) เลขคณิต	-	/	-	-	-	-	ของนายสิงห์ ชูปวา
	1.6) เลขคณิต	-	/	/	/	/	/	ของนายประเสริฐ ขลิบทอง
	1.7) เลขคณิต	-	-	-	-	/	/	ของบุญตัน และ นายระบิล
II	กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต							ไม่มีหนังสือเรียน
	กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย							
III	กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ							ไม่มีหนังสือเรียน
IV	ให้ใช้หนังสืออ่านเพิ่มเติมใน หมวดวิชาสังคมศึกษาของหลัก สูตรปี พ.ศ. 2503 โดยเลือก 1 รายการจากรายการที่ 1-5							ไม่มีหนังสือเรียน
	1) เมืองที่เราอยู่	/	/	-	-	-	-	ของกรมวิชาการ
	2) จุดเสริมประสบการณ์สังคม ศึกษา เล่ม 2	/	/	-	-	-	-	ของกรมวิชาการ
	3) เทียวรถไฟตอนปลายทาง	/	/	-	-	-	-	ของกรมวิชาการ
	4) แบบสอนอ่านสังคมศึกษา สำหรับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	/	/	-	-	-	-	ของกรมวิชาการ
	5) แบบสอนอ่านสังคมศึกษา สำหรับภาคใต้และภาคเหนือ	/	/	-	-	-	-	ของกรมวิชาการ
	6) บ้านเมืองของเรา	-	-	/	-	-	-	เลือก 1 รายการ

ลำดับ ร	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	7) แบบเรียนสังคมศึกษา	-	-	/	-	-	-	ในรายการที่ 6-8
	8) บ้านเมืองของเราสำหรับเขต การศึกษา 2	-	-	/	-	-	-	สำหรับชั้นป 3 และ รายการที่ 9-11
	9) เราและเพื่อนบ้านของเรา	-	-	-	/	-	-	สำหรับ ป 4
	10) หนังสือเรียนสังคมศึกษา	-	-	-	/	-	-	
	11) เราและเพื่อนบ้านของเรา เขตการศึกษา 2	-	-	-	/	-	-	
	ใช้ร่วมกับศาสนาอิสลาม ให้เลือกหนังสือนี้ 1 รายการ							ของพนัส หัน- นาคินทร์
	1) แบบเรียนสังคมศึกษา	-	-	/	/	-	-	ของสมาน แสง- มะลิ
	2) แบบเรียนสังคมศึกษา	-	-	/	/	-	-	
	วิชาภูมิศาสตร์ - ประวัติศาสตร์ ให้เลือก 1 รายการ							
	1) แบบเรียนภูมิศาสตร์ - ประวัติ ศาสตร์	-	-	-	-	/	/	ของกรมวิชาการ
	2) แบบเรียนภูมิศาสตร์ - ประวัติ ศาสตร์	-	-	-	-	/	/	ของเจริญ ไชยชนะ
	3) แบบเรียนภูมิศาสตร์ - ประวัติ ศาสตร์	-	-	-	-	/	/	ของพูนพล อาสน จินดา
	4) แบบเรียนภูมิศาสตร์ - ประวัติศาสตร์	-	-	-	-	/	/	ของประเสริฐ วิทยารัฐ

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	วิชาหน้าที่พลเมือง ให้เลือก 1 รายการ							
	1) แบบเรียนหน้าที่พลเมือง	-	-	-	-	/	/	ของกรมวิชาการ
	2) แบบเรียนหน้าที่พลเมือง	-	-	-	-	/	/	ของเอื้อ นุชปะเกษ
	3) แบบเรียนหน้าที่พลเมือง	-	-	-	-	/	/	ของเค โช นุชยศักดิ์
	วิชาศีลธรรม ให้เลือก 1 รายการ							
	1) แบบเรียนศีลธรรม ประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของกรมวิชาการ
	และหนังสืออ่านเพิ่มเติมศีลธรรม ประโยคประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของกรมวิชาการ
	2) แบบเรียนศีลธรรม ประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของ พ.อ. ปิ่น มุทุ- กันต์
	3) แบบเรียนศีลธรรม ประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของเอื้อ นุชปะเกษ
	4) แบบเรียนศีลธรรม ประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของแปลก สนธิ- รักษ์
	5) แบบเรียนศีลธรรม ประโยค ประถมศึกษาตอนปลาย	-	-	-	-	/	/	ของแปลก และ เปลื้อง
	6) แบบเรียนศีลธรรม	-	-	-	-	/	/	ของ พ.ท. ประสาร ทองภักดิ์

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ของหลักสูตร ปี พ.ศ. 2503 ให้ เลือกใช้ 1 รายการ							
	1) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น เล่ม 2	/	/	-	-	-	-	
	2) พืชและสัตว์ของเรา ตอน1-2	/	/	-	-	-	-	
	3) ไร่นาของเรา	/	/	-	-	-	-	
	4) แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษา	/	/	-	-	-	-	
	5) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น (สำหรับภาคใต้)	/	/	-	-	-	-	
	6) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น (สำหรับภาคเหนือ)	/	/	-	-	-	-	
	7) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	/	/	-	-	-	-	ของคลุ้ม วัชรโรบล
	8) แบบสอนอ่านวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	/	/	-	-	-	-	ของพิทักษ์ รัชพล เดช
	หมวดวิชาวิทยาศาสตร์ ให้ เลือก 1 รายการ จากรายการที่ 1- 3 ของ ป.3-4							
	1) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น เล่ม 3 , 4	-	-	/	/	-	-	ของกระทรวง ศึกษาธิการ
	2) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น เล่ม 1 , 2	-	-	/	/	-	-	ของคลุ้ม วัชรโรบล
	3) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	/	/	-	-	ของพิทักษ์ รัช- พลเดช

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	หมวดวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น							
	ป.5-6 ให้เลือก 1 รายการ							
	1) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	-	-	/	/	ของกรมวิชาการ
	2) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	-	-	/	/	ของบุญถิ่น อัตถา- กร
	3) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	-	-	/	/	ของประยงค์ พงษ์- ทองเจริญ
	4) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	-	-	/	/	ของสิงห์โต ปุกหุด และคณะ
	5) แบบเรียนวิทยาศาสตร์ เบื้องต้น	-	-	-	-	/	/	ของวิรุฬห์ สุวรรณ กิตติและคณะ
	หมวดวิชาพละนามัย ให้ เลือก 1 รายการ							
	1) แบบเรียนสุขศึกษา	/	/	/	/	/	/	ของกรมวิชาการ
	2) แบบเรียนสุขศึกษา	/	/	/	/	/	/	ของศิवालย์ ธนภัทร์
	3) แบบเรียนสุขศึกษา	/	/	/	/	/	/	ของเสนอ อินทรสุขศรี
	4) แบบเรียนสุขศึกษา	-	-	-	-	/	/	ของจำลอง สง่ามั่ง คั่ง

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	หมวดวิชาภาษาอังกฤษ ให้ เลือก 1 รายการ จากหนังสือต่อไปนี้							
	1) Direct Method Reader for Thai Students' Book I, II	-	-	-	-	/	/	
	2) The New Method Reader Book I B กับ New Method Composition I	-	-	-	-	/	/	ของ Michael West
	3) Dent' s First English Book by Walter Ripman	-	-	-	-	/	/	
	4) Oxford English Course for Thailand Book I, II (Revised Edition)	-	-	-	-	/	/	ของ H. Coulthard Burrow

บทอาขยาน ให้ใช้หนังสืออาขยานภาษาอังกฤษ ชั้น ป.5-6 โรงเรียนใดสอนภาษาอังกฤษ
สัปดาห์ละ 5 ชั่วโมง ให้เรียนหนังสือ English Grammar Drills for Thai Students Book I,II ของ
กระทรวงศึกษาธิการ เพิ่มขึ้นชั้นละ 1 เล่ม

หมวดวิชาภาษาจีน

ให้โรงเรียนราษฎร์ที่สอนภาษาจีนเลือกแบบเรียนชุดใดชุดหนึ่ง
ชุดที่ 1 แบบสอนอ่านหวาเหวินคู่เป็น ตอนต้น กลาง ปลาย มีเล่ม 2-3-4
ชุดที่ 2 แบบสอนอ่านหวาเหวินเค่อเป็น ตอนต้น กลาง ปลาย มีเล่ม 2-3-4
เล่ม 2 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2

เล่ม 3 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3

เล่ม 4 สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

หนังสือส่งเสริมการอ่านและหนังสืออ่านเพิ่มเติม

ได้กำหนดไว้เป็นระดับชั้น มีมากกว่าหนึ่งเล่ม เพื่อให้นักเรียนมีความรู้และทักษะเพิ่มเติม หนังสือเหล่านี้มีตามบัญชีรายชื่อหนังสือ ที่กระทรวงศึกษาธิการ มีคำสั่งกำหนดไว้

หนังสือเรียนคณิตศาสตร์

กระทรวงศึกษาธิการ มอบให้ สสวท. เป็นผู้จัดทำ

กลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีหนังสือเรียนเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-6 ในปี พ.ศ. 2521-2535 และในปี พ.ศ.2536-2538 หนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีหนังสือเรียน ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-3 และในปี พ.ศ.2538 กำลังดำเนินการจัดทำหนังสือเรียนในระดับ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ ไม่มีหนังสือเรียน (ในหลักสูตรปี พ.ศ.2521) คือ (พ.ศ.2521-2535) กลุ่มประสบการณ์พิเศษมีหนังสือเรียนเฉพาะ ภาษาอังกฤษ

สำหรับโรงเรียนสอนศาสนาอิสลาม กระทรวงศึกษาธิการ ได้กำหนด หนังสือเรียนอิสลามศึกษา ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กระทรวงศึกษาธิการ ได้มีคำสั่งกำหนดครายชื่อหนังสือเรียนใช้ตามหลักสูตร ประถมศึกษา
พุทธศักราช พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) โดยมีวัตถุประสงค์
เพื่อให้ครูและนักเรียนใช้ประกอบการสอนการเรียนในโรงเรียน ดังนี้

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
I	กลุ่มทักษะ							
	1.1 ภาษาไทย							
	* 1) หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดพื้นฐานภาษา เล่ม 1	/	/	/	/	/	/	* รายการที่ 1-4 สำหรับชั้นประถม ศึกษาปีที่ 5,6 ใช้ เป็นฉบับทดลอง
	2) หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดพื้นฐานภาษา เล่ม 2	/	/	/	/	/	/	สำหรับโรงเรียน ร่วมพัฒนาการใช้ หลักสูตร
	3) หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดพื้นฐานภาษา เล่ม 1	/	/	/	/	/	/	
	4) หนังสือเรียนภาษาไทย ชุดพื้นฐานภาษา เล่ม 2	/	/	/	/	/	/	
	5) แบบฝึกความพร้อมภาษา ไทย ชุดพื้นฐานภาษา	/	-	-	-	-	-	
	6) หนังสือเรียนภาษาไทย เล่ม 1	-	-	-	-	/	/	
	7) หนังสือเรียนภาษาไทย เล่ม 2	-	-	-	-	/	/	
	8) แบบฝึกหัดภาษาไทย	-	-	-	-	/	/	

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	1.2 คณิตศาสตร์							
	1) แบบฝึกหัดคณิตศาสตร์ เล่ม 1	/	-	-	-	-	-	
	2) แบบฝึกหัดคณิตศาสตร์ เล่ม 2	/	-	-	-	-	-	
	3) หนังสือเรียนคณิตศาสตร์	-	/	/	/	/	/	
II	กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต	/	/	/	/	/	/	
	1) หนังสือเรียนสร้างเสริม- ประสบการณ์ชีวิต							
III	กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย	-	-	-	-	-	-	ไม่มีหนังสือเรียน ให้ครูเลือกเนื้อหา กิจกรรมเองตาม ความเหมาะสม
IV	กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ	-	-	-	-	-	-	ไม่มีหนังสือเรียน
V	กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ภาษา อังกฤษ ให้เลือกใช้หนังสือต่อไปนี้ 1 รายการ รายการที่ 1) English is Fun Book I, Book II รายการที่ 2) หนังสือชุด On the Springboard ประกอบด้วย	-	-	-	-	/	-	

ลำดับ ที่	กลุ่มประสบการณ์	ระดับชั้น						หมายเหตุ
		ป 1	ป 2	ป 3	ป 4	ป 5	ป 6	
	2.1) Student's Book 1-2	-	-	-	-	/	-	
	2.2) Workbooks 1-2	-	-	-	-	/	-	
	2.3) Activity Book 1-2	-	-	-	-	/	-	
	2.4) Handwriting Book	-	-	-	-	/	-	
	2.5) My Picture Dictionary	-	-	-	-	/	-	
	3) English is Fun Book 3	-	-	-	-	-	/	
	4) English is Fun Book 4	-	-	-	-	-	/	
	5) แบบฝึกหัด English is Fun Book 3	-	-	-	-	-	/	
	6) แบบฝึกหัด English is Fun Book 4	-	-	-	-	-	/	

หนังสือเรียนตามหลักสูตรอิสลามศึกษาระดับประถมศึกษา พุทธศักราช 2523 หนังสือเรียนอิสลามศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

หนังสือเรียนในหลักสูตร ปี พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ.2533) กำหนดให้มีหนังสือเรียนสำหรับกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตเพิ่มขึ้น โดยกรมวิชาการ ซึ่งในหลักสูตรปี พ.ศ.2521 ไม่มีหนังสือเรียน ส่วนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ยังคงไม่มีหนังสือเรียนเหมือนกันทั้งสองหลักสูตร

กล่าวโดยสรุป หนังสือเรียนไม่จำเป็นต้องมีเนื้อหามาก ควรมีลักษณะให้เด็กสามารถแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จากแหล่งข้อมูลที่มีอยู่โดยทั่วไป และควรมีลักษณะที่น่าหยิบ น่าอ่าน มีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยและชัดเจน เหมาะสมกับวัย ความสนใจและระดับชั้นของผู้เรียน และควรมีมาตรการควบคุมเอกสารประกอบการเรียนที่แปลกปลอมเข้าไปในโรงเรียนนอกเหนือจากที่กรมวิชาการกำหนดให้ใช้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้ผู้จัดการศึกษาหรือโรงเรียนหลงทางได้ หนังสือเรียนในช่วงนี้ จะมีในวิชาภาษาไทย คณิตศาสตร์ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ) นอกจากนั้นยังไม่มีการจัดทำหนังสือเรียน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วควรที่จะมีหนังสือเรียนทุกกลุ่มประสบการณ์ เพื่อช่วยให้เด็กสามารถมีแหล่งข้อมูลได้ครบถ้วน

คู่มือครูและแผนการสอน

หนังสือคู่มือครูที่เก่าแก่ที่สุด คงเป็นหนังสือคู่มือการสอนอ่านมาตรฐาน ซึ่งนายสหัสส กาญจนะพังคะ ร่วมกับ นายยงค์ อิงคะเวทย์ ซึ่งพิมพ์ในปี พ.ศ. 2488 แนะนำวิธีสอนภาษาไทยในด้านการอ่านและการเขียน ช่วยให้วิธีสอนและบันทึกการสอน ซึ่งนับว่าสะดวกแก่ครูผู้ใช่มาก

นอกจากนั้น นายกี กิริติวิทโยธาร ได้เรียบเรียงหนังสือคู่มือครู หนังสือชุดบันไดก้าวหน้า อพจนนวิภาค ในปี พ.ศ.2498 เป็นหนังสือคู่มือแนวการศึกษาภาษาไทยแบบใหม่ สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงประถมศึกษาปีที่ 4 ได้ให้หลักของการสอนแผนใหม่ว่า เรียนจากสิ่งสำเร็จรูปไปหากฎ เรียนด้วยความเข้าใจและสนุก อบรมประชาธิปไตยให้แก่ผู้เยาว์วัย สงวนพลังสมองของเด็กโดยไม่ต้องท่องจำ นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2499 กรมวิชาการได้พิมพ์หนังสือชื่อหลักฐานแสดงผลการสอนแผนใหม่ของครู และผู้ปกครองบางคน ได้แจ้งผลการใช้แบบเรียนชุดบันไดก้าวหน้าให้กรมวิชาการทราบ ส่วนมากสรุปการสอนว่าเด็กสามารถอ่านหนังสือได้ในเวลารวดเร็ว และสนใจในการเรียน

ในช่วงเวลานี้ คือ ปี พ.ศ.2503 เขตการศึกษา ได้รับมอบหมายจัดทำโครงการสอน ประมวลการสอนขึ้นใช้ในเขตของตน และหน่วยศึกษานิเทศก์ได้จัดทำคู่มือครู มี 3 เล่ม คือ

1. คู่มือสอนภาษาไทย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 โดย นางจันทวน คล่องการเขียน นางรัชนี ศรีไพวรรณ และนายบรรเทา กิตติศัพท์ เป็นผู้เรียบเรียง เนื้อหาของคู่มือครูมี การจัดประสบการณ์

ทางภาษาให้แก่เด็ก การสังเกตก่อนเริ่มสอนภาษา การดำเนินการสอนภาษาไทย ฟัง พูด อ่าน เขียน และแต่งความ การแจกลูก แจกคำ กิจกรรมและอุปกรณ์การสอน การสอนเป็นหมู่ การสอนเสริม การประเมินผลการสอนภาษาไทย

2. คู่มือสอนภาษาไทย เกมประกอบการสอนอ่าน หน่วยศึกษานิเทศก์กรมสามัญศึกษา มอบให้ นางนิตยา ฤทธิโยธี เรียบเรียงจาก Reading Games หลายเล่มมีเรื่องการฝึกความพร้อม ฝึกทักษะการฟัง ฝึกทักษะการเข้าใจความ การอ่านออกเสียง อ่านในใจ อ่านให้เร็ว และการศึกษา ค้นคว้าตามลำพัง

3. วิธีสอนภาษาไทย เล่มต้น เล่มปลาย ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ซึ่งนางฉวีวรรณ จึงเจริญ ศึกษานิเทศก์กรมการฝึกหัดครูเป็นผู้แต่ง เล่มนี้ได้แนะนำการสอนโดยใช้แบบสอนอ่านภาษาไทย เบื้องต้น ของพระยาวิภาชน์วิทยาสีร์ ตั้งแต่บทที่ 1 เป็นต้นไป มีอุปกรณ์การสอน กิจกรรมทำขบพ และการวัดผล นับว่าเป็นคู่มือที่มีคุณภาพดีพอสมควร

ในช่วงปี พ.ศ.2503-2520

- 1) แต่ละเขตการศึกษาจัดทำประมวลการสอนขึ้นไว้
- 2) ผลิตคู่มือครูแจกจ่ายแก่โรงเรียนทั่วไป
- 3) หนังสือแบบเรียนแต่ละเล่ม จะแทรกคำอธิบายแนะนำการสอนสั้น ๆ ให้แก่ครู ช่วยให้ง่ายต่อการสอน
- 4) เริ่มติดตามผลการเรียน สภาพการรู้หนังสือ
- 5) ครูหันมาใช้เทคนิคการสอนเพิ่มขึ้น เช่น เกมสัเพลงจากคู่มือครู

หนังสือคู่มือครูที่ผลิตขึ้นใช้ตั้งแต่ปี พ.ศ.2501-2503 มีดังนี้ คือ

- 1) หนังสือคู่มือครูวิชาสุขศึกษา เรื่องการรักษาฟัน
- 2) หนังสือคู่มือครู การแสดงการเล่นของเด็ก
- 3) หนังสือคู่มือครู การสร้างอุปกรณ์การศึกษา เล่ม 1-4 ของกองอุปกรณ์การศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ
- 4) หนังสือคู่มือครู เกี่ยวกับหนังสือสมบัติของผู้ดี

นอกจากนั้นใน ปี พ.ศ.2503 ได้มีการผลิตคู่มือครูประเภทโครงการสอนขึ้น ซึ่งแสดงเกี่ยวกับการสอนที่กำหนดความมุ่งหมายทั่วไป ความมุ่งหมายเฉพาะอธิบายเกี่ยวกับกลวิธีสอนค่อนข้างละเอียด พร้อมทั้งเสนอแนะกิจกรรมช่วยในการการสอน ซึ่งมีรายละเอียดของหัวข้อของโครงการสอนดังนี้คือ

คู่มือครูประเภทโครงการสอนตามหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ปี พ.ศ.2503 นับว่าเป็นคู่มือครูที่ได้พัฒนาให้ดีขึ้น ประกอบด้วยโครงสร้างดังนี้

โครงการสอน

ชั้น

หมวดวิชา

1. ความมุ่งหมายทั่วไป
2. ความมุ่งหมายเฉพาะ (เฉพาะเรื่อง เช่น การฟัง, การพูด, การอ่านและการเขียน)
3. รายการสอนที่จะประกอบด้วย เนื้อหา เสนอแนะการสอน หมายเหตุ
4. หนังสืออุเทศก์
5. อธิบายเกี่ยวกับกลวิธีสอน เช่น
 - แสดงด้วยแผนภูมิ
 - บัตรเทียบกับภาพ
 - แสดงวิธีสอน เช่น ครูปอก ถาม ชวนให้เด็กอ่าน, คู่ แนะนำ เขียน ทำ สังเกต ส่งเสริม
6. ภาคผนวก จะเสนอแนะกิจกรรมช่วยในการสอน โดยเสนอแนะ
 - 1) วิธีการทั่ว ๆ ไป เช่น เรียนจากภาพ ชนิดของภาพ การเลือกภาพ การเก็บภาพ
 - 2) การแสดงละครหรือการเล่นสมมุติ
 - 3) การสนทนา
 - 4) การอภิปราย
 - 5) การเล่าเรื่อง
 - 6) การศึกษานอกสถานที่

การเล่นบางอย่างที่ช่วยในการสอน เช่น ในการสอนวิชาภาษาไทย จะเสนอวิธีการสอนคำสำคัญ เช่น

- 1) หยุค - ไป
- 2) เกมสร้างคำ - สร้างคำใหม่จากพยัญชนะ และสระ ที่กำหนดให้
- 3) ภาพปริศนา - หาภาพที่ขาดหายไป เป็นต้น
- 4) กล่องบัตรคำ

คู่มือครูประเภทเอกสารประกอบหลักสูตร ปี พ.ศ.2504 เป็นเอกสารประกอบหลักสูตรประถมศึกษา จัดเป็นคู่มือครูประเภทหนึ่งที่มี 2 ชุด ชุดที่ 1 ประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น แบ่งเป็น 15 อันดับ ส่วนมากเป็นการเสนอแนะเนื้อหา กิจกรรม และวิธีสอนต่าง ๆ อันอาจกำหนดลงในประมวลการสอนระดับนี้ได้ ส่วนชุดที่ 2 เป็นอนุสารประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย แบ่งเป็น 9 อันดับเช่นเดียวกัน

การเสนอสาระประกอบด้วยการแนะนำวิธีสอนเป็นวิชา ๆ ไป ในแต่ละวิชาจะแนะนำรายการสอน (คือสาระเนื้อหาอย่างย่อ ๆ) นอกจากนั้นจะให้คำแนะนำเกี่ยวกับการสอนว่าควรใช้วิธีการสอนอย่างไรของแต่ละเนื้อหา เป็นการแนะนำเกี่ยวกับการสอนอย่างละเอียด ตอนท้ายเล่มจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับพุทธพาณิชย์ที่เกี่ยวกับหัวข้อธรรมที่เรียน สำหรับครูเลือกใช้ตามสมควร

ในอนุสารประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น ชุดที่ 1 อันดับที่ 13 ได้เสนอแนะการสอนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น จะประกอบด้วย การแนะนำวิธีสอนวิชาวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ให้ความรู้ความหมายของวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ความมุ่งหมาย แนวการสอนทั่วไป และข้อเสนอแนะเมื่อจะทำการสอน ซึ่งจะให้แนวการสอนในเรื่อง การเตรียมบทเรียน การเตรียมอุปกรณ์การสอน ระเบียบวิธีสอน การให้งานนอกเวลา การฝึกฝนเฉพาะตัว และการวัดผลหรือสรุป นอกจากนั้นยังแนะนำเกี่ยวกับเครื่องใช้และอุปกรณ์การสอนที่ควรจัดหา ปรากฏการณ์ต่าง ๆ พืช สัตว์ อุปกรณ์เช่น เครื่องฉายภาพยนตร์ แม่เหล็ก เข็มทิศ เป็นต้น อุปกรณ์จำพวกสะสมตามโอกาส เช่น รูปภาพ เครื่องใช้สอย หม้อดิน อิฐ อุปกรณ์ที่ใช้แทนของจริง เช่น ทัพพีแทนกระจกแก้ว กระจกนูน สิ่งที่อยู่ในท้องถิ่น และของที่จัดทำเองในราคาถูก นอกจากนั้น ยังให้รายชื่อสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นวัสดุสิ้นเปลืองสิ่งของที่อาจารย์ซื้อได้ตามร้านทั่วไป การให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดมุมวิทยาศาสตร์เบื้องต้น ให้ตัวอย่างการสร้างอุปกรณ์การสอน เช่น กรงเลี้ยงแมลง อ่างเลี้ยงปลา กระบะเลี้ยงมด ตัวอย่าง

การทดลองและตัวอย่างการสอน ซึ่งเสนอแนะความมุ่งหมาย เครื่องใช้ คำถามที่ควรถามก่อน วิธีปฏิบัติ เป็นต้น

อนุสารประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น ชุดที่ 1 ฉบับที่ 14 เกี่ยวกับการสอนภาษาอังกฤษ เอกสารชุดนี้ประกอบด้วยความสำคัญของการเริ่มเรียนภาษาอังกฤษ การสำรวจการสอนภาษาอังกฤษในโรงเรียนประถมศึกษาตอนต้น จิตวิทยาของการเรียนภาษาต่างประเทศ ข้อเสนอแนะการสอนภาษาอังกฤษ วัตถุประสงค์ในการเรียนภาษาอังกฤษ ครูผู้สอน ความสำคัญของลักษณะเด็กตามจิตวิทยา กลวิธีสอน และแหล่งให้ความรู้เกี่ยวกับภาษาอังกฤษ

อนุสารประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น ชุดที่ 1 ฉบับที่ 12 การสอนเลขคณิต จะประกอบด้วย ความมุ่งหมาย การสอนนับ บวก-ลบ คูณและหาร เลขมาตราต่าง ๆ บัญญัติไตรยางศ์ และการวัดผลการเรียนเลขคณิต เป็นต้น

โครงการสอนวิชาสังคมศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ของหน่วยศึกษานิเทศก์ในปี พ.ศ.2515 ได้กำหนดแนวของการจัดทำโครงการสอนไว้ สรุปโครงร่างและสรุปความมุ่งหมายของการจัดทำโครงการสอนไว้ดังนี้ คือ

การจัดทำโครงการสอนมีความมุ่งหมาย

1. ช่วยให้ครูสอนให้ตรงตามหลักสูตรได้ตามกำหนดระยะเวลา มิให้สอนเร็วหรือช้าเกินไป
2. เพื่อให้การสอนของครูที่สอนในชั้นเดียวกันหลาย ๆ ห้อง สอนไปในแนวเดียวกัน
3. ครูแต่ละห้องมีโอกาสช่วยกันทำอุปกรณ์การสอนและร่วมกันใช้
4. สะดวกต่อการสอนแทน

หลักการในการทำโครงการสอนรายชั่วโมงมีแนวทางดังนี้

1. ชีคหลักสูตรประถมศึกษา

2. วางผังของงานไว้ตลอดปี

จำนวนวันที่สอนตลอดปี

จำนวนชั่วโมง

เนื้อหาหลักสูตรในแต่ละเรื่อง

เนื้อหาแต่ละเรื่อง

ระยะเวลาของการทบทวน

ระยะเวลาการวัดผล

3. เนื้อหา

เรื่องใดมีเนื้อหามาก จัดระยะเวลาไว้มาก

ความยากง่ายของเนื้อหา

การบรรจุเนื้อหา และกิจกรรม

กิจกรรมแต่ละอย่าง

กิจกรรมด้านการอ่าน

การประเมินผล (เมื่อสอนจบแต่ละเรื่องควรมีการประเมินผล)

4. วิธีสอน

มีขั้นตอน

ครูศึกษาหลักสูตร ประมวลการสอน หาความรู้ในเรื่องที่ตนสอนให้เข้าใจต้องแก้ไข
เตรียมอุปกรณ์การสอน

การดำเนินการสอน

จัดเนื้อหาตามความเหมาะสม กิจกรรมแต่ละอย่างเป็นไปตามระดับความสามารถ
ของเด็ก จัดสอนให้สัมพันธ์กับวิชาอื่น กิจกรรมที่จัดมุ่งให้เรียนด้วยการกระทำมากที่สุด พยายามจัด
ประสบการณ์ตรง การวัดผลการศึกษา ให้มีการทดสอบปากเปล่า

คู่มือครูที่เขียนขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนในหลักสูตร ปี พ.ศ. 2521 และหลักสูตร ฉบับปรับปรุง 2533 มีดังนี้

กลุ่มทักษะ ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์ จะมีคู่มือประกอบการสอนภาษาไทย และคณิตศาสตร์

คู่มือการสอนภาษาไทย

1) คู่มือการสอนจะมีทุกระดับชั้น เพื่อเป็นแนวทางการสอนแก่ครู ช่วยให้ครูเข้าใจจุดมุ่งหมายของการสอนบทเรียนแต่ละบท

2) การจัดกิจกรรม การใช้สื่อการสอน ตลอดจนการประเมินผล เพื่อให้การสอนบรรลุจุดมุ่งหมายของหลักสูตร

3) แบบฝึกหัด เป็นเอกสารให้นักเรียน ได้ฝึกฝนทักษะทางภาษา นักเรียนได้ลงมือปฏิบัติในแต่ละระดับชั้น เพื่อเป็นการทบทวนสิ่งที่ได้เรียนมาช่วยให้มีความเข้าใจกระจ่างชัดยิ่งขึ้น

คู่มือการสอนภาษาไทย เล่ม 1, เล่ม 2 และแผนการสอนภาษาไทย จะมีทุกระดับชั้น เพื่อใช้ประกอบการสอนภาษาไทยในระดับประถมศึกษา

คู่มือการสอนคณิตศาสตร์ เป็นคู่มือครูซึ่งแต่ละบทประกอบด้วยความคิดรวบยอด หลักการ จุดประสงค์ คำใหม่ สัญลักษณ์ อุปกรณ์ เวลาที่ใช้สอน วิธีสอน กิจกรรมและแบบฝึกหัด ทุกบท จะมีแผนภูมิการสอนบอกลำดับการเรียนรู้ของบทนั้น ๆ ก่อนลงมือสอน ครูควรได้ศึกษาอย่างละเอียด

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต จะมีแผนการสอนชั้นละ 1 เล่ม ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เขียนในรูปแบบสัมพันธ์กลุ่มประสบการณ์ สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เป็นแกน มี 7 หัวเรื่อง จาก 5 หน่วยเนื้อหาในหลักสูตร ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 มีการสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวิชาน้อยลง ส่วนที่เอามาสัมพันธ์กันนั้นนำมาเฉพาะส่วนที่สามารถผสมกลมกลืนกันได้ รูปแบบของแผนการสอนประกอบด้วยความคิดรวบยอด จุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมการเรียน และการวัดผล

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เป็นกลุ่มประสบการณ์ที่มุ่งฝึกให้นักเรียนมีบุคลิกท่าทาง อุปราณี คำนิยม เจตคติที่มีพฤติกรรมในทางที่ดี ที่พึงประสงค์ โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 แขนง คือ จริยศึกษา พลศึกษา ศิลปศึกษา คณิตรี นาฏศิลป์ กิจกรรมสร้างนิสัย มีเอกสารช่วยทางด้าน การสอน คือ แผนการสอนเป็นแผนการสอนที่จัดรวมวิชา 5 แขนง ได้ระบุความคิดรวบยอด จุดประสงค์ คุณสมบัติที่ต้องการเน้นตลอดจนเนื้อหา กิจกรรม สื่อการเรียนการสอน วิธีการวัดผล ให้ตามเนื้อหา ลักษณะของวิชาแต่ละแขนง ให้ผู้สอนได้เลือกสอนตามความเหมาะสม

กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ เป็นกลุ่มประสบการณ์ที่แบ่งออกเป็น 3 งาน คืองานบ้าน งานเกษตรและงานประดิษฐ์ และงานช่าง มีเอกสารประกอบการสอน คือ แผนการสอน ซึ่งมีแผน การสอนแต่ละงาน แยกออกเป็นงานบ้าน งานเกษตร และงานประดิษฐ์และงานช่าง มีชั้นละ 1 เล่ม เนื้อหาในแผนการสอนได้จัดเรียงตามลำดับหัวข้อในหลักสูตรและตั้งชื่อแผนการสอนตามหัวข้อเนื้อหา นั้น ๆ ฉะนั้นในแต่ละแผนจึงประกอบด้วยเนื้อหา กิจกรรมย่อยหลาย ๆ เรื่อง ซึ่งได้ระบุขั้นตอน การทำงานไว้เป็นแนวทางให้ครูผู้สอน และในตอนท้ายของแผนแต่ละแผนจะมีใบเนาะความรู้ และใบ กำหนดงาน ตัวอย่างแบบบันทึกการปฏิบัติงานต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยครูในการจัดการเรียนการสอนได้ บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร

กลุ่มประสบการณ์พิเศษ

กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ได้แก่ คู่มือการสอนภาษาอังกฤษ เป็นคู่มือการสอนที่มีรายละเอียด ของเนื้อหา มีขั้นตอนการสอน กิจกรรมและแบบฝึกหัด

หนังสือคู่มือครูจัดทำขึ้นเพื่อเสนอแนะแนวการสอนเป็นรายบทเรียน และสามารถนำไปใช้ เป็นแนวทางการวางแผนการสอนได้ ครูสามารถดัดแปลง ปรับปรุงการสอนให้เหมาะสมกับระดับ ความรู้ ความสามารถของนักเรียน ครูควรเน้นกระบวนการสอนมากกว่าจะยึดการสอนจากหนังสือ เป็นหลัก วิธีการสอนในแต่ละขั้นตอนการสอนที่เสนอแนะในคู่มือการสอนนั้น ครูอาจปรับปรุงวิธี สอนแต่ละขั้นให้เหมาะสมกับผู้เรียน ตลอดจนดัดแปลงกิจกรรมเสนอแนะ เกม และแบบฝึกหัด ให้ เหมาะสมกับผู้เรียนได้ทั้งสิ้น

ข้อเสนอแนะการใช้คู่มือครู มีดังนี้

1. ศึกษาคู่มือครูแต่ละบทให้จบ และวางแผนการสอนตามแนวทางที่เสนอแนะไว้

2. ศึกษาจุดประสงค์การสอน โดยเฉพาะจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ นักเรียนแสดงสมรรถภาพ หรือทักษะ หากครูจะสร้างเป็นเกณฑ์ เพื่อใช้วัดพฤติกรรมที่พึงปรารถนา ก็จะทำให้ครูสามารถสร้างเครื่องมือวัดได้อย่างเหมาะสม

3. พิจารณาเลือกกระบวนการสอน ตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ที่จำเป็นในการเรียนภาษา เช่น กระบวนการสื่อความ กระบวนการคิด กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น และใช้แบบฝึกหัดเป็นแนวทางการสร้างเสริมทักษะให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน

กล่าวโดยสรุป หนังสือคู่มือครูจะเป็นแนวทางการวางแผนการสอนของครู เพื่อให้การเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุเป้าหมายของหลักสูตร

แผนการสอน คือการนำวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์มาเตรียมการสอนเป็นลายลักษณ์อักษรล่วงหน้า ที่จะต้องทำการสอนตลอดภาคเรียน มาสร้างเป็นแผนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หรือบันทึกการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลประเมินผล

การที่ครูเขียนแผนการสอนให้ได้ผลดี จะช่วยครูในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1. ทำให้เกิดการวางแผน วิธีสอน วิธีเรียน ที่มีความหมายยิ่งขึ้น เพราะเป็นการผสมผสานของเนื้อหาสาระและจุดประสงค์การเรียนจากหลักสูตรผสมกับหลักจิตวิทยาการศึกษา หรือนวัตกรรม การเรียนใหม่ ๆ ผสมกับปัจจัยอำนวยความสะดวกของโรงเรียนและสภาพปัญหา ความสนใจ ความต้องการของนักเรียน ผู้ปกครอง และทรัพยากรในท้องถิ่น

2. ช่วยให้ครูมีคู่มือของตน ที่ทำให้เกิดความสะดวกในการจัดการเรียนการสอนได้มีคุณภาพ ตรงเจตนารมณ์ของหลักสูตรฉบับปรับปรุง ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดผลการเรียนรู้ได้ครบถ้วนสอดคล้องกับระยะเวลา

3. ช่วยให้ครูที่มาสอนแทนสามารถสอนได้ดี (กระทรวงศึกษาธิการ , 2533)

ส่วนแนวการสอน คือตัวอย่างของการวางแผนการสอนแบบกว้าง ๆ ที่นำเนื้อหาสาระของกลุ่มประสบการณ์ หรือรายวิชามาจัดแบ่งเป็นตอนใหญ่ ๆ หรือการจัดการเรียนการสอนครอบคลุมประเด็นต่าง ๆ เหมือนแผนการสอน คือ ในแต่ละหน่วยของเนื้อหาใหญ่ ๆ จะกล่าวถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้คือ

- 1) สรุปสาระสำคัญของหน่วย
- 2) จุดประสงค์การเรียนรู้ของหน่วย
- 3) กิจกรรมการเรียนการสอน
- 4) การประเมินผล
- 5) สื่อและอุปกรณ์
- 6) กิจกรรมเสนอแนะเพิ่มเติม

แนวการสอน เป็นตัวอย่างแนวการจัดการเรียนการสอนที่แนะนำสำหรับครู วิธีสอนกว้าง ๆ ทางเลือกสำหรับครูให้ไปคิดออกแบบลักษณะวิธีเรียนของตนเองเพิ่มเติม เป็นเครื่องช่วยให้ครูไปวางแผนการสอน เป็นรายคาบ หรือรายชั่วโมงได้ดียิ่งขึ้น

องค์ประกอบของแผนการสอน ของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) สรุปได้ดังนี้

ปก มีข้อมูลชื่อของคู่มือครู ระดับชั้น

ปกใน ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องอนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

คำนำ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้หนังสือคู่มือครู

สารบัญ ประกอบด้วยคำแนะนำแนวการสอนในเรื่องนั้น ๆ การแบ่งเนื้อเรื่องเป็นบทตามหนังสือเรียน

คำแนะนำแนวการสอน แนะนำการพัฒนาแนวการสอนหลายวิธีด้วยกัน ให้คำนึงถึงจิตวิทยาการเรียนการสอน การสอนบางวิธีที่เสนอแนะขั้นตอนการสอนและขั้นตอนการสอน การใช้หนังสือเรียน โดยอธิบายวิธีสอนแต่ละขั้นอย่างละเอียด นอกจากนั้นยังให้หลักในการสอนซ่อมเสริม แนวคิดและหลักพึงปฏิบัติในการสอนซ่อมเสริม เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การดำเนินการสอน การจัดช่วงเวลาในการสอนซ่อมเสริม การจัดกลุ่มนักเรียนที่เรียนซ่อมเสริม และการประเมินผล-การเรียนการสอนซ่อมเสริม

ตัวอย่างการเตรียมบทเรียน

ข้อแนะนำการสอนแต่ละบทเรียน ตั้งแต่บทที่หนึ่งจนจบทุกบท

ภายในของแต่ละบทจะเสนอแนะจุดประสงค์ของบทเรียน เนื้อหาของบทเรียน แนวคิดของเรื่อง แนวการสอนบทเรียน การสร้างประสบการณ์ในเรื่องที่จะสอน กิจกรรมที่พัฒนาทักษะในเรื่องที่สอน เช่น การเล่นเกม การทำแผนภูมิประสบการณ์ และเสนอแนะเพลง เป็นต้น

แผนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่

รูปแบบของแผนการสอนแต่ละหน่วย ประกอบด้วยหัวเรื่องต่อไปนี้คือ

ความคิดรวบยอด/หลักการ

จุดประสงค์

คุณสมบัติที่ต้องการเน้น

เนื้อหา

กิจกรรม

สื่อการเรียนการสอน

การวัดและประเมินผล

ภาคผนวก

ส่วนประกอบของแผนการสอน มีความสำคัญที่จะช่วยให้การเรียนการสอนเป็นไปตามเป้าหมาย กิจกรรมที่เสนอแนะในแผนการสอน เป็นแนวทางที่จะช่วยให้นักเรียนผ่านจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ และเกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดรวบยอด/หลักการ ซึ่งถ้าใช้วิธีสอนที่ถูกต้องและเหมาะสมแล้ว ก็จะช่วยให้นักเรียนสามารถพัฒนาความคิด เกิดทักษะต่าง ๆ ตามกระบวนการเรียนการสอนของแผนการสนอนนั้น ๆ ที่สำคัญยิ่งอย่างหนึ่งคือ การให้นักเรียนค้นคว้าหาคำตอบด้วยตนเอง หรือสรุปหลักการต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง โดยครู ไม่บอกคำตอบ หรือหยิบยื่นหลักการต่าง ๆ ให้นักเรียนสามารถผ่านขั้นตอนของการเรียนรู้ด้วยตนเอง

อย่างไรก็ตามผู้สอนย่อมคิดแปลงกิจกรรมใหม่ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้องเป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้นักเรียนผ่านจุดประสงค์ มีพัฒนาการในทางความคิด และได้มีการปฏิบัติจริง หรืออีกนัยหนึ่งเป็นกิจกรรมที่มุ่งให้นักเรียนรู้จักคิด รู้จักปฏิบัติ และฝึกฝนทักษะในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

ส่วนประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของแผนการสอน ได้แก่ คุณสมบัติที่ต้องการเน้น ในการเรียนการสอนนั้นโดยไม่ได้มุ่งแต่เฉพาะในด้านความรู้เนื้อหาวิชาต่าง ๆ และความจำเท่านั้น แต่มีทักษะและคุณสมบัติต่าง ๆ ที่นักเรียนในวัยประถมศึกษาควรจะได้ฝึกฝน เช่น ความรับผิดชอบ ความเป็นผู้รู้จักการสังเกต หรือสอดแทรกจริยธรรมไว้ในการสอนเรื่องต่าง ๆ ดังนั้นในแผนการสอนจึงได้หยิบยกขึ้นมาให้เห็นเด่นชัด

สรุปผลการวิจัยเรื่องความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนเกี่ยวกับผลกระทบของแผนการสอน มีดังนี้คือ

ผู้ปกครองนักเรียนกว่า 90% มีความพอใจในการสอนของครู โดยให้เหตุผลว่า ครูตั้งใจสอนและเอาใจใส่นักเรียนดี นักเรียนได้รับความรู้หลาย ๆ ด้านและสามารถนำไปใช้เกิดประโยชน์ได้ นักเรียนขยัน กระตือรือร้น มีความรับผิดชอบตัวเองดีขึ้นกว่าเดิม เด็กรู้จักช่วยเหลือตนเอง ช่วยเหลืองานบ้านได้หลายอย่าง ผู้ปกครองส่วนใหญ่ 80% พอใจผลการเรียนของนักเรียน ผู้ปกครองส่วนใหญ่ 60% ต้องการให้ปรับปรุงวิธีการเรียนการสอน โดยต้องการให้ครูสอนเลขคณิตให้เข้าใจยิ่งขึ้น ให้นักเรียนอ่านหนังสือมากขึ้น เช่นหนังสือสวย ๆ ผู้ปกครองส่วนใหญ่ 60% เห็นว่า นักเรียนได้รับความรู้จากครูไม่เพียงพอ และมีความประสงค์จะให้ครูช่วยเหลือการเรียนการสอนเพิ่มเติมในกลุ่มทักษะ คือ คณิตศาสตร์และภาษาไทย (สมพงษ์ จิตระดับ, 2524)

กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วิเคราะห์รายงานการนิเทศและติดตามผลการใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521 แยกวิเคราะห์ (ใน 51 จังหวัด จาก 72 จังหวัด) แยกวิเคราะห์ 7 ด้าน และในด้านปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับครู และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนสรุปได้ดังนี้ คือ

ปัญหาและอุปสรรคเกี่ยวกับครูผู้สอน

- 1) ครูส่วนใหญ่ยังใช้วิธีสอนแบบเดิม ครูเป็นศูนย์กลางการบรรยาย นักเรียนเป็นผู้ฟัง และซักถามเพียงส่วนน้อย
- 2) ครูสอนไม่ทันตามแผนการสอนหรือคาบเวลาที่สอน
- 3) ครูไม่เข้าใจหลักการและจุดมุ่งหมายของหลักสูตร
- 4) มีครูไม่ครบชั้นเรียน
- 5) ขาดความร่วมมือและประสานงานกันภายในโรงเรียนและกลุ่มโรงเรียน

ปัญหาเกี่ยวกับกิจกรรมการเรียนการสอน

ครูไม่มั่นใจในวิธีสอนตามหลักสูตร 2521 ไม่ยึดแผนการสอน และยึดหนังสือเรียนเป็นหลัก พบใน 17 จังหวัด (33.32 %)

วิชาดนตรี นาฏศิลป์ พลศึกษา ครูไม่มีทักษะเฉพาะ ครูร้องเพลงประกอบการสอนได้น้อย เป็นต้น

กิจกรรมที่กำหนดในแผนการสอน ไม่สามารถปฏิบัติได้ทั้งหมด เนื้อหาและจำนวนคำใหม่มีมากเกินไป (สุวัฒน์ โสภานพ, 2522) ซึ่งสอดคล้องกับผลวิจัยของสมพงษ์ จิตระดับ, 2524 พบว่าครูสอนไม่ทันตามแผนการสอนหรือคาบเวลาที่กำหนดไว้ ปัญหานี้มักจะพบในโรงเรียนที่ครูสอนโดยจัดกิจกรรมให้นักเรียนทำ ซึ่งตรงกันข้ามกับโรงเรียนที่ครูมุ่งสอนเนื้อหาวิชา จะสอนได้จบเร็วกว่าที่กำหนดไว้ในแผนการสอน

สาเหตุ ครูไม่เข้าใจแนวปฏิบัติที่ถูกต้องของหลักสูตรเกี่ยวกับแผนการสอน

- 1) ครูไม่อ่านแผนการสอนให้ครบถ้วน
- 2) ครูไม่ได้คำนึงตามกำหนดการสอน ทำให้ไม่สม่ำเสมอ
- 3) ครูไม่ดัดแปลง ยืดหยุ่นกิจกรรมการเรียนให้เหมาะสมกับสภาพของเด็กและท้องถิ่น ขาดแหล่งวิทยาการ
- 4) ครูใช้หลักสูตรไม่คล่องตัว มีเอกสารหลักสูตรไม่ครบ
- 5) ครูรับภาระมากเกินไป ไม่มีเวลาเตรียมการสอนและจัดทำอุปกรณ์

จากผลการสัมมนาเรื่องหลักสูตรประถมศึกษา ของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ในวันที่ 22-25 กรกฎาคม 2531 สรุปเกี่ยวกับคู่มือครู และแผนการสอน ดังนี้

คู่มือครู และแผนการสอนที่ใช้ประกอบหลักสูตร ปี 2521 นั้น ผู้เข้าร่วมสัมมนามีความเห็นส่วนใหญ่ว่าดีมาก แต่ครูไม่สามารถปฏิบัติได้อย่างครบถ้วนเพราะ เนื้อหา/กิจกรรมมากและคาบเวลาเรียนมีน้อย นอกจากนี้แผนการสอนบางแผนในกลุ่มประสบการณ์ยังไม่เหมาะสมกับการพัฒนาการและวัยของเด็ก บางกลุ่มประสบการณ์มีรายละเอียดเนื้อหาไม่เฉพาะหัวข้อเนื้อหา ควรปรับปรุงและเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วม ในการจัดทำคู่มือครู และแผนการสอนดังกล่าว และถ้าจะให้สะดวก และเหมาะสมกับการใช้ในโรงเรียนที่มีความแตกต่างกัน ควรกำหนดเกณฑ์ขั้นต่ำไว้ให้ครูด้วย

ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์ ที่ประชุมมีความเห็นดังนี้

1) กลุ่มทักษะ

ก. ภาษาไทย คู่มือครูภาษาไทย เขียนขึ้นตามเนื้อหาสาระในหนังสือเรียน ซึ่งส่วนใหญ่เห็นว่าหนังสือเรียนชั้น ป.1, 5, 6 เนื้อหามากและยากมีการใช้คำผิด และไม่ร่วมสมัยทั้งยังมีคาบเวลาน้อย ควรปรับปรุงให้สอดคล้องกับจุดประสงค์ เนื้อหา หลักสูตร และหนังสือเรียนที่จะเปลี่ยนแปลง

ข. คณิตศาสตร์ คู่มือการสอนคณิตศาสตร์ มีคำชี้แจงที่ไม่ชัดเจน นอกจากนี้เนื้อหาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 ยังมีมากไม่เหมาะสมกับคาบเวลาที่สอนควรปรับปรุงให้เหมาะสม

2) กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีรายละเอียดเนื้อหาในแผนการสอนไม่เพียงพอ มีเฉพาะหัวข้อเนื้อหา ควรกำหนดขอบข่ายและเพิ่มเติมรายละเอียดเนื้อหาในแต่ละชั้นให้ชัดเจน และเหมาะสมกับวุฒิภาวะของเด็ก สำหรับสาระที่เป็นวิทยาศาสตร์นั้นควรเพิ่มเติมโดยนำเทคโนโลยีมาสอดแทรกไว้ และเขียนขั้นตอนให้ครูเห็นแนวทางที่จะสอนเด็กให้เกิดทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3) กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย แผนการสอนในบางวิชา เช่น คณิตรี นาฏศิลป์ ยังเขียนแยกกันตามเนื้อหาในหลักสูตรเป็นหน่วย ๆ ควรปรับปรุงให้มีการบูรณาการกันในระหว่างหน่วยเนื้อหา อีกทั้งควรเพิ่มรายละเอียด และขั้นตอนในการทำกิจกรรมให้ชัดเจนขึ้นด้วย

4) กลุ่มการงานและพื้นฐานอาชีพ เนื้อหาในแผนการสอนบางแขนงงาน เช่น แขนงงานบ้าน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรื่องการถนอมอาหาร เสื้อผ้าและการแต่งกาย มีความยากไม่เหมาะสมกับวัย และระดับชั้น เป็นต้น

5) กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ภาษาอังกฤษ คู่มือครูวิชาภาษาอังกฤษเป็นคู่มือที่ดี เพราะมีรายละเอียด บอกขั้นตอนการสอนไว้ชัดเจน แต่ควรต้องปรับปรุงให้สอดคล้องกับจุดประสงค์และเนื้อหาของหลักสูตรที่เปลี่ยนแปลงไป

กล่าวโดยสรุป คู่มือครู และแผนการสอน นอกจากใช้เป็นแนวทางช่วยการสอนของครูให้ประสบผลสำเร็จตามจุดประสงค์ของหลักสูตรแล้วยังช่วยครูให้ทราบเทคนิคการสอนประเภทต่าง ๆ และช่วยขยายความรู้ สาระเนื้อหาที่ยากต่อการสอน ให้ครูเห็นแนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อช่วยให้การสอนและการเรียนรู้ของนักเรียนได้ง่ายขึ้น และสะดวกต่อการสอนมากขึ้น หากปราศจากคู่มือครู และแผนการสอนแล้ว อาจทำให้ครูได้รับความยุ่งยากที่จะต้องใช้เวลาเตรียมตัวในการคิดแนวทางการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างมาก และอาจทำให้การจัดการเรียนการสอนไม่ครอบคลุมตรงกับความมุ่งหมายของหลักสูตรได้ และอีกประการหนึ่งครูควรมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเขียนคู่มือครู และแผนการสอน เพื่อช่วยให้การสอนตรงตามความสนใจของนักเรียน และสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี ดังนั้นสิ่งที่เขียนในคู่มือครูและแผนการสอน ควรมีประสิทธิภาพและเป็นสิ่งที่นำไปปฏิบัติตามได้จึงจะเป็นสิ่งที่ครูทุกคนปรารถนา ครูควรประเมินผลและปรับปรุงแผนการสอนของตนเพื่อช่วยให้การสอนมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2489-2494)

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2480 ได้กล่าวถึงการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่า เด็กที่เพิ่งเข้าเรียนครั้งแรกนั้น ด่านักเรียนที่รับเข้ามาใหม่ ยังไม่มีพื้นความรู้เบื้องต้น ก็ให้แยกสอนต่างหาก เพราะตามหลักสูตรได้กำหนดไว้ 4 ปี แต่ตามความมุ่งหมายนั้นนักเรียนที่จะเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ตามหลักสูตรนี้ได้นั้นจะต้องมีพื้นความรู้พออ่านออกเขียนได้มาบ้างแล้ว การแบ่งนักเรียนออกสอนต่างหากตามความรู้ที่นั้น ๆ เป็นการสอนที่เน้นการแบ่งกลุ่มนักเรียน ให้เรียนตามกำลังความสามารถ นับว่าได้คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับหลักและแนวการจัดการเรียนการสอน ตลอดจนยังเน้นให้หยุดพักระหว่างชั่วโมงให้มาก เป็นเครื่องชี้ว่าได้คำนึงถึงช่วงความสนใจของเด็กกว่า มีช่วยความสนใจสั้น ๆ คือ กำหนดไว้ว่า ควรสอนวิชาครั้งหนึ่ง ๆ ไม่เกิน 45 นาที สถานที่สอนอาจสอนในห้องเรียน กลางแจ้ง มีความยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน และเริ่มเน้นให้นักเรียนสามารถอ่านออกเขียนได้ เริ่มนำวิธีสอนแบบทัศนศึกษา (Field Trip) มาใช้ นอกจากนั้นเริ่มทำประมวลการสอนของทุกระดับชั้น ๆ ละหนึ่งเล่ม แสดงว่า การจัดการเรียนการสอนเริ่มให้ความสำคัญกับเอกสารช่วยการสอนมากขึ้น เพื่อให้ครูสามารถยึดเป็นแนวทางของการสอนได้

นอกจากนั้นถ้าพิจารณาในตัวหลักสูตรปี พ.ศ. 2480 จะพบว่า ส่วนใหญ่จะเน้นรายการที่ต้องสอน คือ บอกรายการของเนื้อหาอย่างย่อ ๆ และตอนท้ายจะมีหมายเหตุ โดยเสนอแนะกิจกรรมการเรียนการสอนดังนี้

"... ให้มีการประชุมสัปดาห์ละครั้ง ใช้เวลานอกจากเวลาเรียน จัดให้มีการสวดนมัสการ ร้องเพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี และการฝึกหัดวิชาลูกเสือที่ต้องไปพักหรือแรมคืนที่อื่น ๆ ให้เป็นเวลาพิเศษ อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และควรงดแรมคืนเช่นนี้ในฤดูฝน..." (กระทรวงศึกษาธิการ , 2491)

ในหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2491 มีคำแนะนำวิธีสอนในหลักสูตรคล้ายกับหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2480 ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 การศึกษาในสหรัฐอเมริกาเน้นด้วย เนื่องจากครูได้มีโอกาสเดินทางไปศึกษาและดูงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา และประเทศอังกฤษเป็นจำนวนมาก ดังนั้นการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของหลักสูตรประถมศึกษาจะเน้นวิธีสอนแบบเรียนแถมเล่น (Play Way) แบบโครงการ (Project System) แบบคอลลตัน (The Dalton Plan) และแบบเฮอริสติก (The Heuristic Method) การสอนต่าง ๆ นี้ครูต้องพยายามส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกกิจกรรมและประสบการณ์ ทำให้ดูเหมือนว่าการสอนได้พัฒนาไปมาก แต่ครูส่วนใหญ่ยังคงใช้วิธีการสอนแบบเดิม

คือ การบอกความรู้ให้แก่เด็ก เพราะครูส่วนมากไม่เข้าใจหลักการสอน ไม่รู้วิธีการถ่ายทอดความรู้ ในวงการศึกษาริมดำหนิครุที่ใช้การลงโทษเด็ก และมีการแนะนำให้ครูใช้วิธีปกครองนักเรียนแบบประชาธิปไตย ในการศึกษาด้วย เช่น การปฏิบัติตามเสียงข้างมาก และให้เสรีภาพส่วนบุคคล เป็นต้น

โดยสรุปการเรียนการสอนในปี พ.ศ. 2480 จะใช้คำว่ากระบวนการเรียนแทนคำว่าการเรียนการสอน ในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 ได้กล่าวถึงการสอนแบบแบ่งกลุ่ม สำหรับการสอนนักเรียนที่มีพื้นความรู้เบื้องต้นต่างกัน โดยเฉพาะชั้นที่รับนักเรียนเข้าเรียนครั้งแรก และแนะนำวิธีสอนที่แตกต่างกันจากเดิม ได้แก่ ทัศนศึกษา เป็นต้น เริ่มมีประมวลการสอนใช้ทุกระดับ ต่อมาในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2491 ยังใช้คำว่า กระบวนการเรียนการสอน มีคำแนะนำ วิธีสอนในหลักสูตรคล้ายกับหลักสูตร พ.ศ. 2480 แม้จะมีการนำวิธีสอนแบบใหม่ ๆ เช่น วิธีสอนแบบ "Play Way" "Project System" จากต่างประเทศเข้ามาใช้ในวงการศึกษไทยก็ตาม แต่ครูส่วนมากก็ยังคงใช้วิธีสอนแบบเดิม คือการบอกความรู้ให้แก่เด็ก ทั้งนี้เพราะครูส่วนมากไม่รู้หลักการสอน (พรเพ็ญ ปทุมศิริ, ม.ป.ป.)

วิธีสอนมีหลายวิธี แต่ละวิธีย่อมมีจุดเด่นและมีประสิทธิภาพที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ได้อย่างหนึ่งที่มีความหมาย และให้ผลซึ่งอาจใช้วิธีการต่าง ๆ ที่จะช่วยให้เด็กเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ในด้านความรู้ ความคิด และพฤติกรรมที่มีผลต่อตนเองและส่วนรวม ดังที่ได้กล่าวถึงช่วงปี พ.ศ. 2480-2494 สรุปได้ดังนี้ การสอนแบบเฮอริสติก (Heuristic) หมายถึง วิธีการจัดการศึกษาที่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทดลองสิ่งต่าง ๆ จากประสบการณ์ทางธรรมชาติ โดยใช้กฎของธรรมชาติเพื่อหาข้อสรุปของความรู้หรือคำตอบของสิ่งที่ต้องการเรียนรู้ ผู้เรียนจะต้องมีโอกาสประคิษฐ์หรือแสวงหาผลสรุปหรือ คำตอบจากกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

การสอนแบบเล่นปนเรียน (Play Way Method)

เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการเล่น ผู้ที่คิดวิธีนี้เป็นคนแรกคือ ฟูร์ริค เฟร็อบีล (Friedrich Froebel, 1782-1852) นักการศึกษาชาวเยอรมัน โดยเขามีความเชื่อว่า เด็กทุกคนมีความสามารถในตนเอง (inner capacity) ได้เรียนรู้จากการที่ได้แสดงหรือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เช่น ได้ร้องเพลง ทำท่าทางประกอบ ได้เล่นจากของเล่นหลาย ๆ ประเภท โดยให้เด็กได้เล่นเหมือนกัน

ในเวลาเดียวกัน ภายใต้การกำหนดของครูที่ชัดเจนว่าเด็กจะต้องทำอะไรและอย่างไร ซึ่งมอนเตสซอร์รี (Montessori) แพทย์สตรีชาวอิตาลี ได้ดัดแปลงการสอนใหม่ เนื่องจากไม่เห็นด้วยกับวิธีการของเฟรเดอริค ในเรื่องการจัดการสอนที่มีระเบียบตายตัว ไม่ให้เสรีภาพแก่เด็กแสวงหาประสบการณ์ จากสิ่งแวดล้อมด้วยตนเองตามความสมัครใจ ไม่ได้ส่งเสริมเรื่องเอกภาพของเด็ก เช่น ใครอยากเล่นอะไรก็ให้เล่น โดยครูคอยควบคุมชี้แนะ ไม่ใช่เป็นการจัดให้เล่นเหมือน ๆ กันในเวลาเดียวกันเหมือนวิธีของเฟรเดอริค

การสอนแบบการเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by Doing)

เป็นการสอนที่ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากการกระทำด้วยตนเอง เช่น การทดลอง หรือการค้นคว้าในเรื่องต่าง ๆ ที่เรียน ครูต้องเตรียมอุปกรณ์การสอนและกิจกรรมไว้หลาย ๆ อย่างเพื่อให้เด็กมีโอกาสได้เลือก การสอนนี้ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, 1895-1952) นักการศึกษาของสหรัฐอเมริกา เป็นผู้คิดขึ้น นับว่าเป็นวิธีสอนที่ได้ผ่านการทดลองถึง 8 ปี เป็นการสอนที่เน้นการคิด การแก้ปัญหา และการทดลอง ซึ่งนำไปสู่การเกิดการหยั่งรู้ (insight)

การศึกษาแบบพัฒนาการ (Progressive Education)

เป็นกระบวนการทางการศึกษา ซึ่งวิวัฒนาการและตกทอดกันมากกว่า 200 ปี เริ่มต้นตั้งแต่ ฌัก ฌาคส์ รูซโซ (Jean Jacques Rousseau : 1712-1778) เป็นคนแรกที่คิดว่าเด็ก ๆ ควรมีเสรีภาพของบุคคล ต่อมาโยฮัน ไฮน์ริค เพ็สตาลอซซี (Johann Heinrich Pestalozzi, 1746-1827) ผู้คิดว่าการศึกษานั้นเป็นพัฒนาการอย่างต่อเนื่องของจิตใจ

การศึกษาแบบพัฒนาการ เน้นการให้การศึกษาคำนึงถึงตัวเด็ก (The whole child) ไม่ใช่หนักไปเฉพาะจิตใจหรือร่างกาย เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่งเท่านั้น ให้เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้าให้มากที่สุด คือ การได้ทั้งเห็นของจริง ได้สัมผัสและได้ทดลอง ปฏิบัติควบคู่ไปด้วย (ตาโรช บัวศรี, 2528)

การสอนแบบคอลลตัน (Dalton Plan)

เป็นวิธีการสอนโดยใช้ใบ้ตรงงาน (Assignment) ให้เด็กได้เรียนรู้เป็นรายบุคคล เป็นการสอนที่ต้องใช้สถานที่ เช่น ห้องเรียนพิเศษ และห้องทดลองสำหรับทุกวิชา มีเวลาส่วนหนึ่งสำหรับนักเรียนเข้าพบครู เพื่อปรึกษาแผนงานก่อนเข้าต้องศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองในห้องเฉพาะวิชานั้น ๆ การวัดผลจากเด็กทำงานครบตามใบ้ตรงงานและได้ผลเป็นที่พอใจของครู วิธีนี้ เฮเลน ปาร์ก เฮิสท์ (Helen Parkhurst) ได้ทดลองเป็นครั้งแรกที่เมือง คอลลตัน มลรัฐแมซเซทซุเซท ในโรงเรียนเด็กพิการ ที่ไม่มีการแบ่งชั้นในปี ค.ศ. 1919 ปรากฏว่าได้ผลดี จึงมีผู้นิยมนำไปใช้ในโรงเรียนต่าง ๆ ทั่วสหรัฐอเมริกา และยุโรป ส่วนมากจะใช้นักเรียนชั้นมัธยม

การสอนแบบแฮร์บาร์ต (Johann Friedrich Herbart, 1776-1841)

เป็นวิธีการสอนที่เน้นการสอน 5 ขั้น ได้แก่

ขั้นเตรียม (Preparation) สิ่งเร้าให้เกิดความสนใจ การทบทวนความรู้เดิม

ขั้นสอน (Presentation) การให้ความรู้ใหม่แก่เด็ก

ขั้นสัมพันธ์ (Association) ได้แก่ การขยายความรู้ให้กว้างขึ้น กล่าวถึงสิ่งที่สัมพันธ์กัน

ขั้นตั้งกฎ (Generalization) ได้แก่ การสรุปความสำคัญ สิ่งที่เรียนมาแล้วตั้งเป็นกฎ เช่น กฎ

ทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์

การสอนนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายทั้งในสหรัฐอเมริกาและยุโรป ตลอดจนประเทศไทย

ปัจจุบันการสอนแบบนี้ค่อย ๆ หายไป จน คิวอี้ ได้วิจารณ์การสอนแฮร์บาร์ต (Herbart) ว่า เป็นการสอนที่ขัดต่อหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ เพราะเป็นการเตรียมตัวอย่างตายตัว บางครั้งขัดกับความสนใจและความต้องการของนักเรียน และไม่คำนึงถึงบทเรียนที่ต่างกัน เช่น บางบทเรียนที่เน้นทักษะความคิดควรใช้วิธีที่แตกต่างกัน

การจัดการศึกษาแบบสมรรถฐาน (Competency-Based Education หรือ CBE : 1972-1980)

หมายถึง การจัดการศึกษาที่มุ่งผลิตนักเรียนให้มีความสามารถตามเกณฑ์ที่โรงเรียนหรือสถานศึกษานั้น ๆ ใ้วางไว้ การศึกษาแบบสมรรถฐาน (CBE) นี้เป็นการจัดการศึกษาที่ตอบสนองความคิดใหม่ ทางด้านการศึกษา ด้านความรับผิดชอบต่อผลผลิตทางการศึกษานั้นเอง แนวคิดอีกส่วนหนึ่งของการศึกษาแบบสมรรถฐานนี้มาจากการเรียนการสอนแบบโปรแกรม (Programmed-Instruction) ซึ่งในขั้นสุดท้ายของกระบวนการ นักเรียนจะมีความรู้ความสามารถตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้แต่ต้น และส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดของการศึกษาแบบทดลองปฏิบัตินักเรียนเรียนด้วยการสำรวจและทดลองในสภาพแวดล้อมของตน (แรมสมร อยู่สถาพร, ม.ป.ป.)

การศึกษาแบบสมรรถฐาน เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการตั้งจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม นักเรียนจะสามารถเรียนได้ตามอัตราความสามารถของตน เพราะเป็นระบบการศึกษาที่คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล และส่งเสริมให้เด็กทุกคนประสบความสำเร็จในการเรียนทุกวิถีทาง วิธีการวัดผลจะวัดความสามารถและความสำเร็จของนักเรียน ตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ นักการศึกษาที่มีชื่อทางด้านการศึกษาแบบสมรรถฐาน (CBE) คือ ฮุสตัน และฮอซซัม (Houston and Howsam, 1972) ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของการจัดการศึกษาแบบนี้ว่า เป็นการสร้างสรรค์กิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ผู้เรียนเลือกทำ ผู้เรียนต้องรับรู้จุดมุ่งหมายของการเรียน ต้องเข้าใจเกณฑ์การวัดผล และต้องรับผิดชอบต่อกระบวนการเรียนของตน และสามารถตัดสินใจได้ด้วยตนเอง

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2491 มีคำแนะนำวิธีสอนในหลักสูตร คล้ายหลักสูตร ปี พ.ศ. 2480 เช่น วิธีสอนแบบเรียนปนเล่น (Play Way) วิธีสอนแบบโครงการ (Project System) การที่ไทยได้มีความร่วมมือกับองค์การต่างประเทศ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนตามวิธีสอนแบบใหม่เรียกว่า "การสอนแบบมาตรฐาน" เพื่อหาวิธีให้เด็กอ่านหนังสือได้เร็วขึ้น ทดลองวิธีการสอนและแนะนำวิธีการสอนที่ถูกต้อง จึงทำให้เกิดโครงการปรับปรุงการศึกษาจังหวัดฉะเชิงเทรา และ โรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรี เน้นในเรื่องวิธีการถ่ายทอดความรู้ การปลูกฝังวิถีทางประชาธิปไตย ไม่นิยมการลงโทษเด็ก เพื่อให้ครูได้ทราบวิธีการที่ถูกต้อง ซึ่งสภาพการเรียนการสอนในช่วงนี้ ครูใช้วิธีสอนที่ล้ำสมัย คือ ให้เด็กอ่านพร้อม ๆ กัน โดยไม่ต้องดูหนังสือ และท่องจำสิ่งที่ไม่ค่อยให้ประโยชน์ กระบวนการสอนของครูมักเป็นการบอกของครูมากกว่า การที่ให้นักเรียนเรียนด้วยกิจกรรมต่าง ๆ แต่ครูไม่บอกเหตุผลให้เด็กเข้าใจว่าทำไมต้องทำ

กิจกรรมนั้น ๆ เน้นการสอนที่ไม่คำนึงถึงความสนใจของเด็ก และหลักจิตวิทยาการเรียนการสอน โดยยึดครูเป็นศูนย์กลางของการสอนเท่านั้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้เน้นแต่ละวิชาดังนี้

วิชาศีลธรรม

ครูต้องสอนให้เด็กปฏิบัติในกิจพิธีตามประเพณีนิยม ให้กริยามารยาทเรียบร้อย อบรมให้มี คุณงามความดีในอุปนิสัย (อุปนิสัย)

วิชาหน้าที่พลเมือง

ให้เด็กรู้หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อโรงเรียน ต่อครอบครัว และต่อประชาคม ให้รู้หน้าที่ที่จะ ปฏิบัติต่อชาติ พระมหากษัตริย์ และรัฐธรรมนูญ

วิชาภาษาไทย

สอนให้อ่าน เขียน หนังสือได้ ให้พูดได้ตามความคิดนึกถูกต้องตามภาษาได้ เนื้อเรื่องและ เหตุผล ให้วิชาหนังสือเป็นเครื่องทำให้ปัญญาแตกฉาน และให้เกิดความรู้กว้างขวางยิ่งขึ้น ไปในภาย หน้าที่ รายการที่ต้องสอนมี อ่าน คัด เขียน และแต่งความ

วิชาเลขคณิต

สอนให้รู้ลักษณะและประโยชน์ของเลขจำนวน ฝึกให้นักเรียนคิด และทำกิจธุระที่เกี่ยวกับ จำนวน

ฝึกให้มีสมาธิจนเกิดความแม่นยำ ละเอียดถี่ถ้วนรวดเร็ว ให้รู้จักทำบัญชี หรือคิดราคาของ

วิชาภูมิศาสตร์ประวัติศาสตร์

ให้รู้เรื่องประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง ให้รู้ถึงความสมบูรณ์กับคุณค่าของพืชผล ให้รู้ เรื่องการทำมาหากินในประเทศไทยโดยละเอียด รู้ช่องทางและวิธีการปรับปรุง การทำมาหากินให้ เหมาะสมกับท้องถิ่นหรือแก่ประเทศ

ประวัติศาสตร์

สอนให้รู้จักบ้านเมืองไทยว่ามีความเป็นมาอย่างไร ประวัติคนสำคัญของประเทศไทย เพื่อเป็นตัวอย่างที่ดี และารู้สึกบุญคุณของท่านเหล่านั้น

ธรรมชาติศึกษา

สอนให้สนใจธรรมชาติที่แวดล้อม รู้จักใช้การสำรวจ และวิธีสัมผัส ซึ่งเป็นหลักในการแสวงหาความรู้ ให้รู้ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติ รายการที่ต้องสอน ได้แก่ ดวงอาทิตย์ การเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ธรรมชาติในเวลากลางวันและกลางคืน ดวงจันทร์ เดือนมีด เดือนหงาย อากาศ น้ำ เมฆ หมอก น้ำค้าง น้ำฝน รู้กินน้ำ ลมว่าว น้ำหลาก น้ำลด ไฟควัน ไฟป่า การเติบโตของพืชและสัตว์ ผลผลิตที่ได้จากธรรมชาติที่แวดล้อมกับการงานของมนุษย์ ที่เกี่ยวพันอยู่ด้วย ผลผลิตเหล่านั้น

สุขศึกษา

สอนให้รักษานามขี ปฏิบัติตามให้แข็งแรง ให้รู้จักวิธีป้องกันโรคติดต่อบางอย่าง และรู้จักปฐมพยาบาลอย่างง่าย ๆ ให้รู้จักระมัดระวังอุบัติเหตุ และให้หนักถึงความปลอดภัยของตนเองและของผู้อื่น

วาดเขียน

แสดงความสังเกตของคนด้วยรูป ความสวยงามของสี ให้เกิดนิสัยรักความสวยงาม ละเอียดประณีต

ขับร้อง

การใช้เสียงดนตรี จังหวะ เพลิดเพลินร่าเริง และรู้จักใช้เวลาว่าง ร้องเพลงเป็นเครื่องกล่อม-เกล้าให้เกิดอุปนิสัยอันดีงาม

การฝีมือ และการทำงาน

สอนให้รักการทำงาน ริเริ่มและสนใจในการประดิษฐ์ ใช้เครื่องมือการฝีมือ และการทำงาน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รายการที่ต้องสอนการฝีมือมี จักสาน การทำเครื่องเล่น เครื่องใช้ การจับปัดถัก ร้อย การงาน มีเรื่องการทำสวน การเลี้ยงสัตว์ การช่างไม้เบื้องต้น การเรือน

พหุศึกษา

สอนให้มีใจรักการกีฬาที่มีระเบียบ ให้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา รู้แพ้รู้ชนะ ให้แข็งแรง คล่องแคล่ว ช่วยตนเองยามคับขัน รายการที่ต้องสอนมี ขึ้นต้นไม้ ว่ายน้ำ ขี่ม้า ขี่รถจักรยาน เป็นต้น

การผูกเสื่อหรืออนุภาค แต่เดิมเคยเรียกอนุภาคภาษา

สอนตามหลักสูตรวิชาลูกเสือตรี หรือตามหลักสูตรวิชาอนุภาคชั้นตรี เพื่อขยายความรู้ จากทางบ้าน ทางวัด และทางโรงเรียน

โดยสรุปการจัดการเรียนการสอนในช่วงนี้มุ่งความสนใจผู้เรียนและให้ความสำคัญ ความแตกต่างระหว่างบุคคล เริ่มนำวิธีสอนใหม่ ๆ มาใช้มีความยืดหยุ่นของการจัดกิจกรรมการเรียน- การสอนมากขึ้น ถ้าครูมีความรู้ในเรื่องหลักและทฤษฎีการสอนอย่างแท้จริง การจัดกิจกรรมการเรียน การสอนในช่วงนี้จะพัฒนาไปได้มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายที่กระบวนกรสอนของครูไม่ได้เป็นไปตามที่ หลักสูตรได้วางไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการให้เวลาในการเตรียมอบรมครูน้อยไป ทำให้ครูยังขาดความ เข้าใจหลักและแนวการสอนให้สอดคล้องกับ หลักสูตรที่ได้มุ่งหวังไว้ ทำให้การจัดการเรียนการสอน ไม่ค่อยบรรลุเป้าหมายเท่าที่ควร ครูยังยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางในการจัดการเรียนการสอน คือ เน้นการ- บอกความรู้ ครูไม่เข้าใจ การถ่ายทอดความรู้ จึงทำให้การเรียนการสอนไม่บรรลุผลเท่าที่ควร

การวัดผลและการประเมินผล

การวัดผลและการประเมินผลในช่วงนี้ใช้คำว่า "การวัดผล" หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 มีประมวลศึกษาพิเศษภาค 2 ว่าด้วยระเบียบการสอบความรู้นักเรียน ในปี พ.ศ. 2482 มีการแก้ไข

คะแนนต่าง ๆ วิธีการสอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 วิชาหน้าที่พลเมือง และศีลธรรม อ่านเอาเรื่อง วิทยาการ ความรู้เรื่องเมืองไทย สุขศึกษาใช้วิธีการสอบ ปากเปล่า อัตราคะแนนสูงสุด คือ วิชาภาษาไทย ซึ่งมีบทท่องจำ และบทอาขยาน วิชาที่สอนรวมทั้งชั้นคือ วิชาขับร้อง วิชาการฝีมือ และการเรียนหญิง มีทั้งสอบข้อเขียน และภาคปฏิบัติ ชั้น ป.3-4 มีคะแนนเพิ่มพิเศษ วิชาลูกเสือ และอนุภาคด้วย

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ไม่มีระเบียบการประเมินผลการเรียนใหม่ จนถึงปี 2495 ขณะเดียวกันมีการพัฒนาการออกข้อสอบ คือ ไม่นับความจำด้านเดียว แต่ให้เน้นทั้งความรู้ และการนำไปใช้ ลักษณะของข้อสอบเน้นข้อสอบปรนัยมากกว่าเดิม และให้ครูมีส่วนร่วมในการวัดผลด้วยเกณฑ์การตัดสินการสอบไล่ในปี พ.ศ. 2492 คือ ต้องให้คะแนนรวมร้อยละ 50 บริบูรณ์ และต้องได้คะแนนในหมวดวิชาภาษาไทย และหมวดวิชาเฉพาะแผนกแต่ละหมวดร้อยละ 33 บริบูรณ์

เมื่อมีการทดลองปรับปรุงการศึกษาแผนใหม่ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ร่วมกับยูเนสโก ในปี พ.ศ. 2493 เริ่มจัดให้มีการวัดผลด้านพัฒนาการทางอารมณ์ สังคม ร่างกาย นอกเหนือจากความรู้ ครูไม่มีความอดทน และมีปัญหาในการสังเกตเด็ก จึงทำให้เกิดความสับสน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาทุกครั้ง ไม่ได้เปลี่ยนแปลงปรับปรุงความรู้ของครู จึงทำให้เกิด ปัญหาต่อความรู้ของเด็กอ่อนลง เมื่อมาตรฐานทางวิชาการความรู้ของเด็กอ่อนลง ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระเบียบวัดผลอีก ในปี พ.ศ. 2510

โดยสรุป โรงเรียนและนักการศึกษาแต่เดิมยังยึดมั่นว่า การวัดผลคือ การสอบไล่หรือไล่หนังสือ การวัดผลจึงกลายเป็นการทดสอบความจำ ความรู้ทางหนังสือ ครูจึงมิได้เอาใจใส่ที่จะฝึกฝนทักษะในการเรียนรู้ในตัวเด็ก เช่น นิสัยในการค้นคว้า นิสัยรักการอ่านหนังสือ ความรับผิดชอบ ความสะอาด ความสุภาพเรียบร้อย การวัดผลจึงกลายเป็นการทดสอบความรู้ ความจำเท่านั้น มิได้ให้ความสนใจจริงจังในการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็ก ต่อมาเมื่อมีผู้เชี่ยวชาญจากประเทศตะวันตก มาช่วยเรื่องการศึกษา ได้มีการเสนอการเลื่อนชั้นอัตโนมัติแทนการสอบไล่ในชั้นประถมปีที่ 1, 2 และ 3 เพราะจะช่วยให้นักเรียนได้รับการศึกษามีอิสระแต่ได้ความรู้เพียงอย่างเดียวดังเคยปฏิบัติมา ต่อมาในระยะหลัง ๆ มีการตื่นตัวการใช้ลักษณะการวัดผลในรูปแบบที่ช่วยให้ครูเข้าใจเกี่ยวกับตัวนักเรียนมากขึ้น ทั้งระดับ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และพฤติกรรมต่าง ๆ ที่แสดงถึงลักษณะนิสัยของเด็กอีกทางหนึ่งด้วย ต้องเป็นการวัดผลที่ประเมินพัฒนาการของผู้เรียนอย่างแท้จริงในด้านการพัฒนาคน ได้แก่ ความรู้พื้นฐาน สุขภาพกายใจ และคุณธรรม การพัฒนายาชีพ และการพัฒนาสังคม

คงจะกล่าวถึงการวัดผลและประเมินผลในช่วงปี พ.ศ. 2489-2494 พ.ศ. 2495-2503 พ.ศ. 2504-2520 และ พ.ศ. 2521-2538 ต่อไป

การวัดผลและประเมินผลในช่วงปี พ.ศ. 2489-2494

การวัดผลและประเมินผล ในปี พ.ศ. 2482

1. ใช้วิธีสอบปากเปล่า ดังที่เคยใช้ในปี พ.ศ. 2477
2. วิชาภาษาไทย เป็นวิชาที่มีคะแนนสูงสุดในระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษา
3. ให้ห้องจำบทอาขยาน เพื่อสอบในวิชาอ่านเอาเรื่อง
4. การขับร้องเป็นวิชาที่สอบรวมทั้งชั้น
5. วิชาการฝีมือ และการเรียนหญิง มีทั้งสอบข้อเขียนและภาคปฏิบัติ คิดคะแนนใน

วิชาลูกเสือกับวิชาอนุสภากาชาด (ในระยะต่อมาเรียกว่า วิชาอนุกาชาด)

การวัดผลและประเมินผลในช่วงนี้ มีประมวลศึกษาพิเศษภาค 2 ระเบียบการสอบความรู้ นักเรียน ตามหลักสูตรสามัญศึกษา พ.ศ. 2480 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม เมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ. 2482 เป็นแนวทางสำหรับการประเมินผล ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การวัดผลและประเมินผลในช่วงปี พ.ศ. 2489-2494 นี้ได้ใช้เกณฑ์ที่กำหนดขึ้นในปี พ.ศ. 2482

สื่อการเรียนการสอน (ปี พ.ศ. 2489-2494)

สื่อการเรียนการสอน ในช่วงนี้ในหลักสูตร ไม่ได้เน้นให้เห็นเด่นชัด แต่เมื่อพิจารณาจากตัวแบบเรียนในวิชาต่าง ๆ แล้ว สื่อที่ใช้ นอกจากจะเป็นชอล์ก กระดานดำแล้ว ยังมีบทเรียนตัวของสอนโดยนำสื่อของจริงจากสภาพแวดล้อมนำมาใช้ประกอบการสอน โดยคำนึงถึงภูมิประเทศ ฤดูกาล พืช สัตว์ ที่อยู่รอบตัว ให้รู้จักสังเกตจากธรรมชาติ และให้รู้ ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติ เป็นต้น นอกจากนั้นสื่อการเรียนการสอนโดยเฉพาะในการเรียนวิชาสังคมศึกษาจะเน้นตัวนักเรียน เช่น การแสดงกิจกรรมรายท และคุณงามความดีในเรื่องอุปนิสัยเป็นสื่อประกอบการสอน

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2495 - พ.ศ. 2503)

ความมุ่งหมายในหลักสูตรปี พ.ศ. 2498 จะเน้นการดำเนินการสอนตามแนวการสอนแผนใหม่ หรือเรียกว่า การศึกษาแบบพิพัฒนาการ ในระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา แต่สภาพการเรียนการสอนในช่วงนี้ครูส่วนใหญ่ยังใช้วิธีสอนที่ล้าสมัย คือ ให้เด็กอ่านพร้อม ๆ กัน โดยไม่ต้องดูหนังสือ และให้ท่องจำสิ่งที่ไม่ค่อยมีประโยชน์ จะเห็นได้ว่า การเรียนการสอนของครูมักจะเป็นการบอกของครู มากกว่าการเรียนด้วยกิจกรรม นักเรียนไม่เข้าใจว่าทำไมต้องทำกิจกรรมนั้น ๆ ด้วย ซึ่งอาจเป็นเพราะ ครูขาดความเข้าใจและขาดทักษะใน กระบวนการสอน หรืออาจเป็นเพราะการใช้ถ้อยคำที่เขียนอธิบาย การวางแผนและกิจกรรม เสนอแนะต่าง ๆ ในหลักสูตรใช้คำอธิบายหลายอย่างในเรื่องเดียวกัน จนผู้ใช้หลักสูตร ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงและปฏิบัติไม่ถูกต้องประกอบกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วจนเกินไปและไม่ได้เตรียมบุคคลไว้ก่อน จึงเกิดอุปสรรค

นอกจากนั้นการเรียนการสอนในช่วงปีหลังการใช้หลักสูตรเพียงหนึ่งปี ได้พัฒนาขึ้นไปจากเดิมในด้านการนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือช่วยสอนมากขึ้น เช่น การใช้วิทยุโรงเรียนในระดับประถมศึกษา แต่ก็ยังใช้อยู่ในระยะทดลอง และคงประสบผลสำเร็จจึงปรากฏว่าวิทยุโรงเรียนยังมีใช้อยู่ และขยายระดับชั้นของการสอนขึ้นไปถึงระดับ มัธยมศึกษา การใช้วิทยุโรงเรียนจะต้องศึกษาคู่มือครู และเตรียมพร้อมอุปกรณ์การสอน เช่น รูปภาพ ก่อนการสอนทุกบทเรียน การสอนของครูในแต่ละหมวดวิชาที่กำหนดในหลักสูตร ประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2498 จะเสนอแนะรายการที่ต้องสอน และข้อเสนอแนะวิธีสอน แบ่งตามระดับชั้นของแต่ละหมวดวิชา ในหมายเหตุทั่วไป ได้เสนอแนะการสอนของครูให้ครูควบคุมใกล้ชิด ต้องให้เด็กทำซ้ำจนกว่าจะถูกต้อง เมื่อเด็กทำงานเสร็จ ครูจะแนะนำให้นักเรียนตรวจสอบให้ดีก่อนนำมาส่งครู และครูต้องสนใจและชมเชยงานที่เด็กทำ เพื่อให้เด็กรู้สึกทงตัว ภาคภูมิใจ เร่งเร้าที่จะให้เด็กสนใจอยากทำมากขึ้น หรือทำให้ดีขึ้น

การศึกษาในช่วงนี้ โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2503 ไทยได้รับอิทธิพลทางการศึกษา จากประเทศสหรัฐอเมริกา มาก โดยผ่านทาง การไปศึกษาต่อ การไปทำงานและการดำเนินการโครงการต่าง ๆ ที่จัดขึ้น โดยความร่วมมือจากองค์กรต่างประเทศ ทำให้เทคโนโลยีทางการศึกษา ได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนมากขึ้น แต่ในทางปฏิบัติจริง ครูส่วนมากยังยึดถือวิธีการสอนแบบเก่าและยึดหนังสือแบบเรียนเป็นที่พึ่งเหมือนเดิม

กิจกรรมการเรียนรู้การสอนในหมวดภาษาไทย

การสอนภาษาไทยจะเป็นการอบรมการฟัง การสังเกต และการคิด การพูด การลีลา-
มือ การอ่าน การเขียน การแต่งความและการถอด และการผสมอักษร

การฟัง ต้องสอนให้เด็กรู้จักฟัง และสามารถเก็บความสำคัญจากที่ได้ฟังมา มี
มารยาทในการฟังและการพูด

การสังเกตและการคิด ให้สังเกตความเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่าง ๆ ในห้องเรียน ให้
รู้จักการเปรียบเทียบความคล้ายคลึง หรือแตกต่างกันของสิ่งต่าง ๆ ด้วยการ-
เล่น

การพูด ฝึกให้เด็กพูด และแสดงท่าทาง โดยการให้เล่าเรื่องง่าย ๆ ที่ได้รู้ ได้เห็น ได้
ฟังมาจากครู หรือจากผู้อื่น และส่งเสริมให้เด็กได้พูด และเล่าเรื่อง สิ่งของที่
เด็กรัก และถูกอกถูกใจ ตามธรรมชาติของเด็ก

การถืลมือ ให้เด็กได้ขีดเขียนลวดลาย และระบายสีตามความถนัดเพื่อ ส่งเสริม
กล้ามเนื้อส่วนต่าง ๆ ส่งเสริมความสามารถทางศิลปะที่ซ่อนเร้นอยู่ในตัวเด็ก
ได้

การอ่าน ให้อ่านคำ ประโยคที่ประกอบรูปภาพ หรือกิริยาอาการต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่
การอ่านหนังสือเบสิก มุ่งให้เด็กออกเสียงได้ชัดเจน ถูกต้อง เมื่อเด็กเริ่มจับ
หนังสือ ครูพยายามสอนให้เด็กอ่านถูกต้องตามเทคนิคของการอ่าน

การเขียน ควรสอนเขียนควบกันไปกับการสอนอ่าน ในการเขียนหนังสือบน
กระดานดำ ครูจะต้องเขียนตัวหนังสือขนาดใหญ่และงดงาม เพื่อให้เด็กเห็น
แบบหนังสือที่ดีและถูกต้อง การจับเครื่องเขียนถูกวิธี

การแต่งความ ให้เด็กนำเรื่องที่มีสาระมาเขียน สามารถเขียนเป็นข้อความสั้น ๆ
ง่าย ๆ แสดงความประสงค์ของตน สามารถเขียนรายงานสั้น ๆ ได้ เขียน-
เรื่องที่ได้อินได้ฟังมา เขียนจดหมายง่าย ๆ

การถอดและการผสมอักษร ครูสอนด้วยท่าทาง ทำปากออกเสียงให้เด็กพอเข้าใจ
และเห็นว่าถ้าพูดคำบางคำช้าลงได้

หมวดเลขคณิต

ต้องใช้อุปกรณ์การสอนเกี่ยวกับจำนวน หรือปริมาณให้ใกล้ชิดกับความเป็นอยู่ ครูจำเป็นต้องนำค่าเบสิคเกี่ยวกับเลขมาสอนแต่ประโยคเล่นก่อน และหัดให้วาดรูปของเล่นไปด้วย

การเรียนที่จะได้ผลอันดีเท่านั้น เด็กต้องมีโอกาสลงมือทำจริง ๆ เช่น เด็กได้จับต้องเงินตรา หรือเครื่องอุปกรณ์ที่ทำขึ้นแทนเงินตราจ่าย และทอนสตางค์ หรือซื้อขายของ ได้วัด ได้ตวง ได้ชั่งกับมือเอง กิจกรรมของห้องเรียนตามธรรมชาติที่ครูจัดขึ้น ต้องให้มีปัญหาประจำวันต่าง ๆ เพื่อให้เด็กเป็นผู้แก้... ครูจำเป็นต้องสืบค้นพื้นความรู้เดิมเกี่ยวกับความเข้าใจของเด็ก ในเรื่องจำนวนซึ่งมีอยู่ก่อนเข้าเรียน แล้วเริ่มสอนจากลำดับนั้นเป็นหมู่หรือรายตัวขึ้นไป (กระทรวงศึกษาธิการ , 2489)

หมวดธรรมชาติศึกษา

การเริ่มเรียนเพื่อให้สามารถเขียน-อ่าน ตามหนังสือธรรมชาติศึกษาและตามแนวหลักสูตร ครูจำเป็นต้องตั้งต้นด้วยการเล่นค่าเบสิคเกี่ยวกับธรรมชาติศึกษา โดยใช้เครื่อง อุปกรณ์ต่าง ๆ มีการทดลองประกอบเท่าที่จะคิดได้ พร้อมทั้งการพาเด็กเที่ยวสำรวจ ฯลฯ รายการที่ต้องสอน มีพืชที่สำคัญสำหรับห้องดิน สัตว์ในท้องดิน สมฟ้าอากาศ น้ำ แรงต่าง ๆ ที่ใช้กับของเล่น

หมวดสังคมศึกษา

หมวดสังคมศึกษา จะประกอบด้วยวิธีต่าง ๆ คือ หน้าที่พลเมือง ศีลธรรม สุขศึกษา ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ พลศึกษา การฝีมือ คนตรี และขับร้อง ฯลฯ ในการเรียนชั้นแรก ควรเริ่มต้นจากสิ่งง่าย ๆ ที่ได้พบเห็นแล้วค่อย ๆ ขยายวงกว้างออกไป โดยการให้เด็กรู้จักเปรียบเทียบ แสดงออกและลงมือทำจริง ฝึกให้บังเกิดนิสัยอยากรู้อยากเห็น อยากรู้อยากเห็น และค้นพบวิธีการความลึกลับและสิ่งต่าง ๆ โดยมีรายการที่ต้องสอน เช่น เกี่ยวกับตนเอง เกี่ยวกับครอบครัวเกี่ยวกับโรงเรียนและสนามเล่น เพื่อนบ้าน ห้องดินที่อยู่ บุคคลที่ควรรู้จัก เป็นต้น

วิชาพลศึกษา

ฝึกหัดให้เด็กรู้จักใช้ประสาทและอวัยวะส่วนต่าง ๆ ของร่างกายให้สัมพันธ์กัน สามารถเคลื่อนไหวได้ด้วยความสะดวกคล่องแคล่วมีประสิทธิภาพ ฝึกอบรมนิสัยใจคอให้เป็นคนรักหมั่นรักคณะ ให้รู้จักเสียสละความสุขส่วนตัว บำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม ปฏิบัติตามระเบียบแบบแผน ของหมู่ของคณะ เป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย โดยมีรายการที่ต้องสอน เช่น การเล่นเกมเบ็ดเตล็ด การเล่นเกมที่ใช้จังหวะ กิจกรรมที่ทดสอบความสามารถของตัวเอง เช่น กรีฑา

วิชาดนตรี

การออกเสียงที่มีคุณภาพมีมโนภาพ และสามารถเลียนเสียงได้ถูกต้อง ส่งเสริมให้ โอกาสเล่นดนตรี ร้องประสานเสียงได้ รายการที่ร้องสอนมี การร้องเพลง การเล่นเกมใช้จังหวะ และท่าทางประกอบเครื่องดนตรี และระสนิยมทางดนตรี

วิชาศิลปะและการฝีมือ

การใช้วัตถุหรือวัสดุที่มีอยู่มาประดิษฐ์ เป็นสิ่งสำเร็จรูปฝึกให้รู้จักสร้างความสวยงาม และความเป็นระเบียบในธรรมชาติให้แก่สิ่งแวดล้อมของตน ทั้งที่บ้านที่โรงเรียน และในชุมชน รายการที่ต้องสอนมี งานศิลปะ การเขียนภาพ การศึกษาภาพ (อ่านภาพได้เข้าใจหรือแปลภาพเป็นคำพูดได้) และงานฝีมือ เป็นต้น

กิจกรรมพิเศษ

กิจกรรมพิเศษ หมายถึง กิจกรรมเสรี กิจกรรมแบบโครงการ กิจกรรมเสรี คือ งานหลายอย่างหรืองานสาธารณะที่จัดขึ้นโดยเด็ก เช่น งานอนุภาค งานวันแม่ งานวันสาธารณสุข ฯลฯ ส่วนกิจกรรมแบบโครงการ คือ งานที่นักเรียนและครูร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นโครงการเป็นครั้งคราว เช่น การทำสวนโรงเรียน งานออกร้านของโรงเรียน การพาไปศึกษานอกสถานที่

การจัดการเรียนการสอนให้เด็กได้แสดงความคิดเห็น หรือกล้าที่จะซักถามข้อสงสัย รายการที่ต้องสอนคือ แสดงละครง่าย ๆ เกี่ยวกับหมวดวิชาต่าง ๆ เผยแพร่ความรู้ในงาน อดิเรก งานสาธารณะ งานบ้าน การคิดสร้างสรรค์ การเที่ยวสำรวจ และกิจกรรมเสรีประชาธิปไตย

หมวดวิชาชีพ

เป็นการช่วยเด็กที่มีสภาพไม่เหมาะสมจะเรียนในชั้นมัธยมศึกษาต่อไป ให้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ ความชำนาญในอาชีพนั้นได้เต็มที่ โดยมีรายการที่ต้องสอนคือ การเขียนหนังสือ การช่างไม้ การเย็บปักถักร้อย การเขียนหนัง การประมงทำ การทำเครื่องเคลือบดินเผา การจัก-สาน-ทอ การเรือน (งานและบ้าน งานปรุงอาหาร งานซักฟอก) การช่างโลหะ การปั้น และการประดิษฐ์ด้วยลวด เป็นต้น

หมวดภาษาต่างประเทศ

สอนให้รู้ด้วยคำและข้อสนทนาง่ายๆ และการสอนให้ปฏิบัติด้วยวิธีทันสมัย ให้มี กิจกรรมเป็นเครื่องล่อใจประกอบในการสอน ให้สอนตามเวลาที่เวลาและจำนวนเวลาที่ได้กำหนดการจัดตารางสอนให้ยึดหยุ่นตามคลยพินิจของครูประจำชั้น

การใช้หลักสูตรในช่วงนี้คือ หลักสูตรปี พ.ศ. 2498 ได้ดำเนินไปเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และใช้เวลาเพียง 5 เดือนเท่านั้น หลักสูตรนี้ได้ยกเลิกไป ทั้งนี้เป็นเพราะมีการเปลี่ยนแปลงเรื่องการจัด การเรียนการสอนค่อนข้างรวดเร็ว ทำให้ครูยากที่จะทำความเข้าใจ ครูที่ขาดทักษะในกระบวนการสอน ประกอบกับผู้ปกครองก็ไม่ยอมรับวิธีดังกล่าวซึ่งหาก ได้ดำเนินไปตามการวางแผนเป็นขั้นตอน ให้เวลาสำหรับครูได้เตรียมตัวจะช่วยการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับหลักสูตร ได้ดีขึ้น

ส่วนการใช้หลักสูตรปี พ.ศ. 2503 นี้ ด้านการจัดการเรียนการสอนได้ดำเนินไปค่อนข้างดี เพราะครูได้มีโอกาสไปศึกษาคู่ต่างประเทศ และได้มีการดำเนินการ โครงการต่าง ๆ ประกอบกับมีเทคโนโลยีทางการศึกษาได้เข้ามามีบทบาทช่วยครู ในด้านการจัดการเรียนการสอนได้มากขึ้น เช่น โสตทัศนศึกษา โทรทัศน์เพื่อการศึกษา แต่อย่างไรก็ตามยังมีครูส่วนหนึ่งยังใช้วิธีสอนแบบเก่า ยังยึด หนังสือเรียนเหมือนเดิม จึงทำให้การจัดการเรียนการสอนได้ผล ไม่ดีเท่าที่ควร

ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนให้ได้รับผลดี ครูควรยึดถือคู่มือครู แผนการสอน กำหนดการ-สอน ตารางสอน แบบเรียน และการสอน ไม่ใช่สอนแบบบอกให้จำเนื้อหา แต่จะต้องให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมมากที่สุด โดยมุ่งให้เด็กรู้จักคิดเป็น แก้ปัญหาได้ และมีคุณธรรม ดังนั้นการจัดการเรียนการสอนของครู ควรยึดคำกล่าวที่ว่า สอนวิธีใฝ่หาวิธีการเรียนรู้ไปโดยตลอด จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง เพราะเคยทำเคยฝึกฝนมาก่อน

กล่าวโดยสรุป กระบวนการเรียนการสอนที่กำหนดในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 คำที่ใช้เวลานั้น จะใช้คำว่ากระบวนการเรียนการสอน เป็นการมุ่งที่จะนำการสอนแบบพัฒนาการออกมาใช้ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเกินไป และไม่ได้เตรียมบุคคลไว้ก่อน จึงทำให้เกิดอุปสรรคทำให้การใช้หลักสูตรเป็นไปในเวลาระยะสั้น ส่วนหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น ตอนปลาย ปี พ.ศ. 2503 ได้กำหนดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนไว้ คือ มีการแนะนำไว้ในหลักสูตรเกือบทุกหมวดวิชา นอกจากนั้นยังมีการนำวิธีสอนใหม่ ๆ มาเผยแพร่ และทดลองสอน เช่น วิธีสอนเป็นคณะ การสอนแบบสอบสวนและการใช้บทเรียนสำเร็จรูป เป็นต้น นอกจากนั้นยังมีการกำหนดให้ทำประมวลการสอนทุกภาคการศึกษา มีการจัดทำคู่มือครู อนุสารประกอบหลักสูตรวิชาต่าง ๆ แบบฝึกหัดเสริมทักษะ แบบเรียน และหนังสืออ่านประกอบการเรียนเพิ่มมากขึ้น

การเรียนการสอนในหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 มีข้อเสนอแนะการเรียนการสอนไว้ในแต่ละหมวดวิชา ดังนี้คือ

หมวดวิชาภาษาไทย

เน้นการจัดกิจกรรมเพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้และได้รับการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องจากบทเรียนและชีวิตประจำวันเพื่อให้สามารถใช้ภาษาอย่างแม่นยำและรวดเร็วถูกต้อง

หมวดสังคมศึกษา

เน้นการสอนว่าด้วยการสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม และทางธรรมชาติ ให้ครูใช้วิธีการที่เหมาะสมแก่การสอน เพื่อเสริมสร้างความสามารถ ทักษะ และทัศนคติและปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย

หมวดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น

1. เน้นการสอนแบบแสวงหาความรู้โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์
2. ส่งเสริมให้มีการศึกษานอกสถานที่
3. สอนเรื่องใกล้ตัวและขยายออกไปสู่ธรรมชาติ

4. สอนให้รู้จักสังเกต ทดลอง บันทึกข้อมูล และสรุปผล

หมวดคณิตศาสตร์

1. การสอนจะต้องรู้พื้นฐานความรู้เดิมของผู้เรียนเพื่อเลือกวิธีสอนแบบหมู่หรือรายบุคคล
2. การสอนควรให้เป็นรูปธรรมมากที่สุดโดยใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ช่วยสอน
3. การสอนควรให้ฝึกปฏิบัติกิจกรรม ทดลองหรือปฏิบัติจริง
4. ควรสอนเรื่องใกล้ตัว เพื่อสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้

หมวดศิลปศึกษา

1. การสอนควรเปิดโอกาสให้เด็กแสดงออกอย่างเต็มที่
2. สอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก
3. ฝึกให้เด็กใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ อย่างคุ้มค่า และรู้จักอธิบายผลงานเพื่อให้เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจ
4. ส่งเสริมให้เด็กมีกิจนิสัยที่ดี เช่น การประหยัด การเก็บรักษาความสะอาด ความเป็นระเบียบและความสวยงาม

หมวดพหุนามัย

เน้นการปฏิบัติ มีความรู้ ความเข้าใจ และสอนให้เด็กนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ปฏิบัติในชีวิตประจำวันอย่างสม่ำเสมอ

หมวดภาษาอังกฤษ

1. ครูต้องเริ่มสอนด้วยทักษะที่ง่ายที่สุด และมีความหมายมากที่สุด
2. ควรสอนทั้ง 4 ทักษะ คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน ให้สัมพันธ์กันโดยเริ่มจาก ฟัง พูด อ่าน และเขียนเนื้อหาที่สอนตามลำดับ
3. การฝึกฝนในสิ่งที่มีความหมาย ให้ใช้ทักษะทางภาษาเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่รอบตัวและเกี่ยวกับประสบการณ์

4. ควรสอนเด็กให้มีความชำนาญ มีทักษะในการใช้ภาษามากกว่าสอนให้อ่านแบบ-
เรียนให้ได้ตามเวลาที่กำหนด

หมวดหัตถศึกษา

เน้นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะและความชำนาญในการปฏิบัติงาน และสามารถนำ
ความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน และใช้ในการประกอบอาชีพต่อไป

การจัดการเรียนการสอนในช่วงนี้ในระยะแรก ครูจะใช้วิธีสอนที่ล้าสมัย โดยครูบอกความรู้
มากกว่าให้เรียนรู้โดยการใช้กิจกรรม ต่อมาได้มีพัฒนาการในการจัดการเรียนการสอนที่คำนึงถึงผู้เรียน
มากขึ้น เพราะเราเริ่มได้รับอิทธิพลทางการศึกษา จากต่างประเทศ ตลอดจนครูได้มีโอกาสไปศึกษา
และดูงานยังต่างประเทศมากขึ้น จึงช่วยให้ครูมีพัฒนาการในการจัดการเรียนการสอนได้ดีขึ้น ได้มีการ
จัดกิจกรรมต่าง ๆ มากขึ้นกว่าเดิม แต่ก็ยังมีครูบางส่วนยังคงใช้วิธีสอนแบบเดิม ไม่เน้นการจัดกิจกรรม
หรือหากจัดกิจกรรมการสอนก็ไม่ สามารถสร้างให้เด็กเข้าใจได้ว่า ทำกิจกรรมนั้น ๆ ทำไม ทั้งนี้ครู
อาจจะไม่มีประสบการณ์ในการใช้กิจกรรมประกอบการสอน เพราะต้องใช้เวลาในการสอนและ
การเตรียมตัวล่วงหน้ามาก

การประเมินผล (ปี พ.ศ. 2495-2503)

แต่เดิมใช้การวัดผล ซึ่งหมายถึง กระบวนการใด ๆ ก็ตาม ที่จะให้ได้ว่ามีสิ่งตัวเลขหรือปริมาณ
ที่มีความหมาย แทนคุณภาพของบุคคล หรือผลงาน ได้แก่ การสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจผลงาน
การสอบด้วยข้อเขียน

ส่วนการประเมินผล หมายถึง การนำเอาผลที่วัดได้ มาพิจารณาเปรียบเทียบกับเกณฑ์มาตรฐาน
แล้วตัดสินออกมาว่า สูงกว่าเกณฑ์หรือต่ำกว่าเกณฑ์เพียงใดผ่านหรือไม่ผ่าน หรืออาจกล่าวได้ว่า การ-
ประเมินผล คือ การนำข้อมูลทั้งหลายที่ได้จากการทดสอบ หรือวัด ผลประเมินค่าอีกครั้งหนึ่ง โดย
อาศัยเกณฑ์มาตรฐาน เป็นเครื่องตัดสิน (สุภรณ์ ประดับแก้ว, 2525)

การวัดผลแบบ "ไล่นั่งสือ" นี้ได้ใช้เรื่อยมาจนถึง ปี พ.ศ. 2493 เมื่อกระทรวงศึกษาธิการได้มีการทดลองปรับปรุง การศึกษาแผนใหม่ ที่จังหวัดฉะเชิงเทรา ร่วมกับยูเนสโกก็เริ่มมีการส่งเสริม และวัดพัฒนาการด้านอารมณ์ สังคม ร่างกาย นอกเหนือไปจากความรู้ แต่เนื่องจากครูไม่ถนัดในการสังเกตเด็กจึงเกิดความสับสนขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ระเบียบวัดผลเมื่อปี พ.ศ. 2510 (อารี สัมหลวี, 2517)

การประเมินผลในหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2498 เป็นจุดเริ่มต้นของ "โครงการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา" คือ ไม่มีการสอบไล่เลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้น แต่ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้ไว้ให้และเน้นให้ครูใช้วิธีสอนแบบซ่อมเสริมแทน

ในปี พ.ศ. 2495 ได้มีคำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การสอบไล่ชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนประชาบาล และเทศบาลออกมา 1 ฉบับ เพราะนักเรียนสอบตกซ้ำชั้นเป็นจำนวนมาก ทำให้นักเรียนต้องออกจากโรงเรียน เพราะอายุพ้นเกณฑ์บังคับ ก่อนที่จะจบการศึกษาภาคบังคับ จึงให้มีการสอบปากเปล่าในวิชาศีลธรรม หน้าที่พลเมือง ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ธรรมชาติศึกษา และวิชาคัดเขียน เรียงความ จดหมาย เลขคณิตในใจ และ เลขคณิตวิธี สอบข้อเขียน และได้กำหนดเกณฑ์การออกข้อสอบดังนี้

1. ให้ครูที่สอนเป็นผู้มีส่วนในการออกข้อสอบด้วย
2. ให้ใช้ข้อสอบเป็นเครื่องมือในการทดสอบความรู้ของนักเรียนตามหลักสูตร
3. คำถามที่ตั้งขึ้นเพื่อทดสอบความสามารถ ในด้านความรู้และความชัดเจน ไม่ใช่ทดสอบเฉพาะความจำ
4. ภาษาที่ใช้ต้องง่ายและเข้าใจตรงกัน
5. สำหรับการสอบวิชาที่ต้องกระทำจริง คือ วาดเขียน การฝีมือ และพลศึกษา ไม่ควรยากเกินกำลังความสามารถของเด็กในวัยแรกเรียน

กล่าวโดยสรุป การประเมินผลมีการพัฒนาการในด้านการออกข้อสอบ คือ ไม่เน้นด้านความจำเพียงด้านเดียว แต่ให้เน้นทั้งความรู้และการนำไปใช้ ลักษณะข้อสอบคงเป็นปรนัยมากกว่าเดิม และครู

มีส่วนร่วมในการวัดผลด้วย (ลัดดา สุวรรณกุล, 2517) หลักสำคัญของการวัดผลในช่วงนี้คือ ให้มีการสอบไล่ประจำปี 1 ครั้ง นักเรียนต้องมีเวลาเรียนไม่ต่ำกว่า 60 % ต้องสอบให้ได้ 50 % ขึ้นไปถือว่าสอบได้

การประเมินผลของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 การประเมินผลที่ปรากฏอยู่ไม่มีโอกาสได้ใช้ เพราะประกาศยกเลิกหลักสูตรเสียก่อน แต่มีวิธีการประเมินผลที่น่า สนใจ คือ การประเมินผลชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 สรุปได้ว่า ไม่มีการสอบเลื่อนชั้นปลายปี แต่ถ้าเด็กเรียนครบตามหลักสูตรให้เลื่อนชั้นได้ และถ้าเด็กเรียนอ่อนให้ครูช่วยกวดขันสอนให้เป็นพิเศษ นับว่าวิธีการประเมินผลของหลักสูตรนี้เป็นจุดเริ่มต้นของ "โครงการสอบเลื่อนชั้นนักเรียน บางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา" ต่อมาจึงใช้วิธีการนี้คือ ไม่มีการสอบไล่เลื่อนชั้นนักเรียนเป็นบางชั้น แต่ได้กำหนดมาตรฐานการเรียนไว้ให้ และเน้นให้ครูใช้วิธีสอนซ่อมเสริม (Remedial Teaching) แก่นักเรียนที่เรียนอ่อน

ในปี พ.ศ. 2500 กระทรวงศึกษาธิการ นำแนวคิดของนาย เรย์มอนด์ ซี กิปสัน (Raymond C. Gibson) ที่เสนอต่อกระทรวงศึกษาธิการเมื่อปี พ.ศ. 2496 มาร่างระเบียบการวัดผลขึ้นเพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของระเบียบวัดผล พ.ศ. 2480 โดยมีหลักการวัดผลแบบใหม่ คือ มุ่งให้สอดคล้องกับการศึกษาแผนใหม่ ที่ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทั้งทางร่างกาย สังคม อารมณ์ และสมอง มีการวัดผลหลาย ๆ ด้าน อาศัยวิธีการหลาย ๆ วิธี และวัดผล ติดต่อกันสม่ำเสมอตลอดปี เริ่มทดลองใช้ในโรงเรียนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2501-2503 และมีการวิจัย ปรากฏว่า โรงเรียนที่ใช้ระเบียบการวัดผลแบบใหม่มีปริมาณนักเรียนเข้าสอบ และนักเรียนที่สอบได้สูงกว่าระเบียบการวัดผลแบบเก่า จึงมีการประกาศใช้ระเบียบการวัดผลใหม่ในปี พ.ศ. 2504 (ระลึก ธาณี, 2527)

การวัดผลในหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย ได้มีประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ได้กำหนดเกณฑ์คะแนนรวมทั้งร้อยละ 50 ขึ้นไป แก่ประเภทของการวัดผลไว้ 3 ประเภท คือ

ก. การวัดผลด้านพัฒนาการทางนิสัย แบ่งเป็น ขุนนิสัย กิจนิสัย ลักษณะนิสัย และสังคมนิสัย โรงเรียนเป็นผู้ทำการวัดผลเอง

ข. การวัดผลงานระหว่างปี โรงเรียนเป็นผู้ทำการวัดผลเอง

ค. การสอบปลายปี อำเภอและจังหวัดเป็นผู้วัดผลและอนุมัติ

ในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2503 มีเอกสารที่เกี่ยวกับการวัดผลการศึกษาทุกระดับชั้น คือ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาของชั้นต่าง ๆ ทุกระดับ ในระดับประถมศึกษา มีการให้คะแนนพัฒนาการทางนิสัยของนักเรียนด้วย และนักเรียนทุกคนจะต้องผ่านการวัดผล 3 ประเภท ดังกล่าวข้างต้นในแต่ละปีด้วย

การวัดผลการเรียนเลขคณิต ในหลักสูตร ปี พ.ศ. 2503 ได้กำหนดความมุ่งหมายใหญ่ 2 ประการ เพื่อประโยชน์ในการค้นคว้า และเพื่อประโยชน์ในการสอน ซึ่งจัดทำได้หลายประการคือ

1. การสอบถาม แล้วบันทึกไว้
2. การสังเกตจากการอภิปราย
3. การสังเกตจากการเล่น การพูดจา การประกอบกิจกรรมต่าง ๆ
4. จากรายงานที่ได้รับจากที่บ้าน
5. พิจารณาการเรียนของชั้นที่ผ่านมา
6. การใช้แบบสอบถาม
7. การใช้ข้อทดสอบทั้งแบบอัตนัย และปรนัย

นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างบันทึกแสดงผลการเรียน ซึ่งประกอบด้วยการทำงานในชั้น การทำงานที่กำหนดได้ การทำงานที่ให้เลือก การจัดลำดับงานการทำงานโดยลำพัง การแก้ปัญหาด้วยความเข้าใจ การแก้ปัญหาให้หมดสิ้น และการตรวจสอบงาน เป็นต้น

รายการที่ต้องการวัดผลในวิชาคณิตศาสตร์ ได้แก่

1. ความรู้ความเข้าใจ
2. ความสามารถในการคำนวณ
3. ความสามารถในการแก้ปัญหา
4. ความละเอียด รอบคอบ ความเป็นระเบียบ แม่นยำและว่องไว

วิธีวัดผล จะประกอบด้วย การสัมภาษณ์ การตรวจผลงาน การทดสอบด้วยข้อเขียน ทั้งแบบ อัตนัยหรือปรนัย หรือทั้งแบบอัตนัย และปรนัยผสมกันก็ได้

นอกจากนั้นยังมีการวัดผลงานระหว่างปี การสอบปลายปี เป็นต้น

การวัดผลและการประเมินผลของหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น และประโยคประถมศึกษาตอนปลาย ปี พ.ศ. 2503

หลักสูตรฉบับนี้ ได้ใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษาของชั้นต่าง ๆ ทุกระดับ ซึ่งจากระเบียบนี้ทำให้ทราบว่า ได้มีการให้คะแนนพัฒนาการทางนิสัยของนักเรียนด้วยและนักเรียนทุกคนจะต้องผ่านการวัดผล 3 ประเภท คือ การวัดผลด้านพัฒนาการทางนิสัย การวัดผลงานระหว่างปี และการสอบปลายปีของแต่ละปี ซึ่งการวัดผลสองอย่างแรกเป็นหน้าที่ของโรงเรียน ส่วนอย่างหลังเป็นหน้าที่ของอำเภอและจังหวัดตามลำดับ การวัดผลและประเมินผลในช่วงเวลานี้มีพัฒนาการเกี่ยวกับการประเมินผลที่ก้าวหน้าไปมากในหลาย ๆ ด้าน เช่น ใน ปี พ.ศ. 2513 กรมสามัญศึกษา ได้สร้างข้อสอบมาตรฐานชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นใช้ และสำนักงานทดสอบของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ได้สร้างข้อทดสอบชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เพื่อใช้ในการวัดผลการศึกษา การมีข้อสอบมาตรฐานขึ้นใช้ แสดงถึงความก้าวหน้าของการวัดผลและประเมินผล และยังกระตุ้นให้การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนให้มีพัฒนาการตามไปด้วย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเลื่อนชั้นนักเรียน บางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา หรือที่เรียกว่า การเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ เพื่อแก้ปัญหาเด็กตกซ้ำชั้น ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 และเป็นภาระยกระดับมาตรฐานของโรงเรียนให้สูงขึ้น โดยยอมรับให้โรงเรียนประถมศึกษาที่มีมาตรฐานเข้าเกณฑ์ ตามที่ระเบียบว่าด้วยการเลื่อนชั้นนักเรียน บางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา พ.ศ. 2514 (อัมพร มีสุข, 2518) มีโครงการทดลองวัดผล การเรียนระดับประถมศึกษาสองปีต่อครั้ง โดยทดลองให้นักเรียนสอบปลายปี เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และปีที่ 4 ส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และปีที่ 3 ไม่มีการสอบปลายปี เมื่อทดลองแล้วได้ผลดี จึงได้ออกระเบียบว่าด้วยการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2514 ช่วยให้ครูเอาใจใส่ต่อการสอนมากขึ้นกว่าเดิม

การวัดผลและประเมินผลในช่วงเวลานี้ได้พัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพการประเมินผลในโรงเรียนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมาย ข้อสอบส่วนมากจะเป็นข้อสอบแบบปรนัยแบบต่าง ๆ ส่วนข้อสอบแบบอัตนัย เริ่มน้อยลงตามลำดับ ครูต้องศึกษาหลักสูตรเพราะการออกข้อสอบแบบนี้จะต้องมีการวิเคราะห์หลักสูตรด้วย

การวัดผลและการประเมินผล ให้ถือเกณฑ์คะแนนรวมของทุกวิชา 50 เปอร์เซ็นต์

กล่าวโดยสรุป การวัดและประเมินผลในช่วงนี้ ให้ครูผู้สอนมีส่วนในการออกข้อสอบ และให้ใช้ข้อสอบเป็นเครื่องมือในการทดสอบความรู้ของนักเรียนตามหลักสูตร คำถามที่เขียนขึ้นเพื่อทดสอบความสามารถในด้านความรู้ ไม่ใช่ทดสอบเฉพาะความจำแต่เพียงอย่างเดียว ให้นับการนำไปใช้ การวัดและประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2498 ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ไม่มีการสอบเลื่อนชั้นปลายปี คนไหนเรียนอ่อนให้จัดสอนซ่อมเสริมนับเป็นจุดเริ่มต้นของ "โครงการสอนเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา" ต่อมาได้มีหลักการวัดผลและประเมินผลแบบใหม่ คือ ส่งเสริมพัฒนาการของเด็ก ทั้งร่างกาย สังคม อารมณ์ และสมอง มีการวัดผลหลาย ๆ ด้าน นับว่าเป็นก้าวใหม่ที่ทำให้เด็กได้รับการวัดและ ประเมินผลอย่างถูกหลักวิชาการ ไม่ได้เน้นด้านสาระความรู้แต่เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการวัดพัฒนาการของเด็กในทุก ๆ ด้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักและปรัชญาของการจัดการศึกษามากยิ่งขึ้น

สื่อการเรียนการสอน (ปี พ.ศ. 2495-2503)

สื่อการเรียนการสอนในช่วงนี้คือ ในปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา และก่อนมาใช้ หลักสูตรปี พ.ศ. 2521 มีคำที่ใช้อยู่ 3 คำ คือ "อุปกรณ์" "เครื่องใช้" และเครื่องทดลอง หมายถึง พืช สัตว์ อาคาร สถานที่

การใช้อุปกรณ์การสอนของครู มีข้อเสนอแนะว่าให้พิจารณาถึงความต้องการ ความ สะดวก ฤดูกาล และที่สำคัญที่สุดก็คือ ครูจะต้องได้พบเห็นมาก่อนอย่านำไปสอนโดยอาศัยข่าว หรือการคาดคะเน (กระทรวงศึกษาธิการ , ม.ป.ป.) เมื่อพานักเรียนไปที่ใดต้องหัดให้เด็กบันทึก เพื่อว่าเขาได้ใช้ความสังเกตอย่างไรบ้าง

อุปกรณ์มีประโยชน์ทำให้นักเรียนสนใจ เข้าใจจดจำและเกิดความสงสัยในการ ทดลองต่าง ๆ ซึ่งเป็นแนวทางให้นักเรียนใช้ความคิด ใช้ความสังเกตมากยิ่งขึ้นกว่าใช้หนังสือแต่อย่างเดียว เป็นทางให้เด็กและผู้สอนมีเรื่องถามและตอบมากขึ้น

นอกจากนั้นสื่อการเรียนการสอนยังเน้นเกี่ยวกับเรื่อง การประกอบอาชีพ ซึ่งจะเห็นได้เด่นชัดในความมุ่งหมายของแผนการศึกษาชาติ ในช่วงนี้จะเน้นให้ผู้เรียนนำความรู้ไปประกอบอาชีพ โดยแนะวิธีการจัดการศึกษาออกเป็น 4 ส่วน คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และในส่วนที่ 4 เน้นทางด้านหัตถศึกษา และในช่วงนี้จะเน้นให้ครูรู้จักวิธีทำอุปกรณ์ และรู้จักใช้อุปกรณ์การเรียนการสอนให้มากขึ้น เพราะเห็นความจำเป็นและประโยชน์ในเรื่องนี้ นอกจากนั้นสื่อในช่วงปี พ.ศ. 2495 เริ่มมีการใช้วิทยุโรงเรียน และนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ มีการใช้รูปภาพประกอบการสอน การใช้ของจริง เช่น เงินตรา หรืออุปกรณ์ที่ทำขึ้นแทนเงินตรา เครื่องควง ชั่ง วัด เด็กได้ฝึกกระทำด้วยตนเอง มากขึ้น นำพืชในท้องถิ่น สัตว์ในท้องถิ่น ลมฟ้าอากาศ น้ำ และแรงต่าง ๆ ที่ใช้กับของเล่น นำมาให้นักเรียนได้เรียนรู้และสัมผัสมากขึ้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2504 - พ.ศ. 2520)

กระบวนการเรียนการสอนในระยะนี้ สืบเนื่องมาจากการปรับปรุงมาตรฐานการประถมศึกษาของกรมสามัญศึกษา กับยูเนสโก (UNESCO) ตามโครงการศึกษาจังหวัด ฉะเชิงเทรา พ.ศ. 2494-2504 การศึกษาในช่วงนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการประชุมอบรม การศึกษาครูงานของเจ้าหน้าที่ ตลอดจนการส่งเสริมปรับปรุงอาคารสถานที่ การเรียนการสอนและการจัดบริการการอนามัยในโรงเรียนประถมศึกษา จนเป็นแนวทางที่ยึดถือปฏิบัติในปัจจุบัน และมีโครงการสืบเนื่องคือ โครงการปรับปรุงส่งเสริมโรงเรียนประชาบาล และเทศบาล กรุงเทพมหานคร ซึ่งทำให้การศึกษาด้านประถมศึกษาเคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงจากแนวเดิมมาสู่ "แนวการศึกษาแผนใหม่" และเริ่มแพร่หลายอย่างรวดเร็ว วิธีการสอนใหม่ที่นิยมใช้ในช่วงระยะเวลานี้ คือ การสอนแบบหน่วย ด้วยการรวบรวมวิชาหลาย ๆ วิชาที่มีความสัมพันธ์กันมาสอนร่วมกัน โดยให้วิชาแต่ละวิชาเป็นเครื่องมือของกันและกัน และวิชาที่มักใช้เป็นแกนกลางคือ วิชาสังคมศึกษา ได้มีการปรับปรุงการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ โดยนำคณิตศาสตร์แนวใหม่มาทดลองสอน และทำการวิจัยผลสัมฤทธิ์ในการเรียน ซึ่งส่งผลถึงการเรียนการสอนของครู มีการนำวิธีสอนใหม่ ๆ มาทดลอง เช่น การสอนแบบสร้างสรรค์ การสอนโดยสหัชญาณ การใช้บทเรียนสำเร็จรูป การสอนเป็นคณะ และการสอนแบบสืบสวน เป็นต้น

วิธีการสอนแบบใหม่ ๆ นี้เองที่ทำให้นวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบ 8 ประการ คือ โสตทัศนศึกษา วิทยุศึกษา หนังสือ คอมพิวเตอร์ช่วยสอน โทรทัศน์ เพื่อการศึกษา โปรแกรมการสอน โปรแกรมการเรียน และศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหารยิ่งทวีความจำเป็นในการเรียนการสอนมากขึ้น และมีการใช้นวัตกรรมเทคโนโลยีทางการศึกษา มาใช้กันแพร่หลาย ส่วนเอกสารประกอบหลักสูตรปรากฏว่ามีการกำหนดให้ทำประมวลการสอน ในทุกภาคศึกษา หนังสือคู่มือครู อนุสารประกอบหลักสูตรวิชาต่าง ๆ แบบฝึกหัดเสริมทักษะของแต่ละวิชา อย่างไรก็ตามในช่วงนี้จะมีโครงการที่ส่งผลให้เกิดสิ่งใหม่ ๆ ในกระบวนการ เรียนการสอน แต่การเรียนการสอนของครูเท่าที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน มุ่งให้เกิดผลมากในด้านเดียว คือ การส่งเสริมให้เด็กจำเนื้อหาวิชาได้มาก ๆ เพื่อการสอบ การสอนก็เป็นการสอนหนังสือแทนที่จะสอนคน การเรียนก็เป็นการเรียนหนังสือแทนที่จะเป็นการศึกษาเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิต และพัฒนานุคลิกภาพสติปัญญาของตนเอง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้กระบวนการเรียนการสอนในหลักสูตรนี้คล้ายคลึงตามเนื้อหาวิชาในแบบเรียนมากกว่าคล้ายคลึงตามความมุ่งหมายของหลักสูตรที่กำหนดไว้ ซึ่งเป็นข้อบกพร่องในการนำหลักสูตรไปใช้ ทำให้หลักสูตรไม่เกิดผลดีเท่าที่ควร

ในปี พ.ศ. 2509 กรมสามัญศึกษาจัดให้มีโครงการสอนคณิตศาสตร์แนวใหม่ในโรงเรียนประถมศึกษา ดำเนินการทดลองสอน ทดลองในโรงเรียนส่วนกลาง และโรงเรียนในโครงการปรับปรุงการประถมศึกษา กรุงเทพฯ-ธนบุรี

ในปี พ.ศ. 2515 วิธีสอนแบบใหม่ ๆ เข้ามาแพร่หลายในระบบการศึกษา ซึ่งมี รูปแบบการสอนแบบสืบสวนสอบสวน หรือการสอนแบบสืบสอบ ซึ่งมีผู้ได้ทำการศึกษาวิธีการสอนนี้คือ ยูพา อานันท์สิทธิ์ ศึกษาเรื่อง "การศึกษาผลการสอนแบบสืบสวนสอบสวน ความฉันทนาการเรียนและความรู้สึกประทับใจ" พบว่า การสอนแบบสืบสวนสอบสวน ทำให้นักเรียนมีความคิดแบบสืบสอบสูงขึ้น (อ้างใน กรมสามัญศึกษา , 2520) ทศนิษฐ์ คุณาวัดนาวุฒิ ได้ศึกษาเรื่อง "การศึกษานเปรียบเทียบการสอนแบบสืบสวนสอบสวน และการสอนแบบเดิมที่ส่งผลต่อความคิดแบบสืบสวนสอบสวนแบบการรับรู้ และความอยากรู้อยากเห็น" ได้พบว่า การสอนแบบสืบสวนสอบสวน ช่วยพัฒนาความคิดแบบสืบสอบและการรับรู้แบบวิเคราะห์ได้มากกว่าการสอนแบบเดิมอย่างมาก แต่ผลการสอนทั้งสองแบบยังไม่เป็นที่ยืนยันว่า จะมีผลต่อการพัฒนาความอยากรู้อยากเห็นของเด็ก (กรมสามัญศึกษา , 2520)

ผลจากการวิจัยชี้ให้เห็นว่า วิธีสอนแบบสืบสวนสอบสวนที่นับว่าเป็นการสอนแบบใหม่ ซึ่งจะมาพร้อมกับหลักสูตรใหม่นั้นมีหลักฐานพอเชื่อได้ว่าจะให้ผลต่อการสอนในทางที่ดี และอาจนับได้ว่าผลการวิจัยเหล่านี้เป็นปัจจัยที่มีแนวโน้มว่าเอื้ออำนวยต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาในอนาคต

กล่าวโดยสรุป การจัดการเรียนการสอนในช่วงนี้เริ่มมีการเคลื่อนไหวไปสู่การจัดการศึกษา แผนใหม่ และเริ่มแพร่หลายอย่างรวดเร็ว มีการสอนแบบหน่วย ใช้วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาแกน มีการปรับปรุงการเรียนการสอนคณิตศาสตร์ โดยนำคณิตศาสตร์แนวใหม่มาทดลองสอน มีการสอนแบบ-สร้างสรรค์ การสอนโดยใช้บทเรียนสำเร็จรูป และการสอนเป็นคณะ เป็นต้น

การวัดผลและการประเมินผล (ปี พ.ศ. 2504 - 2520)

พัฒนาการเกี่ยวกับการประเมินผลตั้งแต่ใช้หลักสูตร พ.ศ. 2503 ในปี พ.ศ. 2504 มีการประกาศใช้ระเบียบการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาในปี พ.ศ.2504 แทนประมวลการศึกษาพิเศษ ภาค 2 ว่าด้วยการสอบความรู้นักเรียน พ.ศ. 2480 ซึ่งมีสาระสำคัญ คือ การวัดผลด้านพัฒนาการทาง-นิสัย วัดผลงานระหว่างปี การสอบปลายปี ในการสอบปลายปีชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3, 5 และ 6 ให้โรงเรียนเป็นผู้จัดสอบเอง ชั้นประถม ศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 7 ให้ศึกษาธิการอำเภอจัด-สอบ โดยขออนุมัติจากนายอำเภอและให้สอบปลายปีในระยะ 20 วัน ก่อนสิ้นปีการศึกษา และต้องมี เวลาเรียนไม่น้อยกว่า ร้อยละ 60 ของเวลาปีเรียนในรอบปีการศึกษา การแบ่งคะแนน มีดังนี้

1. คะแนนพัฒนาการทางนิสัย และกิจกรรมพิเศษ
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-7 ร้อยละ 10 ของคะแนนรวม
2. คะแนนผลงานระหว่างปี
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ร้อยละ 65 ของคะแนนรวม
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ร้อยละ 45 ของคะแนนรวม
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ร้อยละ 40 ของคะแนนรวม
3. คะแนนปลายปี
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 ร้อยละ 25 ของคะแนนรวม

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 ร้อยละ 45 ของคะแนนรวม

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-7 ร้อยละ 50 ของคะแนนรวม

การตัดสินใจเกณฑ์จากคะแนนรวมทั้งหมดตั้งแต่ร้อยละ 50 ขึ้นไป จึงให้เลื่อนชั้นได้ ให้อยู่ในชั้นสูงขึ้นไป

ระเบียบการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษา (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2510 แก้ไขเพิ่มเติม จากฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504 ได้แก่เรื่องต่าง ๆ ดังนี้

1) ผู้มีหน้าที่วัดผลในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และประถมศึกษาปีที่ 7 ส่วนกลางให้กรมเจ้า-
สังกัดดำเนินการ ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นให้จังหวัด เป็นผู้ออกข้อสอบกลาง ประถมศึกษาตอนต้น ใน
หมวดวิชาภาษาไทย (อ่านเอาเรื่อง คัด-เขียน แต่งความ) สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์
เบื้องต้น ให้โรงเรียนในอำเภอนั้นใช้ข้อสอบเดียวกันหมด ประถมศึกษาตอนปลายในหมวดวิชาภาษา
ไทย (อ่านเอาเรื่อง การใช้ภาษา-หลักภาษา เรียงความ จดหมาย คัดเขียน) ภาษาอังกฤษ (ความเข้าใจ-
ภาษา และการใช้ภาษา) สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ให้โรงเรียนในจังหวัดใช้ข้อสอบ
เดียวกันหมด ให้นายอำเภอ หรือผู้ว่าราชการจังหวัดพิจารณาแต่งตั้ง กรรมการจัดสอบและให้ศึกษา-
ธิการอำเภอหรือจังหวัดเป็นประธาน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2504 ได้มีระบบการวัดผล โดยใช้ข้อสอบแบบปรนัยที่ ขวาล แพร์ตกุล นำมา
เผยแพร่ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 ทำให้เกิดการตื่นตัวในการวิเคราะห์เนื้อหา ของหลักสูตร ทำให้เกิดปัญหา
โดยครูส่วนใหญ่ละเลยต่อการเขียนบรรยาย และการจับใจความ ครูยังยึดการวัดผลที่ทำให้เกิดการ-
ท่องจำ ท่องเพื่อสอบ ครูจะสอนเพื่อให้สอบได้ มิได้สนใจจุดมุ่งหมายของการศึกษา และไม่คำนึงถึง
พัฒนาการของเด็กมากเท่าที่ควร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะครูยังไม่ได้รับการฝึกฝนทางวิชาการมากพอที่จะมี
ความรู้ ความชำนาญในการวัดพัฒนาทางด้านต่าง ๆ ของเด็ก ตลอดจนวิธีสอน จึงเป็นเหตุให้ครูสนใจ
แต่จะวัดความรู้ทางหนังสือแต่อย่างเดียว อาจกล่าวได้ว่าครูยังยึดการวัดผลด้วยการสอบ และสร้างข้อ
สอบแบบปรนัยเป็นสำคัญแต่เพียงอย่างเดียว ขาดการวัดด้านพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กเป็นสำคัญ
ถ้าจะพิจารณาเกี่ยวกับการวัดผลแล้วยังไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก ดังที่ วิชัย ราญศิริ (2524)
ได้กล่าวถึงการประเมินผลว่าเป็นการประเมินด้านความรู้ ความจำ เฉพาะด้านสมองเป็นหลัก ขาดการ
ประเมินผลด้านการปฏิบัติ การนำไปใช้และด้านบุคลิกภาพ

กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษา
 ชั้นประโยคประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย ในปี พ.ศ. 2504 เป็นต้นไปเกณฑ์ตัดสิน ถือคะแนนรวม
 ร้อยละ 50 ขึ้นไปและมีเกณฑ์คะแนน คือ การให้คะแนนพัฒนาการทาง นิสัยเป็นการวัดความเจริญทาง
 นิสัยและทัศนคติ โดยสังเกตจากพฤติกรรมของเด็ก ให้ครูใช้การวัดผลนี้เป็นเครื่องมือช่วยเหลือ และ
 ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กให้ดีขึ้นตามควรแก่สภาพ

คะแนนพัฒนาการทางนิสัย มี 4 หมวด แต่ละหมวดให้มีคะแนนเก็บ 25 คะแนน แต่ละภาคจึง
 มีคะแนนเต็ม 100 เมื่อถึงปลายปี ให้รวมคะแนนทั้ง 3 ภาคแล้วหารด้วย 3 เป็นคะแนนพัฒนาการทาง
 นิสัยของเด็ก เช่น

สุขนิสัย คะแนนเต็ม 25 รายการละ 5 คะแนน

1. ความสะอาดร่างกาย ผม หน้า ฟัน เล็บมือ เท้า ผิวหนัง
2. การรักษาเสื้อผ้าเครื่องใช้
3. การกินอาหาร
4. การออกกำลังกาย
5. การป้องกันโรค

กิจนิสัย คะแนนเต็ม 25 รายการละ 5 คะแนน

1. การปฏิบัติงาน
2. ความตั้งใจ
3. ความริเริ่ม
4. การร่วมมือ
5. การปฏิบัติตามคำแนะนำ

ลักษณะนิสัย คะแนนเต็ม 25 รายการละ 5 คะแนน

1. การเป็นคนเชื่อถือได้
2. การพิจารณาตนเอง
3. การควบคุมอารมณ์
4. มารยาท
5. การเป็นคนเปิดเผย

สังคมนิตย คะแนนเต็ม 25 รายการละ 5 คะแนน

- การปฏิบัติต่อผู้ใหญ่
- การปฏิบัติต่อเด็กอื่น
- การเคารพในสิทธิของผู้อื่น
- การร่วมงานของหมู่คณะ
- การรักษาสาธารณสมบัติ

การให้คะแนนพัฒนาการ ให้กำหนดเป็น 4 อันดับ คือ

ดีมาก	5	คะแนน
ดี	4	คะแนน
พอใช้	3	คะแนน
ควรแก้ไข	2-1	คะแนน

นอกจากนั้นในแต่ละหมวดวิชา ยังมีเกณฑ์การวัดผลเฉพาะวิชา เช่น ในหมวดวิชาต่าง ๆ จะประกอบด้วย 1) รายการที่ต้องการวัดผล มีความเข้าใจ ความรู้ ทักษะ ทศนคติ และความรู้สึกรู้ค่า
2) วิธีวัดผล ประกอบด้วย การสังเกต การตรวจผลงานภาคปฏิบัติ การสัมภาษณ์ การทดสอบด้วยข้อเขียน
3) การวัดผลระหว่างปี 4) การสอบปลายปี 5) การวินิจฉัยให้คะแนน เช่น

ดีมาก	10-9	คะแนน (คิดจากคะแนนเต็ม 10)
ดี	8-7	คะแนน
พอใช้	6-5	คะแนน
ควรแก้ไข	4-0	คะแนน

รายการที่ต้องการวัดผล จะเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะวิชา เช่น หมวดสังคมศึกษา จะวัดความรู้ความเข้าใจทักษะ ทศนคติ ความรู้สึกรู้ค่า ความสัมพันธ์และการปฏิบัติตน ส่วนหมวดวิชาวิทยาศาสตร์ จะวัดผลในเรื่อง การคิดหาเหตุผล ความสามารถในการประดิษฐ์ เป็นต้น

ในวิชาคณิตศาสตร์ มีรายการที่ต้องการวัดผล คือ

- ความเข้าใจเกี่ยวกับค่าของตัวเลข
- การประมาณหรือคาดคะเน เช่น ความสูง ระยะนำหนัก จำนวน
- การคำนวณเกี่ยวกับตัวเลข เช่น บวก ลบ คูณ หาร

การใช้ความรู้ในวิชาเลขคณิต แก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน

การรู้จักคิดหาเหตุผล

ความละเอียด รอบคอบ ความแม่นยำ ความไว้วางใจ ความเป็นระเบียบ เป็นต้น

ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ ได้ยกเลิกระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย พ.ศ. 2504 แก้ไขเพิ่มเติมให้ใช้ระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น-ตอนปลาย ปี พ.ศ. 2511 โดยสรุปได้ดังนี้

การวัดผลในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2 และ 3 ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ส่วนกลางให้กรมเจ้าสังกัดดำเนินการ ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่น ให้อำเภอเป็นผู้ออกข้อสอบ ในหมวดวิชาภาษาไทย (อ่านเอาเรื่อง คัด-เขียน แต่งความ) สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น และพลานามัย (สุขศึกษา) ให้โรงเรียนทุกโรงเรียนใน อำเภอ นั้นใช้ข้อสอบเดียวกันหมด โดยแบ่งคะแนน ดังนี้

คะแนนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 2 แยกเป็น

คะแนนพัฒนาการทางนิสัย ร้อยละ 10 ของคะแนนรวม

คะแนนระหว่างปี ร้อยละ 65 ของคะแนนรวม

คะแนนปลายปี ร้อยละ 25 ของคะแนนรวม

คะแนนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 4 แยกเป็น

คะแนนระหว่างปี ร้อยละ 50 ของคะแนนรวม

คะแนนปลายปี ร้อยละ 50 ของคะแนนรวม

เมื่อพิจารณาแล้วจะต่างไปจากระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนต้นปี พ.ศ. 2504 ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 มีคะแนนพัฒนาการทางนิสัย ร้อยละ 10 ของคะแนนรวม คะแนนระหว่างปี ร้อยละ 45 ของคะแนนรวม และคะแนนปลายปี ร้อยละ 45 ของคะแนนรวม ส่วนชั้น ป.1-2 ไม่มีความแตกต่างกันในการแบ่งคะแนน

ส่วนระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนปลาย พ.ศ. 2511 โดยกำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ 6 ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบส่วนชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 ส่วนกลางให้กรมเจ้าสังกัดพิจารณาดำเนินการ ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นให้จังหวัดเป็นผู้ออกข้อสอบกลางในหมวดวิชาภาษาไทย (อ่านเอาเรื่อง การใช้ภาษา-หลัก ภาษา เรียงความ จดหมาย คัดเขียน) ภาษาอังกฤษ (ความเข้าใจภาษา, การใช้ภาษา) สังคมศึกษา คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์เบื้องต้น และพลานามัย (สุขศึกษา) ให้โรงเรียนทุกโรงเรียนในจังหวัดนั้น ๆ ใช้ข้อสอบเดียวกันหมด โดยแบ่งคะแนน ดังนี้

คะแนนระหว่างปี (คะแนนผลงานระหว่างปี) ร้อยละ 40 ของคะแนนรวม

คะแนนปลายปี (คะแนนการสอบปลายปี) ร้อยละ 60 ของคะแนนรวม

ซึ่งต่างไปจากระเบียบการวัดผลการศึกษา ปี พ.ศ. 2504 ในเรื่องคะแนนระหว่างปีไม่มีการเปลี่ยนแปลง ส่วนคะแนนการสอบปลายปี คิดเป็นร้อยละ 50 ของคะแนนรวม นอกจากนั้นมีการเพิ่มคะแนนพัฒนาการทางพิสัยและกิจกรรมพิเศษ ร้อยละ 10 ของคะแนนรวม ซึ่งในระเบียบการวัดผลการศึกษา พ.ศ. 2504 ไม่มีในเรื่องนี้ ดังตารางเปรียบเทียบคะแนนการวัดผลการเรียน ใน ปี พ.ศ.2504 และ ปี พ.ศ. 2511 ดังต่อไปนี้

รายการ	ระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษา เกี่ยวกับคะแนนการวัดผลการเรียน						หมายเหตุ
	ปี พ.ศ. 2504			ปี พ.ศ. 2511			
	ร้อยละของคะแนนรวม	ร้อยละของคะแนนรวม	ร้อยละของคะแนนรวม	ร้อยละของคะแนนรวม	ร้อยละของคะแนนรวม	ร้อยละของคะแนนรวม	
	ป.1-2	ป.3-4	ป.5-7	ป.1-2	ป.3-4	ป.5-7	
คะแนนพัฒนาการทางนิสัย	10	10	10	10	-	-	คะแนนพัฒนาการทางนิสัยได้แก่ คะแนนสุขศึกษา กิจนิสัย ลักษณะนิสัยและสังคมนิสัย โดยสังเกตจากนักเรียนในระหว่างปี
คะแนนระหว่างปี	65	45	40	65	50	40	
คะแนนปลายปี	25	45	50	25	50	60	

ระเบียบการวัดผลปี พ.ศ. 2511 ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-7 ไม่มีคะแนนพัฒนาการทางนิสสัย และได้ปรับคะแนนระหว่างปีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2504 5 คะแนน เป็น 50 คะแนน คะแนนปลายปีในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 และ 5-7 เพิ่มคะแนนจากปี 2504 เป็น 5 และ 10 คะแนนตามลำดับ

ในปี พ.ศ. 2507 เริ่มทดลองโครงการเลื่อนชั้นนักเรียนโดยสอบปลายปีเป็นบางชั้น หรือที่เรียกว่าการเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ ได้ทดลองให้นักเรียนเลื่อนชั้นโดยไม่ต้องสอบปลายปี ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 3 และ 5 เพื่อลดจำนวนนักเรียนที่สอบตกซ้ำชั้น เพื่อให้ นักเรียนมีความพร้อมในการเรียนรู้ เมื่อทำการทดลองได้รับผลดีมาตามลำดับ โดยทดลองวัดผลการเรียนประถมศึกษาปีที่ 2 และปีที่ 4 โรงเรียนมีโครงการด้านวิชาการที่ช่วยส่งเสริมการเรียนการสอน ตลอดเวลาด้วย และมีการนำวิธีสอนแบบซ่อมเสริมมาใช้ควบคู่กับระเบียบการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา

พ.ศ. 2510 กระทรวงศึกษาธิการมีคำสั่งประกาศใช้ระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้น และตอนปลาย ฉบับที่ 2 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติม จากการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2504 ซึ่งให้วัดผลด้านความรู้ ความเข้าใจ ทักษะ ทศนคติและความรู้คุณค่า ส่วนวิธีวัดผลใช้วิธีการสังเกต การตรวจผลงานภาคปฏิบัติ การสัมภาษณ์ การทดสอบด้วยข้อเขียน เป็นต้น

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษา (ฉบับที่ 3) ปี พ.ศ. 2511 แก้ไขเพิ่มเติมจากฉบับที่ 2 ปี พ.ศ. 2510 ในเรื่องการวัดผลการศึกษาชั้นประถมศึกษาฉบับที่ 3 ผู้มีหน้าที่วัดผลในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2, 3, 5 และ 6 ให้โรงเรียนเป็นผู้สอบเอง ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 และ 7 ให้กรมเข้าสังกัดดำเนินการในส่วนภูมิภาค และส่วนท้องถิ่นให้มีการออกข้อสอบกลาง โรงเรียนทุกโรงเรียนจะต้องใช้ข้อสอบเดียวกันหมด โดยตั้งคณะกรรมการออกข้อสอบ จัดพิมพ์และอัดสำเนาข้อสอบ เก็บรักษา และแจกจ่ายไปยังสนามสอบต่าง ๆ ตามวันที่กำหนด รวมทั้งการตัดสินและอนุมัติผลการสอบ และมีการเพิ่มเติมเรื่องการแบ่งคะแนนดังนี้

คะแนนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 แยกเป็น

คะแนนพัฒนาการทางนิสสัย	ร้อยละ 10 ของคะแนนรวม
คะแนนระหว่างปี	ร้อยละ 65 ของคะแนนรวม
คะแนนปลายปี	ร้อยละ 25 ของคะแนนรวม

คะแนนชั้นประถมศึกษาปีที่ 3-4 แยกเป็น

คะแนนระหว่างปี	ร้อยละ 50 ของคะแนนรวม
คะแนนปลายปี	ร้อยละ 50 ของคะแนนรวม

คะแนนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 แยกเป็น

คะแนนระหว่างปี ร้อยละ 40 ของคะแนนรวม

คะแนนปลายปี ร้อยละ 60 ของคะแนนรวม

ปี พ.ศ. 2513 กรมสามัญศึกษาได้สร้างข้อสอบมาตรฐานชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นใช้ และสำนักงานทดสอบของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ก็ได้เริ่มดำเนินการสร้างข้อสอบของชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 เพื่อใช้ในการวัดผลการศึกษาเป็นความก้าวหน้าทางการวัดผล และเป็นการกระตุ้นเตือนองค์ประกอบด้านอื่น ๆ ของหลักสูตรให้มีพัฒนาการตามไปด้วย

พ.ศ. 2514 ได้มีการเลื่อนชั้นของนักเรียนบางชั้นเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา หรือที่เรียกกันว่า การเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ เนื่องมาจากความต้องการแก้ปัญหาเรื่องของเด็กสอบตกซ้ำชั้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2498 และเป็นที่ยกย่องระดับมาตรฐานของโรงเรียนให้สูงขึ้น โดยยอมรับให้โรงเรียนที่มีมาตรฐานเข้าเกณฑ์ตามระเบียบข้อใช้ระเบียบว่าด้วยการวัดผลแบบนี้ได้ ซึ่งระเบียบนี้มีการทดลองใช้เมื่อปี พ.ศ. 2507 มีโครงการทดลองวัดผลการเรียน ระดับประถมศึกษา 2 ปี ต่อหนึ่งครั้ง โดยให้นักเรียนสอบปลายปี เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ส่วนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และ 3 ไม่มีการสอบปลายปี ในระหว่างการทดลอง โรงเรียนได้มีโครงการด้านวิชาการที่ช่วยส่งเสริมการเรียนการสอนอยู่ตลอดเวลา เมื่อโครงการนี้ได้รับผลดี จึงขยายการทดลองให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และออกเป็นระเบียบว่าด้วยการเลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษาปี พ.ศ. 2514 ซึ่งช่วยให้การเรียนการสอน และเด็กได้รับการเอาใจใส่จากครูมากขึ้นกว่าเดิม

ในช่วงเวลาที่ใช้หลักสูตรปี พ.ศ. 2503 นี้ การวัดผลการศึกษาดูว่าเป็นวิชา สำคัญที่สุดวิชาหนึ่งที่จะต้องให้ความรู้แก่ครูประจำการ และบุคคลที่จะเป็นครูต่อไปในอนาคต จึงมีการอบรมและการสอนขึ้นเพื่อเผยแพร่วิธีการวัดผล และเทคนิคในการวัดผลแบบต่าง ๆ ทั้งนี้เน้นว่าการประเมินผลในช่วงนี้มีการพัฒนาการไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สภาพการประเมินผล ในโรงเรียนเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ข้อสอบส่วนมากจะออกเป็นข้อสอบปรนัยแบบต่าง ๆ เกือบทั้งหมด และข้อสอบอัตนัยเริ่มลดน้อยลง ผลที่ได้ก็คือ ครูจะต้องเกี่ยวข้องกับหลักสูตรมากขึ้น เพราะการออกข้อสอบแบบนี้จะต้องมีการวิเคราะห์หลักสูตรด้วย

จะเห็นได้ว่าการประเมินผลในช่วงนี้ มีพัฒนาการในด้านเทคนิค และวิธีการในการวัดผลเป็นอย่างมาก แต่ในด้านหลักการยังไม่มีเปลี่ยนแปลงมากนัก คือ การควบคุมในการสอบระดับประโยคและสิ่งนี้เองที่เป็นผลกระทบถึงองค์ประกอบด้านการเรียนการสอน คือ ทำให้สภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนบางครั้งและบางแห่งมีการใช้แบบทดสอบเป็นหลักสูตรหรือเป็นคู่มือในการสอนของครูเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากแบบเรียนแล้ว ทำให้เทคนิคและวิธีการออกแบบทดสอบต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในการทดสอบต้องหมดคุณภาพไปอย่างน่าเสียดาย

ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา การวัดผลมีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ทำให้ สภาพการวัดผลและการประเมินผลในโรงเรียนประถมศึกษาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ลักษณะของข้อสอบเป็นข้อสอบแบบปรนัยแบบต่าง ๆ เกือบทั้งหมด และข้อสอบอัตนัยเริ่มน้อยลงตามลำดับและผลที่ได้ก็คือ ครูจะต้องเกี่ยวข้องกับหลักสูตรมากขึ้น เพราะการออกข้อสอบแบบนี้จะต้องมีการวิเคราะห์หลักสูตรด้วย

วัชรินทร์ อ่อนประสงค์ ได้ศึกษาทัศนคติของผู้บริหาร ที่มีต่อระบบการศึกษาแบบ "เลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติ" ผลการศึกษาพบว่า ผู้บริหารที่มีวุฒิสูงหรือมีความรู้ความเข้าใจมาก ก็จะมีทัศนคติที่ดีต่อระบบการเลื่อนชั้นโดยอัตโนมัติสูง

จากผลการวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า การนำเอาระบบการเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติมานับว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา หรือเป็นของใหม่ ซึ่งน่าจะมีตัวแปรที่สำคัญ คือ ความเข้าใจในระเบียบการเลื่อนชั้นนี้เอง ถ้าไม่สร้างความเข้าใจให้แก่บุคลากรส่วนใหญ่ในวงการศึกษา การเปลี่ยนแปลงนี้อาจไม่ประสบผลสำเร็จ

สื่อการเรียนการสอน (ปี พ.ศ.2504-2520)

สื่อการเรียนการสอนในช่วงนี้ มีการใช้ภาพ แผ่นป้ายนิเทศ เครื่องขยายเสียง เทปบันทึกเสียง สไลด์ และฟิล์มสตริป ภาพยนตร์ วิทยุ และโทรทัศน์เพื่อการศึกษา ส่วนการจัดวิทยุศึกษายังไม่เกิดผลแพร่ขยายไปโดยทั่วถึง วัสดุอุปกรณ์ และสื่อการเรียนยังมีปัญหาในเรื่องงบประมาณในการลงทุน และการซ่อมแซม ตลอดจนการทำความเข้าใจกับผู้ใช้ ด้านเทคโนโลยีอื่น ๆ ยังขาดการนำเทคโนโลยีไปใช้โดยทั่วไป และขาดแคลนมากที่สุด ในโรงเรียนชนบทที่ห่างไกล (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2522)

จากรายงานผลการสัมมนาผลการวิจัย และวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา ปี พ.ศ. 2524 ใน 23 จังหวัด ได้พบข้อมูลสอดคล้องกันในด้านอุปกรณ์การเรียนการสอนคือ จังหวัด ต่าง ๆ ขาดแคลน อุปกรณ์การเรียนการสอนมากบ้างน้อยบ้าง ส่วนใหญ่มีอุปกรณ์ไม่เพียงพอ บางแห่งขาดแคลนมาก การใช้ทรัพยากรเหลื่อมล้ำกันมากระหว่างประเภทของโรงเรียน จังหวัด และอำเภอ งบประมาณด้าน อุปกรณ์การเรียนการสอน ยังน้อยมาก

ควรพัฒนาอุปกรณ์การเรียนการสอนให้ก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ให้มีการผลิตสื่อหลาย ๆ ประเภท และควรเน้นสื่อประเภทที่ใช้เป็นเครื่องมือให้เด็กแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้ เพื่อครูจะได้เลือกให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น นอกจากนี้ควรสนับสนุนวัสดุ อุปกรณ์การเรียนแก่ครูให้มากที่สุด และควรมีการอบรมให้ครูเข้าใจแนวความคิด และการผลิตสื่อขึ้นใช้เอง

อุปกรณ์การสอนและแหล่งวิชาที่ใช้ในช่วงนี้ ได้แก่ ครู นักเรียน เพลง นิทาน ละครบทละคร ระเบิดไฟ บัตรคำ แผนภูมิ สมุดวาดเขียน สีเทียน ประสบการณ์ของนักเรียน สิ่งของ (เครื่องเขียน เครื่องใช้ เสื้อผ้า) วัสดุทำแผนภูมิ ภาพ หุ่นจำลอง กระจาดสี สี ดินเหนียว ดินน้ำมัน แผนผัง กระจาดน้ำ หนังสือ ปฏิทิน กระจาดต้นไม้ ต้นไม้ มีด กรรไกร ผ้าพันแผล ยาใส่แผล ดอกไม้ รูปเทียน พืชผล ปรากฏการณ์ธรรมชาติ (เช่น เมฆ หมอก น้ำค้าง ฝน รุ้งกินน้ำ) เป็นต้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2521 - 2538)

จากหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 ได้กำหนดการจัดการเรียนการสอนดัง รายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนเนื้อหาในแต่ละบทเรียนควรให้ ยึดหยุ่นตาม เหตุการณ์สภาพท้องถิ่น ความสนใจของผู้เรียน และให้มีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวิชามากที่สุดเท่าที่จะทำได้
2. ผู้สอนควรใช้วิธีสอนที่จะช่วยให้ผู้เรียนรู้ปัญหา และความต้องการของท้องถิ่น สึกให้คิดเป็น แก้ปัญหาเป็น และรู้จักนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยพิจารณาวิธีสอนที่เห็นว่าเหมาะสมกับจุดประสงค์ และลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา ค้นคว้า อภิปราย ทำงานกลุ่ม ฯลฯ

3. ผู้สอนควรคำนึงถึงการที่จะให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนทั้งภาควิชาการ และภาคปฏิบัติ ซึ่งมีผลส่งเสริมคุณลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคลและให้ผู้เรียนอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข

4. เวลาเรียนกำหนดให้คาบละ 20 นาที ในการจัดสอนให้โรงเรียนหรือท้องถิ่น กำหนดช่วงตารางเวลาเรียนเอง โดยจะกำหนดครั้งละกี่คาบ เป็นช่วงสั้นหรือยาว ได้ตามความเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน ลักษณะเนื้อหา และกิจกรรม (ศึกษาธิการ กระทรวง, 2530)

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตร ปี พ.ศ. 2521 มีการกำหนดแนวการสอนแต่ละกลุ่มประสบการณ์ไว้เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุ ตามเป้าหมาย ของหลักสูตร ดังนี้

แนวการสอนภาษาไทย

1. คำนึงถึงการเตรียมความพร้อมเป็นสำคัญในชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในด้านการฟัง การพูดให้ชัดเจน การใช้สายตา การฝึกกล้ามเนื้อมือ ก่อนจะเข้าสู่บทเรียน ในชั้นประถมศึกษาปีที่ 2-6 การเตรียมความพร้อมจะอยู่ในลักษณะของการทบทวนก่อนเข้าสู่บทเรียน

2. มุ่งสอนทักษะทั้ง 4 คือ การฟัง พูด อ่าน เขียน ให้สัมพันธ์กัน ซึ่งเป็นกระบวนการธรรมชาติในการสอนภาษา และส่งเสริมกระบวนการคิดควบคู่ทักษะทั้ง 4

3. การสอนหลักภาษา สอนในลักษณะที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้ เป็นการสอนหลักภาษาเพื่อการใช้ภาษา

4. ปลูกฝังนิสัยการรู้จักแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง โดยให้รู้จักการเลือกหนังสืออ่าน กำหนดให้อ่านหนังสือเพิ่มเติม จัดกิจกรรมการค้นคว้า รายงาน อภิปราย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้เรียนโดยตรง เมื่อออกจากสถานศึกษาไปแล้ว

5. ความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียนแตกต่างกัน จึงควรหาวิธีช่วยเหลือผู้ที่เรียนช้าและสอนให้เกิดทักษะโดยอาศัยการฝึกฝนมาก ๆ เพื่อให้เกิดความคล่องแคล่ว และประสบความสำเร็จในการใช้ภาษา

6. การเรียนการสอนควรมุ่งให้เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงในการดำรงชีวิต จึงนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่พบเห็นหรือเรื่องราวต่าง ๆ ที่ใกล้ตัวมาให้เรียนก่อน และมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างภาษาไทยกับภาษาถิ่นให้สื่อความหมายได้ตรงกัน

7. ควรมีการประเมินความก้าวหน้า ของผู้เรียนทุกระยะ และส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักประเมินผลความก้าวหน้าในการเรียนของตนเองได้ด้วย

ในการเรียนภาษาไทย มีเรื่องของความเข้าใจภาษา และการใช้ภาษา หลัก ภาษาวรรณคดี ซึ่งประกอบด้วยทักษะต่าง ๆ ทั้งการ ฟัง พูด อ่าน และเขียน ตลอดจนการเขียนเรียงความ ถัดลายมือ จดหมาย และบทร้อยกรอง

แนวการสอนคณิตศาสตร์

การสอนคณิตศาสตร์ เน้นให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง ศึกษาค้นคว้า ทดลอง บันทึก ข้อมูล และเหตุผลนำไปสู่ข้อสรุปด้วยตนเองเป็นสำคัญ การจัดลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ ยึดหลัก ดังนี้

1. ทบทวนความรู้เดิม เพื่อนำความรู้เดิมมาเป็นพื้นฐานการศึกษาความรู้ใหม่ ซึ่งเป็น การเชื่อมต่อความรู้เก่าและใหม่ให้เป็นเรื่องเดียวกัน จะทำให้เด็กเข้าใจความคิดรวบยอดดียิ่งขึ้น

2. การสอนเนื้อหาใหม่ ต้องเลือกวิธีสอนให้สอดคล้องกับเนื้อหาแต่ละบท มีการจัดลำดับขั้นตอนการเรียนรู้ของเนื้อหาใหม่ เริ่มจากประสบการณ์จริง ของจำลอง และภาพแทนของจริงได้ หลังจากสอนของจริงแล้ว ขั้นสุดท้ายคือ ใช้สัญลักษณ์

3. การสอนต้องมีการตรวจสอบความเข้าใจเนื้อหา ถ้ายังไม่เข้าใจก็ซ่อมเสริม เมื่อนักเรียนเข้าใจแล้วจึงสอนวิธีคิดหลาย ๆ อย่าง เช่น การคิดวิธีลัด เพื่อนำไปใช้และฝึกทักษะให้เกิดความชำนาญ

4. นำความรู้ที่ได้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในชีวิต และนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการหาความรู้ด้านอื่น ๆ

5. การทำแบบฝึกหัด ควรให้ฝึกทำทุกข้อ และพิจารณาให้รอบคอบ เพื่อให้ให้นักเรียนมีโอกาสฝึกหรือหาประสบการณ์ให้สมบูรณ์ที่สุด

แนวการสอนกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

1. การสอนจริยศึกษา เป็นการสอนที่นำไปสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ เป็นการปฏิบัติ และมุ่งสอนคุณธรรมต่าง ๆ สอดแทรกอยู่ในกิจกรรม และอาศัยการฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ และสอนในทุกโอกาสตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
2. การสอนศิลปศึกษา ควรสอนเนื้อหาแต่ละเรื่องสลับกันไปเพื่อจะไม่ให้ผู้เรียนเบื่อ และให้เด็กมีส่วนร่วมในการวางแผน และจัดเตรียมอุปกรณ์พร้อมครุ และมีการแสดงงานที่สำเร็จรูปมาให้ดู และใช้วิธีการสาธิต เพื่อให้ให้นักเรียนรู้กระบวนการทำงาน ครูสังเกตการปฏิบัติงานช่วยเหลือเด็กที่มีปัญหา และให้อิสระในการทำงาน อธิบายผลงาน และเปรียบเทียบความก้าวหน้าของการทำงาน รู้จักเก็บทำความสะอาดเครื่องมือ เครื่องใช้ หลังเสร็จงาน จัดแสดงผลงานของนักเรียน และฝึกการทำงานเป็นกลุ่มมากกว่าเป็นรายบุคคล
3. การสอนดนตรีและนาฏศิลป์ เน้นตามจุดประสงค์ของการเรียนและวัตถุประสงค์ ในการสอนจะต้องประกอบด้วยกิจกรรมทั้ง 4 หน่วย เช่น กิจกรรมเน้นจังหวะ การ ร้องเพลง นาฏศิลป์ การฟัง ซึ่งกำหนดในหลักสูตร โดยสอนให้สัมพันธ์กัน และสอนแบบสาธิต หรือใช้สื่อมา ประกอบการสอน ในการฝึกปฏิบัติต้องฝึกตามขั้นตอน
4. การสอนพลศึกษา ต้องเริ่มด้วยการอบอุ่นร่างกาย โดยใช้กิจกรรมเบา ๆ เพื่อให้กล้ามเนื้อพร้อมที่จะเรียนตามแผนการสอน ใช้วิธีเรียนปนเล่น เน้นให้กระตือรือร้น สนุกสนาน ฝึกให้รับผิดชอบร่างกายในเรื่องความสะอาด การแต่งกาย การมีระเบียบวินัยในตนเอง
5. การสอนกิจกรรมสร้างนิสัยในส่วนที่ไม่ได้สอดแทรก คือ ลูกเสือเนตรนารี ยุวกาชาด ในส่วนอื่น ๆ สอนสอดแทรกกับกลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ทั้งในและนอกเวลาเรียน ในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย การปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับ และพื้นฐานอาชีพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวการสอนกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ

1. การสอนงานบ้าน เน้นการเรียนด้วยการกระทำ คำนึงถึงความพร้อม ความสนใจของแต่ละบุคคลในการจัดกิจกรรมเพื่อบรรลุจุดประสงค์ และกระบวนการทำงาน เพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน
2. การสอนงานเกษตร เน้นสื่อการเรียนในเรื่องเครื่องมือการเกษตร สอนเน้นกระบวนการทักษะและความปลอดภัยในการใช้เครื่องมือ เน้นการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เกิดทักษะและนำไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน
3. การสอนงานประดิษฐ์และงานช่าง ควรให้สอดคล้องกับวัสดุในท้องถิ่นและเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเรียนล่วงหน้า คำนึงถึงวัยและความสามารถของเด็กในการทำงานและนำไปใช้ การสอนต้องมีตัวอย่างให้ดู และสาธิตวิธีการทำตามขั้นตอน และช่วยเหลือให้คำแนะนำในการทำงาน เน้นการทำงานเป็นกลุ่มและแสดงผลงานเพื่อเสริมกำลังใจ และเน้นกิจกรรมให้สอดคล้องในท้องถิ่น และมีงานเลือกสำหรับระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เพื่อเตรียมไปสู่อาชีพ (จรรยาพันธุ์ พูลพัฒน์, 2532)

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้เป็นไปตามแนวทางของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะการจัดการเรียนการสอนที่ดีจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และสามารถพัฒนาตนเองให้มีคุณภาพได้ การจัดการเรียนการสอนในช่วงนี้ยังมี ข้อบกพร่องคือ กิจกรรมส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นมิได้มุ่งเน้นที่ตัวเด็ก แต่มุ่งให้เนื้อหาหรือเน้นที่ตัวครูเป็นสำคัญ ซึ่งมีความคิดเห็นหลายประการ คือ

1. ด้านความรู้ความเข้าใจเรื่องการจัดการเรียนการสอนตามแนวทางของหลักสูตร
 - 1.1 ครูไม่เข้าใจในวิธีการจัดการเรียนการสอน ตามแนวทางของหลักสูตรที่มุ่งส่งเสริม และพัฒนาคนเป็นสำคัญ จึงมุ่งสอนเนื้อหาเป็นหลัก โดยใช้วิธีสอนของครู ไม่คำนึงถึงวิธีการเรียนของเด็ก นอกจากนี้ความไม่เข้าใจของครู ยังส่งผลไปถึงการนำไปปฏิบัติที่เบี่ยงเบนไปจากเป้าหมาย

1.2 ครูไม่เข้าใจวิธีการสอนแบบบูรณาการ เพราะครูยังสอนเป็นรายวิชาในบางกลุ่ม
ประสบการณ์

1.3 ครูมุ่งสอนในลักษณะกลุ่มใหญ่ ไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ทำให้
เด็กอ่อนหรือเรียนไม่ทันเพื่อน มีปัญหา การสอนซ่อมเสริมยังไม่เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ เช่น ให้
เด็กใช้เวลาเรียนเพิ่มขึ้น เพื่อเรียนซ่อมเสริมเป็นเหตุให้ทั้งครูและเด็กต้องแบกรับภาระหนัก ครูไม่มีเวลา
เป็นของตนเอง และเตรียมการสอน เด็กก็ไม่ได้ใช้เวลาไปเพื่อพัฒนาตนเองด้านอื่น

2. ด้านการจัดการเรียนการสอนตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ

ภาษาไทย

ห้องเรียนบางแห่งมีปัญหาด้านภาษา เพราะเด็กส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่น เมื่อเด็กเริ่มเรียน
ครูต้องปรับภาษาถิ่นให้เป็นภาษาพื้นเมือง และภาษาไทยกลางตามลำดับ ทำให้เสียเวลามาก การสอน
จึงไม่ทันตามหลักสูตร เป็นสาเหตุหนึ่งของการอ่านไม่คล่อง เขียนไม่คล่อง

คณิตศาสตร์

การเรียนการสอนคณิตศาสตร์ในหลักสูตร สรุปได้ว่า เด็กยังเรียนยังไม่เข้าใจ และ
เกลียดวิชาคณิตศาสตร์ การปลูกฝังให้เด็กรักและเข้าใจวิชาคณิตศาสตร์นั้นทำได้โดยสอนให้เด็กทำใน
สิ่งที่ทำได้ เมื่อประสบความสำเร็จก็จะเกิดแรงจูงใจ ต่อจากนั้นจึงส่งเสริมให้ทำสิ่งต่าง ๆ ที่ท้าทายเพื่อ
ให้คิดและแก้ปัญหาได้

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ในการจัดการเรียนการสอน เนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ครูไม่เข้าใจวิธีสอนที่จะทำให้
เด็กเกิดทักษะ และกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ครูจึงใช้วิธีสอนวิชาสังคม ศึกษาเป็นส่วนใหญ่

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เรื่องคุณธรรมเป็นเรื่องยาก เพราะโรงเรียนสอนให้
เด็กปฏิบัติอย่างหนึ่ง แต่สังคมกลับไปปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง ทำให้ผู้เรียนไม่สามารถตัดสินใจได้ว่า จะ
เลือกปฏิบัติตนอย่างไร ควรสอนให้เด็กรู้ว่า คนทุกคนเป็นมนุษย์ธรรมดาย่อมมีข้อบกพร่องบ้าง เมื่อเด็ก
เข้าใจอย่างนี้ก็จะไม่มีปัญหาในการเลือกวิธีปฏิบัติ การสอนควรให้สมดุลทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ

เพื่อให้ผู้เรียนเกิดนิสัยที่พึงประสงค์ตามหลักสูตร และในส่วนศิลปศึกษา ดนตรี-นาฏศิลป์ พลศึกษา ครูผู้สอนก็ไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร

กลุ่มภาระงานและพื้นฐานอาชีพ

การจัดการเรียนการสอนกลุ่มภาระงานและพื้นฐานอาชีพ ไม่มีการเอาจริงเท่าที่ควร และโรงเรียนเองก็ไม่มีสภาพเป็นหน่วยผลิต จึงไม่สอดคล้องกับชีวิตจริง และในสภาพที่เป็นจริง นักเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ เมื่อเรียนจบแล้วไม่ได้เรียนต่อ จึงควรเน้นกลุ่มภาระงานและพื้นฐานอาชีพให้มากขึ้น เพื่อนักเรียนจะได้ออกไปประกอบอาชีพอย่างจริงจัง และมุ่งสอนในลักษณะให้เด็กเข้าสู่งานอาชีพทันที และงานต่าง ๆ ที่ให้เด็กทำก็เป็นสิ่งที่พ่อแม่ทำอยู่แล้วจึงไม่เกิดศรัทธาในงาน จะต้องปลูกฝังให้เกิดความรัก และศรัทธาในอาชีพ คือ ชั้นแรกต้องให้สำนึกว่าต้องประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองก่อน และแนะนำให้รู้จักงานต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่หลากหลาย พร้อมกับสอนให้เกิดความเข้าใจในเรื่องอาชีพ และให้โอกาสเด็กตัดสินใจว่าชอบงานอาชีพอะไร ต่อไปจึงให้ทดลองฝึกทำจริง เพื่อให้เกิดทักษะและประสบการณ์

กลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ) ในการจัดการเรียนการสอนส่วนใหญ่ ในสภาพที่เป็นจริงแล้ว ครูยังไม่มีความพร้อม ฉะนั้นการจัดการเรียนการสอนจึงได้ผลไม่สมบูรณ์ตามเป้าหมายของหลักสูตร (กระทรวงศึกษาธิการ, 2531)

รายละเอียดของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 มีรายละเอียดเกี่ยวกับการสอนไว้เป็นแนวทางสำหรับครูเพิ่มขึ้นจากหลักสูตรฉบับก่อน ๆ คือ มีความคิดรวบยอดหรือหลักการ จุดประสงค์ การเรียนรู้ กิจกรรมการเรียนการสอน มีเอกสารประกอบหลักสูตร ได้แก่ แผนการสอน คู่มือครู หนังสือเรียน หนังสือส่งเสริมการอ่าน หนังสืออ่านเพิ่มเติมอีกมากมาย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร กิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ได้เสนอแนะไว้ดังนี้

1. กิจกรรมการเรียนการสอน และเนื้อหาควรให้ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์ สภาพท้องถิ่น ความสนใจของผู้เรียน และมีความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มวิชามากที่สุด

2. เน้นให้ผู้เรียนรู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่น ฝึกให้คิดเป็น แก้ปัญหาได้ และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน โดยใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับจุดประสงค์และลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น สอนแบบแก้ปัญหา ค้นคว้า อภิปราย ทำงานเป็นกลุ่ม ฯลฯ

3. เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ ซึ่งมีผลส่งเสริมคุณลักษณะของแต่ละบุคคล และให้อยู่ในสังคมอย่างเป็นสุข

4. ในการจัดการสอนให้โรงเรียนกำหนดช่วงเวลาเรียนเองตามความเหมาะสมกับวัยของ ผู้เรียน ลักษณะเนื้อหา และกิจกรรมการเรียนการสอน

โดยสรุปหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ได้ระบุเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นความสนใจของผู้เรียน ฝึกให้ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น และแก้ปัญหาเป็น ขณะเดียวกันยังให้ความสำคัญในเรื่องทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่เหมาะสม และยังให้ความสำคัญของเนื้อหาแต่ละบทเรียน จะต้องยึดหยุ่นตามเหตุการณ์ สภาพของท้องถิ่น ตลอดจนให้ใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับจุดประสงค์และลักษณะเนื้อหาวิชา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา อภิปราย และการทำงานกลุ่ม เป็นต้น เริ่มมองเห็นได้ว่าไม่เน้นครูเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ แต่จะเป็นผู้ให้คำแนะนำปรึกษา นักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้มากกว่าหลักสูตรที่ผ่านมา

ในเรื่องของการเรียนการสอนของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุงปี พ.ศ. 2533) ได้กำหนดแนวดำเนินการ แทนการใช้คำว่า การเรียนการสอน โดยมีรายละเอียดดังนี้คือ

1. จัดการเรียนการสอนให้ยืดหยุ่นตามเหตุการณ์และสภาพท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นตามความเหมาะสม
2. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้สอดคล้องกับความสนใจ และสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน และให้โอกาสทำเทียมกันในการพัฒนาตนเองตามความสามารถ
3. จัดการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงหรือบูรณาการทั้งภายในกลุ่ม ประสพการณ์ และระหว่างกลุ่มประสพการณ์ให้มากที่สุด
4. จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผล และสร้างสรรค์ และกระบวนการกลุ่ม

5. จัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงให้มากที่สุด และเน้นให้เกิดความคิดรวบยอดในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ
6. จัดให้มีการศึกษา ติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
7. ให้สอดคล้องการอบรมด้านจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
8. ในการเสริมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ควบคู่ไปด้วย
9. จัดสภาพแวดล้อมและสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงของผู้เรียน (กระทรวงศึกษาธิการ , 2532)

หลักของการพัฒนาผู้เรียนที่พึงประสงค์ของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ต้องการฝึกให้ผู้เรียนมีนิสัยในการใช้ "ทักษะกระบวนการ" ในการแสดงออกทุก ๆ ด้าน กระบวนการดังกล่าวมี 9 ขั้นตอน ดังนี้

1. ตระหนักในปัญหาและความจำเป็น
2. คิดวิเคราะห์วิจารณ์
3. สร้างทางเลือกอย่างหลากหลาย
4. ประเมินและเลือกทางเลือก
5. กำหนดและลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ
6. ปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์
7. ประเมินระหว่างปฏิบัติ
8. ปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ
9. ประเมินผลรวมเพื่อให้เกิดความภูมิใจ

ในการจัดการเรียนการสอน ครูจะต้องใช้วิธีสอนหลากหลาย ให้โอกาสผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ทางด้านทักษะกระบวนการอย่างแท้จริง เด็กจะพัฒนาความรู้ความสามารถได้ต้องได้รับการสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับหลักการ ซึ่งส่งผลให้เกิดความสามารถในการคิด คำนึง ความรู้สึกชื่นชม จนเกิดความมั่นใจ จากผลของการได้มีโอกาสฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอนี้จะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาความสามารถแก้ปัญหาได้อย่างเป็น ระบบ รู้จักแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ให้ได้ผลงานดีขึ้นกว่าเดิม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับความสามารถของครู ในการจัดการเรียนการสอนที่สามารถพัฒนาเด็กทั้งชั้น และรายบุคคลได้พัฒนาตนเอง พัฒนาอาชีพ และพัฒนาสังคมได้ในอนาคต และสอดคล้องกับเป้าหมายของหลักสูตร

ทักษะกระบวนการ 9 ประการ เป็นกระบวนการที่ครูควรเลือกใช้บ้างข้อ ให้เหมาะสมกับเนื้อหาสาระ และจุดประสงค์การเรียนรู้ที่จะสอน (ไม่จำเป็นต้องใช้ครบทั้ง 9 ประการ) ควรหาโอกาสให้นักเรียนได้ฝึกการใช้ทักษะกระบวนการ 9 ประการนี้เสมอ (กระทรวงศึกษาธิการ , 2533)

กิจกรรมการเรียนการสอนในหลักสูตร ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ได้ระบุไว้ 9 ข้อ ดังนี้

1. ให้ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์และสภาพท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่นพัฒนาหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นตามความเหมาะสม
2. ให้ยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางให้สอดคล้องกับความสนใจและสภาพชีวิตจริงของผู้เรียน และให้โอกาสเท่าเทียมกันในการพัฒนาตามความสามารถ
3. ให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงหรือบูรณาการทั้งภายในกลุ่มประสบการณ์และระหว่างกลุ่มประสบการณ์ให้มากที่สุด
4. สอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและสร้างสรรค์ และกระบวนการกลุ่ม
5. ให้ผู้เรียนปฏิบัติจริงให้มากที่สุด และเน้นให้เกิดความคิดรวบยอดในกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ
6. จัดให้มีการศึกษาติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

7. สอดแทรกการอบรมด้านจริยธรรม และค่านิยมที่พึงประสงค์ในการจัดการเรียนการสอน และกิจกรรมต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ
8. ในการเสริมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ
9. จัดสภาพแวดล้อม และสร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงของผู้เรียน (กระทรวงศึกษาธิการ , 2533)

ถ้าพิจารณาแนวการจัดการเรียนการสอน ซึ่งได้ระบุไว้ข้างต้น จะช่วยให้ครูเห็นแนวทางในการปฏิบัติได้ชัดเจนมากกว่าหลักสูตรก่อน ๆ ในแง่สาระของความรู้ที่เน้นด้านการเรียนการสอนพบว่า ได้ให้ความสำคัญในเรื่องอีกผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้ท้องถิ่นได้พัฒนา หลักสูตรและสื่อการสอน ตามความเหมาะสมซึ่งผู้วางหลักสูตร ได้มองเห็นความสำคัญของการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของผู้เรียนให้มากที่สุด เพื่อผู้เรียนจะได้มีโอกาส ปฏิบัติจริง จากเนื้อหาที่มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันภายในกลุ่มประสบการณ์ นอกจากนั้น ในการจัดการเรียนการสอน ยังให้ความสำคัญ กระบวนการเรียนรู้ การปลูกฝังค่านิยม และการอบรมด้านจริยธรรม เพื่อช่วยให้ผู้เรียนได้เกิดทักษะในกระบวนการต่าง ๆ เพื่อที่จะนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียนรู้ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต กระบวนการต่าง ๆ ที่จะต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้น เช่น กระบวนการคิด กระบวนการแก้ปัญหา กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ กระบวนการแสวงหาความรู้ กระบวนการฝึกทักษะ กระบวนการจัดการ และกระบวนการกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้ความรู้ ทักษะตลอดจนค่านิยม คุณธรรม จริยธรรม ครูจำเป็นต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนมาเป็นการสอนที่ฝึกให้ผู้เรียนมีนิสัยในการใช้ทักษะ กระบวนการในการแสดงออกทุก ๆ ด้าน ในการจัดการเรียนการสอนครูต้องปรับให้เหมาะสม ตามลักษณะของจุดประสงค์ ของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะต่อการพัฒนาตน เช่น มีความรู้พื้นฐาน มีสุขภาพกายใจสมบูรณ์ การพัฒนาอาชีพ คือ ทำงาน เป็น และพัฒนาสังคม คือ ได้ปฏิบัติหน้าที่ของคนต่อบ้าน ชุมชน ประเทศ และโลก

การจัดการเรียนการสอนให้ประสบความสำเร็จ ตามจุดหมายได้คั้นั้น ต้องจัดการเรียนการสอนที่มีความหมายต่อผู้เรียน และต้องสอนให้ยึดหยุ่นได้ตามเงื่อนไขและสภาพความต้องการของท้องถิ่นด้วย

ดังนั้น การนำมวลประสบการณ์ต่าง ๆ เข้าไปสู่ห้องเรียน ควรจัดให้มีความสัมพันธ์ ระหว่างกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ให้มากที่สุด โดยทำกำหนดการสอน ตารางสอนให้มีเรื่องต่าง ๆ สัมพันธ์กัน และสอดคล้องคุณธรรมต่าง ๆ ในกิจกรรมของกลุ่มประสบการณ์เพื่อฝึกให้ผู้เรียนได้พัฒนาลักษณะนิสัยอันดีงาม ควบคู่ไปด้วย จากการวิจัยของการประถมศึกษา กรมสามัญศึกษาพบว่า พฤติกรรมการสอนของครูประถมศึกษา ครูยังใช้การพูดอธิบายมากที่สุด รองลงมาก็คือ การฟังนักเรียนอ่าน ตอบคำถาม ร้องเพลง ดามคำถาม การเขียนกระดานดำ การอ่านนำ หรืออ่านพร้อมกัน เป็นต้น

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยสรุปแล้ว ครูมีวิธีการสอนตรงตามหลักจิตวิทยา การศึกษาแผนใหม่ ดังนี้

1. ตระหนักถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของเด็ก จากหนังสือไทยของน้อย อาจารย์ยางกูร (พระยาศรีสุนทรโวหาร) ได้ชี้ว่าบางคนเรียนเร็ว บางคนเรียนช้า ต้องสอนตามพื้นฐานความสามารถ และดำเนินวิธีสอนตามความแตกต่างของพื้นนิสัยของเด็ก เช่น เด็กบางคนชอบบู้ แต่เด็กบางคนชอบปლობ
2. ใช้อุปกรณ์การสอน มีการทำอุปกรณ์ของเล่นเป็นรางวัลสำหรับเด็ก ใช้อุปกรณ์ ให้เด็กเรียนด้วยความสนุกสนาน
3. ใช้วิทยากรในห้องเรียน เช่น การให้เด็กเห็นระเบียบแบบแผนที่แตกต่างกันออกไปจะเชิญบุคคลในห้องเรียนมาช่วยสอนทำขนม อาหาร การจัดดอกไม้ เป็นต้น
4. ส่งเสริมกิจกรรมเสริมหลักสูตร วิชาใดที่ไม่มีในหลักสูตรก็นำมาสอนให้นักเรียน ได้รับความรู้นอกเหนือจากเวลาที่เรียน ผลการสอนจนสามารถนำไปประกอบอาชีพได้ เช่น วิชากระบี่กระบอง ขับร้อง ดนตรี และภาษาอังกฤษ การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรจะช่วยให้เด็กมีงานอดิเรก มีความสนใจกว้างขวาง นอกจากนั้นยังช่วยให้สัมพันธ์ภาพระหว่างครู และนักเรียนใกล้ชิดกันมากขึ้น มีโอกาสที่จะได้ทราบปัญหาของเด็ก ได้ทันทั่วทั้งที่
5. ครูทำตัวเป็นตัวอย่าง การที่จะให้เด็กเห็นคุณค่าของอะไร ครูควรเป็นตัวอย่างให้เด็กเห็นว่าครูมองเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นด้วยการกระทำ สามารถมองเห็นและเข้าใจ
6. การสอนโดยให้นักเรียนมีประสบการณ์จริง ชักชวนให้นักเรียนกระทำในวันสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น ประเพณีการทำบุญตักบาตร เข้าใจวัฒนธรรมไทย หัดให้รู้จักวิธี กราบไหว้ หมอบคลาน ตลอดจนกริยามารยาทในการแสดงความเคารพ การพูดจา สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องอบรมสั่งสอนให้ฝึกปฏิบัติจริง

7. จัดตั้งแวดล้อมที่ดีและมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มองการณ์ไกล หมายถึง การจัดสถานที่ให้น่าเรียน จัดหาหนังสือ พาไปศึกษานอกสถานที่ หาวิธีสอนใหม่ ๆ แปลก ๆ ที่ได้ผลดี

กล่าวโดยสรุปการจัดการเรียนการสอนให้เป็นไปตามแนวทางของหลักสูตรพบว่า เป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะการจัดการเรียนการสอนที่ดีจะช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้และสามารถช่วยให้เด็กได้พัฒนาตนเองอย่างมีคุณภาพได้ ความเห็นจากการสัมมนาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่า การจัดการเรียนการสอนยังมีข้อบกพร่อง คือ กิจกรรมส่วนใหญ่ที่จัดขึ้นมิได้มุ่งเน้นที่ตัวเด็ก แต่มุ่งให้เนื้อหาหรือเน้นที่ตัวครูเป็นสำคัญ เรื่องนี้มีความคิดเห็นหลายประการ คือ

1. ครูไม่เข้าใจวิถีจัดการเรียนการสอน ตามแนวทางของหลักสูตร มุ่งสอนเนื้อหาเป็นหลัก ไม่คำนึงถึงวิธีเรียนของเด็ก
2. ครูขาดการสนับสนุนทางด้านวิชาการและการนิเทศ
3. ครูไม่เข้าใจวิธีการสอนแบบบูรณาการ ครูยังสอนเป็นรายวิชาในบางกลุ่มประสบการณ์
4. ครูสอนมุ่งกลุ่มใหญ่ ไม่คำนึงถึงการสอนเป็นรายบุคคล การสอนซ่อมเสริมยังไม่เป็นระบบที่มีประสิทธิภาพ เช่น เด็กต้องใช้เวลาเพิ่มขึ้น ครูและเด็กต้องแบกรับภาระหนักเด็กไม่มีเวลาไปพัฒนาตนเองด้านอื่น ๆ (กระทรวงศึกษาธิการ , 2531)

หากครูจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับแนวการจัดการเรียนการสอนของกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้วางไว้ ก็จะช่วยให้นักเรียนได้รับประโยชน์อย่างเต็มที่จากการจัดการเรียนการสอนนั้น ๆ ได้ โดยครูควรทำความเข้าใจให้ได้ว่า กระบวนการเรียนสำคัญพอ ๆ กับเนื้อหา ควรให้นักเรียนเป็นผู้แสดง ครูเป็นผู้กำกับกับการแสดงเท่านั้น ควรให้นักเรียนค้นคว้าหาความรู้ สรุปและตัดสินใจเอง จัดให้มีการปฏิบัติควบคู่ไปกับทฤษฎี ควรใช้วิธีสอนหลาย ๆ วิธี และเน้นให้นักเรียนปฏิบัติ กระบวนการกลุ่มให้มาก หากครูดำเนินการได้ตามแนวดังกล่าวแล้ว ก็จะช่วยให้นักเรียนประสบความสำเร็จในการจัดการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้พฤติกรรมการสอนของครูพบว่า ครูมักสอนทักษะการอ่าน การเขียน มากกว่า การฟังและการพูด การให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีเหตุผลรักการอ่าน ครูกลับใช้วิธีกระตุ้นให้นักเรียนตอบหรืออธิบายปัญหาหรือตอบคำถามมากกว่า ครูสนใจให้นักเรียนร่วมกิจกรรมและเล่นเกมส์ เพื่อความสนุกสนานมากกว่าการฝึกทักษะด้านต่าง ๆ เป็นต้น

โดยสรุปจะเห็นได้ว่า จากผลการวิจัยจำนวนมากแสดงให้เห็นว่า บรรยากาศการเรียนการสอน หรือปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียนมีลักษณะครูเป็นศูนย์กลาง ใช้วิธีการปกครองแบบควบคุมอย่างใกล้ชิดตามระเบียบแบบแผนของโรงเรียนโดยเคร่งครัด ใช้วิธีการอบรมด้วยวาจาเป็นสำคัญ ดังนั้น พฤติกรรมการสอนของครูยังไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของหลักสูตรมากเท่าที่ควร

การวัดผลและการประเมินผล (ปี พ.ศ. 2521 - 2538)

การประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 นั้น เพื่อที่ว่าผู้เรียนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหลังการสอนมากน้อยเพียงใด เช่น ผู้เรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น มีวินัย และนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวันได้หรือไม่ การประเมินผลการเรียนการสอนจึงไม่ได้เป็นการสอนเพื่อสอบ แต่ต้องการให้ผู้สอนประเมินผล เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนตลอดปีมากกว่า และให้เสรีภาพแก่ครูและโรงเรียนมากขึ้น โดยผู้สอนเป็นผู้สอบ หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 เอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเรียนตามความถนัดและความสามารถ ดังนั้นจุดมุ่งหมายและวิธีวัดผลจะต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อตัดสินได้ตกเพียงอย่างเดียว มาเป็นวัดผลเพื่อใช้ปรับปรุงการเรียนของนักเรียน และการสอนของครู

ระเบียบการประเมินผลในโรงเรียนประถมศึกษา กำหนดให้โรงเรียนประเมินผลการเรียนทุกชั้น เพื่อ

1. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน มีจุดมุ่งหมายเพื่อค้นหาว่านักเรียนได้เรียนรู้หรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปมากน้อยเพียงใดในหน่วยการเรียนหรือคาบเรียนหนึ่ง ๆ และมุ่งประเมินว่าครูได้จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้นักเรียนได้เหมาะสมเพียงใดแล้วนำผลของการประเมินไปใช้ในการพิจารณาปรับปรุงการเรียนของเด็กหรือการสอนของครู การประเมินผลย่อยเป็นระยะ ๆ ในแต่ละหน่วยหรือแต่ละบทเรียน เพื่อยกข้อบกพร่องนี้เรียกว่า การประเมินผลย่อย (Formative Evaluation) ซึ่งประกอบด้วย

1.1 การประเมินผลก่อนเรียน คือ การประเมินเพื่อตรวจสอบความพร้อม ความรู้และทักษะพื้นฐานของนักเรียนในเรื่องที่จะเรียน เพื่อนำไปวางแผนในการจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับความสามารถของนักเรียน หรือดำเนินการปรับพื้นฐานของนักเรียนในกลุ่มให้ใกล้เคียงกัน

1.2 การประเมินผลระหว่างเรียน คือ การตรวจสอบระหว่างการสอนว่าบรรลุจุดประสงค์การเรียนที่กำหนดไว้หรือไม่ ครูอาจจะใช้วิธีการ เช่น แบบทดสอบ ตรวจสอบงาน สังเกต สัมภาษณ์ หรือสอบปากเปล่า เป็นต้น เพื่อประเมินว่านักเรียนผ่านจุดประสงค์เท่าใด ถ้ามีข้อบกพร่องครูจะต้องจัดสอนซ่อมเสริม

1.3 การประเมินผลปลายภาค คือ การสรุปผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อทราบผลการเรียนของคน และจะได้นำไปพิจารณาปรับปรุงตนเอง เพื่อครูจะได้พิจารณาแผนการสอนว่ามีสิ่งใดบกพร่อง และจะแก้ไขอย่างไร การประเมินผลปลายภาคประกอบด้วย

- 1) การประเมินผลผ่านจุดประสงค์การเรียนของกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ในแต่ละภาคเรียน โดยใช้ผลการประเมินให้ครูช่วยเหลือผู้ไม่ผ่านและประเมินผลเพิ่มเติม
- 2) การประเมินผลปลายภาค ซึ่งจะวัดเฉพาะส่วนที่สำคัญที่เรียนมา โดยการสอบตามกลุ่มประสบการณ์ เพื่อสรุปผลการเรียนให้ผู้ปกครองทราบ

ในระหว่างปี ถ้านักเรียนคนใดมีผลการเรียนอยู่ในเกณฑ์ดีมาก และมีวิวัฒนาการเหมาะสมที่จะเลื่อนชั้นสูงขึ้น ให้โรงเรียนวัดด้วยวิธีการสอนที่ครอบคลุม ถ้าผ่านเกณฑ์ก็ให้เลื่อนชั้นได้ ภายในวันที่ 1 กันยายน ของปีการศึกษานั้น

2. การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำผลการประเมินไปใช้ในการตัดสินเพื่อเลื่อนชั้นเรียน ซึ่งกำหนดให้มีการประเมินผล 2 ประเภท คือ

2.1 การประเมินผ่านจุดประสงค์การเรียนที่กำหนดไว้เป็นส่วนรวมของแต่ละกลุ่มประสบการณ์

2.2 การประเมินผลปลายปี มีเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4, 6 เท่านั้น เป็นการประเมินผลรวมว่าเมื่อสอนถึงสิ้นปีการศึกษาแล้ว นักเรียนมีความรู้ความสามารถเป็นส่วนรวมในแต่ละกลุ่มเพียงใด เพื่อตัดสินผลการเรียน

การประเมินผลปลายภาคและการประเมินผลปลายปี แข่งผลเป็นระดับผลการเรียน ดังนี้

ระดับ 4 ดีมาก	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 80 ขึ้นไป
ระดับ 3 ดี	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 70 - 79
ระดับ 2 ก่อนข้างดี	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 60 - 69
ระดับ 1 พอใช้	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 50 - 59
ระดับ 0 ต้องแก้ไข	ได้คะแนนต่ำกว่าร้อยละ 40

3. การวัดและประเมินผลจุดประสงค์การเรียนรู้

จุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้น (แบบ ป.02) คือ จุดประสงค์สำคัญของการเรียนการสอนแต่ละเรื่อง ซึ่งถือว่าเป็นจุดประสงค์ขั้นต่ำสุดที่นักเรียนทุกคนจะต้องมีและทำได้ และส่วนใหญ่เป็นจุดประสงค์ที่อยู่ในรูปของจุดประสงค์เชิงพฤติกรรม (วาสนา ฌ นคร, 2532)

การประเมินผลการเรียนชั้นประถมศึกษาเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งกล่าวไว้ในหลักหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2521 ว่า "การวัดผลและประเมินผล ตลอดจนการติดตามผลเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน และจัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปี ตามความสามารถของผู้เรียน ให้เป็นหน้าที่ของผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนทดสอบเป็นระยะหรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียน ตามลักษณะของการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชา ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียน" ดังนั้นจึงถือได้ว่า การประเมินผลการเรียนเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตร และกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับกระบวนการเรียนการสอนมากที่สุด

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2520 ระเบียบนี้ให้ใช้ควบคู่กับหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 ระเบียบนี้ได้กำหนดวิธีประเมินผลการเรียนว่า ถือเป็นหน้าที่ของครูต้องตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้นของนักเรียนก่อนที่จะสอนแต่ละชั้น ระหว่างให้วัดและประเมินว่า นักเรียนมีความรู้ ความสามารถตามที่จุดประสงค์กำหนดให้ใช้วิธีวัดหลาย ๆ วิธี เช่น วิธีสังเกต วิธีตรวจผลงานวิธีสัมภาษณ์และการใช้ข้อสอบแบบต่าง ๆ ให้มีการประเมินผลปลายภาคทุกภาค ถือเกณฑ์ประเมินการผ่านจุดประสงค์และ ไม่มีการประเมินผลปลายปี เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 โดยกำหนดให้ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1, 2 สอบภาษาไทย และคณิตศาสตร์

ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3, 4 สอบภาษาไทย คณิตศาสตร์ และความรู้พื้นฐานทั่วไป
 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, 6 สอบภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา
 พละนาฏศิลป์ ศิลปะศึกษาและดนตรี การงานและอาชีพ ภาษา-
 อังกฤษหรือวิชาเลือก

ในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา ฉบับที่ 2
 พ.ศ. 2523 ให้ใช้ข้อความดังนี้

กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ

ให้ใช้มวลประสบการณ์ แทนคำว่า "วิชา/กลุ่มวิชา" ที่ปรากฏในระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย
 การประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2520

การสอบให้แข่งผลเป็นระดับผลการเรียน ดังนี้

4 ดีมาก	หมายถึง	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 80 ขึ้นไป
3 ดี	หมายถึง	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 70 - 79
2 ก่อนข้างดี	หมายถึง	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 60 - 69
1 พอใช้	หมายถึง	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 40 - 59
0 ต้องแก้ไข	หมายถึง	ได้คะแนนต่ำกว่าร้อยละ 40

การวัดผลและการประเมินผล ในปี พ.ศ. 2523 มุ่งเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน และจัดให้ผู้-
 เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปี ตามกำลังความสามารถของผู้เรียนและมีการทดสอบ
 เป็นระยะหรือจบแต่ละบทเรียนตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การประเมินผลการเรียน

การวัดผลและประเมินผลยังมีจุดอ่อนตรงที่ครู ไม่ได้นำผลที่ได้ไปปรับปรุงการเรียนการสอน และการตัดสินใจความสามารถของเด็กเท่าที่ควร ดังนั้นจึงทำให้มีการพัฒนาระเบียบเกี่ยวกับการวัดผล และประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษาและแนวทางในการปฏิบัติ เป็นตัวควบคุม ในระเบียบได้ ระบุให้มีการวัดผลและประเมินผลเพื่อวัตถุประสงค์ 2 อย่าง คือ

- 1) เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน (Formative Evaluation)
- 2) เพื่อประเมินผลเพื่อตัดสินใจความสามารถของนักเรียน (Summative Evaluation)

ให้ใช้หลักประเมินผลอิงเกณฑ์และอิงกลุ่มแทนการวัดเป็นรายวิชา ใช้วิธีวัดผลและประเมินผล หลายอย่าง เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจผลงานและการใช้ข้อทดสอบ การวัดผลและ ประเมินผลจะตัดสินด้วยคะแนนแทนการคิดเป็นเปอร์เซ็นต์หรือร้อยละ

**ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ
ว่าด้วยการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา
พุทธศักราช 2521 พ.ศ. 2524**

ระเบียบนี้ได้กล่าวถึงหลักการประเมินผลการเรียน แบ่งเป็นหมวดต่าง ๆ เป็น 6 หมวด คือ หมวดที่ 1 หลักการในการประเมินผลการเรียน

ให้โรงเรียนมีหน้าที่ประเมินผลการเรียนทุกชั้น ยกเว้นการวัดผลปลายปีชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนและตัดสินผลการเรียน กรมวิชาการและหน่วยที่ควบคุมโรงเรียน ตรวจสอบมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ

หมวดที่ 2 วิธีการประเมินผลการเรียน

1. การประเมินผลการเรียนเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้ถือเป็นหน้าที่ของครูผู้สอนที่ต้องตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้นของนักเรียนก่อนที่จะสอน ผู้สอนต้องประเมินผลระหว่างเรียน ด้านความรู้ความสามารถตามจุดประสงค์ที่กำหนดในสมุดประจำชั้น การประเมินผล ปลายภาคทุกภาค ทุกกลุ่มประสบการณ์เพื่อแจ้งให้ผู้ปกครองทราบ ยกเว้นระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 ไม่ต้องประเมินผลปลายภาค เพราะมีการประเมินผลปลายปีอยู่แล้ว ในการประเมินผลให้

ใช้เครื่องมือวัดพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องและครอบคลุมจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ เมื่อพบนักเรียนมีข้อบกพร่องให้ถือเป็นความรับผิดชอบของครูและโรงเรียนที่ต้องจัดสอนซ่อมเสริม

2. การตัดสินผลการเรียนให้มีการประเมินผล 2 ประเภท คือ ให้ประเมินผลการผ่านจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้นของแต่ละกลุ่มประสบการณ์ และให้มีการประเมินผลปลายปี เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 ทุกกลุ่มประสบการณ์

3. การแจ้งผลให้แจ้งเป็นระดับผลการเรียน ดังนี้

ระดับ 4 ดีมาก	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 80 ขึ้นไป
ระดับ 3 ดี	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 70 - 79
ระดับ 2 ก่อนข้างดี	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 60 - 69
ระดับ 1 พอใช้	ได้คะแนนตั้งแต่ร้อยละ 50 - 59
ระดับ 0 ต้องแก้ไข	ได้คะแนนต่ำกว่าร้อยละ 40

หมวดที่ 3 ผู้มีหน้าที่ประเมินผล ตัดสินและอนุมัติ

1. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนให้เป็นหน้าที่ของโรงเรียนทุกชั้น ยกเว้นการประเมินผลปลายปีชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ให้เป็นไปตามกรมเจ้าสังกัด

2. การดำเนินการประเมินผลปลายปีชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ยึดการพิจารณาจุดประสงค์การเรียนรู้ที่สำคัญ หรือคุณสมบัติที่นักเรียนจะจบหลักสูตรประถมศึกษาพึงมี และให้ใช้เครื่องมือวัดพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ให้สอดคล้องและครอบคลุมจุดประสงค์เหล่านั้น

3. ผู้ประเมินผลตามอำนาจหน้าที่เป็นผู้ตัดสินและอนุมัติผลการเรียน

หมวดที่ 4 การตัดสินผลการเรียน

1. นักเรียนที่ได้รับการเลื่อนชั้นให้ถือเกณฑ์ตัดสินผลการเรียน ดังนี้

1.1 มีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนทั้งหมด

1.2 ผ่านจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ในสมุด ป.02 ไม่น้อยกว่า 60% ของทั้งหมด

1.3 เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 การประเมินผลปลายปีต้องได้ระดับ การเรียนตั้งแต่ 1 ขึ้นไป

ก. ในกรณีที่ขาดคุณสมบัติข้อใดข้อหนึ่ง ผู้มีหน้าที่ประเมินผลอาจใช้ดุลพินิจ ให้เลื่อนชั้นก็ได้ หากพิจารณาเห็นว่าเวลาเรียนไม่ถึง 80% เนื่องจากเหตุจำเป็นหรือเหตุสุดวิสัย แต่มี คุณสมบัติตามข้ออื่นครบถ้วน

ข. ผ่านจุดประสงค์ที่กำหนดไม่ถึง 60% ถ้าเห็นว่าจะสามารถซ่อมเสริมได้ใน ปีการศึกษาต่อไป และมีคุณสมบัติข้ออื่นครบถ้วน

ค. เฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 ถ้าได้ระดับคะแนน "0" ในกลุ่มใด ในการประเมินผลปลายปี แต่มีคุณสมบัติในข้ออื่น ๆ อีกมาก

2. ด้านนักเรียนไม่ได้รับการประเมินผลปลายปี ด้วยเหตุจำเป็นอย่างแท้จริง ผู้ประเมิน ผลสามารถจัดสอบในภายหลัง

หมวดที่ 5 การย้ายที่เรียน

นักเรียนผู้ใดจำเป็นต้องย้ายที่เรียนให้นำหลักฐานการเรียนของนักเรียนจากที่เดิมไปให้ โรงเรียนใหม่

หมวดที่ 6 หน้าที่ของโรงเรียน

เกี่ยวกับการจัดหาเอกสารการประเมินผลการเรียนต่าง ๆ เช่น สมุดรายนามประจำตัว นักเรียน แบบบรอกคะแนน การประเมินผลประจำปี (ป.02) สมุดประจำชั้น บัญชีเรียกชื่อ หลักฐาน แสดงผลการเรียนและระเบียบสะสม เป็นต้น

ปัญหาการวัดผลและประเมินผลแยกตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ สรุปได้ดังนี้

ภาษาไทย

การวัดผลและประเมินผลภาษาไทย ใน ป.02 ของแต่ละระดับชั้นมีจุดประสงค์มาก เกินไป ควรวัดผลจุดประสงค์ที่เป็นพื้นฐานของการเรียนภาษาไทยตามลำดับชั้นมากกว่าวัดผลเป็น จุดประสงค์ย่อย และควรให้สอดคล้องกับคู่มือครูและหลักสูตร

คณิตศาสตร์

การวัดผลและประเมินผลคณิตศาสตร์โดยให้ผ่านเกณฑ์ 80% จากจุดประสงค์ที่ ต้องการวัดทั้งหมดนั้น ควรปรับปรุงให้เป็นผ่านเกณฑ์ 60% ในแต่ละจุดประสงค์ เพราะคณิตศาสตร์ ให้ความสำคัญต่อทุกจุดประสงค์เท่าเทียมกัน เนื่องจากจุดประสงค์แรกจะเป็นพื้นฐานของจุดประสงค์ ต่อไป

สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

การวัดผลและประเมินผลในด้านการปฏิบัติน้อยไป และครูยังไม่เข้าใจวิธีวัดผล ประเมินผลประเภท Formative

สร้างเสริมลักษณะนิสัย

การวัดผลและประเมินผลกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยยังไม่ชัดเจนว่าจะวัดอะไรและ วัดอย่างไร

การทำงานและพื้นฐานอาชีพ

การวัดผลและประเมินผลกลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ ควรวัดทั้งภาคความรู้และภาค ปฏิบัติ สำหรับภาคปฏิบัติควรเน้นในเรื่องกระบวนการและลักษณะนิสัยในการทำงานแทนที่จะเน้นแต่ ผลงานอย่างเดียว

กลุ่มประสบการณ์พิเศษ

เป็นกลุ่มที่เพิ่มเติมเข้ามาใหม่ หลักสูตรประถมศึกษาเดิมมี 4 กลุ่มประสบการณ์ กลุ่มประสบการณ์พิเศษเป็นกลุ่มที่ 5 ที่เพิ่มเข้ามาในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 มีเนื้อหาให้เลือก 2 วิชา คือ ภาษาอังกฤษและวิชาชีพเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในทางปฏิบัติ การจัดการเรียนการสอนกลุ่ม- ประสบการณ์นี้ไม่บรรลุตามเจตนารมณ์ของหลักสูตร เพราะโรงเรียน 80% เลือกสอนภาษาอังกฤษ โรงเรียนเกิดความยุ่งยากและสับสนในทางปฏิบัติในกรณีที่เค้าย้ายโรงเรียน การเลือกสอบวิชาใน- กลุ่มนี้โรงเรียนเก่าและโรงเรียนใหม่ไม่เหมือนกัน เป็นการยากที่ครูจะสอนซ่อมเสริมเพิ่มเติม ผลเสียจึง ตกอยู่กับผู้เรียนและเกิดปัญหาเรื่องการวัดผลและประเมินผล

กล่าวโดยสรุป การวัดผลและประเมินผลต้องจัดให้เป็นระบบ โดยมีหลักการที่สอดคล้องกับหลักสูตรและมีวิธีการที่ชัดเจน ควรทำให้ครบทุกด้าน ใช้เครื่องมือในการวัดหลาย ๆ ประเภท เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้ได้อย่างแท้จริง การประเมินผลในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ได้เพิ่มการวัดด้านพัฒนาการทางนิสัยเข้ามา นอกเหนือจากการวัดความรู้ มีการพัฒนาวิธีการและเทคนิคใหม่ ๆ มาใช้ในการทำแบบทดสอบเพื่อใช้วัดความรู้ ความสามารถด้านต่าง ๆ มากขึ้น ส่วนในหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2533) ได้มีการพัฒนาการประเมินผลมากขึ้นในด้านองค์ประกอบ มีระเบียบเกี่ยวกับการประเมินผลการเรียนระดับประถมศึกษา และแนวทางในการปฏิบัติเป็นตัวควบคุมในระเบียบได้ระบุให้มีการวัดผลและประเมินผลการเรียน เพื่อวัตถุประสงค์สองอย่าง คือ เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนและประเมินผลเพื่อตัดสินความสามารถของนักเรียน โดยใช้หลักวัดผลแบบอิงเกณฑ์ และวัดเป็นกลุ่มประสบการณ์แทนวัดเป็นรายวิชา ใช้วิธีวัดผลและประเมินผลหลายอย่าง เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การตรวจผลงานและการใช้ข้อทดสอบ ใช้การตัดสินผลด้วยระดับคะแนน แทนการคิดเป็นเปอร์เซ็นต์หรือร้อยละ

นอกจากนั้นการประเมินผลตามหลักสูตร ปี พ.ศ. 2521 กำหนดให้โรงเรียนเป็นผู้ประเมินผลเป็นระดับ (เกรด) รายวิชา มีการวัดผลตามจุดประสงค์ มีการสอบย่อยเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน และมีการประเมินสรุปรวม ซึ่งหลักการและวิธีการค่อนข้างยุ่งยาก ทำให้ครูไม่เข้าใจ ทั้งยังมีรายละเอียดบางประการที่ไม่เหมาะสม เช่น การกำหนดกฎเกณฑ์ผ่านจุดประสงค์ ซึ่งแตกต่างจากจุดประสงค์การเรียนรู้ในหลักสูตรและแผนการสอน เป็นต้น

การประเมินผลแยกตามกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ

ภาษาไทย ประเมินผลใน ป.02 ของแต่ละระดับชั้นมีจุดประสงค์มากเกินไป

คณิตศาสตร์ ประเมินผลโดยให้ผ่านเกณฑ์ 80% ซึ่งเกณฑ์ค่อนข้างสูงไป

สร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ยังมีเรื่องการปฏิบัติน้อยไป ครูยังไม่เข้าใจวิธีวัดผลประเภท

Formative

สร้างเสริมลักษณะนิสัย ยังไม่ชัดเจนว่าจะวัดอะไรและวัดอย่างไร

ผลงานและพื้นฐานอาชีพ ... ควรวัดทั้งภาคความรู้และภาคปฏิบัติ สำหรับภาคปฏิบัติควรเน้นในเรื่องกระบวนการและลักษณะนิสัยในการทำงานแทนที่จะเน้นแต่ผลงานอย่างเดียว (คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. 2525 - 2534)

สมพงษ์ จิตระดับ (2524) ได้สรุปผลวิจัยเรื่องการวัดผลและประเมินผลของครูว่า "ครูได้ใช้วิธีการวัดผลและประเมินผลหลายอย่าง ส่วนใหญ่ใช้วิธีการสอน การทำแบบฝึกหัด การสัมภาษณ์ การสังเกต การดูผลงาน เรียงตามลำดับมากน้อย วิธีการวัดผลที่นักเรียนชอบมากที่สุดคือ การสอบ การทำแบบฝึกหัด การสัมภาษณ์ เด็กชอบข้อสอบปรนัยมากกว่าข้อสอบอัตนัย" และเกี่ยวกับแนวปฏิบัติของครูเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผลของกรมวิชาการ เรื่องรายงานการนิเทศติดตามผลการใช้หลักสูตรประถมศึกษา 2521 สรุปได้ว่า ครูในจำนวน 30 จังหวัด ยังไม่เข้าใจแนวปฏิบัติเกี่ยวกับการวัดผลและการประเมินผลและที่ได้ทำไปแล้วก็ยังไม่ค่อยเข้าใจนัก จึงทำให้ครูบางส่วนมุ่งเน้นการวัดผลแบบสอบข้อเขียนเพียงอย่างเดียว ไม่มีหลักฐานการวัดผลผ่านวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม ประกอบกับแบบประเมินผล ป.02 ส่งไปให้ล่าช้า ครูไม่ค่อยเข้าใจ การใช้แบบประเมินผล การกรอกแบบประเมินผล และทุกโรงเรียนยังไม่ได้จัดทำสมุดบันทึกการผ่านจุดประสงค์ในคู่มือครู นอกจากนั้นครูยังไม่ได้ประเมินผลคู่กันไปกับการสอบ ไม่มีการนำผลการประเมินมาพัฒนาการสอนของเด็ก และการประเมินผลไม่ดำเนินไปตามข้อเสนอแนะและหลักการตามคู่มือ อาจเนื่องมาจากเหตุผลเพราะคู่มือการประเมินผลส่งมาล่าช้า เกณฑ์การประเมินบางข้อ บางจุดประสงค์ กำหนดไว้ยากมากจนเกินกว่าครูจะมีความตั้งใจทำให้ได้

นอกจากนั้น การวัดผลปลายภาคเรียนเฉพาะกลุ่มทักษะ ทำให้ครูมีแนวโน้มสนใจกลุ่มทักษะมากกว่ากลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ครูไม่ได้ทำเครื่องมือวัดผลโดยเฉพาะกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เป็นต้น (กระทรวงศึกษาธิการ , 2531)

โดยสรุปการประเมินผลในอดีตเป็นการประเมินเพื่อตัดสินหรือค้นหาว่า นักเรียนคนใดสอบได้ตามเนื้อหาวิชาที่ครูสอน แล้วถือว่านักเรียนคนนั้นมีความสามารถและได้เลื่อนชั้นขึ้นไปเรียนในชั้นสูงต่อไปได้ ต่อมา มีการประเมินผลที่จะช่วยพัฒนาตัวผู้เรียนด้านอื่น ๆ เช่น ด้านร่างกาย สังคม อารมณ์ แนวคิดในอดีตเกี่ยวกับการวัดผล คือ การสอบไล่หรือไล่หนังสือโดยไม่คำนึงถึงจุดประสงค์การศึกษา ไม่คิดที่จะจัดกิจกรรมหรือเสริมสร้างพัฒนาผู้เรียน

การประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 เป็นการประเมินผลที่ครูสอนไปประเมินไป ซึ่งมีการประเมินผล 2 วิธี คือ

1. ประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้นของนักเรียน และการประเมินผลความรู้ความสามารถของนักเรียนว่า ได้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงไร แล้วนำผลการประเมินมาพิจารณาว่าจะปรับปรุงการเรียนของนักเรียนอย่างไร หรือจะปรับปรุงการสอนของครูอย่างไร นักเรียนจึงจะเข้าใจ เป็นต้น และการประเมินผลปลายภาคเรียน โดยสอบตามวิชา 1 กลุ่มวิชา เพื่อสรุปผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนแต่ละภาคเรียน เพื่อปรับปรุงตนเองและเพื่อให้ครูพิจารณาแบบการสอนว่ามีข้อบกพร่องอะไร จะแก้ไขอย่างไร
2. ประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน หมายถึง การประเมินผลการเรียนที่มีจุดหมาย เพื่อ นำผลการประเมินไปใช้ในการตัดสินผลการเรียน

การประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา ปีพุทธศักราช 2521 ได้ช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลงการประเมินผลอื่น ๆ มากขึ้น โดยไม่มุ่งแต่ด้านพุทธิพิสัยเพียงอย่างเดียว และเป็น การวัดตามจุดประสงค์ที่หลักสูตรกำหนดไว้มากขึ้น แต่ก็มีปัญหาที่สำคัญก็คือ ครู ไม่สามารถวัดได้ครอบคลุมตามความสามารถของเด็กทั้ง 3 ด้านได้ เพราะขาดเครื่องมือและความเข้าใจในการประเมินผล

การประเมินผลควรจัดให้เป็นระบบ โดยมีหลักการที่สอดคล้องกับหลักสูตร และมีวิธีการที่ชัดเจนเรียบง่าย ทำให้ครบทุกด้าน ใช้เป็นเครื่องมือในการวัดหลาย ๆ ประเภท มิใช่เน้นเฉพาะข้อสอบแบบปรนัยอย่างเดียว ทั้งนี้เพื่อให้การประเมินผลเป็นการพัฒนาผู้เรียนอย่างแท้จริง

การวัดผล การประเมินผล และการติดตามผล ของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2521 และฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2533 ได้ระบุรายละเอียดเหมือนกัน แต่จะแตกต่างกันเพิ่มเติมในเรื่องกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ดังนี้

การวัดผลและการประเมินผล ตลอดจนการติดตามผลเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน และการจัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปี ตามความสามารถของผู้เรียนให้เป็นหน้าที่ของผู้บริหาร โรงเรียนและครูผู้สอนทดสอบเป็นระยะ และหรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียน ตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชา ทั้งนี้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการศึกษา อนึ่งสำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษจะไม่นำมาเป็นเกณฑ์การตัดสินผลการเรียน แต่เป็นการวัดและประเมินผลเพื่อลดความก้าวหน้าจากการทำกิจกรรม

ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย การประเมินผลการศึกษาตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่ปีการศึกษา 2534 เป็นต้นไป โดยมีหลักการในการประเมินผลการศึกษา ดังนี้

1. ให้โรงเรียนมีหน้าที่ประเมินผลตัดสินและอนุมัติผลการเรียนทุกชั้น
2. ให้มีการประเมินผลการศึกษา เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนและเพื่อตัดสินผลการศึกษา
3. ให้หน่วยงานที่ควบคุมโรงเรียนประถมศึกษาและกรมวิชาการตรวจสอบมาตรฐานการศึกษาของโรงเรียนต่าง ๆ เป็นระยะ ๆ

การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน สรุปได้ดังนี้คือ จุดประสงค์การเรียนรู้จะต้องครอบคลุมพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ต้องประเมินผลก่อนเรียนเพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานและทักษะเบื้องต้น ของนักเรียนระหว่างภาคเรียน ให้ประเมินผลการศึกษาเป็นระยะ ๆ ตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้นว่าผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้หรือไม่ และหลังจากจบกระบวนการเรียนการสอนทุกกิจกรรม

แล้ว ให้ประเมินผลปลายภาคให้ครอบคลุมด้านพุทธรพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการ เพื่อตรวจสอบความรู้ความสามารถในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 2, 4 และ 6 ให้ประเมินผลปลายปี ไม่ประเมินผลการเรียนปลายภาคเรียนสุดท้าย โดยมีเกณฑ์ตัวเลขแสดงระดับผลการเรียนดังนี้

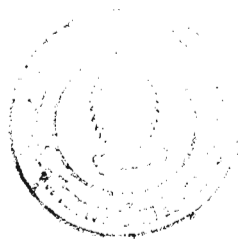
- 4 หมายถึง ผลการเรียนดีมาก
- 3 หมายถึง ผลการเรียนดี
- 2 หมายถึง ผลการเรียนปานกลาง
- 1 หมายถึง ผลการเรียนผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนด
- 0 หมายถึง ผลการเรียนต่ำกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำ

การตัดสินผลการเรียน

1. การพิจารณาเลื่อนชั้นเรียนทุกชั้น ให้พิจารณาจากผลการเรียนกลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริม ประสพการณ์ชีวิต กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยและกลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพเท่านั้น ส่วนกลุ่ม ประสพการณ์พิเศษให้โรงเรียนแยกประเมินผลต่างหาก เพื่อศึกษาความก้าวหน้าจากการเข้าร่วม กิจกรรมของนักเรียน และไม่นำมาพิจารณาตัดสินผลการเรียน
2. เกณฑ์การตัดสินผลการเรียน
 - ก. ต้องมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่าร้อยละ 80 ของเวลาเรียนทั้งหมด
 - ข. ต้องผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำชั้นไม่น้อยกว่าร้อยละ 60 ของจำนวนจุดประสงค์ ในแต่ละกลุ่มประสพการณ์
 - ค. ต้องได้รับการเรียนแต่ละกลุ่มประสพการณ์ตั้งแต่ "1" ขึ้นไป เฉพาะชั้นป.2, 4 และ 6 ประเมินผลปลายปี

นอกจากนั้นโรงเรียนจะต้องมีเอกสารการประเมินผลการเรียนต่าง ๆ คือ

1. สมุดรายงานประจำตัวนักเรียน (ป.01)
2. แบบกรอกคะแนนการประเมินผลประจำปี (ป.02)
3. สมุดประจำชั้น (ป.02-2)
4. บัญชีเรียกชื่อ (ป.03)
5. หลักฐานแสดงผลการเรียนเพื่อจบหลักสูตรประถมศึกษา (ป.05)

6. หลักฐานแสดงผลการเรียนรู้เพื่อย้ายสถานศึกษาหรือได้รับการยกเว้นหรือพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ แต่ยังไม่จบหลักสูตรประถมศึกษา (ป.05)

7. ระเบียบสะสม (ป.06)

กรมวิชาการกำหนดแนวปฏิบัติของเอกสารเพื่อให้นักเรียนใช้เป็นแบบเดียวกัน ส่วนระเบียบสะสม หน่วยงานเข้าสังกัดจะกำหนดแบบขึ้นใช้เอง เพื่อให้สะดวกและสอดคล้องกับการบริหารและการจัดการศึกษาในสังกัด

รายละเอียดของเอกสารเกี่ยวกับการประเมินผลการเรียนรู้มีดังต่อไปนี้

1. สมุดรายงานประจำตัวนักเรียน (ป.01)

เป็นเอกสารใช้สำหรับสื่อสารระหว่างโรงเรียนกับผู้ปกครอง เพื่อแจ้งผลการเรียนและความ เป็นไปของผู้เรียนให้แต่ละฝ่ายได้รับทราบ เช่น ข้อมูลส่วนตัวของผู้เรียน ข้อมูลทางบ้าน ระดับ พัฒนาการทางร่างกาย เวลาเรียนในรอบปี ผลการประเมินการผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ ผลการ ประเมินผลารเรียนปลายภาค/ปลายปี ความเห็นของโรงเรียนและความเห็นทางบ้าน

2. แบบกรอกคะแนนการประเมินผลประจำปี (ป.02)

เป็นเอกสารสำหรับกรอกข้อมูลเกี่ยวกับการประเมินผลารเรียนและการตัดสินผลารเรียน ของผู้เรียน เป็นหลักฐานการศึกษาที่สำคัญที่จะต้องเก็บรักษาตลอดไป

3. สมุดประจำชั้น (ป.02-2)

ใช้สำหรับกรอกข้อมูลเกี่ยวกับการประเมินผลารเรียนต่าง ๆ ในเอกสารนี้ จะใช้กรอกข้อมูล ส่วนตัวของผู้เรียน ผลการประเมินการผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ของกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ปลาย ภาค/ปลายปี และการตัดสินผลารเรียน

4. บัญชีเรียกชื่อ (ป.03)

ใช้สำหรับบันทึกเวลาเรียนของผู้เรียนเป็นรายห้อง กรมวิชาการเป็นผู้กำหนด และกำหนดให้ ทุกโรงเรียนต้องใช้แบบของกรมวิชาการที่จัดพิมพ์โดยกระทรวงศึกษาธิการ ให้เป็นแบบเดียวกัน

5. หลักฐานแสดงผลการเรียนรู้เมื่อจบหลักสูตรประถมศึกษา (ป.05)

ใช้เป็นหลักฐานแสดงผลการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนที่จบหลักสูตรประถมศึกษา จะกรอกข้อมูลส่วนตัวของผู้เรียน การประเมินการผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ทุกกลุ่มประสบการณ์การประเมินผลการเรียนปลายภาค/ปลายปีทุกกลุ่มประสบการณ์ กลุ่มประสบการณ์พิเศษที่ผู้เรียนเลือกเรียน และความสามารถพิเศษของผู้เรียน

6. หลักฐานแสดงผลการเรียนรู้เพื่อย้ายสถานศึกษาหรือได้รับการยกเว้นหรือพ้นเกณฑ์การศึกษาภาคบังคับ แต่ยังไม่จบหลักสูตรประถมศึกษา (ป.04)

เอกสารนี้ใช้เป็นหลักฐานแสดงผลการเรียนรู้ สำหรับผู้เรียนที่ประสงค์จะย้ายสถานศึกษา หรือใช้เป็นหลักฐานแสดงผลการเรียนรู้สำหรับผู้เรียนที่จะออกจากโรงเรียนขณะที่ยังไม่จบหลักสูตร

ในเอกสารนี้จะบรรจุข้อมูลส่วนตัวของผู้เรียน เวลาเรียน ชั้นเรียน การประเมินการผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้ทุกกลุ่มประสบการณ์

7. ระเบียบสะสม (ป.06)

เอกสารนี้ใช้สำหรับกรอกข้อมูลของผู้เรียนเป็นรายบุคคล ซึ่งจะใช้ประโยชน์ในการแนะแนว

กล่าวโดยสรุป การวัดและการประเมินผลการเรียนในช่วงนี้เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน และจัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปีตามความสามารถของผู้เรียน ให้เป็นหน้าที่ของผู้บริหารของโรงเรียน และครูผู้สอน ทดสอบเป็นระยะหรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียน ความลักษณะของการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชา ทั้งนี้ให้เป็นไปตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียน เป็นต้น และเพื่อให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบการวัดและประเมินผลอย่างชัดเจน จึงควรรื้อคู่มือการประเมินผลควบคู่ไปด้วย เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้ตีความได้ตรงกันและมีแนวปฏิบัติอย่างเดียวกัน

สื่อการเรียนการสอน (ปี พ.ศ. 2521 - 2538)

คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, ม.ป.พ. กล่าวถึงด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน ได้แก่ ภาพ แผ่นป้ายนิเทศ เครื่องขยายเสียง เทปบันทึกเสียง สไลด์ และฟิล์มสตริป ภาพยนตร์ วิทยุ และโทรทัศน์เพื่อการศึกษา นอกจากนั้นสื่อยังมีจำพวก แผนภูมิ แบบบันทึก ของจริง หุ่นจำลอง แบบรายงาน ภาพชุด บัตรงาน บทเรียนสำเร็จรูป อุปกรณ์ที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น และอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

บัตรงาน เป็นสื่อประเภทแบบฝึกหัดเพิ่มเติมจากหนังสือเรียน เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน มี 2 ลักษณะ คือ การใช้แบบฝึกทักษะเพิ่มเติมสำหรับนักเรียนที่เรียนคือใช้เป็นแบบฝึกหัดซ่อมเสริมสำหรับนักเรียนเรียนช้า

ภาพชุดประกอบการเรียนการสอน ของกลุ่มประสบการณ์ต่าง ๆ ซึ่งจัดทำโดยเอกชนหรือกรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ตามเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่กำหนดในหลักสูตร

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการเรียนการสอน ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์มีมากมาย เช่น เครื่องเขียน สี กระดาษ ภาพ เครื่องดนตรี เครื่องกีฬา วัสดุต่าง ๆ ที่ใช้ในงานช่างงานประดิษฐ์และงานบ้าน นอกจากนั้นยังมีวัสดุจำพวกเทอร์โมมิเตอร์ แวนขยาย สารเคมีบางชนิด เครื่องชั่ง ควง วัด ฯลฯ

สื่อสำเร็จรูป เช่น สื่อสำเร็จรูปจริยศึกษาของหน่วยศึกษานิเทศก์ และของสำนักงานคณะกรรมการศึกษาเอกชน

ปัญหาของสื่อการเรียนการสอน

จากการรายงานการสัมมนาผลการวิจัย โครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา ปี พ.ศ. 2524 ใน 23 จังหวัด ได้พบข้อมูลในด้านอุปกรณ์การสอน จากการประเมินพบว่า จังหวัดต่าง ๆ

ขาดแคลนอุปกรณ์การสอนทุกจังหวัดมากบ้างน้อยบ้างตามสภาพ ส่วนใหญ่มีอุปกรณ์การสอนแต่ยังไม่เพียงพอ และบางแห่งขาดแคลนมาก ความขาดแคลนในด้านวัสดุอุปกรณ์และครุภัณฑ์ต่าง ๆ นั้น นอกจากขาดแคลนเป็นการทั่วไปแล้ว ยังมีความขาดแคลนเฉพาะแห่งอีกด้วย เพราะการใช้ทรัพยากรเหลื่อมล้ำกันมากในระหว่างประเภทของโรงเรียน ระหว่างจังหวัดและอำเภอ สำหรับโรงเรียนประเภทเดียวกัน และสัดส่วนงบประมาณด้านอุปกรณ์เอกสารการสอน และสื่อการเรียนยังน้อยมาก

นอกจากนั้นยังพบอีกว่า สื่อการเรียนการสอนครูยังขาดสื่อการเรียนการสอนประเภทวิทยุวิทยุเทป และโรงเรียนไม่ได้รับการสนับสนุนอย่างเพียงพอ ครูต้องการคำแนะนำช่วยเหลือด้านผลิตสื่อการเรียนการสอนอีกมาก จำนวนสื่อการเรียนการสอนไม่เพียงพอ ได้รับซ้ำ ไม่มีวัสดุจัดทำอุปกรณ์การเรียน ครูทำไม่ได้และยังใช้ไม่เป็น และครูไม่นิยมใช้สื่อการเรียนการสอน เพราะเห็นว่าไม่มีความจำเป็น

ปัญหาของสื่อการเรียนการสอนอีกประการหนึ่ง คือ ด้านงบประมาณสำหรับซื้อวัสดุในการผลิต การซ่อมแซม ตลอดจนผู้ใช้ยังขาดความเข้าใจในการนำสื่อการเรียนการสอนไปใช้ โรงเรียนส่วนใหญ่ยังขาดแคลนสื่อการเรียนการสอนและเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงเรียนชนบทที่อยู่ห่างไกล

จากการรายงานการสัมมนาผลการวิจัย โครงการวิจัยและวางแผนเพื่อพัฒนาการศึกษา ปี พ.ศ. 2524 ใน 23 จังหวัด ยังได้พบข้อมูลสอดคล้องกับข้อมูลที่เสนอข้างต้น คือ ในด้านอุปกรณ์การสอนพบว่า จังหวัดต่าง ๆ ยังขาดแคลนอุปกรณ์การสอน ส่วนใหญ่มีอุปกรณ์การสอนไม่เพียงพอ และบางแห่งขาดแคลนมาก สัดส่วนงบประมาณด้านอุปกรณ์การสอนยังมีน้อยมาก

โดยสรุปสื่อการเรียนการสอนควรพัฒนาให้ก้าวหน้ากว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้มีการผลิตสื่อหลายประเภท และควรเน้นสื่อการเรียนการสอนที่ใช้เป็นเครื่องมือให้เด็กแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เพราะวิทยาการในโลกมีมากมาย ครูควรรู้จักเลือกสื่อการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น และควรสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ แก่ครู เพื่อนำไปผลิตสื่อการเรียนการสอนและควรจัดอบรมให้ครูเข้าใจแนวคิดและการผลิตสื่อการเรียนการสอนขึ้นใช้เองได้ให้มากที่สุด

บทที่ 7

บทสรุป

ในช่วงปี พ.ศ. 2489-2538 หรือในช่วง 50 ปีที่ผ่านมา ระบบการศึกษาในประเทศไทยได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งด้านปรัชญาการศึกษา นโยบาย พระราชบัญญัติ แผนการศึกษาและแนวคิดหลักทางการศึกษา ระบบการศึกษาและการบริหารการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครู การจัดการเรียนการสอน สื่อและการวัดประเมินผล เพื่อให้เข้ากับสภาพสังคม เศรษฐกิจและการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้เกิดขึ้นในทุกระดับการศึกษา ทั้งนี้เพื่อให้คนไทยทุกคนมีโอกาสทางการศึกษาเท่าเทียมกัน

การศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็นกระบวนการผลิตกำลังคนระดับพื้นฐาน ซึ่งประเทศชาติมีความต้องการมากที่สุด เป็นการศึกษาระดับพื้นฐานที่ก่อให้เกิดสมรรถภาพในตัวบุคคล และส่งผลถึงคุณภาพของการศึกษาของคนไทย งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาข้อมูลทางการศึกษาในระดับประถมศึกษาของไทย ในช่วง 50 ปี เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาไทยทั้งในปัจจุบันและอนาคตให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

การจัดการศึกษาของไทยในส่วนที่เกี่ยวกับการประถมศึกษา นับแต่อดีตถึงปัจจุบันอาจแบ่งวิวัฒนาการของการประถมศึกษาเป็นสมัยโบราณศึกษา สมัยกรุงสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น และสมัยกลางรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน (2538) โครงสร้างการศึกษานับตั้งแต่สมัยโบราณศึกษาจบจนสมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ศูนย์การเรียนการสอนคือวัดวาอารามและพระราชวัง เนื้อหาของการสอนอยู่ในวงจำกัดโดยเน้นหนักไปทางการศาสนาและวรรณคดี แบบเรียนมีน้อย ครูผู้สอนคือพระภิกษุ วิธีสอนเป็นการสอนแบบตัวต่อตัว จำนวนผู้เข้ารับการศึกษามีน้อยและไม่มีการศึกษาภาคบังคับ การศึกษามีเฉพาะสำหรับเด็กชาย เด็กหญิงมีโอกาสเรียนเพียงเล็กน้อยภายในวัง การศึกษามุ่งอบรมบ่มนิสัยให้เป็นผู้มีคุณธรรมเป็นสำคัญพร้อมทั้งความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ กษัตริย์เป็นศูนย์กลางของการควบคุมและส่งเสริมการศึกษา การจัดการศึกษาไม่มีระเบียบแบบแผนเนื่องจากไม่มีระบบการจัดที่แน่นอน

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าในปี พ.ศ. 2427 ให้ตั้งโรงเรียนสำหรับทวยราษฎร์แห่งแรก "โรงเรียนวัดมเหยงคณ์พาราม" ในปี พ.ศ. 2430 โปรดเกล้าให้ตั้งกรมศึกษาธิการและเปลี่ยนเป็นกระทรวงธรรมการ ให้มีหน้าที่จัดการศึกษาของประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงตราพระราชบัญญัติ

การศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2464 และในปี พ.ศ. 2475 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐบาลภายใต้ระบอบประชาธิปไตยได้จัดทำแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 และใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 จวบจนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2489 ถึงปัจจุบัน ได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบของการศึกษาในทุกด้านเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองของประเทศ รวมทั้งสังคมโลกที่กำลังก้าวรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ในช่วงประมาณ 50 ปี (พ.ศ. 2489-2538) ในประเด็นปรัชญาการศึกษา นโยบาย แนวคิดหลักทางการศึกษา การบริหาร การศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการศึกษา

2) เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในด้านความสัมพันธ์กับแผนพัฒนาต่าง ๆ ของประเทศ รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในประเทศ

ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ครอบคลุมพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2489-2538 เท่านั้น ในการศึกษาพัฒนาการนั้น จะศึกษาวิเคราะห์ในประเด็นต่อไปนี้

1. ด้านปรัชญาการศึกษา นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา
2. ด้านการบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา
3. ด้านหลักสูตรประถมศึกษา รวมทั้งแบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาของไทย ได้แก่ ตำรา พระราชบัญญัติการศึกษา หลักสูตร รายงานการวิจัย เอกสารทางราชการและบทความ ซึ่งปรากฏอยู่ตามห้องสมุดต่าง ๆ และหน่วยงานที่รับผิดชอบทางการศึกษา เช่น กระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ศูนย์พัฒนาหลักสูตร สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงมหาดไทย ฯลฯ

2. กำหนดกรอบความคิดของการศึกษาพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ได้แก่ คำนปรัชญา นโยบาย พระราชบัญญัติ แผนการศึกษาและแนวคิดหลักทางการศึกษา ระบบการจัดการศึกษา การบริหารการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน คู่มือครูและแผนการสอน การจัดการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอน และการวัดและประเมินผลการศึกษา

3. ดำเนินการศึกษาโดยใช้วิธีวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Research) และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงบรรยาย (Descriptive Research)

4. การคัดเลือกหลักฐานและข้อมูล มีการประเมินค่าและเลือกหลักฐานข้อมูลโดยมีหลักการและเกณฑ์ คือ การวิพากษ์ภายนอก (External Criticism) และการวิพากษ์ภายใน (Internal Criticism) ทำให้ข้อมูลมีความเที่ยงตรงและเชื่อถือได้

5. ศึกษาพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ตามประเด็นที่ระบุไว้ ได้แก่ กรอบความคิดและช่วงของการศึกษา

6. สรุปผลการวิจัยโดยวิเคราะห์ลักษณะเด่นของด้านต่าง ๆ เชื่อมโยงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของภาพรวมของการประถมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2489-2538

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ช่วงปีพุทธศักราช 2489 ถึง 2538 ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการประถมศึกษาให้บรรลุตามเป้าหมายที่ต้องการมากยิ่งขึ้น

2. ทำให้ทราบผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการศึกษาในช่วงเวลาที่ผ่านม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการประถมศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

3. เป็นแนวทางในการวางแผน การบริหารและการจัดการประถมศึกษาในอนาคต

สรุปพัฒนาการด้านการศึกษาไทยในระดับประถมศึกษา ช่วงปีพุทธศักราช 2489-2538

1. ปรัชญาการศึกษาของไทย

การวิเคราะห์พัฒนาการทางค่านิยมปรัชญาการศึกษาของไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2489-2538 ซึ่งจัดแบ่งตามช่วงรัฐบาลหกช่วง ปรากฏผลดังนี้

1.1 ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่าง พ.ศ. 2489-2491

จากสาระสำคัญที่ระบุไว้ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ที่การจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ จะเห็นได้ว่าการประถมศึกษาในช่วงนี้เน้นการให้การศึกษาทั้งสามส่วนคือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา ประกอบกับมีการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.2491 ที่เน้นข้อความรู้ทางพุทธิศึกษาเป็นอย่างมากโดยมีการจัดโครงสร้างเนื้อหาแบบรายวิชา การเน้นสาระเนื้อหาในเชิงลึกและการส่งเสริมคุณลักษณะของพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตยและวัฒนธรรมไทยที่ยึดถือมาตั้งแต่อดีตตรงกับลักษณะปรัชญาสาขาสารัตถนิยม (Essentialism) และจิตนิยม (Idealism) ซึ่งการจัดการศึกษาในแนวนี้นักเรียนจะมีบทบาทเป็นอย่างมากในการถ่ายทอดความรู้ และทำหน้าที่เป็นแม่พิมพ์ของพฤติกรรมอันดีงามทั้งหลายที่กำหนดเป็นรูปแบบโดยสังคมที่ต้องการให้เกิดในตัวผู้เรียน

1.2 ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย ระหว่าง พ.ศ. 2492-2500

แนวปรัชญาการศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับปรัชญาพิพัฒนนิยม (Progressivism) การจัดการศึกษาในแนวนี้นักเรียนไม่เน้นเนื้อหาสาระมากเหมือนปรัชญาแนวสารัตถนิยม แต่เน้นเรื่องความสนใจของผู้เรียนที่มีความแตกต่างตามวัย และประสบการณ์ในแต่ละช่วงอายุ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของการรับผิดชอบตนเองและสังคมส่วนรวม ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของการจัดการศึกษาตามแนวนี้นี้คือ การพัฒนานักเรียนทุก ๆ ด้าน ไม่เฉพาะด้านสติปัญญาเพียงด้านเดียว

1.3 ปรัชญาการศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่าง พ.ศ. 2501-2516

จากการศึกษานโยบายและแนวคิดเบื้องหลังการกำหนดนโยบายด้านการศึกษา พอจะสรุปได้ว่า การจัดการศึกษาในช่วงนี้อยู่ภายใต้ปรัชญาแนวปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) คือการใช้

การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรคนเพื่อการปรับปรุงประเทศ ปฏิรูปสังคมเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศ ทว่าเป็นการแก้ปัญหาในระดับมหภาค ตามทิศทางของผู้นำประเทศในขณะนั้น

1.4 ประชากรศึกษากับการจัดการศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2517-2522

ในช่วงนี้มีการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ซึ่งสาระสำคัญคือ การเน้นความเสมอภาค และความเท่าเทียมกันในด้านการศึกษา และยึดหลักการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ซึ่งเท่ากับว่ามีการเรียกร้องจากประชาชนให้ยึดแนวปรัชญาปฏิรูปนิยมอย่างเต็มรูปในการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาประเทศ อย่างแท้จริง โดยยึดหลักการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนเป็นสำคัญแทนการพัฒนาในระดับมหภาคอย่าง เช่นในช่วงก่อน อย่างไรก็ตามถ้าวิเคราะห์หัตถ์หลักสูตรประถมศึกษาฉบับใหม่นี้ซึ่งประกอบด้วยกลุ่ม ประสพการณ์ย่อย ๆ อีกสี่กลุ่มประสพการณ์ จะเห็นการใช้หลักปรัชญาอื่น ๆ ที่มีความแตกต่างกันไป ในแต่ละกลุ่มประสพการณ์อีก ซึ่งมีทั้งปรัชญาแนวนิรันดรนิยม (Perennialism) พิพัฒน์นิยมไปจนถึง จิตนิยม

1.5 ประชากรศึกษากับการจัดการศึกษาในช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบระหว่าง พ.ศ. 2523-2529

การจัดการศึกษาในช่วงนี้เน้นให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจและสังคม ในระดับมหภาค แต่ยังคงให้ความสนใจต่อการพัฒนาในระดับท้องถิ่นควบคู่กันไปด้วย การจัดการศึกษาที่อยู่ในแนวของปรัชญาปฏิรูปนิยม ที่น่าสังเกตคือนอกจากการใช้การศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศแล้ว ยังมีการเน้นให้ใช้การศึกษาในฐานะเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมและ มรดกไทยที่สืบทอดกันมาแต่โบราณด้วยไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความเป็นอยู่ ความเชื่อและค่านิยม และ ให้ช่วยกันรักษาโครงสร้างและสถาบันหลัก ๆ ของสังคมไว้ ซึ่งตรงกับแนวปรัชญานิรันดรนิยมอยู่ ไม่น้อย

1.6 ประชากรศึกษากับการจัดการประถมศึกษาในช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำ ทางเศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2530-2538

จากนโยบายการศึกษาที่รัฐบาลชุดต่าง ๆ ที่ประกาศในช่วงนี้ ล้วนจะเป็นการเน้นจัดการศึกษาใน แนวปรัชญาปฏิรูปนิยม โดยปฏิรูปสังคมไทยให้เป็นสังคมยุคใหม่ที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจใน ระดับผู้นำของภูมิภาค และเป็นผู้นำทางการเมือง มีความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นการปฏิรูปสังคมไม่ให้ล้าหลังประเทศตะวันตกอย่างเช่นในนโยบายของรัฐบาลช่วงก่อน ๆ

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดที่ให้อิสระและเสรีภาพแก่ปัจเจกชน โดยเฉพาะภาคธุรกิจและกลุ่มคน โดยทั่วไปในการเลือกเป้าหมาย และวิถีทางการแสวงหาผลประโยชน์ ตลอดจนการให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งรวมไปถึงการสร้างค่านิยมใหม่ ๆ ให้แก่สังคมอีกด้วย ซึ่งทำให้คนกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้มีสิทธิมีเสียงในการกำหนดนโยบายเป้าหมาย และแนวทางในการจัดการประณตศึกษาที่อาจจะไม่เป็นไปในแนวเดียวกับหน่วยงานที่ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงได้ ซึ่งเท่ากับเป็นการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาอัตถิภาวนิยม (Existentialism) ที่ให้ความสำคัญต่อปัจเจกบุคคลเป็นหลัก

2. นโยบายและแนวคิดหลักทางการประณตศึกษา

2.1 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประณตศึกษา ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่าง ปี พ.ศ. 2489-2491

นโยบาย ปรับนโยบายการขยายการประณตศึกษาตั้งแต่ช่วงก่อนสงครามโลกมาเป็นการเน้นคุณภาพของการประณตศึกษา คำนึงนโยบายการส่งเสริมให้ออกชนเข้ามาช่วยรับภาระในเรื่องการจัดการประณตศึกษา และสนับสนุนให้มีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพขึ้น ตลอดจนการขอความร่วมมือจากองค์กรเอกชนในการจัดหางานให้กับผู้ที่สำเร็จการศึกษาด้วย

แนวคิด สภาพบ้านเมืองช่วงหลังสงครามโลกต่างไปจากก่อนสงครามโลก ดังนั้นจะต้องมีการปรับนโยบายและการดำเนินการจัดการการประณตศึกษาและการศึกษาในภาพรวมเพื่อให้ทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง โดยเฉพาะเรื่องการขยายการศึกษาระดับประณตศึกษานั้นสมัยก่อนสงครามโลกเป็นสิ่งจำเป็นเพราะโรงเรียนประณตศึกษายังมีไม่เพียงพอ แต่จนปัจจุบันมีโรงเรียนมากพอแล้วจึงสมควรจะต้องหันมาดูแลในเรื่องคุณภาพบ้าง อีกประการหนึ่ง คือในช่วงหลังสงครามภาวะการว่างงานมีเป็นจำนวนมาก ดังนั้นจึงต้องคำนึงถึงการจัดการศึกษาเพื่อให้คนมีงานทำด้วย

2.2 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประณตศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตยระหว่าง พ.ศ. 2492-2500

นโยบาย ใช้การประณตศึกษาและการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและประเทศให้ไปในแนวเดียวกับมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา เน้นการพัฒนาสุขภาพร่างกายของนักเรียน สนับสนุนกิจกรรมพลเมืองดี ความรักชาติและความมีอารยธรรมตามแนวตะวันตก

แนวคิด การที่จะสามารถพัฒนาประเทศหลังสงครามโลกและหลังเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองในประเทศให้ไปในทางเดียวกับสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจในขณะนั้นได้ต้องศึกษาและใช้รูปแบบการจัดการศึกษาเดียวกับประเทศนั้น แนวความคิดในขณะนั้นก็คือการนำเอาการจัดการศึกษาแบบพัฒนาการทั้งในเรื่องของเนื้อหาและกระบวนการจัดการเรียนการสอนและสื่อการสอนต่าง ๆ เข้ามาใช้ในโรงเรียนไทย นำแนวความคิดและประสบการณ์เรื่องประชาธิปไตยเข้ามาใช้ในการเรียนการสอนเพื่อให้เด็กนักเรียนเข้าใจและคุ้นเคยกับการปกครองในแนวคิงกล่าว และควรจะต้องมีแผนการศึกษาชาติฉบับใหม่ขึ้นมาเป็นแนวกำหนดทิศทางให้กับการจัดการประถมศึกษาเพื่อให้สนองนโยบายของรัฐบาล

2.3 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา ช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่าง พ.ศ. 2501-2516

นโยบาย ใช้การประถมศึกษาและการศึกษาทุกระดับเป็นรากฐานในการพัฒนาคนให้สนองตอบต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเน้นด้านการเกษตร อุตสาหกรรมทั้งนี้เพื่อพัฒนาทันกับนานาประเทศ เน้นนโยบายปรับปรุงการศึกษาให้กระจายไปยังภูมิภาคต่างจังหวัด กับมีนโยบายใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนให้มีคุณภาพเพื่อจะได้ช่วยรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของชาติที่มีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

แนวคิด แนวคิดของรัฐบาลในช่วงนี้โดยเฉพาะช่วงที่มีจอมพลสฤษดิ์เป็นนายกรัฐมนตรีคือการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในแนวเกษตรอุตสาหกรรมประกอบกับการจัดรูปแบบการบริหารประเทศที่เข้มงวด จะช่วยให้ประเทศในขณะนั้นมีเศรษฐกิจที่ดีซึ่งส่งผลทำให้ไทยปลอดภัยจากการรุกรานของระบอบคอมมิวนิสต์ที่กำลังเผยแพร่ออยู่ในเขตภูมิภาคเอเชีย ซึ่งการที่จะทำให้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดขึ้นได้ต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญ ทั้งในเรื่องการสร้างสมาชิกใหม่ที่มีประสิทธิภาพทางวิชาการและมีทักษะที่จำเป็นเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศตามนโยบายรัฐบาล นอกจากนั้นยังสามารถใช้การศึกษาเป็นสื่อในการส่งผ่านแนวคิดเรื่องความจำเป็นในการรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของประเทศ ระเบียบวินัย และความชอบธรรม เทียงธรรมของผู้นำประเทศด้วย

2.4 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา ช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ระหว่าง พ.ศ. 2517-2522

นโยบาย ให้ความสำคัญแก่ประชาชนในการได้รับการศึกษา คำเน้นการปฏิรูปการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติแทนการจัดให้สนองตอบต่อแผนดังกล่าวอย่างเคร่งครัด เน้นความเป็นอิสระในการดำเนินงานด้านวิชาการและการบริหารของสถาบัน

การศึกษา และท้องถิ่น สนับสนุนการคิดและการแสดงออกของผู้เรียนทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้กรอบของ ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและต่อตนเองด้วย

แนวคิด รัฐบาลในช่วงนี้มีแนวคิดว่าการจัดการศึกษาควรจะเป็นไปเพื่อให้สอดคล้องกับชีวิต ในสังคมและท้องถิ่นมากกว่าเพื่อการพัฒนาประเทศไปในแนวที่ผู้นำกำหนดแนวไว้ให้ อย่างเช่นใน รัฐบาลช่วงก่อน การกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศก็ตีหรือการวางแผนอนาคตของคนใน ประเทศก็ตีควรจะเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล คั้งนั้นจึงควรให้ประชาชนมีอิสระในการคิดและมี ส่วนร่วมในการวางเป้าหมายด้วย อย่างไรก็ตามแนวคิดในเรื่องอิสระทางความคิดหรือการกระทำและ การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาตนเองและพัฒนาประเทศนี้รัฐบาลใน ช่วงหลังมองว่าประชาชนเองจะต้องมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมโดยเฉพาะเรื่องเสถียรภาพของ สังคม การใช้เหตุผล บันติประกอบการคิดหรือการกระทำ และรู้จักการยอมรับฟังความคิดของ ผู้อื่นด้วย

2.5 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา ช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ ระหว่าง พ.ศ. 2523-2529

นโยบาย เร่งกระจายการศึกษาภาคบังคับให้ทั่วถึงทั้งประเทศเพื่อสร้างประชาชนที่มีคุณภาพ โดยเร็ว คงสภาพอ่านออกเขียนได้ ประกอบอาชีพและสามารถพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้ จัดให้ การจัดการประถมศึกษาได้มาตรฐานเท่าเทียมกันโดยตั้งสำนักงานการประถมศึกษาขึ้นดูแลรับผิดชอบ งานการศึกษาโดยเฉพาะ และจัดให้มีการศึกษาทุกระดับดำเนินงานประสานสัมพันธ์กัน

แนวคิด แนวคิดของรัฐบาลในช่วงนี้คือการจัดการประถมศึกษาให้ได้มาตรฐานเท่าเทียมกัน ทั้งประเทศเพื่อใช้เป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้าน ซึ่งในการจะทำเช่นนี้ได้ จะต้องมีการมีหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยตรงและมีความเป็นเอกภาพพอ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดว่ารัฐ จะต้องทำให้การจัดการศึกษาทุกระดับทำงานประสานกันรับช่วงต่อกันเพื่อดำเนินงานให้สอดคล้อง กับการพัฒนาประเทศในทางเดียวกัน อย่างไรก็ตามในเรื่องการจัดการศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับการ พัฒนาเศรษฐกิจนั้นรัฐบาลในช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบมองต่างจากรัฐบาลชุดเผด็จการทหารกล่าวคือ รัฐบาลช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบไม่สนับสนุนการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่รีบเร่ง แข่งขันกับประเทศ ตะวันตกและความแบบหลักเศรษฐศาสตร์ของตะวันตก หากแต่มุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีสัดส่วน พอเหมาะกับสภาพและความต้องการของสังคมไทยเป็นสำคัญ

2.6 นโยบายและแนวคิดหลักทางการประถมศึกษา ช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำ ทางเศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่าง พ.ศ. 2530-2538

นโยบาย กระจายและขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อปรับปรุงการผลิตและพัฒนาคนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและของประเทศในยุคเศรษฐกิจก้าวไกล และยุคการแข่งขันทางเทคโนโลยี ส่งเสริมการรับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาใช้ในการจัดปรับปรุงหลักสูตรเพื่อพัฒนาประเทศ เพิ่มพูนความรู้ผ่านทางสื่อมวลชน เร่งรัดการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลน เตรียมพื้นฐานอาชีพให้นักเรียนเพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน ปรับหลักสูตรให้เหมาะสมกับตลาดท้องถิ่น

แนวคิด รัฐบาลในช่วงนี้มีแนวคิดว่าการจัดการศึกษาโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานจะเป็นการศึกษาที่สำคัญทำให้ผู้เรียนกลายเป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจให้ประเทศได้ถ้าได้จัดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 9 ปีจากเดิม 6 ปี ซึ่งจะทำให้ผู้เรียนมีทั้งคุณภาพจะมากขึ้นและมีคุณภาพมากขึ้น และมีแนวคิดว่าการจะทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงานต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคเอกชนเข้ามาช่วยจัดให้ กับทั้งมีแนวคิดที่ว่าถ้าประเทศไทยจะสามารถเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชียจะต้องมีคนที่มีความรู้ทางเทคโนโลยีเป็นพื้นฐานอย่างเพียงพอ ดังนั้น จึงต้องส่งเสริมการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์และเทคโนโลยีทันสมัยตามแบบต่างประเทศ อย่างไรก็ตามรัฐบาลในช่วงหลัง ๆ กลับมีแนวคิดที่เทคโนโลยีที่ทันสมัยเกินไปจากต่างประเทศไม่เหมาะสมกับประเทศไทย โดยเฉพาะในท้องถิ่นไกล ๆ จึงมีแนวคิดที่จะให้คนไทยรู้จักการสร้างเทคโนโลยีบนพื้นฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เหมาะสมกับสภาพวิถีชีวิตของคนในท้องถิ่นและเพื่อใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเองเป็นหลัก

8. การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา

การประถมศึกษาซึ่งเป็นการศึกษาระดับพื้นฐานของประเทศ ได้เริ่มต้นจากความต้องการที่รัฐอยากให้คนทั่วประเทศได้รับการศึกษาอบรมกลมกลืน (Socialization) ให้แปรสภาพจาก "นาชเดือน" (ผู้ไม่รู้) มาเป็น "นายเมือง" (ผู้รู้) ที่ศิวิไลซ์ มีคุณค่าที่สอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งลักษณะการปกครองที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละยุคสมัย แต่ในขั้นต้นก็ยังไม่ได้ดีว่าการศึกษาเป็นบริการพื้นฐานที่รัฐต้องจัดให้โดยทั่วถึง จะเห็นได้ว่างบประมาณที่เกี่ยวกับการศึกษาที่ได้รับก่อน พ.ศ. 2475 นั้น ได้น้อยกว่ากระทรวงต่าง ๆ เช่น กระทรวงมหาดไทย และกระทรวงกลาโหม

หลัง พ.ศ. 2475 ได้มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยเกิดขึ้น แนวคิดทางการจัดการศึกษาเปลี่ยนไป การศึกษาเป็นบริการพื้นฐาน (Services) สำหรับประชาชนที่รัฐต้องให้อย่างทั่วถึง ได้มีการเพิ่มงบประมาณทางการศึกษา การขยายโรงเรียนและการเพิ่มจำนวนครู แต่ก็ยังไม่ได้ถือว่าการศึกษาเป็นการลงทุน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช การศึกษาเป็นทั้งการกลม่อเกลารับบริการพื้นฐาน และการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์ (Investment in Human Resource) ดังนั้นบทบาทของรัฐในการจัดการศึกษาจึงเน้นการลงทุนในทรัพยากรมนุษย์เพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจสังคมและประเทศชาติ

3.1 การบริหารการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2489-2509

ก่อน พ.ศ. 2489 ได้มีการตราพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวงทบวงกรม พุทธศักราช 2484 เปลี่ยนกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ มีอำนาจและหน้าที่ เกี่ยวกับการศึกษา การศาสนาและการศิลปากร หน่วยงานหนึ่งในที่นี้คือ กรมสามัญศึกษาซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบโรงเรียนในระดับประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2486 กรมสามัญศึกษาได้ดำเนินงานที่สำคัญประการหนึ่ง เกี่ยวกับการบริหารการประถมศึกษา ได้แก่ การรับโอนการประถมศึกษาจากเทศบาล จึงเป็นการขยายฐานของความรับผิดชอบในการศึกษาระดับประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ได้มีการยกฐานะครูโรงเรียนประชาบาลเป็นข้าราชการพลเรือน มีการปรับเลื่อนและปรับปรุงเงินเดือนเป็นหลายทาง

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลในสมัยนั้น (ระหว่างนายควง อภัยวงศ์ และจอมพล ป.พิบูลสงคราม) ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของครูผู้เป็นพ่อพิมพ์แม่พิมพ์ของชาติ ผู้สั่งสอน ฝึกฝนและอบรมเยาวชนของชาติ จึงได้มีนโยบายการให้ขวัญและกำลังใจแก่ครูประชาบาล โดยยกสถานภาพให้เป็นข้าราชการพลเรือนสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ รวมทั้งได้รับการปรับเงินเดือนเพิ่มขึ้นด้วย

ในปี พ.ศ. 2494 โครงสร้างการจัดการประถมศึกษา อยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการแต่เพียงหน่วยงานเดียว มีการกำหนดนโยบาย หลักสูตร แบบเรียน บุคลากรและงบประมาณดำเนินการโดยหน่วยงานเดียวกัน แต่การบริหารเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากเกินไป จึงได้เกิดแนวคิดที่จะกระจายอำนาจออกไปสู่ส่วนท้องถิ่นในระยะเวลาต่อมา สำหรับค่าใช้จ่ายเกือบทั้งหมดได้จากเงินงบประมาณ บางส่วนได้จากเงินบริจาคของราษฎรและมีครูสหภาพหน้าที่บริหารงานบุคคล พ.ศ. 2497 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษาให้กับเทศบาลอีกเพื่อเน้นหลักการที่ว่าให้การศึกษาระดับพื้นฐานอยู่กับท้องถิ่น พ.ศ. 2494 ตั้งองค์การ

บริหารส่วนจังหวัด เพื่อเป็นหน่วยงานบริหารราชการท้องถิ่น พ.ศ. 2502 รัฐบาลเห็นความสำคัญของการศึกษาและการพัฒนาท้องถิ่น จึงได้มีการนำเรื่องการโอนโรงเรียนประถมศึกษาให้ท้องถิ่น พ.ศ. 2504 และ พ.ศ. 2506 ได้มีการโอนโรงเรียนประถมศึกษา ในเขตเทศบาลนครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี และทั้งหมดทั่วประเทศให้เทศบาล (องค์กรท้องถิ่น) ดำเนินการ

ในปี พ.ศ. 2509 รัฐบาลมีนโยบาย กระจายอำนาจ ในการจัดการศึกษา ประชาบาล (การศึกษา ระดับประถมศึกษา) ไปให้หน่วยงานส่วนท้องถิ่นดำเนินงานเอง จึงได้โอนโรงเรียนประถมศึกษานอกเขตเทศบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด แต่ยังคงมีโรงเรียนจำนวนหนึ่งสังกัดกรมสามัญศึกษาเพื่อจัดเป็นโรงเรียนตัวอย่างทางวิชาการ

การโอนการศึกษาประชาบาลไปขึ้นกับหน่วยงานระดับท้องถิ่น เป็นการเน้นแนวคิดของการศึกษากับการพัฒนาท้องถิ่น และเป็นการใช้หลักการบริหารแบบกระจายอำนาจจากส่วนกลางสู่ท้องถิ่นซึ่งเป็นที่นิยมใช้ในประเทศที่ปกครองตามระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตาม กล่าวกันว่า การเปลี่ยนแปลงการบริหารการศึกษาในระยะนี้เป็นผลจากแรงกดดันจากภายนอกมากกว่าที่จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภายในกระทรวงศึกษาธิการเอง เพราะจะเห็นได้ว่า ได้มีความพยายามที่จะหยิบยกและนำเรื่องการโอนโรงเรียนประถมศึกษาให้ส่วนท้องถิ่น ไปให้กระทรวงมหาดไทยและกระทรวงศึกษาธิการพิจารณาดำเนินการร่วมกัน โดยให้โอนการศึกษาประชาบาลไปขึ้นกับองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ระยะเวลาที่มีการปรึกษาหารือและดำเนินการอยู่ในช่วงรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และจอมพลถนอม กิตติขจร มี ม.ล. ปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ และจอมพลประภาส จารุเสถียร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย

ถึงแม้ว่าการเปลี่ยนแปลงจะเป็นไปตามหลักการการกระจายอำนาจทางการศึกษา แต่ส่วนท้องถิ่นก็ยังคงขาดความพร้อม (สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน พ.ศ. 2523) อย่างไรก็ตาม การศึกษาประชาบาลซึ่งประกอบด้วยงบประมาณและบุคลากรจำนวนมากก็ได้โอนมาอยู่กับกระทรวงมหาดไทย ในปี พ.ศ. 2509 จึงมีการมองว่า ครูประถมศึกษาจะมาเป็นฐานเสียงทางการเมืองให้แก่กระทรวงมหาดไทย ประกอบกับในระบอบนั้น มีการแทรกซึมของลัทธิคอมมิวนิสต์ และครูประถมศึกษาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นมาก เพราะเป็นผู้ส่งสอนอบรมอนาคตของชาติ ดังนั้น จึงมีความจำเป็นทางการเมืองที่รัฐจะต้องให้ครูสังกัดหน่วยงานระดับท้องถิ่นเพื่อสะดวกในการบริหาร (ไม่ต้องรอกการบริหารจากส่วนกลาง) เป็นการเน้นความมั่นคงของชาติและเป็นการปกป้องอธิปไตยของประเทศอีกโสดหนึ่งด้วย

3.2 การบริหารการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2509 - 2523

การเปลี่ยนแปลงระบบบริหารการประถมศึกษาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง ได้เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2509 ด้วยหลักการ แนวคิดของการกระจายอำนาจการบริหารการศึกษาสู่หน่วยงานส่วนท้องถิ่น โรงเรียนประถมศึกษาจึงมีหลายประเภท ได้แก่ โรงเรียนประชาบาล สังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด (กระทรวงมหาดไทย) โรงเรียนเทศบาล สังกัดเทศบาล โรงเรียนประถมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา และโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นต้น สำหรับโรงเรียนประชาบาลซึ่งมีจำนวนโรงเรียนมากที่สุดนั้น มีกระทรวงมหาดไทยรับผิดชอบด้านการบริหารทั่วไป การธุรการและการงบประมาณ มีกระทรวงศึกษาธิการรับผิดชอบด้านวิชาการ หลักสูตร นิเทศ วัสดุ และประเมินผล มีครูสภารับผิดชอบด้านการบริหารงานบุคคล

นับตั้งแต่ได้มีการโอนการศึกษาประชาบาลไปให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบ ในปี พ.ศ. 2509 แล้วนั้น การจัดการศึกษาประชาบาลได้ผ่านมามากกว่าทศวรรษหนึ่ง ปรากฏว่าการประถมศึกษาในภาพรวมยังประสบปัญหายุ่งยากมากมายดังเดิม อันเป็นผลให้คุณภาพและประสิทธิภาพของการประถมศึกษาไม่เจริญเท่าที่ควรจะเป็น ปัญหาสำคัญประการหนึ่งคือ ปัญหาเอกภาพในการจัดการศึกษา ซึ่งเกิดจากสองหน่วยงานรับผิดชอบการศึกษาระดับหนึ่ง ความชำนาญในงานที่รับผิดชอบก็เป็นจุดอ่อนของการบริหารการศึกษา กล่าวกันว่า ผู้บริหารของส่วนท้องถิ่นได้สนับสนุนงานด้านการบริหารทั่วไป อาทิ การขยายและการสร้างโรงเรียนมากกว่าการเน้นด้านการบริหารงานวิชาการ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จึงได้มีการแต่งตั้งคณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล ในปี พ.ศ. 2522 ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า หัวเลี้ยวหัวต่อของการจัดการศึกษาระดับประถมศึกษานั้น เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2523 เป็นการเปลี่ยนแปลงการบริหารการประถมศึกษาครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง โดยที่ได้มีการพิจารณาภาพรวมทั้งระบบ

3.3 การบริหารการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2523-2530

การศึกษาประชาบาลก่อนปี พ.ศ. 2522 ประสบปัญหาสำคัญ ๆ มากมาย ปัญหาที่เห็นอย่างเด่นชัดได้ 6 ประการคือ ปัญหาเอกภาพของการจัดการศึกษา ปัญหาขวัญและกำลังใจของครู ปัญหาความไม่พร้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัด ปัญหาการนิเทศการศึกษาและการแนะนำทางวิชาการ ปัญหาการกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่น และปัญหาสัมฤทธิ์ผลทางการเรียนของนักเรียน ดังนั้น คณะกรรมการพิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาลในปี พ.ศ. 2522 จึงได้กำหนดหลักการสำคัญเพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบการบริหารการศึกษาประชาบาล 9 ประการ ได้แก่ เอกภาพในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองท้องถิ่น ความเสมอภาคค้ำผู้เรียน

ความเสมอภาคด้านบุคลากร การวินิจฉัยตัดสินปัญหาโดยองค์คณะบุคคลและเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นได้เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การสนองตอบความต้องการของท้องถิ่น ความสอดคล้องของระบบบริหารการประถมศึกษาับระบบบริหารการศึกษาและระบบการปกครองประเทศ ประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรและประสิทธิผลของการจัดการศึกษา หลักการสำคัญ 9 ประการดังกล่าว ได้นำมาซึ่งรูปแบบใหม่ของการบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในปี พ.ศ. 2523 ได้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดไปขึ้นอยู่กับสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (ส.ป.ช.) กระทรวงศึกษาธิการ

การจัดและการบริหารการศึกษาในรูปแบบใหม่นี้ถึงแม้ว่าโครงสร้างระบบบริหาร จะสังกัดกระทรวงศึกษาธิการก็ตาม แต่ก็เป็นองค์การอิสระที่เปลี่ยนจากการกระจายอำนาจมาเป็นระบบมอบอำนาจ กล่าวคือ เป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลางและมอบอำนาจการดำเนินงานเกือบทั้งหมดมาอยู่ส่วนท้องถิ่น มีการจัดการบริหารการประถมศึกษาในระดับชาติ ในระดับจังหวัด ในระดับอำเภอ ในระดับกลุ่มโรงเรียน และในระดับโรงเรียน จะเห็นได้ว่าลักษณะโครงสร้างของการบริหารการประถมศึกษาในปัจจุบัน เป็นลักษณะพิเศษไม่เหมือนหน่วยราชการอื่น คือ การจัดการบริหารการประถมศึกษาในรูปแบบของคณะกรรมการ และการจัดการบริหารการประถมศึกษาที่กระจายอำนาจและมอบอำนาจรับผิดชอบไปสู่พื้นที่ หลักสำคัญในการดำเนินการบริหารการประถมศึกษา คือการมอบอำนาจไปยังท้องถิ่นในทุกระดับดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งได้ส่งเสริมให้มีการตัดสินใจในการบริหารงานในพื้นที่มากขึ้น อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญนี้เกิดผลในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างองค์การ (ส.ป.ช.) แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ต้องการให้มีการกระจายอำนาจทางการศึกษาอย่างเต็มรูปแบบได้

3.4 การบริหารการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ. 2530-2538

การประถมศึกษาภายใต้การดำเนินงานของสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ได้มีความเจริญก้าวหน้าพอสมควร จวบจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2530 ได้มีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ของการจัดการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี เป็นการขยายโอกาสทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการพัฒนาประเทศไปสู่ระบบเกษตรอุตสาหกรรม ปัจจุบันได้มีการขยายโอกาสทางการศึกษาเป็น 9 ปี ในบางพื้นที่ภายใต้การดำเนินงานของ ส.ป.ช. และกรมสามัญศึกษา

จะเห็นได้ว่า รัฐได้มุ่งเน้นการขยายตัวของการศึกษาภาคบังคับให้กับประชากรของประเทศ จาก 6 ปี เป็น 9 ปี และจะเป็น 12 ปีในที่สุด สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดในปัจจุบันที่มองการศึกษา เป็นทั้งการกล่อมเกลายบุคคล (Socialization) การบริการพื้นฐาน (Services) และการลงทุนในทรัพยากร มนุษย์ (Investment) นอกจากนี้ รัฐยังได้เน้นการศึกษาพื้นฐาน ในแง่ของ Education for All และ All for Education นั้นหมายถึงการศึกษาเพื่อปวงชนและสิ่งทั้งหมดในสังคมเพื่อการศึกษา ดังนั้นกลยุทธ์ที่สำคัญประการหนึ่งของการปฏิรูปการบริหารการศึกษา ข้อมจะ ได้แก่การขยายโอกาส-ทางการศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการศึกษา รวมทั้งบทบาทของชุมชนและสถาบัน ภายนอกโรงเรียนต่อการศึกษา

4. หลักสูตรประถมศึกษา

4.1 การศึกษาถึงวิวัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษา ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2480 จนถึง ปี พ.ศ. 2538 พบว่ามีหลักสูตรประถมศึกษาหลายฉบับ เช่น หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2480 2491 2498 2503 2521 และหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุงปีพุทธศักราช 2533) สำหรับจุดเด่นของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2480 เน้นการปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย เพราะประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นแบบประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ดังนั้นการจัดหลักสูตรจึงจำเป็นต้องจัดให้สอดคล้องตามความต้องการของประเทศ แต่ ถ้าพิจารณารายละเอียดของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2480 แล้วพบว่า เนื้อหา วิธสอน ยังเน้น การท่องจำ ไม่ได้คำนึงถึงหลักจิตวิทยาในการสอน ให้เด็กเรียนรู้หลายวิชาไม่ได้เน้นสายวิชาชีพ การจัดการศึกษาเน้นจุดเด่นองค์สามคือ พุทธศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา ใช้เวลาเรียน 4 ปี สัปดาห์หนึ่งเรียนถึง 28 ชั่วโมง และนักเรียนต้องเรียนถึง 11 วิชา

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2491 เน้นหลักสูตรที่กำหนดให้เรียน 4 ปี เด็กที่เรียนในระดับ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 จะไม่มีพื้นความรู้มาก่อน ได้กำหนดอายุต้องไม่ต่ำกว่า 5 ปีบริบูรณ์ ความ มุ่งหมายของหลักสูตรฉบับนี้เน้นให้เด็กอ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว วิชาที่ต้องเรียนมีมากถึง 12 วิชา โดยใช้เวลาเรียน 28 ชั่วโมง หลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ จะมีการกำหนดรายวิชาและอัตราเวลา เรียนที่แตกต่างไปจากเดิม คือเปลี่ยนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยเป็นวิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์

ให้เป็นไปตามแบบสากล และรวมวิชาขบร่อง การฝีมือ และการงานเข้าด้วยกัน และรวมวิชา พลศึกษา ลูกเสือ และอนุสภากาชาด (คำที่ใช้เรียกขานนั้น) เข้าด้วยกัน การใช้หลักสูตรฉบับนี้ให้ได้ ีผลดี จึงมีการส่งครูไปปฏิบัติงานและศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศอังกฤษและประเทศ สหรัฐอเมริกา เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ด้านการปรับปรุงการศึกษา ด้านครูภักซ์และอุปกรณ์การศึกษา มีการเกณฑ์เด็กเข้าเรียนเมื่ออายุเด็กย่างเข้าปีที่ 8 นับได้ว่าเป็น หลักสูตรที่มีความมุ่งหมายให้ผู้เรียนนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้ และให้มีจิตใจเป็นนัก- ประชาธิปไตย วิธีการจัดการศึกษาเน้นองค์ 4 คือ จริยศึกษา พลศึกษา พุทธิศึกษา และ หัตถศึกษา เป็นหลักสูตรประถมศึกษาที่นำแนวคิดจากต่างประเทศมาจัดหลักสูตรให้เหมาะสม และ เพื่อแก้ปัญหาให้นักเรียนประถมศึกษาสอบตกและเรียนซ้ำชั้นกันมากด้วย

ต่อมา กระทรวงศึกษาธิการได้ดำเนินการปรับปรุงหลักสูตรประถมศึกษา และประกาศใช้ ในปี พ.ศ. 2498 เป็นหลักสูตรที่มีพัฒนาการหลาย ๆ ด้าน เช่น การเรียนการสอน การนำนวัตกรรม ทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องช่วยสอน ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือตัวครู ได้รับการวางแผนในการเตรียมตัว ครูให้รับกับหลักสูตรประถมศึกษาที่เปลี่ยนแปลง ทำให้ครูไม่สามารถนำหลักสูตรไปใช้ได้ถูกต้อง จึงต้องประกาศยกเลิกไปทั้ง ๆ ที่ได้จัดทำเสร็จไปเฉพาะชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และดำเนินการสอนได้ เพียง 5 เดือน เมื่อประกาศยกเลิกไปได้กลับมาใช้หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2491 อย่างเดิม สำหรับหลักการของหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2498 เน้นพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคมและสติปัญญา ให้เด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ หลักสูตรนี้ได้หลอม 11 วิชาเป็น 5 หมวดวิชา ใหญ่ ๆ คือ ธรรมชาติศึกษา ภาษาไทย สังคมศึกษา เลขคณิต และกิจกรรมพิเศษ นอกจากนี้ ยัง เปิดโอกาสให้เด็กได้มีโอกาสเลือกเรียนตามความสนใจและความสามารถมากขึ้น โดยแบ่งหลักสูตร เป็นประเภท ก และ ประเภท ข หลักสูตรประถมศึกษาประเภท ข เพิ่มหมวดวิชาชีพหรือภาษาต่าง- ประเทศอีกหนึ่งหมวด

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ.2503 เป็นหลักสูตรประถมศึกษาที่แบ่งเป็นประโยคประถม- ศึกษาตอนต้น กำหนดเวลาเรียน 4 ปี และหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลาย กำหนดเวลา เรียน 3 ปี เป็นหลักสูตรที่มุ่งฝึกให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะเกี่ยวกับความเจริญแห่งตน มนุษยสัมพันธ์ ความสามารถในการครองชีพ และความรับผิดชอบต่อนหน้าที่พลเมือง ได้กำหนดอายุเด็กเข้าเรียน 6 ปีบริบูรณ์ เวลาเรียนไม่น้อยกว่า 5 วัน ตลอดสัปดาห์เรียน 25 ชั่วโมง โดยกำหนดให้ประโยค ประถมศึกษาตอนต้นเรียน 7 หมวดวิชา หลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนปลายเรียน 8 หมวดวิชา

หลักสูตรฉบับนี้จะเน้นด้านอารมณ์มาก ส่วนด้านพฤติกรรม ด้านความรู้ และด้านทักษะมีน้อย ความมุ่งหมายระดับหมวดวิชาไม่ค่อยชัดเจน ใช้ภาษาค่อนข้างยาก และตั้งความปรารถนาไว้สูงเกินกว่าความสามารถของครูจะนำไปปฏิบัติได้ มีการหลอมวิชาต่าง ๆ เป็นหมวดวิชา การจัดการศึกษายังเน้นองค์สี่ คือ จริยศึกษา พุทธิศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา เป็นหลักสูตรที่ยังคงยึดแนวการจัดหลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2498 แต่ดำเนินการโดยภาพรวมแล้ว หลักสูตรประถมศึกษาปี 2503 จะมีพัฒนาการการจัดรูปแบบ การจัดระบบโรงเรียน และการเรียกชื่อของแต่ละระดับชั้น มีลักษณะที่แตกต่างไปจากหลักสูตรฉบับก่อน ๆ คือ ด้านรูปแบบเน้นขอบข่ายของความรู้ระดับกว้าง ด้านระบบโรงเรียนแบ่งเป็นประโยชน์ประถมศึกษาคอนคั้นและคอนปลาย ด้านเนื้อหาวิชามุ่งผสมผสานเนื้อหาวิชา เพื่อให้สามารถถ่ายโยงการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ดังนั้น หลักการของหลักสูตรแม้ว่าค่อนข้างยืดหยุ่นดีพอสมควร แต่ต้องอาศัยผู้มีความรู้ความเข้าใจ หลักสูตรฉบับนี้ประสบผลสำเร็จได้ไม่มาก เพราะแบบอย่างของวิธีสอน ไม่ได้กำหนดเอาไว้ให้เห็นเด่นชัด ทำให้ครูไม่สามารถนำวิธีการไปปฏิบัติได้ หลักสูตรฉบับนี้ให้ความสำคัญของวิชาภาษาไทยมาก และลดความสำคัญของวิชาอื่น ๆ ลง

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ได้กำหนดหลักการของหลักสูตรว่า มุ่งให้เป็นการศึกษาเพื่อป้องกัน มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ มุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต โดยกำหนดคุณสมบัติของผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรม รู้จักคิดวิจารณ์ และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ขณะเดียวกันได้เน้นให้มีทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น ทักษะทางภาษา คณิตศาสตร์ เทคโนโลยี และการแสวงหาความรู้ เป็นต้น โครงสร้างของหลักสูตรประกอบด้วย 12 หน่วยและ 5 กลุ่มประสบการณ์คือ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-4 เรียน 4 กลุ่มประสบการณ์ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 เรียน 5 กลุ่มประสบการณ์ โครงสร้างของหลักสูตรประกอบด้วย กลุ่มทักษะ กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการงานพื้นฐานอาชีพ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย และกลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ซึ่งประกาศใช้เมื่อ ปี พ.ศ. 2525) ระยะเวลาเรียนตลอดหลักสูตร 6 ปี

กล่าวโดยสรุปหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 มีสาระที่เป็นข้อบกพร่องต่าง ๆ

ดังนี้

กลุ่มทักษะ ระยะเวลาเรียนกับเนื้อหาไม่สัมพันธ์กับเนื้อหาในวิชาภาษาไทย ส่วนคณิตศาสตร์ เนื้อหาบางเรื่องควรปรับให้เหมาะสมกับคานเวลาและวัยของผู้เรียน

กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เนื้อหาส่วนใหญ่เป็นประโยชน์แต่เรื่องเกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์ค่อนข้างน้อย โดยรวมเนื้อหากำหนดให้เรียนมีมาก คานเวลาที่กำหนดให้เรียนน้อย ควรปรับให้สัมพันธ์กัน และควรเพิ่มเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์ให้มากขึ้น

กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย เนื้อหาที่จัดให้เด็กเรียนน่าสนใจ เนื้อหาด้านจริยธรรมให้เรียนมาก คือ 30 คุุณธรรม เนื้อหาที่ครูยังขาดความรู้ ในเรื่องพลศึกษา คือ เรื่องยิมนาสติก เรื่องไม้คาสากล ในเรื่องของดนตรีและนาฏศิลป์ เนื้อหาทางด้านศิลปศึกษามีความซ้ำซ้อนกับกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ และกิจกรรมสร้างนิสัยควรแทรกในทุกกลุ่มประสบการณ์ด้วย สำหรับกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพ ควรปรับปรุงเนื้อหาให้ทันสมัย ทันต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ควรเน้นความคิดรวบยอดด้านการรักการทำงาน เพราะเป็นความคิดรวบยอดหลักของกลุ่มประสบการณ์นี้ ส่วนกลุ่มประสบการณ์พิเศษ ควรปรับจุดประสงค์ให้แคบกว่าเดิม และลดเนื้อหาให้น้อยลง

จะเห็นได้ว่า หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 ยึดหลักปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการ ยึดเด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2533) เป็นหลักสูตรที่มีการปรับเฉพาะเรื่อง ไม่ใช่เป็นการเปลี่ยนแปลงหลักสูตรเหมือนฉบับก่อน ๆ เป็นการปรับให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและกาลสมัย เพียงแต่ให้เนื้อหาและกระบวนการต่าง ๆ สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายของหลักสูตร เพื่อที่จะปลูกฝังทักษะกระบวนการด้านความคิด และการปฏิบัติให้กระชับและชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ประสบการณ์ใหม่ได้เป็นอย่างดี สำหรับโครงสร้างของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ประกอบด้วย 11 หน่วย หน่วยที่ขาดหายไปคือ หน่วยการสื่อสารและการคมนาคม รูปแบบของหลักสูตรประถมศึกษาฉบับนี้ ได้ปรับปรุงและให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เพราะสภาพสังคม วิทยาการ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ระบบคอมพิวเตอร์เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันมากขึ้น ตลอดจนการหลังไหลของวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งมีผลกระทบต่อค่านิยม คุณภาพชีวิต จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ตลอดจนสิ่งแวดล้อม ดังนั้นรูปแบบของหลักสูตร จึงเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ และทักษะพื้นฐานเกี่ยวกับสังคมธรรมชาติและให้มีนิสัยใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ ถ้าพิจารณารายละเอียดเนื้อหาของแต่ละหน่วยที่มีความจำเป็นต้องปรับหลักสูตรนี้ก็คือ ในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต เพิ่มเนื้อหาที่เป็นวิทยาศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม เจตคติ และค่านิยมต่าง ๆ กลุ่มงานพื้นฐานอาชีพปรับปรุงโครงสร้างให้ยืดหยุ่นมากขึ้น คือ มอบให้กลุ่มโรงเรียนจัดหลักสูตรกลุ่มงานพื้นฐานอาชีพให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นมากขึ้น

4.2 แบบเรียน ระหว่างปี พ.ศ 2489-2538

แบบเรียนไทยได้มีการพัฒนาการและเปลี่ยนแปลงปรับปรุงมาโดยตลอด เมื่อประกาศใช้

หลักสูตรประถมศึกษาปี พ.ศ. 2480 แบบเรียนที่ใช้ คือ "แบบเรียนใหม่"ของหลวงครูฉิมจิวิจอร์ และ นายฉันทน์ จำวิไล ต่อมาในปี พ.ศ. 2486 ให้กำหนดแบบเรียนและหนังสืออ่านเพิ่มเติม โดยแบ่งเป็น ระดับชั้น เช่น ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ให้เรียนแบบเรียนเร็วเล่ม 1 และลูกสัตว์ต่าง ๆ ของกระทรวง ศึกษาธิการ ธรรมชาติวิทยาของกระทรวงศึกษาธิการ และเลขคณิตของกระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2490 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศหนังสือแบบเรียนประเภท บรรทัดฐานในชั้นต่าง ๆ ของกรมสามัญศึกษา นอกจากนั้นได้เพิ่มแบบเรียนจรรยา "สมบัติของผู้ดี" ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี ให้ใช้ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เป็นระยะเริ่ม มอบหมายให้ผู้ทรงคุณวุฒิที่ทำงานในกระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้เรียบเรียงแบบเรียนขึ้นใช้ เมื่อประกาศใช้ หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2491 กระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศใช้แบบเรียนชั้นสามัญศึกษาขึ้น ในปี พ.ศ. 2492 เพิ่มแบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้น เริ่มมีผู้เรียบเรียงแบบเรียนเรื่องเดียวกันใน หลาย ๆ ผู้เขียน เช่น ธรรมชาติวิทยาของบุญถิ่น อัตถากร แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษาของ สึงห์โต ปุกหุด เป็นต้น นอกจากนั้น ได้มีการแยกแบบเรียนเป็น "หน้าที่พลเมือง" และ "ศีลธรรม" "ความรู้เรื่องเมืองไทย" "การปกครองสยาม" "ในบ้านและนอกบ้าน" เป็นต้น นับว่าเป็นระยะที่บุคคล ภายนอกเริ่มมีบทบาทในการเขียนแบบเรียนเพิ่มมากขึ้น โดยได้รับมอบหมายจากกระทรวงศึกษาธิการ โดยสรุปแล้วแบบเรียนในช่วงนี้ จะเป็นแบบเรียนบังคับใช้ ระยะต่อมาเพื่อให้ครูสามารถเลือกใช้ แบบเรียนได้มากขึ้น กระทรวงธรรมการ จึงได้ประกาศยกเลิก แบบเรียนบังคับใช้ และอนุญาตให้ ขอใช้แบบเรียนนั้น ๆ เป็นปี ๆ ไป นอกจากนั้นยังได้ยกเลิกค่าธรรมเนียม การตรวจแบบเรียน ต่อมา แบบเรียนที่จะเลือกใช้จะต้องเป็นแบบเรียนที่คณะกรรมการประกวดเท่านั้น ส่วนโรงพิมพ์ที่จะพิมพ์ แบบเรียนได้แห่งเดียวคือโรงพิมพ์คุรุสภา ส่วนโรงพิมพ์ของเอกชนไม่อนุญาตให้พิมพ์แบบเรียน

แบบเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2495-2503 ได้มีการส่งเสริมแบบเรียนมากยิ่งขึ้น โดยกำหนดให้วิชา หนึ่งๆ มีแบบเรียนหลายเล่ม ผู้ขอจัดทำแบบเรียนต้องส่งให้กรมวิชาการตรวจทุกครั้ง เพื่อส่งเสริมให้ มีหนังสือแบบเรียนมากยิ่งขึ้น จึงมีระเบียบว่าด้วยการพิจารณาหนังสือที่บุคคลขออนุญาตใช้เป็นแบบ เรียนในโรงเรียนขึ้น ในปีพ.ศ. 2500 เอกชนที่เป็นผู้จัดทำแบบเรียน จะต้องเสียค่าตรวจให้กรม- วิชาการตามอัตราที่กำหนด ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบว่าด้วยการให้รางวัลผู้ชนะ การประกวดหนังสือ คำรา และแบบเรียนขึ้นในปี พ.ศ. 2500

แบบเรียนระดับประถมศึกษา ปีพ.ศ. 2502-2503 เป็นแบบเรียนชุดสอนอ่านมาตรฐานชุดสุคา คาวิ บันไดก้าวหน้า และชุดเสริมประสบการณ์ภาษาไทย ตอนที่ 1-2 และแบบเรียนภาษาไทยใน

หมวดสังคมศึกษา 3 เล่ม ได้แก่ทีวีรตไฟตอนต้นทาง ในบ้านนอกบ้าน และคอกสร้อยสุภายิต หมวด
 ธรรมชาติศึกษามี 4 เล่ม ชุดธรรมชาติวิทยาเล่ม 1 ผ่นตกและแคคคอก สัตว์ที่เรารู้จัก และหนังสือชุด
 วิทยาศาสตร์เบื้องต้น เป็นต้น การผลิตแบบเรียนในช่วงนี้ มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบคือมีการสอนเป็น
 คำในวิชาภาษาไทย โดยเลียนแบบจากหนังสือแบบเรียนของต่างประเทศ หนังสือที่ชนะการประกวด
 มักจะนำไปบรรจยชื่อไว้ในคำสั่งการกำหนดค่าใช้จ่ายแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสือเรียนในช่วงปี พ.ศ. 2521-2538 จะกำหนดรายชื่อหนังสือเรียนทุกกลุ่มประสบการณ์
 และส่วนใหญ่เป็นหนังสือเรียนของสำนักพิมพ์เอกชน ยกเว้นในกลุ่มทักษะที่กรมวิชาการเป็นผู้รับผิดชอบ
 ขอบดำเนินการ หนังสือเรียนวิชาหนึ่ง ๆ มีหลายเล่มที่สามารถเลือกใช้ได้ คือจะเป็นหนังสือบังคับใช้
 กับหนังสือที่สามารถเลือกใช้ได้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 เป็นต้นมา กรมวิชาการได้ผลิตหนังสือเรียนใน
 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์เพิ่มขึ้น ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึง 4 ส่วนกลุ่มประสบการณ์
 อื่น ๆ ได้มีหนังสือเรียน ยกเว้นกลุ่มประสบการณ์พิเศษ

4.3 คู่มือครูและแผนการสอนระหว่าง ปี พ.ศ. 2489-2538

หนังสือคู่มือครูในช่วงแรก ในช่วงปีพ.ศ.2488 จะเป็นคู่มือครูประกอบหนังสือสอนอ่าน
 มาตรฐาน เป็นคู่มือครูที่แนะนำวิธีสอนภาษาไทย ด้านการอ่าน และการเขียน ต่อมาก็มีหนังสือคู่มือ-
 ครูชุดบันไดก้าวหน้าภาษาไทยแบบใหม่ โดยให้หลักการสอนว่า ให้เรียนจากสิ่งสำเร็จรูปไปหากฎ
 ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2503 เขตการศึกษาได้รับมอบหมายให้จัดทำโครงการสอน ประมวลการสอนขึ้นใน
 เขตของตน และหน่วยศึกษานิเทศก์ได้จัดทำคู่มือครู เช่น คู่มือสอนภาษาไทยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2
 คู่มือสอนภาษาไทย เกมสั้ประกอบการสอนอ่าน และวิธีสอนภาษาไทยเล่มต้น เล่มปลายชั้นประถม-
 ศึกษาปีที่ 1 นอกจากนั้นได้จัดให้มีหนังสือแบบเรียนแต่ละเล่ม จะมีแทรกคำอธิบาย แนะนำการสอน
 นั้น ๆ ให้แก่ครู ช่วยให้ง่ายต่อการสอน ดังนั้นในช่วงปี พ.ศ. 2501-2503 จะมีหนังสือคู่มือครูวิชา
 สุขศึกษา เรื่องการรักษาฟัน คู่มือครูการแสดงการเล่นของเด็ก การสร้างอุปกรณ์การศึกษา เล่ม 1-4
 คู่มือครูเกี่ยวกับหนังสือสมบัติของผู้ดี เป็นต้น

คู่มือครูประเภทเอกสารประกอบหลักสูตร มีอนุสารประกอบหลักสูตรประถมศึกษา มี 2 ชุด
 ชุดที่ 1 ประกอบหลักสูตรประโยคประถมศึกษาตอนต้น แบ่งเป็น 15 อันดับ ส่วนมากเป็นการเสนอ
 แนะนำเนื้อหา กิจกรรม และวิธีสอนต่าง ๆ ส่วนชุดที่ 2 เป็นอนุสารประกอบหลักสูตรประโยคประถม-
 ศึกษาตอนปลายแบ่งเป็น 9 อันดับ

คู่มือครูที่เขียนขึ้นเพื่อประกอบหลักสูตร ปีพ.ศ. 2521 และหลักสูตรฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2533 มีหลายเล่ม เช่น คู่มือการสอนภาษาไทย เล่ม 1 เล่ม 2 คู่มือการสอนคณิตศาสตร์ เป็นคู่มือครูของกลุ่มทักษะ ส่วนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ กลุ่มการทำงานพื้นฐานอาชีพ และกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย มีแผนการสอนชั้นละ 1 เล่ม ส่วนกลุ่มประสบการณ์พิเศษ จะมีคู่มือครู ได้แก่ คู่มือการสอนภาษาอังกฤษ หนังสือคู่มือครู จะให้แนวทางการวางแผนการสอนของครู เพื่อช่วยให้การจัดการเรียนการสอนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของหลักสูตร ส่วนแผนการสอน คือการนำวิชาหรือกลุ่มประสบการณ์ มาเตรียมการสอนเป็นรายลักษณะอักษรล่วงหน้า เป็นการเตรียมการสอนตลอดภาคเรียนมาสร้างเป็นแผนการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน หรือบันทึกการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอนและการวัดและประเมินผล ซึ่งแผนการสอนจะมีองค์ประกอบคือ คำนำ สารบัญ ความคิดรวบยอด หลักการ จุดประสงค์ คุณสมบัติที่พึงการเน้น เนื้อหา กิจกรรม (เกี่ยวกับแนวการสอน) สื่อการเรียนการสอน การวัดและประเมินผล ภาคผนวก เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป คู่มือครูและแผนการสอนจะช่วยให้ครูได้ทราบเทคนิคการสอนประเภทต่าง ๆ และช่วยขยายความรู้ สาระเนื้อหาที่ยากต่อการสอน ให้ครูได้เห็นแนวทางการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน ช่วยให้การสอนและการเรียนรู้ของนักเรียนได้ง่ายขึ้น และสะดวกต่อการสอนมากขึ้น หากปราศจากคู่มือครูและแผนการสอน อาจทำให้ครูได้รับความยุ่งยากที่จะต้องใช้เวลามากขึ้น ในการจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อการเรียนการสอน จะทำให้ครูต้องใช้เวลามากขึ้น และนอกจากนั้นหากครูได้มีเวลาเตรียมแผนการสอน อาจทำให้การจัดการเรียนการสอนได้สอดคล้องกับความต้องการของหลักสูตร และได้ครอบคลุมกับความมุ่งหมายของหลักสูตรได้ ครูควรประเมินผลและปรับปรุงแผนการสอนของตน เพื่อช่วยให้การสอนมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

4.4 การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอน ระหว่าง พ.ศ. 2489-2538

4.4.1 การจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงแรก

กิจกรรมการเรียนการสอนเน้นการถ่ายทอดความรู้ โดยกำหนดวิชาหนึ่งๆ สอนไม่เกิน 45 นาที นับว่าเป็นแนวคิดที่คำนึงถึงความสามารถในการรับรู้ของผู้เรียน นอกจากนั้นยังกำหนดสถานที่เรียนที่มีความยืดหยุ่น ไม่กำหนดตายตัวว่า สถานที่จัดการเรียนการสอนจะต้องเป็นห้องเรียนอย่างเดียว จะเห็นได้ว่าในหลักสูตรประถมศึกษา ปี 2480 ได้กล่าวถึง สถานที่สอน อาจสอนใน

ห้องเรียนกลางแจ้ง เพื่อช่วยให้เกิดความเพลิดเพลิน วิธีการสอนยังเน้นในเรื่องทัศนศึกษา (Field Trips) มาใช้ประกอบการเรียนการสอน นอกจากนั้นยังกำหนดกิจกรรมการเรียนการสอนนอกเวลาเรียน เช่น วิชาลูกเสือ โดยกำหนดให้ไปค้างแรมนอกสถานที่เรียนอย่างน้อย ปีละ 2 ครั้ง และให้จัดกิจกรรมค้างแรมในฤดูฝน การกำหนดกิจกรรมให้จัดฝึกฝน การสวดนมัสการ ร้องเพลงชาติ เพลงสรรเสริญพระบารมี เป็นกิจกรรมพิเศษ เป็นต้น

หลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2491 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะเน้นการเรียนการสอนที่รับเข้ามาจากต่างประเทศ เพราะการศึกษาในสหรัฐอเมริกาเริ่มมีอิทธิพลสำหรับวงการศึกษานานาชาติ ประเทศไทยได้รับวิธีการสอนแบบต่าง ๆ เช่น วิธีสอนแบบเรียนปนเล่น (Play Way) แบบโครงการ (Project System) แบบคอลลตัน (Dalton Plan) และแบบเฮอริสติก (Heuristic Method) การสอนด้วยวิธีสอนแบบต่าง ๆ นี้ ครูต้องพยายามส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกกิจกรรมและประสบการณ์ แต่ครูส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวิธีการและหลักการสอนนี้ดีพอ จึงยังคงใช้การสอนแบบเดิมคือ การบอกความรู้ให้แก่เด็ก

วิธีสอนแบบเล่นปนเรียน (Play Way Method) เน้นการสอนให้ผู้เรียนเรียนรู้จากการที่ได้แสดงหรือกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยตนเอง เช่น ได้เล่นจากของเล่นหลายๆ ประเภท โดยเด็กได้เล่นเหมือนกันในเวลาเดียวกัน ภายใต้ข้อกำหนดของครู

การสอนแบบโครงการ (Project System) เป็นกระบวนการเรียนการสอนให้เด็กได้เรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ซึ่งผู้เรียนจะต้องดำเนินการให้บรรลุไปโดยวิถีทางที่เป็นธรรมชาติ มีการใช้วัตถุสิ่งของโดยสรุปเป็นวิธีสอนที่เน้นภาคปฏิบัติและที่เป็นปัญหา เป็นต้น

การสอนแบบคอลลตัน (Dalton Plan) เป็นการสอนโดยใช้บัตรงานให้เด็กได้เรียนรู้เป็นรายบุคคลจำเป็นต้องมีห้องเรียนพิเศษและห้องทดลองสำหรับทุกวิชา โดยได้เปิดโอกาสให้นักเรียนค้นคว้าด้วยตนเอง และมีเวลาส่วนหนึ่งที่กำหนดให้เด็กเข้าพบครูเพื่อปรึกษาแผนงาน การวัดผลจะดูจากการทำงานครบตามบัตรงานและได้ผลเป็นที่พอใจของครู

การสอนแบบเฮอริสติก (Heuristic) เป็นการสอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีโอกาสทดลองถึงต่าง ๆ จากประสบการณ์ทางธรรมชาติ โดยใช้กฎของธรรมชาติเพื่อหาข้อสรุปของความรู้ ผู้เรียนจะต้องมีโอกาสประจักษ์หรือแสวงหาผลสรุปหรือคำตอบ จากกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเอง

นอกจากนั้นยังมีวิธีการสอนอื่น ๆ คือ การเรียนรู้ด้วยการกระทำ (Learning by Doing) การศึกษาแบบพิพัฒนาการ (Progressive Education) การสอนแบบแฮร์บาร์ต และการจัดการศึกษาแบบสมรรถฐาน (Competency-Based Education)

ในช่วงปี พ.ศ. 2491 เป็นช่วงที่ประเทศไทยได้รับความร่วมมือจากองค์การต่างประเทศ ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน ตามวิธีสอนแบบใหม่เรียกว่า “การสอนแบบมาตรฐาน” เพื่อหาวิธีให้เด็กอ่านหนังสือได้เร็วขึ้น จึงทำให้เกิดโครงการปรับปรุงการศึกษา จังหวัดฉะเชิงเทรา และโรงเรียนประชาบาลในจังหวัดพระนครและธนบุรีเน้นในเรื่อง วิธีการถ่ายทอดความรู้ และการปลูกฝังวิถีทางประชาธิปไตย ไม่นิยมการลงโทษเด็ก เป็นต้น

โดยสรุปการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงนี้ มุ่งที่ความสนใจของผู้เรียนและให้ความสำคัญของความแตกต่างระหว่างบุคคลมากขึ้น เริ่มนำวิธีสอนใหม่ ๆ มาใช้ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีความยืดหยุ่นมากขึ้น ถ้าหากครูรู้หลัก และทฤษฎีการสอนอย่างแท้จริง การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนจะพัฒนาไปได้มาก แต่เป็นที่น่าเสียดายที่กระบวนการสอนของครูไม่ได้ดำเนินไปตามหลักสูตรที่กำหนดไว้ ทั้งนี้ เพราะการเตรียมความเข้าใจให้แก่ครูน้อยไปทำให้ครูไม่เข้าใจหลักและวิธีสอนอย่างแท้จริง จึงทำให้การเรียนการสอนไม่บรรลุเป้าหมาย ครูยังยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ครูไม่เข้าใจการถ่ายทอดความรู้

หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 ได้กำหนดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเน้นการสอนตามแนวการสอนแผนใหม่ หรือเรียกว่าการศึกษาแบบพิพัฒนาการในระบบการศึกษาของสหรัฐอเมริกา แต่ครูยังไม่พัฒนาหลักสูตรและวิธีสอนมากนัก ยังใช้วิธีสอนที่ล้าสมัย ต่อมาเมื่อได้นำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องมือช่วยสอนมากขึ้น เช่น การใช้วิทยุโรงเรียนในระดับประถมศึกษา การสอนของครูในแต่ละหมวดวิชาที่กำหนด จะเสนอแนะรายการที่ต้องสอนและข้อเสนอแนะวิธีสอน ได้เสนอแนะการสอนของครูให้ครูควบคุมใกล้ชิด ต้องให้เด็กทำซ้ำจนกว่าจะถูกต้อง ครูต้องสนใจและชมเชยงานที่เด็กทำ

4.4.2 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงที่สอง

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2503 ครูมีเอกสารช่วยการสอนมากขึ้น เช่น คู่มือครู แผนการสอน กำหนดการสอน โครงการสอน อนุสารประกอบหลักสูตร และแบบเรียน การเรียนการสอนในช่วงนี้ ไม่ใช่สอนแบบบอกให้จำเนื้อหา แต่จะต้องให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติกิจกรรมมากที่สุด มุ่งให้เด็กคิดเป็น แก้ปัญหาได้ และมีคุณธรรม นอกจากนั้นยัง

สอนให้ใฝ่รู้ไปโดยตลอด เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นตนเอง เพราะเคยฝึกฝนมาก่อน วิธีสอนที่นำมาใช้ในช่วงนี้คือ การสอนแบบสืบสวนสอบสวน การใช้บทเรียนสำเร็จรูป การสอนเป็นคณะและยังกำหนดให้ทำประมวลการสอนทุกภาคการศึกษาอีกด้วย

4.4.3 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงที่สาม

การศึกษาในช่วงนี้ เป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้มีการประชุมการอบรมการศึกษาครูงานของเจ้าหน้าที่ ตลอดจนการส่งเสริมปรับปรุงอาคารสถานที่การเรียนการสอน และการจัดบริการการอนามัย ในโรงเรียนประถมศึกษา จนเป็นแนวทางที่ยึดถือปฏิบัติในปัจจุบัน การศึกษาเริ่มเคลื่อนไหวไปสู่แนวการศึกษาแผนใหม่ เช่น การสอนแบบหน่วย ศึกษารวบรวมวิชาต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กันมาสอนร่วมกัน ได้มีการปรับปรุง การสอนคณิตศาสตร์แนวใหม่มาทดลองสอนอีกด้วย

วิธีการสอนแบบใหม่ ๆ นี้ทำให้นักเรียนเทคโนโลยีทางการศึกษา ซึ่งมีองค์ประกอบ 8 ประการคือ โสตทัศนศึกษา หนังสือ วิทยุศึกษา คอมพิวเตอร์ช่วยสอน โทรทัศน์เพื่อการศึกษา โปรแกรมการสอน โปรแกรมการเรียน และศาสตร์ที่เกี่ยวกับบริหารยังทวีความจำเป็นมากยิ่งขึ้น มีการทดลองสอนคณิตศาสตร์แนวใหม่ในโรงเรียนประถมศึกษา การสอนแบบสร้างสรรค์ การสอนโดยใช้บทเรียนสำเร็จรูป และการสอนเป็นคณะ เป็นต้น

4.4.4 การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงที่สี่

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในช่วงนี้ จะเน้นความสนใจของผู้เรียน ฝึกให้คิดเป็นทำเป็น และแก้ปัญหาได้ ตลอดจนจะให้ความสำคัญทั้งภาควิชาการและภาคปฏิบัติ เพื่อให้ผู้เรียนมีคุณสมบัติที่เหมาะสม ตลอดจนการกำหนดเนื้อหาที่ให้ความยืดหยุ่นตามเหตุการณ์ สภาพของท้องถิ่น ตลอดจนให้ใช้วิธีสอนที่เหมาะสมกับจุดประสงค์ และลักษณะเนื้อหา เช่น การสอนแบบแก้ปัญหา การสอนแบบอภิปราย และการรู้จักทำงานเป็นกลุ่ม เป็นต้น ไม่เน้นครูเป็นจุดศูนย์กลาง แต่จะเน้นให้เด็กเป็นจุดศูนย์กลางของการเรียนรู้มากกว่าหลักสูตรต่าง ๆ ที่ผ่านมา นอกจากนั้นจะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติและมีทักษะกระบวนการ เด็กจะได้รับการพัฒนาความรู้ความสามารถที่สอดคล้องเหมาะสมกับหลักการของหลักสูตร แต่ยังมีปัญหาเรื่องการจัดการเรียนการสอนอยู่บ้าง เช่น ครูไม่เข้าใจวิธีการสอนแบบบูรณาการ ครูยังสอนโดยมุ่งกลุ่มใหญ่มากกว่ารายบุคคล และครูยังขาดการสนับสนุนทางด้านวิชาการและการนิเทศ ดังนั้นพฤติกรรมกรรมการสอนของครูยังไม่สอดคล้องกับความคาดหวังของหลักสูตรมากเท่าที่ควร

4.5 สื่อการเรียนการสอน ระหว่างปี พ.ศ. 2489-2538

สื่อการเรียนการสอนในช่วงแรก ๆ คือ ปี พ.ศ. 2480-2494 นอกจากซอส์ก กระดานคำ ยังมีบทเรียนด้วยของ สอนโดยนำสื่อการเรียนการสอนจากของจริง สภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ ฤดูกาล พืช สัตว์ที่อยู่รอบตัว ให้รู้จักสังเกตจากธรรมชาติ และให้รู้ประโยชน์ที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติ นอกจากนั้นยังมีตัวนักเรียน กิริยา มารยาท และคุณงามความดี ต่อมาในปีพ.ศ. 2503 สื่อการเรียนการสอนในช่วงนี้จะใช้คำ 3 คำ คือ “อุปกรณ์” “เครื่องใช้” และ “เครื่องทดลอง” หมายถึง พืช สัตว์ อาคารสถานที่

นอกจากนั้น จะเน้นความสำคัญของสื่อการเรียนการสอน จะช่วยให้ผู้เรียนจดจำและเกิดความเข้าใจ เป็นแนวทางให้ผู้เรียนใช้ความคิด ใช้ความสังเกต ในช่วงนี้ครูรู้จักวิธีทำอุปกรณ์ และรู้จักใช้อุปกรณ์การเรียนการสอนมากยิ่งขึ้น เพราะได้มองเห็นความสำคัญและประโยชน์ของสื่อการเรียนการสอน นอกจากนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2495 เริ่มใช้วิทยุโรงเรียนและนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีทางการศึกษามาใช้ มีการใช้รูปภาพประกอบการสอน ของจริง เช่น เงินตรา พืช สัตว์ในท้องถิ่น เป็นต้น

ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2504 ถึง พ.ศ. 2520 มีการใช้สื่อการเรียนการสอนมากขึ้นและต้องการให้แพร่ขยายไปโดยทั่วถึง แต่ก็พบอุปสรรคในเรื่องงบประมาณ การลงทุนและการซ่อมแซมตลอดจนการทำความเข้าใจกับผู้ใช้ ดังนั้นอุปกรณ์ต่างๆที่ช่วยด้านการเรียนการสอนในจังหวัดต่าง ๆ มีจำนวนไม่เพียงพอ สื่อการเรียนการสอนที่ใช้ในช่วงนี้จะประกอบด้วยแผนภูมิ เพลงบัตรคำ แบบประโยค หุ่นจำลอง ปรากฏการณ์ธรรมชาติ สิ่งของต่าง ๆ เป็นต้น

นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 เป็นต้นมา ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน ได้แก่ ภาพ แผ่นป้าย นิเทศ เครื่องขยายเสียง เทปบันทึกเสียง สไลด์ फिल्मสตริป ภาพยนตร์ วิทยุ โทรทัศน์เพื่อการศึกษา นอกจากนั้นยังมี ภาพชุด บัตรงาน บทเรียนสำเร็จรูป อุปกรณ์ที่สามารถหาได้ในท้องถิ่น และอุปกรณ์ทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น

เนื่องจากวิทยาการในโลกได้เพิ่มมากขึ้นโดยรวดเร็ว ครูควรเน้นสื่อการเรียนการสอนที่ช่วยให้เด็กเลือกใช้เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ครูควรเข้าใจหลักการและแนวคิดในการผลิตและการใช้สื่อให้ได้ผล

4.6 การวัดและประเมินผล ระหว่างปี พ.ศ. 2489-2538

ประมวลศึกษาพิเศษ ภาค 2 คือ ระเบียบว่าด้วยการสอบความรู้นักเรียนที่ใช้กับหลักสูตร ประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2480 วิธีการวัดและประเมินผลขณะนั้นใช้การสอบปากเปล่าหรือการไล่หน้าหนังสือ

อัตราคะแนนสูงสุดคือวิชาภาษาไทย ซึ่งมีบทท่องจำและบทอาขยาน วิชาที่สอบรวมทั้งชั้น คือ วิชา
 ขบร่อง ต่อมาในปี พ.ศ.2491 ยังได้มีระเบียบการประเมินผลการเรียนจนถึงปี พ.ศ. 2495 ได้มีการ
 พัฒนาการออกข้อสอบที่เน้นความรู้และการนำไปใช้ ไม่นับความจำ ลักษณะข้อสอบจะเน้นข้อสอบ
 ปรนัยมากกว่าเดิม และครูมีส่วนร่วมในการวัดผล พร้อมทั้งวางเกณฑ์ในการประเมิน เพื่อตัดสินผล-
 การสอบได้

เมื่อมีการทดลองปรับปรุงการศึกษาแผนใหม่ที่จังหวัดฉะเชิงเทราพร้อมกับยูเนสโก ในปี
 พ.ศ.2493 เริ่มจัดให้มีการวัดผลด้านพัฒนาการทางอารมณ์ สังคม และร่างกาย นอกเหนือจากความรู้
 ต่อมาเมื่อเกิดมาตรฐานทางความรู้ของเด็กอ่อนลงทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการวัดผลอีกในปี พ.ศ. 2510

หลักสำคัญของการวัดผลในช่วงนี้ คือ สอบได้ประจำปี 1 ครั้ง นักเรียนต้องมีเวลาเรียนไม่ต่ำ-
 กว่า 60 % ต้องสอบให้ได้ 50 % ขึ้นไปถือว่าสอบได้

การวัดและประเมินผลใน ปี พ.ศ. 2495-2503 เมื่อการวัดผลแบบไล่หนังสือได้ใช้เรื่อยมาจน
 ถึงปีพ.ศ. 2493 กระทรวงศึกษาธิการได้ทดลองส่งเสริมให้วัดพัฒนาการด้านอารมณ์ สังคม และ
 ร่างกาย นอกเหนือจากความรู้ การวัดและประเมินผล ในปี พ.ศ. 2498 เป็นจุดเริ่มของโครงการ
 เลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้นในโรงเรียนประถมศึกษา คือ ไม่มีการสอบไล่ ให้เลื่อนชั้นนักเรียนบางชั้น
 แต่ได้กำหนดมาตรฐานการเรียน โดยให้ครูใช้วิธีสอนซ่อมเสริมแทน

การวัดและประเมินผล ในปี พ.ศ. 2503 ได้มีระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผล
 การศึกษาของชั้นต่าง ๆ ทุกระดับในระดับประถมศึกษา คือ แบ่งการวัดผลไว้ 3 ประเภทคือ

1. การวัดผลด้านพัฒนาการทางนิสัย แบ่งเป็น สุชนนิสัย กิจนิสัย ลักษณะนิสัย และสังคมนิสัย
2. การวัดผลงานระหว่างปี
3. การสอบปลายปี อำเภอและจังหวัดเป็นผู้วัดผลและอนุมัติ

ข้อ 1 และ ข้อ 2 โรงเรียนจะเป็นผู้ทำการวัดผลเอง

ในปี พ.ศ. 2513 กรมสามัญศึกษา ได้สร้างข้อสอบมาตรฐาน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นใช้
 และสำนักงานทดสอบของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ได้เริ่มสร้างข้อสอบของชั้น-
 ประถมศึกษาปีที่ 7 เพื่อใช้ในการวัดผลการศึกษา เป็นความก้าวหน้าทางการวัดผลและเป็นการกระตุ้น
 เตือนองค์กรปกครองส่วนอื่น ๆ ของหลักสูตรให้มีพัฒนาการตามไปด้วย

ในปี พ.ศ. 2514 ได้มีการเลื่อนชั้นของนักเรียนบางชั้นเรียน ในโรงเรียนประถมศึกษา หรือที่
 เรียกว่า การเลื่อนชั้นแบบอัตโนมัติ เนื่องจากความต้องการแก้ปัญหาเรื่องของเด็กสอบตกซ้ำชั้น ตั้งแต่

พ.ศ. 2498 ในปี พ.ศ. 2517 เป็นต้นมา การวัดและประเมินผลได้มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว ทำให้การวัดและประเมินผลในโรงเรียนประถมศึกษาเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ลักษณะของข้อสอบจะเป็นแบบปรนัยแบบต่าง ๆ ข้อสอบแบบอัตนัยเริ่มน้อยลง

การวัดและประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา ปีพ.ศ. 2521 มีการประเมินผล 2 วิธี คือ

1. ประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน และทักษะเบื้องต้นของนักเรียน
2. การประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียน

การวัดและประเมินผลตามหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 การวัดและประเมินผลในช่วงนี้ ได้ช่วยให้มีการเปลี่ยนแปลง การประเมินผลอื่นๆ มากขึ้น โดยไม่มุ่งแต่ด้านพุทธิพิสัยแต่เพียงอย่างเดียว และเป็น การวัดตามจุดประสงค์ที่หลักสูตรกำหนดไว้มากขึ้น ปัญหาที่เกิดขึ้นก็คือครูไม่สามารถวัดให้ครอบคลุมทั้ง 3 ด้านเพราะขาดเครื่องมือ และความเข้าใจในการประเมินผล ส่วนการวัดและประเมินผลของหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง ปี พ.ศ. 2533) ได้จัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปี หรือปลายปี ตามความสามารถของผู้เรียน ต้องทดสอบเป็นระยะ หรือเมื่อจบบทเรียนแต่ละบทตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาวิชา สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษจะไม่นำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินผลการเรียนแต่เป็นการวัดและประเมินผลเพื่อดูความก้าวหน้าจากการทำกิจกรรม

การประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนคว่าผ่านจุดประสงค์การเรียนรู้นั้นจะต้องครอบคลุมพฤติกรรมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการ ต้องมีการประเมินผลก่อนเรียน เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐาน และทักษะเบื้องต้นของนักเรียน ระหว่างการเรียน ให้มีการประเมินผลการเรียนเป็นระยะ ๆ ตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้ในสมุดประจำวัน หลังจากจบกระบวนการเรียนการสอนทุกกิจกรรมแล้ว ให้ประเมินผลปลายภาค ให้ครอบคลุมด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย ทักษะพิสัย และเน้นกระบวนการ เพื่อตรวจสอบความสามารถว่าผ่านระดับใด คือระดับ 4 ดีมาก ระดับ 3 ดี ระดับ 2 ปานกลาง ระดับ 1 ผ่านเกณฑ์ขั้นต่ำที่กำหนด และระดับ 0 ต่ำกว่าเกณฑ์ขั้นต่ำ

กล่าวโดยสรุป การวัดและประเมินผลการศึกษาในช่วงนี้เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่จะปรับปรุงการเรียนการสอน และตรวจสอบความสามารถของผู้เรียนว่าผ่านระดับใด และเพื่อให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับระเบียบการวัดและประเมินผลอย่างชัดเจน จึงควรรื้อคู่มือการประเมินผลควบคู่ไปด้วย เพื่อผู้ปฏิบัติจะได้มีความได้ตรงกันและมีแนวปฏิบัติอย่างเดียวกัน

อภิปรายผล

การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาของไทยตั้งแต่พ.ศ. 2489-2538 ถูกกำหนดโดยสภาพเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองในแต่ละช่วงเวลาทั้งหกช่วงคือ ช่วงเหตุการณ์หลังสงครามโลกครั้งที่สอง (2489-2491) ช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย (2492-2500) ช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม (2501-2516) ช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศ (2517-2522) ช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบ (2523-2529) และช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจในระดับนานาชาติ (2530-2538) ซึ่งแต่ละช่วงมีลักษณะของสภาพเหตุการณ์ที่แตกต่างกันไปทำให้การจัดการประถมศึกษาแต่ละช่วงมีความแตกต่างกันเป็นอย่างมาก แต่อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดการประถมศึกษาในภาพรวมของแต่ละช่วงเหตุการณ์โดยเฉพาะในช่วงที่ 1-3 ไม่ว่าจะเป็นหลักสูตร การบริหาร การจัดการเรียนการสอน หนังสือเรียน สื่อการสอน และการวัดและประเมินผลเป็นไปในลักษณะที่สอดคล้องรับกันกับนโยบายและปรัชญาทางการศึกษาของรัฐบาลเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาในช่วงที่ 4 - 5 และโดยเฉพาะในช่วงที่ 6 จะมีความขัดแย้งกันกับหลักการและแนวนโยบายของรัฐบาลที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาค่อนข้างมาก ทั้งนี้เนื่องจากความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็วและมีความซับซ้อนเกินกว่าที่นักการศึกษาจะปรับตัวทัน

1. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ. 2489-2491

การจัดการศึกษาในช่วงนี้เป็นช่วงเวลาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยพิจารณาทั้งในแง่ของปรัชญาการศึกษาที่ใช้ แนวความคิดของนักการเมืองและนักการศึกษาในช่วงนี้ นโยบายในการจัดการประถมศึกษา ลักษณะการบริหาร หลักสูตรและสื่อทั้งหมดที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าว สรุปได้ว่าถูกกำหนดโดยอิทธิพลของสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และลักษณะของสังคมในช่วงนั้น ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือทุกสิ่งทุกอย่างที่กล่าวมาทั้งหมดมีความสอดคล้องรับกันเป็นอย่างดี

ลักษณะบ้านเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นเป็นสภาพที่ยุ่งเหยิงสับสน ขาดเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ขาดความมั่นคงทางการเมืองและขาดความปลอดภัยในทรัพย์สิน ขวัญและกำลังใจประชาชนกำลังตกต่ำ จำนวนคนตกงานมีเป็นจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลในช่วงนั้นต้องรับภาระในการปรับปรุงประเทศค่อนข้างหนัก ทั้งในด้านที่จะต้องปรับปรุงทาง

กายภาพ และฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจไปพร้อมๆกับการเรียกขวัญและกำลังใจของประชาชนและข้าราชการคืนมา ในด้านการศึกษานั้นรัฐบาลต้องดำเนินการปรับนโยบายใหม่เพื่อให้เหมาะกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป มีการปรับปรุงคุณภาพของการประถมศึกษาแทนการขยายจำนวนโรงเรียนดังเช่นในยุคก่อนสงคราม ทั้งนี้เพราะการขยายโรงเรียนจำเป็นต้องใช้งบประมาณมากแต่รัฐบาลจำเป็นต้องสงวนงบประมาณส่วนใหญ่ไว้ในการปรับปรุงสภาพบ้านเมืองซึ่งกำลังเป็นเรื่องสำคัญเร่งด่วนมากกว่า ประกอบกับในช่วงหลังสงครามโลกนี้คนกำลังตกงาน การปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยความร่วมมือกับภาคเอกชน ทำให้ผู้ที่จบการศึกษาไปแล้วสามารถหางานทำได้ง่ายขึ้น มีการดำเนินนโยบายส่งเสริมให้เอกชนเข้ามาช่วยรับภาระในเรื่องการจัดการประถมศึกษาและสนับสนุนให้มีความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเพื่อทำให้การจัดการศึกษามีคุณภาพขึ้น ตลอดจนเน้นนโยบายการขอความร่วมมือจากองค์กรเอกชนในการจัดหางานให้ผู้สำเร็จการศึกษาอีกด้วย

เพื่อเป็นการปรับปรุงคุณภาพของการศึกษารัฐบาลได้กำหนดสาระสำคัญไว้ในแผนการศึกษาชาติในช่วงนี้ให้เน้นข้อความรู้ทางพุทธศึกษาเป็นอย่างมากแม้ว่าจะระบุถึงเรื่องจริยศึกษา และพลศึกษาอยู่ด้วย ในเรื่องของพุทธศึกษานั้นมีการจัดโครงสร้างเนื้อหาแบบรายวิชา เน้นสาระเนื้อหาในเชิงลึกและเน้นการส่งเสริมคุณลักษณะของพลเมืองจิตตามระบอบประชาธิปไตยกับทั้งยังให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมไทยที่ยึดถือมาตั้งแต่อดีต ลักษณะการจัดการประถมศึกษาในลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ตรงกับลักษณะของปรัชญาสาขาสารัตถนิยม (Essentialism) และจิตนิยม (Idealism) ซึ่งการจัดการศึกษาในแนวนี้ครูจะมีบทบาทเป็นอย่างมากในการถ่ายทอดความรู้ และทำหน้าที่เป็นแม่พิมพ์ของพฤติกรรมอันดีงามทั้งหลายที่กำหนดเป็นรูปแบบโดยสังคม

ในส่วนของการบริหารการประถมศึกษาในช่วงนี้เน้นที่การยกระดับฐานะครูโรงเรียนประชาบาลขึ้นเป็นข้าราชการพลเรือนโดยให้ออนการประถมศึกษาซึ่งแต่เดิมขึ้นอยู่กับเทศบาลมาอยู่ในสังกัดกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการแทนเพื่อเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับครู กับทั้งให้มีการเลื่อนและปรับปรุงเงินเดือนด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อให้ครูได้ตระหนักถึงความสำคัญของหน้าที่รับผิดชอบในด้านการจัดการศึกษาให้กับนักเรียน เร่งปรับปรุงคุณภาพของตนเองเพื่อรับหน้าที่ดังกล่าว ซึ่งรัฐบาลก็ได้สนับสนุนโดยการเลื่อนฐานะและปรับเงินเดือนให้

สำหรับหลักสูตรประถมศึกษาในช่วงนี้ก็มีการเปลี่ยนแปลงและปรับปรุงมากมาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม รองรับนโยบายและปรัชญาการจัดการประถมศึกษาของรัฐบาล หลักสูตรประถมศึกษาในช่วงนี้มีสองฉบับด้วยกันคือ หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2480 และหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 ทั้งสองหลักสูตรกำหนดให้นักเรียนเรียนเป็นเวลาสี่ปี และแม้ว่าหลักสูตรทั้งสองฉบับจะให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาแบบองค์รวม คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา และพลศึกษา แต่หลักสูตรประถมศึกษาฉบับ พ.ศ. 2491 จะเน้นกระบวนการสอนและการจัดเนื้อหาที่เป็นตามแบบประเทศทางตะวันตกมากกว่าเนื่องจากต้องการให้การศึกษามีส่วนช่วยในการปรับปรุงประเทศตามแบบตะวันตกมากขึ้น กับทั้งในช่วงหลังสงครามโลกนั้นประเทศไทยจำเป็นต้องติดต่อ และรับความช่วยเหลือทั้งทางด้านการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจ และสังคมจากประเทศทางตะวันตกค่อนข้างมาก ลักษณะสำคัญของหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2491 นั้นเน้นให้เด็กอ่านออกเขียนได้โดยรวดเร็ว วิชาที่ต้องเรียนมีมากถึง 12 วิชา มีการเปลี่ยนวิชาความรู้เรื่องเมืองไทยเป็นวิชาภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ตามแบบสากล มีการรวมวิชาขับร้อง การฝีมือ และการงานเข้าด้วยกันเป็นหมวดวิชาหัดศึกษา รวมวิชาพลศึกษา ลูกเสือ และอนุสภากาชาดเข้าด้วยกัน สำหรับเรื่องเทคนิคและกระบวนการเรียนการสอนก็ได้มีการปรับปรุงเป็นอย่างมากเช่นเดียวกัน โดยมีการส่งครูออกไปดูงานและศึกษาต่อยังต่างประเทศ โดยเฉพาะที่ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ครูเหล่านี้ได้นำเทคนิคการสอนใหม่ ๆ จากประเทศเหล่านี้ พร้อมทั้งยังได้นำอุปกรณ์สื่อการศึกษา และครุภัณฑ์ใหม่ๆ มาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอีกด้วย เทคนิคการเรียนการสอนแบบใหม่ๆ ที่น่าสนใจในช่วงนี้ได้แก่วิธีการสอนแบบเรียนปนเล่น แบบโครงการ แบบคอลตัน แบบเฮอริสติก เป็นต้น ซึ่งเทคนิคเหล่านี้ล้วนแต่เน้นให้ครูส่งเสริมให้เด็กได้ฝึกกิจกรรมและประสบการณ์มากกว่าการท่องจำตำราแต่เพียงอย่างเดียวดังเช่นการเรียนการสอนก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าครูส่วนใหญ่ยังคงเคยชินอยู่กับการบอกความรู้ให้แก่เด็กอยู่

เพื่อเป็นการสนับสนุนการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาในแนวใหม่ที่เน้นในเรื่องของคุณภาพวิชาการให้ได้มาตรฐานตามแบบสากล และเน้นการฟื้นฟูวัฒนธรรมของไทยไปด้วยในขณะเดียวกัน กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หนังสือแบบเรียนประเภทบรรทัดฐานขึ้นใช้ในชั้นต่างๆ ของโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดกรมสามัญศึกษา กับทั้งยังให้พิมพ์แบบเรียนจรรยา "สมบัติของผู้ดี" ของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีโดยให้ใช้ในระดับประถมศึกษาปีที่สาม

2. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการประชาธิปไตย ระหว่าง พ.ศ. 2492-2500

การจัดการศึกษาในช่วงนี้ได้รับอิทธิพลเป็นอย่างมากจากสหรัฐอเมริกาทั้งในด้าน
แนวทางการจัดหลักสูตร เนื้อหาสาระที่เรียน ตลอดจนกระบวนการจัดการเรียนการสอน
โดยเฉพาะเรื่องของปรัชญาการศึกษา

การที่สหรัฐอเมริกาเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการศึกษาของไทยนั้นสืบเนื่องมา
จากการเข้ามามีอิทธิพลของประเทศนี้ต่อภูมิภาคเอเชียโดยรวมหลังสงครามโลกครั้งที่สอง
นั่นเอง ซึ่งเป็นเหตุให้ประเทศต่าง ๆ ในเอเชียซึ่งรวมถึงประเทศไทยด้วยพลอยได้รับอิทธิพล
ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยแบบอเมริกา หรือการช่วยเหลือด้าน
เศรษฐกิจ การทหาร เทคโนโลยีต่าง ๆ ในขณะที่นั้นเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังพัฒนา
ประเทศหลังจากที่บอบช้ำกับเหตุการณ์หลังสงครามโลก และการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
ภายในประเทศเอง ทั้งยังมีปัญหาการแพร่กระจายของระบอบคอมมิวนิสต์อีกด้วย ดังนั้นจึง
จำเป็นต้องผูกมิตรกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกโดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งดู
เหมือนจะเป็นประเทศผู้นำในขณะนั้นทั้งนี้เพื่อป้องกันการรุกรานของลัทธิสังคมนิยม และ
ต้องการใช้ประเทศมหาอำนาจนั้นเป็นฐานอำนาจทางการเมืองของรัฐบาลในขณะนั้นด้วย
ความสัมพันธ์ที่ประเทศไทยมีต่อประเทศนานาชาติผ่านองค์การนาโต้และสหรัฐอเมริกามี
ผลกระทบไม่เพียงแต่สถานภาพความมั่นคงทางการเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
เท่านั้น ยังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเป็นอย่างมากโดยเฉพาะหลังจากที่ไทยได้
เข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติและองค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม
แห่งสหประชาชาติซึ่งทำให้ประเทศไทยได้รับความช่วยเหลือจากองค์การทั้งสองในเรื่องการ
ปรับปรุงการศึกษา มีคณะผู้แทนและผู้เชี่ยวชาญทางการศึกษาจากสหรัฐอเมริกามาให้คำ
ปรึกษาและช่วยฝึกอบรม ทั้งยังได้มีการริเริ่มการทำวิจัยทางการศึกษาและทดลองโครงการ
ต่าง ๆ ทางการศึกษามากมาย รวมทั้งช่วยเหลือในเรื่องจัดทุนการศึกษาเพิ่มเติมแก่ครูและ
อาจารย์

แนวคิดในการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาในช่วงนี้ก็คือ ถ้าประเทศไทยได้
ใช้ระบบการจัดการศึกษาคามแบบประเทศตะวันตกโดยเฉพาะแบบของสหรัฐอเมริกาซึ่งขณะ
นั้นกำลังเน้นการจัดการศึกษาแนวพัฒนาการอยู่จะทำให้สามารถพัฒนาประเทศไปในทิศ-
ทางเดียวกันกับสหรัฐอเมริกาได้ ทั้งยังได้รับการอุดหนุนด้านการเงินและด้านกำลังคนจาก

สหรัฐอเมริกาอย่างเต็มที่อีกด้วย นโยบายในช่วงนี้ก็คือพยายามใช้การศึกษาที่ได้มาตรฐาน แนวเดียวกับประเทศมหาอำนาจในการพัฒนาประเทศให้มีความมั่นคงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม เน้นพัฒนาการทางสุขภาพร่างกายของนักเรียน สนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับการเป็นพลเมืองดี และสนับสนุนเรื่องความรักชาติและความมีอารยธรรมตามแนวตะวันตก

แนวปรัชญาการศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้มีลักษณะใกล้เคียงกับปรัชญาพิพัฒนนิยม (Progressivism) การจัดการศึกษาในแนวนี้ไม่เน้นเนื้อหาสาระมากเหมือนปรัชญาแนวสารัตถนิยม แต่เน้นความสนใจของผู้เรียนที่มีความแตกต่างตามวัยและประสบการณ์ในแต่ละช่วงอายุ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและสังคมปัจจุบัน โดยเฉพาะเรื่องของความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมส่วนรวม ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งของการจัดการศึกษาตามแนวนี้คือ การระดมให้นักเรียนทุกๆด้าน ไม่เฉพาะด้านสติปัญญาเพียงด้านเดียว

โครงสร้างการบริหารการประถมศึกษาในช่วง พ.ศ. 2494-2500 นั้นอยู่ในความรับผิดชอบของกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการแต่เพียงหน่วยงานเดียวทั้งนี้เพื่อให้การจัดการศึกษาไม่ซับซ้อน มีการดำเนินการไปในแนวทางเดียวกัน ได้มาตรฐานเดียวกันตามนโยบายของรัฐบาล แต่เนื่องจากการบริหารเช่นนี้ได้รับการติติงว่าเป็นการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางมากเกินไปและไม่เป็นไปตามหลักสากล จึงเริ่มมีแนวคิดเรื่องการกระจายอำนาจออกไปสู่ส่วนท้องถิ่นในระยะเวลาต่อมา สำหรับค่าใช้จ่ายเกือบทั้งหมดในการจัดการศึกษาได้จากเงินงบประมาณ บางส่วนได้จากเงินบริจาคของราษฎร มีครูสภาทำหน้าที่บริหารงานบุคคล ในปี พ.ศ. 2497 ให้มีการโอนโรงเรียนประชาบาลระดับประถมศึกษากลับคืนให้กับเทศบาลอีกครั้งโดยอ้างว่าเพื่อให้การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานนี้เป็นความรับผิดชอบของท้องถิ่นอย่างแท้จริง และในปีต่อมา คือในพ.ศ. 2498 ได้มีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดขึ้นเพื่อให้เป็นหน่วยงานบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาของไทยในช่วงที่สองนี้ได้รับอิทธิพลจากประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างมาก ดังนั้นเมื่อพิจารณาหลักสูตรประถมศึกษาที่ร่างขึ้นใช้ในช่วงนี้คือหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2498 จึงสามารถมองเห็นลักษณะปรัชญาพิพัฒนนิยมในหลักสูตรฉบับนี้อย่างชัดเจน หลักสูตรฉบับดังกล่าวได้กล่าวถึงการนำนวัตกรรมทางเทคโนโลยีมาใช้เป็นเครื่องช่วยสอน มีการนำเทคนิคการสอนแบบใหม่ ๆ มาใช้อย่างมากมาย โดยเฉพาะเทคนิคการสอนแบบให้ผู้เรียนเป็นจุดศูนย์กลาง

ซึ่งต่างไปจากการสอนแบบบอกให้จำซึ่งครูส่วนใหญ่คุ้นเคย นอกจากนี้หลักสูตรนี้ยังได้หลอมรวม 11 วิชาในหลักสูตรเดิมให้กลายเป็น 5 หมวดใหญ่คือ หมวดธรรมชาติศึกษา ภาษาไทย สังคมศึกษา เลขคณิต และหมวดกิจกรรมพิเศษ เปิดโอกาสให้นักเรียนเลือกเรียนตามความสนใจและความสามารถมากขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็นประเภท ก. และประเภท ข. ซึ่งประเภท ข. นี้ นักเรียนสามารถเรียนภาษาต่างประเทศได้อีกหนึ่งหมวดด้วย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหลักสูตรประถมศึกษาฉบับพ.ศ. 2498 นี้มีลักษณะค่อนข้างก้าวหน้าเป็นแบบตะวันตกมากเกินไปที่ครูประถมศึกษาในช่วงนั้นจะตามทันจึงไม่สามารถจะใช้ได้อย่างเข้าใจและมีประสิทธิภาพพอ กระทรวงศึกษาธิการจึงต้องประกาศยกเลิกหลักสูตรฉบับนี้ไปหลังจากที่ใช้ได้เพียงห้าเดือนเท่านั้น

เนื่องจากมีการปรับเปลี่ยนโครงสร้างหลักสูตรเป็นอย่างมาก ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการปรับปรุงหนังสือเรียนเพื่อให้ใช้ในการจัดการเรียนการสอนตามแนวหลักสูตรใหม่ด้วย ในช่วงนี้มีการส่งเสริมการทำแบบเรียนเป็นการใหญ่ โดยกำหนดให้วิชาหนึ่งๆ มีแบบเรียนได้หลายเล่ม นับว่าเป็นช่วงที่บุคคลภายนอกมีบทบาทในการเขียนแบบเรียนโดยกระทรวงจะเป็นผู้มอบหมายให้ผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านี้เป็นผู้เขียน แต่โดยสรุปแล้วแบบเรียนในช่วงนี้เป็นแบบเรียนบังคับใช้ และในระยะต่อมาเพื่อให้ผู้สอนผู้เรียนได้เลือกใช้แบบเรียน และเพื่อให้มีการค้นคว้าได้มากขึ้นกระทรวงศึกษาธิการจึงอนุญาตให้เอกชนสามารถเขียนแบบเรียนขึ้นมาเพิ่ม แต่ผู้ขอจัดทำต้องส่งให้กรมวิชาการตรวจทุกครั้งเพื่อให้ได้มาตรฐาน มีความถูกต้อง ในช่วงนี้มีเอกชนเป็นผู้จัดทำแบบเรียนด้วยนอกเหนือจากการจัดทำแบบเรียนแบบผูกขาดโดยรัฐ ดังเช่นในอดีต และกระทรวงศึกษาธิการก็ได้ออกระเบียบว่าด้วยอัตราค่าตรวจแบบเรียนของเอกชน ทั้งยังมีการให้รางวัลแก่ผู้ชนะการประกวดหนังสือ ตำรา และแบบเรียนอีกด้วย แบบเรียนที่เขียนขึ้นใช้ในการเรียนการสอนตามแนวหลักสูตรใหม่มีแบบเรียนวิทยาศาสตร์เบื้องต้นซึ่งมีผู้เขียนเรื่องเดียวกันนี้หลายคนด้วยกัน เช่น เรื่องธรรมชาติวิทยา เขียนโดยบุญถึ้น อัดดากร แบบสอนอ่านธรรมชาติศึกษา เขียนโดย สิงห์โต ปุกหุด เป็นต้น นอกจากนั้นมีการแยกแบบเรียนเป็น แบบเรียนหน้าที่พลเมือง และแบบเรียนศีลธรรม แบบเรียนเรื่องความรู้เรื่องเมืองไทย แบบเรียนเรื่องการปกครองสยาม แบบเรียนเรื่องในบ้านและนอกบ้าน

สำหรับเรื่องการวัดและประเมินผลก็ได้มีการปรับปรุงให้เป็นไปตามแนวตะวันตกมากขึ้น แต่เดิมนั้นการวัดและประเมินผลของเราเป็นแบบการสอบความรู้นักเรียนโดยใช้การสอบปากเปล่า หรือการไล่หนังสือซึ่งเป็นบทท่องจำและบทอาขยาน ในช่วงที่มี

การใช้หลักสูตรที่ได้รับการปรับปรุงใหม่ตั้งแต่พ.ศ. 2491 เป็นต้นมา จนถึงพ.ศ. 2495 ได้มีการพัฒนาการออกข้อสอบที่เน้นความรู้และการนำไปใช้จริง ซึ่งไม่เน้นการจำดังเช่นแต่ก่อน ลักษณะข้อสอบจะเป็นข้อสอบปรนัยมากกว่าเดิม และครูผู้สอนมีส่วนร่วมในการวัดผล พร้อมทั้งวางแผนในการประเมินเพื่อตัดสินผลการสอบไล่ด้วย และหลังจากที่มีการทดลองปรับปรุงการศึกษาแผนใหม่ที่จังหวัดฉะเชิงเทราในพ.ศ. 2493 การประเมินผลก็ขยายครอบคลุมการวัดผลด้านพัฒนาการทางอารมณ์ สังคมและร่างกายนอกเหนือจากการวัดความรู้อีกด้วย

3. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาช่วงรัฐบาลเผด็จการทหารเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม ระหว่างพ.ศ. 2501-2516

แนวการจัดการศึกษาในช่วงนี้เน้นเรื่องการใช้การศึกษาเพื่อการสร้างคนให้รองรับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและให้สอดคล้องกับความจำเป็นด้านความมั่นคงของประเทศมีความชัดเจนมากในช่วงรัฐบาลภายใต้การนำของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (2502-2506) โดยที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ให้ความสนใจต่อการพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจเชิงเกษตรอุตสาหกรรมและมองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในแนวนี้ประกอบกับการจัดรูปแบบการบริหารที่เข้มงวดภายใต้การกำกับดูแลของรัฐ จะช่วยทำให้ประเทศปลอดภัยจากการรุกรานของคอมมิวนิสต์ที่กำลังเผยแพร่ออยู่ในภูมิภาคเอเชียขณะนั้น เพราะถ้าคนไทยอยู่ดีกินดี มีฐานะทางเศรษฐกิจดีก็จะไม่ตกเป็นเครื่องมือของระบบคอมมิวนิสต์ ทั้งยังทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับประเทศมหาอำนาจทางตะวันตกและเป็นผู้นำในบรรดาประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงได้ ซึ่งจอมพลสฤษดิ์เชื่อว่าการศึกษาจะเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดในการขยายแนวคิดและทำให้แนวคิดต่างๆ ประสบความสำเร็จได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสร้างสมาชิกใหม่ในสังคมที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพทางวิชาการและมีความรู้ที่จำเป็นเพื่อรองรับการพัฒนาประเทศ การเน้นระเบียบวินัยและการรู้จักหน้าที่ของคนในสังคมเน้นลักษณะของผู้เฒ่า เน้นความมั่นคงและเสถียรภาพทางการเมืองและควรมีประสิทธิภาพของคนในสังคม มีการส่งเสริมงานอาชีพ ฝึกงานอาชีพให้แก่ชาวบ้านในชนบทเพื่อสะกิดก้นการย้ายถิ่นเข้ามาแออัดสร้างปัญหาสังคมต่อไป

นโยบายด้านการศึกษาในช่วงนี้จึงเป็นการให้การศึกษาในทุกระดับเป็นรากฐานในการพัฒนาคนให้สนองตอบต่อแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติโดยเน้นการเกษตรอุตสาหกรรมทั้งนี้เพื่อให้พัฒนาทันกับนานาประเทศ เน้นนโยบายปรับปรุงการศึกษาให้กระจายไปยังภูมิภาคต่างจังหวัด กับมีนโยบายใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการสร้างคนให้มี

คุณภาพ เพื่อจะได้ช่วยรักษาเสถียรภาพความมั่นคงของชาติที่มีการปกครองแบบ-
ประชาธิปไตยที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

การใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการปรับปรุงและพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ
กับทั้งพยายามสร้างค่านิยมที่ต่อต้านการรุกรานแผ่กระจายอำนาจของระบบคอมมิวนิสต์
พยายามสร้างแบบแผนของสังคมระบบทุนนิยมตามอย่างประเทศทางตะวันตกโดยเฉพาะ
สหรัฐอเมริกาที่กำลังมีการติดต่อกับประเทศไทยอย่างใกล้ชิดในขณะนั้น ซึ่งจุดมุ่งหมาย
ดังกล่าวมีลักษณะตรงกับลักษณะของการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาปฏิรูปนิยม ปรัชญา
แนวนี้มองว่าการศึกษามีบทบาทสำคัญยิ่งในการช่วยแก้ปัญหาของสังคมที่กำลังเป็นอยู่ ไม่ว่าจะ
จะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือการเมืองตลอดจนทางวัฒนธรรม เป็นการใช้การศึกษาช่วย
สร้างและกำหนดค่านิยมของสังคมขึ้นใหม่เพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญทัดเทียมนานาอารย
ประเทศ

สำหรับการบริหารการประถมศึกษาในช่วงนี้เน้นมีการตั้งองค์การบริหารส่วน-
จังหวัดขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานบริหารราชการท้องถิ่น เพื่อสนับสนุนให้การศึกษาเป็นไปเพื่อ
การพัฒนาท้องถิ่นอย่างแท้จริง มีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาให้ท้องถิ่นในพ.ศ. 2504
และใน พ.ศ. 2506 ได้มีการโอนโรงเรียนประถมศึกษาในเขตเทศบาลนครหลวง กรุงเทพฯ
ธนบุรีและทั่วประเทศให้กับเทศบาลซึ่งเป็นองค์การท้องถิ่นดำเนินการ ส่วนโรงเรียนประถม-
ศึกษานอกเขตเทศบาลนั้นใน พ.ศ. 2509 รัฐได้โอนให้ไปสังกัดอยู่กับองค์การบริหารส่วน
จังหวัด แต่ก็ยังคงมีโรงเรียนจำนวนหนึ่งสังกัดกรมสามัญศึกษาเพื่อให้เป็นโรงเรียนตัวอย่าง
ทางวิชาการ การโอนโรงเรียนประชาบาลไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัดนั้นนอกจาก
จะเป็นไปเพื่อสนองตอบต่อการพัฒนาท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการทำให้การแทรกซึมของลัทธิ-
คอมมิวนิสต์ที่กำลังระบาคอยู่ในขณะนั้นเป็นไปได้ลำบากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะรัฐสามารถใช้ครู
ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในท้องถิ่นอยู่แล้วเป็นผู้ดูแลอบรมสั่งสอนเยาวชนและเป็นที่ยิ่งของ
ชุมชน เป็นการเน้นความมั่นคงของชาติอีกโสดหนึ่งด้วย

คงได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่ารัฐบาลในช่วงนี้กำหนดให้การศึกษาเป็นเครื่องมือ
ในการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะเน้นให้
พัฒนาเศรษฐกิจของประเทศซึ่งกำลังเป็นปัญหาสำคัญอยู่ในขณะนั้น การเปลี่ยนแปลงแนว
การจัดและรูปแบบการจัดการประถมศึกษาที่ปรากฏอยู่ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2503
ทำให้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503 ต้องมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย เริ่มตั้งแต่
หลักสูตรประถมศึกษาในช่วงนี้แบ่งเป็นสองฉบับเรียกว่า หลักสูตรประโยคประถมศึกษา

คอนต้นพุทธศักราช 2503 ฉบับหนึ่งกำหนดให้นักเรียนเรียนเป็นเวลา 4 ปี และหลักสูตร
 ประโยคประถมศึกษาตอนปลายพุทธศักราช 2503 อีกฉบับหนึ่งกำหนดให้นักเรียนเรียน
 อีก 3 ปีรวมเป็นเวลาเรียนในระดับประถมศึกษาถึง 7 ปีแทนที่จะเป็นเพียง 4 ปี ดังเช่นใน
 หลักสูตรฉบับก่อนทั้งนี้เพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษามีเวลาในการเล่าเรียนวิชาความรู้และฝึกฝน
 ความชำนาญต่าง ๆ อย่างเต็มที่เพื่อให้สามารถออกไปเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ
 นอกจากนี้ความมุ่งหมายของหลักสูตรที่เคยเขียนรวม ๆ ไว้ก็เปลี่ยนเป็นความมุ่งหมายในสี่คุณ
 ลักษณะที่สนองตอบแนวคิดและค่านิยมของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ผู้นำประเทศในช่วงนั้น
 คุณลักษณะทั้งสี่คือ คุณลักษณะที่เกี่ยวกับความจริงแห่งตน คุณลักษณะที่เกี่ยวกับมนุษย์
 สัมพันธ์ คุณลักษณะที่เกี่ยวกับความสามารถในการครองชีพ และคุณลักษณะที่เกี่ยวกับ
 ความรับผิดชอบตามหน้าที่พลเมืองดี

แบบเรียนที่ใช้ในระดับประถมศึกษาในช่วงนี้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปจาก
 เดิมโดยมีการใช้เทคนิคการสอนเป็นคำ (Word Approach) ซึ่งเป็นแนวการสอนของประเทศ
 ตะวันตกมาใช้แทนการสอนแบบผสมสระและพยัญชนะที่เคยใช้ในการสอนอ่านเขียนของ
 แบบเรียนไทย แบบเรียนในช่วงพ.ศ. 2502-2503 เป็นแบบเรียนชุดสอบอ่านมาตรฐาน
 ประกอบไปด้วยชุดสุคาภาวี บันไดก้าวหน้า และชุดเสริมประสบการณ์ภาษาไทย ตอนที่
 1-2 และแบบเรียนภาษาไทย สำหรับแบบเรียนในหมวดสังคมศึกษามี 3 เล่ม ได้แก่
 หนังสือเที่ยวรถไฟตอนต้นทาง ในบ้านนอกบ้าน และดอกสร้อยสุภาภิต สำหรับหมวด
 ธรรมชาติศึกษามี 4 เล่ม ได้แก่ ชุดธรรมชาติวิทยาเล่ม 1 ฝนตกและแดดออก สัตว์ที่เรารู้จัก
 และหนังสือชุดวิทยาศาสตร์เบื้องต้น

นอกจากแบบเรียนที่มีจำนวนมากมายแล้ว กระทรวงศึกษาธิการยังได้กำหนดให้
 เขตการศึกษาแต่ละเขตทำโครงการสอน ประมวลการสอนขึ้นใช้ในเขตรับผิดชอบของคน
 ทั้งนี้เพราะการบริหารการประถมศึกษาในช่วงนี้นั้นมีการกระจายอำนาจไปให้ท้องถิ่น
 รับผิดชอบแล้ว ดังนั้นแต่ละเขต แต่ละท้องถิ่นจึงต้องเริ่มจัดทำโครงการสอน และเอกสาร-
 หลักสูตรของตนเองขึ้นมาใช้ หน่วยศึกษานิเทศก์ได้จัดทำคู่มือครู เช่นคู่มือสอนภาษาไทย
 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-2 เกมสัปดาห์การสอน เพื่อให้ครูทั่วประเทศได้ใช้ประโยชน์อีก
 ด้วย คู่มือครูที่ผลิตขึ้นนี้มีการเสนอแนะเนื้อหา กิจกรรมและวิธีสอนต่างๆ

การเรียนการสอนในช่วงนี้เป็นไปในลักษณะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนตาม
 แนวพัฒนาการทั้งนี้เนื่องมาจากอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อประเทศไทย ประกอบกับ
 นักการศึกษาของไทยที่ได้รับทุนให้ไปดูงานและศึกษาคู่ยังสหรัฐอเมริกา ได้นำเอาเทคนิคที่

ได้เรียนรู้จากประเทศดังกล่าวเข้ามาใช้กับโรงเรียนไทยกันอย่างแพร่หลาย การเรียนการสอนในช่วงนี้ไม่ใช่การสอนให้จำเนื้อหาเหมือนเช่นแต่ก่อนแต่ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ มีกิจกรรมให้นักเรียนทำเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ นั่นคือการเรียนรู้จากการกระทำ มุ่งให้เด็กรู้จักใช้ความคิด รู้จักการแก้ปัญหา ฝึกความเชื่อมั่นในตนเอง มีการนำการสอนแบบสืบสวน สอบสวนมาใช้ มีการใช้แบบเรียนสำเร็จรูป การสอนแบบเป็นคณะ และยังกำหนดให้ครูจัดทำประมวลการสอนทุกภาคการศึกษาอีกด้วย

สำหรับการวัดและประเมินผลในช่วงนี้ กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบว่าด้วยการวัดผลการศึกษาของชั้นต่างๆทุกระดับในระดับประถมศึกษาโดยกำหนดให้มีการวัดผลเป็นสามประเภทใหญ่ๆ คือ การวัดผลด้านพัฒนาการทางนิสัยได้แก่ สุขนิสัย กิจนิสัย ลักษณะนิสัย และสังคมนิสัย การวัดผลงานระหว่างปี และการสอบปลายปี การวัดผลด้านพัฒนานิสัย และการวัดผลงานระหว่างปีนั้นให้โรงเรียนเป็นผู้ดำเนินการเอง ส่วนการสอบปลายปีนั้นมอบให้อำเภอและจังหวัดเป็นผู้วัดและอนุมัติผล ต่อมากรมสามัญศึกษายังได้สร้างข้อสอบมาตรฐานสำหรับให้นักเรียนในชั้นประถมศึกษาปีที่สี่ใช้สอบ และสำนักงานทดสอบของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตรสร้างข้อสอบสำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่เจ็ดขึ้น

4. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชนและความมั่นคงของประเทศ ระหว่างพ.ศ. 2517-2522

นโยบายการพัฒนาประเทศ ทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลในช่วงที่สามดูเหมือนจะเป็นไปด้วยดี ทำให้ประเทศไทยในช่วงนั้นมีการปรับปรุงและพัฒนาขึ้นจากเดิมเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความตื่นตัวต่อการรับเอาวัฒนธรรมและความก้าวหน้าทางวิทยาการจากประเทศตะวันตกเข้ามาใช้ ตลอดจนการเปิดสัมพันธไมตรีกับประเทศมหาอำนาจเช่น สหรัฐอเมริกาอย่างแน่นแฟ้นซึ่งนำมาซึ่งการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และโครงสร้างพื้นฐานอื่นๆของประเทศไทยเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตาม นโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นเศรษฐกิจที่ปั่นป่วนไปด้วยดีในระยะการปกครองประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์กลับเริ่มมีปัญหามากขึ้นในช่วงที่จอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี ทั้งนี้เพราะเกิดภาวะความเหลื่อมล้ำทางด้านเศรษฐกิจระหว่างคนในสังคมอันเป็นผลเนื่องมาจากนโยบายส่งเสริมการลงทุนทางเศรษฐกิจแก่ภาคการกระจายพัฒนาการทางเศรษฐกิจอย่างยุติธรรมและอย่างทั่วถึง ในระยะหลังๆปรากฏมีชนชั้นทางสังคมอย่างชัดเจนมาก และที่ประชาชนส่วนใหญ่

รับไม่ได้เลยก็คือระบบผูกขาดทางธุรกิจโดยบุคคลกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมืองรวมไปถึงการคอร์รัปชันและการเอาเปรียบประชาชนโดยกลุ่มข้าราชการ ในที่สุดสภาพการณ์ดังที่เรียดนี้ก็กลายมาเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ทางการเมืองที่สำคัญของประเทศไทยอีกเหตุการณ์หนึ่งนั่นคือ เหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นการสิ้นสุดยุคของเผด็จการทหารแม้ว่าจะอ้างว่าเป็นเผด็จการเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมไทยก็ตาม

บทเรียนที่ประชาชนได้รับก่อนและหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ทำให้ประชาชนรู้เรื่องการเมืองมากขึ้น ผลที่ตามมาก็คือประชาชนเริ่มต้องการมีบทบาททางการเมืองมากขึ้นตามไปด้วย โดยเฉพาะผู้ที่มีส่วนในการก่อให้เกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้นซึ่งได้แก่บรรดานิสิต นักศึกษา พวกเขาต้องการมีบทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศ ร่วมรับรู้ระบบการบริหารประเทศด้วยแทนที่จะให้ผู้นำประเทศเป็นผู้กำหนดนโยบายและแนวทางให้โดยสิ้นเชิงอย่างแต่ก่อน นอกจากนี้ประชาชนกลุ่มที่เคยถูกนักการเมืองและผู้มีอำนาจเอารัดเอาเปรียบต่างก็เริ่มออกมาแสดงความคิดเห็นเรื่องการเมืองและเรียกร้องสิทธิความยุติธรรมนานาประการ

ดังนั้น นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐบาลในช่วงหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จึงอยู่ในลักษณะที่พยายามดึงเอาประชาชน ครู นักการศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างและกำหนดหลักสูตร เน้นความเสมอภาคทางการศึกษามากขึ้น เน้นความเป็นอิสระในการดำเนินงานด้านวิชาการและการบริหารของสถาบันการศึกษาและท้องถิ่น สนับสนุนการคิดและการแสดงออกของผู้เรียนที่เคยถูกสะกดกั้น ทั้งนี้ให้อยู่ภายใต้กรอบของความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและต่อตนเองด้วย

ปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมที่ใช้อยู่ในช่วงรัฐบาลก่อนได้ถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่ง คงได้กล่าวมาแล้วว่าปรัชญาแนวปฏิรูปนิยมมุ่งใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรคนเพื่อปรับปรุงประเทศ ปฏิรูปสังคมและเพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ แต่คนส่วนใหญ่เกิดความคับข้องใจเสียก่อนว่าการปฏิรูปที่เกิดขึ้นนั้น ไม่ได้เป็นไปเพื่อประชาชนในกลุ่มชั้นล่างที่มีรายได้น้อย ประชาชนเห็นความไม่เสมอภาคของการกระจายรายได้ ความไม่เท่าเทียมกันในเรื่องการมีส่วนร่วมทางการเมือง และเห็นความแตกต่างทางสถานภาพทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ ดังนั้นจึงมีการเรียกร้องให้มีการแก้ไขปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมที่ใช้กันอยู่เสียด้วยเลย ทำให้มีการใช้ปรัชญาปฏิรูปนิยมแบบเต็มรูปแบบขึ้น นั่นคือให้คนกลุ่มต่างๆเข้ามามีบทบาทในการกำหนดทิศทางการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนทุกกลุ่มอย่างแท้จริง เป็นไปตามความต้องการของคนแต่ละกลุ่ม พัฒนาไปตามสถานภาพที่แท้จริงของคนทุกกลุ่มไม่ใช่พัฒนาประเทศเพื่อประโยชน์ของกลุ่มผู้มีอำนาจเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าปรัชญาการศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้ไม่ใช่มีเพียงแต่ปรัชญาการศึกษาแนวปฏิรูปนิยมเท่านั้นหากแต่ยังมีการนำเอาปรัชญาแนวเดิมๆที่เคยใช้กันอยู่ก่อนเข้ามาใช้ประกอบกันด้วย ปรัชญาการศึกษาที่กล่าวนี้มีตั้งแต่ปรัชญาแนวพัฒนานิยม แนวสารัตถนิยม แนวนิรันดรนิยมไปจนถึงแนวจิตนิยม ซึ่งที่เป็นเช่นนี้อาจจะเป็นเพราะการที่ให้ประชาชนซึ่งมีความแตกต่างกันทางพื้นฐานความคิดต่างกันทางความเชื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง กำหนดสาระทางการศึกษาและเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตรประถมศึกษาต่างคนจึงนำเอาแนวความเชื่อของตนเข้ามาใช้กับการจัดการศึกษาด้วย เหตุผลที่เป็นไปได้มากอีกประการหนึ่งของการมีปรัชญาการศึกษามากกว่าหนึ่งปรัชญาใช้เป็นแนวในการจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้ก็คือ เหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงนี้สับสนเป็นอย่างมาก เกิดความเปลี่ยนแปลงค่อนข้างรวดเร็วซึ่งการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้เร็วเกินกว่าการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษา เร็วเกินกว่าที่นักการศึกษาที่ส่วนใหญ่ยึดติดอยู่กับแนวคิดและแนวปรัชญาใดปรัชญาหนึ่งจะตามทำความเข้าใจได้ทัน ดังนั้นวิธีการที่ค่อนข้างสะดวกและปลอดภัยที่สุดที่สามารถเลี่ยงการปะทะกันระหว่างคนต่างแนวคิดก็คือการนำเอาแนวคิดที่หลากหลายมารวมกัน แล้วพยายามทำให้แนวคิดเหล่านั้นเกิดประโยชน์ต่อผู้เรียนให้มากที่สุด ซึ่งวิธีการจัดการศึกษาในแนวนี้ไม่ใช่จะเกิดกับประเทศไทยประเทศเดียวเท่านั้นหากแต่เป็นวิธีหนึ่งของกระบวนการสร้างหลักสูตรและการจัดการศึกษาแบบอ้อมๆ

การบริหารการศึกษาในช่วงนี้ยังคงแนวการบริหารแบบการกระจายอำนาจการบริหารจากส่วนกลางสู่หน่วยงานส่วนท้องถิ่นซึ่งการบริหารงานในแนวนี้ทำให้เกิดโรงเรียนประถมศึกษาขึ้นหลายประเภท แต่ละประเภทมีสังกัดต่าง ๆ กัน ได้แก่โรงเรียนประชาบาล สังกัดกับองค์การบริหารส่วนจังหวัด (กระทรวงมหาดไทย) ในขณะที่โรงเรียนประเภทต่อมาคือโรงเรียนเทศบาลอยู่ภายใต้สังกัดเทศบาล นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนประถมศึกษาที่สังกัดกับกรมสามัญศึกษา และโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย เป็นต้น การบริหารงานที่แยกสังกัดกันเช่นนี้ก่อให้เกิดปัญหาทางด้านเอกภาพในการบริหาร อันได้แก่ปัญหาการทำงานที่ซ้ำซ้อนกัน บางทีก็ขัดแย้งกัน ได้มาตรฐานการศึกษาที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดที่จะแก้ปัญหาดังกล่าวขึ้นโดยการบูรรวมสังกัดต่างๆ เหล่านี้เสีย แล้วสร้างองค์กรที่ทำหน้าที่บริหารโรงเรียนประถมศึกษาทั้งหมดโดยเอกเทศ นั่นคือองค์กรที่เรียกว่าสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งองค์กรที่ว่านี้มาทำสำเร็จเป็นรูปธรรมในรัฐบาลช่วงต่อมา

หลักสูตรประถมศึกษาที่สร้างขึ้นใช้แทนหลักสูตรประถมศึกษาฉบับเดิมที่ใช้กันมาตั้งแต่พ.ศ. 2503 คือหลักสูตรประถมศึกษาฉบับพ.ศ. 2521 หลักสูตรฉบับนี้จะเป็นหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นค่อนข้างมาก มีเป้าหมายที่เน้นความเสมอภาค ความเท่าเทียมกันด้านการรับการศึกษาและยึดหลักการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น มีการเปิดโอกาสให้นักการศึกษา ประชาชน ผู้รู้ ตลอดจนครูผู้ที่จะต้องให้หลักสูตรนี้ต่อไปเข้ามามีส่วนร่วมในการร่างหลักสูตรแทนที่จะเป็นการร่างหลักสูตรโดยกลุ่มคนเพียงกลุ่มเดียวดังเช่นการร่างหลักสูตรฉบับก่อนๆ ซึ่งนับได้ว่าเป็นหลักสูตรฉบับแรกที่มีผู้ที่เกี่ยวข้องในการจัดทำค่อนข้างหลากหลาย กล่าวคือมีความหลากหลายทั้งในแง่ของประสบการณ์ แนวความคิดและศาสตร์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง สำหรับหลักการของหลักสูตรก็มีการระบุไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นหลักสูตรที่มุ่งให้เป็นการศึกษาเพื่อปวงชน มุ่งสร้างเอกภาพของชาติที่กำลังแตกแยกออกเป็นกลุ่มมวลชนกลุ่มต่าง ๆ ที่มีความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง มุ่งให้ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ที่ได้จากการเรียนไปใช้ประโยชน์ได้จริงแทนการเรียนหนังสือจากการบอกของครู และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมุ่งให้ผู้เรียนรู้จักคิด วิเคราะห์ มีคุณธรรม และรู้จักการรับผิดชอบต่อความสงบสุขและความมั่นคงของสังคม รู้จักสิทธิและหน้าที่ควบคู่กันไป รู้จักการให้อภัย รับฟังแนวคิดที่แตกต่างไปจากที่ตนเชื่อถือได้ และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ซึ่งต้องยอมรับว่าลักษณะของผู้เรียนที่หลักสูตรฉบับนี้เน้นล้วนแต่เป็นคุณลักษณะที่สังคมที่สับสนขณะนั้นกำลังต้องการเป็นอย่างยิ่ง

โครงสร้างของหลักสูตรฉบับนี้แบ่งออกเป็นสี่กลุ่มประสบการณ์ด้วยกันคือ กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ประกอบด้วยวิชาหลักสองวิชา คือวิชาคณิตศาสตร์และวิชาภาษาไทย กลุ่มที่สองคือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตซึ่งเป็นกลุ่มที่พยายามบูรณาการความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และสังคมศึกษาเข้ากับสภาพที่เป็นจริงในชีวิตของผู้เรียน เน้นกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคมใช้ความรู้ที่ได้เรียนไปเพื่อพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียนในแนวปรัชญานิรันดรนิยมค่อนข้างมาก ในขณะที่ใช้วิธีการเรียนการสอนตามแนวปรัชญาพัฒนานิยม กลุ่มประสบการณ์ต่อมาคือกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัยมุ่งเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้เรียนเพื่อให้เป็นไปในแนวทางที่พึงประสงค์ตามวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย ซึ่งเป็นการใช้บัณฑิตฐานทางวัฒนธรรมดั้งเดิมเป็นตัวกำหนดให้นักเรียนปฏิบัติความซึ่งนับว่าเป็นการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาจิตนิยม ส่วนกลุ่มสุดท้ายคือกลุ่มการทำงานและพื้นฐาน-อาชีพนั้นเน้นให้นักเรียนรู้จักการทำงานต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบ้าน และงานที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการประกอบอาชีพได้ต่อไป การจัดการเรียนการสอนในกลุ่มนี้อยู่

ในรูปของการให้นักเรียน ได้ลงมือกระทำในสถานการณ์จริงคล้ายกับแนวพัฒนานิยมคือเรียนรู้จากการกระทำ เป็นการมองการเรียนรู้ในโรงเรียนในเชิงให้มีความสัมพันธ์กับสังคมจริง ทั้งนี้เพื่อพัฒนานักเรียนให้สามารถออกไปช่วยเป็นกำลังของสังคมโดยเฉพาะสังคมท้องถิ่นได้ต่อไป

หนังสือเรียนที่ใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาในช่วงนี้มีมากมายเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้แบบค้นคว้าด้วยตนเอง และให้เนื้อหาสาระมีความหลากหลายเหมาะสมกับสถานการณ์และสังคมที่หลากหลายในขณะนั้นด้วย กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดทำรายชื่อหนังสือเรียนในแต่ละกลุ่มขึ้นมาสำหรับให้โรงเรียนได้เลือกใช้ซึ่งหนังสือเหล่านี้ส่วนใหญ่จัดทำโดยสำนักพิมพ์เอกชนนั่นคือเปิดโอกาสให้สังคมมีส่วนในการช่วยกำหนดสาระที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ของเด็กในวัยเรียนทั้งยังเป็นการลดภาระของกระทรวงศึกษาธิการ ในการลงทุนสร้างหนังสือเรียนที่ทันสมัย ทั้งนี้ยกเว้นหนังสือในกลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือในการเรียนรู้คือหนังสืออ่านในวิชาภาษาไทยและคณิตศาสตร์ที่ทางกรมวิชาการยังคงความรับผิดชอบในฐานะผู้ผลิตอยู่

นอกจากหนังสือเรียนซึ่งถือว่าเป็นเอกสารประกอบหลักสูตรแล้วยังมีการจัดทำคู่มือครูและแผนการสอนขึ้นใช้ประกอบกับหลักสูตรแม่บทอีกด้วยโดยในแต่ละกลุ่มประสบการณ์จะมีคู่มือครูและแผนการสอนสำหรับให้ครู ได้ใช้ ทั้งนี้เนื่องจากหลักสูตรฉบับ พ.ศ. 2521 เป็นหลักสูตรในแนวใหม่ทั้งด้านการจัดกลุ่มประสบการณ์ แนวคิดและการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้กลุ่มประสบการณ์เหล่านี้ยังมีความหลากหลายทางความคิดและปรัชญาที่อยู่เบื้องหลังอีกด้วย ดังนั้นเพื่อให้สะดวกแก่การทำความเข้าใจ ไม่ทำให้ครูเกิดความสับสนมากไปนักและให้ง่ายต่อการนำไปใช้ กระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดทำแนวทางในการสอนไว้ค่อนข้างละเอียดเพื่อให้ครู ได้ใช้เป็นแนวทางจัดการเรียนการสอนให้ได้บรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตรที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เกิดจากความเชื่อที่ว่ากรณีแนวปฏิบัติโดยละเอียดไว้ให้จะช่วยลดภาระและความยุ่งยากของครู โดยครูไม่ต้องเสียเวลาในการเตรียมการสอน และเตรียมสื่ออะไรมากนัก

สำหรับสื่อที่ใช้ในการเรียนการสอนนอกจากจะให้ใช้สื่อที่เป็นนวัตกรรมนั้น เทคโนโลยีเพิ่มมากขึ้นแล้วยังมีการสนับสนุนให้ใช้วัสดุอุปกรณ์ที่สามารถหาได้จากท้องถิ่นมาประกอบมากขึ้น นอกจากนี้ยังเป็นที่น่าสังเกตด้วยว่าสื่อที่ใช้ในช่วงนี้มีลักษณะเป็นชุดๆ สะดวกในการใช้มากขึ้น ทั้งยังมีสื่อสำเร็จรูปที่ผลิตขึ้นจำหน่ายโดยเอกชนมากขึ้นด้วย

ด้านการวัดและประเมินผลนั้นใช้สองวิธีด้วยกัน คือประเมินผลเพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนซึ่งเป็นการวัดพัฒนาการของผู้เรียน มีการติดตามพัฒนาการเป็นระยะ ๆ ทั้งนี้มีบัญชีรายการพฤติกรรมของนักเรียนให้ครูตรวจสอบ และยังมีการประเมินผลเพื่อตัดสินผลการเรียนอีกด้วย การวัดทั้งสองแบบนี้ก็เพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าการวัดและประเมินผลจะสามารถครอบคลุมการประเมินผลทั้งสามด้านของผู้เรียนนั่นคือด้านพุทธิพิสัย จิตพิสัย และทักษะพิสัย สำหรับเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินผลการเรียนให้ใช้เกณฑ์ 4 ระดับ คือ 4 หมายถึงดีมาก 3 หมายถึงดี ส่วน 2 หมายถึงปานกลาง และ 1 หมายถึงผ่าน ด้านนักเรียนได้ระดับ 0 หมายความว่าได้ต่ำกว่าเกณฑ์ นอกจากนี้ยังมีคู่มือการประเมินผลให้ครูได้ใช้อีกด้วย

จะเห็นได้ว่าไม่ว่าจะเป็นเรื่องของคู่มือครู แผนการสอน หนังสือเรียน สื่อสำเร็จรูป และแนวการวัดประเมินผล ฯลฯ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่สังคมการศึกษาโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา กำลังมีความสับสนทางความคิด สับสนเรื่องการเลือกใช้ปรัชญาการศึกษาที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่กำลังมีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมากในสังคมมหภาค ส่วนแต่เป็นไปเพื่อให้ครูสามารถนำแนวการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ไปใช้ได้อย่างสะดวก นั่นคือมีลักษณะเบ็ดเสร็จ สำเร็จรูป เป็นชุดมีรายละเอียดให้กรอกและทำตามเกือบทุกขั้นตอน เพื่อครูจะได้ไม่ต้องมีภาระในการสร้างเองหรือคิดเองให้เกิดความสับสนมากนัก

5. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาช่วงรัฐบาลประชาธิปไตยครึ่งใบ

ระหว่างพ.ศ. 2523-2529

สภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในช่วงนี้อยู่ในช่วงของการพยายามประสานประโยชน์ระหว่างฝ่ายทหารและพลเรือน ประสานฝ่ายอนุรักษ์นิยมกับฝ่ายหัวรุนแรง และประสานความขัดแย้งแตกแยกระหว่างพรรคการเมืองทั้งหลายเข้าด้วยกัน ดังนั้นการปกครองในช่วงนี้จึงถูกเรียกว่าเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบ นั่นคือมีการคานอำนาจกันอยู่ระหว่างทหารกับพลเรือน ผู้ที่เป็นนายกรัฐมนตรีในตอนนั้นคือพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทั้งฝ่ายทหารและพลเรือน และจากสถาบันสูงสุด ลักษณะของการประสานประโยชน์ที่ว่านี้ไม่เพียงแต่เพื่อให้การพัฒนาประเทศดำเนินต่อไปอย่างราบรื่นเท่านั้น หากแต่ยังพลอยทำให้เกิดความร่วมมือระหว่างบรรดากลุ่มนักการเมืองผู้มีอำนาจกับกลุ่มนายทุนทั้งหลายอีกด้วย ในช่วงนี้เองที่สื่อมวลชนมีบทบาทโดดเด่นค่อนข้างมากในการสร้างภาพพจน์ที่ดีหรือโจมตีกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆซึ่งบทบาทดังกล่าว ไม่ได้หยุดอยู่เพียงเรื่องการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น หากแต่ยังครอบคลุมเรื่องแนวความคิดและแนวการจัดการศึกษาด้วย

ลักษณะสำคัญของรัฐบาลนี้ในเรื่องการจัดการศึกษาก็คือให้ความสนใจกับการจัดการการประถมศึกษาและการศึกษาภาคบังคับเป็นอย่างมาก และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมีการประสานให้การจัดการศึกษาทุกระดับมีความสอดคล้องรับช่วงกันเพื่อเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งเรื่องการใช้การศึกษาเป็นพื้นฐานของการพัฒนาประเทศนี้ถูกทะเลาะเลยไปในช่วงรัฐบาลชุดที่ผ่านมาโดยที่รัฐบาลชุดที่ผ่านมาต้องใช้เวลาไปกับการสะสางเรื่องความไม่สงบ ต้องจัดการเรื่องความเสมอภาคทางการศึกษาและการให้โอกาสประชาชนทุกกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย ภารกิจ ความแนวคิดในเรื่องการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจที่กล่าวถึงนี้มีลักษณะต่างไปจากแนวคิดของการพัฒนาเศรษฐกิจที่ปรากฏในนโยบายของรัฐบาลช่วงเผด็จการทหารสมัยจอมพลสฤษดิ์ กล่าวคือในขณะที่รัฐบาลเผด็จการทหารของจอมพลสฤษดิ์ต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในลักษณะรีบเร่งเพื่อแข่งขันกับประเทศตะวันตกและพัฒนาไปในแนวตะวันตกนั้น รัฐบาลช่วงประชาธิปไตยครึ่งใบเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปแบบของการพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับสภาพและความต้องการของสังคมไทยมากกว่า ซึ่งบทบาทที่สำคัญของการศึกษาก็คือการสร้างคนที่มีคุณภาพ ได้มาตรฐานพอที่จะทำงานส่วนตัวหรือทำงานในบริษัทเอกชนได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งจะส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศพัฒนาขึ้นเป็นลำดับ เป็นการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไปมากกว่า

แนวคิดและนโยบายของการจัดการประถมศึกษาในช่วงนี้เน้นที่การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมในขณะนั้น ในขณะที่เดียวกันก็คงลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียนในแนวที่สังคมหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เรียกร้อง นั่นคือเน้นความเป็นผู้มีวัฒนธรรมอันดีงามตามแบบคนไทย เน้นความรักชาติ ความมั่นคงของชาติและความสงบเรียบร้อยของสังคมและให้ช่วยกันบำรุงรักษาไว้ซึ่งโครงสร้างหลัก ๆ และสถาบันสำคัญของชาติไว้ ฯลฯ

ปรัชญาการศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้ยังคงเป็นปรัชญาแนวปฏิรูปนิยมอยู่เพื่อใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงประเทศ แต่ในขณะที่เดียวกันก็หันกลับมาเน้นปรัชญานิรันดรนิยมด้วยซึ่งหมายถึงการเน้นการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่สืบทอดกันมาแต่โบราณไว้ ทั้งยังเน้นความสำคัญของการช่วยกันรักษาโครงสร้างหลัก ๆ ของสังคมไว้

การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษาที่โดดเด่นมากในช่วงนี้คือ การจัดการให้ความช่วยเหลือของการทำงานและความรับผิดชอบการจัดการประถมศึกษาของหน่วยงานที่

เคยมีมาในอดีตหมดสิ้นไป จัดให้การบริหารการศึกษาในระดับประถมศึกษาอยู่ในความดูแลขององค์การเพียงองค์กรเดียว นั่นคือสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งจัดตั้งขึ้นในพ.ศ. 2523 ทั้งนี้นอกจากจะเป็นการลดความซ้ำซ้อนของการทำงานของหน่วยงานต่างๆแล้ว ยังเป็นการทำให้งานการบริหารดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่องและมีความสอดคล้องกันมากขึ้นด้วย

หลักสูตรที่ใช้ในช่วงนี้ยังคงเป็นหลักสูตรประถมศึกษาฉบับพ.ศ. 2521 อยู่ แม้ว่าจุดประสงค์และจุดเน้นในแนวนโยบายของรัฐบาลจะถูกปรับเปลี่ยนไปจากเดิมบ้างแล้ว โดยเฉพาะเรื่องของการหันกลับมาใช้การศึกษาเพื่อเน้นการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจ และสังคมอย่างจริงจังแทนการเน้นการสร้างความสะดวก เอกภาพ และการรู้จักการทำงานเพื่อการดำรงชีพอย่างสงบสุขในสังคมที่กำลังสับสนในช่วงสถานการณ์ที่ผ่านมา อย่างไรก็ตามในเรื่องนี้นั้นผู้ใช้หลักสูตรก็ได้ปรับเปลี่ยนแก้ไขเพื่อให้สามารถใช้หลักสูตรฉบับนี้กับแนวนโยบายใหม่ของรัฐบาลโดยเน้นให้ความสำคัญกับกลุ่มแรงงานและพื้นฐานอาชีพมากขึ้น แต่กลุ่มประสบการณ์อื่น ๆ ก็ยังคงดำเนินไปตามเดิม เพียงแต่มีการเพิ่มการศึกษาเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่น ว่าเป็นการศึกษาเพื่อให้เกิดความซาบซึ้งและภาคภูมิใจกันมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการศึกษาเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศดังนโยบายของรัฐบาล

สำหรับแบบเรียน หนังสือเรียน: คู่มือครู สื่อและเอกสารประกอบหลักสูตรอื่น ๆ ยังคงเป็นชุดเดียวกันกับที่เคยใช้ในช่วงรัฐบาลก่อน ซึ่งรวมถึงการวัดและประเมินผลด้วย

6. การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาช่วงรัฐบาลพลเรือนเพื่อความเป็นผู้นำทาง

เศรษฐกิจระดับนานาชาติ ระหว่างพ.ศ. 2530-2538

ในช่วงปลาย พ.ศ. 2530 เกิดความสับสนวุ่นวายขึ้นในสังคมไทยอีกครั้งหนึ่ง ครั้งนี้เนื่องมาจากเกิดวิกฤติศรัทธาขึ้นในคัวพลเอกเปรม ติณสูลานนท์โดยคนหลาย ๆ กลุ่ม ตั้งแต่กลุ่มนักการเมือง นักวิชาการ และกลุ่มนักธุรกิจโดยเฉพาะการปลุกกระแสวิกฤติศรัทธาผ่านทางสื่อมวลชน ในที่สุดพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ก็ประกาศยุบสภาฯ และจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในพ.ศ. 2531 ซึ่งปรากฏว่าพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ หัวหน้าพรรคชาติไทยซึ่งเป็นพรรคที่ได้คะแนนเสียงข้างมากได้รับเลือกให้เป็นนายกรัฐมนตรี นับว่าเป็นนายกรัฐมนตรีคนแรกที่มาจากการเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยแบบเต็มใบ

สภาพเศรษฐกิจของไทยในช่วงนี้ได้รับการพัฒนาในลักษณะก้าวกระโดดจนเป็นที่จับตามองในประเทศแถบเอเชียด้วยกันเองและแม้แต่ในประเทศมหาอำนาจตะวันตก

พลเอกชาติชายอภัยพิฐานความเป็นนักธุรกิจและนักการทูตดำเนินนโยบายส่งเสริมการลงทุนร่วมกับต่างประเทศ เน้นการพัฒนาสินค้าไทยเพื่อส่งออกยังตลาดต่างประเทศ เน้นนโยบายมุ่งให้ภูมิภาคอินโดจีนเป็นตลาดสำคัญของประเทศไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือมีการส่งเสริมตลาดหุ้นและการค้าอสังหาริมทรัพย์จนทำให้ราคาที่ดินในช่วงนี้พุ่งขึ้นสูงเกินความเป็นจริง

เพื่อให้การจัดการศึกษาสนองนโยบายของรัฐบาล พลเอกชาติชายได้ระบุนโยบายเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่ารัฐบาลจะต้องเน้นให้การศึกษาในระดับมัธยมศึกษาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาประเทศที่กำลังต้องการคนที่มีประสิทธิภาพและวุฒิภาวะมากขึ้นกว่าเดิม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องขยายการศึกษาภาคบังคับจาก 6 ปี เป็น 9 ปี ทั้งยังต้องเน้นการเรียนการสอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพื่อเป็นพื้นฐานในการส่งเสริมการผลิตและการใช้เทคโนโลยีในอนาคต และต้องเร่งรัดการผลิตกำลังคนในสาขาวิชาชีพที่ขาดแคลนเพื่อให้สามารถสนองตอบความต้องการของตลาดแรงงานด้วย

นโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการศึกษาได้รับการขานรับจากกระทรวงศึกษาธิการเป็นอย่างดี มีการรื้อฟื้นทบทุนหลักสูตรประถมศึกษาฉบับพ.ศ. 2521 เพื่อให้สอดคล้องและเอื้อต่อการผลิตผู้เรียนไปในแนวของรัฐบาลชุดนี้ กล่าวคือเน้นการผลิตคนให้สอดคล้องกับความต้องการของประเทศ จัดเตรียมพื้นฐานอาชีพให้กับนักเรียนเพื่อแก้ปัญหาการว่างงาน โดยเฉพาะให้ปรับเนื้อหาสาระในหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นมากขึ้น มีการส่งเสริมการสอนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์เพิ่มขึ้นผ่านทางโครงการเสริมสมรรถภาพต่าง ๆ เป็นต้น

รัฐบาลชุดต่อ ๆ มาในช่วงนี้ แม้จะมีแนวคิดทางการเมืองที่แตกต่างกันไปหากแต่ยังคงให้ความสำคัญกับการศึกษาในฐานะเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของคน ให้สามารถใช้และผลิตเทคโนโลยีขั้นสูงในการพัฒนาประเทศในระดับท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง มีความสามารถในการคิดในฐานะที่เป็นปัจเจกบุคคลที่สามารถเลือกดำเนินอาชีพและสร้างตนเองในแนวทางที่ตนเองกำหนดได้

ปรัชญาชีวิตและปรัชญาการศึกษาที่ใช้ในช่วงนี้ดูจะเน้นแนวอรรถิภาวนิยมมากกว่าแนวอื่นๆ แม้ว่าปรัชญาแนวที่เคยใช้อยู่เดิมก็ยังคงมีอยู่ ปรัชญาแนวอรรถิภาวนิยมนั้นให้คุณค่าต่อปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของทางเลือกเป้าหมายในการดำเนินชีวิต สามารถเลือกให้คุณค่ากับสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้อย่างเสรี มีลักษณะของการให้ความสำคัญกับการมีชีวิตอยู่เพื่อตอบสนองความเชื่อ ความต้องการและแสวงหาผลตอบแทนของความพอใจของตนเอง

การส่งเสริมการจัดการศึกษาในแนวปรัชญาอัตถิภาวนิยมก่อให้เกิดการปะทะกันทางความคิด ความเชื่อ ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งกันในเรื่องเป้าหมายและวิธีการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษาด้วย ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นมุ่งขัดแย้งทั้งในระหว่างปัจเจกบุคคลด้วยกันเอง ไปจนถึงขัดแย้งกันแนวการจัดการที่กำหนดโดยรัฐ กระทรวงศึกษาธิการและสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติที่ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาจะไม่ได้เป็นหน่วยงานที่ผูกขาดเรื่องการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาอีกต่อไป วิธีทางการจัดการของคนหลาย ๆ กลุ่มซึ่งรวมถึงกลุ่มนักการศึกษาที่อยู่นอวงของรัฐ กลุ่มนักธุรกิจ นักการเมืองและแม้แต่สื่อมวลชนเองเริ่มเข้ามามีบทบาทซึ่งการจัดการศึกษาในระดับนี้

อย่างไรก็ตามหลักสูตรประถมศึกษาที่ใช้กันในช่วงนี้ยังคงเป็นหลักสูตรประถมศึกษาพ.ศ. 2521 แต่ได้มีการปรับปรุงเพิ่มเติมในพ.ศ. 2533 โดยที่เนื้อหาสาระส่วนใหญ่ตลอดจนเป้าหมายยังคงเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหลักสูตรพ.ศ.2521 ก่อนข้างมาก สิ่งที่ปรับเปลี่ยนก็คือการเน้นให้มีการใช้ทักษะกระบวนการคิดให้มากขึ้น เน้นให้ผู้เรียนมีลักษณะนิสัยที่ใฝ่แสวงหาความรู้เพิ่มเติม เพิ่มเนื้อหาสาระด้านวิทยาศาสตร์ ปรับโครงสร้างของกิจกรรมงานและพื้นฐานอาชีพให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น แต่ในภาพรวมแล้วการปรับเปลี่ยนยังเป็นการปรับที่เล็กน้อยมากและเป็นการปรับเปลี่ยนเชิงหลักการและเป็นนามธรรมที่ยากแก่การนำมาตีความเข้าใจได้อย่างแท้จริงสำหรับสังคมที่กำลังพัฒนาในลักษณะก้าวกระโดดทั้งในแง่ของเศรษฐกิจ วิทยาการและเทคโนโลยีหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความเคลื่อนไหวทางการศึกษาเริ่มเป็นไปในลักษณะที่ล่าช้ากว่าการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเริ่มไม่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาประเทศ

กระทรวงศึกษาธิการยังคงใช้นโยบายให้นักเรียนใช้หนังสือเรียนได้หลากหลาย ซึ่งหนังสือเรียนที่ใช้ในโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่ผลิตโดยสำนักพิมพ์เอกชน และตั้งแต่พ.ศ. 2533 เป็นต้นมากรมวิชาการก็ได้ผลิตหนังสือเรียนในกลุ่มสร้างเสริมประชาธิปไตยมากขึ้น

คู่มือครู แผนการสอนและเอกสารประกอบหลักสูตรอื่น ๆ ยังคงมีใช้เหมือนเดิม เพียงแต่มีการผลิตโดยสำนักพิมพ์เอกชน และโดยกลุ่มโรงเรียนเอกชนมากขึ้น โดยที่กลุ่มโรงเรียนเหล่านี้จำเป็นต้องผลิตคู่มือและแผนการสอนที่ทันสมัยขึ้นใช้ประกอบกันกับคู่มือและแผนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ ทั้งนี้ก็เพื่อให้สนองตอบต่อความต้องการของสังคมและผู้ปกครอง

บรรณานุกรม

หนังสือ

- การปกครอง , กรม. *การศึกษาประชาบาล*. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น , 2514.
- _____ . *รายงานผลงานเกี่ยวกับการจัดการศึกษาประชาบาล*. พระนคร : โรงพิมพ์ส่วนท้องถิ่น, 2512.
- การศึกษาท้องถิ่น , สำนักงาน. *รวมบทความทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ศรีไทย.
- กรมวิชาการ. *รายงานการสัมมนาระดับชาติ เรื่องหลักสูตรประถมศึกษา วันที่ 22-25 กรกฎาคม 2530 โรงแรมเอเชีย เมืองพัทยา. กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์- การศาสนา, 2531.
- โกชัย สาริกบุตร และสมพร สาริกบุตร. *แนวการวิเคราะห์หลักสูตรและประเมินผลแบบเรียน*. กรุงเทพฯ: แสงรุ่งการพิมพ์, 2521.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, สำนักงาน. *100 ปีประถมศึกษาเพื่อทวยราษฎร์*. กระทรวงศึกษาธิการ, โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.
- _____ . *การประถมศึกษาเพื่อปวงชนในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528.
- _____ . *การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2525-2534*. กรุงเทพฯ: วัฒนาพานิช, 2526.
- _____ . *คู่มือพัฒนาตนเองและการสอนจริยศึกษา 2527 ระดับประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2537.
- _____ . *พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการประถมศึกษาในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตน โกสินทร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2525.
- คณะกรรมการการประถมศึกษาเอกชน , สำนักงาน. *คู่มือพัฒนาตนเองและการสอนจริยศึกษา 2527 ระดับประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2537.
- จิตรกร ตั้งเกษมสุข. *ความเป็นมาของการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : บางกอกการพิมพ์ , 2525.
- _____ . *พุทธปรัชญากับปรัชญาการศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : บางกอกการพิมพ์ , 2525.
- จีระพันธุ์ พูลพัฒน์. *การศึกษาหลักสูตรประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , 2532.

- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะครุศาสตร์, ภาควิชาประถมศึกษา. *สรุปผลการวิจัยเรื่องขอบเขต
หน้าที่และเกณฑ์มาตรฐานของการสอนระดับประถมศึกษา 2517 - 2521.*
กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์ศิรณสาร, 2523.
- . *หลักและแนวปฏิบัติใน โรงเรียนประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ ๑ : วัฒนาพานิช, 2526.
- . *100 ปีการศึกษาเพื่อปวงชน.* เอกสารประกอบวิชาสัมมนาการศึกษาของภาค
วิชาประถมศึกษา, คณะครุศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- จำรูญ เกียรติมงคล. *โฉมหน้าใหม่ครูประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ ๑ : วัฒนาพานิช, 2524.
- ชาญชัย ศรีไสยเพชร. *การประถมศึกษา 2* กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์พีระพัฒนา, 2523.
- ชาญชัย ศรีไสยเพชร และอบรม สนิทบาล. *การประถมศึกษา 1.* กรุงเทพฯ ๑ :
โรงพิมพ์พีระพัฒนา, 2523.
- ธรรมการ, กระทรวง. *ประมวลศึกษาภาค 2 หลักสูตรชั้นประถมศึกษา พ.ศ. 2480, พระนคร :*
โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, 2480.
- ธีรยุทธ บุญมี. *สังคมเข้มแข็ง.* กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์มิ่งมิตร, 2536.
- ธีระ รุญเจริญ. *การเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ ๑ : วัฒนาพานิช,
2525.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และ
รูปการจิตสำนึก.* กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์มติชน, 2538.
- บันลือ พดกษะวัน. *การประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ ๑ : ไทยวัฒนาพานิช, 2520.
- ปรีชา นิพนธ์พิทยา. *การศึกษากับการพัฒนา.* กรุงเทพฯ ๑ : ซีรพงษ์การพิมพ์, 2524.
- ป๋วย อึ้งภากรณ์. *อันเนื่องมาแต่ 6 ตุลาคม 2519.* กรุงเทพฯ๑ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2523.
- . *อุคมคติเพื่อสังคม : รวมปาฐกถาโกมล คีมทอง 2519-2522.* กรุงเทพฯ๑ : มูลนิธิโกมล
คีมทอง, 2523.
- ประคิษฐ์ ฮวยเจริญ และคณะเก่าบัณฑิต. *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และ
พระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้อง 8 ฉบับ.* กรุงเทพฯ๑ : อักษรบัณฑิต, 2528.
- ประเวศ วะสี. *ปฏิรูปการศึกษาไทย : การยกเครื่องทางปัญญา ข้อเสนอเชิงยุทธศาสตร์และ
มาตรการ.* กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2539.
- พนม พงษ์ไพบูลย์. *ระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของชาติ.* กรุงเทพฯ๑ :
สำนักนายกรัฐมนตรี, 2533.
- พนัส หันนาคินทร์. *การศึกษาของไทย.* กรุงเทพฯ๑ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

พิจารณาปัญหาการศึกษาประชาบาล , คณะกรรมการ. *ระบบบริหารการศึกษาประชาบาล.*

กรุงเทพฯ ๑ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ , 2522.

ไพฑูรย์ สินลารัตน์. *ปรัชญาการศึกษาไทย.* (เอกสารอัดสำเนา) คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

ยนต์ ชุ่มจิต. *ปรัชญาและคุณธรรมสำหรับครู.* กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์แพร์พิทยา , 2526.

รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. *อนันตลักษณะของเศรษฐกิจไทย.* กรุงเทพฯ๑: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2536.

รัชณี ศรีไพวรรณ และคนอื่น ๆ. "แบบเรียน" 100 ปีกระทรวงศึกษาธิการ. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ปจำกัด , 2535.

ราชกิจจานุเบกษา 13 ตุลาคม. สำนักนายกรัฐมนตรี , 2523.

วิชัย ราษฎร์ศิริ. *หลักสูตรและแบบเรียนประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ๑ : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, 2524.

วิจิตวงศ์ ณ ป้อมเพชร. *เศรษฐกิจเทคโนโลยี:ปรัชญาและแนวกิจการพึ่งตนเองเพื่อพัฒนาประเทศไทย.* มปท. , 2531.

วิทยากร เชียงกุล. *เพื่อศตวรรษที่ 21 : วิเคราะห์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย.* กรุงเทพฯ ๑ : สำนักพิมพ์มิ่งมิตร , 2537.

วิโรจน์ สารรัตนะ. *นโยบายด้านการศึกษาของคณะรัฐมนตรี : คณะที่ 1-51.* กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ , 2536.

วิไลวรรณ วิทยวิโรจน์. *การประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์มิตรสยาม , 2522.

วิวัฒน์ คติธรรมนิศย์ และคณะ. *ความหลากหลายทางชีวภาพกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน.* กรุงเทพฯ ๑ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา , 2537.

วีระ บำรุงรักษ์. *การจัดการศึกษาไทยในศตวรรษหน้า.* วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร , 2535.

ศักดิ์ศรี ปาณะกุล และคณะ. *การวิเคราะห์หนังสือแบบเรียน.* กรุงเทพฯ๑ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง , 2521.

ศิริราช อ่ำไพภักดิ์. *การประถมศึกษา.* กรุงเทพฯ๑: หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, 2524.

ศึกษาธิการ , กระทรวง , กรมวิชาการ. *คู่มือการประเมินผลการเรียนตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521.* กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2521.

———. *คู่มือครูสำหรับใช้ควบคู่กับหนังสือเรียนภาษาไทย 2534 ชุดพื้นฐานภาษา ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533).* กรุงเทพฯ ๑ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2534.

- ศึกษาธิการ , กระทรวง , กรมวิชาการ. แนวการทำแผนการสอน. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ , 2533.
- _____. รายงานการศึกษา พ.ศ. 2485 - 2497 และสถิติการศึกษา 12 ปี. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์ , 2499.
- _____. รายงานการสัมมนาระดับชาติเรื่องหลักสูตรประถมศึกษา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา , 2531.
- _____. รายงานการสัมมนาระดับชาติเรื่องหลักสูตรประถมศึกษา ปี พ.ศ. 2530. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา , 2530.
- _____. หนังสือรายงานการศึกษา ปีการศึกษา 2497 - 2499. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครการพิมพ์ , 2500.
- _____. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา , 2532.
- ศึกษาธิการ , กระทรวง. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดหนังสือเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2501 - 2503. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2503.
- _____. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดแบบเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2504. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2504.
- _____. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกำหนดแบบเรียนระดับประถมศึกษาปีการศึกษา 2517. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2517.
- _____. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดหนังสือเรียนสำหรับใช้ใน โรงเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2521. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2521.
- _____. คำสั่งกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องการกำหนดหนังสือเรียนสำหรับใช้ใน โรงเรียนระดับประถมศึกษา ปีการศึกษา 2521. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2533.
- _____. แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องหนังสือเรียนประเภทบรรทัดฐานในชั้นต่าง ๆ ของสามัญศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์ช่างพิมพ์สังเวช , 2486.
- _____. แจ้งความกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องหนังสือเรียนประเภทบรรทัดฐานในชั้นต่าง ๆ ของสามัญศึกษา. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2490.
- _____. นายเตียง ไขยกาด กับกระทรวงศึกษาธิการและแผนการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2529.
- _____. 200 ปี ของการศึกษาไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2526.

- ศึกษาธิการ, กระทรวง. *ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2507.
- _____. *พระบารมีปกเกล้าการประถมศึกษา เนื่องในโอกาสวันประถมศึกษา 25 พ.ย. 2525*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2525.
- _____. *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนต้น พ.ศ. 2504*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ , 2504.
- _____. *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2510*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ , 2510.
- _____. *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนต้น (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2511*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ , 2511.
- _____. *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการวัดผลการศึกษา ชั้นประถมศึกษาตอนปลาย (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2511*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาพระสุเมรุ , 2511.
- _____. *ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการใช้แบบเรียนในชั้นสามัญศึกษา พ.ศ. 2492*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2492.
- _____. *รายงานการวิเคราะห์หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2503*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2517.
- _____. *สรุปรวบรวมผลการวิจัย วิเคราะห์การสัมมนาหลักสูตรประถมศึกษากลุ่มประสบการณ์พิเศษ (ภาษาอังกฤษ)*. ศูนย์พัฒนาหลักสูตร กรมวิชาการ, 2530.
- _____. *สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ : พระราชกฤษฎีกาเกี่ยวกับการประถมศึกษาในรอบ 200 ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2525.
- _____. *หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491*. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2491.
- _____. *หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2498*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา , 2498.
- _____. *หลักสูตรประ โยคประถมศึกษาตอนต้น พุทธศักราช 2503*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503.
- _____. *หลักสูตรประ โยคประถมศึกษาตอนปลาย พุทธศักราช 2503*. พระนคร : กรุงเทพมหานครพิมพ์ , 2503.
- _____. *หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว , 2521.

- ศึกษาธิการ, กระทรวง. *หลักสูตรประถมศึกษาสำหรับใช้ในโรงเรียนปรับปรุงชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 และชั้นประถมศึกษาปีที่ 2*. พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2501.
- *อนุสารประกอบหลักสูตรประถมศึกษา ชุดที่ 1 อันดับที่ 13*. พระนคร : โรงพิมพ์-
คุรุสภา, 2504.
- *อนุสารประกอบหลักสูตรประถมศึกษา ชุดที่ 2 อันดับที่ 4*. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา,
2504.
- *เอกสารแนะนำหลักสูตร*. กรุงเทพฯ : กรมวิชาการ, 2533.
- *สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. การประถมศึกษาเพื่อปวงชนใน-
ประเทศไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2528.
- *การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพการประถมศึกษา พ.ศ. 2525 - 2534*. กรุงเทพมหานคร :
วัฒนาพานิช, 2526.
- *การประถมศึกษา 2526*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2527.
- *100 ปี กระทรวงศึกษาธิการ*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2535.
- *100 ปี ประถมศึกษาเพื่อทวยราษฎร์*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2527.
- สมพร สุทัศน์ย์ ม.ร.ว. *การประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2525.
- สาโรช บัวศรี. *ข้อคิดเกี่ยวกับปรัชญาการศึกษาไทย*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2512.
- สุทิน เนียมพลับ. *การประถมศึกษาและการศึกษาประชาบาล*. กรุงเทพฯ ฯ : วิสวการพิมพ์,
2522.
- สุมิตร คุณานุกร. *หลักสูตรและการสอน*. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2518.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. *บทสรุปรวมผลงานวิจัยทาง-
การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2535.
- *แผนพัฒนาการศึกษาแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544)*. กรุงเทพฯ ฯ : อรรถผล-
การพิมพ์, 2539.
- *พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราชากับการศึกษาไทย*.
กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์สยามรัฐ, 2530.
- *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์,
2530.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี. *โครงการศึกษาและพัฒนา-
กระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมท้องถิ่น*. 2536.
- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, กระทรวงศึกษาธิการ. *เอกสารการประถมศึกษา*.
คุรุสภา, 2520.

สำนักงานพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติระยะที่ 1-2*. สำนักนายกรัฐมนตรี, 2507.

_____. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 3*. สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515-2519.

_____. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 4*. สำนักนายกรัฐมนตรี, 2520-2524.

_____. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 5*. สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525-2529.

สุนน อมรวิวัฒน์ และคณะ. *ความคิดและภูมิปัญญาไทยด้านการศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 3.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538.

อารี สัมหลวี. *ขุมทางวิชาการบทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา*. พิมพ์ครั้งที่

1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2513.

อุทัย ธรรมเดโช. *การบริหารการประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, 2527.

อุมา สุคนธมาน. *การประถมศึกษา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.

(อัครสำเนา)

Theodore Brameld, *Patterns of Education Philosophy*, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.

วิทยานิพนธ์

คมิชา กาเจริญ. "วิวัฒนาการการจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาให้แก่เยาวชนสตรีไทย ในระหว่างปีพ.ศ. 2414-2535". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

จีระพันธุ์ พูลพัฒน์. "พัฒนาการของการบริหารการศึกษาไทย". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514.

ทวี บุญหมื่น. "ลักษณะแบบเรียนและการใช้แบบเรียนภาษาไทยเบื้องต้น ตั้งแต่พุทธศักราช 2431 ถึง 2525". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.

นิภา วุฒิสถียร. "พัฒนาการของหลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์ในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

บุญนิตย์ ไวสุ์ศึก. "ความคิดเห็นของผู้บริหารการศึกษา ครูประจำการ และนักเรียนสังกัดกรุงเทพมหานครเกี่ยวกับการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521". ประถมศึกษาบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.

บุษบา กาญจน์วารีย์ทิพย์. "วิวัฒนาการของหลักสูตรและการสอนศิลปศึกษาระดับประถมศึกษาในประเทศไทย พุทธศักราช 2435 ถึง 2526". วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

- เพ็ญจันทร์ ทัพประเสริฐ. “การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการศึกษาภาคบังคับของไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.
- มณฑล เจริญฤทธิ์. “การวิเคราะห์พัฒนาการหลักสูตรการงานอาชีพในระดับประถมศึกษา ตั้งแต่ พ.ศ. 2435 ถึง พ.ศ. 2530”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- วราณี โอสดารมย์. “การศึกษาในสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- วาสนา ฌ นคร. “การศึกษาสภาพและปัญหาการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ. 2521 ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดกระบี่”. ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.
- สมพงษ์ จิตระดับ. “ความคิดเห็นของนักเรียนและผู้ปกครองในโรงเรียนทดลองหลักสูตรประถมศึกษา 2521 เกี่ยวกับการเรียนการสอนตามแนวของแผนการสอนที่ร่างขึ้น”. ภาควิชาประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.
- สามัญศึกษา, กรม. กองการประถมศึกษา. “รายงานการวิจัยเรื่ององค์ประกอบที่เอื้ออำนวยและหรือเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนแปลงการประถมศึกษาในอนาคต”. กรุงเทพฯ ๗, 2520.
- สุภา อักษรศิษฐ์. “การวิเคราะห์จุดมุ่งหมายของการศึกษาไทย”. บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527.
- สุรดา สุทธิศาสนกุล. “การศึกษาพัฒนาการหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา ระหว่างปีพ.ศ. 2458 ถึง 2534”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.
- สุวัฒน์ โสภานพ. “ปัญหาการใช้แผนการสอนวิชาภาษาไทยของครูชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ในจังหวัดบุรีรัมย์”. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2522.
- อมรรัตน์ สุดสวาท. “แนวโน้มของหลักสูตรและการเรียนการสอนภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษา ในปีพ.ศ. 2543”. ประถมศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533.
- อรุณี สถิตย์ภาคกุล. “วิวัฒนาการของหลักสูตรและวิธีสอนภาษาไทยระดับประถมศึกษา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523.
- ถาวรรัตน์ น้าเพชร. “การศึกษาพัฒนาการของหลักสูตรภาษาอังกฤษระดับประถมศึกษา ตั้งแต่พุทธศักราช 2435 ถึง 2528”. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529.

บรรณานุกรม

- ก่อง สวัสดิพิพาณิซย์, “หนังสือเรียนเด็ก”, *ศูนย์ศึกษา* 3 (มี.ค., 2507): 32.
- เทือก กุสุมา ฌ อรุชยา, “ต้องรู้จักจับเส้น”, *วิทยาสาร* 1 (ต.ค., 2494): 9-10.
- บุญสม เอวารพ, “ก้าวใหม่ในวงการศึกษ”, *วิทยาคารย* 2 (ก.พ., 2495): 163 - 172.
- ปิ่น มาลากุล, ม.ล., “การประดมศึกษา”, *วิทยาคารย* 9 (ก.ย., 2499): 725.
- สว่าง สุเชาวกุล, “ความบกพร่องบางประการในการสอนเด็ก”, *วิทยาสาร* 2 (ต.ค., 2494): 26 - 27.
- สาโรช บัวศรี, “การศึกษาแบบพิพัฒนาการ”, *วารสารสารานุกรมศึกษาศาสตร์* 1 (ก.ค. - ก.ย., 2528): 7 - 10.
- สุภรณ์ ประดับแก้ว, “การใช้หลักสูตรและการประเมินผลการเรียนการสอนชั้นประดมศึกษา”, *มิตรครู* 24, 23 (15 ธ.ค., 2525): 11 - 18.
- อัมพร มีสุข, “บัญชาชีวิต”, *สกุลไทย* 1068 (8 เม.ย., 2518): 36 - 37.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย